NOVA REVIJA

MDCCCLXXIX – MCMXXIX

U
In

Spomen Svećeničkog Jubileja
Memoriam Jubilaei Sacerdotalis

NJ. S. PIJA XI.
S. S. Pii XI.

UREDIO
Redegit

O. Dr. Petar Grabić

MAKARSKA 1929.

Index

— Dedicatio p. 1.
Milovanov S., Petro in Pio (carmen) p. 2—3.
— Pii XI. chronologia p. 4—9.
Grabić Dr. P. P.: Romani Pontifices et generis humani progressus p. 10—28.
Šimrak Dr. J.: Orthodoxorum unio in Dalmatia septentrionali s. XVII. p. 29—64.
Bajić P. L.: S. Pontificis Pii XI. opera circa vitae spiritualis promotionem p. 65—78.
Kržanić Dr. P. C.: Sanctus Pater — Pater Actionis Catholicae p. 79—100.
Božitković Dr. P. G.: Confessio Petri et ipsius primatus in Mt. 16, 13—19 p. 101—117.
Cikojević P. A.: Christus est fundamentum obedientiae Summo Pontifici p. 118—131.
Petrov Dr. P. S.: Roma in nostra literatura p. 132—143.
Rogošić Dr. P. R.: Sabbas, primus Serborum archiepiscopus et Sedes s. Petri p. 144—165.
Vuco Dr. P. N.: De infallibilitate Romani Pontificis p. 166—183.
Guberina Dr. P. A.: Quid profugi Russi de natura Ecclesiae doceant? p. 184—195.
Knezović Dr. P. O.: In quonam consistit vis Papatus p. 196—205.
Juras Prof. J.: S. P. Joannes VIII. et Branimir, dux Croatarum p. 206—210.
Grgec Prof. P.: Paparum in Croatas beneficia tempore difficillimo p. 211—221.
Radonić Dr. P. V.: Summi Pontifices et pax mundi p. 222—234.
Vlašić P. P.: Papa pacis p. 235—242.
Crnica Dr. P. A.: Valor juridicus Tractatus Lateranensis p. 243—258.
Benigar Dr. P. A.: S. Maximus Confessor et primatus Romani Pontificis p. 259—272.
Radonić Dr. P. B.: S. Bonaventurae doctrina de suprema in Ecclesia potestate p. 273—280.

Miscellanea.

V. Solovjevii confessio. P. 281. — Judicia de conventione Lateranensi. P. 281. — Primatus in natura Ecclesiae fundatur. P. 286. — Congressus socialis de Pio XI. P. 288. — Pius XI. et universitas catholica Mediolani. P. 290. — Doctoris Škerović falsa opinio de papatu. P. 291. — Pius XI. et „Action Française". P. 294. — Portae inferi non praevalebunt. P. 297. — Papae et institutio servitutis. P. 298.
Bibliographia. P. 301—314. **Chronica.** P. 315—317.
Chronica latine conscripta. P. 318—320.

Appendix.

Eterović Dr. P. C.: Provincia O. F. M. Ss. Redemptoris in Dalmatia. 321—394.

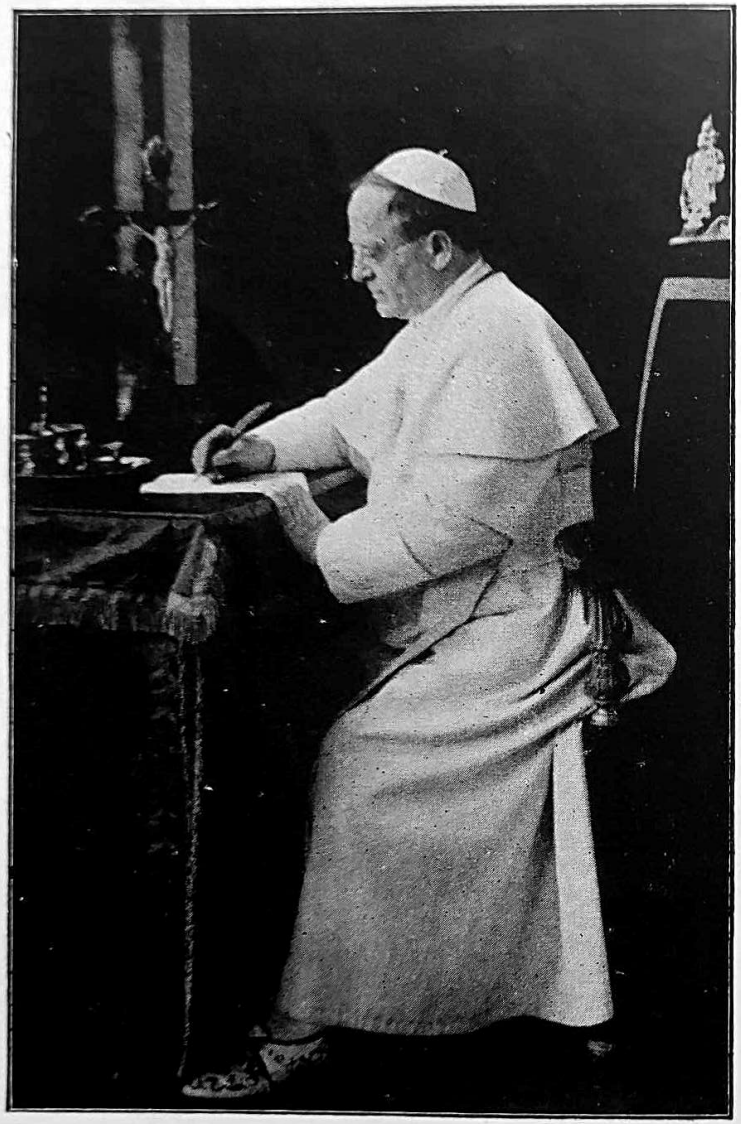

NJ. S. PIJO XI.

Σὺ εἶ πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ
πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν.

Ti si Petar (kamen), i na tom kamenu sazidat ću Crkvu svoju.

Mat. 16. 18.

NOVA REVIJA

G. VIII. **Makarska 1929.** **Br. 3-4**

TIBI
BEATISSIME PATER
QVI
PII SVB NOMINE
VERE
PETRVS-PETRA ECCLESIAE
CHRISTI NAVEM
PER SAECVLI NEQVAM TVRBINES
DVX
MAGISTER
LEGIFER
FIDE INTREPIDA
GVBERNAS
FASCICVLVM HVNC EPHEMERIDIS
„NOVA REVIJA"
PIETATIS FIDEI OBOEDIENTIAE TESTEM
MODERATOR
SCRIPTORES
LECTORES
DDD

Petru u Pīju.

Tu es Petrus!

Pijo! – Tebi je Petar – Lifica – ime,
A Bar-Jona se zoveš – Goluba sine!
Posred opasniß vala, oseke, plime
Upravljaš Kristovom Lađom iznad dubine.

Prvog dana, kad ruka mladaßna jošte
Isusa digla Ti k nebu – Hostiju svetu,
Jesi l' Mu čito u gledu punu milošte,
Apostol da ćeš Mu biti – Učitelj svijetu?

Jesi l' znao, za mirom tißoga rada
Evandeoske da Tebe čekaju sjetve?
Da Te čeka Pastirstvo velikog Stada?
Apostolskom na žaru dozrele žetve? . . .

Na Tvom čelu je Božja zasjala zraka,
Asiskog Sveca Ti grudi razgrijo plamen:
Evropi, Svijetu, u doba nevjere, mraka,
Smione Vjere i vedre Nade si znamen!

Tebi narodi ßrle, ufeße prose,
Oluja zemlju dok bije, zavija vjetar . . .
Gladne primaš i bijedne, gonjene, bose . . .
Ažđaje straše se Tebe – Ti si im Petar!

Blagom Samaritancu – Gospodu – sličan,
Otireš suze i liječiš otrovne rane . . .
Žalosne fješiti znadeš, plakat si vičan,
Eda bi izniko cvijet, gdje suza Ti kane! . . .

Živi dugo nam zato, Pastiru, Oče!
Iznad vala nas vodi, oseke, plime:
Veliki Vođ si i nosiš zakona ploče,
I Bar-Jona se zoveš, Petar Ti ime!!

F. S. Milovanov.

PIJO XI.

Biskup Rima, Namjesnik Isusa Krsta, Nasljednik sv. Petra poglavice apostola, Vrhovni Svećenik opće Crkve, Patrijarh Zapada, Primas Italije, Nadbiskup i Metropolita rimske provincije, Suveren države Città del Vaticano

Ahil Ratti

1857. 31. V. rodio se u Desio od Franje Ratti i Terezije Galli. Krsno ime: Ambroz, Damjan, Ahil. Pučku školu uči kod župnika Josipa Volontieri.

1867. poslan u malo sjemenište sv. Petra u Milanu, gdje polaže gimnazijalnu maturu (licenza ginnasiale). Licej uči u Monzi i Milanu te polaže s odličnim uspjehom licejske ispite (licenza liceale). Teologiju studira u Milanu pa kao bogoslov IV. tečaja predaje aritmetiku i latinski u malom sjemeništu.

1879 kao đakon dolazi u Rim na više studije. 20. XII.ređen za svećenika, a sutradan rekao prvu sv. misu u crkvi sv. Karla al Corso.

1880. 20. VII. postao baccalaureus u crkvenom pravu.

1881. 13. VII. dobio licencijat.

1882. 13. III. postigao doktorat teologije na Facoltà della Sapienza, 9. VI. doktorat iz kanonskog prava na Gregorijanskoj Univerzi, a 23. VI. doktorat iz filozofije na akademiji sv. Tome. Leon XIII. prima ga u privatnu audiencu. Vraća se u Milan. Za tri mjeseca nadbiskupski delegat u maloj župi Barni in Valsassina, a zatim imenovan profesorom na bogosloviji u Milanu. Predaje govorništvo i drži posebni kurs iz dogmatike. Kasnije predaje i hebrejski.

1882 - 1912. vrši službu kapelana kod č. sestara Naše Gospe od Cenakula.

1883 - 1908. svakog četvrtka drži kat. djevojkama propovijed za kršćansku ustrajnost.

1883. 4. XI. utemelji društvo kat. učiteljica i to društvo vodi kao duhovni savjetnik.

1883 - 1912. pripravlja djecu na prvu sv. pričest: pripravio ih 2635.

1885 - 1912. svake godine propovijeda mjesec svibanj.

1888. 5. XI. primljen u kolegij doktora Ambrozijanske biblioteke.

1888 - 1907. drži konferencije kćerima Marijinim svake druge subote.

1890. objelodanjuje: *„Al monte Rosa (punta Dufour) da Macugnana e prima traversata del colle Zumstein"*. Torino. Iste godine izdaje glavno svoje djelo: *„Acta Ecclesiae Mediolanensis ab eius initiis usque ad nostram aetatem*. Opera et studio Presb. Achillis Ratti. Vol. II. Mediolani. Vol. III. izlazi g. 1892., a IV. g. 1897.

1891 posjećuje u Beču Dvorsku i Sveučilišnu biblioteku, a u Budimpešti Narodnu Knjižnicu.

1892 - 1899. svake srijede drži apologetske konferencije ženskoj mladeži.

1893. putuje u Francusku u diplomatskoj misiji (predaja kardinalskog šešira kardinalu Bouretu). Tom prigodom posjećuje Lourdes.

1895. na poziv kardinala Ferrari-ja organizira pouku u vjeri u općinskim školama. Sporove s općinom sretno rješava. Izdaje djelo *„Contribuzione alla Storia Eucaristica di Milano"*.

1897. prisustvuje četvrtom međunarodnom kongresu katoličkih učenjaka u Fribourgu u Švajcarskoj, na kojemu referira *„Notices sur quelques lettres papales adressées au Card. Matthieu Schinner*, — tiskano 1898. u *Comptes rendus du IV. Congrès scientifique international des catholiques tenu à Fribourg 1897*. Suviše izdaje: *„Il più antico ritratto di S. Ambrogio in „Ambrosiana"* — Milano; *„La Chiesa Ambrosiana"* — konferenca održana u Milanskom Filološkom Društvu.

1899. prvi put poslije 1882. dolazi u Rim u naučne svrhe.

1901. tiska *„Le ultime vicende della Biblioteca e dell'Archivio di S. Colombano di Bobbio"*. Milano.

1902. prisustvuje šestom međunarodnom kongresu katoličkih učenjaka u Münchenu. Izdaje: *„Due piante iconografiche di Milano da codici Mss. Vaticani del sec. XV."* — Milano; *„Per la storia del Paliotto d'oro di S. Ambrogio"* — Milano.

1904. tiska *„Ancora del celebre ms. delle opere di Virgilio, già di Fr. Petrarca ed ora della Biblioteca Ambrosiana*. Milano.

1905. *Homeri Iliadis pictae.* Fragmenta Ambrosiana phototypice edita cura doctorum M. Ceriani et Ach. Ratti. Mediolani.
1905-7. preuređuje Ambrozijansku biblioteku.
1906. izdaje *„Parole del sac. dott. Achille Ratti inaugurandosi la Pinacoteca e il Museo Settala nella Biblioteca Ambrosiana"*. Milano.
1907. tiska *„Guida sommaria per il visitatore della Biblioteca Ambrosiana e delle collezioni annesse"*. Milano; *„Il Codice Atlantico di Leonardo da Vinci all'Ambrosiana"* — Milano. *„Un antico ritratto di Fr. Petrarca all'Ambrosiana"*. — Milano. — 6. III. naimenovan od Pija X. kućnim prelatom, a 8. III. postao prefekt Ambrozijanske biblioteke.
1909. izdaje *„Vita di Bonacossa da Beccalde (1352-1381)"*. Milano.
1910. tiska *„Opuscolo inedito e sconosciuto del Cardinale C. Baronio con 12 lettere ed altri documenti"*. — Perugia; *„Reliquie di un antico codice Bobbiese ritrovate"* — Milano; *„Manoscritti di provenienza francese nella Biblioteca Ambrosiana"* — Paris (u *„Mélanges offerts à M. Emile Chatelaine")*. Kao glavni radnik i direktor izdaje časopis *„San Carlo Borromeo nel terzo centenario della canonizzazione MDCX-MCMX."*
1911. 8. XI. imenovan viceprefektom Vatikanske biblioteke u Rimu s pravom da naslijedi Isusovca Franju Ehrle-a iz Bavarske i s pravom, da još zadrži svoje mjesto na Ambroziani.
1912. 20. II. definitivno ostavlja Ambrozijansku biblioteku i ide stalno u Rim.
1913. izdaje *„Missale Ambrosianum duplex (Proprium de tempore) editionis Puteobollianae et Typicae (1751 et 1902).* Cum critico commentario continuo ex manuscriptis schedis A. Ceriani. Ediderunt A. Ratti et M. Magistretti" — Milano.

Dr. Ahil Ratti je tiskao u *„Rendiconti dell'Istituto Lombardo di scienze e lettere":*

1896. *„Quarantadue lettere originali di Pio II. relative alla guerra per la successione al Reame di Napoli". „Un codice pragense a Milano con testo inedito della vita di S. Agnese di Praga* (Series II. vol. 29., sv. 7).
1900. *„L'Omeliario detto di Carlo Magno e l'Omeliario di Alano di Farfa"* (Ser. II., v. 32., sv. 9); *„Poesie di C. M. Maggi in mss. romani"* (Ser. II., v. 33., sv. 16); *„Un vescovo ed un Concilio di Milano sconosciuti o quasi"* (ib.).
1901. *„Un ms. Voltiano all'Ambrosiana"* (Ser. II., v. 34., n. 7); *„Bonvesen de la Riva appartenne al terz' ordine degli Umiliati od al terz' ordine di S. Francesco?* (Ser. II., v. 34., n. 16).
1902. *„A Milano 1226 — da inedito documento originale dell'Archivio Secreto Vaticano"* (Ser. III., v. 12., n. 4); *„Memorie del R. Ist. Lombardo di scienze e lettere* (Ser. III., v. 21-22., n. 4); *„Commemorazione del M. S. Serafino Biffi* (Ser. II., v. 35); *„Le condizioni politico-religiose dell'Italia superiore nella relazione inedita di Bertrando della Torre e Bernardo Gui legati apostolici (a. 1317.) ed altri documenti contemporanei"* (ib.).
1903. *„Intorno all'anno di scomunica di Matteo Visconti"* (Ser. II., v. 36., n. 19).
1904. *„Antica iscrizione latina recentemente scoperta a Milano* (S. II., v. 37).
1906. *„La risurrezione di un Museo milanese"* (Ser. II., v. 39).
1908. *I papiri dell'antica basilica di S. Vincenzo di Galliano presso Cantù"* (Ser. II., v. 41).
1909. *„Reliquie di un antico codice delle Satire di Giovenale"* (S. II. v. 42).
1911. *„La vita della Signora di Monza abbozzata dal card. F. Borromeo"* (S. II., v. 45).
1913. *„La fine d'una leggenda ed altre spigolature intorno al „Liber Diurnus Romanorum Pontificum"* (S. II.,v. 46., n. 5).

U *„Archivio Storico Lombardo":*

1891. *„A proposito di Bombe"* (v. I.)
1895. *„Del monaco cistercense D. Ermete Bonomi e delle sue opere"* (v. III.); *„La miscellanea Chiaravallese e il libro dei frati di Chiaravalle* (v. IV.).
1901. *„Bolla arcivescovile milanese a Moncalieri e una leggenda inedita di S. Gemolo di Ganna* (v. 15); *„Un libro sulle origini di Casa Savoia ed un Arcivescovo intruso di Milano"* (ibid.)
1902. *„Il probabile itinerario della fuga di Ariberto Arcivescovo di Milano — da un autografo inedito* (v. 29., 32). *„Ancora del „Probabile itinerario".*

1903 *„Il cosi detto Ercole santambrosiano e la necropoli di Antinoe* (v. 19).

1904. *„Bolla originale di Ariberto, Arcivescovo di Milano (1040) di fresco ricuperata* (con una tavola) (v. 1).

U *„Giornale storico della letteratura italiana":*

1902. *„Una lettera autografa della Morosina a P. Bembo"* (v. 40).

U *„Rassegna d'Arte":*

1912. *„L'odisea di un bellissimo Breughel-Rubens già nella Pinacoteca Ambrosiana di Milano"* (g. 10., br. 1); *„Ancora un nuovo ritratto di Fr. Petrarca"* (g. 7. br. 1); *„Ancora della „Sacra Famiglja di Bernardino Luini all'Ambrosiana"* (g. 12., br. 3).

1914. Royal Society of Sciences u Londonu pozivlje Vatikansku biblioteku na proslavu 7. stogodišnjice rođenja franjevca Rogera Bacona. Vatikanska biblioteka šalje kao svoga predstavnika viceprefekta mgr. A. Ratti. Na proslavi sjedi uz bok predsjednika Lorda Curzona i drži govor na latinskome. 1. IX. Franjo Ehrle S. J. zahvaljuje se na mjestu prefekta Vatikanske biblioteke, a mgr. A. Ratti stupa na njegovo mjesto. 28. X. imenovan Protonotario Apostolico sopranumerario.

1915. izabran redovnim članom Papinske Rimske Akademije za Arheologiju.

1918. 19. V. poslan u Poljsku s naslovom „Apostolski Vizitator za Poljsku i Lituaniju", koji je naslov kasnije promijenjen u „Apostolski Vizitator za sve krajeve, koji su pripadali bivšem ruskom carstvu". Svojim tajnikom bira Dr. Ermenegilda Pellegrinetti, profesora historije u sjemeništu u Lucca, tada vojnika u službi na vojnoj censuri u Rimu za dopisivanje zarobljenika slavenskih jezika (sada nuncija u Beogradu). Kad je prefekt Vatikanske biblioteke mgr. A. Ratti upoznao E. Pellegrinetti, darovao mu je kao prvi dar Sv. Pismo na hrvatskom jeziku. 15. VIII. pohađa poljsko narodno svetište u Jasna Gora kod Czenstochowe. Zatim vizitira, uvijek u pratnji svoga tajnika E. Pellegrinetti, Kielce, Wlostov, Sendomierz, Krakov, Lublin, Chelm, Wloclawek, Plock, Luszyn, Lomza. Obnavlja dieceze Rigu, Minsk, Janow i Komieniec, a druge popunja. Imenovan „Apostolski

Vizitator Redova i Kongregacija u Poljskoj". U julu je postao „Apostolski Vizitator za Rusiju", a u oktobru čini sve pokušaje s boljševičkom vladom, da dođe u Petrograd i Moskvu, ali bez uspjeha. Predsjeda trima konferencijama biskupa varšavske provincije.

1919. u martu predsjeda plenarnoj konferenciji poljskog episkopata. 30. III. u ime Sv. Stolice priznaje de jure novu Poljsku državu. 6. VI. imenovan prvim apostolskim nuncijem u obnovljenoj Poljskoj, a 19. VII. prezentira svoja akreditivna pisma predsjedniku Poljske republike Pilsudskome. U isto je vrijeme imenovan titularnim nadbiskupom Lepanta te je 28. X. konsekriran u Waršavi od varšavskog nadbiskupa Kakowskog uz asistenciju više poljskih biskupa, u prisutnosti predsjednika Pilsudskog, diplomatskog kora i mnoštva naroda.

1920. 24. I. s vozom predsjednika Pilsudskoga pođe u Vilnu, odatle uz 23 stupnja ispod ništice u Kovno, glavni grad Lituanije. 20. III. preko Lituanije dođe u Rigu, glavni grad Letonije, gdje mu je priređen sjajan doček, iako je većina protestanska. 4. IV. putuje iz Waršave u gornju Slesku, jer je u martu imenovan Crkvenim Komesarom za plebiscit. 12-27. IV. u Rimu. 14-15. VIII. za poljsko-boljševičkoga rata ostaje u Waršavi, iako su boljševici bili pred vratima. 9. XI. teološki fakultet varšavske universe naimenovao je mgr. A. Ratti doktorom *ad honorem* kanonskog prava. U isto vrijeme dala mu je poljska vlada najviše odlikovanje „Red Bijelog Orla".

1921. u martu imenovan milanskim nadbiskupom. 19. V. brzojavno pozvan u Rim. 4. VI. ostavlja definitivno Waršavu. 13. VI. izabran u konsistoriju kardinalom s titulom S. Martini ai Monti, a 15. VI. primio kardinalski šešir. 25. VII. ide u Montecassino, odakle 15. VIII. šalje prvo pastirsko pismo jedno latinski kleru, a drugo talijanski kleru i narodu. 26. VIII. iz Rima vodi talijansko hodočašće u Lourdes. 6. IX. iz Lourda se vraća u rodno mjesto Desio, a 8. IX. svečano ulazi kao nadbiskup u Milan.

1922. 6. II. izabran za Papu, a 12. II. svečano okrunjen tiarom u bazilici sv. Petra.

Snaga i uloga Papinstva u čovječanstvu.

Piše O. PETAR GRABIĆ, franjevac. Split-Dobri.

I ja tebi kažem: Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju, i vrata je paklena ne će nadvladati. — Matej XVI, 18.

Dosadilo mi je više slušati, da su dvanaestorica apostola osnovali kršćanstvo; a bit će mi vrlo ugodno pred svijetom dokazati, kako je samo jedan čovjek sposoban da ga uništi. — Voltaire.

U sunčanom sjaju idealnosti ili bolje u njezinim najodličnijim i najčistijim pojavima ukazuje se katolička Crkva kao grad na gori i još se malo hoće kao Novi Jeruzalem. — Lechler (Protestanat).

SUMMARIUM. — *Romani Pontifices et generis humani progressus.* — Divina voluntas per verba Christi „Tu es Petrus..." manifestata est fons, ex quo et praerogativae pontificatus et huius successus legitime interpretantur. Adversariorum est fictio, quasi verus christianismus sine primatus Romani Pontificis institutione existeret. Id totum, quod christiana religio saeculorum decursu operata est in bonum fidei, morum disciplinae, scientiae, artis, necnon progressus civilis, qua praecipuis agentibus, Romanis Pontificibus merito adscribitur. Quod in eorum decus aperte confessi sunt ac confitentur opinionis modernae asseclae, plus, minusve catholicae religioni alieni, et apud nos et apud alias Europae atque Americae nationes. Romani Pontifices sunt vindices bonorum communium: fidei, scientiae ac morum honestatis. Charitas christiana a Summis Pontificibus edocta ac promota in oppositione ad nostri aevi humanismum est unicum melioris ordinis socialis fundamentum. Iidem Pontifices exstiterunt unici libertatis religiosae ac per consequens libertatis civilis defensores. Mundi quoque pacificationem viri acatholici reponunt in manibus Successorum B. Petri. Ita primatus Sedis Apostolicae perpetuitatem efflagitant et fides et generis humani progressus civilis.

1. Svjetlo sa Istoka.

Sjetimo se one najznamenitije zgode i po Vjeru i po kulturu, koju nam opisuje Matej evanđelist u 28. glavi svoga evanđelja: „Jedanaestorica učenika pođoše u Galileju na goru, kamo

im zapovjedi Isus. I kad ga vidješe, pokloniše mu se, a jedni posumnjaše. Tada pristupi Isus i reče im: Dana mi je sva vast na nebu i na zemlji. Idite dakle i naučavajte sve narode krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga; učeći ih, da drže sve, što sam vam zapovjedio. I evo ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta." Značajni se događaj dogodio pred dvadeset vjekova, ali davnina nije ni najmanje osakatila njegov životni upliv ni na današnje mnoštvo, koje broji dobru trećinu svih ljudi na zemlji, i to najprosvijetljenijih — a zovu se kršćani. Između ovih 550 milijona kršćana 310 ih je, koji su i u povijesnoj i u pravnoj vezi s Isusom i s onim apostolima, kojima je dan i onaj Isusov nalog i Njegovo svečano obećanje. Katolici su to bez razlike narodnosti i kraja, koji su između svih kršćana opet međusobno najuže povezani s jednom vidljivom glavom rimskim Papom, razvrstani po svim dijelovima svijeta u 1095 biskupija, 183 apostolska vikarijata sa bezbrojnim župama i misionskim stanicama. (D'Herbigny: Theologica de Ecclesia, editio 2, II. p. 13.).

Po Isusovu Uzašašću rasijaše se apostoli širom ondašnjega poznatog svijeta u zajednici sa prvakom sv. Petrom, učeći Krstov nauk i krsteći vjernike, kao što im je Gospodin zapovjedio. No, oni naiđoše na velik otpor i Židova i Grka i Rimljana. Tajna Krstova evanđelja i mudrost Križa poganima nikako nije išla u glavu. Neraspoloženje onoga vremena vidi se iz riječi sv. Pavla (I. Kor. 1, 21 — 25) kad kaže: „Jer budući da u mudrosti Božjoj ne upozna svijet mudrošću Boga, bila je Božja volja, da ludošću propovijedanja spasi one koji vjeruju. Jer i Židovi ištu znake, i Grci traže mudrost. A mi propovijedamo Krista raspetoga, Židovima sablazan, a poganima ludost. Onima pako, koji su pozvani, i Židovima i Grcima, Krista, Božju silu i Božju mudrost. Jer je ludost Božja mudrija od ljudi, i slabost je Božja jača od ljudi." Kao što Židovi nijesu mirovali, dok Isusa nijesu na križ pribili, tako ni oni ljudi, o kojima sv. Pavao piše, nijesu se ustručavali upotrijebiti sva sredstva i zvijerske okrutnosti i društvenog bojkota na tamanjenju Krstova nauka. U ovoj ljutoj borbi apostoli svoju krv proliše, sv. Pavao glavu svoju žrtvova, a poglavicu sv. Petra na križ prikovaše. Prvi učenici Isusovi ne ostaše sami. Za njima pođoše ljudi ne manji ni u moralnoj snazi ni u zanosu za prezrenim Nazarencem, ljudi koji su imali nastaviti uzvišeno poslanstvo među čovječanstvom. Okrutni rimski carevi, koji su po čitavom prostranom rimskom carstvu potocima kršćansku krv li-

jevali, nijesu ni u snu mogli predvidati, da će baš u njihovom carskom gradu Rimu nasljednici prezrenog i propetog ribara Petra na davnim ruševinama njihove moći, slobodnim kršćanskim narodima dijeliti očinskom vlašću carske i kraljevske krune!

2. Nema kršćanstva bez Pape.

Krst je došao da spasi ljude od veriga grijeha i da ih u Svojoj nebeskoj Milosti učini slobodnom Božjom djecom i baštinicima Kraljevstva Nebeskoga. Prvi Krstovi učenici nijesu imali pred očima drugoga cilja; pa ipak radeći ovaj Božji posao utrli su put svim kulturnim vrednotama uljuđenog čovječanstva. Danas se pouzdano može da kaže, da je svim pravim rezultatima vjere, ćudoređa, znanosti, umjetnosti, gospodarstva i društvene opće uprave ili neposredno ili posredno kumovalo kršćanstvo, i to kršćanstvo kako se nalazi u katoličkoj Crkvi. Fantazija je naših bezvjerskih ljudi, koji hoće kršćanstvo bez Pape, bez biskupa, bez svećenika, bez vjere i bez ćudorednih zapovijedi. (Cfr. Dr. Krunoslav Bego — Jugoslavenska Njiva, IV. 133.) Kršćanstvo je uvijek imalo i po Božjoj odredbi mora imati svoga Papu, biskupe, svećenike, vjernike, dogme i dekalog. Samo ovako kršćanstvo rodilo je obilnim Božjim blagoslovom po sva zdrava ljudska nastojanja. I kao što se u ljudskom tijelu sve životne sile svode k mozgu, tako i u kršćanstvu sve se svodi k njegovoj glavi i k mozgu, a to je poglavica sv. Crkve rimski Papa. Što je kršćanstvo učinilo za preporod čovječanstva, to je i Papa učinio, jer tijelo ne radi bez svoje glave; ako su druge kršćanske vjere, koje su ostavile očinski prag zajedničkog oca, učinile i čine za sreću čovječanstva, i to je blago baštinjeno iz zajedničke riznice, koja je bila povjerena Sv. Ocu Papi, kao jedinoj glavi samo jednoga Kršćanstva i jedne Crkve. Naše vjersko gledište utvrđeno je i jasnim dokazima kulturne povijesti i pohvalnim priznanjem stručnih ljudi, ma koju oni vjeru ispovijedali.

Baš su Pape bili oni, kojima je bio i danas je na srcu Isusov nalog propovijedanja riječi Božje među poganskim narodima cijeloga svijeta. Kad se Crkva domogla relativne slobode, rimski Pape sistematski rade na obraćenju pogana; i s ovom svojom blagoslovljenom akcijom utiru put evropskoj i ljudskoj uljudbi. Već u V vijeku, po nalogu rimskih Biskupa, sv. Severin sije sjeme sv. Evanđelja u nekadašnjoj cvatućoj rimskoj pokrajini Norikumu, današnjoj južnoj Austriji, Koruškoj i Kranjskoj, već davno izu-

mrlim poganskim narodima Tauriskima, dok se u isto vrijeme drugi apostolski vjerovjesnici znoje u prostranim krajevima današnje Španjolske. U istom vijeku sv. Paladije i sv. Patricije po istom poslu zalaze u daleku Irsku i sjevernu Skotsku. Sv. Grgur Veliki šalje u Englesku sv. Augustina; a sv. Kilijan neumorno se trudi oko obraćenja Franaka u krajevima današnje Francuske. Sv. Amald ima neograničeno polje za svoj apostolski posao sve od današnje Belgije i Nizozemske pa uzduž čitave obale rijeke Dunava. U VIII. vijeku Bog je na poseban način blagoslovio rad sv. Bonifacija, apostola njemačkih pokrajina. Deveti je vijek, apostolski vijek, po sjajnim rezultatima, koje su misionari postigli među poganskim dalekim narodima. U nj spadaju apostolski trudi naših sv. Apostola Ćirila i Metoda, koji su među Slavenima utvrdili temelje i našoj Vjeri i našoj kršćanskoj prosvjeti. I onda kao i danas možemo kazati da je apostolska revnost samo ondje prestajala, gdje su iščezavale granice svijeta: Hic tandem stetimus nobis ubi defuit orbis. (J. De Maistre: Du Pape, livre III, chap. 1.)

3. Kulturne zasluge papinstva.

Načelni protivnici katoličke Crkve i papinstva prisiljeni su u hator povijesnoj istini da joj priznadu pred očima cijeloga svijeta neumrle zasluge za opću čovječansku kulturu.

Njemački pjesnik i ugledan filozof J. G. Herder (1744 — 1803) otvoreno je priznao: „Rimski je biskup zaista mnogo učinio za kršćanski svijet... Ako je zasluga širenje kršćanstva, tada je baš on pri ovom najviše ima... Ako Evropa nije zavazda postala plijenom Huna, Saracena, Tatara, Turaka, i to je djelo rimskoga biskupa... Nek se ništa ne govori o mekoputnim i slabim papama na rimskoj stolici, jer to sve iščezava, kad ih poredimo s onima, koji su sjedili na svjetovnim prijestolima; i njihove pogreške samo radi toga bilježe, jer su pogreške papa." (Ideen zur Philosophie der Geschichte.)

Sa ovim sudom starijeg njemačkog filozofa i književnika u još jedrijoj sadržini slaže se mišljenje današnjeg najjačeg predstavnika protestanske povijesne crkvene znanosti Adolfa Harnacka, koji ovako prosuđuje katoličku Crkvu i njezine zasluge, a te se bez Pape ne mogu ni zamisliti: „Rimska je Crkva najsnažnija najzamršenija ali u isto vrijeme najjedinstvenija povijesna tvorevina — koliko mi znamo. Sve sile ljudskoga duha, kao i dru-

ge snage, kojima je čovječanstvo raspolagalo, sudjelovale su pri njezinoj izgradnji... Pa što je rimo-katolička crkva učinila? Najprije treba to spomenuti, kako je ona odgojila romanske i germanske narode. Ona je mladim narodima donijela kršćansku kulturu, ali nesamo jednom donijela... nego im je u žile ulila nove snage te ih je sama u napretku preko tisuću godina neumorno rukovodila... Rimska crkva i njezino ustrojstvo ima sposobnost, koju nikakva druga crkva nema, da se zna prilagoditi svim prilikama vremena: ako ona i ostaje stara crkva, uvijek se ukazuje kao nova." (Das Wesen des Christentums, Leipzig 1902, 153.)

Baš za vrijeme svjetskoga rata, pri samome njegovu početku (1914), mogli smo čitati još jedno temeljitije i psihološki motiviranije priznanje berlinskog sveučilišnog profesora, protestanta Dr. Josipa Kohlera: „Ko katoličtvo razumije, taj treba da prizna, da se baš u njemu nalazi prvorazredna kulturna snaga, koja je bila sposobna ukrotiti najdivlije ćudi pogana i oduhoviti i takove ljude, koji su imali vrlo malo ćudoredne svijesti, zadojivši ih nekim fluidom velike duhovnosti, probudiv u njima najveće dobro, vjersko čuvstvo i divljeg čovjeka usposobiv za najuzvišenije životne nazore." Ova i slična priznanja vrlo se dobro slažu sa hvalospjevom protestanskog historika Gregoroviusa (1821 — 1891) o papama, koji kaže: „Povijest ne poznaje toga počasnog naslova, koji bi mogao makar i izdaleka dovoljno počastiti one, koji se tako visoko istakoše radi svoje svesvjetske radinosti i stvaralačkih djela, stječući neprolaznu slavu... Dugi niz papa, sa svojim sjajem zasjenut će sve ostale careve, kraljeve i sve moguće vlastodršće."

4. Svjedoci iz naše narodne sredine.

Naše je javno mnijenje vrlo loše informirano o pravom značenju kršćanstva i papinstva. Neprijateljima Crkve uspjelo je zagospodovati štampom i bankama, pa nas odatle i najveći led bije. Ipak i kod nas se čuju trezniji glasovi u vrednijim djelima naše narodne inteligencije, pak ti je čisto drago, kad se i u našoj knjizi namjeriš na takove ulomke, koji su u prilog istini, a na čast onima, koji su ih napisali.

„Taman dubokom utjecaju hristijanstva pripisati je vidanje rimskog društva i neočekivanu obnovu knjige i umjetnosti kroz IV. i V. vijek. Hristijanska nova vjerska nauka, novo osjećanje, prekinu zastoj III. vijeka, i u otančanu zamrlu krv rimskog tije-

la uli životnu kaplju preporoda, koju mi ne nalazimo u varvara. Napredak čovječanstva bolje se mjeri visinom duha, nego li materijalnom civilizacijom, a niko toliko ne uzdignu dušu, koliko Isus iz Nazareta. Regbi da od njega i nama dolazi, što je sada plemenitijega i uzvišenijega u dubini našeg srca. Vjerovao ili ne vjerovao u božanstvo Isusa Hrista, trijeznome je historičaru ispovjediti, da od hristijanstva silnije pojave u historiji nema... Htjelo se ili ne htjelo, od IV. vijeka poslije Hrista, čvrsta moralna podloga ljudskom društvu stoji u koje tri četiri stranice evanđelja Matejeva, u rečenicama tako zvane besjede na brdu... Svakako je sadašnje čovječanstvo dužno Isusu najveličajniji hram na onoj glavici do genezaretskog jezera, gdje besjedu izreče." (Natko Nodilo: Rimski svijet na domaku propasti, knj. I.- Zagreb 1898.- str. 20.);

Suglasno sa našim starijim povjesnikom Nodilom čujmo glas i jednoga od predstavnika naše današnje moderne filozofske misli: „Na razmeđu staroga i srednjega vijeka stoji struja moćnija od ijedne, što ih je svijet vidio, koja je donijela čovječanstvu nove nazore vjerske i ćudoredne, promjenila antikni sud o čovjeku, njegovu odnošaju k svijetu i njegovoj svrsi u njemu. Počevši kao iz malena izvora domalo je ojačala toliko, da je zahvatila cijeli tada obrazovani svijet i po njemu se razgranila: najprije obuze obitelj i društvo, doskora uđe i u tijelo državno, najposlije obuhvati sav život: znanost i umjetnost, društveni i politički život, prevlada sve mišljenje i nazrijevanje ljudi i filozofija je pošla novim pravcem i zaplivala novom strujom: kršćanstvo je osvojilo čovjeka i zanijelo njegove misli u područje vjerskih problema. Vjera u boga pokreće sve mišljenje: u središtu nauka stoji teologija a do nje filozofija kao pomoćnica, da kao robinja (ancilla), koja joj pomaže osvijetliti odnošaj boga prema svijetu (kozmologija) i čovjeku (antropologija). (Dr. A. Bazala, Povijest Filozofije, Zagreb 1909, sv. II. 89.)

U našem hrvatskom narodu mi i našu ekzistenciju treba da zahvalimo kršćanstvu i katoličkoj Crkvi, u čemu se slažu ponajbolji predstavnici naše hrvatske knjige i filozofske misli: „Ali da se naš narod kroz toliko vjekova nepovoljna stanja ipak održao u svom bitku, to valja zahvaliti onoj kršćanskom blagoviešću gojenoj etičkoj svijesti njegovoj, koja razasjava sve njegove plemenitije, s idealnim a ne s materijalističkimi sustavi suglasne poslovice. Taj etički idealizam bijaše ono višje svijetlo, koje ogrijevaše njegovo bivstvo kroz tolike tegobne vjekove; taj etički idealizam

bijaše onaj kucaj, kojim je njegovo srce bilo, živjelo i mnogo jada preživjelo. Obrazovani staleži naroda treba da uviek čuju taj kucaj pučkoga srca, treba da etički idealizam puka svojim utjecajem ne slabe i ne kvare, nego kriepe i usavršuju; jer ako bi ga slabili — a slabili bi ga, kad bi svojim zborom i tvorom sijali u sviest naroda sjeme samoživstva, korisnosti, kukavnosti — onda bi zaustavljali kucaj srca narodnoga te narodu svomu zadavali moralnu a tim i fizičnu smrt..." (Fran Marković, Etički sadržaj naših narodnih poslovica, Rad Jugoslavenske Akademije, knj. 96, str. 227.)

I pokojni tribun hrvatskoga naroda natrag 24 godine priznao je veličinu papinstva, makar ga i neopravdano stavljao upored sa poganskim Rimom, jer ono nije nikakva tvorevina latinskoga plemena, nego mu je osnova u pozitivnoj Božjoj odredbi, što se da i povjesnički dokumentirati. On piše u svojoj knjizi: Savremena Evropa, str. 398: „No kraljevski Rim moralno maljušan pokraj veličanstvenih razvalina drevnoga Rima i papinstva, te ga nestaje u sjeni tih dvaju najvećih historijskih tvorba političkog razbora latinskoga plemena."

5. Pape: spasitelji duha, Vjere i poštenja.

Po priznanju ljudi tudih katoličkoj Crkvi (Harnack) Pape su bili kao privatni ljudi osobito ovih posljednjih 400 godina na moralnoj visini, ali sve njihove ljudske vrline ne mogu da nam dovoljno protumače životnu snagu vjerske, moralne i kulturne zajednice, kojoj su oni na čelu. Bilo je razdoblja u crkvenoj povijesti, kada su baš njihovi nedostaci i lični poroci morali u krizu dovesti i sam opstanak Crkve, tako da se za deseti vijek sam Voltaire čudio, kako je rimska Crkva i nadalje zadržala sve svoje osobine i zahtjeve na vjersko-moralnu misiju. Volterovo je čudenje razjasnio već ranije čuveni francuski katolik i apoleget De Maistre: „Zaista bi bilo čudno, kako Crkva nije propala pod njihovom upravom, kad bi ona bila djelo ljudsko." No, Crkva je djelo Božje! Ako su joj katkada, i ako vrlo rijetko, bili na upravi nedostojni poglavice, ona nije s toga stradala, jer, kako kaže sv. Leon Papa: „Dignitas Petri etiam in indigno haerede non deficit" I ovake je Providnost pripuštala, da se i u njihovoj nedostojnosti očituje snaga Božja. A pravilo je osobito za rimske Pape, da su svijetlili sa zdrava nauka, a grijali s dobrote srca, i to

je bilo uprav s toga, jer su bili svijesni uzvišene zadaće za spasenje čovječanstva, pa su taj Isusov nauk najprije na se primjenjivali.

Njihovo zalaganje za čistoću kršćanskih načela našlo je priznanja i ondje, odakle ga nijesmo ni najmanje očekivali. Filozof Schelling (1775 — 1854), jedan od najvećih načelnih protivnika pozitivnoga kršćanstva, piše o papinstvu: „Ja cijenim, da bi kršćanstvo bez papinstva već davno bilo iščezlo sa lica zemlje." Još u dotada jedinstvenom kršćanskom vjerovanju; i kad su tobožnji reformatori u ime nazovislobode i kršćanske vjere navijestili od vremena reformacije, kad se s Luterom posijao užasni razdor rat katoličkoj Crkvi; i kad se počeo idejno i stvarno širiti val vjerskog nihilizma i praktičnog indiferentizma: samo su protestanski prvaci prisiljeni otvoreno ispovijedali, kako je jedino katolička Crkva sa Papama na čelu ostala,a i danas još stoji na poprištu za prave vjerske i čovječanske ideale." Njemački moderni poznavalac savremenog protestantstva Dr. Ferdinand Jakov Schmidt pisao je godine 1904: „Jedina snaga, između svih, koje danas postoje, jest katoličtvo, koje živi i pobjeđuje samo snagom svoje ideje. U kome je duševnom stanju protestantska Njemačka? Sto godina poslije smrti Herdera, Kanta i Schillera, kada je pobjedonosno krčila put nemačkom idealizmu, danas sve više tone, gubeći se u dubokom ponoru eudaimoničkog, koristoljubivog, duševnog i povijesnog pozitivizma. Protestantizam se već odrekao filozofije duha i priklanja se fiziološkoj psihologiji. Katoličtvo je još jedino, koje se bori na strani filozofije duha, pa uprav je stoga gospodar položaja nad svim narodnim slojevima." Neosporive su zasluge rimskih Papa i katoličke Crkve za sve vjere bez razlike kršćanskoga imena, a opet su najveće po njezinu najveću neprijateljicu protestansku crkvu i crkve, kako to pošteno kažu i obraćeni protestanti i oni, koji su još i danas pristalice i vođe protestantizma. Njemački učenjak, protestanat, a danas obraćeni katolik Dr. Albert von Ruville u djelu: Zurück zur heiligen Kirche (1910, str. 48) piše: „Ako protestanske crkve imadu još poštogod prave vjerske sadržine, neka to zahvale katoličkoj Crkvi, u kojoj jedinoj nalaze uporište. Protestanske vjerske istine, koliko vrijede i za vjernike a ne samo za protestanske bogoslovce, one su i danas potpuno katoličke." — Ovaj ću ulomak zaključiti sa riječima živućeg protestanta Karla Jantscha, koji veli: „Protestanski svijet rimskoj crkvi ima da bude haran, što se kršćanska vjera do danas sačuvala."

6. Socijalna moć kršćanske ljubavi.

Katolička Crkva sa svojim Papama kroz vjekove se neustrašivo borila za vjeru u osobnoga Boga, za Krista Otkupitelja, za Presveto Trojstvo, za Majku Božju, za vječno ljudsko odredenje u drugom boljem životu — u Raju. Ove su istine, makar se na prvi pogled i ne činile životne i djelotvorne, ipak urodile najsjajnijim praktičnim posljedicama. Poganstvo nije poznavalo ljudskoga bratstva, a nije ga moglo praktično ni poznavati, jer nije imalo duboke vjerske osnove, da je jedan Bog, Stvoritelj i Sudac svih ljudi; da smo svi mi ljudi bez razlike prema Bogu Njegova djeca, a međusobno prava braća, i da On i kao Stvoritelj i kao Otac i kao sudac bdije nad vladanjem svoje djece. Jedino je katolička Crkva konsekventno provela i u svom životu i u životu čovječanstva ono, što ova vjerska istina hoće. I židovstvo je učilo, da je jedan Bog, ali je sa svojim vjerskim i nacijonalnim šovinizmom ili partikularizmom zakrčilo put put blagotvornim utjecajima ove drage istine o Bogu Stvoritelju i o bratstvu ljudi, koja se najmoćnije odrazila u Utjelovljenju Sina Božjega, koji je i kao naš Otkupitelj i kao naš brat sa svojom smrti na križu zasvjedočio Svoju Ljubav prema cijelom čovječanstvu i Svoju poslušnost prema Bogu Ocu, u čemu sastoji i naša prava vremena i vječna sreća.

Naši svjetovni pisci, nimalo nakloni pozitivnom kršćanstvu, uviđaju svu blagodat ovoga kršćanskog nauka za obnovu kulturne Evrope: „Kako je naprotiv životvorno i snažno osnovno kršćansko načelo o bratimstvu u životu, o takvoj jednakosti pred Bogom, koja se ima potpuno obdržavati već na ovom svijetu, i o čovječjoj dužnosti, ne samo da trpi i pregara, nego da se ne boji onih, koji mogu ubiti samo tijelo, a duše ne mogu. Kršćanstvo je dakle Evropi, koja je već imala savijest, ali nestalnu i neosobnu, odkrilo živu i odgovornu dušu, i prema grubome azijskomu i afričkomu materijalizmu sebičnosti, sile i straha postavila idealizam ljubavi, pravice i nade. Na tom temeljnom principu, prema kojemu se na koncu konca i pojedini ljudi i njihove organizacije prosuduju po duhovnoj vriednosti, nastala je zaštita i pravo slabijega, u prvom redu zaštita i pravo nejake djece i slabih žena." (Stjepan Radić: Savremena Evropa, Zagreb 1905, str. 190.) Jednakost i bratstvo ljudi učvršćeno je pred licem Božjim, jer je On zajednički Otac svih nas, ali je sve ovo još više međusobno utvrđeno novim zakonom ljubavi i to takove ljubavi, koja će po primjeru Krstovu za braću svoju i život žrtvovati. Klasični su napuci sv. Ivana apostola: „Po tom smo upoznali ljubav, što je on za nas život svoj položio. I mi smo dužni polagati život svoj za braću. Koji dakle ima blago svijeta, i vidi brata svoga u nevolji i zatvori mu srce svoje, kako ostaje ljubav Božja u njemu? Djeco! ne ljubimo riječju ni jezikom nego djelom i istinom. (1. Ivan 3, 16 — 18). Paće po pravoj bratskoj ljubavi mjeri se i ona ljubav, kojom Boga ljubimo: „Ako tko reče: ljubim Boga, a mrzi na brata svojega, laža je; jer tko ne ljubi brata svojega, kojega vidi, kako može ljubiti Boga, koga ne vidi?" (1. Ivan. 4, 20.)

Upravo na tlu ove kršćanske katoličke ljubavi izrasle su sve karitativne institucije od IV. vijeka po Kristu, kad je Crkva dobila slobodu kretnje i rada, pa do dana današnjega, bez obzira u čijim se rukama dandanašnji one nalaze, ili u rukama laičkih ili crkvenih ljudi i institucija. Poganski, u ono doba najkulturniji, rimski svijet nije poznavao ni bolnica, ni sirotišta, ni zakloništa, ni nahodilišta. Kad su Pape došli do svoje relativne slobode, i kad je milostinja počela obilnije pritjecati Crkvi u pomoć, tada su uz crkve počele redom nicati kuće kršćanskoga milosrđa baš za najsiromašnije i najzapuštenije ljudske stvorove. Crkva je nesamo zemaljsko blago ulagala za zaštitu bijednih, nego je ona našla i nalazi tako junačkih duša, da se one same lično posvećuju njezi bolesnih i jadnih i same polaze u doživotno ropstvo za otkup braće u rukama nemilosrdnih gospodara. Ovako se junaštvo može razumjeti i može procvasti samo pod sjenom Križa, na kome je bio prikovan Krist Gospodin i postao sam robom, da se mi dovinemo domaće, društvene, građanske i vječne slobode, slobode djece Božje.

* * *

Bezbožni svijet danas proglasuje opće bratstvo u međusobnoj ljubavi svih bez razlike vjere i imena, ali se i ovdje radi samo o jednoj pukoj frazi, ako se nije ponešto makar i besvijesno baštinilo od stare katoličke ostavštine, koja je jedina mogla zajamčiti i provađanje u život osnovnog bratskog načela ljubavi. Moderni poganski egoizam porušio je smisao žrtve i patnje u samoj rođenoj obitelji, pa je on i tu urodio mržnjom i neslogama. Pohlepa za častima i zemaljskim nasladama pokopala je moralnu snagu vlastodržaca i pobudila neutaživu mržnju podanika i siromaha, koji očekuju zgodan čas odmazde, kad će se bijes mnoštva survati na

glavu onnih, koji hoće samo da silom i novcem svijetom vladaju. Zaista je nenaravna propovijed bezvjeraca o bratskoj općoj ljubavi u vijeku ovako zaoštrenih klasnih borba, međusobnog naoružavanja i svemoćnog kapitalizma, što i nije ništa drugo nego posljedica materijalističke ovozemne filozofije, kojoj su najveći ideali fizička snaga, novac i tjelesna uživanja, a koji, kako vidimo, dovode do propasti pojedince, obitelji, društvo i cijelo kulturno čovječanstvo.

Pri ovakom duševnom raspoloženju ne će se nitko čuditi, ako ni moderni pogani nemadu baš ni najmanje smisla za najjadnije i najnezaštićenije razumne stvorove, koje treba uništavati sa lica zemlje, samo da niskim samoživcima ne kvare životnoga veselja! Čujmo što neki od njih predlažu! T. H. Huxley (1825 — 1895): „Uklanjajmo sa lica zemlje neizlječive, beznadno zaražene, stare, slijepe, nakazne i suvišne novorođene..." E. Haeckel, taj i kod nas tobože omiljeli učitelj bezbožnih ljudi, lije suze nad tolikim narodnim i državnim blagom i bogatstvom, koje se ulaže za neizlječive bolesnike: slaboumne, one koji trpe od raka i od drugih zaraznih bolesti, pa se ne žaca predložiti, neka bi već i državne vlasti poprimile zaključak, da se ovakim sirotanima na taj način pomogne, da se uklone sa pozornizce svijeta, pa to bilo i obilnijom količinom morfija?! Značajan je bio sastanak njemačkih žena, socijal-demokratkinja, koji su držale 20. IX. 1920., i na kome je u ime svojih drugarica gospođa Klara Bohm-Schuch predlagala, da bi i pred građanskim kaznenim zakonom bila slobodna svaka majka, da se riješi svoga bremena bez ikakve odgovornosti, kad je i onako u predratnoj Njemačkoj bilo godišnje, kako ona izvješćuje, do milijun hotimično pometnute djece!

Kolika razlika između ovakih mudraca i okrutnih matera i zapovijedi ljubavi, koju Krist baš prema najnevoljnijima zapovijeda, a koje se zapovijedi samo katolička Crkva dosljedno i strogo drži bez obzira bilo prema kome. Krist, jedini učitelj čovječanstva, naređuje: „Zaista vam kažem, što ste god učinili jednom od ove moje najmanje braće, meni ste učinili" (Matej, 25, 40).

7. Borba za slobodu sa vlastodršcima.

Kršćanstvo je trajno pod vodstvom rimskih Papa vjekovima vodilo borbu i danas je vodi za slobodu ljudi, njihove vjere i savjesti. Ono se nije ograničilo samo na obnovu unutrašnjega čov-

jeka, koji je morao da bude preporođen vodom i Milošću Duha Svetoga za savršeniji i kreposniji individualni život, nego je ono svojim zahtjevima imalo da preporodi i cijeli javni poredak. Pri ovom spasonosnom nasrtaju kršćanstvo je nailazilo i još danas nailazi na najviši otpor sa strane vlastodržaca, koji nijesu htjeli a nitili — općenito govoreći — danas hoće da se pomire sa diobom vlasti, koju kršćanstvo traži, a ta je: duhovna i svjetovna vlast. Crkva u Mehiku se i danas bori za istu kršćansku slobodu, za koju su se borili i prvi kršćanski mučenici u poganskom Rimu. Rimski su carevi vikli, da ih podanici drže za bogove, pa nijesu nad sobom priznavali pravoga i jedinoga Boga te su bili potpuni gospodari života i smrti svojih građana; a kršćani su priznavali samo pravoga Boga i držali njegove zapovijedi važnijima od svih carskih naloga. Za sve prave kršćane, a osobito za Poglavice sv. Crkve postale su svetim pravilom riječi prvaka apostola sv. Petra, koji je neustrašivo pred velikim židovskim vijećem rekao: „Većma se treba pokoravati Bogu negoli ljudima". (Dj. Ap. 5, 29). Sv. Petar bio je radi ove svoje neustrašivosti na križ pribijen, njegovi nasljednici u velikom broju na najraznovrsnije načine mučeni su bili, ali su u svim prilikama života ostali vjerni u obrani Vjere i kršćanskog prava. Pjesnik Schiller, makar protestanat, piše o junaštvu Papa svih vremena: „Vidjeli smo careve i kraljeve, najumnije državnike i nepobjedive vojskovođe gdje u stalnim prigodama žrtvuju svoja prava i iznevjeravaju se svojim načelima, priklanjajući se prilikama; što takovo rijetko smo ili bolje nigda nijesmo zapazili ni kod jednoga rimskoga Pape." Protiv svemoći vlastodržaca kršćani su se branili i dokazivali, da oni priznaju njihovu vlast i još k tome da se za njih Bogu mole i neokaljanu Žrtvu pravome Bogu prikazuju. Poganske careve to nije zadovoljavalo. U ime svih njih car je Kaligula odgovorio: „Da, vi prikazujete žrtve Bogu, ali ja hoću, da te žrtve meni žrtvujete!"

S Konstantinovim ukazom Crkva je postala slobodna, ali su mnogi, pače velika većina vlastodržaca bez razlike imena, ostali vjerni starim poganskim prohtjevima o vladalačkoj i upravničkoj praktičnoj svemoći, kojoj je kroz vjekove morala da služi i vjera kao sredstvo održanja na vlasti. Crkvena povijest puna je primjera o cezaropapističkim nastojanjima vlastodržaca, koji u stalnim prigodama nijesu poznavali ni Božjih ni ljudskih prirodnih zakona, kada su oni došli u sukob sa političkim interesima neobuzdanih vladara. Car je Konstanc govorio: „Moja je carska volja crkvi

zakon". U vrijeme reformacije vrijedilo je pravilo: „Cujus regio illius et religio". Ljudi su u ono doba odobravali tu vjersku i kulturnu nepodopštinu. Austrijski car Josip II. propisivao je, koliko će se po crkvama i svijeća paliti. Današnji vlastodršci od Combesa do Callesa ne dadu Crkvi ni proste građanske slobode te otimačinom imanja i krvavim progonstvima hoće da oduzmu mogućnost života katolicima uz opće odobravanje tobože slobodoumnog našega vremena! Ko je vodio i ko vodi ovu vjekovnu tešku i preteškú borbu za slobodu ljudske savjesti, ako ne u prvom redu Pape? Kao odgovor na ovo pitanje milo mi je i opet navesti riječi nesumljiva svjedoka i dobrog poznavaoca kršćanske prošlosti Adolfa Harnacka: „Slobodu vjere i slobodu crkve protiv svemoćnih prohtjeva vlastodržaca i na duhovnom području spasila je katolička crkva. Grčka se crkva toliko s državom sljubila, da joj nije nigdje traga naći nego u bogoslužju i u askezi. Na Zapadu je to drukčije. Vjera i ćudoređe imadu svoje vlastito područje, koje se ne da oteti. Baš ovo naročito zahvaljujemo katoličkoj, rimskoj crkvi."

Vrlo je mučna bila borba, koju su Pape vodili za čistoću kršćanske Vjere i ćudoređa sa samim tobožnjim kršćanskim i katoličkim vladarima. Ta ih je borba stala svakovrsnih duševnih i tjelesnih muka, progonstva, tamnica, i života; ali su samo oni i nitko drugi mogli pregarajući se pobijediti, i to samo zato, jer je Krist obećao, da Njegovu Crkvu ne će vrata paklena nadvladati. Prizovimo samo u pamet borbu Nikole I. s Lotarom, koga je izopćio iz Crkve radi priležnice Valdrade u zaštiti zakonitog braka sa njegovom ženom Teutbergom. Jednako junaštvo pokazuje Urban II. u borbi sa Filipom I., kraljem francuskim, koji se htio oženiti sa tuđom ženom. Inocent III. prisiljava Filipa Augusta, da vrši svoje bračne obveze prema svojoj ženi Ingeburgi. Ovi i slični primjeri jasno nam govore ono, što i sami pozitivistički filozofi priznaju (H. Taine, 1828 — 1893), da sve što imademo u našoj današnjoj kulturi i u našim društvima uljudna, upitomljena i poštena, da je svemu tome izvor u kršćanstvu; a može se slobodno kazati, da sve to potječe od papinstva. Da nije bilo Papa, ni za kršćanske vladare nije bilo nikakve sile, koja bi ih držala na uzdi, da se ne vrate poganskim običajima ženidbenih rastava, mnogoženstva i bludništva. A rđav primjer vladara bio bi za prosti kršćanski svijet pokop kršćanskoga života u obitelji, u društvu i u državama.

I naš povjesnik Nodilo s priznanjem piše o pobjedi kršćanskoga morala na opću korist čovječanstva: „Hristjani u velike cijenjahu obitelj, taj najtvrdji temelj redu privatnome i poretku društvenom, tu klicu zdravih ili nezdravih naroda. Hristjani, po načelu, ne smijahu izlagati svoju djecu, titrati se ženidbom ili davati ili primati raspusni list. Strogomu hristjaninu veza ženitbena bijaše nalik na vezu megju Hristom i crkvom. Ženska je glava uopće, po duševnom dostojanstvu, subaštinica milosti, jednaka muškarcu, iako njemu u obitelji pokorena. Ovo bijaše teorija hristjanska, a historija posvjedočava, da je ta teorija stranom i u djelo provedena, ako posmatramo žene najvećma na vidiku, žene na prestolu." (Ozn. dj., str. 29.) I danas su u ovom pravcu jednake prilike. Pape i katolička Crkva, koliko je do njihovih snaga, jedino se oni bore protiv samoubilačkih poriva ljudske putenosti, koja hoće da poruši šestu zapovijed Božju i Kristov nalog o nerazrješivosti bračne veze. I ovu će ulogu Crkva igrati za sva vremena!

8. Kršćanska demokracija.

Borba Papa za slobodu Vjere i morala uređala je i političkom, građanskom slobodom. Po kršćanskim načelima svi su ljudi i svi narodi pa i svi staleži, osim svećeničkoga u duhovnim stvarima, pred Bogom i pred Njegovom Crkvom jednaki. Nitko nije po sebi zvan, ako to ne traže opći interesi, da bude drugima gospodar. Ako stjecajem prilika ili slobodnim izborom dođe netko na vlast, tada treba da bude svijestan svoje odgovornosti i pred Bogom i pred zajednicom, kojom upravlja, jer nikome nije dana vlast, da je zlorabi na svoju vlastitu korist. Podanici nemadu samo dužnosti prema vlastodršcima, nego oni imadu i svoja neotuđiva prava: ličnu, obiteljsku, vjersku, građansku slobodu. I opet građani su međusobno vezani uzajamnim pravima i dužnostima. Kršćanska socijologija ne poznaje prava na ugnjetavanje sa strane vlastodržaca niti prkosnog komunističkog i boljševičkog pobijanja vlasti, jer jedno i drugo vodi u propast. Ona zna za dvije vlasti: duhovnu i svjetovnu; svaku omeđenu Božjim i prirodnim pravima. Ovo je ona kršćanska demokracija, koju hvale i predstavnici najistaknutijih svjetskih demokracija. Predsjednik Američkih Saveznih Država W. Wilson nedavno je rekao o katoličkoj Crkvi: „Katolička Crkva bila je i jest jedna velika demokracija. Nije bilo nitili ima u katoličkoj crkvi niti jednog seljačkog

djeteta, koje ne bi moglo da postane katoličkim svećenikom s toga razloga, što je seljačko dijete. Opet nema jednog svećenika, koji ne bi mogao da postane biskupom ili Papom za to, što je neugledna roda. Svaki dvor i svaka pisarna u srednjem vijeku bila je pod uplivom svećenika jake katoličke crkve, a oni su bili uz bogato iskustvo i prirodnu okretnost najučeniji ljudi onoga vremena."

Na tlu kršćanske slobode nikle su i uzrasle sve slobodne evropske države. Papa je bio sretan, što ih može kao zajednički otac jednakopravne i slobodne grliti jednakom očinskom ljubavi. To je povijesna činjenica, koju i laici iznose. Povjesnik Leo piše: „Pape su bili jedino utočište političke slobode u srednjem vijeku."

Prigovara se Crkvi, dosljedno Papama, i radi njezina bogatstva, očijukanja sa kapitalistima, i radi preziranja sirotinje i radničkoga staleža; ali i ti su prigovori neosnovani. Zaista je Crkva bila bogata u srednjem vijeku. No, baš ovo bogatstvo Crkva je znala, kao nijedna druga svjetovna vlast, upotrijebiti na dobro cjelokupnog čovječanstva, unapređujući znanost, otvaranjem svih vrsti škola i sveučilišta, njegujući umjetnost, osnvajući karitativne institucije za siromahe i bijedne. I mi kao Hrvati našu kulturu u prvom redu zahvaljujemo crkvenom novcu, osobito onome našega narodnog dobrotvora biskupa Strossmajera, Ne niječem, da nije bilo i u Crkvi zloupotreba, ali je bogatstvo u Crkvi i kod pravih kršćana i načelno i stvarno bilo ublaženo dužnošću karitativne akcije za sve potrebe društvenih slojeva. I danas, kad je došla do vrhunca kriza između kapitalista i proletarijata, njezino uspješno riješenje može da se postigne samo na načelima, koje Pape zagovaraju. Kad je veliki Papa Leon XIII. izdao svoju glasovitu encikliku za riješenje socijalnoga pitanja *Rerum novarum*, tada su se digli glasovi odobravanja sa svih strana svijeta. Tom je zgodom engleski list *James-Gazette* isticao veliku razliku između modernih državnika i Pape Leona, komu je nježno, očinsko srce nadahnjivalo svaku riječ epohalne enciklike prema bijedi radničkih slojeva, dok ga je vrlo vrijeđala i boljela nečovječnost i okrutnost onih ljudi, koji su imali odlučnu riječ u modernom obrtu i u modernoj trgovini.

9. Pape mirovni suci.

Najstrašniji rat od početka svijeta završio je 1918. s općom

željom posvemašnjeg mira. Mirovni su se ugovori na silu potpisali. Osnovano je društvo naroda za zaštitu općeg mira u svijetu. No, to je samo puka želja i obmana. Mira nema pa nema! Ne će ljudi s Bogom ni s Crkvom pa ga ne će ni među sobom! Ludo i uprav rasipno trošenje krvavo stečenoga novca za naoružavanje svih država bez razlike čisto dokazuje, kako smo daleko od općeg mira. Tragika je modernih država, što svoju glavnu zaradu žrtvuju bogu Martu, da se one same na koncu konca upropaste. Ko će smiriti zavađene narode i države? Ima li sile na svijetu, koja bi mogla na se preuzeti tu ulogu? U savez naroda malo tko vjeruje. I kod njega su interesne sfere podijeljene, a interes i pristranost onesposobljavaju svakoga u pomirbenoj akciji. Općem bi miru mogao najviše da pridonese Papa, jer je on zajednički otac svih kršćana bez razlike vjere. Još i više, on je otac cijelog čovječanstva i kao Namjesnik Krstov ljubi sve kao djecu svoju iz prave očinske ljubavi, na koju ga duži Bog i Isukrst. I ovoj ljubavi Papâ mi — nekadašnji pogani — moramo da zahvalimo sve ono, čim se danas ponosimo. Nijesu ovo samo pia desideria klera i katolika, nego je to mišljenje i laičkih ljudi i inovjeraca, koji vide spas svijeta baš u rimskome Papi, kao u najpodesnijemu mirovnom sucu zavađenoga čovječanstva.

Vincenzo Gioberti pisao je u svoje vrijeme, da je Papa jedini sposoban da preuzme mirovnu ulogu u svijetu: „Papa je po svom položaju nepristan i bez sebičnih ciljeva. — Ne raspolaže nikakvom grubom fizičkom silom i prema tome on je mironosac.— Ima nenatkriljivi vjersko-moralni ugled. — U godinama je star, bez žene je i bez strasti." — Ovu ulogu vide i neprijatelji papinstva. Protestanski povjesnik Schlegel veli: „Papa je uvijek bio pravedan sudac. U rasprama svih vjekova sudio je po pravdi i neustrašivo osuđivao svaku vrst nepravice, makar je izvađali i mogućnici ovoga svijeta. Bio je revni zaštitnik cijeloga kršćanstva uvijek u prilog onima, koji su bili vrijeđani i proganjani." — Sveučilišni profesor prava luterovac A. W. Heffter i za današnje doba preporučuje Papu za mirovnog suca: „Najljepša misija crkvenih poglavara papa bila je njihova pomirbena akcija između kršćanskih naroda u srednjem vijeku. I danas bi bilo dostojno i korisno, kada bi papa, zajednički otac kršćanstva, imao istu moć radeći u interesu općeg mira među ljudima, u sporazumu sa ratujućim strankama." Nieburg Juraj, njemački poslanik kod sv. Stolice (1816), pisao je za svoje doba: „Evropa treba jednoga mi-

rovnog suca, koji ne raspolaže silom oružja". Da se kojom srećom poslušao taj protestanski glas, koji je Papu predlagao za ovaj sveti posao, tada se ne bismo dušili u moru krvi i suza. U ostalom sve je ovo davno kazao i obrazložio veliki katolik i državnik Francuz J. De Maistre: „Najljepši i najnaravniji naslov, koji bi morali da imadu rimski Pape, bio bi taj, da su oni mirovni posrednici u čovječanstvu. Ja ne mogu pojmiti draže i svetije uloge od one, koju bi vršili Papini poslanici na mirovnim kongresima tražeći mir među ljudima, i ako nikada nikome niti su rat navijestili nitili ga vodili. Njima nigda kao odaslanicima zajedničkog Oca Pape ne bi trebalo govoriti o vlastitim interesima Papa, nego samo o pravdi, o čovještvu, o vjeri i o poštenju."

Ne treba se zavaravati. Dugo će vremena još proći, dok se čovječanstvo u ovom smislu osvijesti. Što kasnije, to teže po njoj, jer će ono skupo plaćati prezir Papine mirovne akcije i svoju ratnu obijest, koja će uništavati i pobjednike i pobijeđene. Možda ipak dođe vrijeme i Bog se smiluje, da se i u ovom pravcu maknemo s mrtve točke. Za Papinu pacifističku akciju kršćanske države i kršćanski ljudi, jer to traže zdravi interesi cijelog čovječanstva.

10. Neumrlost Papinstva.

Voltaire je u svojoj nemoćnoj taštini vjerovao, da su dovoljne samo njegove ljudske sile da uništi kršćanstvo i Crkvu. Mnogi su ga na krivom proročanskom putu slijedili pa su ostali razočarani. Crkva i Papinstvo nije nigda bilo u svom vjersko-moralnom auktoritetu jače i uglednije negoli je danas, kad ga prema njihovim opakim željama i namjerama, već davno nije smjelo da bude! Pače i onda, kad je čovječanstvo igralo Kainovo kolo u vrijeme svjetskoga rata, glas je vatikanskoga sužnja Pape Benedikta XV. nadilazio jeku njemačkih, engleskih i ruskih topova i čuo se širom krvave zemlje, kada glasovi Frana Josipa, Wilhelma, Nikole, Eduarda i Clemenceaua nijesu dopirali preko njihovih krvlju i nevoljama ojađenih zemalja. (cfr. protestantski list Christliche Welt, 1914, br. 41, str. 913.)

Snaga, veličina, utjecaj Crkve i Pape počiva na Kristovu obećanju: *Vrata je paklena ne će nadvladati; evo ja sam s vama do konca svijeta!* Mi katolici vjerujemo u ovo obećanje, i kakvagod bila nečovječna i zvjerska progonstva sa strane podzemnih sila. Crkva će i Papa do konca svijeta postojati. Ova vjera i ova

nada nije nigda iščezla iz srca i iz duše pravih vjernika, a ne će ni iščeznuti, jer je i ona djelo Božje, a djela su Božja vječna. Tisućgodišnji život katoličke Crkve i Papinstva jasan je dokaz njezina božanskoga vitaliteta. No, mnogi nijesu razumjeli i još ne razumiju ovoga jezika, kojim govori prava i istinita crkvena povijest. Ipak se i kod bezvjeraca i kod inovjeraca bistri. Ugledniji duhovi vide u životu Crkve nešto veliko i neobično pa i oni svojim priznanjima istu istinu ispovijedaju koju i mi, kad kažemo: da je vrata paklena ne će nadvladati.

Engleski povjesnik protestanat Macaulay piše: „Na svijetu nema niti je igda bilo ljudske tvorevine, koja bi zaslužívala našu pažnju kao rimo-katolička crkva... Nitko nam ne zna osim nje pripovijedati o onim davnim vremenima, kad su se u Panteonu poganskim bogovima žrtve palile i kad su krvožedne zvijeri u Vespazianovu amfiteatru skakale uokolo. Povijest i prošlost najponosnijih kraljevskih kuća od jučer je prema prošlosti i povijesti rimskih Papa... Katolička je Crkva upamtila početak svih vjera i svih vlada, koje su danas u životu, a ne treba se varati, kao da ona ne će vidjeti i njihovu smrt. Ona je bila moćna i štovana prije nego su pradjedovi današnjih Engleza u Englesku svojom stopom stupili; prije nego što su Francuzi Rajnu preplovili. Njezina je veličina i onda bila, kad je još grčko govorništvo cvalo i kad su se još u Meki krivi kumiri štovali. Njezina snaga i njezina moć ni onda opasti ne će, kada u nedoglednoj budućnosti putnik iz daleke Nove Zemlje bude promatrao sa porušenog londonskog mosta ruševine danas veličanstvene protestanske crkve sv. Pavla." Već spomenuti ideolog današnjeg protestanskog svijeta Karlo Lechler veli o katoličkoj Crkvi: „Druga crkva kao što je katolička ne može se nanovo poroditi. Ona je u svojoj osnovi djelo Božje, pa nema razloga, da Bog drugu sličnu ili jednaku stvara."

Trajno i blagoslovljeno djelovanje katoličke Crkve i Papa postulat je prave Vjere, zdrave kulture i mnogostrukog ljudskog napretka, pa će tako i u budućnosti ostati, jer nije zaludu Sin Božji Isus Krist obećao galilejskom Ribaru: ***Ti si Petar, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju!*** [1])

---

[1]) Napomena. — Osim već napomenutih književnih pomagala pri ruci sam imao i ovu literaturu, na koju upućujem i druge, ako im bude do toga, da se bolje upoznadu s dodirnutim pitanjima:
A. D'Ales: *Dictionnaire Apologétique de la foi catholique* [4], Paris.

Cathrein V. S. J.: *Katholik und katholische Kirche*, Freiburg 1922.
Denzinger-Bannwart: *Enchiridion symbolorum*,[11] Freiburg.
Esser-Mausbach: *Religion, Christentum und Kirche*[2], München 1914.
Rosa E. S. J.: *Il Papa*, Roma 1927.
Rost Dr. Hans: *Die katholische Kirche nach Zeugnissen von Nicht-Katholiken*, Regensburg 1919.
Schanz Dr. P.: *Apologie des Christentums*[3], Freiburg.
Vacant-Mangenot: *Dictionnaire de Théologie Catholique*, Paris.
Weiss A. M. O. P.: *Apologie des Christentums*[4], Freiburg.

Dr. JANKO ŠIMRAK:

Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku.

SUMMARIUM: — Post interitum regni Serborum an. 1389. et regni Bulgarorum an. 1393. ecclesia serbica et bulgarica, quae usque eo liberae cum suis legibus erant, opprimebantur non solum violento imperio Turcarum, sed etiam saeva crudaque tyrannide ecclesiae graecae, cui ab imperatoribus Turciae multa et magna iura privilegiaque data sunt.

Quam ob causam antistites utriusque ecclesiae appetebant et desiderabant unionem cum ecclesia catholica et cum Romanis Pontificibus, qui duces in pugnis contra regimen Turcarum ab universa christianitate habiti erant.

Tres patriarchae Serborum, qui eximii ingenii, eximiae opinionis virtutis et gloriae apud populum erant et qui sedem patriarchalem in urbe Peć (Ipek) habebant: Ioannes (1592 - 1614), Paisius (1614 - 1648) et Gabriel (1648 - 1654), mittebant Romam ad Sedem Apostolicam delegatos cum litteris, in quibus non solum auxilia contra Turcas petunt, sed etiam se uniri cum Romanis Pontificibus desiderant, quos successores B. Petri apostoli, magistros universae ecclesiae et vicarios Christi in terra appellant.

Duo conventus ecclesiae Serborum congregati an. 1648. et 1654. in monasterio Assumptionis B. Virginis Mariae Moračae decretum unionis cum Sede Apostolica ediderunt, delegatos cum litteris synodalicis Romam ad Innocentium X. miserunt. Unus ex his delegatis Paisius, archiepiscopus Budimljensis, in confinis maris Adriatici acerba et crudeli morte a Turcis multatus erat. Imperium nempe turcicum omnes illos ecclesiasticos viros ecclesiae serbicae, de quibus dubium sparsum est illos desiderare unionem cum ecclesia catholica, supplicio mortis affecit.

Documenta unionis ecclesiae Serborum cum Romanis Pontificibus non inveniuntur tantum apud illos patriarchas Pećenses, sed etiam apud omnia centra vitae religiosae serbicae nationis. Ita metropolita Bosnensis Ioannes, archimandrita Besarion, hegumenus Paulus et pater spiritualis Nectarius, antistites monasterii Mileševo, quod monasterium in magna gloria apud Serbos fuit, quia in eo monumentum sepulchri S. Sabbae erectum erat, delegatum Moiseum Kontović die 6. decembris 1676. ad Clementem X. mittunt cum epistula, in qua Romanum Pontificem vocant: cum B. Petro eandem sedem habentem, a Christo clavibus ornatum, ut solvat peccata in coelis et in terra, pastorem omnium pastorum, doctorem doctorum, magistrum magistrorum, salvatorem intellectualium ovium Christi, rectorem occidentalium, orientalium, meridionalium et septentrionalium regionum, qui regit non solum Ro-

manam ecclesiam, sed etiam omnes ecclesias in universo mundo, quae ei creditae sunt a Christo illis verbis: Pasce oves meas.

In eadem epistula de Romano Pontifice asseritur: Omnia, quaecunque Romana ecclesia credit, credere etiam praesides monasterii Mileševo, Romanum Pontificem tenere locum B. Petri, cui Dominus dixit: Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. „Illam doctrinam, quam Spiritus Sanctus et Romanus Pontifex in sapientia docent, credimus etiam nos. Et omnia ea, quae Romana ecclesia per Spiritum Sanctum praedicat, credimus etiam nos."

Eodem fere tempore et eodem modo praesides ecclesiae serbicae in Hercegovina in monasteriis apud Trebinje et in monasterio Zavala, deinde Mardarius, episcopus Montis Negri, rectores ecclesiae in regione Paštrović et Mahine appetebant unionem cum ecclesia catholica.

Anno 1648. perfugit e iugo Turcico in regiones maritimas in ditionem Venetorum orthodoxus episcopus Epiphanius Stefanović, qui se „metropolitam Dalmatiae" dictitabat, cum 4.000 - 10.000 „Morlachis". Iste Epiphanius in partes maritimas a patriarcha Pećensi Paisio, qui ei dedit litteras scriptas ad Romanum Pontificem, missus erat. Cum Epiphanio perfugerunt in has partes etiam 20 monachi monasterii Sancti Michaelis Archangeli in Krka. Strenuis laboribus missionarii Apostolici in archidioecesi Jadertina Bartholomei a Verona, O. F. M. Capucinorum, Stefanović cum monachis et cum populo in ecclesia oppidi Vir (Pontadura) solemniter schisma detestatus fidem catholicam 1. novembris 1648. amplexit et confessus est. In hoc sancto opere occupatus erat et Raphael Levaković „Croata", Ordinis S. Francisci, tunc temporis nominatus archiepiscopus Ochridensis, qui Jaderae morabatur et qui unitis cum ecclesia catholica in superiore Croatia pluribus in locis occurebat et auxilium ferebat.

Epiphanius propter provectam aetatem non potuit Romam iter facere. Propterea scripsit ad Innocentium X. tres epistulas. Duae ornatae sunt lingua Slava caracteribus cyrillicis, tertia scripta est in lingua italiana et a Epiphanio litteris cyrillicis subscripta. In prima epistula vocat Stefanović Innocentium X.: eandem sedem habentem cum B. Petro, supremum et oecumenicum doctorem, imperatorem totius christianitatis, caput omnium ecclesiarum, ducem universae christianitatis, vicarium Domini Iesu Christi. In secunda epistula haec vota facit: „Omnia ea, quae pollicebitur hic abbas (monasterii S. M. Archangeli in Krka Marinković) Vestrae permagnae Sanctitati, ego omnia confirmo. Desidero vivere et mori in manibus Sanctae Matris Ecclesiae Catholicae Romanae. Volo, ut omnes, qui nobis subsint, in ea sancta fide vivant et moriantur, in qua vivebant sancti patres: S. Ioannes Chrysostomus, S. Basilius Magnus et Spiridion".

Innocentius X. benigne delegatos Epiphanii audiebat. Sacra Congregatio de Propaganda Fide ea omnia, quae ad unionem in partibus archidioecesis Jadertinae perficiendam et firmandam necessaria erant, ordinavit. Sedes Apostolica destinavit duos conventus et duas ecclesias Jaderae pro Epiphanio et eius monachis, ubi sacra obibant in ritu graecoslavico et sacramenta fidelibus administrabant.

De ulteriore sorte Epiphanii Stefanović nullum documentum inveveni in archiviis romanis. Veritati proximum est paulo post unionem factam Epiphanium supremum diem obiisse et in locum eius non esse nominatum episcopum Michaelem Marinković. Ecclesia slavica his in regionibus iurisdictioni uniti archiepiscopi Filadelfensi, qui Venetiis residebat, usque ad interitum reipublicae Venetorum subiecta erat.

Težnja pravoslavnih južnih Slovena za jedinstvom u XVI. i XVII. vijeku.

Nakon katastrofe na Kosovu Polju 1389. g. i nakon pobjede Čelebi-a, sina Bajazita Munje, kod Trnova 18. jula 1393. došla je narodna bugarska i srpska crkva u ropstvo grčke crkve. Slovenska liturgija ostala je u Bugarskoj u crkvama do petnaestoga vijeka. Tada je po nalogu carigradskoga patrijare uvedena u sve bugarske crkve grčka liturgija. Slovenska se mogla održati samo po selima. Pećska patrijaršija i srpska autokefalna crkva došle su pod jurisdikciju ohridske grčke mitropolije. Veći dio srpskih biskupija i sama patrijaršijska stolica ostale su bez svojih pastira. To je stanje trajalo sve do 1557. godine, kad je vezir Muhamed Sokolović postavio carskim beratom Makarija srpskim patrijarom u Peći.

Ropstvo bugarske i srpske crkve pod carigradskom crkvom nije bilo ništa blaže od političkoga ropstva.[1] Turci su dali posebne privilegije carigradskoj patrijaršiji i smatrali su grčku crkvu kao državnu. Oni su budnim okom pratili svako kretanje kršćanskih naroda na Balkanu u vjerskom pogledu i nastojali su, da balkanski Sloveni ne dođu u kakvi bliži dodir s katoličkim svijetom i rimskim Papama, koji su bili smatrani kao vođe protivnika turskoga gospodstva nad kršćanskim narodima. Svoju pažnju pooštrili su Turci nakon kršćanske pomorske pobjede kod Lepanta 1571. god. Svaki kršćanin, za kojega bi se i malo posumnjalo, da se nalazi u vezi s Rimom, izgubio bi glavu. Tako su Turci oderali živom kožu Budimljanskom mitropoliti Pajsiju, koji je nakon prvoga unionističkog srpskog crkvenog sabora u manastiru Morači održanog 1. februara 1648. pošao u Rim noseći Papi Inocentu X. saborsku poslanicu, u kojoj oci sabora traže uniju s rimskom crkvom.[2]

[1] Jireček: Geschichte der Bulgaren p. 511. sl.

[2] Pavao Demski, maloruski apostolski misionar na području pećske patrijaršije, javlja o tome događaju u pismu god. 1654. kardinalima Kongregacije De Propaganda Fide slijedeće: „Accettò volontieri ambasciata il Patriarcha e

Drugi unionistički srpski narodni sabor održan u istom manastiru god. 1654. javlja Papi u sabornoj poslanici, da im nije moguće pokloniti se u Rimu i prihvatiti jedinstvo. Kao razlog se navodi ovo: „Na kuvinieh (na konfinima, na granicama) primorskiih pri puti v sakom streguť (straže) nas ljutije agarenskije zmije, da tamo nitko od nas ne prolazit. Glagoljut bo: bezakoni heretici idut k zapadnim kraljem bran (rat) i vojsku dignuti na njih".[3]

Međutim sva tiranija grčke crkve i turskog gospodstva nije mogla zapriječiti velikoga pokreta za oslobođenjem od turskoga nesnosnog jarma i za sveopćim kršćanskim jedinstvom kod južnih Slovena. Ta težnja provalila je u sedamnaestom vijeku upravo elementarnom snagom na površinu. Svi važniji crkveni centri pravoslavnih južnih Slovena nastojali su u ono vrijeme doći u što užu vezu sa zapadnim kršćanstvom i s rimskim papama. U tu svrhu pišu poslanice i pisma u Rim, šalju svoje delegate, koji imadu voditi pregovore oko jedinstva, ispovijedaju vjersko i crkveno jedinstvo, zovu papu glavom Crkve, učiteljem učitelja i t. d. i to takvim riječima i takvim dogmatskim formulama, koje odstranjuju svaku daljnju sumnju o njihovom stanovištu u ovom pitanju. Tu je dakle progovorila kršćanska slovenska duša, koja se pod turskim političkim i grčkim crkvenim pašovanjem zažeiila slobode prave kršćanske crkve, sveopće kršćanske zajednice. Ta kršćanska slovenska duša daje svu sebe za sveto kršćansko jedinstvo bez ikakve rezerve. Kad se prouče poslanice, što su poslane Papama u Rim, kad se uzme u obzir, da je radi toga teženja za

con gran allegrezza a questo effetto intimò la synodo, alla quale trovandosi in persona nella città di Budimlia con altri molti arcivescovi, vescovi ed abbati, igumeni, li quali tutti unitis votis et animis hanno destinato, acciò in persona del patriarcha e di tutti ecclesiastici vada a render obedienza alla santa sedia apostolica arcivescovo di Budimlia et Albania nominato Payssio, il quale gia essendo inviato per Roma con le lettere patriarchali hebbe tradimento da un suo servo Coloiero, il quale andando alli Turchi revelò il fatto et qualmente il sopradetto arcivescovo veniva in Roma. Subito fu cativato di Turchi et in instanti scorrato dali medesimi; di più il medesimo Turcho non vogliò più ricevere arcivescovo di Albania et sono numerosissimi popoli, li quali non hanno pastore, morono senza li sacramenti..." (Starine XXV. p. 186). — Budimljanski episkopi imali su svoju stolicu u Budimlju u manastiru Sv. Djorđja u blizini grada Berana (Radojčić Gjorđe Sp.: Budimljanski episkopi, „Bogoslovlje" Beograd 1926. p. 265-270).

[3] Starine XXV. p. 180. — U toj sinodalnoj poslanici veli se o pogi-

jedinstvom jedan od najuglednijih tadanjih srpskih arhijereja, Budimljanski mitropolita, prolio i svoju mučeničku krv, kako nam onda izgledaju maleni i sićušni svi oni današnji pisci, koji ne razumiju ovoga doba velikoga kršćanskoga preporoda na slovenskom jugu, koji ga hoće prikazati prema svojim današnjim predispozicijama i prema svojim tendencijama. Oni bi rado sav taj idejni kršćanski pokret za crkvenim jedinstvom, svu tu renesansu slovenske crkve na Balkanu prikazati kao čisto politički pokret i kao farizejštinu sa strane dotičnih srpskih crkvenih predstavnika. Povijest kao učiteljica života mora objektivno prikazivati događaje i shvatati ih onako, kako su ih shvatali ljudi onoga vremena. Veliki pokret za crkvenim jedinstvom u sedamnaestom vijeku mora se promatrati sa stanovišta tadašnjeg duha i tadanjeg teženja, a ne može se gledati kroz prizmu današnjih prilika i mišljenja.

Zašto ovi pokušaji za crkvenim jedinstvom nijesu imali konačnoga željenoga resultata, to je sasvim drugo pitanje, na koje ću, ako Bog da, u danoj prilici, odgovoriti.

Trojica najvećih pećskih patrijara: Jovan (1592.-1614.), Paisije (1614.-1648.) i Gavril (1648.-1654.) stajala su u uskim vezama s rimskim papama.[4] Patrijara Jovan poslao je u proljeće godine 1599. dvojicu monaha u Rim papi Klementu VIII. Jedan od tih monaha, koji je bio ujedno i prezviter, zvao se Damjan. Drugi je obolio na putu i nije stigao u Rim. Damjan je donio papi Klementu pismo patrijare Jovana i Visariona, „mitropolite provincije Srbije". Obojica crkvenih poglavara zatražila su u tom pismu jedinstvo sa rimskom crkvom. Papa Klement je odgovorio 24. aprila iste godine pismom, u kojem navodi uvjete za ujedinjenje.[5]

biji budimljanskoga mitropolita Paisija ovo: „Jednoga episkupa ljutoju smertiju umoriše, imenom Paysea pastira ot zemalj harbanških (arbanaških). Togo episkupa naredi(l) beše novi patriarh naš narečeni Gavriil, da si (ováj) episkup v mesto jegovo poklonit se prestolu otačaskomu. I to delo nekako heretici zliim nih ouištrenijem (lukavošću) očutiše i stvoriše zlo delo episkupu na spasenije, a njim bezakonim na pagubu" (ibid.)

[4] Ilarion Ruvarac: O pećkim patrijarsima od Makarija do Arsenija III. 17-76. Zadar 1888.

[5] Papa u pismu kaže: „Quod si vos animarum vestrarum salutem vere desideratis coram eo, qui scrutator est cordium; si ecclesiam Romanam, omnium ecclesiarum caput, matrem et magistram agnoscitis, et eam catholi-

Nasljednik patrijare Jovana Paisije bio je također u uskim vezama sa rimskim papama. Iz saborne poslanice srpskoga crkvenog nacionalnog sabora u manastiru Morači od 1. februara 1648. vidi se, da je Papa patrijari Paisiju kao odgovor na njegovo pismo poslao opširnu poslanicu i osim toga da mu je poslao episkopsku krunu i druge dragocjene crkvene predmete. Patrijarh Paisije brižno je krio pred Turcima sve do smrti svoju vezu sa rimskim papama. Kongregacija za širenje vjere zaključila je na svome 265. sastanku od 2. aprila 1640., da se patrijari Paisiju pošalje kao delegat Svete Stolice Francisko de Leonardis, koji je bio rodom iz Trogira u Dalmaciji i koji je već dugo vremena djelovao kao apostolski misionar u plemenu Paštrovićima. Na sastanku Kongregacije od 23. aprila 1640. određen je Franciscu de Leonardisu kao drug kaluđer Visarion sa Cetinja. Na 267. sastanku iste Kongregacije od 25. juna 1640. određeno je, da se Franciscu de Leonardisu i Visarionu preda knjiga o općim saborima, koju je nedavno bio dao štampati u Vatikanskoj tiskari Papa Pavao V. Visarion i Francisko de Leonardis imali su tu knjigu isporediti s knjigom koncila, koja se upotrebljava u Srbiji na „ilirskom" jeziku, zabilježiti razlike jedne i druge knjige, ispraviti pogrješke knjige koncila na „ilirskom" jeziku i o tome načiniti bilješke. Francisko de Leonardis i Visarion otputovali su patrijari Paisiju u Peć i odande su izvijestili Kongregaciju o držanju patrijarhe i trideset i triju episkopa u Srbiji. Iz izvještaja se razabire, da se patrijarh koljebao u pitanju beskvasnoga hljeba i izlaska Duha Svetoga. Radi toga je zaključeno na sastanku Kon-

cani fidem, quam eadem ecclesia ab initio nascentis ecclesiae semper docuit et docet, omni ex parte recipitis et denique Romanum pontificem, beatissim. Petri apostolorum principis successorem, cujus nos locum et auctoritatem, meritis licet imparibus, tenemus, et Christi domini in terris vicarium et ejusdem universalis ecclesiae visibile caput confitemini, eique omnem obedientiam adhibere ac reddere parati estis, profecto vos, ut fratres nostros et membra nostra in Christo, libenter complectemur; nihil enim ardentius expetimus aut quaerimus, quam animas Christo lucrari et sanctam ecclesiam, gratia Dei adjutrice, adunare et pacificare. Vos autem omnes errores et schismata abjicere et detestari oportet, et fidem catholicam, quam diximus, corde credere ad justitiam, ore autem profiteri ad salutem, ex ea formula, quam haec sancta apostolica sedes praescripsit, in qua nos, tametsi indigni, spiritu sancto tamen auctore ecclesiae catholicae praesidemus". (A. Theiner: Monumenta Slavorum Meridionalium Zagrabiae 1875. I. p. 90. 91.).

gregacije od 16. juna 1645. nakon referata Brancacija, da Francisko de Lenardis pouči patrijaru i njegove monahe u tim pitanjima. On će to lako moći učiniti, jer sa sobom nosi akta općega sabora u Florenciji, na kojemu su ta dva pitanja marljivo ispitana. Ujedno će de Leonardis moći protumačiti patrijarhu ona mjesta iz Svetoga Pisma, koja je on u svome listu naveo.

Nasljednik patrijarhe Paisija Gavril pošao je stopama svoga predšasnika. On je izabran za patrijaru na srpskom crkvenom saboru u Morači 1. februara 1648. S istoga sabora poslana je Papi Inocentu X. u Rim poslanica, u kojoj sabor priznaje rimskoga biskupa glavom Crkve i nastavnikom nastavnika i traži ujedinjenje. Tu su poslanicu donijeli u Rim u proljeće 1648. godine delegati sabora na Morači, monasi Teodosije i Apsalon. Kongregacija kardinala de Propaganda Fide raspravljala je o tom pitanju na 3. sjednici od 9. maja 1648. Taj se predmet rješavao i na 85. sjednici iste Kongregacije od 25. maja 1648., te je bilo zaključeno, da se s poslanicima Teodosijem i Apsalonom patrijarhi Gavrilu pošalje i Paulin Demski, obrazovani monah Rusin, koji će biti učiteljem škole u Peći.

U sabornoj poslanici iz Morače kaže se, da će nakon Teodosija i Apsalona doći u Rim kao delegat srpske crkve budimljanski mitropolit Paisije i da će on konačno načiniti uniju sa rimskom crkvom. Radi toga prefekt Kongregacije de Propaganda Fide Antonije Barberini upravlja 8. juna 1648. pismo budimljanskom mitropolitu, u kojem hvali njegove svete misli i revnost. Isti prefekt Kongregacije napisao je isti dan pismo starješinama manastira Presvete Bogorodice u Morači Grguru i Josipu, u kojem ih izvješćuje, da se u manastir vraćaju delegati monasi Teodosije i Apsalon i da sa sobom nose ispovijest vjere, koja je prihvaćena na Florentinskom saboru. Iz te ispovijesti vjere vidjet će se, da u ovome pitanju rimska crkva ne traži ništa nego spas duša i ono, što je Gospod naredio.

Nakon povratka u Peć delegata sabora u Morači Teodosija Apsalona i Paulina Demskoga spremio se na put u Rim budimljanski mitropolit Paisije, da konačno ujedini srpsku crkvu sa rimskom Stolicom. Međutim na putu su ga Turci uhvatili i živome kožu oderali, kako sam gore spomenuo.[6]

[6] Dr. J. Šimrak: De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII. I. Zagreb 1926. 79-87.

Ni strašna smrt budimljanskoga mitropolita nije mogla zapriječiti napredovanje težnje za unijom. Dok je patrijara Gavril boravio u Rusiji, održao se prema njegovome nalogu drugi srpski crkveni sabor 1654. godine u manastiru Morači, koji je ponovno jednodušno zaključio jedinstvo s rimskom crkvom. U sinodalnom pismu, koje je upravljeno Papi Inocentu X., naziva se Papa: Apostolski namjesnik i suprijestolnik velikoga i vrhovnoga apostola Petra.[7]

I u manastiru Mileševu, koji je od vremena srpskoga kralja Vladislava (1234.-1243.) bio jedan od najvažnijih centara vjerskoga, kulturnoga i političkoga srpskog života, pojavila se nekako u isto vrijeme živa želja za crkvenim jedinstvom. „Bosanski" mitropolit Jovan, arhimandrit Visarion, iguman Pavao i duhovnik Nektarije poslali su u Rim Papi Klementu X. kaluđera Mojseja Kontovića. On je iz Rima donio radosne glasove. Na osnovu njegova izvještaja upravili su spomenuti predstavnici 6. decembra 1676. opširnu poslanicu Papi, u kojoj ga zovu: „apostolu Petru ravnopriještolnomu, od Isukrsta ključevima darovanomu, da razriješi grijehe na nebesima i na zemlji po zapovijedi Gospodina našega Isukrsta". Papa je pastir pastirima, učitelj učiteljima, nastavnik nastavnicima, odrešitelj razumnih ovaca stada Isukrstova. On vlada istočnom i zapadnom i južnom i sjevernom stranom. On upravlja ne samo rimskom crkvom, nego i svim crkvama po svijetu, koje su mu preporučene od Isukrsta u onim riječima, kad mu reče: Pasi ovce moje. Sve što rimska crkva vjeruje, našli su vjerski predstavnici manastira Mileševa, da i oni vjeruju. Rimski Papa drži mjesto Svetoga Petra, komu Gospod reče: I ti kad se obratiš, utvrdi tvoju braću. „Onu riječ, koju Duh Sveti i rimski Papa u mudrosti naučava, svekoliko vjerujemo. I ono što sve rimska crkva od Duha Svetoga govori, također mi vjerujemo."[8]

[7] Starine XXV. 179-181.

[8] Archivio di Propaganda: Scritti riferiti nei congregationi. Seruia. dal 1669-1760. I. f. 47. 48.

Isto tako predstavnici pravoslavne hercegovačke crkve u Trebinju i u manastiru Zavali tražili su jedinstvo s rimskom crkvom i priznavali prvenstvo rimskoga biskupa.[9] Ovdje treba nadalje spomenuti uniju s rimskom crkvom Mardarija, episkopa Crne Gore, plemena Paštrovića i uniju Gorskoga kraja Mahina u polovici XVII. stoljeća.[10]

Sve nam to jasno pokazuje, da unija, koja je sklopljena u gornjoj Hrvatskoj u manastiru Marči god. 1611., nije bila osamljeni pojav, nego izraz opće težnje južnih Slovena prema jedinstvu sa Svetom Stolicom.[11]

Zanimivo je, da je u marčanskoj uniji najaktivnije sudjelovao franjevac Rafael Levaković, Hrvat, („fra Rafaele Croata"), jedan od najznamenitijih naših ljudi u prvoj polovici sedamnaestoga vijeka. Rafael Levaković je imao postati i marčanskim vladikom na mjesto vladike Predojevića. Rafael Levaković je lično obilazio sva važnija mjesta u gornjoj Hrvatskoj, gdje su pravoslavni doseljenici stanovali, i propovijedao misao vjerskoga jedinstva. On je bio i u Žumberku i ondje utvrdio uniju. Bio je kandidat i za senjskoga biskupa i napokon je imenovan ohridskim nadbiskupom.[12]

Epifanije Stefanović «Mitropolit Dalmacije».

Godine 1642. na prijedlog mletačke vlade postavi Sveta Stolica Bernarda Florija, rodom Mlečanina, zadarskim nadbiskupom. Bernard je bio prije toga biskupom na Kandiji (Kreti) i tu se istakao karitativnim radom. Četvrte godine njegova vladanja 1646. započeo je Kretski rat između Turaka i republike. Borbe su se vodile i u dalmatinskom primorju. Turci su odmah na početku rata osvojili Novigrad i odande u gustim četama prova-

[9] Aug. Theiner: Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium II. p. 160. 201.; Šimrak: De relationibus Slavorum Meridionalium I. 17.

[10] Arch. di Prop. u mojoj zbirci dokumenata: De relationibus Slavorum Meridionalium I. 6. 7.

[11] Šimrak: De relationibus Slav. Merid.; Šimrak: Povijest marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslovenskim zemljama, „Bogoslovska Smotra" 1924.: 64-81; 160-187; 286-311; 412-446; 1925: 33-58; 287-344.

[12] Kukuljević: Arkiv za povjestnicu jugoslavensku X. Zagreb 1869. 164-166; 173. 174; 177-184; 191. 192; 194-199; 201-219; Fermendžin. O. Rafo Levaković i Vlasi u Hrvatskoj g. 1641. (šest isprava iz arkiva Aracelitanskog u Rimu) u Starine XX. 22-32; Šimrak: Povijest Mar-

ljivali sve do pred utvrđene zadarske zidine. U toku rata pošlo je Mlečanima za rukom te su osvojili gradove: Tinj, Zemunik i Vranu.[13] U to doba došao je u Zadar Epifanije Stefanović. Farlati za njega kaže: „Erat quidem in superioribus Dalmatiae partibus Epiphanius nomine, Stephanovichius cognomine, Bosnensis natione, admodum senex, qui se archiepiscopum Dalmatiae appellabat suamque iurisdictionem episcopalem longe lateque protendebat in omnes ritus et schismatis Graecanici cultores, qui per Dalmatiam dispersi varia loca Turciae aut etiam Venetiae ditionis incolebant".[14] Apostolski misionar, čijom je zaslugom Epifanije prihvatio uniju sa Svetom Stolicom, u svom pismu na Kongregaciju de Propaganda Fide kaže za Stefanovića: „Illustrissimus et Reverendissimus Epiphanius Stephanovichius natus Onzae in

---

čansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslovenskim zemljama, Bogoslovska Smotra 1924. 430 s.; De relationibus Slavorum Meridionalium op. c. I. 76 s. — U arhivu Kongregacije de Propaganda Fide našao sam cetiri pisma, što ih je Rafael Levaković pisao iz Zadra kao nadbiskup Ohridski tajniku Kongregacije Ingoliu. Prvo je pismo napisano 8. maja 1648. i u njemu javlja Ingoliu, da je stigao u Zadar prije osam dana sa namjerom, da otputuje lađom prema Dubrovniku, odakle će pokušati prijeći u Tursku u svoju nadbiskupiju. (Archivio di Propaganda: Let. ant. v. 178. fol. 22. 22v). U drugom pismu od 8. juna 1648. javlja, da mu je mletački general u Zadru savjetovao, da ne putuje u Ohrid, dok on ne dobije vijesti, da je Balarino u Carigradu s Turcima sklopio mir. Radi toga da i dalje ostaje u Zadru (ibid. fol. 21. 21v). U trećem pismu od 8. juna 1648. javlja Ingoliu o sporu, koji je nastao između Bonaldia, nadbiskupa barskoga, i Batuta, apostolskog vikara u Budvi (ibid. fol. 23. 23v). Četvrto je pismo pisano 8. oktobra 1648. iz Zadra. U njemu javlja Levaković, da nije mogao putovati u Ohrid kopnenim putem preko Kranjske, Štajerske i Slavonije radi kuge, koja vlada u tim krajevima. Radi toga je odlučio, da putuje morem preko Dubrovnika, odakle bi krenuo prema Ohridu dubrovačkom karavanom, ali ni to nije bilo moguće, jer mu niko ne može jamčiti, da ga na putu ne će oplijeniti razbojnici. Radi toga je konačno odlučio, da putuje preko Krfa, da tako iz Grčke stigne u Ohrid. Sa preporukom mletačkoga generala u Zadru došao je 26. augusta u Kotor. Baš u to vrijeme je kapetan Kotora otputovao u Krf tako, da nije imao prilike dalje krenuti lađom. U Kotoru nije badave trošio vrijeme nego je prepisao mnoge stare listine, koje pokazuju, kako su Srbi u ovim krajevima bili poslušni Apostolskoj Stolici. Pisao je i biskupu u Drač, ali mu je on odgovorio, da ne putuje (ibid. 24. 24v. 32).

[13] D. Farlati: Illyrici Sacri V, 163. 164.; Bianchi: Zara christiana I. 68. 69. Bernardo je bio u redu Križara. Osnovao je pod svojim imenom bog. sjemenište. Umro je 1656.

[14] Farlati: Illyrici Sacri VII, 130.

oppido regni Bosnae, archiepiscopus Dalmatiae ritus Graeci".[15] Budući da je castrum Unac već davno bio porušen, to se ovdje imade razumjeti dolina rijeke Unca. Po svoj prilici bio je Epifanije Stefanović jedan od monaha manastira Hrmnja, koji je podignut na sastavcima Unca i Une. U prvoj polovici sedamnaestoga vijeka razbježali su se monasi ovoga manastira i prešli na kršćansku stranu. Jedni od njih nastanili su se u manastirima Marči i Lepavini u varaždinskom generalatu, (Slovinskoj krajini), a evo Epifanija Stefanovića s drugim dijelom kaluđera nalazimo u dalmatinskom primorju.[16] U poslanici upravljenoj papi Inocentiju X. kaže Epifanije za sebe: „Mi smireni i poniženi mitropolit Epifanije ot Dalmacije".[17] Na pečatu istoga dokumenta, koji je napisan vrlo lijepim crkvenim ćirilovskim slovima, nalazi se slika Svetoga Mihaila (Arhanđela) i napis: „Epifanije milostiju Božijeju mitropolit Dalmatije".[18] U talijanskom prijevodu ovoga dokumenta glasi Epifanijev potpis: „Sottoscrivemo noi quieto Metropolita Epiffanio di Dalmatia".[19]

Epifanije je bio u vezi sa pećskim patrijarom Paisijem, jer na koncu poslanice upravljene papi Inocentiju X. dodaje ove riječi: „I dah u ruke Mihailu opatu (igumanu Krčkoga manastira Sv. Mihaila Arhanđela) moje pisanije, koje imam od arhiepiskupa Pećskoga Paisea".[20] Budući da je ova poslanica pisana u mjesecu novembru 1648. a na 1. februara 1648. nakon smrti Paisija već je bio na crkvenom saboru u Morači izabran patrijarom Gavril, to je Stefanović morao to pismo dobiti od patrijare Paisija prije 1. II. 1648. Što je Paisije u tom pismu pisao Papi, ne mogu kazati, jer toga nisam mogao naći u arhivu Kongregacije De Propaganda Fide. Po svoj prilici radi se ovdje o Paisijevu odgovoru na papino pismo i o zahvali za „episkopsku krunu", koju mu je u Peć papa poslao. Svakako se iz ovoga vidi, da je Epifanije bio pod vlasti pećskoga patrijare, da je lično bio u Peći kod patrijare i da mu je otkrio svoju na-

---

[15] Farlati ibidem.

[16] Grbić: Karlovačko vladičanstvo I, 171-175; Bogoslovska Smotra 1925, 51. U marčanskom manastiru vodili su borbu kaluđeri iz Hrmnja protiv domaćih kaluđera iz Marče za vrijeme episkopa Save Stanislavića.

[17] Arch. di Prop.: Let. ant. vol. 178. f. 29.

[18] Arch. di Prop. ibid.

[19] Arch. di Prop: Let. ant. v. 178, f. 26 v.

[20] Arch. di Prop.: Let. ant. v. 178. f. 29 v.

mjeru da traži jedinstvo s rimskom crkvom. Patrijara je ne samo odobrio taj njegov naum nego je i sam upotrijebio tu priliku, da pošalje papi pismo preko Epifanija, kad ga nije mogao poslati iz straha pred Turcima izravno iz Peći.

Dana 6. novembra 1648. upravio je Epifanije na papu pismo sastavljeno u talijanskom jeziku i tu se na početku kaže: „Noi Epiffanio per gratia d'Iddio metropolita di Dalmatia", a potpisano je ovako: „Habbiamo scritto noi Epiffanio Metropolita di Dalmatia". Odmah iza toga potpisao je Epifanije vlastitom rukom ćirilicom ovo: „Epifanije ot Dalmacie".[21]

U pismu zadarskoga nadbiskupa Bernarda, koje je napisao papi iz Zanti-a 5. novembra 1648., zove se Epifanije: „...il Reverendissimo Epiffanio Steffanouich nella città d'Onza nel sangiacato di Lica, Vescouo di Dalmatia".[23]

U jednom drugom pismu na Svetoga Oca zove se pravoslavni crkveni dostojanstvenik: „Epiffanio Steffanouich Calogero et Metropolita di due Sangiacati Clissa et Licha in Dalmatia".[27] U pismu upravljenom na kardinale Kongregacije De Propaganda Fide spominje se „Epiffanio Steffanouich del ritu Greco della città d'Onza, Vescovo di tutti li due Sangiacati di Clissa et Licha in Dalmatia".[24] U pismu, koje je Epifanije vlastoručno upravio papi 6. novembra 1648., potpisao se ovako: „Pisah ja Epifanie biskup Dalmacie".[25]

Ovo neka bi bilo dosta o ličnosti Epifanija Stefanovića, koji se pojavio u Zadru kod nadbiskupa Bernarda 1648. godine u mjesecu novembru.

Jurisdikcija Epifanija Stefanovića.

Na kojem je teritoriju vršio crkvenu jurisdikciju Epifanije Stefanović? Farlati tvrdi, da je Epifanije bio ne samo episkop Dalmacije za sve pravoslavne, koji su se na tom teritoriju nalazili pod turskim ili mletačkim gospodstvom, nego da je on bio i mitropolit i da je prema mitropolitanskom pravu predsjedao dvojici biskupa istoga obreda. Jedan od njih da se zvao Vasilije, koji ima episkopsku stolicu u Marči u mjestu Rovištu pod austrijskim gospodstvom, a drugi Isaija, koji ima stolicu u Banjoj (Luci) u bosanskom kraljevstvu pod turskim gospodstvom.[26] Iz ovoga se vidi, da je Epifanije Stefanović nastojao svoju vlast proširiti, i ako za to nije imao pravnoga osnova. Vasilije, koji se ovdje spominje, je Vasilije Predojević, koji je bio samo imenovani marčanski biskup od 1644.-1648.[27] Marčanski biskupi nisu nikada priznavali kakvu ovisnost od primorskoga episkopa, niti su oni uopće imali mitropolita. Držim, da je Epifanije naglasio svoju vlast i nad marčanskim vladičanstvom samo zato, da može lakše braniti svoja mitropolitanska prava u Dalmaciji, koja su bila vrlo sumnjiva. Iz istoga razloga protegnuo je svoju jurisdikciju i na banjalučku biskupiju.

Fra Bartolomej iz Verone, koga je za vrijeme Kretskoga rata poslao papa u Dalmaciju sa breveom i koga je zapovjednik mletačke vojske u Zadru Leonardo Foscolo postavio vojnim vikarom,[28] poslao je u Rim kardinalima Kongregacije De Propaganda Fide izvještaj o svom nastojanju oko obraćenja pravoslavnih u Dalmaciji na katoličku vjeru, pa za jurisdikciju Epifanija Stefanovića kaže, da se protezala na dva kraja u Dalmaciji: na kliški i lički sandžak. U kliškom sandžaku spominje ova mjesta: „Clissam" (Klis), „Chiunum' (Lijevno, koje se još zvalo: Clivum, Hlivno, Hlebena, Cleuna, u 7. vijeku hrvatska župa, gospodari od 1322. knezovi Minovilići, 1400. predobio Hrvoje), „Plamoz" (Glamoč, koji se još zvao: Dlamoč, Dlamuch), „Biogradum" (Biograd), „Cetinam" (Cetina, vrelo Cetine), „Dernisium" (Drniš), „Verliccam" (Vrlika), „Singum" (Sinj, u općini sinjskoj nalaze se danas dvije pravoslavne parohije: Dragović i Bitelić sa selima: Koljani, Laktac, Dabar, Zaseok, Ribarić, Bajagić. U Dragoviću nalazi se manastirska crkva Roždestvo Bogorodice), „Sarpium" (?), „Pontaz" (?), „Cluz" (Ključ ili u Bosni ili utvrđeni grad na Krci u blizini Skradina, kojim su gospodarili od 1333.-1400. Nelepići, Novakovići i Talovići), „Bilay" (Bilaj, selo kod Gospića), „Bonich" (Bunić, selo kod Gospića), „Mostaibech" (Mostine ili Mostar kod Zemunika?). Preko rijeke Krke spominje Barto-

[21] Arch. di Prop.: Let. ant. v. 178. f. 28.
[22] Arch. Prop.: Let. ant. v. 178. f. 20.
[23] ibid. vol. 417. fol. 420.
[24] ibid. vol. 417. fol. 409.
[25] ibid. vol. 178. fol. 27.
[26] Illyrici Sacri VII. 130.
[27] Šimrak: De relationibus Slavorum Meridionalium op. c. 128-134.
[28] Arch. Prop.: Let. ant. vol. 178. f. 19.

lomej iz Verone ova mjesta, u kojima je Epifanije Stefanović vršio jurisdikciju: „Barticevum" (Bratiškovci), „Serbam" (Srb), „Gacup" (Vakuf?), „Prologon" (Prolog), „S. Nicolaum" (Sv. Nikola),[29] „S. Mariam" (Sveta Marija).[30] „S. Michaelem" (Sveti Mihajlo Arkanđeo u manastiru na Krci) „Pescam" (Pset, stari grad na Cetini), „Dineredim" (Drinovci kod Drniša).

U ličkom sandžaku spominje Bartolomej ova mjesta, u kojima su tada pravoslavni živjeli: „Clin" (Knin), „Scardonam" (Skadar), „Delin" (Belin, Biljane kod Skradina), „Lashisiza" (Lašikovica kod Skradina), „Casich" (Kašić u Kotarima, Smilčić), „Uranam" (Vrana), „Zomonicum" (Zemunik), „Nadinum" (Nadin), „Polisnicon" (Poličnik, selo u općini Nin), „Islan" (Islam, selo kod Obrovca), „utrumque Obrovazium" (jedan i drugi Obrovac), „Corbat" (Korlat, selo u benkovačkom kraju), „Pogosich" (Perušić?), „Besilovich"(?), „Ostrovizzam" (Ostrovica). S onu stranu rijeke Krke spominje ova mjesta: „Stermizzam" (Strmica, selo kod Knina), „Grataz" (Gračac u Lici ili Gradac, selo u današnjoj pravoslavnoj parohiji Baljci), „Ofdinam" (Udbina. O. Marun i Don Lovre Katić misle, da je to „Popina" kod Zrmanje), „Novi Bilay" (Novi Bilaj), „Gribaz" (?), „Perasich" (Perušić), „Boduc" (Raduč?), „Radich" (Raduč ić?), „Bojnich" (Vojnić u Lici)[31]

Kako je Epifanije Stefanović prešao na uniju.

Farlati veli, da ne zna za auktora unije u sjevernoj Dalmaciji, jer da to nije zabilježeno u njegovim bilješkama. Međutim čini mu se, da je to bio jedan član reda sv. Franje ili jedan od onih evanđeoskih radnika, koji su odgojeni u zavodima Kongregacije De Propaganda Fide u Rimu, koje Sveta Kongregacija običa-

[29] U parohiji Kula-Atlagića nalazi se crkva Sv. Nikola, koja je sagrađena god. 1440. (Šematizam pravoslavne eparhije dalmatinske 1887, 25). Po svoj prilici da se misli na ovu crkvu i na ovu parohiju.

[30] U manastiru Krupi u benkovačkom kraju nalazi se crkva Uspenija Bogomatere. Možda se imade ovo mjesto razumjeti pod imenom „S. Maria".

[31] U istom pismu ističe Bartolomej iz Verone, da je osim toga pomirio s katoličkom crkvom: osamdeset kaluđera paroha; Viktora, prezbitera u Peći; Matiju Popovića, đakona u Paštrovićima (kraj u južnoj Dalmaciji ispod Budve, plemenita općina još iz doba Nemanjića s po-

je slati u daleke krajeve ili katoličkim vjernicima, da ih pouče u božjim zapovijedima i da im podijele svete tajne, ili hereticima i raskolnicima, da ih obrate na pravu vjeru i na jedinstvo s katoličkom crkvom.[32] Iz pisma Bernarda, nadbiskupa zadarskoga, od 26. oktobra 1648. saznajemo, da je auktor unije u Dalmaciji

sebnom unutarnjom uredbom na bazi bratstva, tu se nalaze četiri manastira, od kojih je najpoznatiji manastir Praskvica) i drugoga đakona „apud lacum Podgorizae" (sjeverozapadna strana skadarskog jezera prema Podgorici); kaluđera cetinskoga manastira u Crnoj Gori i drugoga gojenca u istom manastiru: sina glavara (kneza) Župe (Grbalj gornji i donji, najveća dolina u Boki Kotorskoj) Visariona, Gospodara Crne Gore, koji ima trideset godina. On je svršio nauke u Rimu i tu je položio ispovijest vjere. Kad je postao episkopom, obnovio je tu ispovijest. Osim toga je pomirio Bartolomej s katoličkom crkvom šest paroha Župe: Sv. Teodora, Sv. Venerande, Sv. Jovana, Sv. Martina (?), Sv. Nikole, Sv. Stevana. Nadalje je ujedinio parohe plemena Paštrovića, parohe u Mahinama (Mainama, gorski kraj u današnjoj zetskoj oblasti u općini Budva, prema sjeveroistoku. Na jugu su Mahina Paštrovići ili Paštrojevići, na istoku Brajići, na sjeveru Pobori): Sv. Venerande, Voznesenija Gospodnja; parohe u Crnoj Gori: Sv. Marije Bogorodice Gospoje (Profesor Pavao Butorac kaže o tome u pismu na mene ovo: „Sv. Gospođe ima svuda mnogo. Možda se naziv Bogorodice Gospođe odnosi na, „Prečista Krajinska" na Krajini, skadarsko jezero"), Sv. Arkanđela (Profesor Butorac kaže: „Ima u Budvi crkva Sv. Arkanđela dosta stara); paroha u selu Grnčanima nad Budvom („villae Crachianae prope Buduam"). Bl. Marije u Njegušima (na putu iz Kotora u Cetinje, otale potiče dinastija Petrovića); Sv. Nikole u Kotoru, (Butorac kaže o toj crkvi: „Građena je 1545. god. sa samostanom dominikanskim. Amo se dominikanci presele u to doba iz drugoga manastira van grada sagrađena oko 1344. od plemića Nikole Buća, protovestijara srpskog cara Dušana, a porušena g. 1537. pri očekivanju navale Hajradina Barbarose. Dominikanci napuste samostan g. 1807. Francuzi ga pretvore u kasarnu, a crkvu Sv. Nikole predadu pravoslavnima". — Iz ovih podataka ne vidi se, da je ta crkva u polovici sedamnaestoga vijeka bila pravoslavna, kako to tvrdi Bartolomej iz Verone); Sv. Dimitrija kod Kotora, Sv. Jovana u Špiču (danas u Špiču ima crkva Sv. Dimitrija); Sv. Luke, Sv. Georgija i Sv. Arhandjela u Luštici (Butorac piše: „Lupizae" pogrješno mjesto Luštica. Na poluotoku luštičkom ima u selu Klincima crkva Sv. Arhanđela iz god. 1670., a u Krtolima crkva Sv. Luke. Sadanja pravoslavna crkva Sv. Luke građena je na mjestu, gdje je nekad postojala katol. crkva i benediktinski samostan Sv. Luke spominje se još u eri nemanićkoj. Iz toga doba pronađeno je u posljednje vrijeme groblje s redovničkim uspomenama tik do crkve sv. Luke. Ova je crkva došla u ruke pravoslavnih, mislim, za vrijeme borba Kotorana sa Bališićima potkraj XIV. i početkom XV. vijeka"); Sv. Duha i Sv. Marije u Luštici, Sv. Jovana Hrizostoma, a isto tako i protopopa čitave Luštice (Farlati: Illyrici Sacri VII. 131).

[32] Illyrici Sacri VII, 130.

bio Fra Bartolomej iz Verone, kapucin. Bernardo kaže, da je njegovim nastojanjem obraćeno i predobiveno za katoličku vjeru gotovo četiri hiljade „Morlaka" grčkoga obreda, koji su bili pod turskom vlasti, a koji su sada prebjegli pod vlast mletačku. Bartolomej da je došao u sjevernu Dalmaciju u početku Kretskoga rata prema odredbi papinskoga brevea i licencije svojih redovničkih starješina. Zapovjednik mletačke vojske u Dalmaciji Leonardo Foscolo postavio ga je „duhovnim upraviteljem" u svojoj vojsci. Bartolomej da se dao na svoj posao s velikom humanošću, da tako predobije i obrati duše turskih i slovenskih vojnika. Oni, koji su se obratili i koji su brojili više stotina, bili su najprije dobro poučeni od Bartolomeja, koji je međutim naučio slavenski jezik. Kasnije su te vojnike katehizirali kroz nekoliko mjeseci svećenici zadarske nadbiskupije i vikar zadarskoga nadbiskupa. Na koncu ih je krstio (!) nadbiskup, njegovi svećenici i njegov vikar. Neke na smrt bolesne Slovene na brodovima krstio je Bartolomej prema odredbi nadbiskupovoj „in casu necessitatis". Ako su kasnije ozdravili, bili su obavljeni obični obredi krsta nakon pouke u katekizmu. Bernardo ističe u tom pismu, da je smatrao, da dobro čini. što sakramente krsta i ženidbe nije dijelio Bartolomej osim u slučajevima nužde, nego njegov vikar, svećenici i on sam. Tako je Bernardo jednom prilikom krstio 48 Slovena uz azistenciju spomenutih svećenika. Za takve obraćenike vazda se postarao, da imadu od čega živjeti. Najmanje, što im je mogao učiniti, bilo je to, da ih je mletački general uzeo u vojsku i da su bili poslani u Italiju u utvrđena mjesta. Bernardo se pobrinuo i za slovenske žene ili na taj način, da su se poudale za vojne službenike ili su postale službenice kod odličnih gospođa u Zadru. Mnoge od njih upućene su u Veneciju u zavod katekumena. Za njihove sinove pobrinuo se tako, da su primljeni ili u vojsku ili u službu. Oni, koji nisu htjeli prihvatiti katoličke vjere, ili su poslani kao robovi na lađe, ili su prodani sa ženama pulješkim trgovcima i prevezeni u Italiju ili u druga mjesta.[33] Bartolomej je izradio kod zapovjednika mletačke vojske pred Zadrom, da istjera iz logora žene bludnice. Radi toga su se mnoge slovenske žene poudale za vojnike i za druge muževe, a druge su poslane u Italiju. Vjenčanje su obavili svećenici za-

[33] Quelli che non hanno uoluto abbraciare la nostra fede, sono stati o tenuti schiaui nelle galere o uenduti con le donne a Pugliesi mercanti et transmessi in Italia et altroue" (Arch. Prop. v. 178. f. 19 v).

darske nadbiskupije. Bartolomeju iz Verone kod obraćenja pomagao je apostolski misionar Mihael da Guinto, kapucin, koji je obratio mnoge heretike: kalvinske i luteranske vjeroispovijesti. U tom poslu mu je živo pomagao i sam nadbiskup, kad se za to pružila prilika. Tako je Bartolomej ujedinio s katoličkom crkvom preko 4.000 „Morlaka" grčkoga shizmatičnoga obreda, među kojima su bili Srbi, Armenci i druge sekte.[34]

Isti nadbiskup u pismu iz Zanti-a od 5. novembra 1648. javlja u Rim, da je Bartolomej iz Verone s božjom pomoći obratio Epifanija Stefanovića, koji je odlučio, da pođe pješke u Rim Svetom Ocu s igumanom manastira Sv. Arkanđela Mihaila na Krfi. Epifanije će ispovjediti katoličku vjeru sa svima svojima, priznati papu i primiti zapovijedi od Svete Crkve. Nadbiskup preporuča Epifanija.[35]

Farlati prikazuje obraćenje Epifanija Stefanovića na ovaj način: „Onaj dakle apostolski muž, koga sam spomenuo, dok je ona mjesta prolazio, dođe k Epifaniju, da ga pozdravi kao podužnosti i kad je u njegovu sklonost laskavim i pripravljenim, da je zadobije, govorom ušao, priđe k čovjeku različnim ispitivanjima i prikladnim dokazima i pokaže najbjelodanije, kako je daleko zašao od pravoga puta spasenja; i nije ga prije prestao opominjati, predobivati, okupljati, dok mu nije sve pogubnih dogma i opačine raskolničke žilice iz duše iščupao. Tada on višnjom svjetlošću obasjan grčke bludnje i okorjelost pripozna, i ne samo to, nego njegovim djelovanjem i opominjanjem i ona dva biskupa[36] i ostali sav gotovo narod njemu podložen katoličkoj istini pruži ruku. I tako 1648. prvoga novembra u mjestu Viru,[37] koje je isti onaj, kako se meni čini, grad i otok Kvarnerskoga zaljeva, u glav-

[34] Arch. di Prop.: Let. ant. vol. 178, fol. 19. 19 v.

[35] Ibid. fol. 20.

[36] To bi imao biti vladika marčanski Vasilije Predović i Banjolučki vladika, koga on zove Izaijom. Marčanske vladike bile su ujedinjene s kat. crkvom od 1611. Vasilije je bio odrješit prijatelj jedinstva i nije ga trebao istom Bartolomej iz Verone „obraćati". On ga pače nikada nije ni vidio, a kamo li „obratio"

Kako i zašto Bartolomej dovodi u vezu s ovim događajem Izaiju, ne znam.

[37] Vir-Pontadura, udaljen od Zadra 18 milja, na istoimenom otoku. Do god. 1828. pripadao je otok pod jurisdikciju ninske biskupije, koja je te godine ukinuta i inkorporirana zadarskoj nadbiskupiji. Crkva je u mjestu Viru posvećena Sv. Georgiju (Bianchi: Zara Christiana II. 180).

nom hramu uz najveće učešće naroda Epifanije se u ime svoje i svojih dragovoljnom zakletvom odrekao raskola i grčkih zabluda. Onaj isti, koji je bio začetnik njegova obraćenja apostolskom vlašću, koju je imao, oslobodi ga od svake krivde i kazne i privede ga u ljubav s katoličkom crkvom."[38] Taj se isti događaj prikazuje i u pismu, što ga je u Rim poslao Bartolomej izvještujući o svom apostolskom radu. Epifanije se u crkvi u Viru zakleo, da će biti pokoran Svetoj Stolici na vijeke. U Rim ne može poći Papi Inocentu radi toga, što je bolestan i što ima osamdeset godina. Radi toga će u Rim poslati igumana manastira Sv. Mihajla na Krci sa dvojicom drugih kaluđera.[39]

Pisma Epifanija Stefanovića papi Inocentu X.

U arhivu De Propaganda Fide našao sam tri pisma Epifanija Stefanovića, koja je upravio na papu Inocenta X. Dva od tih pisama napisana su u narodnom jeziku crkvenom ćirilicom, a jedno je sastavljeno u talijanskom jeziku i potpisano ćirilicom po Epifaniju. Prva poslanica u latinskoj transkripciji glasi: „Oče sveti i prisvitli! Iže (Koji) od višnjego Boga promislom i neizrečenoju mudrostju i ješte od čreva materi izbranomu i svetim Duhom osvećenomu i svetago apostola Petra nastolnomu namisniku i vrhovnomu vaselenskomu učitelju, velikomu, velikomu i prisvitlomu i milostivomu crkovnomu obćenomu Gospodinu, Svetomu Ocu Papi Inocentiju svetago i velikago grada Rima samodržitelju vasego krštijanstva.

Mi smireni i poniženi mitropolit Epifanie ot Dalmacije buduć i poklonik svetoga Isusova groba i s nami svi skupa kalueri i redovnici od crikve moistira (monastira) Svetoga Mihovila Arhandjela Bili Brigova u Dalmaciji, svi skupa poklanjemo se vašemu svetomu obrazu i celivamo vašu posvećenu ruku i vaše sveto podnožije. Budući mi grišni i nedostojni odavna želili vaše svete molitve i blagoslova znajući vašu svitlost, da jeste svih crikav glava i svega krštijenstva zapovidnici i samomu Gospodinu Isusu namisnik i da vazda pri-

[38] Illyrici Sacri VII. 130.
[39] Ibid. 131.

bivaju vaše svete molitve za nas svih grišnih amin.

A za tim, Oče Sveti, ako bismo bili dostojni prid vami kazati naše sve potribe i naše poživlenje u sadanje vrime. Da znate, da smo došli ispod ruke turske u oblast Gospodina principa mletačkoga i sade smo kod grada Zara i priveli smo sobom do deset tisuć krštijenstva na vašu zapovid i jošte se toliko nadamo, ako Gospodin Bog dade i vaš sveti blagoslov. I zato i dan i noć nastojimo, e da bi se i jošte krštijenstvo obrnulo pod vašu zapovid, da budet jedino stado i jedin pastir.

I da jest va sluh vašoj svitlosti: tamo poslasmo prid vaš sveti obraz našega Oca poštovanoga Opata Mihaila i z družinom, da se pokloni na misto svih nas kaluer i ostalih krščijen, koji su is Turak došli i koji hoće doći. I želimo od vaše svitlosti, da nam pošaljete molitvu i blagoslov, ako bismo bili dostojni.

I kruto molimo vašu milost, Oče Sveti, da nas pomilujete i primite u svoju milost. Znamo, da ste svim crikvam glava i nauk.

Da biste nam dali jedan moistir u Dalmaci, gdi bismo mogli živiti i Bogu se moliti, kako se pristoji.

I da znate, Oče Sveti, da su nam Turci vazeli sve potribe crikovne i porobili i nismo ništa donili, veće da smo živi došli, da su nam Turci i haljine vazeli, koje smo imali, i sve ostalo i potribe redovničke, koje tribamo za svetu liturgiju. U sebe ništa nemamo.

I sade vas imamo našega otca i učitelja. Da nas pomilujete i primite u milost svoju, kako je vaša volja, i da biste nas priporučili po krščijenstvu, da bi nas gospoda poznala i pomogla.

I budi vaša sveta ruka na svih nas u milosti Gospodina Isukrsta Amin."

Na pismo su udarena dva pečata. Jedan ima sliku arkanđela Mihajla s mačem u ruci i sa oznakom oko glave: „St. M." (Svjati Mihael). Na rubu je napis: „Epifanie milostiju Božijeju mitropolit Dalmaci". Na drugom pečatu postavljenom na desnoj strani nalazi se slika Arhandela Mihaila s napisom nad glavom „ST. MHL" (Svjati Mihael). Na rubu se može čitati: „Pečat Archangela (Mihaila manastira) Krkska".

Dakle uniju s rimskim prvosvećenikom nije priznao samo Epifanije nego i predstavnici manastira na Krci.[40]

[40] Pismo se nalazi u Rimu u Archivio di Propaganda: Lettere antiche v. 178. fol. 29, 29 v.

Ova poslanica Epifanija Stefanovića prevedena je na talijanski jezik. Potpisi glase: „Scriuemo tutti Calogeri Sacerdoti del Monastero di S. Michele Arcangelo, da Zara" — „Sottoscriuemo noi quieto Metropolita Epifanio di Dalmatia". Na naledu je tajnik Kongregacije kardinala De Propaganda Ingoli napisao svojom rukom: „Lettera d'ubbidienza del metropolita Epifanio di Dalmatia tradotta coll'altra della scusa di non esser uenuto in persona, dall'Illyrico in Italiano". Iz ovoga se vidi, da je poslanica Epifanija Stefanovića došla u ozbiljnu raspravu u Kongregaciji. Drugo pismo Epifanija Stefanovića glasi: „Sveti Oče i poštovani.

Epifanije milostiju božijeju mitropolit Dalmacije.

Mi hotijahmo svojim životom dojti i padnuti prid noge Vaše Svetosti, kako se bihmo obetali poštovanomu Ocu Fra Bartolomeju, Gospodinu kapucinu. Budući vrime srida zime imajući bolest u nogah i pake (opet) imajući osamdeset ljeta vazrasta i veće, prosti me, Oče Sveti, Boga radi, ne mogoh za put biti, ali se ne ćemo uskratiti dati posluha Vašoj Svitlosti, kako želim i činim svim mojim srdcem, kako činim životom Oca Mihajla Opata Marinkovića, koga šaljem u ime moje, koj isti Otac Opat, ako bude drago Gospodinu Bogu, hoće nastati na moje misto. I sve ono, i sve ono, što bude obećati ovi Opat vašoj privelikoj Svitlosti, i ja to sve potvrđujem, za što ću živiti i umriti u ruke svete matere crikve katoličanske rimske i hoću da su i oni svi, koji su nami podložni, živu i umru u ovoj svetoj viri, kako su živili pravi sveti oci: Sveti Jovan Zlatousti i Sveti Veliki Vasilije i Spiridion. Tako mi Gospodin Bog mopozi, to az (ja) grešni sa svim svojim srdcem pisah iz Zadra miseca novembra 6. dan 1648. Pisah ja Epifanije biskup Dalmacije".[41]

Na dokumentu se nalazi samo pečat Epifanija sa slikom arkanđela Mihajla i napisom: „Epifanije milostiju Božijeju mitropolit Dalmacije".

I ova je poslanica prevedena na talijanski jezik kao i prva, ali je razlika u tome, što prvu poslanicu nije Epifanije svojom rukom potpisao, a ovu je potpisao ćirilicom ovako: „Epifanije od Dalmacije u Zadru". Na lijevoj je strani ovaj potpis: „Manaster i redovnici od crikve Sveloga Mihovila Arhandjela u Zadru".[42]

[41] Archivio di Prop. Let. ant. v. 178. f. 27.

[42] Arch. di Prop.: Let. ant. v. 178. f. 28.

Delegati mitropolita Stefanovića u Rimu.

Delegacija Epifanija Stefanovića, koja se sastojala od Mihajla Marinkovića, igumena manastira na Krki i presumptivnoga nasljednika Epifanija, i dvojice kaludera iz istoga manastira: Ilariona i Dimitrija, stigla je u Rim koncem mjeseca novembra 1648 Delegacija je posjetila Kongregaciju De Propaganda Fide i njena tajnika Ingoli-a i s njime se dogovorila o načinu provadanja unije. Marinković sa svojim drugovima napisao je na kardinale Kongregacije na talijanskom jeziku molbu, u kojoj kaže, da je Epifanija Stefanovića, grčkoga obreda iz grada Unca, biskupa dvaju sandžaka: kliškoga i ličkoga u Dalmaciji, sa 20 drugih monaha i više od 4.000 Morlaka obratio Bartolomej iz Verone, kapucin uz pomoć zadarskoga nadbiskupa, i da je isti Epifanije poslao u Rim igumana krčkoga manastira sa drugom dvojicom monaha, da izjave Svetom Ocu pokornost. Oni su već stigli u Rim i mole ponizno kardinale, da ih prigrle kao prvijence Svete Crkve i da im udijele kakvu pomoć, da se mogu u Rimu uzdržavati, dok ne riješi Sveti Otac njihovo pitanje.[43]

Na 97. sastanku Kongregacije, koji je održan 1. decembra 1648. raspravljalo se u jedanaestoj točki dnevnoga reda o ovoj molbi delegata Epifanija Stefanovića. Donesena je odluka, da se Mihajlu Marinkoviću i njegovim drugovima Ilarionu i Dimitriji dade 10 škuda.[44]

Delegati su upravili i dvije molbe na talijanskom jeziku na samoga papu Inocenta X. U prvoj se molbi ističe, da su monasi Sv. Vasilija u Dalmaciji manastira Sv. Mihajla pobjegli ispod turske ruke i da su sa sobom u Zadar doveli do 10.000 kršćana, koji su spremni pokoriti se papi. Oni su molili zadarskoga nadbiskupa i mletačkog generala, da im se za 20 monaha dade koje mjesto i crkva, a prije svega crkva Sv. Ivana sa samostanom, koji se uz nju nalazi. Taj samostan posjeduju Konventualci Sv. Franje, ali njih nema mnogo nego samo dvojica ili trojica i osim toga oni ne stanuju neprestano u samostanu i imadu u susjednim mjes-

[43] Ibid. f. 409. Adresa ovoga pisma glasi: „All'Emminentissimi e Remi S. S. et Padroni Colmi li S. Sri Cardinali della Sacra Congregatione de Propaganda fide. Per l'Abbate di Carcha Calogero" (ibid. fol. 418 v).

[44] „Numerus XI. die prima decembris 1648. Congregatio 97. Sacra Congregatio scuta X monetae decreuit Reuerendo Patri Michaeli Marincouich, Abbati de Carcha ritus Graeci uniti, per una vice, ac Ilarioni et Demetrio, Monachis S. Basilii" (ibid.).

tima mnogo drugih samostana. Mletački general Leonardo Foscolo i nadbiskup Bernardo odgovorili su, da nemaju vlasti nad crkvama i samostanima, ali da će udovoljiti njihovoj pravednoj molbi, ako papa izda nalog svojim apostolskim pismom.

Radi toga moli mitropolit, monasi i svi kršćani papu, da im daruje tu crkvu i konvenat, da mogu obavljati službu božju, dijeliti sve sakramente narodu grčkoga obreda u Dalmaciji.

Osim toga mole kruha, vina i druge stvari potrebite za izdržavanje u Rimu, dok Sveti Otac ne donese odluku o uniji.[45]

U isto vrijeme upravili su delegati i ovu molbu na talijanskom jeziku na Inocenta X.: „Blaženi Oče! Mihajlo Marinković, ilirski kaluđer, opat od Krke u Dalmaciji, i druga dvojica drugova, poslani od Epifanija Stefanovića, kaluđera i mitropolite dviju sandžaka: kliškoga i ličkoga u Dalmaciji, i od 20 kaluđera i deset hiljada kršćana došli su (u Rim), da se ujedine sa Rimskom Crkvom t da priznaju Vašu Svetost vrhovnim pastirom i Namjesnikom Kristovim na zemlji. Njih je obratio Otac Fra Bartolomej iz Verone, kapucin, uz pomoć zadarskoga nadbiskupa. Najponiznije mole, Vašu Blaženost, da ih prigrli kao prvijence (nove strane) Svete Crkve i da im daruje jedan manastir u Dalmaciji, gdje će se to svidjeti Gospodinu generalu Foscolu, u kojem (manastiru) bi mogli živjeti i služiti Bogu i moliti za uzdržanje Svete Majke Crkve i obraćenje nevjernika. Ujedno mole, da im se daruje potrebito posuđe za crkvu, odežde za žrtvu na oltaru, križevi i kaleži, jer su im Turci sve to oteli. Ostao im je go'i život, koji će žrtvovati za Njegovu Svetost, od koje se nadaju pomoći kod drugih knezova. Nadaju se pomoći za življenje, dok borave u Rimu i koliko će im biti potrebito za povratak u Zadar."[46]

Na naledu ove molbe napisano je: „Alla Santità di Nostro Signore. — Alla Congregatione de propaganda fide. (Altri 10 scudi e supellectili). Per Michele Marincovicch, Calogero Illyrico".[47]

Na 98. sjednici Kongregacije kardinala dana 14. decembra 1648. u 16. točki dnevnoga reda raspravljalo se o jednoj i drugoj molbi i zaključeno je, da se delegatima dade još 10 škuda za izdržavanje u Rimu.[48]

[45] Ibid. vol. 417. fol. 134.
[46] Ibid. vol. 417. fol. 420.
[47] Ibid. fol. 431.
[48] Ibid. vide: Arch. di Prop. v. 417. fol. 143 v.

To su posljednje vijesti, što sam ih našao u arhivu Kongregacije De Propaganda Fide o delegatima Epifanija Stefanovića u Rimu. Što je bilo dalje s njima i kako su izvršili svoju misiju, nisam mogao doznati. Isto tako nisam našao u arhivu Propagande nikakvog daljnjeg izvještaja o dalmatinskom metropoliti Stefanoviću i o njegovim odnošima prema Svetoj Stolici.[49]

Međutim s druge se strane znade, da su kaluđeri iz manastira Svetoga Arkanđela Mihajla na Krci dobili u Zadru dvije crkve. Prva od tih crkvi nalazi se izvan zidina zadarskih i zvala se u dokumentu od 1118. Sv. Marija de Roveris, u drugom dokumentu iz godine 1200. Sv. Marija pod Hrastovima, a u kasnijim spomenicima Sveta Marija Maslinska. Godine 1645. prema nalogu mletačkoga vijeća bile su u zadarskom polju pred utvrdama porušene sve kuće, uljici i gajevi, da u njima ne mogu naći zakloništa Turci, koji su prijetili s provalom. Jedino je ostala spomenuta crkva s kapelanijom netaknuta. Ovu crkvu sa zgradom prepustio je mletački upravitelj i general Leonardo Foscolo god. 1649. za privremenu uporabu kaluđerima manastira Sv. Mihajla Arkanđela, koji su s velikim mnoštvom naroda za vrijeme rata 1646. prebjegli iz Kistanja u Zadar. Oni su stanovali kroz neko vrijeme u zgradi kod crkve i obavljali su u njoj službu božju na svom obredu.[50]

Kaluđeri iz manastira sa Krke dobili su osim toga 1649. godine i crkvu Sv. Ivana Krstitelja sa konventom Konventualaca. Oni su i u toj crkvi služili službu božju na starom-slavenskom jeziku.[51]

Iz ovoga izvještaja Bianchia vidi se, da je Inocent Deseti uslišao u cijelosti molbu Mihajla Marinkovića, delegata Epifanija Stefanovića, i da im je dao ne samo crkvu Sv. Ivana, koju su oni tražili zajedno sa konventualskim samostanom, nego još i crkvu izvan utvrda Svete Marije Maslinske. Iz ovoga ujedno slijedi, da su kaluđeri od pape Inocenta X. dobili i sve ono, što im je bilo potrebito za obsluživanje službe u tim crkvama. Papa Inocent X. i Kongregacija Kardinala De Propaganda Fide bili su i u ovom slučaju na visini svoje zadaće. Oni su najljubaznije primili dele-

[49] Za dalmatinskoga mitropolita Epifanija Stefanovića ne znaju šematizmi pravoslavne dalmatinske eparhije. Šematizam od 1887. spominje kao prvoga episkopa i namjesnika pećkoga patrijara Maksima 1663. Epifanije je po svoj prilici usred rješavanja pitanja unije umro.
[50] Carlo Feder. Cav. Bianchi: Zara Christiana. Zara 1887. I. 462. 463.
[51] Ibid. p. 467.

gate Epifanija Stefanovića, oni su im dali dvije crkve u Zadru za vršenje svetih čina na slovenskom jeziku, oni su izdali stroge naredbe za poštivanje i čuvanje slovenskoga jezika u crkvi u grčkom obredu i svih tradicija istočne crkve. Sveta Stolica i spomenuta Kongregacija ne nose dakle nikakve odgovornosti za čine mletačke republike i za čine talijanskih crkvenih predstavnika u mletačkoj Dalmaciji. Mletačkoj je republici bilo i te kako stalo iz političkih razloga do toga, da se na ovom teritoriju ne utvrdi katolička slovenskaa crkva. Zato je ona tražila latinizaciju. Unija je bila za njene državnike samo jedan prelazni stadij, da se Sloveni na taj način lakše dovedu do talijanstva. Radi toga je mletačka republika bila protivna, da se za Slovene osnuje samostalna biskupija. Ona je voljela, da crkvenu jurisdikciju vrše Filadelfijski grčki sjedinjeni biskupi. Putevima te mletačke politike polazio je i zadarski nadbiskup Bernardo i njegovi nasljednici. Protivno odredbama florentinskoga koncila i tolikih dekreta Svete Stolice i Kongregacije De Propaganda Bernardo je, kako vidjesmo, pravoslavne, koji su iz Turske prebjegli na kršćansku stranu, krstio kao nevjernike. I to ih je krstio na očigled njihovih svećenika i kaluđera, koji su morali pred narodom tu sramotu podnijeti, da se njihov krst smatra nevaljanim bez ikakvog prethodnog ispitivanja, da li su upotrijebili valjanu materiju i formu.

Za sve sjedinjene na teritoriju mletačke republike bili su do pada republike (1797.) crkvenim poglavarima sjedinjeni grčki filadelfijski nadbiskupi, koji su većinom stanovali u Mlecima. Godine 1808. osnovao je Napoleon grčko-istočnu episkopiju, kojoj je imenovan episkopom 1810. Benedikt Kraljević. Nakon što je Dalmacija potpala pod Austriju, izradio je Kraljević osnovu za uniju svoje eparhije sa Svetom Stolicom, ali nije uspio u svom naumu. Kraljević morade radi razbojničkih zasjeda sklonuti se u Mletke. Dana 10. lipnja 1821. ubiše naručeni razbojnici Malorusa Aleksija Stupinski-a, profesora na Kraljevićevoj bogosloviji u Šibeniku. Godine 1834. dobila je unija u Dalmaciji i drugoga mučenika u osobi Petra Kričke, župnika u Kričkama, kojega su mučke ubili iz zasjede, u blizini Drniša. Ova dva mučka razbojstva pohvalio je vladika Dr. Nikodim Milaš u svojoj uskrsnoj poslanici od god. 1886., koji piše: „Naši predi — spominjem samo ovo stoljeće — dvaput nađoše se u teškom iskušenju radi svoje pravoslavne vjere i oba

puta znali su se muški oprijeti unijatskoj napasti" (Marković: Slaveni i Pape I. XXX). Tako su isto mučke ubili Nikolu Gaćešu 9. juna 1820. godine u gornjoj Hrvatskoj. Katiheta i profesor srpske karlovačke preparandije Manojlo Grbić u zvijezde kuje to razbojstvo pišući ovako: „Neka zna za nju (za njegovu raspravu o ubojstvu ovoga sjedinjenoga svećenika) i grkokatolička križevačka misionarna biskupija, pa neka se već jednom okani đavolske rabote. Neka znadu i naši sveštenici, ako bi se koji ponevaljalio pa se pounijatio — neka se ne vraća, da popuje svome narodu. Neka znadu za nju i oni pojedini članovi naših opština, što no — čim se svade sa svojim sveštenikom ili između sebe zbog kakvijeh crkveno-opštinskijeh nameta — što no velim, odmah prijete: e će se pounijatiti. Neka prije pročitaju ovaj istiniti događaj, pa onda neka se pounijate. Neka svaki ne zaboravlja onijeh sedam puščanijeh zrna, što no raznesoše živo srce nesrećnoga popa Nikole Gaćeše. Završujem sa riječima Spasiteljevim: „Imjejaj uši slišati, da slišit" (Karlovačko vladičanstvo III. 333).

Zar nije to javno odobravanje gadnoga zaplotnjačkoga ubojstva? Tako se infamno usuđuje pisati u hrvatskoj i katoličkoj sredini u Karlovcu pravoslavni sveštenik, koji nije „podivljao" na selu, nego koji je bio odgojitelj na srednjem zavodu za narodne učitelje. Dakle ubiti svakoga, ko bi ma iz daleka bio uz misao jedinstva! To je parola i Milaša i Grbića. Ovako hajdučtvo može se naći samo još među kačacima u Albaniji i drugdje nigdje.

Međutim razbojstvima i ubojstvima se ne dadu srušiti ideje, pa tako niti velika ideja jedinstva. Jedinstvo će doći, jer ono mora doći, jer je za njega molio Spasitelj na posljednjoj večeri uoči gorke muke i smrti svoje: „Da svi jedno budu, kao ti, Oče, što si u meni i ja u tebi; da i oni u nama jedno budu, da svijet vjeruje, da si me ti poslao" (Ivan 17. 21).

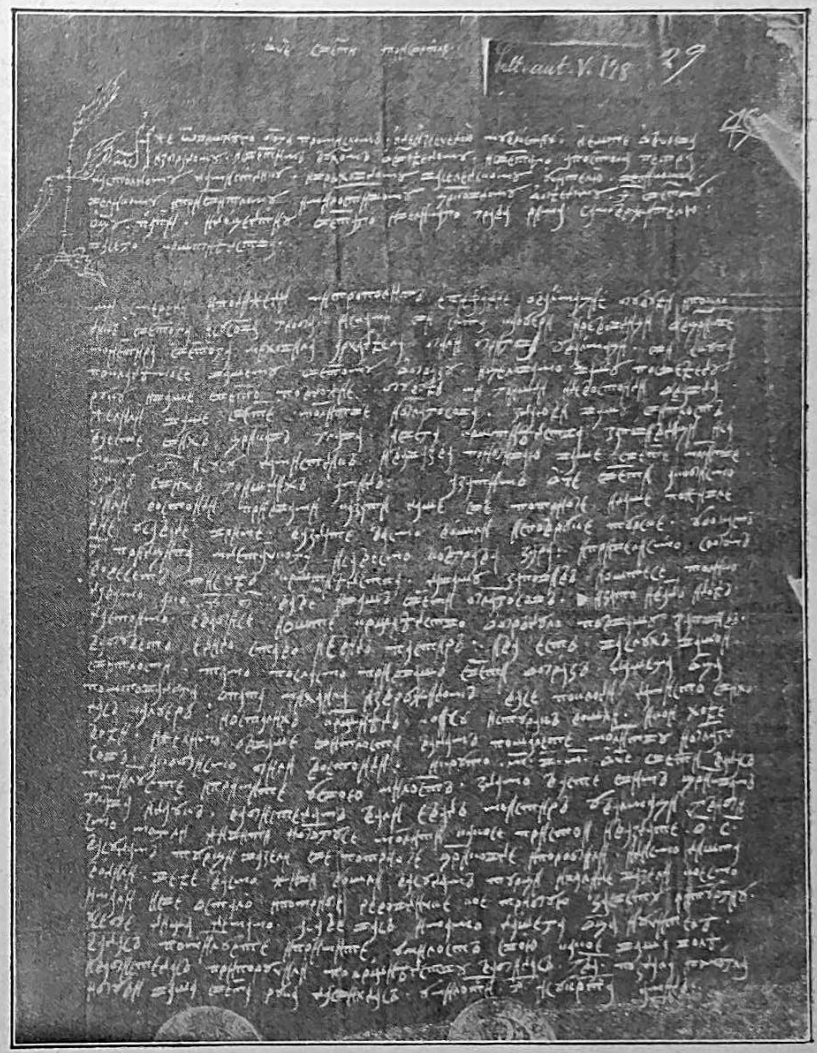

Prva poslanica Epifanija Stefanovića Inocentu X. u novembru 1648.

(Arch. di Prop.: Let. ant. 178. f. 29).

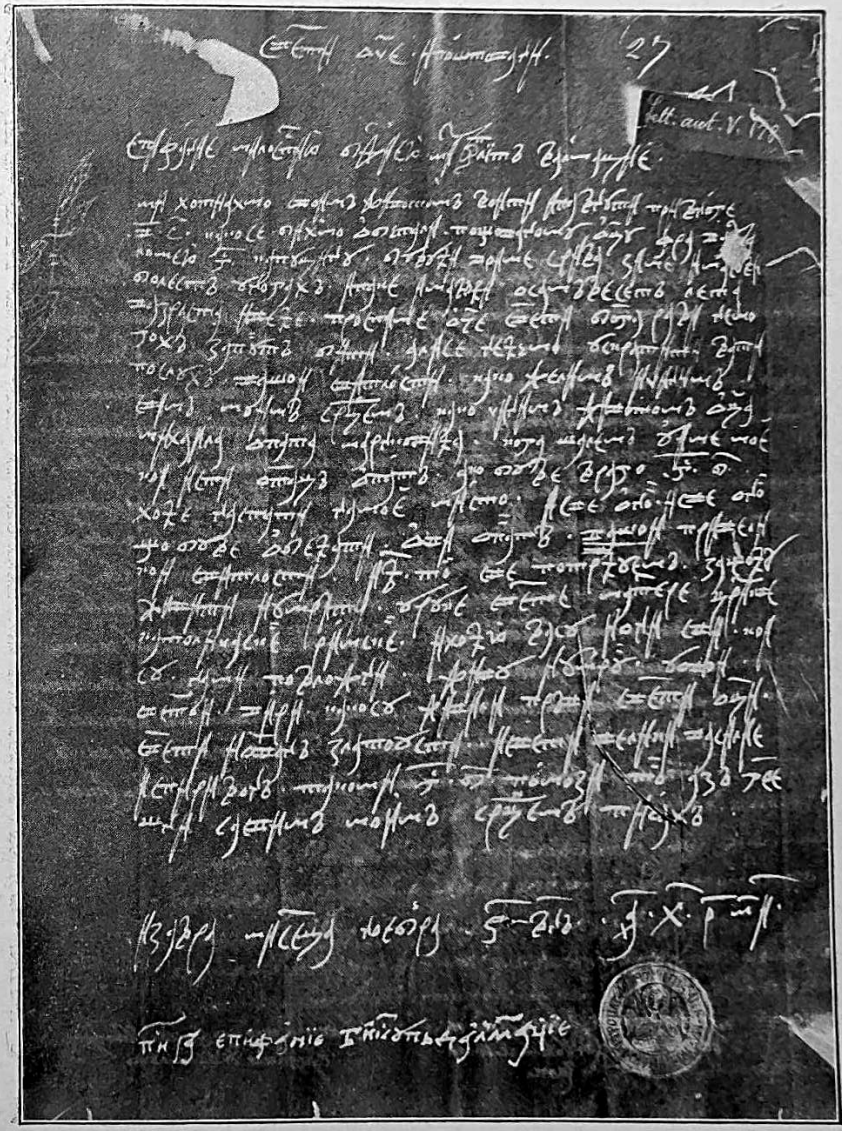

Druga poslanica Epifanija Stefanovića Inocentu X. 1648.

(Arch. di Prop.: Let. ant. f. 27).

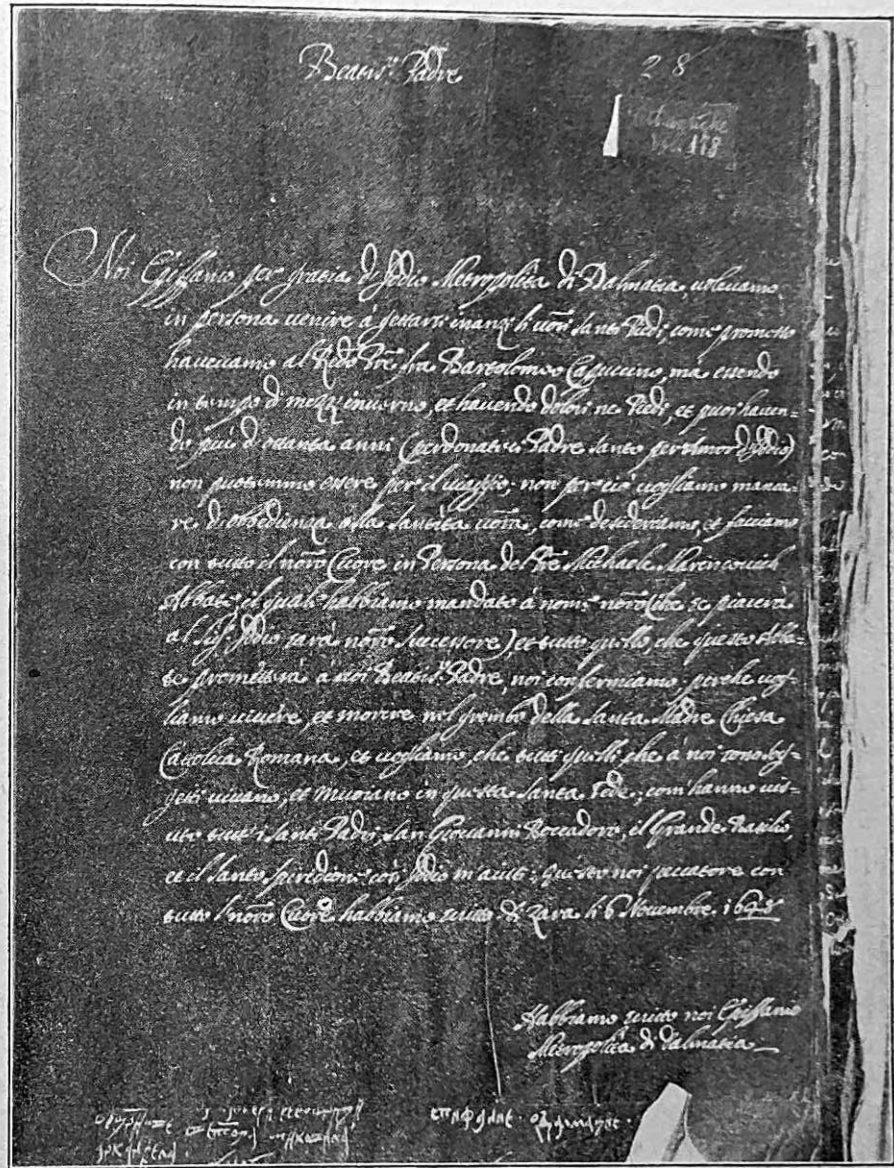

Beatis.mo Padre 28

Noi Epifanio per gratia d'Iddio Metropolita di Dalmatia, volevamo in persona venire à gettarsi inanzi li vostri santi Piedi, come promesso haveuamo al R.do P.re fra Bartolomeo Cappuccino, ma essendo in tempo di mezzo inuerno, et hauendo dolori ne Piedi, et quasi hauendo più d'ottanta anni (perdonateci Padre santo per l'amor d'Iddio) non potemmo essere per il viaggio; non per ciò vogliamo mancare di obedienza alla santità vostra, come desideriamo, et facciamo con tutto il nostro Cuore in Persona del P.re Michaele Marcnouich Abbate; il quale habbiamo mandato à nome nostro (che se piacerà al sig.r Iddio sarà nostro successore) et tutto quello, che questo Abbate prometterà à voi Beatis.mo Padre, noi confermiamo, perche vogliamo viuere, et morire nel grembo della santa Madre Chiesa Catolica Romana, et vogliamo, che tutti quelli che à noi sono soggetti viuano, et muoiano in questa santa fede, com'hanno vissuto tutti i santi Padri, san Giovanni Boccadoro, il Grande Basilio, et il santo Spiridone; con Iddio in aiuto; questo noi peccatore con tutto il nostro Cuore habbiamo scritto di Zara li 6 Nouembre 1648

Habbiamo scritto noi Epifanio Metropolita di Dalmatia

Pismo Epifanija Stefanovića Inocentu X. 6. XI. 1648. na talijanskom jeziku

(Arch. di Prop.: Let. ant. v. 178. f. 28).

Manastir i crkva Sv. M. Arkanđela na Krki.

Dvadeset monaha ovoga manastira prihvatilo je uniju 1648.

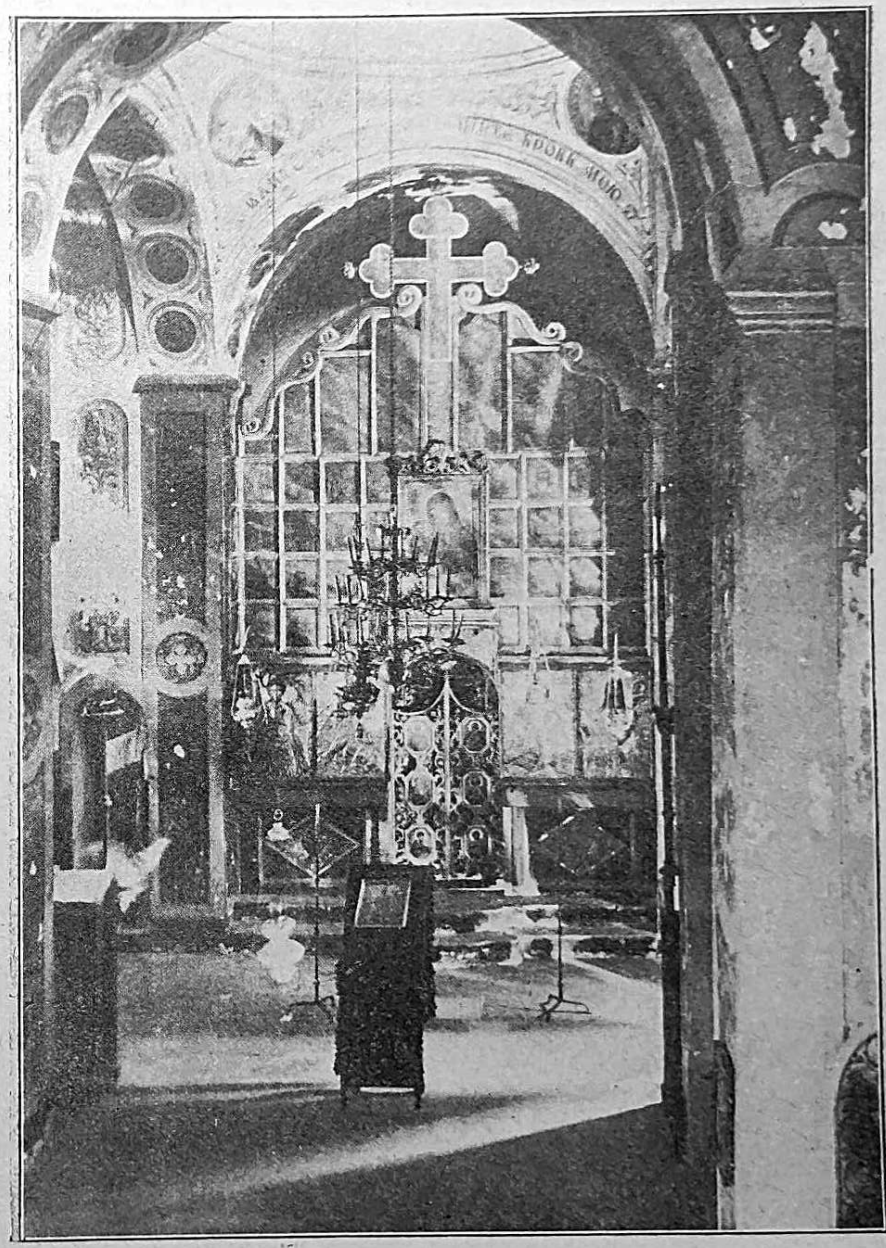

Ikonostas i unutrašnjost crkve i manastira Sv. M. Arkanđela na Krki.

Fra Leonard Bajić, O F M - Visovac.

Rad Pija XI. oko unapređenja duhovnoga života.

SUMMARIUM. — ***Summi Pontificis Pii XI. opera circa vitae spiritualis promotionem.*** — Pii XI. est tessera „Pax Christi in regno Christi": hic est totius vitae spiritualis fundamentum. Regula vero vitae asceticae principalis est fugere id, de quo mala moderna procedunt sc. nimiam bonorum materialium appetentiam et operam dare orationi, bono vitae exemplo ac charitati efficaci (Ubi arcano). Ad vitam spiritualem consequendam omnes fideles, sine ulla status differentia, obligantur ex ipsa vitae spiritualis natura et ex praecepto divino (Rerum omnium, Studiorum ducem, Ecclesiam Dei). Motivum quam efficacissimum ad vitam spiritualem promovendam invenitur in cultu Ss. Cordis Jesu, in quo est summa totius doctrinae revelatae et regula perfectioris spiritualis conatus, cui Ss. Cordi satisfaciendum est pro innumerabilibus offensis (Miserentissimus Redemptor). Forma illa vitae spiritualis antiqua et traditionalis sc. forma liturgica est quam maxime promovenda, quia ubi vita liturgica ibi et vita christiana floret (Divini cultus). Inter scientiam, quam tantopere generatio moderna appetit, et vitam asceticam intima est connexio (Studiorum ducem, Unigenitus Dei Filius). Exemplar vitae perfectioris, quae individualiter et socialiter obtinetur illa Actione Catholica, cujus finis est Christum ejusque sacrosancta jura in universa societate redintegrare, invenitur in vita S. Francisci Assisiensis (Rite expiatis).

Lozinka Pija XI.

Kad je Pijo XI. počeo službu vrhovnoga Nadsvećenika, uzeo je načelo svome radu: ***Mir Kristov u kraljevstvu Kristovu***. Posebne teške prilike ljudskoga društva, u kojima je Otac kršćanstva primio u ruke kormilo lađe Kristove, potakle su ga, da u navedenoj lozinci navijesti svoj papinski program i oko njega usredotoči apostolski rad. Istina, misija svakoga rimskog Pape, počevši od njihova Prvaka, sv. Petra apostola, bavi se nadnaravnim dešev-nim Mirom u duhovnome kraljevstvu Kristovu među otkupljenim ljudima, ali različiti oblici grijeha, kojima osobito obiluje naše do-

ba, traže nove likove crkvenoga apostolata, da milost Kristova otkupljenja nađe savršenu primjenu svakoj novoj duševnoj potrebi čovjeka.

Natpastirski rad Pija XI. u glavnome vjerno odsijeva u njegovim Enciklikama, kojih do Duhova ove jubilarne godine izdao je jedanaest. Slobodno ih možemo nazvati papinom studijom religiozno-socijalnih prilika našega vremena i kodeksom zreloga kršćanskog života sadašnjice. Njihov sadržaj dao bi se označiti ovako:

Umirenje modernoga čovjeka i njegova društvà može se postići samo nadnaravnim mirom, koji u milosti i ljubavi Kristovoj suzbija individualne i socijalne strasti i traži, da pojedinci i društva vrše naravne i objavljene dužnosti napram sebi, Bogu i bližnjemu *(Ubi arcano Dei);* u tu svrhu privatni duhovno-asketički život jest početak, stožina i glavni dio Mira i kraljevstva Kristova na zemlji, što cijelome svijetu bjelodano dokazaše svojim životom i radom: sv. Franjo Saleski *(Rerum omnium),* sv. Toma Akvinac *(StudiorumDucem),* sv. Josafat *(Ecclesiam Dei),* pogotovo nebeski zaštitnik Katoličke Akcije, sv. Franjo Asiski *(Rite expiatis);* ali vjersko asketski život ne ograničuje se na privatno duhovno savršenstvo, već po svojoj naravi on je aktivan, difuzivan prema svakome bližnjemu, jer su mu svi ljudi bez razlike tajanstveno jedinstvo u Kristu, zato se lijepo preobrazuje u mnogovrsni katolički apostolat, koji nam rađa Katoličku Akciju među domaćima u vjeri *(Ubi arcano),* rad na sjedinjenju odijeljenih crkava *(Ecclesiam Dei, Mortalium animos, Rerum orientalium),* obraćenje krivobožaca putem misijonstva *(Rerum Ecclesiae):* sve ovo ide za tim, da Krist-Kralj zavlada čitavim svijetom *(Quas primas),* koji naročito u naše doba traži od ljudi okajanje i naknadu radi primljenih uvreda *(Miserentissimus Redemptor)* i tuži na najokrutnije progonstvo, što ga podnosi u Meksiku *(Iniquis afflictisque).*

Još sažetije možemo podvući rad Pija XI., koji se prije svega odnosi na unutrašnje duhovno savršenstvo Kristovih vjernika, zatim da privatni duhovni život pokaže se vanka u socijalno-vjerskome apostolatu. Ovo skupnim imenom u širemu smislu zovemo Katoličkom Akcijom, koje religiozna grana ima u vidu vječno spasenje pojedinaca, a njezina je socijalna zadaća, da usposobi i povede prosvjećene katolike, da nadnaravnim istinama i milostima oplemene i obogate vas javni društveni život.

Naravno je to, što Pijo XI. u svome apostolatu oko Katoličke Akcije daje prvenstvo duševnome posvećenju pojedinaca, jer i socijalni njezin dio smjera samo na to, da društvenim sredstvima zaštiti i pomogne vječno spasenje svakoga čovjeka. Premda — veli Pijo XI. — „Katolička Akcija ne stoji samo u tome, da ljudi teže za vlastitim kršćanskim savršenstvom", ali jest to u njoj „najprvo i najvažnije". Ona „u svoj strogosti upućuje na sveti život i na obdržavanje kršćanskih dužnosti", zato traži na prvome mjestu: „valjanu pobožnost... i čistoću života. Kome bi ovi uvjeti nedostajali, taj ne bi plodonosno mogao izvršivati hierarhijskoga apostolata".[1])

Osnovna askeťska nauka Pija XI.

Prva Enciklika Pija XI. *Ubi arcano* predočuje, da suvremena obrazina zla u carstvu ovoga svijeta, kome je Sotona poglavicom,[2]) kopa oči sa svojih nereda i nemira, što ih je jedini i sami grijeh porodio u narodima, društvima, obiteljima i pojedincima, pa lijek je nemirnome čovječanstvu u ozdravljenju od grijeha putem probuđenja i napretka nadnaravnoga života u Božjim i crkvenim zapovijedima.

Sveti Otac na evanđeoskoj osnovi promatra vas objavljeni duševni život pod vidom Mira, što ga navijestiše anđeli kod Isusova rođenja svim ljudima dobre volje,[3]) a Krist ga kao svoju vlastitu stvar daje svojim apostolima i ostalim vjernim pristašama,[4]) kojega intimna duhovna slast nadvisuje svako naravno čuvstvo,[5]) i plod je Duha Svetoga.[6])

Doista, sa nadnaravnoga gledišta, uz koji instinktivno pristaje i naravna zdrava čovječja svijest, čovjek jedino u vjersko-duhovnome životu nalazi istinski mir i zadovoljstvo, koji više, manje nije ovisan o zemaljskim i tjelesnim srećama, jer je drugoga reda i natćutilne sadržine. Nadosjetna dobra izvorom su mira kod razumnih bića. Tome je razlog ,što je čovječja narav duhovna. Kad bi čovječja narav bila materijalna, tad bi je umirila punina vremenskih dobara. Ali čiji razum i volja svijesno su se upokojili u posjedu bilo kojega zemaljskoga dobra i užitka? Samo nadsjetilna i duševna dobra, koja bogate razum i volju, upokojuju čo-

[1]) Epistola ad Card. Bertram: *de communibus Actionis Cath. principiis* — A. O. F. M. 1929 Fasc. III.
[2]) Iv. 14, 30.
[3])Lk. 2, 14. [4]) Iv. 20, 19. [5]) Fil. 4, 7. [6]) Gal. 5, 22.

vjeka. Koji na pr. pravi učenjak ne će pregoriti ne znam što, da otkrije koju novu istinu. Čovjek će radi dobra duševnoga, što ga nalazi u ispunjenju moralne dužnosti, i u smrt rado poći. Svijest posjeda istine i moralnoga dobra zadovoljuje čovjeka, dok nerijetko vremenska dobra imaju za čovjeka samo tolike vrijednosti i cijene koliko ga pomažu k duševnome i vječnome dobru. Krist je sredstvima svoje milosti uveo čovjeka u posjed nadnaravnih duhovnih dobara. U njima smo dionici Božje vlastite naravi. Vjersko-nadnaravna kršćanska svijest, da milošću vjere dionici smo Božjega poznanja, a milošću ljubavi vlasnici smo Božjega nadnaravnoga blaženstva mogu i moraju čovjeka neizmjerno umiriti, razveseliti, jer ima isto, što Bog ima, ima isto, u čemu je Bog preblažen.

Ništa onda čudna, što Pijo XI. u svojoj prvoj Enciklici uči svijet, da samo nadnaravni duhovni život i vjerska veza s Bogom čine čovjeka sretnim i blaženim i na ovome svijetu. Nije svijet uznemirio i zavadio manjak vremenskih dobara, nego siromaštvo nadnaravnih dobara. Tada su modernome čovjeku postala nedostatna vremenska dobra, kad je prije izgubio ili odbacio duhovna dobra. Relativno ondašnje blagostanje moglo je čovjeka zadovoljiti pred svjetskim ratom, da nije svoju duševnu siromaštinu stao nadomještati varkama propadljivih vidljivih dobara. U rat je pošao natjeran strastima oholosti i lakomosti, ali je iz njega izašao osiromašen kako stoji da valja i u vremenskim dobrima. Strasti uvijek prevare razum i volju, kad ih zarobe.

Sve vrste nemira i zla, s kojih strada današnje čovječanstvo, nijesu izvanka naskočile, da ih se čovjek ne bi mogao otresti. *Iz* čovjeka, *iz* njegova društva potekla je bolest općega meteža i nezadovoljstva. Prije je čovjek poremetio i pomrsio unutrašnje duševne veze i harmoniju sa sobom, društvom i Bogom, zatim unutrašnja bolest odala se i probila vanka. Mora čovjek izgubiti duševni mir i sreću, kad je izgubio duhovna dobra i okrenuo se prividnome i tjelesnome dobru. „Vanjska, tjelesna, materijalna dobra — veli Pijo XI. — to imaju u sebi, kad ih neredno tražimo, da rađaju svakim zlom, naročito iskvaruju čudoređe i siju nesklad; u sebi su ništetna i nevrijedna, nipošto ne mogu zadovoljiti čovječji duh, kojega je Bog stvorio i namjenuo mu slavu da je uživa, pa samo sobom nužno slijedi, da živi zabrigano i nepokojno, dok se ne smiri u Bogu".[7])

[7]) *Ubi arcano.*

Strasti uznemiruju čovjeka i društvo. Tjelesna požuda zavada kuće i građane; pohlepa za imanjem rađa neprijateljstvom staležâ; oholost ne uzmiče ni pred propašću domovine. Usprotiv pravda Božja, to jest pokornost tijela duhu, a duha Bogu, podiže narode, dok grijeh ih čini bijednima.[8]) Prvo pomirenje ima nastati među Kristom i svakim pojedincem u ljubavi, strpljivosti i pravdi. Ovaj mir Kristov nije hrana i pilo, nego prije svega kraljevstvo Božje i njegova Pravda. Kršćanske kreposti imaju — piše Sv. Otac — obuzdati strasti, da time dade se zaslužena čast duhovnim vrednotama; time individualni mir rodit će čudoredno vladanje i odskočit će rasvijetljena čovječja osobnost, koju je Krist oprao svojom krvi, Otac je posinio, Sin je pobratimio, pa molitvom i sakramentima postaje dionicom Božje naravi, a u nebu prima platu vječne slave.

Ovaj nadnaravni mir ima prijeći iz savjesti pojedinaca u kućnu obitelj i građansko društvo. Privatna pobožnost sama sobom rađa katolički socijalni apostolat, budući u ljubavi prema bližnjemu najvjernije dokazujemo ljubav i službu Bogu. Apostolat ima počimati — slijedi Pijo XI. — najprije molitvom, izglednim primjerima života, pa riječima, spisima i drugim djelima djelotvorne ljubavi.[9])

Dužnost duhovnoga savršenstva.

Piju XI., autentičnome učitelju nadnaravnoga života, ne bijaše dosta, da u svojoj prvoj Enciklici *Ubi arcano* stavi pred oči katolicima opća i početna načela kršćanskoga života. U drugoj Enciklici *Rerum omnium perturbationem,* prigodom tristagodišnjice smrti sv. Franje Saleskoga, u trećoj po redu *Studiorum Ducem* za šeststogodišnjicu kanonizacije sv. Tome Akvinca, sv. Otac potanje i svestranije se bavi o naravi duhovnoga života, njegovim napretkom i potpunim savršenstvom, dvama periodima, koje ima proći, napose prizivlje u pamet svima kršćanima evanđeosku dužnost, kojom svak bez razlike staleža ima svijesno i ozbiljno težiti i u sebi izgrađivati pravu kršćansku svetost putem svakidanjega vježbanja u različitim krepostima, koje se svađaju na stožerne i bogoslovske kreposti i darove Duha Svetoga, što ih primamo, da njima usavršujemo kreposti. Prvi i službeni vođ duhovnoga napretka naumice raspravlja u tim Enciklikama pred čitavim kr-

[8]) *Ubi arcano.* [9]) *Ubi arcano.*

šćanstvom o duhovnome savršenstvu i pravoj kršćanskoj svetosti, da poduči svoje stado, kako su nadnaravna askeza i mistika u bitnoj vezi sa nutrašnjim i vanjskim umirenjem svijeta, što je daljnji cilj svega njegova nastojanja. Sami nazivi tih Enciklika *„Rerum omnium perturbationem"* i *„Studiorum Ducem"* hoće istaknuti, da duhovno savršenstvo, a ne bilo koja polovičnost, umiruju svijet; da kršćanska istinska i dokrajčena duhovna svetost nije nipošto teorija kojega asketskoga zanešenjaka, već zdrava katolička nauka dokazana genijima svakoga katoličgoga Naučitelja, među kojima se ističu sv. Franjo Saleski i veliki Akvinac.

Narav kršćanskoga asketskog života stavlja svakome katoliku tešku dužnost da ozbiljno radi oko njegova savršenstva. To je izričita zapovijed Kristova:[10]) Budite savršeni, kao što je savršen Otac vaš nebeski. Upravljena je svakome vjerniku. Zdrava kršćanska svijest lako uviđa opravdanost i pristaje na tu uzvišenu dužnost. Svaki život unutrašnjom prirođenom težnjom traži svoju potpunost, zrelost, savršenstvo. I nadnaravni život kako smije zakržljati? Ne ima li i on svojim unutrašnjim razvojem doseći svoje savršenstvo? Fizični je život tjelesan, a kad dostigne organsku zrelost, opada i stari. Ali tko će staviti granicu razvitku razuma u poznanju istinâ ili volji u postignuću dobra? Pogotovo nadnaravnome poznanju i ljubavi, što u posvetnoj milosti sadrže duhovni život, ne možemo doli u nebeskoj slavi staviti među poznanja i ljubavi Boga. Zato je neizmjeran put kršćanskoga duhovnoga savršenstva, jer mu je granica samo apsolutna svetost i savršenstvo Božje. Svaki kršćanin ima u sebi nadnaravni život. On je udijeljeni dar Božji. Na čovječju narav tajanstveni navrtak života Božjega, koji u sebi duži svakoga, da ga čuva, uzgaja i k savršenstvu vodi toliko pomnjivije i velikodušnije negoli fizični ili intelektualni život, koliko je od njih uzvišeniji i neporedivo odlučnijih posljedica.

Radi toga Pijo XI. sjeća Kristove vjernike, da nitko ne misli, da bi dužnost vlastite svetosti protezala se samo na nekoje po izboru katolike, a ostali da se smiju zadovoljiti nižim stepenom kreposna života. Svak bez ijedne iznimke podložan je obvezi duhovne svetosti. Doduše, slabost grešne naravi i različite pogibelji staju na put ovoj osnovnoj kršćanskoj dužnosti, ali katolička nauka preko sv. Franje Saleskoga jednodušno pobija mišljenje, kan-

[10]) Mat. 5, 48.

da prava i cjelovita svetost (veri nominis sanctitatem) neda se postići i da ona ne veže većinu vjernika, već samo malobrojne odabranike, pa stoga tobože da za nju ne će odgovarati ljudi i žene, što živu izvan samostana. „Vas sv. Saleski stoji u tome — slijedi sv. Otac — da pokaže, kako svetost (sanctitas) izvrsno se slaže sa svakom svjetovnom službom i načinom života..., koja (svetost) ne ubija, već suzbija narav, te polako i laganim letom golubičinim, ako ne može orlovskim, postizavamo je općim putem, kad nijesmo zvani na izvanredno savršenstvo... Stoga nastojte, Časna Braćo, da svijet upozna, da svetost nije poseban dar što se samo nekojima daje, a ne ostalima; krepost doista je mučna — njezin trud naplaćen je svakovrsnim utjehama — ali je svakome na dohvat uz pomoć božanstvene milosti, koja nikome nije uskraćena".[11])

Ovdje nam je razlikovati redovitu i izvanrednu kršćansku svetost. Prva je ono duhovno savršenstvo, u kojemu nadnaravni duhovni organizam, što ga čine posvetna milost sa stožernim i bogoslovskim krepostima te darovima Duha Svetoga, dostigao je potpuni normalni razvitak na zemlji i bez abnormalnoga zastoja u čistilištu odmah na smrti tijela vrijedan je rajske slave. Druga je svetost ona, što ju prate čudesni darovi Božji, pa je Crkva takovom priznaje svojim javnim kultom. Naravno, da obvezno kršćansko savršenstvo istovjetovano je sa prvom ili običnom svetosti.

Kako u naše doba većina katoličkih bogoslova drže,[13]) da završni period redovnoga duhovnoga napretka obično se razvije u nadnaravnu mistiku, koju karakterišu pasivnost duše i aktivnost darova Duha Svetaga, Sv. Otac u Enciklici *Studiorum Ducem* sa sv. Tomom uči, da vježbanje u krepostima, sprema duh na bogozrenje (kontemplaciju) istine, jer čist život mnogo lakše diže duh k nebeskim stvarima da zrije tajne Božje. Poniznost, čistoća srca i sveđerna molitva čine dušu mekanom i pohlepnom na nadahnuća i prosvijetljenja Duha Svetoga, koja duša svesrdno slijedi — upravo u ovome počima nadnaravna mistična kontemplacija. Nadnaravna mudrost, što je dar Duha Svetoga, daje duši neku srodnost sa Božjim stvarima, a tko nju ima, taj je savršen u duhovno-

[11]) *Rerum omnium perturbationem.*

[12]) *Studiorum Ducem.*

[13]) Vidi: P. Garrigou-Lagrange O. P.: *Perfection chrétienne et Contemplation.* Saint Maximin. t. II. p. (81).

[14]) *Studiorum Ducem.*

me životu, jer ta ulivena mudrost ne samo aktivno zna, već i pasivno prima poznanje i ljubav napram Bogu.[14]) Ovo je pasivno mistični period kršćanskoga duhovnoga napretka.[15])

Pijo XI. i u Apostolskomu Pismu, kojim proglasuje sv. Ivana od Križa, Kneza mističnoga bogoslovlja, crkvenim Naučiteljem, veže kršćansku mistiku uz potpuno duhovno savršenstvo tvrdeći, da sv. Ivan od Križa svojim djelima o mističnom bogoslovlju „ukazuje dušama put savršenstva... a pravi su kodeks i škola vjernoj duši, koja nastoji oko savršenijega duhovnoga života... i crpljena su iz čistoga izvora kršćanskoga osjećanja i duha Crkve".[16])

Obaveza kršćanske zadovoljštine.

Kad je minule godine više mjeseci svijet stao u napetosti i iščekivao po novinama najavljenu novu Encikliku Pija XI., koja će auktoritativno možda raspravljati na pr. o modernome nacijonalizmu, fašizmu i slično, Sv. Otac, nakon dužega razmišljanja u molitvi i samoći, upravio je svijetu dalekosežnu i providencijalnu asketsko-mističku Encikliku *Miserentissimus Redemptor*. Njome brižni Otac uči kršćanske narode, koliko je Bog osjetljiv na svoje pravo i čast, koje su neprestano i užasnim načinom povrijeđeni, zato svak ima se potruditi, da radi grijeha zadovolji pokornim činima Pravdi Božjoj i vrati Bogu dužnu čast i naknadu za nanesene uvrede. Bez nadnaravne zadovoljštine pojedinci i narodi srljat će dalje u još gori nemir i nezadovoljstvo, koji u misli Pija XI. sjećaju na apokaliptični početak zalâ i konac sadanjega svijeta, dok pomirenje s Bogom putem naknade uvrijeđenoga nebeskog Veličanstva smirit će ljude u sebi i međusobno, te će zavladati istinski mir Kristov u kraljevstvu Kristovu.

Spomenuta Enciklika obiluje novim vidicima u prosvijetljeni duhovni život. U njoj Pijo XI. izgrađuje i uličuje vas napredni duhovni život u ljubav, štovanje i pobožnost Presv. Srcu Isusovu. Čašćenje božanstvenoga Srca zove likom kat. vjere, sadržajem čitave objavljene religije, pravilom savršenijega duhovnoga nastojanja, veoma prokušanim vjerskim oblikom, kršćanskom dužnosti.[17]

[15]) Vidi P. Yves de Mohon O. F. M. C.: *Le Don de Sagesse* avec Introduction par le P. Théotime O. F. M. C. — Paris, 1928., čiji *Uvod* (str. 1 - 123) veoma vješto i stvarno upućuje u sva pitanja mističnoga bogoslovlja.

[16]) *Die vicesima septima* (Vidi A. O. F. M. 1927. fasc. VII.).

[17]) *Miserentissimus Redemptor.*

Ova moderna pobožnost po riječima Sv. Oca jest kano treći znak s neba i u novome izdanju objavljena ljubav i milosrđe Božje prema čovječanstvu. Naše štovanje ljubavi Božje u Presv. Srcu, i naša posveta Njemu nijesu potpune, ako im ne nadodamo pokornu naknadu i nadnaravnu odštetu za nanesene uvrede, i to ne samo privatno, već i javno, ne samo osobno, već i društvenim načinom. Posvetom Božjemu Srcu svjedočimo ljubav, a pokornom naknadom odgovaramo i častimo uvređenu Pravdu Božju. Ali nijesu ljudi samo u naravi socijalni, već još više su socijalni u objavljenomu redu Kristova Otkupljenja. Mistična glava, Krist, stvara tajanstveno nadnaravno jedinstvo od svojih udova — vjernika. Fizični i lični Krist iz povijesti čovječjega otkupljenja osnutkom svete Crkve nastavio je mističnoga Krista na zemlji, koji je potpun u svojim svetim vjernicima. Ovaj mistični Krist slijedi djelo otkupljenja u nadnaravnim mukama i križu svojih udova. Time se u kršćanskoj pokornoj zadovoljštini za grijeh oplođuje i ovjekovječuje u zajednici sa Kristom i oltarskom Žrtvom djelo otkupljenja i spasenja udova.

Na ovoj dogmatskoj osnovi Pijo XI. temelji ne samo dužnost osobnih pokornih vježba za ostvarenje ličnoga spasenja, već i socijalnu-mističnu obvezu, kojom su kršćani dužni poduzimati pokorne čine u svrhu zadovoljštine za grijehe svoga bližnjega. To od vjernih udova traži pravica i ljubav napram trpećemu Kristu. Štaviše, u toj Enciklici Pijo XI. nutka nevine duše, da vas svoj život predadu božanskome Srcu, kojom će naknađivati Pravdi Božjoj za nevrijedne, nehajne i odmetnute sinove Božje. Ove *duše-žrtve*[18]) posebnim načinom u zajednici sa Žrtvom-Kristom i Sužrtvom-Bogorodicom i Posrednicom svih milosti nastavljaju su-otkupljenje svoga bližnjega. Koliko u naše doba rastu uvrede i nepravde prema Bogu i Njegovu Presv. Srcu, tim od strane svih vjernika i duša-žrtava ima se povećavati nadnaravna pravedna naknada. Pomnožanje zla ima uspaliti ljubav i podvostručiti tajanstvenu zadovoljštinu uvrijeđenome Srcu, inače prijeti apokaliptična katastrofa, koju Enciklika dvaput spominje. Radi toga nepre-

[18]) U novije doba razvija se posebna grana mističnoga bogoslovlja, koja uči pravila, kako da ispovjednici i duhovni vođe uzgajaju i rukovode ove duše — žrtve, koje Providnost odabira, da naknađivaju uvrede grešnika. Vidi na pr. P. Capelle S. J.: *Les ames généreuses*, leur role — leurs récompenses. Paris (Beauchesne); Abbé Giloteaux: *Ames Hosties — Les Ames Victimes* — Paris, (Téqui).

stana molitva, pokorna djela i velikodušni prijenos života za okajanje i naknadu uvriježenome Srcu Isusovu imaju sasvim istaknutu socijalnu vrijednost, jer i za nadnaravni život vrijedi naravno društveno pravilo: svi za jednoga i jedan za sve!

Liturgijski oblik kršćanskoga života.

U naše doba jako se obnavlja težnja, kojom hoće prosvijetljeni katolici da svoj duhovni život zaodjenu presjajnim plaštem katoličke liturgije. Liturgijska pobožnost kanda za sreću ulazi u potrebnu modu duhovnoga života. Ovaj tradicionalni način napretka kršćanske svetosti, koji je bogato cvao u starim vjekovima, stoji u tome, da vjernici aktivno učestvuju u crkvenome bogoslužju, koje časti Boga ceremonijama, ritom, liturgijskim formulama, službenim molitvama, pjevanjem. Kad shvaćamo ritualnu vrijednost, simbolizam i duhovno estetsko djelovanje crkvene liturgije, odmah nam puca pred očima, koli je ona bogato i značajno vrelo duhovnoga života i njegova napretka. Posve je intimna veza među dogmom i liturgijom, među vanjskom ceremonijom i unutrašnjim životom.[19])

Crkva je učiteljica vjere i sijačica svetosti. Pijo XI. iskusio je zamjernu cijenu crkvene liturgije oko procvata kršćanskoga života, pa u Apostolskoj Konstituciji *Divini cultus* koncem minule godine svraća pažnju duhovnim pastirima na uspješnost liturgije, posebno gregorijanskoga pjevanja u probuđenju i napredovanju unutrašnjega života. Sveta je katolička liturgija — veli Pijo XI. — ; po njoj se dižemo k Bogu i s Njime se ujedinjujemo; ona svjedoči našu vjeru i u njoj Mu iskazujemo najvažnije štovanje, što Mu ga dugujemo radi primljenih dobročinstva i pomoći, što ih neprestano potrebujemo. Vjerska istina traži sve liturgijske oblike, a kršćanski kult unapređiva svetost vjernika.[20])

Liturgija uobličuje u svete forme sve načine vanjskoga štovanja Boga. Zato ništa čudna, što ona ne samo promiče cjelokupno duhovno življenje, već ga i olakoćiva, te dosljedno ona je veoma autentično mjerilo vjerskoga života. Pijo XI. naglasuje u svojoj napomenutoj Konstituciji, da onamo cvati kršćansko življenje, gdje je u dužnoj časti neokrnjena crkvena autentična liturgija, stoga hoće i zapovjeda crkvenim službenicima da odgova-

[19]) Apostolska Konstitucija od 22. XII. 1928.: *Divini cultus.*
[20]) *Divini cultus.*

raju crkvenim liturgijskim zapovijedima, posebno u crkvenom pjevanju. Moderna povijest vjerskih obraćenja ima mnogo poznatih i tipičnih slučajeva, koja su počela i izvršena pod dojmom liturgijskih utjecaja uspješne milosti Božje.

Askeza i nauka.

Kolikogod bit će poštogod istine, da današnji čovjek više nego prijašnji priklonit je na školovano znanje i nauku, pače nauka se popularizira, ali s druge strane nauka danomice gubi na svojoj intenzivnosti. Znanje našega doba dobrano se odmaklo od čovječje, to jest spiritualistične znanosti, koja je svojstvena razumnome biću, a najvećma gramzi za znanstvenom mehaničnosti, koja je po svojoj naravi materijalistična i na kraju — epikurejska. Naprotiv čovječja znanost, koja istražuje zadnje uzroke stvari, bogati razum istinama, koje ga naravno dovode u poznanje i ljubav spram Bogu i bližnjemu. Stoga istina i dobrota intimno su združene u čovjeku. U kršćaninu poznaje i produbljivanje objavljene istine navodi ga na asketsko življenje, a ovo od svoje strane čini spremnijima i sposobnijima intelektualne sposobnosti za napredak u nauci. Na ovu prirođenu srodnost među askezom i naukom hoće Pijo XI. da posebno podsjeti svećenike i redovnike u Enciklici o sv. Tomi Akvincu i u Apostolskoj Poslanici vrhovnim Starješinama svih Redova.[21]) Sve što manjka životnome vježbanju kreposnoga života, redovito to negativno djeluje i na istinski napredak u svećeničkoj nauci. Među asketskim čuvstvima duha i naukom — veli Pijo XI. — ima biti najčvrstija veza; prije život, zatim nauka; život vodi k poznanju istine; poniznost, čistost srca, neprestana molitva, postovi, bdenja i ostale asketske vježbe promiču intenzivno i ekstenzivno nauku, dok umna znatiželjnost ili neumjerena pohlepa za znanjem, mlohavost razuma, neustrajnost, površnost steriliziraju učenje, čemu nema lijeka doli u naporu za rad, kojega promiče duhovan život.[22]) Tri su vrela svećeničke nauke — slijedi Sv. Otac — a ta su čist razum, ulivena vjera i darovi Duha Svetoga, zato znanje svećeničko oplođuje velika ljubav k Bogu i goruća želja za vječnim stvarima.[23]) Plod

[21]) *Unigenitus Dei Filius* (19. III. 1924.)
[22]) Nav. mjesto.
[23]) *Studiorum Ducem.* Važno je ovo isticanje, da osim razuma, vjere jesu i *darovi Duha Svetoga* redovna vrela bogoslovskoga znanja.

Plod svake nauke ima biti umnožanje vjere, štovanja Boga, napredak u krepostima. Stoga ne smiju se učenici preopteretiti i inače izvrsnim naukama,[24]) ako bi one bile na uštrb duhovnoga življenja, a učenici da bi se usavršili u drugim znanostima, ali bi ostali osakaćeni u svetim naukama, o kojima veli Duh Sveti: Isprazni su svi ljudi, u kojima nema znanja Božjega.[25]) Dublje poznanje bogoslovskih predmeta redovito vodi svetijemu životu. Tko ljubi znanje Sv. Pisama, taj ne mari za tjelesne naslade. Uloženi trud u nauk prema asketskim metodama učenja ujedno promiče napredak redovničke svijesti i cijenu staleža, koga su prigrlili. Prvo je pravilo asketskoga načina učenja, da učenici za nj prione nakanom, da Bogu ugađaju, i da će nauk donijeti neprocjenjive koristi njima i bližnjemu. Naprotiv rastavi li se redovnički i klerički nauk od kreposti, tad više iz njega štete i pogibli negoli koristi.

Nebeski zaštitnik i duhovni uzor Katoličke Akcije.

U naukama Pija XI. Katolička Akcija ima dva glavna polja rada u svome vlastitome području. Od tih je prvi religiozno-asketski rad na vlastitoj duhovnoj svetosti, zatim religiozno-socijalni rad, da Kristova istina i milost zavladaju u javnosti, u društvu ljudskome. Katolička Akcija jest sudjelovanje svjetovnjaka u hijerarhijskome apostolatu, ali naravno, kler ima u njoj prednjačiti, samo s tom razlikom, da je svećenstvu prvenstven religiozno-duhovni rad, a laicima je prvenstven vjersko-socijalni rad. Katolička Akcija počima sa nastojanjem oko napretka unutrašnjega života, koji je jedini oslon i cilj svega, nastavlja sa društvenim radom među katolicima i slijedi sa apostolatom kod krivovjeraca i neznabožaca. Istina, hijerarhijski apostolat među krivovjercima i neznabošcima zovemo misijonstvom, a ne Kat. Akcijom, ali misijonstvo je prenesena Kat. Akcija među nekatolike i nekršćane, dok misijonstvo među katolicima jest Kat. Akcija.

Pijo XI. našao je u sv. Franji Asiskome savršen primjer i uzor cijeloga crkvenoga apostolata. I takova prestavlja svijetu u Enciklici *Rite expiatis.*

[24]) Unigenitus Dei Filius.
[25]) Sap. 13, 1.
[26]) Celano, II. n. 193.

Providencijalne su okolnosti, koje asiskoga Ubožara istakoše uzorom i nebeskim odvjetnikom čitavome apostolatu Kat. Akcije. Franjo je bio klerik, ali nižega reda, jer nije imao svećeničkoga čina. Kao klerik naumice je imao na glavi malenu tonzuru, da — kako sam ističe — u njegovoj glavi imaju jednaka udijela laici i klerici.[26]) Tako je Franjo simbol „svetoga svećenstva", kojemu Prvak apostola pribraja i nesvećenike.[27]) Franjino doba imalo je velike sličnosti u religioznim i socijalnim nedaćama sa današnjim vremenom. On sebe zove vijesnikom Velikoga Kralja, dok Kristov mir i pokora stožernom su temom njegova apostolata. Asketsko-duhovni život prvom mu je zadaćom na sebi, na braći i na bližnjemu. Religioznoj akciji dodaje socijalno-evanđeoski apostolat. Prvo obraća kršćane, zatim ide među krivovjerce i krivobošce. Liturgijski kult Euharistije, štovanje Muke Kristove čine ga savršenim liturgijskim Svecem[28]) i prvom Dušom-Žrtvom, koja je obilježena Kristovim Ranama. Učeni i pobožni dominikovac priznaje Svecu, da mu se bogoslovska nauka, osnovana na čistoći srca i kontemplaciji, uzdiže kao leteći orao, naprotiv njegovo školovano znanje da plazi po zemlji.[29]) Ali što osobito ističe sv. Franju kao uzora Kat. Akcije, to je njegov ***čisti i jednostavni evanđelizam,*** koji ga duhovno i tjelesno uzgojio za drugoga Krista, što mu priznaje i Pijo XI.

Ovakova sv .Franju riše Pijo XI. u svojoj Enciklici *Rite expiatis:* koji je poslan od Boga, da popravi nesamo svoje burno doba, nego još više i kršćansko društvo svih vremena. On je svim kršćanima uzorom, da ga nasljeduju onim oblikom svetosti, što ga je on u sebi ožitvorio prema čistome i pravome evanđeoskome nauku. On je izgledom narodima, da nema mira i sigurnosti nego, ako se pokore Bogu. „Način Svetoga Evanđelja" bio je pravilo svega njegova individualnoga i socijalnoga života. Siromaštvo, poniznost, poslušnost Crkvi, čistoća i pokora, ljubav prema Bogu i iskrnjemu bili su bazom njegova unutrašnjega života i načelom socijalnoga apostolata, da suzbije i izliječi kugu ondašnjega laicizma. Bio je dostojni i autentični propovjednik Božje riječi i anđeo mira. Trećim Redom u djelu je ostvarivao društvenu obnovu, koje nema bez duha pokore i svetosti života. Franjo je ti-

[27]) I. Petr. 2, 5, 9.
[28]) Vidi P. E. Clop O. F. M.: *Saint François et la liturgie* u časopisu *Archivum Francis. Historicum* 1926. Fasc. IV. str. 723-802.
[29]) *Celano* II. n. 103.

pični misionar, kao i savršeni primjer, da i najsvetija ljubav prema Bogu i bližnjemu nije suprotna pametnoj ljubavi domovine. U završetku opominje Pijo XI.[30]): „Možda će tkogod reći, da bi danas trebalo na zemlji novoga Franje da obnovi kršćansko društvo. Ali neka ljudi s novim nastojanjem oko duhovnoga napretka uzmu našega Franju za učitelja u pobožnosti i svetosti; neka svi nasljeduju i u sebi ožive one primjere, što ih je ostavio on, koji je bio „zrcalo kreposti, put pravde i pravilo života": zar ne bi to bilo dosta snažno da podsiječe i ozdravi pokvarenost ovih vremena?"

Duhovna poruka Pija XI. Hrvatima.

Kad je Sv. Otac Papa Pijo XI. primio u svečanu audijenciju hrvatske hodočasnike, što mu se došli pokloniti uoči Duhova ove godine i čestitali mu u ime hrvatskoga naroda njegov svećenički jubilej, doista po izvještajima doznao je za religiozne prilike među Hrvatima. Kakovi jesu da jesu ti izvještaji, možda nijesu daleko od istine oni, koji se boje, da je malo koji katolički narod zaostao u duhovnome životu kao naš hrvatski. Poredimo samo slovenskoga i hrvatskoga vjernika, da ne spominjemo druge! Hrvatske mase rek bi da listom se materijaliziraju, a premalen je postotak onih, što se religiozno osviješćuju. Nije ovdje mjesto, da toj bolnoj činjenici istražujemo uzroke, koji doista moraju biti nekamo, već samo navodim poruku Pija XI. Hrvatima, da je tim ozbiljnije primimo i ostvarujemo, što o njoj ovisi ne samo vječna, već i vremenska naša sreća, jer sami Bog i njegova nadnaravna milost izgrađuju i naravno i nadnaravno blagostanje.

Prva je Papina poruka Hrvatima, da *mole*. Bez molitve nema ništa. Bez Boga ne možemo imati ni materijalna dobra, a kamo li moralna. Molitva je individualna, obiteljska i socijalna. (Narodna Politika. Zagreb 1929. br. 116: Govor sv. Oca).

Druga je Papina poruka, da Hrvati *rade* na Kat. Akciji. Svi su vjernici dužni raditi za Crkvu. Svak kako i koliko može. Svak može nešto dobra učiniti. Naravno da katolički rad ima biti nadnaravan, samoprijegoran, da je vas uspjeh Božji, a naš samo rad.

Treća je poruka Sv. Oca Hrvatima, da nada sve imaju duh nadnaravne žrtve. Žrtva je bila, jest i ostat će naše otkupljenje i spasenje u naravnome i vrhunaravnome redu.

Dakle po svemu je Pijo XI. Papa duhovnoga života.

[30]) *Rite expiatis.*

Kržanić Dr. Fra Krsto, prof.-Sinj.

Sv. Otac - Otac Katoličke Akcije.

SUMMARIUM. — ***Sanctus Pater - Pater Actionis Catholicae.*** — Summus Pontifex Pius XI. Catholicam Actionem extollit ut medium eficacissimum ad regenerandum in Christo mundum, qui sub influxu liberalismi laicalis a Christo defecit. Haec est collectivus apostolatus laicalis in collaboratione cum Ecclesia, in omnibus ab Hierarchia totaliter dependens. Catholica Actio est schola catholicorum principiorum pro omnibus manifestationibus vitae familiaris, socialis et publicae. Missio Catholicae Actionis est: Veritatibus Christianis inbuere et spiritu christiano vivificare familiam, scholam, societatem, domus officiales fabricas. operariorum, litteras, artem. typographiam, economiam, politicam ..... uno verbo omnia restaurare spiritu Evangelii, haec est missio Actionis Catholicae. Eadem est apud omnes nationes, sed quae respectu habito ad statum diversum culturae singularum nationum varias modificationes recipere potest. Catholica Actio est supra omnes politicas fractiones — agnoscit et est subjecta solum auctoritati divinae. cuius verus repraesentator est Summus Pontifex et Episcopi. Pius XI. designavit perfectam pastoralem missionem Catholicae Actioni. Ille declaravit eam obligatoriam esse pro clero et statu laicali. Vult Sanctus Pater cum ea in totum mundum pacem Christianam introducere: ut Pax Christi regnet in Regno Christi. Ideo Pius XI. est — Pater Catholicae Actionis.

Nova Sveta Godina! Pijo XI. darovao je Crkvi vanrednu Svetu Godinu od 20. XII. 1928. do 20. XII. 1929. Sv. Otac što ima, to daje. Daje najviše, daje ono što zemlja nema, bogatstvo milosti iz riznice Kristove otkupiteljske baštine. Dobri sinovi Sv. Oca još prije službenog otvora Njegova svećeničkog jubileja, poslali su Mu bezbroj čestitaka i želja. Katolička zajednica htjela je da *Papin dan — bude njezin dan*. I Pijo XI., da ga Njegovi sinovi ne nadvise u ljubavi i velikodušnosti, jer je u direktnoj vezi između neba i zemlje, zemlju obogaćuje darom neba — Svetom Godinom, godinom novih velikih milosti. Jubilej Pijeva 50-godišnjeg svećenstva — godina je Oprosta i Blagoslova za Crkvu. I za crkve i moderno društvo, koji bez Petra ne nalaze vjerske orijentacije u vrtlogu života, koji se troše u akciji i dinamizmu, u tehnici i materiji. Rim govori i pruža — Mir. Pruža ga Bijeli Svećenik, propovijednik duhovnih dobara. Stari Rim, kad bi mu se tko obratio, podijelio bi mu rimsko građanstvo, pomoć i zaštitu---a novi Rim podjeljuje viša, vječna, duhovna dobra. He-

gemonija novog, Petrovog Rima širi se na savjesti. Sveta hegemonija, koja više daje, nego se smije i pitati. Daje Oprost, Blagoslov i Mir Božji. U tom je duhovna i socijalna važnost Jubileja Pija XI. Jansenizam je sušio ljubav duša prema Kristu. Lajicizam je kušao osušiti ljubav vjernika prema Njegovu Zamjeniku na zemlji. Već dva vijeka Crkva sve kuša, da uvjeri svoje, kako je Isus i Zakonoša i Otkupitelj, kako je Suveren, Učitelj i Prijatelj. I Sv. Otac, ukoliko je Njegov Zamjenik, participira od ovih naslova. I zato Isus i Sv. Otac ne zadovoljavaju se pobjedom nad pojedincem, kultom u tajnosti savjesti i svetišta. Traže socijalnu notu u ljubavi svojih: hoće čitava pojedinca, javnog i privatnog, čitava društva i u crkvi i u zakonima, u životu materijalnom i umnom. To je misija Pijeve Katoličke Akcije.

Značajka Pijeva Pontifikata.

Pijo — nomen: omen. Ime blagoslova, sućuti, mira. Mir je alfa i omega njegove papinske akcije. I kad kao u enciklici *„Mortalium animos"* ističe dogmatsku beskompromisnost i apsolutnost istine odbijajući lozanske, stocholmske, pankršćanske konferencije, to čini, jer mir svijeta i savjesti ovisi od posluha Njemu — Čuvaru Kristove Istine. Unifikacija je kršćanstva moguća jedino po Papi na Pećini, koju je Krist odabrao.—

U prvoj svojoj enciklici *„Ubi arcano Dei"* pravi dijagnozu modernog života. Oštroumnom psihološkom analizom otkriva simptome bolesnog društva. Lajicizacija evropskih država dovela je do apostazije od Crkve. Kad je nad životom naroda ugasla luč s neba, upali su u materijalistički egoizam, koji je doveo do krvi i pokolja. Sila je nadjačala pravo. Mržnja je ugušila ljubav među narodima i staležima. Iskrvavljeno čovječanstvo ostalo je bez vječnih ideala, koji oplođuju i stvaraju socijalne harmonije. Svijetu je uzmanjkao — Mir. — Pijo XI. sam označuje misiju svojeg pontifikata: „Pax Christi in regno Christi". I on kroz ovih 7 godina svoje velikosvećeničke službe sve čini, da u sva područja života povrati Mir Kristov. On cijeni, da će se svijet umiriti, kad Krista prizna svojim Kraljem i primi kao norme socijalnog života Njegovu Pravdu i Ljubav. Čovječanstvo će dobiti mir, ako Krist preko Crkve zavlada obiteljima, narodima i državama. Da se dođe do ove pacifikacije, Leon je pružio socijalnu reformu, Pijo X. religioznu, a Benedikt XV. internacionalnu prema svjetlu Kristove Istine. Pijo XI. ih sintetizira. On je u organskoj ve-

zi s njima. Katolička Akcija Pijev je lijek za ozdravljenje kršć. svijeta. On u njoj sintetizira program Pija, Leona i Benedikta: „Ut Pax Christi regnet in regno Christi". Na religioznom području razvija euharističke kongrese, daje Svete Godine, proglasuje Svetkovinu Krista Kralja, proglasuje čitav niz svetaca, radi oko sjedinjenja kršć. istoka, reorganizira „Djelo za proširenje vjere", promiče misije, osniva mnoga sjemeništa, kat. novinarima daje za zaštitnika sv. Franju Saleskoga, kat. misijama zaštitnicu Sv. Tereziju od Djetića Isusa uz sv. Franju Ksaverija. Crkva je u jednom novom religioznom cvatu, da je divota. Njezina duhovna, Njezina nutarnja snaga, koja je bezbroj duša oplodila Mirom Božjim, potrebna je Piju za jači vanjski nastup.

Pijo XI. neslužbeno, ali odlučno pomaže genovsku konferenciju. Kad je 1923. Poincarè osvojio Poranje, Sv. Otac u pismu na kard. Gasparrija pored pravde preporučuje u internacionalnim konfliktima i ljubav. Tu ljubav Sv. Stolica iskazuje modernim državama sklapanjem Konkordatâ, koji uređuju odnošaje između Pape i Cezara, između Crkve i država. Pijo XI. je osudio ultranacionalističku *„Action Française"*, jer je propovijedala unutarnji rat. On je riješio i Rimsko pitanje, samo da dođe do mira između Vatikana i Italije na korist tal. kršć. savjesti, a u socijalnom životu osudio je krive liberalne i socijalističke nauke toliko puta proglašujući Sv. Tomu vođom kršć. filozofije, jer mu je na srcu religiozna — socijalna — kulturna i politička pacifikacija svijeta. Misija je Njegova života, da Mir Kristov zavlada u svijetu. *„Mortalium animos"* zove protestante u kraljevstvo Kristovo. *„Ecclesiam Dei"* zove istočnjake u ovčinjak Petrov. *„Rerum Ecclesiae"* zove sve sinove zemlje u Crkvu Kristovu, jedinu Majku Mira i Blagoslova. Pijo je Papa Mironosac, koji je u bezbroj govora izjavio da želi provesti pacifikaciju kršć. naroda s pomoću Katoličke Akcije. Ona je Papin program apostalata, s kojom hoće da preporodi sve u Kristu.

Otac i Učitelj Katoličke Akcije

U travnju ove godine Dr. Colombo održao je u Milanu konferenciju o Kat. Akciji. Njezina je misija, veli on, da okupi velik broj katolika, koji će se staviti na raspolaganje Crkvi i Papi za proširenje socijalnog kraljevstva Kristova u kršćanskom društvu. Da to postigne, mora da katolički formira pojedince i da promiče njihov utjecaj u svim društvenim slojevima. Katolička

Akcija uči, radi, širi, program kršć. socijalne restauracije i pripravlja za sve grane kat. djelatnosti socijalnog karaktera birane čete Kristovih boraca. Taj rad stvorit će kod pojedinih kat. naroda jedinstvenu kat. svijest, snažni branik religioznih i moralnih kršć. principa u modernom društvu.

Gdje počinje Kat. Akcija? U vjerskoj formaciji pojedinca, a pokazuje svoje plodove u obitelji, školi, radionici, polju, uredima, društvima.... Njezin je cilj da Isusa učini jedinim Kraljem kršć. savjesti. Kat. Akcija organizovana je skupina kat. lajikata za sudjelovanje u hijerarhijskom apostolatu. Brani i širi kršć. principe pod vodstvom Pape i Biskupa izvan i iznad političkog stranačkog života. Pun kršć. život u katoličkim obiteljima i u kršć. društvu — to joj je zadaća. Ona je, rekao bih, novi red vitezova u službi Crkve. Pomoćnica je ruka svećenstvu za rekristijanizaciju lajicizirane obitelji, škole, ureda... čitavog socijalnog života.

Pijo XI. u pismu litavskom episkopatu (kolovoz 1928) veli: „Tu Akciju moraju da promiču svi katolici iste narodnosti za opće dobro i za napredak domovine, da zato ne uđu u uske okvire, koje stranke miješajući se u politiku". Sv. Otac je ovo rekao, jer je još 1925. svečano izjavio, da je Kat. Akcija svrhunaravnog karaktera, misionarsko-apostolske prirode. Zato on zahtijeva od članova Kat. Akcije prije svega i nada sve, kult nutarnjeg, duhovnog života, jer je plodnost tog života preduvjet za plodnost u kršć. socijalnom apostolatu. Tko ima Krista u sebi, kadar je da ga dade i drugima. U tom smislu divno reče Papa u decembarskom govoru 1924., da je Kat. Akcija „neophodno potrebna kao i svećeničko zvanje, i u kojoj svi, pa bilo i minimalno, moraju sudjelovati". Kad je Sv. Otac 1927. pisao kard. Gasparriju, reče, da Kat. Akcija „nužno pripada pastoralnoj dužnosti klera", a da je i za sve Kristove vjernike: „dužnost kršć. života". Zar se je onda čuditi, kad Pijo XI. nazivlje Kat. Akciju „zjenicom svojeg oka". S pravom tvrdi kard. Laurenti, da je ona „bitni elemenat katoličkog odgoja".

Bitne oznake Pijeve Kat. Akcije.

I prije Pija XI. opstojala je Kat. Akcija. On ju je samo reorganizirao i dao joj je „definitivnu formu". Kad ju je lišio svega, što nije duhovno, svrhunaravno, ubrojio ju je među pastoralne dužnosti Hijerarhije. I kao Glavar Crkve hoće, „da se uvede u sve biskupije Crkve", jer, reče On u alokuciji 1922., da joj je dao

„Statute, koji odgovaraju duhu vremena". Statuti Kat. Akcije duhovne su naravi i nitko nema izlike da je progoni i onemogućuje. Kad je fašistički režim od prigode do prigode progonio organizacije Kat. Akcije — prije pomirenja s Crkvom — Sv. Otac uvijek je protestirao, jer ona nije politička organizacija, već „sudjelovanje kršćanskog lajikata u apostolatu Hijerarhije."

Za Pija XI. Katolička Akcija je sredstvo, pomagalo vanredno shodno za novo doba, da se unese Krist u lajicizirano kršć. društvo. Po mnijenju Sv. Oca ona je danas najzgodnije sredstvo, jedan siguran i izvrstan put. Ona nije jedino sredstvo rekristijanizacije bolesnog kršć. društva. Sakramenti i Vjera ostaju kao i prije božanska sredstva, lijekovi Kristovi za sve duševne bolesti. Ostaju i religiozna društva. Kat. Akcija samo hoće da proširi Kraljevstvo Kristovo u socijalnom životu, da što više duša u Crkvi privede k Srcu Krista Kralja. Za ovu svrhu Pijo XI. hoće Katoličku Akciju. Svi katolici imaju samo jednu dužnost, da — poslušaju.

Budući da Kat. Akcija ima čisto svrhunaravne, duhovne ciljeve, to je religiozna akcija bitni elemenat, duša Kat. Akcije. I stoga je ona van političke arene. Politika bi je ubila. Katolik može i mora imati svoju kršć. politiku, jer i ona je pod dominijem morala, jer ni ona nije autonomna kako bi to htjeli teoretičari *„Action Française"*. Kat. Akcija je izvan i iznad kontingentne stranačke politike, ali nije protiv kršć. politike. Tad bi bila za autonomiju politike od morala. A to je nemoguće. Kat. Akcija i politika dva su područja o sebi, jer religioznost Kat. Akcije ne smije se miješati sa građanskim borbama... političkog života. Materijalnost bi je ubila, osušila: u zagrljaju sa dnevnom politikom ona bi izdahnula. Politika diferencira, politika dijeli. To će biti jasno iz Papina Pisma kard. Bertramu. Kat. Akcija mora da ujedinjuje i spasava svaku kat. dušu: vjerovanjem, produbljivanjem vjere, životom po vjeri, da katolik i u javnom i u privatnom životu bude samo katolik. Produbljenje vjere, to je zadatak Kat. Akcije, jer čitavo djelovanje Kat. Akcije mora biti *katoličko*. Javna ispovijest mora biti plod uvjerenja, nutarnje punine. To je bitno u Kat. Akciji.

Kad su članovi Kat. Akcije religiozno preporođeni, ujedinjeni s Kristom, tad su kadri da ostvare u apostolskoj žrtvi svoje sudjelovanje oko otkupljivanja kršć. duša. Kat. lajici imaju i dužnosti i pravo da rade u pastoralnom životu Crkve. Budući da je svaki kršćanin odgovoran za spas duša svoje braće, logično je da

je svatko dužan i da radi za njihov spas. Kroz razna razdoblja crkvene povijesti kat. lajici odlično su vršili ovu svoju svetu dužnost. U posljednje doba bili su je zaboravili pod uplivom liberalnog lajicizma. Kat. Akcija hoće da oživi ovu veliku katoličku dužnost u svim kršć. srcima. Pastoralni apostolat u svim oblicima života, to je sveta kršć. dužnost u naše doba. Kat. Akcija ne uniformira. Ne nivelira. Organizira. Inicijative su plodovi jakih duhova. Duhovi se diferenciraju voljom i umom--i zato bi uniformiranost u Kat. Akciji ubijala, rušila, a malo što gradila. Sve što je pozitivno, što je kršćansko, što radi za Krista pod vodstvom Crkve, spada u Kat. Akciju. Zar Redovi, brojni i raznovrsni, nijesu sreća Crkve? Svi rade u Crkvi za Krista. Svaki na svoj osebujan način, svojim metodama odgoja duše za vječni spas. Zato i Kat. Akcija okuplja sve organizacije istog kat. Creda, iskrenog kat. nastojanja. Sloboda rada u jednoj vjeri, to je Crkvu oplodilo snagom i brojem, svetošća i znanjem. Na istoj bazi i Kat. Akcija okuplja kolektivne akcije socijalnog, kulturnog karaktera u radu za Krista. Otud pravo i sloboda biskupa, tih jedinih pastira, da prema socijalnim prilikama svojeg naroda stvore organizacije Kat. Akcije. Duh mora biti isti u Katoličkoj Akciji bilo pod kojim podnebljem, a njezine organizacijske forme, koje ovise o prilikama ambijenta i povijesnog razvoja raznih naroda, određuje Episkopat dotičnog naroda uz odobrenje Sv. Oca. Glavno je, prvo i bitno, da kulturu, javni život, zakone i upravu prožmu načela Kristova, a sve je drugo sporedno. Kat. Akcija hoće da spiritualizira pojedince i socijalne skupine duhom Kristovim: tu misiju hijerarhije unose sa svojim apostolskim žrtvama u svijet, u život kat. lajici — i to je Kat. Akcija. Ona hoće da i po imenu i po djelu kršćane učini — kršćanima. Velika, sveta zadaća. Universalna, kao što je universalna Crkva. Dobrovoljačka akcija kršć. vitezova, novovjekih križara, akcija u masama za triumf socijalnog kraljevstva Kristova. Vodi je Sv. Otac, jer jedini On ima riječ Učitelja, srce Oca. Nad njom sja posmjeh Sv. Oca, taj reflektor nebeskog svijetla, koji raspršava tamu, a hrabri sve vojnike Kristove većom ,boljom nadom u Krista. Ona orijentira čitav život prema Bogu u duhu Crkve. Nije bučno, paradno, reklamno društvo: ona radi djeluje u dubinu. Prije intenzivno, zatim u ekstenziji. Akcija je plod uvjerenja. Apostolat u Kat. Akciji mora biti duša Kristova: s Njim da živi, u Njemu i za Nj. To je Kat. Akcija Pija, Oca njezina.

Sličice iz jedne časne povijesti.

Vitezovi Srednjega Vijeka kleli su se na ime Božje, da su spremni da proliju krv za obranu vjere — slabih — potlačenih. Puno su doprinijeli za Crkvu domovinu i kršć. civilizaciju. Crkva je uvijek imala vitezova. Dobrih i jakih. Vitezova kršć. ideje u Kat. Akciji, koji su vodili svete borbe za Krista, Crkvu, Papu, za triumf kršć. ljubavi i socijalne pravde u društvu.

Kat. Akcija opstoji, otkad je Crkve. Tekom vjekova se je na razne načine manifestirala: mijenjala je imena i forme, ali je uvijek bila istih načela, prema kojim se je ravnala, istih ciljeva, kojima je išla. Ali pod ovim imenom dolazi u XIX. vijeku. Oko 1848. osnovan je u Švajcarskoj *„Piusverein"*, u Njemačkoj *„Katholischer Verein"*. 1848. pada I. kongres njemačkih katolika u Mainzu. U Belgiji *„Union catholique"*, u Španjolskoj *„Asociation* de Catolicos", u Engleskoj *„Catholic Union"*, a u Francuskoj *„Ligue Catholique pour la defense de l'Eglise"*. Iste ove godine louvainski prof. Mödler izrekao je ideju o internacionalnom kat. kongresu. To se je ostvarilo 1863. u Malinesu. Bili su prisutni Montalembert, Woeste, De Melun, Cochin, Vaughan, Mermillod, Faure.... S ovog kongresa tal. delegat Casoni doviknuo je evropskoj masoneriji u ime svijesnih katolika: „da se baci oružje nije dosta biti potlačen, treba biti smrvljen".

Kat. Akcija započela je u XIX. vijeku svoju ofenzivu, jer je liberalizam osvojio vlade evropskih država. Odijelio je Crkvu od države. Lajicizirao škole. Uzakonio civilnu ženidbu. Socijalizam je išao dalje i radništvo otrgnuo uplivu Crkve, proglasio državu bogom, a vjeru zatvorio kao privatnu stvar u tajne srca. Liberalizan. i socijalizam dekristijanizirali su staru kršć. Evropu.

U isto ovo vrijeme pojavljuju se u Evropi nacionalni pokreti. Poljska, Irska, Ugarska, Italija bore se za svoj nacionalni Risorgimento. Katolici morali su prema ovim socijalnim prilikama organizirati Kat. Akciju u nacionalnom okviru. Da su Talijanci kasnije nego drugi uspjeli sa Kat. Akcijom msgr. Olgiati cijeni da je razlog u pomanjkanju nacionalnog jedinstva. I tek 1865. uspjelo je, veli Crispolti, ostvariti „Società cattolica italiana per la difensa della libertà della Chiesa in Italia" sa sjedištem u Bologni. To je prvi početak tal. Kat. Akcije. Iznijet ću nekoliko sličica iz povijesti tal. Kat. Akcije, jer su od općeg interesa. Sv. Otac Pijo IX odobrio je i blagoslovio gornje udruženje, koje nije zahvati-

lo šireg i dubljeg zamaha, upravo jer još Italija nije bila ujedinjena. Progonstva raznih vlada ugušila su ga još 1868.

Nastupa mladost. Mladost je stvorila tal. Kat. Akciju. Dr. Acquaderni i grof M. Fani osnovali su u Bologni i Viterbu mladenačka kat. društva s čisto religioznim ciljevima. Bila su nepolitička udruženja za zaštitu viših i nižih učenika i radnika. Tad Acquadermi reče Faniju, da treba sjediniti „u bratsko udruženje Tal Kat. omladinu", za obranu vjere i Pape. To je čisti program Kat. Akcije. I od 1867. „Gioventù Cattolica Italiana" radi za Crkvu! Još za života Pija IX.! U proglasu Acquadermi i Fani napadaju sotonski rad masonerije na štetu mladosti, jer pod maskom slobode i napretka kvari srca i duše. Iz mladih prsiju čupa dar sv. vjere — i to najpodlijom borbom protiv Papinstva. Katolička mladost ne može ostati indiferentna na taj destruktivni rad sekta i hoće da posveti: „misli, osjećaje, nauke, rad i neumorno djelo na obranu dogme, kat. morala i pune nezavisnosti Kristova Zamjenika". Mladost Papina! Pijo IX. 1868. sankcionirao je pravila i blagoslovio tal. katoličku omladinu. U audijenciji vodstva reče Papa, da se sluge Belijalove silno naprežu, kako da prošire među mladost svoje bezvjerske nauke." Nuždan je otpor mladića pod zastavom vjere". I reče im Pijo IX. *„Agitatevi"*, jer *„bisogna agire."* Katolička Akcija! I Katolička mladost je radila. Radila pod devizom: Molitva — Žrtva — Euharistija. Ima već 61 godina!

1870. grof Ed. Crotti osnovao je u Firenzi „L' Unione cattolica per il progresso delle buone opere in Italia". Međutim u isto vrijeme u Rimu je osnovao: „Società primaria romana per gli interessi publici" knez M. Chigi. Njezin je cilj — otvoreno ispovijedanje vjere i srčana praksa, propaganda vjerskog života, borba protiv bezvjerja, kršć. odgoj i pouka mladosti, širenje pobožnih i karitativnih društava, borba protiv psosti i nesvetkovanja nedjelje... U Rimu je tad bilo i drugih kat. udruženja. Pijo IX. ih je s Breveom od 23. II. 1872. ujedinio u „Federazione Piana delle società cattoliche a Roma." U tom breveu Papa je natuknuo i o nacionalnom savezu kat. organizacija u Italiji.

Umr'o je Papa patnik. Pod Leonom XIII. kat. organizacije još su se više ujedinjivale. 1874. uspjelo je na prijedlog tal. kat. omladine, održati u Mlecima prvi kat. kongres. Međutim počela je borba liberalne Italije protiv kat. organizacija. Liberalci su najviše režali na mladost. Na mladost, jer je ona bila Papina: ona se je branila kat. naukom, a primala je svijetlo i toplinu iz Va-

tikana. Ova divna mladost svake je godine hodočastila k Papi, kojeg je liberalna Italija nazvala: „velikim neprijateljem domovine". 1885. u društvene prostorije kat. mladosti u Firenzi baciše i bombu. Liberalne novine nadale su se, da će zanos mladosti za Papom biti prolazan i pisale su: „Danas je Papa u modi". Mladenačko glasilo im je odgovorilo: „Dà, Papa jest i bit će uvijek u modi". Kad je 1891. neki francuski hodočasnik napisao u registar Pantheona: *„Vive le Pape"* čitav sektarski, liberalni Rim se je ogorčeno derao: *„Morte al Papa"*. Kat. mladost izletjela je na ulice i odgovarala pod tučom udaraca: „Viva il Papa, nostro Padre, nostra Guida, nostra Salvezza". Pape su znale cijeniti ovaj zanos i oduševljenje mladosti, i Pijo IX. im jednom reče: „O katolički mladići, ja ću uvijek biti s Vama, a vi, to sam stalan, uvijek ćete biti sa mnom". Leon XIII. u pismu Alliotiju 1891. piše: „uvelike ljubimo mladost" zato moli da: „svaki dan više napreduje i cvate". Pape su ljubile tal. kat. mladost radi religioznog rada kat. omladinaca u katekezi, oratorijima, nedjeljnim vrtićima, kongregacijama, duhovnim vježbama, euharistijskom kultu, pratnji sakramentalnog Isusa; radi njihova socijalnog rada u ljubavi prema siromasima i narodu podizanjem pučkih škola, zanatlijskih radionica, ekonomskih kuhinja, ekonomskih spavališta, konferencija Sv. Vinka; radi njihova kulturnog rada u podizanju kat. čitaonica, širenju dobre štampe, osnivanju biblioteka, održavanju akademija, religiozno-socijalno-povijesnih konferencija. Katolička mladost nikad nije zašla u politički rad. Kroz 60 godina bila je samo vojska Papina. Bila je idealna organizacija Kat. Akcije.

Tako su bile i: „Lega Daniele O' Connel per le libertà dell' insegnamento cattolico in Italia", u kojoj je najviše radio barun Vito d' Ondes Reggio. Ovo je udruženje kupilo potpise i slalo peticije i proteste na parlamenat protiv lajiciziranja škole. — 1875. bi osnovana „L' Opera dei congressi", kao stabilni organ organizovanih tal. katolika, koji je tekom vremena upotpunjavao svoj naslov i okupljao sve kat. organizacije u savez za katoličke interese u Italiji ujedinjujući katolike u harmoničnoj akciji za obranu prava Sv. Stolice, vjerskih i socijalnih interesa tal. katolika, a „pod vodstvom Episkopata i Klera". „Opera dei congressi", svake je godine uricala katoličke kongrese. Pod Leonom oni su imali jaku socijalnu sadržinu, jer je socijalizam optuživao katolike kao izdajice radničke klase. 1891. izišla je *„Rerum novarum"*. Ona je odobrila sve kat. socijalne institucije: i Kettelerovu socijal-

nu akciju u Mainzu i fribouršku: „Union de Fribourg" i Toniolovu: „Unione Cattolica per gli studi sociali". 1892. Toniolo je sazvao u Genovu „I. congresso di studi sociali", a u Rimu Msgr. Talamo počeo je izdavati: „Rivista internazionale di scienze sociali" 1894. Toniolo s drugovima održao je sjednicu u Milanu, s koje je izdao: „Programma di cattolici di fronte al socialismo". Bio je odgovor katolika — socijalizmu. Katolici su bili svijesni da radništvo žeđa za većim dobrostanjem, da aspirira za dubljim životnim slastima. Katolici su poznavali povijest sredovječnih korporacija i kako je kršćanstvo uvijek branilo slabije. Francuska revolucija je razbila socijalni solidarizam. Individualizam je slavio pobjedu. Liberalizam je izručio slabijega jačemu, radništvo kapitalizmu. I zato se je sa svih kat. kongresa čula riječ o povratku k sredovječnim sindikatima, koji su braniči interesa svakog staleža, jer stoje na bazi pravde i ljubavi. To je povijest udruženja: „Opera dei Congressi" do 1903., kad je održala svoj XIX. i posljednji kat. kongres. Raspustio ju je Pijo X. radi nutarnjih borba između konservativnih i socijalnih katolika.

Definitivni razvoj Katoličke Akcije.

Pijo X. 30. VII. 1904. raspustio je „Opera dei Congressi". A 1905. izdao je svoju glasovitu encikliku o Kat. Akciji ***„Il fermo proposito"*** dajući joj ***„un nuovo assetto"***. Razdijelio ju je u 4 grupe: „Unione popolare" za kulturnu propagandu, „Unione economico-sociale" za socijalno ekonomske akcije, „Unione elettorale" za izbornu borbu pri općinskim izborima i „Società della gioventù cattolica italiana". Sve 4 grupe mogle su se širiti po svim biskupijama, a stale su pod vodstvom „Direzione diocesana". 1906. ove se 4 grupe dogovoriše i izabraše „Direzione generale dell' Azione Cattolica italiana". Tako se je došlo do jedinstva u radu.

Važno je zabilježiti, da je „Unione delle donne cattoliche" osnovana 1908. Njezin je cilj bio da odgoji žene jake u vjeri i sposobne da brane vjeru u socijalnom životu. Ipak pod Pijom X. Katolička Akcija nije bila dobro organski razvijena. 1915. Benedikt je proveo neke reforme naredivši, da „Unione popolare" pod predsjedništvom grofa Dalla Torre bude centrom i direktivnim organom Kat. Akcije. Tako je ostalo za vrijeme rata. Nakon rata osnovana su tri centra ekonomsko-socijalnih udruženja.. „Confederazione italiana dei lavoratori", „Confederazione cooperativa",

„Confederazione della Mutualità e Previdenza" Kard. Gasparri reče, da su sve „tri nadahnute načelima katoličkog programa".

U ovo vrijeme, 19 I. 1919. bi osnovana Tal. Pučka Stranka, koja harmonizira, veli Civardi, sve klase u zajedničkom nastojanju za moralno-ekonomskim pridignućem. Bazira se na kršć. demokraciji, jer je svoj kulturno-socijalni program uskladila s kršć. socijalnim principima. Kat. Akcija nije se vezala s Pučkom Strankom, jer se je ova proglasila autonomnom od Crkve u čisto političkim pitanjima. Ni Crkva ni Kat. Akcija nijesu bile odgovorne za njezin politički rad, jer je njihova misija da sve preporađaju u Kristu izvan i iznad bilo kojih političkih stranaka.

Pod pontifikatom Benedikta XV. bi osnovana i „Gioventù femminile cattolica italiana". Sv. Otac je htio i čete kat. djevojaka za duhovni otkup Italije. — 1922. s dozvolom Sv. Stolice bi osnovana „Federazione Universitaria cattolica italiana", posebno i za ženske. I već je čitav tal. kat. život bio organizovan u socijalnim, kulturnim i političkim organizacijama. S osnutkom Pučke Stranke i s osnutkom specijalnih triju organa socijalno ekonomskog rada ***Katolička Akcija posvetila se je isključivo religioznoj, moralnoj i kulturnoj formaciji kršć. savjesti.*** U to umre Benedikt XV. Već sam rekao, da je Njegov Nasljednik Pijo XI. istakao u enciklici „Ubi arcano Dei" kao preciznu dužnost klera i kat. lajikata rad u Kat .Akciji. 30. XI. 1922. imenovao je ***„Giunta Centrale dell' Azione Cattolica Italiana"***, a 10. XII. iste godine dao joj je za predsjednika Luigia Colomba. 2. X. 1923. reorganizirao je Kat .Akciju u Italiji i dao joj je definitivnu formu. Direktivni i koordinatorni je organ „Giunta Centrale", u svakoj dijecezi je „Giunta diocesana", a u župi „consiglio parrochiale". U tal. Kat. Akciji začlanjene su sve one muške i ženske katoličke organizacije, koje rade oko „obrane proširenja i ostvarenja" kat. načela u pojedinačnom, obiteljskom i socijalnom životu prema nauci Crkve i u ovisnosti od kompetentne crkvene vlasti. U njoj je učlanjeno 6 nacionalnih organizacija: tri za muške: „Federazione italiana uomini cattolici", „Società della gioventù Cattolica Italiana" i „Federazione Universitaria Cattolica Italiana"; a tri za ženske „Unione per le Donne Catt. Italiane", „Gioventù femminile Catt. Italiana" i „Universitarie Catt. Italiane". Mladost u mladenačke organizacije, muževi i žene u njihove, a učeća akademska omladina u svoje. I Pijo XI. kad je uredio tal. Kat. Akciju, onda se je obratio, i dnevno ne prestaje zapovijedati, čitavom Episkopatu Sv.

Crkve, da se *posvuda osnuje nacionalna katolička Akcija, jer ona je u novo doba socijalne apostazije, providnosno sredstvo za širenje socijalnog Kraljevstva Kristova.*

Nužda Katoličke Akcije.

U vijeku smo organizacija. Više se pojedinaca slobodno ujedinjuju, da postignu isti cilj. U bilo kojoj vrsti organizacije nalazimo više osoba, koje s istim sredstvima idu k istom cilju. Cilj specificira razne organizacije. Ciljevi kažu, da li je neka organizacija: vjerska ili politička, ekonomska ili moralna, kulturna ili profesionalna. Čovjek je po naravi društveno biće. I zato je pravo na udruživanje naravno pravo. On ne može sam da priskrbi sredstava za svoje duševne i tjelesne potrebe. Leon XIII. uči, da se čovjek učlanjuje u društvo ne iz inata, već iz potrebe. Iz pojedinačnog udruživanja stvaraju se jake kolektivne sile. Privatna društva tu imaju izvor svojeg prava. To je pravo naravno, i zato je nad bilo kojim pozitivnim zakonom. Država zakonito ne može ugušiti slobodu udruživanja. Ona ne može uništiti naravno pravo, već ga mora štititi. Država može koje društvo zabraniti jedino, ako mu je cilj zao ili sredstva nedopuštena.

Pravo na udruživanje je i naravno i kršćansko pravo, jer je u suglasju s duhom kršćanstva, koji je duh bratstva, ljubavi i solidarnosti. Zar Isus nije osnovao u društvu svoje savršeno — društvo Crkvu? Kršćanstvo se je rodilo i širilo blagoslivljajući korporativnu ideju.

Ova sloboda udruživanja i građansko je pravo. Moderne države uz ostale slobode priznaju i ovu udruživanja. Hobbes i Heghel žrtvovali su pojedinca državi. Francuska revolucija skršivši apsolutizam u ime slobode je zabranila — slobodu udruživanja u korporacije zanata i umjeća! I Napoleon je bio zabranio privatna društva. To je bilo povodom osnivanja tajnih društava, na pr. u Italiji karbonara. U najnovije doba moderne konstitucionalne države priznale su slobodu udruživanja. Ovu slobodu ima i Katolička Akcija u ime naravnog, građanskog i kršćanskog prava.

Ona je nužna u borbi protiv zla, jer „vis unita fortior". U novo demokratsko doba, kad broj igra veliku ulogu, prošla su vremena Horacija, kad je pojedince smatrao za mrtvi broj: „Nos numerus sumus et fruges consumere nati". Svršila su vremena, kad je jedan čovjek bio gospodar bezbrojnih ljudi. Ono je samo Kralj Sunce mogao reći: „L' Etat c'est moi"! Samo Kaligula mo-

gao je željeti, da čitav rimski imperij ima samo jednu glavu, da je može jednim udarcem odsjeći! Moderne političke demokracije izmjenile su sliku Evrope. Broj čini — zakone. Liberalni nauk o svemoći narodne volje i majoritetski sistem dali su vrijednost — broju. U parlamentu, u sudnici, u javnim i privatnim institutima vlada polovica plus jedan. Otud nužda organizacije brojeva da se uživa neko pravo, da se vrši neka dužnost. Danas nije dosta imati neko pravo, treba imati i snagu, da se ostvari. Katolička Akcija okuplja svijesne kršćanske borce, da s njihovom brojčanom snagom brani katolička načela.

Katolička Akcija danas je nužna u defensivne svrhe. Kristovi neprijatelji u falangama tjeraju Ga iz svih javnih mjesta. Neprijateljskim falangama suprostavimo kršćanske falange u Kat. Akciji. Kard. Maffi reče, da tajnim i javnim protukršć. organiziranim skupinama ne smijemo odgovarati izolirani već kompaktni, jer jedino ta metoda dovodi danas do pobjede. Leon XIII. veli u enciklici „Humanum genus": „svi se dobri moraju sjediniti u jednom širokom društvu akcije i molitve".

Nuždu Kat .Akcije Pijo X. izvodi iz misije, koju joj Crkva namjenjuje. U enciklici „Il fermo proposito" veli ovaj Papa, da joj je cilj, da preko nje sve se obnovi u Kristu. I Pijo XI. hoće da provede restauraciju Kraljevstva Kristova s pomoću Kat. Akcije. Ona mu je rezervna, „pomoćna snaga" Crkve. Zato ju je Benedikt nazvao „pomoćnicom Crkve", a Pijo XI. veli, da Kat. Akcija mora biti: „suradnica Crkve u njezinom najvećem djelu, u djelu apostolata".

Katolička je Akcija nužna, jer novo doba nije — kršćansko. Vidjeli smo, da je Pijo XI. u enciklici „Ubi arcano Dei" napravio dijagnozu bolesti našeg vijeka bez Boga i Krista Njegova u zakonima, u sudnicama, u školama, u uredima, u obitelji i u socijalnom životu. Nužna je rekonstruktivna Katolička Akcija u času ove socijalne apostazije, jer je njezin cilj da uvede Krista u obitelji braneći svetost sakramenta ženidbe, u škole boreći se protiv školskog monopola sa strane bezbožne države, u štampu uređujući i šireći u kršćanske kuće dobre listove i smotre .Nužna je Katolička Akcija, da brani javni moral vodeći borbu protiv psosti, ružnog govora, pornografije, alkoholizma, hazardnih igara i trgovanja bijelim robljem. Nužna je Katolička Akcija, da kod svih naroda odvažno i ustrajno brani prava i slobodu Crkve, jer kad je u jednom narodu Crkva poštovana, nad tim narodom Krist kraljuje.

Kad On kraljuje u tom narodu, mora biti riješeno i socijalno pitanje u duhu evanđeoske pravde i kršć. ljubavi. Na dnu bilo kojeg socijalnog pitanja krije se etičko načelo, koje Katolička Akcija mora braniti i širiti: U socijalnim pitanjima njezina je funkcija pedagoška, direktivna, da brani i širi kršć. socijalne principe pravde i ljubavi.

Iz ovog što sam rekao jasno je, da je Katolička Akcija nužna, nužnija od bilo koje druge forme rada, u kojem se troše katoličke sile, jer je rekao Benedikt XV. da je Katolička Akcija za katolika „jedini trajni i sočni rad".

Apostolat Katoličke Akcije.

O Katoličkoj Akciji reče Pijo X. u enciklici „Il fermo proposito": „da je pravi apostolat na čast i slavu Isusa Krista". Katolička je Akcija — *Militia*. Tolike poteškoće, strasti, protimbe na svakom koraku zahtijevaju snage, jakosti, borbe. Zato je Kat. Akciju Pijo XI. nazvao: „sveta bitka zametnuta na mnogim frontama" („Ubi arcano Dei"). Katolik u Kat. Akciji je vojnik, apostol. Njegov je ideal — gloria Christi. Viteški ideal, kojemu je sam sebe posvetio, jest širenje carstva Kristove milosti u dušama. On ne samo ima da živi o Kristu i za Krista, već ima da radi, kako će i drugi živjeti o Njemu i za Njega. Sveti altruizam!

Apostolat Kat. Akcije zahtijeva, da se brani i širi vjera i ljubav Krista. Tko ne izvrši ovaj zadatak, taj je izdajica. Leon Harmel reče, da tko nije apostol, taj je — apostat. To osobito vrijedi za članove Kat. Akcije.

Nego apostolat zahtijeva žrtve. Pijo XI. opominje, da su teške (ardue) zadaće Kat. Akcije, jer traže od klera i vjernika nove samozataje („abnegazioni"). Član Kat. Akcije poput Krista mora biti pripravan na svaku žrtvu, na žrtve da otkupljuje braću.

Katolička Akcija, da bude apostolska, mora imati ove odlike:

1. Mora biti religiozna, jer tko s Kristom živi, Krista može pripovijedati iskreno i uspješno. Članovi Kat .Akcije moraju biti pobožni, puni muževnih kreposti, čista i uzorna života. Samo milost Božja oplođuje apostolat. Apostol bez Krista u srcu slijepac je u svojem društvu. Neplodnost u radu posljedica je duhovnog siromaštva. Leon XIII. tvrdi, da su u Katoličkoj Akciji ljudska sredstva nemoćni ekspedijenti. Molitva je oružje organizovanog katolika reče Pijo XI. hrv. hodočasnicima 18. V. Pobožnost treba

da bude prije akcije. Akciju bez molitve kard. Mermillod nazvao je heretičnom akcijom. To je naturalizam. Akciju bez molitve Chautard zove negacijom dogmatske nauke o milosti. Milost je jedino na izvorima Euharistije. Duhovno bratstvo prava kršć. demokracija nalazi svoju sankciju pred Tabernakulom. Pred Euharistijom nestaje umišljenih veličina i socijalnih razlika. Euharistija je izvorom milosti i majkom socijalnih kreposti. Zato Pijo XI. hoće da se Katolička Akcija sve više širi i produbljuje: *„mediante una orientazione e inspirazione eucaristica sempre più pia e profonda"* (u alokuciji 1923.) Vjerska anemija uzrokom je bezplodnosti u katoličkom radu. Katolička Akcija sigurno će uspjeti, budu li njezini članovi — molili i hranili se Euharistijom. Tad će biti apostoli kadri i velikih žrtava. Tad će

2. imati i dobru namjeru, bez koje katolički rad ne može da uspije. Nikada i nigdje. Treba Isusa u svemu tražiti i ništa drugo. To apostolu daje snage da bude ustrajan, i kad je zasut klevetama, hladnoćom apatičnih motrilaca, zavišću prijatelja, neslogom u društvu. Snažne duhove u ovakovim prilikama spašava samo čista namjera. Isus je Ideal: „heri et hodie et in saecula" (Hebr. XIII. 8.). Jedini ideal pravom katoliku. Arivisti i afaristi nijesu za Katoličku Akciju. Treba tražiti ne sebe već Krista. Inače bi katolički rad bio sterilan. Tko traži čast i slavu Isusovu, može biti siguran za uspjeh. Usto jedino ova ideja izvorom je žrtava. Zar je moguće da se tko žrtvuje za drugoga osim iz ljubavi prema Isusu?

3. Da apostolat Katoličke Akcije uspije, treba da njezini članovi poznaju kat. načela. Znanje prethodi akciju. Psihološka je to istina. Nauk i rad oboje je potrebno, jer prvo bez drugoga prazni je akademizam, a drugi bez prvoga svršuje u suhom tehnicizmu. Otud potreba kulturnog programa u Kat. Akciji. Vitalnost naših organizacija mnogo zavisi i od toga. Moraju se upoznati principi kršć. etike, i prema tim principima treba informirati sve akcije u socijalnom životu. Čitav je nauk Crkve u enciklikama Papâ. Pijev silab, Leonove enciklike, pa one Pijâ i Benedikta nauk su Crkve protiv modernog moralnog, juridičkog i socijalnog modernizma. U njima je nauk Papa, nauk neprevarljiv o načelima i socijalnom auktoritetu, pravu vlasništva, odnošaju između kapitala i rada, prava radnika, odnošaja Crkve i države, klase i klase, naroda i naroda — u enciklikama je nauk o pravima Crkve, Sv. Stolice, o socijalnim pravima Krista Stvoritelja i Otku-

pitelja, Kralja pojedinaca i naroda. Narodi, koji imaju jaku Katoličku Akciju, u svrhu kulturnog odgoja svojih članova drže svake godine socijalne sedmice, specijalne prosvjetne kurseve, osnivaju katoličke univerze. Jaka kulturna Katolička Akcija mnogo oplođuje apostolat Katoličke Akcije.

4. Da on uspije, treba da u samim katoličkim redovima vlada sklad, mir i ljubav. Bez ovih kreposti Katolička Akcija ne bi imala kršć. dušu. U enciklici „Graves de comuni" Leon XIII. opominje katolike, da se među njima „sačuva jedinstvo namjera i sloga volje i rada". Ovaj sklad će biti u kat. redovima, ako u njima bude discipline. Ona je plod posluha vodstvu. Posluh harmonizira mnoštvo pojedinačkih volja u jednom cilju. Leon XIII. tvrdi, da je Kat. Akcija za Crkvu, što je vojska za državu. Snaga je vojske posluh. Posluh vodi k pobjedi. Bitke izvojštuje disciplinovana, a ne mnogobrojna vojska. I zato Pijo XI. veli, da je disciplina velika i teška dužnost svakog člana Kat. Akcije. Sv. Otac reče hrv. hodočasnicima (18. V. 29.) „da se treba boriti protiv egoizma i ličnih ambicija. Mora se raditi i mučiti. Nužno je, da se u ovako zamašitom radu odrečemo ličnih malenih tendencija, osobnosti i nadmetanja na korist jedinstva. Kat. Akcija mora se temeljiti na disciplini i na poslušnosti". (Katolički List 23. V.).

Apostolat Kat. Akcije ima i neprijatelja u svojim redovima. Umno zapaža Civardi, da a) vlastita ljubav zasljepljuje neke, koji svoj rad, svoju volju izdižu nad radom i voljom vodstva; b) da pretjerana zelantnost navodi na svojevoljne inicijative, koje su uvijek najpogibeljnije; c) da kolektivna oholost ono pretjerano, bolesno izdizanje i isticanje svoje organizacije u Kat. Akciji može da joj najviše naškodi. „Deus superbis resistit". Oholice su u Kat. Akciji, oni, koji druge podcjenjuju, koji tuđi rad omalovažuju, jer ga oni nijesu izveli, koji sve što druge kat. organizacije učine, krste ili slabim ili nedostatnim ili malo crkvenim. Pijo XI. u pismu kard. Gasparriju upozorava na ovu veliku pogibelj u kat. redovima, jer oni koji ne će da harmoniziraju interese svoje organizacije s interesima ostalih organizacija, članica Kat. Akcije, izlažu se pogibelji da steriliziraju svoj rad, pače da njihov rad bude poguban za Kat. Akciju. („di vedere l'opera sua sterile, se non anche disturbatrice e dannosa") (Pismo Sv. Oca od 2. X. 1923). Auktoritativne su riječi Sv. Oca.

Ovisnost katoličke akcije o hijerarhiji.

Katolička Akcija direktno ovisi o Crkvi. Ona postizava svoj cilj socijalne rekristijanizacije svijeta odgojem savijesti u duhu kat. načela. Katolička načela uči samo ***Ecclesia Docens***. Jedina hijerarhija ima i pravo i dužnost da čuva i uči patrimonij kršć. istina. Samom svećenstvu je rečeno: „Tko vas sluša!" (Luk. X, 16) i „Hajdete i naučavajte"... (Mat. XXV. 19). Tko hoće da uči i širi kršć. načela mora za to dobiti investituru od hijerarhije. To je precizna volja Krista. I tu prestaje diskusija. I zato Kat. Akcija, koja je „brachium saeculare" Crkve usve i posve o njoj ovisi. Leon XIII. je u enciklici „Graves de communi" doviknuo svima članovima kat. organizacija, „da duguju pun posluh auktoritetu biskupa". Pijo X. u enciklici „Il fermo proposito" tvrdi, da se Kat. Akcija „ne može nikako pojmiti neovisno od savjeta i visokog vodstva crkvenog auktoriteta". A Pijo XI. uči da „sve organizacije Kat. Akcije moraju naći: „u crkvenoj hijerarhiji svoj disciplinatorni centar". Subordinacija članova Kat. Akcije Crkvi eksplicira se, veli Sv. Otac, „u sinovskoj odanosti i posluhu biskupima i Papi".

Premda je Kat. Akcija apostolat kat. lajikata, ipak mu je nužna asistencija klera, jer svećenik svojom nadnaravnom misijom ulijeva milost u duše, bez koje nema ništa dobra. Svećenik je čuvar ortodoksije kat. rada. Svećenik je spojnica između Pape, Episkopata i članova Kat. Akcije. Civardi uspoređuje Kat. Akciju vozu, koji leti po tračnicama papinskih direktiva. Svećenik je u vozu mašinist, da voz ne skrene i ne sudari se. Zato organizacije Kat. Akcije moraju imati **svoje** duhovnike, kao i njihovi centralni organi, da zastupaju auktoritet Crkve, bdiju da direktive Sv. Oca budu izvršene i da suspendiraju zaključke, ako su u koliziji s naukom Crkve.

Svećenik je učitelj vjere i dijelitelj sv. tajna. On je nenadokradivi poticatelj svake apostolske akcije. On je vođ i otac u kat. organizaciji. Taj svećenik je u župi — župnik. Bez njegove privole i sudjelovanja ne smije se ništa poduzimati: Jedino on ima jurisdikciju u župi. Župsko vijeće Kat. Akcije „funkcionira pod visokim vodstvom župnika". Župnik je duša kat. organizacija.

Rad svećenstva u Kat. Akciji je, veli Pijo XI. — obligatoran. Obligatoran, jer je nuždan. U enciklici „Ubi arcano Dei" Sv. Otac doslovce tvrdi, da kat. organizacije „očito pripadaju pastoral-

noj dužnosti". Poslije ovih riječi Papinih nije više pitanje, da li je savjet ili nalog, da svećenik radi u Kat. Akciji. On to mora ex officio pastorali. Roma locuta -- i za pravu svećeničku savjest ne ostaje već raditi. Ako Sv. Otac tvrdi u Svojoj prvoj enciklici, da se nada ostvarenju socijalnoga kraljevstva Kristova preko Katoličke Akcije, koji je svećenik — župnik, da ne vidi u tom radu svoju rigoroznu pastoralnu dužnost? Zar da svećenik ne bude tamo, gdje se radi za kraljevstvo Kristovo? Kao što svećenik ne može da ne bude prisutan pri religioznom radu, koji je nutarnji rad Crkve, tako isto mora biti prisutan pri njezinu vanjskom, socijalnom radu, koji je Katolička Akcija. 1925. reče kard. Nasalli Rocca, da je rad u Kat. Akciji „plemenit, nuždan, urgentan"!

Magna charta Katoličke Akcije

Pijo XI. uputio je 12. XI. 1928. breslavskom kardinalu Bertramu pismo, koje je sinteza svega, što je u 8 godina svojega Pontifikata rekao o Katoličkoj Akciji. Gotovo je isto Sv. Otac rekao i hrv. hodočasnicima 18. V. 1929. On tvrdi, da Katolička Akcija nije „stvar nova". Sv. Pavao hvali i muške i ženske, koji su s njim radili „in evangelio" (Fil. IV. 30). Danas je svećenstvo malobrojno i ne može samo sve. U pomoć Crkvi dolaze katolički lajici, da ispune praznine i nedostatnost klera. Katolička je Akcija kolektivni lajički apostolat. A jer je Crkva i prije i sada pozivala vjernike na pastoralnu suradnju sa svećenstvom, naravno je, da Kat. Akcija prima mandat za svoj apostolat iz ruku hijerarhije. Ona je ovisna o Crkvi. Jer Kat. Akcija ovisi o Crkvi, duhovna je, nebeska, a ne vremenita, zemaljska i politička organizacija.

Katolička Akcija direktno pomaže vjersko-socijalne interese Božje, a indirektno pomaže i opće građansko dobro, koje je u kauzalnoj vezi s vršenjem Božjih i crkvenih zapovijedi. Prvi je i najbliži cilj organizovanih katolika promicanje jedinstva svih Kristovih vjernika u religiozno-moralnim pitanjima, a vrhovni je cilj Kat. Akcije širenje, obrana i aplikacija kršć. načela, vjere i nauka Kristova u privatnom, obiteljskom i društvenom životu. Ovo je stanac kamen, temeljna tačka Kat. Akcije kod svih kršć. naroda, i ako ona u organizatornom pogledu može da varira od naroda do naroda.

Pijo XI. uči, da Kat .Akcija nosi stigmate universalnosti, jer je čedo universalne Crkve. Ona je za sve staleže, dobi, kulturne i nacionalne skupine. Obuhvaća čitava čovjeka u privatnom i javnom životu: formira ga u odgoju kršć. srca i uma: vjerski i kulturno. Pobožan, dobro kulturno snabdjeven i čist život preduvjet je, da netko u Kat .Akciji sudjeluje s Crkvom, u njezinu pastoralnom apostolatu.

Nego, premda je Kat .Akcija universalna, ona se akomodira zahtjevima dobi, staleža, prilikama vremena, mjesta i umnog razvoja. Sv. Otac izričito veli, da je dužnost, i ovo potcrtavam, ***Mladosti da se pripravlja, a da zrele muževne energije rade i manifestiraju snagu Crkve u socijalnom životu.*** Važna je ova napomena Pija XI. kao i ona, da Kat. Akcija ne isključuje religioznih organizacija ni ekonomsko-socijalnih. Ona se koristi njihovim duhovnim i materijalnim dobrima. Te organizacije Kat. Akcija ima da pomaže, ali se ne smije s njima da poistovjetuje. Između njih veli Papa, ima da vlada „srdačan sporazum" („l'intesa cordiale").

S obzirom na to, da je i javno dobro pretežno vjersko-moralnog karaktera, Kat. Akcija ne priječi, da njezini pristaše stupe u javne službe. Pače Kat. Akcija odgaja za državne urede u svetosti života i rigoroznosti vršenja dužnosti „najbolje građane" dajući narodu i državi „najtankoćutnije i najvještije upravnike". Otud i nacionalna važnost Kat. Akcije, jer ljubav promiče sve oblike javnog dobra. I zato je Kat. Akcija zaista socijalna akcija universalnih dimenzija na sve kršćane i na čitavoga kršćanina — u obitelji, društvu, znanstvenom i umjetničkom radu i u — ***politici***.

Kat. Akcija, veli Sv. Otac u ovom historijskom dokumentu za Kat. Akciju, izvan je i iznad političkih stranaka, ali kao kulturna katolička škola uči katolika „dobro se služiti politikom" („far buon uso della politica"). Član Kat. Akcije, izvan Kat. Akcije, može da pristane samo uz politiku, koja nije u koliziji s kršć. etikom i moralom, jer Kristova Istina i Moral dominiraju čitav život. I zato uči Pijo XI., da će katolik izvan Kat. Akcije, biti član i podupirati samo one političke stranke i vođe, koji „ne bi bili u protimbi s evanđeoskim naukom i kršć. zakonom" („non siano difformi dalla dotrina evangelica e dalla legge cristiana"). Sv. Otac govori o strankama u pluralu, jer pripušta, da u jednom istom narodu može biti više stranaka sa kršćanskim kulturno-socijalnim programom ali „dozvoljeno oprečnih u slobodnim i kontigentnim pitanjima". Na pr. može netko biti u stranci republikanskoj ili monarhističkoj, autonomističkoj ili centralističkoj, dosta je da te stranke imaju kršć. socijalnu ideologiju, i katolik mirne savjesti može da uđe u koju hoće. Ali nikako član Kat. Akcije ne može bi-

ti pristašom stranke, koja ima antikršćanski kulturni program, koja slijedi nauk protivan kršćanskoj socijalnoj filozofiji.[1])

Kat. Akcija premda nije politička grupacija, ipak puno doprinosi i za politički napredak jednog naroda. U Kat. Akciji uči se štovanje državnog auktoriteta, vršenje zakona, obrana javnog morala, čistoća obiteljskog života, solidarnost socijalnih klasa. Ona unosi u društvo mir i sigurnost. U ovom svojem socijalnom apostolatu Kat. Akcija slijedi direktive samo hijerarhije: apsolutno i totalno ovisi o Papi i o biskupima.

Ovo su, kako Sv. Otac ističe, temeljna, zajednička načela Kat. Akciji pod bilo kojim nebom, kod bilo kojeg naroda i države. I zato i biskupi i svećenici i predstavnici državnih vlasti moraju imati za Kat. Akciju „svu potporu", jer je ona „pupilla degli occhi" Pija XI. Zato je i ušla Kat. Akcija u konkordat s Litvom i nedavno s Italijom, što joj garantira i građansku i vjersku slobodu u radu.

Papin program – naš program

Katolička Akcija je program Pija XI., da u socijalnom kraljevstvu Kristovu zavlada Mir Kristov. Danas je apsolutno nuždan organiziran kolektivan lajički apostolat. U Srednjem Vijeku država je bila „brachium saeculare" Crkve: Crkvu je branila i štitila. Francuska revolucija u modernim liberalnim državama odijelila je državu od Crkve. Lajičke države pače javno i tajno priječe Crkvu u njezinoj svrhunaravnoj misiji. Ipak liberalizam nije potpuno izolirao Crkvu. Velikoj Mučenici stavili su se na raspolaganje mjesto države kat. lajici. I Crkva organizira Kat. Akciju kao svoj „brachium saeculare" u modernom socijalnom, liberalnom i lajičkom društvu. Kat. Akcija vanjska je obrana Crkve: brani slobodu i prava vjere u socijalnom životu. „*Militia*" je Crkve, veli Pijo XI. Kat. Akcija, jer je nestalo vremena, kad je kraljevski skeptar štitio i branio crkveni pastoral. Apostolat i žrtva novih Kristovih vitezova skršit će lajicizam liberalizma. Savez Crkve i vjernika u Kat. Akciji slavit će, prije ili kasnije, i u modernim državama dan svoje slobode i javnog priznanja svojih prava, jer Krist je universalni Kralj svemira. Lajička država konfinirala je religiju

[1]) 20. VIII. 1924. Sv. Otac primio je u audijenciju *Brokée*, utemeljitelja belgijske kat. omladine. Između ostalog mu reče ove doslovne riječi: „Ma il cristiano una volta formato, deve spandere al di fuori la vitalità, che egli ha ricevuto. Deve portare ovunque questo tesoro del cristianesimo e valorizzarlo in tutti i campi, nella famiglia e nella vita publica, senza escludere — la politica." (Osser. Rom. 21. VIII. 1924).

kao privatnu stvar u svetišta savjesti, konfiscirala je crkvena imanja, reducirala je efektivni moralni upliv crkve na javno mnijenje, izolirala je svećenika u sakristiji ogradivši njegove svete funkcije ogradama nepravde. Nepravda je — monopol škole, monopol odgoja i kulturnog rada. Državna kina, kazališta, sloboda štampe, javnih kuća, kabareta --- demoraliziraju kršć. društvo. Lajička država dekristijanizirala je pojedinca, obitelj i čitavo društvo. Katolička je Akcija rekonstruktivni momenat u povijesti kršć. svijeta. Lajički apostoli hoće da unesu Krista i tamo, gdje svećenik ne može da prispije. Oni u Kat. Akciji dobivaju religioznu, kulturnu i tehničku formaciju, izvor inicijativa usred inertnih masa. Tu formaciju kat. lajik prima kao socijalnu krizmu od klera. Kler je u Kat. Akciji učitelj: U toj Papinoj školi uči se zrelo suditi, kritički gledati u sve socijalne probleme pod vidom kršć. načela. Član Kat. Akcije nije pasivan, on je aktivan. Aktivni i malobrojni ljudi izvode revolucije na religioznom, socijalnom i političkom polju. Aktivne, snažne, srčane vođe Crkva odgaja u Kat. Akciji. Ona je „*genus electum*", „*plebs sancta*", „*regale sacerdotium*", snaga Crkve u borbi s modernom shizmom — apostazije od Krista. U Crkvi mnogi su „*infirmi*", „*imbecilles*", „*dormiunt multi*" ----aktivni, oduševljeni članovi Kat. Akcije treba da probude, osvježe kat. mase na novi život. Kat. Akcija znači početak Katoličkog Preporoda u modernoj povijesti. „*Res publica Christi*" u socijalnom životu ovisi o Kat. Akciji. Nova kršć. civilizacija bit će plod njezinih vitezova. To je misao Pija XI. ----

----Da Katolička Akcija uspije i u našoj Hrvatskoj najnužje nam je jedinstvo duše i srca, kako reče Sv. Otac hrv. hodočasnicima. Ne radi s Papom i za Papu, tko sije razdor i neslogu. Vjera, ljubav i solidarnost u akcijama moraju da budu najljepše odlike i hrvatskih organiziranih katolika. I za nas je Isus molio „ut unum simus". Jedinstvo će umnožiti, podvostručiti energije na njivi Gospodnjoj. To jedinstvo će biti privlačiva sila, da duše dovedemo k Isusu. Budimo jedno u umovima: poslušni nauku Sv. Oca. Taj posluh harmonizirat će naše misli i riječi. Budimo jedno u srcima: najvažniji je nalog Crkve — *Ljubav*. Budimo jednog srca u ljubavi prema Sv. Ocu. On je jedini disciplinarni centar Kat. Akcije. Leon XIII. veli, da jedinstvo umova i srdaca oplođuje sve apostolske akcije. To jedinstvo rađa solidarnošću između svih organa u Kat. Akciji. Treba se međusobno pomagati, a ne rušiti. Svi za jednog, jedan za sve. Partikularizmi prikrite su forme e-

goizma, koji ne da da išta dobra vidimo izvan i iznad naših osoba, naših akcija. Ništa kršćanskijeg od želje za jedinstvom. Jedan je cilj svima kat. organizacijama u Kat. Akciji: širenje kraljevstva Kristova za spas kršć. braće. Konkurencija je dopuštena u industrijskim, a ne u religioznim poduzećima. Dobro jedne organizacije mora biti dobro i druge. A sve „aemulamini charismata meliora", veli Pavao, ali imajući, tvrdi Sv. Petar, „continuam mutuam charitatem"! Jedino ljubav obnovit će, preporodit i oplodit Kat. Akciju i u Hrvatskoj. Blagoslovljen od Boga, koji učini od svih ljudi u našoj Kat. Akciji — jedno srce i jednu dušu! - - - - -

Naš je program s Papom za Krista .Kulturni katolički rad prvi je zadatak Kat. Akcije: „da širi crkvena, da širi velika Papinska načela u socijalnom životu. To joj je misija. I u teoriji i u praksi. Žrtvovati um i srce za Papu, za Crkvu znak je vjernosti Kristu. Priča se da je Charl Samuel Hughes, new-yorški građanin, popeo sa 7-godišnjim sinčićem, na četrdeseti kat gradske viječnice. Na vršku, gdje se vije zastava, Hughes se dobro uhvati nogama, a tijelo ispruži prema vani. U ruci je držao sinčića nad ponorom, koji je zjao s te vrtoglave visine. I dječak se nije prepao. Kad ga drugovi zapitaše, kako je ostao miran, spremno odgovori: „Jer sam bio u ruci svoga oca" — U vrtoglavim virovima modernog života, katolicima je zajamčena sigurnost, ako budu — *s Papom za Krista u Katoličkoj Akciji.*

LITERATURA:

Pri izradbi ovog članka poslužio sam se slijedećim djelima:

1. Prof. Luigi Civaldi: „Manuale di Azione cattolica, p. I. La teorica. III. izd.
2. Prof. Luigi Civardi: „Manuale di Azione cattolica p. II. La pratica II. izd.
3. Prof. Fr. Olgiati: „La storia del' Azione cattolica in Italia" II. izd. Milano 1922.
4. Prof. Fr. Olgiati: „Le battaglie dei giovani" II. izd. Milano 1926.
5. Prof. Fr. Olgiati: „I nuovi orizzonti della gioventù Femminile VI. izd. Milano 1928.
6. Grof Dalla Torre: „I caratteri fondamentali dell Azione Cattolica" Milano, 1929.
7. Giuseppe Monti: „La formazione dei laici all'apostolato" II. izd. Roma, 1928.
8. Prof. Fr. Olgiati: „La questione romana e la sua soluzione" Milano, 1929.
9. Prof. A. Novelli: „Pio XI."
10. Chautard: „L'anima dell apostolato" tal. prevod, Torino 1919.

Dr. Fra Juraj Božitković:

Petrova ispovijest i njegovo prvenstvo u Mt. 16. 13-19.

SUMMARIUM. — *Confessio Petri et ipsius primatus in Mt. 16, 13-19.* Regnum coelorum ab A. Harnack in relatione interna et individua ad Patrem coelestem consistere, a Loisy sane sola pia fiducia et futura spe inniti dicitur. Utraque opinio, si inspiciamus sermones Christi praesertim in parabolis evangelicis, insufficiens et inadaequata est, utpote illis vera mens Christi de regno coelorum non explicatur. Ipsius indoles quidem interne incipit, sed induit gradatim formam externam socialemque, in coelo denique consumitur.

Passus igitur Mt. 16, 13-19, cuius textus genuinus ab criticis editoribus veluti Theodoro Beza, M. Hetzenauer, Blass, Nestle, Soden et Vogels agnitus erat, maxime interest, ut eo mens Christi ingenua de forma regni coelorum externa socialique sponte pateat.

De historia huius modi textus deinceps ad trutinam revocatis Harnack, Holzmann, Loisy, Schnitzer, Allen, Wellhausen, Dell et Soltan placitis, simulque refutatis, commentatio orthodoxa S. Stefanović et Jakšić crisi justae sinceraeque subiicitur.

Denique explicato Mt. 16, 13-19, sensu obvio et catholico, dicitur genuinum esse logion Christi, non excogitatum a Mt. ut Petrum laudaret, multoque minus inventum a prima communitate fidelium Jerusalem, neque condensatum ab evangelista e pluribus Petri confessionibus Christi. Simulque commentatio Harnack phrasi Mt. 16, 18: *πύλαι ᾍδου* praedici Petrum non moriturum, vel Batiffol et Hocedez mortem significari, qua ecclesia super firmam petram fundatam non perituram, efficacibus argumentis infringitur.

LITERATURA:

Harnack A., Der Spruch über Petrus als Felsen der Kirchen (Matth. 16. 17 f.). Sitzungsberichte der k. Preussischen Akademie der Wissenschaften 1918. XXXIII. Sonderabdruck p. 637-654.

Loisy A., Les Evangiles synoptiques II., 8, 9, 13-15.

Schnitzer I., Hat Jesus das Papstum gestiftet? Augsburg 1910.

Schnitzer I., Das Papsttum, eine Stiftung Jesu? Augsburg 1910. Tvrdi, da je obećanje primata tvorevina II. stoljeća.

Dell A., Zeitschrift für neut. Wissenschaft. 15 (1914), 18 s.; 17 (1916), 27-32.

Soltau W., Wann ist Matth. 16, 17-19 eingeschoben? Theol. Studien und Kritiken LXXXIX (1916), 233-237.

Batiffol P., L'église naissante. Paris 1922. Valeur de Mat. 16, 18-19, str. 94-118.

Brière de la Y., La primauté de Saint Pierre. Etudes CXIX (1909), 585-614; 729-750.
Tillmann Fr., Jesus und Papsttum. Köln 1910.
Steimann A., Zum Kampfe um die göttliche Stiftung des Papsttums. Theologie und Glaube III. (1910) 89-114.
Dausch P., Hat Jesus das Papsttum gestiftet? Theol.— praktische Monatschrift XX (1910) 727-744.
Dausch P., Kirche und Papsttum, eine Stiftung Jesu. (Bibl. Zeifragen IV. 2), Münster i. W. 1911.
Fonck L., Tu es Petrus. Biblica I (1920) 240-264.
Sickenberger I., Eine neue Deutung der Primatstelle (Mt. 16, 18). Theol. Revue XIX (1920) 1-7.
Schlepens P., L'authenticité de S. Matthieu XVI, 18. Recherches de science rel. XI. (1920) 269-302.
Euringer S., Der locus classicus des Primates (Mt. 16, 18) und der Diatessaron — Text des hl. Ephräm. Beiträge zur Geschichte des christlichen Altertums und der byzant. Literatur. Festgabe A. Ehrhard, ed. A. M. Koeniger. Bonn-Leipzig 1922, 141-179.
Haussleiter I., Der Spruch über Petrus als Felsen der Kirche (Matth. 16, 18-19). Theol. Literaturblatt XXXIX (1918) 409-412; 425-430. Pripušta izvornost.
Dieckmann H., Neuere Ansichten über die Echtheit der Primatstelle (Mt. 16, 17 ff.) Biblica IV. (1923) 189-200.
Hocedez E., Quomodo Mt. 16, 18 Anglicani interpretantur. Acta Academiae Velehradensis. Pragae Boh. 1924. Vol. XI. 1920-1922, 17-27.
Hase Dr. F., Apostel und Evangelisten in den orientalischen Ueberlieferungen. Neut. Abhandlungen IX B. 1-3 H. Münster i. W. 1922.
Gnenser H., La confession de S. Pierre. Ephemerides theologicae Lovanienses. Lovanii-Brugis 1927. A. IV. Fasc. 4., 561-572.
Geiselmann Dr. J., Der Petrinische Primat (Mt. 16, 17 ff). Bibl. Zeitfragen XII., 7. Münster i. W. 1927.
Allevi L., „Portae inferi". La scuola cattolica. Milano 1929. Vol. XIII., 338-359.

Uvod.

Kada promatramo nebesko carstvo u sinopticima i četvrtom evanđelju, osobito u evanđeoskim prispodobama, kojih ima 72, naći ćemo, da ih 28 govori o postanku, bitnosti i djelatnosti nebeskoga carstva na zemlji, 35 o članovima nebeskoga carstva i njihovim dužnostima, a 9 o glavi ovoga carstva i njegovom stanovištu prema članovima.[1]).

[1] Fonck L., Die Parabeln des Herrn im Evangelium. Innsbruck 1909, str. 67-464; 465-818; 819-912; Lumini L., Il regno di Dio nelle parabole di Gesù. La scuola cattolica. Milano 1929. Gennaio p. 35 s.; Marzo p. 183-196.

Znanstveno tumačenje ovih prispodobâ otkriva nam najbolje povijesno Hristovo naučavanje o njegovom carstvu na zemlji. Pomoću i preko njih najkritičnije se obara Harnackov nazor[2] o njemu, naime, da je Hrist učio unutrašnje carstvo (Lk. 17, 20 s.) u čovjeku po vjeri u Boga Oca ili po svijesti božanskog posinovljenja u poznanju Boga Oca; Loisy-ov,[3] da se je Hrist nadao za stalno osnovati nebesko carstvo, no da ga nije ostvario, jer je prije umrao.

Prvi tumači a priori unutrašnji pogled Hristova naučavanja o njegovomu carstvu. Pod vidom pozitivno-kritičnog naučavanja svodi bitnost kršćanstva na apstraktnu ideju teologijski izrađenu a zadahnutu aprioristićnim sudovima. Drugi kritično promatra budući pogled Hristova naučavanja o njegovom carstvu. Sadašnji i socijalni hotimično uklanja iz Hristove misli. Oba tumačenja su nepotpuna. Prvi griješi per defectum, a drugi per eccessum. Prispodobe Hristove u evanđeljima, a osobito obećanje prvenstva Petru nad svojim carstvom na zemlji (Mt. 16, 16-18) tumače nam primjereno naučavanje Hristovo o njegovom carstvu na zemlji. Ono je unutrašnje. Ono ima izvanjski društveni oblik. Ono se svršuje u budućnosti nebeskoga blaženstva.[4]

Mi ćemo ovdje promatrati zasebno njegov izvanjski društveni oblik u Mt. 16, 13-19. Tok je rasprave slijedeći: 1. Cezareja Filipova sa geografske, povijesne i arheologijske strane. 2. Prijevod i kritična izvornost teksta Mt. 16, 13-19. 3. Nazori A. Harnacka, Holtzmanna, Allen-a, Wellhausen-a, Dell-a, i Soltau-a o Mt. 16, 16-19, 4. Pravoslavno tumačenje. 5. Katoličko tumačenje.

Cezareja Filipova.

Cezareja Filipova (Mt. 16, 13; Mk. 8, 27 s.) sterala se je kod vrela Jordana na ubavom podnožju gordog Hermona u Gau-

[2] Harnack A., Das Wesen des Christentums. Leipzig 1900, str. 81.

[3] Loisy A., L'évangile et l'Eglise. Ed.[4] Ceffonds 1908, str. 39: „L'idée du royaume céleste n'est donc pas autre chose qu'une grande *espérance*, et c'est *dans cette espérence que l'historien doit mettre d'abord l'essence de l'Evangile*, ou bien il ne la mettra nulle part, aucune autre idée ne tenant autant de place et une place aussi souveraine dans l'enseignement de Jésus."

[4] Bartmann B., Das Himmelreich und sein König. Paderborn 1904, str. 43.

lonitidi.[5]) Nekoć zvala se je *Πάνιον* ili *Πάνειον*, latinski Panium[6] na čast boga Pana, kojemu je bila posvećena špilja na izvoru Jordana. Tamošnji starosjedioci štovali su uz Pana, boga pastirâ, nimfe i satire. Polibije[7] pripovijeda, kako je Antioh Veliki tu izvojštio g. 198. pr. Hrista odlučnu bitku nad egipatskim vojskovođom Skopas-om, uslijed koje sva Palestina pade u njegove ruke kao zrela jabuka. U SZ. grad se vjerojatno zvaše Baalgad.[8] Već se spominje u III. stoljeću pr. Hrista, da su stanovnici ovog grada bili helenizirani.[9] U svakom slučaju žiteljstvo toga predjela pretežno nije bilo židovsko. Pleme je Danovo tamo uselilo u starodrevni grad Lais za doba sudijâ u Izraelu. No ni ono nije sačuvalo objavljenu religiju.

U prvo doba Herodovo sva je okolina Panias pripadala nekomu Zenadorus-u. *Πανιάς* dobila je ime po pećini, koja je bila posvećena Panu. Nakon smrti Zenodorus-a nju daruje August g. 20. pr. Hrista Herodu Velikomu, koji sagradi divni hram u čast njegovu u blizini pećine Panove.[10]

Πανιάς ili *Πανεάς* prvotno zvala se je okolica i grad. Tek za četverovlasnika Filipa, sina Herodova grad je postao znamenitiji. On ga je obnovio i u čast Augusta nazvao *Καισάρεια*.[11] Grad je imao svoj novac vjerojatno g. 3. pr. Hrista (751 a. U. c.) ili 2 (752. a. U. c.). Poslije smrti Filipove grad ostade nekoliko godinâ pod rimskom upravom, zatim pripade Agripi I., rimskim upraviteljima, konačno od 53 pos. Hrista Agripi II. Ovaj proširi Cezareju nazvavši je *Νερωνιάς*,[12] koji natpis bi otisnut na novcima. Grad pretežno bijaše neznaboški.[13] Vespasian i Tit su se zabavljali za židovskog rata u kazalištu tog grada promatrajući, kako su

[5] Ries - Heidet, Atlas Scripturae sacrae. Friburgi Br. 1924, str. 10: „6 é 10 Bid."

[6] Josephus Flavius, Ant. (Coloniae 1691) XV. c. 13, str. 539 - 542. Bellum Jud. I, c. 16, str. 746; III. c. 18., str. 860. — Plinius Claud., Nat. Hist. l. V. 15 Lipsiae 1870. Vol. I. str. 198.

[7] Polybii et Appiani quae supersunt opera. Parisiis 1839. T. II. l. XVIII, 1., str. 27. Sr. T. I. l. XVI, 18, str. 580.

[8] Le Camus u Vigouroux Dict. de la Bible. Paris 1896. Fasc. IX, 450.

[9] Schürer E., Geschichte des Jüdischen Volkes. Leipzig 1907. II. B., str. 205.

[10] Josephus Fl., Ant. XV. c. 10., str. 539 - 541.

[11] Josephus Fl., Ant. XVIII. c. 3., str. 618; B. J., I. c. 16., str. 747.

[12] Josephus Fl., Ant. XX. c. 8., str. 698.

[13] Josephus Fl., Vita. Coloniae 1691, st . 1002 i 1004.

se zarobljenici borili sa životinjama.[14] Naziv Neronias nije se mogao udomaćiti. U prvom stoljeću posl. Hrista ovaj se je grad obično nazivao *Καισάρεια ἡ Φιλίππου* (Mt. 16, 13; Mk. 8, 27). U drugom se nazivaše *Καισάρεια Πανιάς*, u četvrtom samo *Πανεάς*.[15] U NZ. Mk. 8, 27. imenuje „sela Cezareje Filipove", koja su pripadala i podvrgnuta bila ovomu gradu.

Eusebije pripovijeda (n. mj.), da je Isus Hrist u ovom gradu ozdravio bolesnu ženu od krvotoka. No prema Mt. 9, 19 - 22; Mk. 5, 21 - 35; Lk. 8, 41 - 56 čudo se je ozdravljenja dogodilo u Kafarnaumu na putu, kada je Isus išao prema kući Jairovoj, da mu ozdravi kćer. Sva je prilika, da je ona žena bila porijetlom iz Paneje. Za vječnu spomen svog ozdravljenja ona je podigla kip svojemu velikomu dobročinitelju pred svojom kućom, koga poruši car Julijan Odmetnik.[16]

Isus Hrist treće godine javnog života uklanjajući se od progonstva, koje mu se je pripremalo u Kafarnaumu, krenu u okolinu ubave Cezareje Filipove, kamo se dogodi ispovijest Petrova i obećanje prvenstva (Mt. 16, 13 - 20).

Prijevod i kritična izvornost teksta Mt. 16, 13-19.

13 A kada Isus dođe u krajeve Cezareje Filipove, pitaše učenike svoje govoreći: koga[17] govore ljudi, da je sin čovječji? 14 A oni rekoše[18] : jedni, da je Ivan Krstitelj, drugi, da je Ilija, drugi opet, da je Jeremija, ili jedan od proroka. 15 Reče im[19] : a koga me vi govorite, da sam? 16 A odgovorivši Šimun Petar

[14] Guérin M. V., La déscription géographique, historique et archéologique de la Palestine. Galilée. Paris 1880. T. II., str. 317.

[15] Eusebius, Hist. Eccles. VII. 17 - 18. Migne PG 20, 677 - 680.

[16] Eusebius, Hist. Eccles. VII. c. 18. Migne, PG. 20, 680.

[17] Beza Theodorus, Testamentum Novum. Hannoverae 1715: + me. Soden, Das Griechisches Neues Test. Göttingen 1913 u tekstu ispušta *με*, a bilješci donosi *με* p. *τινά* ili *με* p. *λέγουσιν*. Isto Nestle, Novum Test. Stuttgart 1914, str. 43. Hetzenauer M., Novum Test. Oeniponte 1898. T. I., str. 43; 293; 336. Blass F., Evangelium s. Mt. Lipsiae 1901, str. 57. Vogels H. J., Novum Test. Düsseldorf 1922. P. I., 45. Vjerojatnije je čitanje bez *με*.

[18] Soden (n. dj., str. 31) nadodaje *αυτω* p. *ειπον*. Drugi kritični teksti šute.

[19] Vulgata: + Isus (Nestle, n. d., str. 43). Od grčkih kritičnih teksta taj nedostatak jedino donosi v. Soden (n. dj., str. 31) u bilješci.

reče: Ti si Hrist, sin Boga živoga. 17 A odgovorivši[20] Isus reče mu. Blago tebi, Šimune, sine Jonin, jer meso i krv ne otkriše ti, nego otac moj, koji je na nebesima. 18 A i ja tebi kažem, da si ti Petar, i na toj stijeni sazidat ću crkvu svoju i vrata paklena ne će je nadvladati.[21] 19 I ja ću[22] tebi dati ključe carstva nebeskoga, i što svežeš na zemlji, bit će svezano na nebesima, i što razriješiš na zemlji, bit će razriješeno na nebesima. 20 Tada zapovijedi[23] učenicima, da nikomu ne reku, da je on Hrist.

Nazori A. Harnacka, Holtzmanna, Allena, Wellhausena, Della i Soltau-a o Mt. 16,16-19.

Objektivno ispitavanje najstarijih kodeksâ sv. Pisma NZ. potvrđuje izvornost teksta Mt. 16, 13-20. To je već dokazano u gornjim kritičnim bilješkama. Pošto tekst Mt. 16, 16-19 najviše pobija protestanski nazor o crkvi, A. Harnack sve je umne sile i spreme kritičnoga duha uložio, kako bi oborio izvornost navedenog teksta. Vrijedno je, da se ovdje iznese razvoj mišljenja A. Harnacka o tom tekstu.

G. 1918. čita izvještaj na sjednici berlinske akademije: „Der Spruch über Petrus als den Felsen der Kirche (Matth. 16, 17 f.). Sitzungsberichte der kõnig. Preussischen Akademie der Wissenschaften 19 18 (XXXII). S. 637-654". U njemu (str. 648) tvrdi. „Iz toga proističe, da su riječi: *καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν* interpolacija, i da je prvotni tekst glasio: *Κ'αγῳ δὲ σοι λέγω, ὅτι σὺ εἶ κηφᾶς, καὶ πύλαι ''Αδου οὐ κατασχύσουσιν σου. Δώσω σοι κτλ.*

Ovaj tekst kao očito i jamačno svjedočanstvo donosi najstariji svjedok, koga mi uopće posjedujemo, naime Tacijanov Diatessaron".

„No ime Petrovo, zgodno zapaža Lagrange[24]), nužno prizivlje pojam zgrade. Dignite li čin zidanja, pada čitav temelj izraza."

[20] Syru ispušta *ἀποκρ. δε.* Vidi v. Soden (n. dj., str. 31) i Hetzenauer T. I., 336. No grčko i latinsko je čitanje ispravnije.

[21] Vulg. nadodaje: adversus ili adversum eam (Nestle, n. dj., str. 43; Vogels I, 451. Beza lijepo prevodi: non superabunt eam.

[22] Nestle (n. dj., str. 43) i Hetzenauer (I, 44) iz teksta ispuštaju *κ'αγὼ δὲ.* No Hetzeauer (I, 293) donosi u bilješci: *κα* Blass (n. dj., str. 57) donosi tekst: *κ'αγὼ δέ.* Vogels (n. dj., str. 45) *καὶ* Soden (n. dj., str. 31): *καὶ δάσω σοι.* Beza: et tibi dabo. Sa ovim se čitanjem podudara Vulg. Ovo je čitanje najvjerojatnije.

Dalje A. Harnack (n. dj., str. 652) uči, da je taj umetak unesen u tekst za Hadrijana u Rimu.

Isti je kritik držao g. 1883. da *uredbeni* razvoj ovog mjesta nije bio još svršen za vrijeme Tacijanovo, jer njegov Diatessaron (oko 170) samo bi poznavao ovaj oblik: „Et portae inferi te non vincent". G. 1885. tvrdio je[26]), da Mt. 16, 18 ima se pripisati II. stoljeću radi uporabe imena ‚*Ἐκκλησία*.' U trećemu izdanju istoga djela (str. 76., n. 3) 1894. kaže, da se Mt. 16, 18 ima doznačiti „potonjemu doba". G. 1910. u svojemu djelu Kirchenverfassung (str. 12) pripušta, da su prvi kršćani usvojili bili riječ ‚*Ἐκκλησία*'.

Za Harnackovim mišljenjem povodi se H. J. Holtzmann,[27] kada piše: „Čitavo je naše mjesto nestalno, i čini se da je sadašnji svoj oblik poprimilo u toku drugog stoljeća".

Dell A.[28]) misli, da grčki tekst Mt. 16, 16-18 nije mogao opstojati na aramajskomu.

W. Soltau[29] sudi, da su reci 16, 7-19 uvukli u tekst Matejev iz Apok. $1_{,18}$ između 110-120 posl. Hrista.

Allen W. C.[30] mnijenja je, da je Mt. 16-18 donio istinite riječi Hristove, koje je on izrekao na drugom mjestu, no Matej ih je ovdje upleo i upriličio Petru.

Dokazuje se izvornost teksta. Mt. 16,16-18.

1.° Na temelju novozavjetne filologije izvodi se, da je tekst Mt. 16, 16-18 napisao *židо-kršćanski pisac* i to pr-

[23] Hetzenauer (I, 44), Soden (31), Blass (58) i Vogels (I, 46) čitaju u tekstu: *διεστείλατο*, što Vulg. prevodi: praecepit; u bilješci: *ἐπετίμησεν* sa Syr.u (Hetzenauer I, 336). Nasuprot E. Nestle (n. dj., str. 43), Beza: interdixit obratno čitaju tekst. Vuk (Sv. Pismo. Pešta 1868, 190) i Stefanović (Jevanđelje po Mateju. Beograd 1924, 102) slijede drugo čitanje, Zagoda (Sv. Pismo NZ. Zagreb 1925, 44) prvo, koje je vjerojatnije.

[24] Lagrange, Evangile selon saint Matthieu. Paris 1923, str. 324.

[25] Harnack A., T. U. I[4]. Die Acta Archelai und das Diatessaron Tatians, str. 149.

[26] Harnack A., Dogmengeschichte I B. Aufl.[1], 69, n. 1.

[27] Holtzmann H. J., Die Synoptiker. Aufl.[3] Tübingen und Leipzig 1901, str. 258.

[28] Dell A., Zeitschrift f. neutest. Wissensch. 15 (1914) 18 s.; 17 (1916) 27-32.

und Kritiken 1916, str. 233-237.

[29] Soltau W., Wann ist Mt. 16, 7-19 eingeschoben? Theol. Studien

[30] Allen, The international critical Commentary S. Math. Edinburg. Clark 1907, str. 180.

vog stoljeća posl. Hrista. Oblik je stila semitski, a riječi odišu aramajskim duhom. Potonji kršćanin nije mogao onako pisati. Nije mogao pisati Grk ili Rimljanin, jer je sastav pun aramaizmâ. Nije mogao pisati potonji žido-kršćanin, jer takovo podmetnuće ne bi mogao uvesti u veliku Crkvu, koja se je sastojala od većine obraćenih poganâ. Slikovito govorenje: meso i krv, ime κεφᾶς aramajskoga su porijetla. Izraz „zidati crkvu" u grčkoj je književnosti neobičan. Nasuprot kod Židova veoma domać, n. pr. 1 (3) Krakj. 11, 38; Ps. 27 (28), 5; Jer. 24, 6; 33, 7 (sr. 42, 10) i t. d. Ovaj je obrazac za vrijeme Hristovo bio u uporabi kod Židova, n. pr. 1 Kor 3, 9-14; 8, 1; 10, 23; 14, 4. 12; Ef. 2, 20-22; 4, 12, 16. 29; Rim. 14, 19; 15, 2. 20; 2 Kor. 10, 8; 13, 10.

Perikopa je strogo zatvorena, odaje ćud semitsku, a značaj aramajski. Nije mogla biti napisana nego u prvoj jerusalemskoj općini. Ona je logion Hristov, a ne upriličenje Matejevo Petru. Hrist ga je izrekao u okolini Cezareje Filipove Šimunu - Petru. „Protiv toga, zaključuje Geiselmann[31], ništa ne govori, a sve je zato, da je tekst današnjega Matejeva evanđelja (Mtt. 16, 17 s.) *izvoran* i da je tako glasio vazda."

Podmetatelj ovog teksta, koji nije Židov, ne bi mogao izabrati takav oblik, jer bi se kosio sa njegovim duhom i načinom pisanja

Izraz „Vrata paklena ne će nadvladati" jest tuđ helenističnoj ćud u ovomu smislu. U klasičnoj književnosti (Iliad. V, 646: πύλας Ἄϊδαο; IX, 312: Ἄϊδαο πύλῃσιν, Odys., XIV., 156; Aeschly., Agam. 1291: Ἄϊδου πύλαι znači život preko groba i boravak mrtvih. Harnack[32] veli, da se njima obećaje Petru, a ne crkvi, da ne će umrijeti. Na to zgodno P. Batiffol[33] primjećuje: „Ti si Petar i ti ne ćeš umrijeti", kada bi Hrist tako rekao, ne bi se mogla razumjeti povezanost ove opreke. Svečanost „Ti si Petar" traži neki drugi tôk."

Obrazac „vrata paklena", koja će ratovati, a ne će moći prevladati, skroz je židovski. Na istoku simbol moći je u vratima („Visoka Porta"). Vrata paklena, koja ratuju, znače za Židova vražju moć, koja se bori protiv crkve. (Sr. Iv. 12, 31; 14, 30; 16, 11; Lk. 22, 53; Rim. 5, 21; 6, 16-21; sr. Iv. 8, 34; Ef. 6, 12;

[31] Geiselmann, Der petrinische Primat (Matth. 16, 17 f.). Bibl. Zeitfr. XII. H. 7. Münster i. W. 1927. str. 15.

[32] Harnack, Der Spruch, str. 460.

[33] Batiffol, L'Eglise naissante. Paris 1922, str. 118.

Kol. 1, 13; 2, 2). Pored svega toga „vrata paklena" nijesu *isključivo* sinonimi vraga i njegove moći. Označuju i smrt (Sap. 16, 13; 3 Mak. 5, 51; sr. Job 38, 17; Ps. 9, 3 i Ps. 107, 16). No ovdje se obećaje crkvi, da je ne će nestati; da će vječno trajati. „Nad njom, reče Batiffol[34], vrata se šeola ne će opet zatvoriti, kako se ona zatvaraju nad mrtvima."

E. Hocedez[35] tako brani ovo tumačenje, da prvo hoće upravo isključiti: „Vrata paklena ništa drugo ne znače nego *smrt*". A njihov je ovdje smisao slijedeći: „Protiv crkve, koja je čvrsto postavljena na kamenu, vidimo prijeteću tvrđavu smrti". Što to znači? „Da će buduća crkva biti čvršća od smrti". „Grad smrti, nastavljaisti[36], ne će pobijediti crkvu, koja je sagrađena na kamenu". Ovo tumačenje Hocedez-a, koje je započeo Harnack, preradio Batiffol, izgleda odveć radikalno i isključivo. Bolje bi bilo, da je umjerenije. Tko tumači sv. Pismo, taj će naći u njemu, da pilai često označuju grad kod istočnjaka i to ponajviše utvrđeni grad. Na gradskim vratima bijaše sva snaga grada, život, trg i sudnica. Tko njih osvoji, taj je zauzeo grad, javno mnijenje i život. Stoga su istočnjaci običavali gradska vrata najbolje utvrđivati. „Vrata" znače u sv. Pismu (Dn. 2, 49; Est. 2, 19; 3, 2. 3; 4, 2; 5, 9) i palaču. No ovu metonimiju valja u redu shvatiti i dobro protumačiti. Kod starih istočnjakâ vrata palače ili tvrđave bijahu zaštićena jakim utvrdama i junačkim kulama. Vrata, kaže Lagrange[37], predstavljahu snagu i moć. „Vrata paklena" u našem slučaju predstavljaju moć pakla, koja će se dizati protiv crkve, da je sruše, no ne će je moći nadvladati.

Čitav dakle književni *sastav* ulomka Mt. 16, 16-18, ako se promatra *sa jezikoslovnog stanovišta*, odiše duhom židovskim. *Mjesto* njegova *postanka* nije helenski svijet u II. stoljeću, niti Rim, nego *židovski* prvog stoljeća u Jerusalemu.

2. Ako li se tekst Mt. 16, 16-18 promatra *sa povijesnog stanovišta*, njegovo podmetnuće nigdje nema traga ni spomena, da

[34] Batiffol, L'Eglise naissante. Paris 1922, str. 107.

[35] Hocedez E., Quomodo Mt. 16, 18 Anglicani intepretantur? Acta Academiae Velehradensis. Vol. XI. 1920-1922. Pragae Boh. 1924., str. 23; 24.

[36] Hocedez, n. dj. str. 25. — Allevi (n. mj., str. 350-353) pobija suviše J. H. Bernard-a (The gates of Hades. The Expositor. June 1916, str. 401-409) da ovdje ne može se promijeniti πύλαι u πεγαί.

[37] Lagrange, n. dj., str. 325; Allevi (n. dj., str. 353.).

se je zbilo. Ne može se iznaći nikakav pozitivni oslon protiv njegove povjesnosti. Nepristrana, znanstvena kritika ne može iznijeti nikakav pravovaljani dokaz protiv njegove izvornosti. Poredba najstarijih kodeksa NZ. potvrđuje njegovu ispravnost. On nije umetak ni ukupni ni djelomični. On je istiniti logion povijesnog Hrista. Povijesni Hrist ga je izrekao u okolini Cezareje Filipove Šimunu - Petru na ispovijesti njegova božanstva i mesijanstva. Smisao njegov nije *eshatologijski* kao neka *nada,* nego konkretan, koji je na domaku i blizu, koji već predstoji.

Wellhausen I.[38], kaže, da je odlomak 16, 17 - 19 Matej umetnuo, da hvali Petra. Iz čitavog teksta i konteksta izbija, da ovo nijesu riječi Matejeve, nego pravi logion, koji je izišao iz usta Hristovih.

Pravoslavno tumačenje dra D. Stefanovića i dra D. Jakšića.

Gospodin dr. D. Stefanović, prof. na pravoslavnom teologijskom fakultetu u Beogradu priznaje izvornost i ispravnost Mt. 16, 16 - 18 teksta, samo mu podaje *smisao bizantinske teologije,* kada o njemu piše[39]: „Svojim priznanjem, da je Isus Mesija, Sin Boga živoga, pokazao se apostol Petar kao tvrda i čvrsta stena, ali i ostalim apostolima, u čije je ime apostol Petar govorio (sr. Efes. 2_{20}; Apok. 21_{14}), sazidaće Hristos svoju crkvu (Hristova crkva za razliku od starozavjetne crkve; izraz ἐκκλησία dolazi u jevanđeljima samo ovde i u Mat. 18_{17}), hrišćansku zajednicu ili opštinu, koja se prikazuje kao zgrada, koju zida sam Hristos. Temelj sačinjavaju apostoli (prvi i pravi temelj je upravo sam Hristos sr. 1. Kor. 3_{11}), a ostali hrišćani su dalje ciglje.

Kao što se predajom ključevâ od nekoga doma poverava uprava tim domom (sr. Is. 22_{22}), tako će i apostol Petar u ključevima od carstva nebeskog, od carstva Božjeg i Hristova na zemlji, dobiti vlast i pravo, da upravlja tim carstvom, crkvom. Pa što on „sveže" t. j. zabrani na zemlji, biće zabranjeno i na nebu, a što on „razdreši" t. j. dozvoli na zemlji, biće dozvoljeno i na nebu t. j. apostolu Petru se obećava legislativna vlast u crkvi, kojom je po istočnjačkom shvaćanju tesno spojena bila i sudska, i taj njegov rad na zemlji dobiće svagda i nebesku sankciju, jer će

[38] Wellhausen I., Das Evangelium Matthaei. Berlin 1914, str. 80.

[39] Stefanović dr. Dimitrije, Jevanđelje po Mateju. Beograd 1924, str. 102 - 103.

raditi u duhu Hristovu, kao njegov zamenik. ***Protiv učenja rimske crkve o primatu apostola Petra ima se primetiti, da je Hristos istu legislativnu i sudsku vlast u crkvi*** 18_{18} ***priznao svima apostolima".***

Gospodin dr. D. Jakšić[40] upotpunjuje mišljenje dra Stefanovića, kada piše: ***„Dakle vlast u crkvi sasredotočena je ne u jednoj ličnosti, već u skupu lica. A pošto su svi apostoli jednaki među sobom (Mat. 8, 22 - 27; 23, 8 - 12), to su i njihovi prijamnici t. e. episkopi, također jednaki, prema tome vlast nad svima ima skup - sabor episkopa, a vlast nad cijelom vaseljenskom crkvom mora pripadati saboru episkopa sve vaseljene ili vaseljenskom saboru."***

Na tumačenje g. dra Stefanovića i g. dra Jakšića ima se primjetiti slijedeće: Hrist kod Mt. 16, 16 - 18 obećaje zakonodavnu i sudsku vrhovnu vlast u upravi crkve samomu Šimunu - Petru, u Mt. 18, 18 svim apostolima ne isključivši Petra, poslije uskrsnuća izvršuje svoje obećanje najprije apostolima zajedno s Petrom (Iv. 20, 23), zatim samomu Petru (Iv. 21, 15 - 18).

Što se izvodi iz svih ovih skupa hronologijski uređenih podatakâ novozavjetne objave? ***Da je Hrist Petru obećao i dao napose prvenstvo ili primat uprave nad čitavom crkvom na zemlji, a apostolima nije obećana ni dana vlast međusobna jednomu nad drugim niti nad Petrom.*** „Čitav ovaj tekst izjave Hristove Petru Mt. 18_{18} svim apostolima ne isključivši Petra, poslije uskrsnuća pravi skup, ako se može reći, kako zapaža kritik P. Batiffol[41], Petar je onaj, koji veže i razvezuje kao što Isus drieši i razdrieše, kao što apostoli vežu i razvezuju jednako. On je temelj, kao što je i Isus, kao što su i apostoli. No on je sve to *s prvenstvom,* jer on je sam onaj, koji ima ključe kraljevstva, jer on je sam *major domus".*

Praktično ovo tumačenje potvrđuje povijest istočne crkve, koja je, prema priznanju istoga g. prof. Lebedev-a[42], priznavala primat rimskog pape, nasljednika Petrova time, što su oni „vršili

[40] Jakšić dr. D., Vlast u Hristovoj Crkvi. Hrišćanski život. Sr. Karlovci 1925. G. IV. Br. 10, str. 433.

[41] Batiffol P., L'Eglise naissante. Paris 1922, str. 108.

[42] Lebedev, Duhovenstvo drevnej vselenskoj cerkvi. Moskva 1905. Griveq — Chudoba, Byzanstké pojímání cirkevního prvenstvì a jednoty. Kromeriž 1922. Operum academiae Velehradensis. F. X., str. 17. Sr. G. Rauschen, Florilegium patristicum. Bonn 1914. Fasc. IX. Textus antenicaeni ad primatum Romanum spectantes XVI, 60 str.

prvenstvo vlasti na istoku, a da se nije nitko tomu protivio sve do V. stoljeća."

Dr. O. Ivan Marković[43] povijesno kritički je dokazao, kako su rimski pape prvenstvo vlasti vršili nad čitavom crkvom Hristovom za prvih osam vjekovâ.

G. Posnoff M.[44], redoviti prof. na bogoslovskom fakultetu u Sofiji proučavajući bizantinizam u povijesti starodrevne crkve Hristove, dolazi do toga zaključka, da svu krivnju raskola istočne crkve od zapadne nepriznavanjem primata papine vlasti nad čitavom crkvom Hristovom obara na nj: „Pa se vidi, da se bizantinski upliv odsijeva u žalosnoj borbi između carigradskog patrijarhe i pape, koja svrši, da razdvoji samu i jedinu kršćansku crkvu na dvije: istočnu i zapadnu."

Bogoslovski-crkveni bizantinizam je uzrok, što g. dr. D. Stefanović i g. dr. D. Jakšić ne priznavaju u Mt. 16, 16-18 Petru i njegovim zakonitim nasljednicima rimskim papama prvenstvo vlasti nad cijelom crkvom Hristovom, kako to je sva kršćanska starodrevna crkva Hristova za prvih V stoljećâ shvaćala, tumačila i držala.

Nedavno proučavajući dra F. Haase-a raspravu[45] namjerih se na nove poglede o prvenstvu Petrove vlasti i rimskog pape nad čitavom crkvom Hristovom.

Dosada dr. O. Ivan Marković, mgr. Herbigny, dr. Grivec i drugi dokazivali su prvenstvo vlasti Petrove i rimskih papâ nad Hristovom crkvom na temelju navedenih tekstâ sv. Pisma NZ., odlukâ crkvenih saborâ, svjedočanstvu grčkih i latinskih otacâ i t. d. Dr. F. Haase svratio je osobitu pažnju na stare sirske prijevode sv. Pisma NZ., istočne pisce, tumačitelje, koji su živjeli u Siriji, Babiloniji, Perziji, Arabiji i Etiopiji, te sabrao i donio njihova tumačenja, koja priznavaju u Mt. 16, 16-18 Petru i rimskim papama prvenstvo vlasti nad cijelom Hristovom crkvom prije i poslije Focija.

Započeto izdavanje prof. Nau-a u Parizu „Patrologiae orien-

[43] Marković O. Ivan, Papino poglavarstvo u crkvi za prvih osam vjekovâ. Zagreb 1883.

[44] Posnoff M., Bizantizm v istoriata na drevnata hristianska crkva. Godišnik na sofiiskia universitet VI. Bogoslovski fakultet. Sofija 1928., str. 244.

[45] Haase Dr. F., Apostel und Evangelisten. Münster i. W. 1922. Neut. Abhandlungen IX. B. 1-3 H. str. 147-185.

talis", koja je nadopunjak Migne-ove grčke i latinske, te Louvainskog „Spicilegium-a" otvorit će u dogmatičkim tekstovima nove poglede iz spomenutih nepoznatih crkvenih pisacâ, koji još bolje utvrduju kato'ičko tumačenje o prvenstvu vlasti Petrove nad čitavom crkvom Hristovom, a bizantinsko ostat će izolirano.

Katoličko tumačenje Mat. 16, 13-20.

Sva tri sinoptika (Mt. n. mj.; Mk. 8, 27-30; Lk. 9, 18-21) donose svečanu ispovijest Petrovu Hristova mesijanstva i božanstva u okolini Cezareje Filipove. Sam Matej pripovijeda obećanje prvenstva Petru, da se nagradi njegova vjera. Uostalom isti red slijedi kod Mateja i Marka. Marko upliće suviše ozdravljenje slijepca (Mk. 8, 22-26). Luka događaj stavlja poslije prvog umnoženja kruha. Tom prigodom kaže (Lk. 9, 18), da je Hrist molio. Poslije molitve, kada su bili prisutni njegovi učenici, da ih je Hrist zapitao, za koga ga drže ljudi? Marko (8, 27) nadodaje novu okolnost, kada se je nalazio na putu.

Na temelju pripovijedanja sinoptikâ događaj se je zbio u okolici Cezareje Filipove na putu, koji nije bio javan.[46]

13. Matej spominje mjesto zbog važnosti događaja. Opis Cezareje Filipove i okolice već je gori orisan. Hrist upita učenike: za koga drže ljudi, da je Sin čovječji? Mk. 8, 27 donosi: za koga ga drži svjetina? Iz ovoga se upita vidi, da je Hrist ispitivao za mnijenje naroda o njemu, a ne za mnijenje farizejâ i pisacâ.

14. Narod krivo poučen od pisacâ i farizejâ o zemaljskom i silnom vremenitom Mesiji[47], siromašna i ponizna Hrista nije htio priznati za Mesiju, nego neki su ga držali, kao n. pr. Herod Antipa za uskrsnula Ivana Krstitelja (Mt. 14, 2), ili za Iliju, koji se očekivaše kao preteča Mesijin (Mt. 17, 10-12); drugi opet za Jeremiju (Mk. 2, 18; 15, 13-16) ili za jednoga od starih proroka

Zamjenici ἕτεροι δέ ovdje se razlikuje od ἄλλοι jer se prvom pokazuju oni, koji su Hrista držali pretečom Mesije, drugom nekim od starih prorokâ.

15. Hrist pita oprečno lažnim mnijenjima naroda, što apostoli drže za njega?

[46] Augustinus, De consensu evangelistarum. Venetiis 1760. T. IV, l. II. c. 53. col. 102.

[47] Klausner Dr. J., Die Messianischen Vorstellungen des jüdischen Volkes im Zeitalter der Tannaiten. Berlin 1904, str. 119.

6. Petar, dok su ostali apostoli promišljali, što će odgovoriti, zadobivši od vječnog Oca objavu, kako se vidi iz r. 17., u ime svoje i njihovo ispovijedi Hristovo *mesijanstvo* i *božanstvo*. Palo je i prije sličnih ispovijesti, kao ona Natanaelova (Iv. 1, 49), Samaritanacâ (Iv. 4, 42), svjetine poslije prvog umnožanja kruha u pustinji (Iv. 6, 15), Petrova nakon Hristova euharističnog govora u Kafarnaumu (Iv. 6, 69), učenika Isusovih u lađici poslije utješene oluje (Mt. 14, 33), no sve ove dosadašnje nijesu Hristovo mesijanstvo tako čisto i bistro ispovijedile kao što ova posljednja Petar ovom prigodom ispovijeda, da je Isus Hrist naravni i vlastiti sin Božji i pravi obećani Mesija. Njegovo mesijanstvo osniva se na njegovom božanskom porijetlu i biću [48]. Bog je objavio ovu ispovijest Petru. Ona nije proizvod svijesne, tendencijozne redakcije. Ona nije Mateja evanđeliste *„kondensactja dviju ispovijesti* sv. Petra", kako Guenser H.[49] sudi, nego čista objavljena izjava Petrova u ovoj prigodi, u kojoj se ne ispovijeda samo Hristovo mesijanstvo (protiv B. Weiss-a [50]), nego i njegovo božanstvo.

17 Na temelju ove objavljene izjave Hrist kaže Šimunu - Petru, da ga blago njemu. Ime Šimun zadobi Petar na obrezovanju, a potonje Isus mu nadjene u Judeji (Iv. 1, 42; Mk. 3, 16), netom ga vidje. Kriva je pretpostavka Merx-a [51], da je ovo ime nastalo od Petronija prije 150 godina poslije Hrista. Petar ne dolazi od Petronija nego od aramajske riječi Kêfa'. Ono je bilo poznato u I. stoljeću u ostalim novozavjetnim knjigama i apostolskim ocima (Klem. 5, 4; Inj., Rim. 4, 3; Smir. 3, 2).[52] Sama aramajska boja jamči nam njegovu semitsku izvornost. Ono nije nadjeveno bilo Petru u opreci sa Pavlom (protiv Ivana Weiss-a [53]), nego da se zajamči tvrdoća Petrove vjere u Hristovo mesijanstvo i božanstvo.

[48] Tilmann Fr., Der Menschensohn. Freiburg i. Br. 1907. (Bibl. St. XII. B. 1 u. 2 H.) str. 116.

[49] Guenser H., La confession de S. Pierre. Ephemerides theol. Lovanienses. Lovanii - Brugis 1927. A. IV. Sv. 4., str. 527.

[50] Weiss B., Das Matthäus - Evangelium. Göttingen 1910, str. 294-295.

[51] Merx, Das Evangelium Matthäus, str. 161 - 168.

[52] Hennecke E., Neutestamentliche Apokryphen. Tübingen 1924, str. 485; 528; 532.

[53] Weiss J., Das Matthäus - Evangelium. Göttingen 1907. (Die Schriften des Neuen Test. I. B.), str. 344.

[54] Hieronymus E., Commentarius in Mt. Venetiis 1769. Ed.[2] Vallarsii - Maffei operum T. VII. P. I. l. III. c. 16. col. 124.

Ocu Šimuna - Petra bijaše ime Jona (= Golubica). Grčki tekst Ivanov 1, 42; 21, 15. 16. 17) zove ga *ὁ υἱὸς Ἰωάνου* (= Jahve je dar, milost, milosrđe). Kako se je ovo moglo zamijeniti? Jeronim [54] misli, da pogreškom prepisivačâ došlo je, da „mjesto Bar Joanna, t. j. sin Ivanov napisano je Barjona, oduzevši jedan slog." Teodor Zahn [55] kaže, da su prepisivatelji kodeksâ mogli lako dvoime zamijeniti ili jedno ispustiti, kao n. pr. u kodeksima LXX. Jehonon razno prepisivaše osim *Ιωαναν, Ιωαννας, Ιωανας, Ιωαννης, Ιωαν*, i *Ιωαναν, Ιωνας* (kod B. 1 Chr. 26, 3), *Ιωνα* (kod B. 2 Reg. 25, 23). No vjerojatnije je, da je otac Šimuna - Petra imao dva imena, što kod Židova nije bila stvar neobična, protiv Maldonata [56], koji drži, da je Barjona nastalo stezanjem od Barjoana.

Hrist, kada je Petar ovu ispovijest izrekao, kaže, da ga blago njemu. To znanje nije crpao iz vanjskih utisakâ pojave Hristove, niti iz ljudskoga ugleda, nego mu ga je sam Bog nadnaravno objavio. Meso i krv jest sinekdohe, kojom se čovjeka označuje, u koliko ima tijelo živo od mesa i krvi.

18. Hrist svečanu ispovijest Petrovu u ime apostolâ obećaje svečanim načinom da će nagraditi *prvenstvom vlasti* nad čitavom crkvom, koju će na osobi Šimuna - Petra sazidati.

Kao što si ti mene svečano ispovijedio za jedinoga, naravnoga Sina Božjega i pravoga Mesiju, izričem ti nagradu: Ti si stijena i na toj stijeni sazidat ću crkvu svoju. Hrist aramajski govoreći nazvao je Petra: Kêfa' = Iv. 1, 42:, *Κεφᾶς* Grčki su pisci preveli *Κεφᾶς* prvo muškim *Πέτρος*, zatim ženskim *Πέτρα* radi veće finoće stila.

Billerbeck - Strack [57] skeptički pita: „Da li zbilja potpuno odgovara ovaj tekst govora smislu u ustima Isusovim?" Logični i psihologijski vez teksta i konteksta izjave Petrove i Hristove tako je usko spojen, da se ne dadu rastaviti. Kada Billerbeck-Strack pripušta prvu, mora na temelju povezanosti sa kontekstom pripustiti i drugu.

Petrovoj se osobi pripisuju tri odlike u ovom retku: 1. čvrstoća slična stancu kamenu riječju: Kefas. 2. Temelj crkve ili ne-

[55] Zahn Th., Das Evangelium des Matthäus. Leipzig 1910, str. 542., n. 60.

[56] Maldonatus, Commentarius in Matthaeum. Lugduni 1682, col.339.

[57] Billerbeck - Strack, Das Evangelium nach Matthäus eläutert aus Talmud und Midrasch. München 1922., str. 730.

beskoga carstva riječju: sazidat ću crkvu svoju. 3. Nepropadljivost ili vječnost crkve na zemlji do konca svijeta riječju: i vrata paklena ne će je nadvladati.

Vrata paklena (Job. 38, 17; Is. 38, 10; Ps. 9, 14; 107, 18; Sap. 16, 13) = *πύλαι ᾅδου* bez člana naznačuju najčvršću neprijateljsku moć pakla, koja na nikakav način ne će moći Hristovu crkvu porušiti.

Ime se *ἐκκλεσία* u evanđeljima čita ovdje i u 18, 17, a znači carstvo nebesko ili Hristovo na zemlji.

Κεφᾶς na kojoj će Hrist sazidati svoje carstvo na zemlji, nije *„sam Hrist"*, kako sv. Anselmo[58] tumači, niti, *ἡ πίστις τῆς ὁμολογίας*, kako sv. Zlatoust,[59] niti, *ἡ ὁμολογία*, kako Teofilakt[60], niti „vjera", kako Bruno[61] niti „Otkupitelj", kako Beda[62] i Raban Maurus[63], niti „čvrstoća vjere", kako Eutimije[64] ili Druthmarus[65], niti „apostolska općina", kako T. Zahn[66], niti Felsengrund dieser Wahrheit", kako Billerbeck - Strack[67], *nego osoba Kêfe-Šimuna i njegovih nasljednika:* „Crkva se sastavlja i upotpunja, piše Kornelije a Lapide[68], ne iz vjere, nego iz istih vjernih ljudi kao djelovâ. Crkva nije pak drugo nego skup vjernikâ, zato i ista glava Crkve, da je istovrsna tijelu, čovjek vjernik, t. j., Petar i Veliki Svećenik (papa) treba da bude".

Vjera ili ispovijest vjere Petrove jest razlog, zašto je Hrist na njegovoj osobi sazidao Crkvu. „Hrist je dakle arhitekt, reče Knabenbauer[69], a temelj je Petar".

Ako li su gore navedeni neki oci, crkveni pisci i predsholastici tumačili: *na toj stijeni,* t. j., na toj vjeri ili ispovijesti vjere ili drukčije, njih se ne može uzeti, kao da su prvenstvo vlasti Petrove i Petrovih nasljednikâ nijekali. Ovaj dogmat na drugim mjestima u svojim knjigama oni su izričito ili učili ili praktično životom priznavali. Stoga lijepo zapaža Maldonat[70] tumačeći ovo mjesto sa ostalim njihovim knjigama: „Meni pak izgleda, da je

19. Hrist ovim riječima obećaje Kêfi - Šimunu dati vrhovnu

[58] Migne, PL. 162, 1396. [59] Migne, PG. 58, 554.
[60] Migne, PG. 123, 320. [61] Migne, PL. 165, 213.
[62] Migne, PL. 92, 78. [63] Migne, PL. 107, 991.
[64] Migne, PG. 129, 468. [65] Migne, PL. 106, 1396.
[66] Zahn Th., n. dj., str. 553.
[67] Billerbeck - Strack, n. dj., str. 732.
[68] Cornelius a Lapide, Commentarius in evangelium Matthaei. Venetiis 1717, str. 245.
[69] Knabenbauer, Evangelium secundum Matthaeum. Parisiis 1892/93. P. II., str. 55.

najvjerojatnije tumačenje, ako rečemo, da su oni namjeravali: na vjeri i ispovijesti Petrovoj da je sagrađena Crkva, t. j., *na Petru radi vjere i ispovijesti."*

19. Hrist ovim riječima obećaje Kêfi-Šimunu vrhovnu vlast nad nebeskim carstvom na zemlji, t. j. Crkvom. Ovdje se ne radi o prvenstvu časti, nego o prvenstvu Petrove zakonodavne, sudske i naukovne vlasti. Simbol ključevâ je znak vlasti. Predati kome ključeve carstva nebeskoga ili Crkve Hristove na zemlji, znači dati mu vrhovnu vlast uprave .

Protestanti, koji niječu hijerarhiju u Crkvi Hristovoj, čitajući ovaj redak nalaze se u velikoj neprilici, iz koje se gledaju na svaki način iskopati, ali ne mogu. Ovaj redak u zametku ruši njihov nazor o crkvi Hristovoj. T. Zahn[71], jedan od najboljih i najozbiljnijih njihovih tumačitelja, priznaje izvornost Mt. 16, 16-18, no o izrazima „vezati i razvezati" kaže, da su prazni i bespredmetni.

Vlast zavezivanja i razvezivanja, ne može se samo ograničiti „na praksu i zapt", kako Wellhausen[72] sudi, nego ona se proteže uglavnomu na vlast naučavanja i upravljanja cijelom Crkvom Hristovom.

20. Potom Hrist zapovijedi svojim učenicima, neka nikomu ne razglase ispovijest Petrovu, koju je u ime njihovo izrekao, prije negoli on uzade na nebo (Mt. 28, 19), jer se nijesu dovoljno pripravili ni židovski narod, ni farizeji, ni pisci, ni saduceji, da stupe u Hristovu Crkvu, te su očekivali Mesiju kao svjetovnjega kralja. Pravi smisao Hristova božanstva i mesijanstna bijahu tada nesposobni da shvate.

Zaključak.

Završuje se ova eksegetska rasprava riječima A. Harnacka[73]: „Svrhom I. stoljeća rimska je crkva imala primat čina u kršćanstvu. Njezina stolica bijaše prijestolnica svijeta. Ona bijaše crkva Petra i Pavla. Ona, koja bijaše najviše učinila za ujedinjenje i spoj katolički zajednicâ, vazda nad svim bdijaše, vazda spremna da u pomoć priskoči materijalnim i moralnim potrebama kršćanâ u cijelom carstvu".

Mt. 16, 17 - 19 tekst je najasniji i najstalniji dokaz prvenstva Petrova i rimskih papâ.

[70] Maldonatus, n. dj., col. 339 - 342.
[71] Zahn Th., n. dj., str. 553. [72] Wellhausen, n. dj., str. 81.
[73] Harnack A. - Marrucchi P., Missione e propagazione del Cristianesimo. Traduzione italiana. Milano Torino Roma 1906, l. III. e. 4., str. 319.

O. Ante Cikojević-Makarska.

Krst je temelj poslušja Papi.

SUMMARIUM. — *Christus est fundamentum obedientiae Summo Pontifici.* — Christus invisibiliter semper Ecclesiae praesens est. Anima illius est, fideles membra ejus mystici corporis. Utpote visibilis societas capite indiget quod Petrus ejusque successores sunt. Christus personaliter cum verbo unitus est, per promissionem et assistentiam cum Pontifice, quod quasi nova incarnatio dici potest.

Valide baptizati Christi subditi efficiuntur, simul etiam Pontificis.

Pontificum intima persuasio de sua universali paternitate, propterea etiam separatos ad subjectionem provocant. Quod aliae ecclesiae facere nequenut cum a Christo non sunt institutae.

Separati subjectionem debitam manifestant odio Pontificis quo infecti sunt, dum ad invicem et tolerantur et mutuo honore sese excipiunt, ut exemplum veterocatholicorum et graeco-orientalium clare ostendit.

Falso dicunt libertatem ligari Pontificis auctoritate, praesertim infalibilitate. Si Christus veritates suas explicaret, certo infalibilis esset, quare infalibilis non erit in Pontifice in quo et per quem agit? Paterna auctoritas in filios, civilis in cives custodit libertatem ab abusu, Pontificis auctoritas praestat libertatem filiorum Dei.

Miri fructus obedientiae erga Pontificem. Securitas doctrinae, inocentia, sanctitas vitae. Ideo Ecclesia est viridiarius virtutum. Fructus aliarum ecclesiarum somnus et ariditas, quod etiam eorum theologi confirmant. Organisatio Ecclesiae non in militari quadam disciplina consistit, sed in Spiritu Christi qui eam vivificat. Vocatio omnium ad subjectionem universali Patri.

Crkva tijelo Kristovo, vjernici uda njegova.

Krst je došao za spasenje svega čovječanstva, a ne samo onih ljudi, koji su živjeli ili došli u osobni doticaj s njime za vrijeme njegova boravka na svijetu. Drukčija tvrdnja bila bi uska tjesnogrudnost, koja se nikako ne slaže sa velikom ljubavi Božjom, kakova se je očitovala u inkarnaciji, niti sa velikom Krstovom dušom, koja je grlila svaku dušu prikazujući se za svaku žrtvom.

Historijska je činjenica i vjerski dogmat, da Krst nije ostao u vidljivom ljudskom liku na svijetu do svršetka njegova. Trebalo je da se poslije velike žrtve na Kalvariji povrati u svoju slavu. Stoga je on blago prekorio učenike koji su putovali u Emaus: „o bezumni i sporoga srca za vjerovanje svega što su govorili

proroci. Nije li trebalo, da to Krst pretrpi, i tako uđe u slavu svoju"[1]. A ipak da njegov dolazak na svijet bude koristan svim ljudima, morala je njegova osoba ostati trajno na svijetu. I kao što je jednom sa Kalvarije kao najviša žrtva, davao svijetlo i bio put istinskomu životu, trebalo je da takav put istine ostane i naprijeda.

Ovoj potrebi Krst je udovoljio na genijalni način, koji odgovara svojstvima nevidljivoga duha Božjega, i Crkve, vidljivoga društva — naime: dovršivši svoju mučnu zadaću pošao je u svoju slavu, i ujedno je ostao na svijetu u svojoj Crkvi, da joj bude neprevarljivi put istine i njezin život.

Prema tome dok je Krst u nebu ob desnu Oca, ujedno je u svojoj Crkvi svojim duhom, brigom, providnošću i svojom trajnom prisutnošću, kako on sam reče: „evo ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta".[2] Tako Crkva biva Krstovo tijelo, a on njezina duša. Pošto su vjernici djelovi Crkve, koji iščinjaju njezino tijelo, time oni postaju nužno Krstova uda - uda otajstvenog Krstova tijela. Tako Krst ostajući trajno u Crkvi, nužno dolazi preko nje u doticaj i najužu vezu sa svakim njezinim članom, kao sa svojim duhovnim udom, koga je on sebi porodio po sv. Crkvi. Ovo je sv. Pavao onako krasno i lapidarno izrekao. „jer kao što je tijelo jedno, te ima mnoge udove, a svi udovi tijela, premda su mnogi, jedno su tijelo, tako i Krst. Jer jednim duhom mi se svi krstimo u jedno tijelo, bili Židovi ili Grci, ili robovi, ili slobodni, i svi se jednim duhom napojismo"[3].

Nova inkarnacija.

Svako društvo nužno traži glavu, koja će ga upravljati, jer kakogod ne može biti socijalnoga tijela bez podložnika, tako ne može biti toga istoga socijalnoga tijela bez socijalne centrale, koja veže pojedince među sobom dajući život svakome napose i cijelomu skupu.

I Crkva kao vidljivo društvo treba vidljivu glavu za svoju upravu. Protestanti i sve sljedbe odjeljene od Rima tomu se protive. Milaš izričito veli da je Krst sebi zadržao poglavarstvo, niti ga je dao ijednomu od Apostola.[4] Prema tomu u Crkvi ne

[1] Luka 24. 25.
[2] Mat. 28. 20.
[3] Cor. I, 12, 12—14.
[4] Milaš: Pravoslavno crkveno pravo § 49.

ima nikakova poglavarstva, koga bi ljudi bili nosioci. Onda ne znam, kako mogu biti biskupi poglavice u svojoj biskupiji i zašto hierarhija u Crkvi sa jurisdikcijom?! Dosljedniji je Popov kad poprima načelo srodno protestantizmu, po komu nije vlast u kleru, nego u skupu — u svoj Crkvi.[5] Naprotiv zdrava katolička nauka kaže: Isus je ostao u Crkvi do svršetka svijeta. On je njezina duša koja ju oživljava. Ali on je sada nevidljiv, a treba da bude vidljiv, jer društvo upravlja samo vidljiva glava. Stoga je našao vidljivoga zamjenika, preko koga će on nevidljiv postati vidljiv, da tako ovo društvo bude moglo koracati sigurnim putem. Taj zamjenik je sv. Petar i njegovi nasljednici, jer njemu je poslije doručka čudesno pripravljenoga na jezeru tiberijadskomu rekao tri puta: pasi janjce moje, pasi ovce moje.[6]

Ali gornjim činom nije Krst prenio svoju vlast na drugoga tako da on već ne ima faktičnoga utjecaja u upravi. Takav prenos događa se kod svjetskih vladara, jer kada polaze u inostranstvo, za vrijeme njihova otsustva, ostavljaju zamjenika-regenta, koji u njihovo ime vlada. I ako kraljevi nijesu dužni na kanonsku residenciju, kao što su dužni duhovni pastiri, ipak je i kod njih potrebita neka barem u njihovu zastupniku. Naravno da će regent paziti u upravi na želje svoga kralja.

Ali regenstvo Petra i njegovih nasljednika mnogo je drukčije, kako to jasno slijedi iz onoga što smo kazali, jer dok regent upravlja dotle se vladar nalazi vani države, ili je inače nesposoban da vlada pa kao takav ne može utjecati na državnu upravu. Dočim Krst jednako je prisutan svojemu kraljestvu, i ako duhovnim načinom. Tako biva njezinim ugaonim kamenom, o kojem kaže sv. Pavao da nitko drugoga ne može postaviti.[7] I ovaj, sveder prisutni, Krst u svojoj Crkvi zajedno sa Petrom i njegovim nasljednicima čini vrhovno starešinstvo Crkve. On je duša njezina, a Petar i njegovi nasljednici jesu ured, kroz koji Krst navješćiva svoju volju za posvećenje duša.

Ovo je novo upućenje, koga je Krst Bog-čovjek učinio na svijetu. Naime: Krst kao Bog slika je Boga nevidljivoga, kaže sv.

[5] Welches ist die eigentliche und höchste Autorität in der orthodoxen Kirche? Die Antwort muss wiederum lauten: Die ganze Kirche, die ganze Gemeinschaft der Kirche, nicht etwa allein die Bischöfe. — Das orthodoxe Christentum des Ostens str. 84.

[6] Iv. 21, 15.

[7] Cor. I, 13, 12.

Pavao.[8] Time je veliki apostol označio njegovu božansku narav i bogatstvo dobara, koja posjeduje od vijeka. A Krst kao čovjek, zašao je u dubinu božanstva, postao dionikom njegovih dobara i vlasti. Stoga je mogao reći: data mi je sva vlast na nebu i na zemlji.[9]

Postavivši Krst Petra i njegove nasljednike da budu vidljiva glava Crkve, nužno je došao u intimni odnošaj s njima pogledom na upravu Crkve. Tako je Krst sa vječnom Riječi jedno, a Petar i njegovi nasljednici sada su sa Krstom jedno. I kako je Krst po upućenju postao dionikom božanske vlasti, tako su Petar i njegovi nasljednici postali dionicima Krstove vlasti u njegovoj Crkvi. Stoga je Krst rekao, da će mu dati ključeve kraljestva nebeskoga; i štogod odriješi na zemlji, bit će odriješeno i na nebu, a štogod zaveže na zemlji, bit će zavezano i na nebu.

Na rimskoj dakle stolici sjedi od početka Crkve Petar i njegovi zakoniti nasljednici, koji vode njegovu zaručnicu, a Krst rukovodi njihova djela da budu spasonosna za nju. I to je novo Krstovo upućenje!

Podložnici Krstovi, podložnici Papini

Ova istina nužno slijedi iz učinaka krštenja u duši. Sv. Pavao piše Rimljanima: „ili zar ne znate da svi mi, koji smo kršteni u Krsta Isusa, da smo u smrt njegovu kršteni. S njim smo dakle ukopani krštenjem u smrt, da kao što je Krst uskrsnuo od mrtvih slavom Očevom, tako i mi u novom životu da hodimo".[10]

Ovim je sv. Pavao označio spasonosne učinke sv. krštenja. Krst je došao na svijet, da ga spasi svojim životom i smrću. Spasenje svaki može postići postavši dionikom Krstovih zasluga i djela u kojima se je ispoljila njegova skrajnja ljubav. I pravom on je mogao reći: veće ljubavi ne može nitko imati već dati dušu svoju za ovce svoje.[11] Dionicima pako svega toga postaju ljudi u prvomu redu po sakramentu krštenja, jer je ono vrata u Crkvu sa pravom na ostale sakramente i blagodati. Tako je nuždan ovi sakramenat da ga nadomješta samo goruća ljubav i proljevena krv za istine vjere. Stoga je Krst onako živo preporučio Nikodemu ovo preporodno sredstvo.[12]

[8] Colos. 1, 15.

[9] Mat. 28, 18.

[10] Ivan 10,11.

[11] Iv. 10,11.

[12] Iv. 3. 3.

Dok pane na nas preporodna sakramentalna voda, postajemo udo tijela Krstova i dionicima njegovih djela, pa svrhunaravni učinci struje žilama naše duše. Stoga Pavao kaže: „ako smo s njime najuže združeni u sličnost smrti njegove, bit ćemo i uskrsnućem".[13]

Ovo duševno naše preporađanje, ujedno je za nas umiranje svijetu sa Krstom. Od onoga časa mi postajemo isključivo vlasništvo njegovo koje nikada ne svršiva. Ako se dogodi da duša u burama života, zaboravi na Krsta, ili shrvana tijelom vrati se svijetu kojemu je umrla, i tada ostaje ovca Krstova, premda nevrijedna. Kršteni žig utisnut u dušu na krštenju ostaje vječna etiketa napisana Krstovom rukom na kojoj se čita: isključiva svojina Krstova! Stoga je on, dobri pastir ostavio 99 ovaca, a tražio jednu izgubljenu, koja uvijek ostaje njegova.

A rekli smo da su Petar i njegovi nasljednici, nužno spojeni sa Krstom, jer oni su vanjsko očitovanje Krsta u njegovoj Crkvi. Radi toga moramo kazati: pošto u krštenju svaka duša postaje Krstova i on na nju stiče pravo i nepovredivo pravo, to onda i veliki rimski svećenik slično pravo stiče na nju. Pravo Krstovo i nasljednika Petrovih samo se razlikuje u trajnosti, jer Krstova se vlast proteže iza zagrobnoga života, kroz vječnost, dočim nasljednika Petrovih samo je na ovomu svijetu. Smrću tjelesnom ova njihova vlast prestaje, jer tada Krst biva očevidan dušama, pa nije potreban onaj, koji će ga u vanjštini prikazivati i zastupati.

Vlast dakle Pape istovjetovana je sa vlašću Krstovom, i kao što je u Krstu trajna, tako je i u Papi trajna za ovoga života, niti ju može itko prekinuti, izuzev samu smrt. Mogu se duše iznevjeriti svomu krštenju, mogu se podati zavodljivim strastima, koje će ih dovesti da zamrze namjesnika Krstova zabacujući njegovo vrhovno kormilarstvo i potcjenjujući njegove naloge, ipak to im ništa ne će pomoći. Ispod njegove vlasti ne će se izbaviti niti će moći opravdati svoju neposlušnost njegovim zapovjedima, jer dok su za ovoga života pod jurisdikcijom nevidljivog Krsta, nužno moraju biti pod onom vidljivom nasljednika Petrova.

Svijest Papa o svojoj vlasti.

Vlast nasljednika sv. Petra njima je tako vlastita i spontana

[13] Rim. 6; 5.

da svako valjano kršteno čeljade nužno smatraju svojim duhovnim djetetom, na koje imadu vrhovnu vlast. Stoga drže strogom dužnošću da o njima brigu vode, i molitve šalju Bogu za nje. Pošto se događa da se koje njeno dijete iznevjeri učinjenomu obećanju ili iz strasti, ili neznanja i krivoga uzgoja, tada ona posvećiva za svoju djecu osobitu pažnju u žrtvi i molitvi.

Nikakova kršćanska sljedba nema tolike vjere u samu sebe kao namjesnicu Krstovu, koja bi od njega bila određena majkom sviju. Stoga se kod njih ne zapaža briga većega stepena za one, koji su vani, pa ne ćute tako osjetljivo ni dužnosti da ih pozivlju natrag u krilo.

Imamo dvije velike kršćanske sljedbe: protestantsku i pravoslavnu. Prva je našla svoju ekspanziju kod germanskih plemena, druga je prešla od Carigrada na većinu slavenstva. I kod obiju, premda su brojne i jake, ne zapažamo živoga pokreta za ostvarenje jedinstva crkvenoga. Tamo se mršavo proučavaju sporna pitanja, ili ako to biva, biva jednostrano sa pretečnim predrasudama o katolicizmu. Što je katoličko apriorno je slabo, sumnjivo, crno. Dosta je da je Papa toga pokrovitelj! Nijedna ne pozivlje auktoritativno u svoje krilo, nego prave sastanke nekakova prijateljskoga zbliženja bez jedinstva dogmatskoga. Niti bi se ovo moglo izvesti bez popuštanja sa obiju strana, a to je faktično nijekanje ispravnosti sadašnjega vjerovanja. Ne niječemo da je bilo pojedinačnih sjajnih pojava koji su se znali uzdignuti nad svoj uzgoj i okolinu: Leibnitz je živo želio da se obnovi jedinstvo Crkve, još više velika ruska duša Vladimir Solovjev, Galizin, Gagarin, koji su konačno svršili u katoličkoj Crkvi. Ali službene crkve nijesu poduzimale jačega rada u tomu pogledu; a ni glas velike njihove djece nije našao kod njih ozbiljna prijema.[14] I dok ove dvije sljedbe žive bez gornjih ideala, dotle katolička sa svojim poglavicom ćuti veliku dužnost da zove svoju djecu k sebi, gdje će naći Krsta koga su željni i potrebni. Povijest rimskih Papa glasno govori o ovoj njihovoj dubokoj svijesti. Njihova pisma, poduzeća, molitve svjedoče o ozbiljnom shvaćanju općega očinstva njihova.

Pomislimo za čas na korifeje gornjih kršćanskih sljedbi: Lutera i Focija. Prvi zadojen paklenom mržnjom na Crkvu i njezina poglavicu, pun klevete i psovke do ogavnosti, raskida za-

[14] Aurelio Palmieri; La chiesa russa str. 105.

ručnicu Krstovu. A Pape upotrebljavaju svu očinsku ljubav, da svedu na pravi put odmetnutog sina. Drugi pak učen i, okretan, ali obožavatelj svojih prirodnih vrlina, duboko pada progoneći svetoga čovjeka, zakonitoga biskupa. Tim unosi nered i rastrojstvo u tijelo zaručnice Krstove. A kakav je postupak ovdje rimskoga Pape? Beogradski „Vesnik"[15] svaljuje odgovornost za nesretnu skizmu na Nikolu I. Ali neispravno, jer povijest drukčije kaže: da je Ignacije bio pravedan i svet; da je Focije bio neiskren i lukav, da je Papu zavadao u bludnju, a Nikola nije se dao zavesti od laži.[16]

I njegovi nasljednici radili su u istomu duhu. Sazivali su crkvene sabore u Lionu 1274, Ferrara-Firenci 1439. U posljednje vrijeme Leon XIII, taj visoki duh obratio je poglede k istoku jer je vidio svoju djecu u Slavenstvu. Postavio je na oltar velike naše svetitelje da budu uzori i zagovornici jedinstva sa materom Crkvom. Istim putem slijedi Pio X, Benedikt XV, i sada sretno vladajući Pio XI. A da ova velika misao dođe do ostvarenja, osnovan je naučni institut u Rimu za proučavanje istoka, jer nepatvorena nauka vodi Krstu i njegovoj Crkvi.

Jasno je da takav rad i žrtve mogu poticati jedino iz duboke svijesti universalnoga očinstva, koga je od Krsta baštinio onaj, koji tako radi.

Svijest kršćanstva o podloštvu Papi.

Ovoj svijesti Papine pastirske vlasti odgovara u kršćanstvu svijest podloštva. Pod kršćanstvom razumjevamo sve vjernike podložne sv. Ocu, kao što i one koji bježe ispod njega. Svi su svjesni toga podloštva na svoj način.

Najprije vjernici odani Papi, njegovi su vjerni podanici, uvijek spravni na njegove naloge. U stvarima vjerskim može biti raznih pogleda. Spomenimo se krasne Gospine prerogative. O njoj su veliki umovi oprečno mislili. Ali kad je glas sv. Oca razglasio svijetu da je Marija čista od istočne ljage, protimbe padaju, a svi uzdisaji duša spojiše se u veličajnu pjesmu na hvalu Bogu, koji joj je toliku milost dao. U posljednje vrijeme moder-

[15] Br. 5, god. 1929.

[16] Hergenröther „Photius" kaže: Takove laži nijesu mogle probuditi nikakova pouzdanja u jednostavnoj Nikolinoj duši... Nikola nije bio sklon, da se dade upotrebiti kao sredstvo za tuđe ciljeve; njemu je bilo do toga da pravednost pobijedi, str. 414.

niste su širili konfuznu nauku, koju su uvijali katoličkom koprenom. I najumniji nasjedali su njihovoj varci. Tek kada je Pio X. označio njihovu nauku „skup svih zabluda," došlo je potpuno svijetlo Krstovo.

Ova svijest ne proteže se samo na područje vjere, morala, upravnih, disciplinarnih ili bilo kojih stvari, koje namjesnik Krstov kao obvezu nalaže, nego i u onim koje on svjetuje. Da, i njegovi savjeti za odane vjernike nešto su sveta pa ih uzimlju za normu života. Stoga je biskup Mahnić izrekao ono što svako odano srce katoličko ćuti kad je rekao: Iz enciklike i naputaka sv. Stolice govori katolicima glas očev. Već prirodni zakon nalaže djeci neka slušaju oca.[17]

Ali i oni koji bježe ispod njegove vlasti svojim postupkom tu vlast priznaju. Valjda je ova tvrdnja na prvi mah čudnovata. Nu ako pomnjivije promislimo vidjet ćemo da je naravna i ispravna: Podređenost jednoj vlasti očituje se priznanjem vlasti i poniznim podlaganjem svoje volje njezinim naredbama. To je gornji slučaj sa vjernicima koji rado vrše i savjete. Drugim se načinom očituje u otpornosti toj vlasti i mržnji na njezina nosioca. Psihološka je istina, da se ljubav prema jednoj osobi često pretvara u mržnju. I sva ona vrijednost, koju je ljubljena osoba posjedovala pretvara joj se u nevrijednost: Prije je u njoj valjalo sve, jer je ljubav prekrivala manjkavosti; sada ne valja ništa, jer mržnja stvara manjkavost i ondje, gdje ima vrlina. Što je ljubav jača, to je mržnja veća. Stoga je najveća mržnja između muža i žene, oca i sina, ili zavađene braće, kada već do trajne mržnje dođe Dotičnici svakoga drugoga vole i sa svakim prijateljski doticaj traže, samo ne s njima, koje već ne smatraju svojima. I to oni jasno ističu veleći: to moj brat, otac nije. A ovakav postupak što znači? Javno priznanje u negativnom obliku, da je to njihov brat, otac i t. d.

Slično se događa ostalim vjeroispovijestima prama katoličkoj Crkvi i njezinu poglavaru. Bile su s njome jedno, jedno su morali i ostati. Na žalost one su to jedinstvo prekinule, a to znači mržnju prama njojzi, jer ona nosi nužno razdvajanje, kao što i razdvajanje mržnju. Tako ljubav, koja ih je vezala s Petrovom Stolicom, od koje su tražili pravorijek u svim duševnim pitanjima, pretvorila se je u mržnju. Stoga ondje, gdje su gledali prvu

[17] Knjiga Života str. 109.

stolicu, vlast i auktoritet Krstov, sada vide uzurpatorski čin i zarobljenje ljudske savjesti. Osobiti izgled vanredne mržnje pruža nam Martin Luter. Ni sama smrt nije ga mogla odvratiti od nje, pa je u njezino predvečerje napisao na zidu ove riječi: Pestis eram vivus, moriens ero mors tua, Papa.[18]

Ono, što jedinstvo ruši mora da i opstoji sve dok rastava traje. Stoga mi kod ovih vjeroispovjesti uvijek susrećemo skrajno neraspoloženje prama katoličkoj Crkvi i njezinoj glavi, koju često nazivlju „silnikom, častohlepnikom, uzurpatorom" i t. d. Beogradski „Vesnik" iznoseći Focija kao blaženika istočne crkve zove ga neodoljivim zaštitnikom crkve od vlastoljublja papskog.[19] A isti list oglasuje da Papin šestgodišnji jubilej pada u nedjelju bludnoga sina, i već time uspoređuje ga s njime.[20] Dosta je pročitati što su tobožnji starokatolici napisali kroz ovo malo godina na adresu sv. Oca, da se vidi kolike nerede može diktovati mržnja odmetnute djece. Stoga bilo koje sljedbe bježe od Pape kao strašnoga plašila, a kod njega ništa nije dobra. Sve je crno, natražno, ropsko.[21] Međutim prama svakoj drugoj sljedbi imadu i tolerancije i ljubavi i bratstva. Kad se je u našoj državi pojavila starokatolička crkva sa poglavicom Markom Kalođerom, koji je onako nemilo ožigosan od svoga klera, pravoslavna sljedba tu novu pojavu pratila je sa najvišom simpatijom, a starokatolici smatrali su pravoslavnu svojom rođenom sestrom. Slično se je dogodilo i pri prvomu porodu ove crkve poslije Vatikanskog sabora. Kad je držala svoj prvi Kongres u Kölnu 1872 na nj su došli i pravoslavni bogoslovci iz Grčke i Rusije, a protestanski iz Njemačke, Engleske i Amerike.[22] Ovakova sućut i bratstvo redovito je kod sviju, pače jedna drugoj šalje na škole i svoje svećeničke kandidate.

U našoj Kraljevini došlo je ovo bratstvo do jakoga izražaja prigodom boravka anglikanskoga biskupa Grejga. Ovaj je u Sarajevu u arhijerejskom ornatu došao u pravoslavnu crkvu gdje je održao svečani govor i usporedio obe crkve momku i djevojki. Dijelila ih je, reče, bučna rijeka a nijesu znali da ima brod, ko-

[18] Savio: Breve Storia della chiesa str. 10.
[19] God. 1929 br. 6.
[20] God. 1928 br. 7.
[21] De Maistre „Du Pape str. 322 kaže: Sva odijeljena društva, ujedinjivaju se u mržnji proti jedinstvu koje ih ruši.
[22] Petar Smirnov: Istoria hristanskoi pravoslavnoi cerkvi str. 144.

jim će jedno drugomu doći. I kad su ga ugledali, poslužiši se njime, pali su u „vatreni zagrljaj"![23]

Zašto je dakle ovim sljedbama kod katoličke Crkve sve crno, a kod drugih sve tako krasno da se u zagrljaj leti? Zar su po vjerskom nauku bliže. To tvrdi Stevan Zankov[24] o pravoslavnoj i protestanskoj, ali njegova tvrdnja ne stoji. Pravoslavlje ima žrtvu, sakramente, tradiciju i t. d. kao i katolicizam. Upravo stoga je veliki Solovijev naglasivao faktično jedinstvo ruskoga naroda sa rimskom Crkvom.[25] Dočim protestantizam nema ni žrtve, ni sakramenata, pače stoji u skrajnoj opreci sa pravoslavljem i katolicizmom.

Što ih onda spaja u takovu ljubav? Vrhovna vlast Papina ispod koje hoće da bježe! Stoga dižu složno očajni krik: Nećemo te! Nijesi naš otac! A time potvrđuju i njegovo očinstvo i svoje dužno podloštvo!

Naša sloboda i poslušnost Papi.

Ljudi, koji ne poznaju pobliže ove božanske institucije, ili crpe o njoj znanje iz mutnih izvora, ne mogu da slože ljudsku slobodu i slijepu poslušnost Papi i njegovim naredbama. Osobito ih smeta njegova neprevarljivost. Kako to da jedan čovjek, svojstava kao obični ljudi, katkada manje kulture i prirodnih darova, dok je izabran na Petrovu stolicu postaje tako uman da je neprevarljiv i da ga moramo u savjesti slušati?!

Ali ovakove tvrdnje izlaze iz neznanja samoga pitanja. Katolička nauka ne kaže da Papa mora biti najumniji čovjek bilo po prirodnim svojstvima, bilo po kulturi, premda su oni redovito kulturni i umni ljudi. Ne uči ni to, da je on svet i bezgrešan, jer on može da ima grijeha, od kojih se ispovijeda, i jer je drugo bezgrešnost, a drugo neprevarljivost.[26] Ne uči ni da je on uvijek neprevarljiv, jer, kao čovjek, može da pogriješi. Jedino neprevarljivost Papina biva ondje, gdje se tiče istina Krstovih, nužnih za vjerovanje i djelovanje vjernika. Ove istine on je predao u ruke Crkve, kojoj je on nevidljiva glava, a Petar i njegovi

[23] Veroljub god. 1929, br. 4—5.
[24] Das orthodoxe Christentum des Ostens str. 136.
[25] L' idée russe: notre religion, en tant qu'elle se manifeste dans la foi du peuple et dans le culte divin, est parfaitement orthodoxe — apud Jugie: Theologia dogmatica vol. I. str. 27.
[26] P. Gagarin kaže da mnogi Rusi uzimlju bezgrešnost za neprevarljivost — Jugie: Theologia dogmatica christianorum orientalium I, str. 30.

nasljednici vidljiva, pa je Krst nužno spojen sa rimskim Papom, kada se radi o njegovim stvarima.

A ljudi su raznih svojstva: neki su hladni, neki nagli, fantaste, kratki, neizmjereni i t. d. Teško je naći savršena čovjeka, tim više kada razne strasti imadu u njemu stalno sjedište, koje vrše jaki upliv i na njegovo shvaćanje. Ovo često biva uzrokom da netko, pogledom na Krstov nauk, bude u svojim sudovima pretjeran ili nedotjeran. To donaša golemu zbrku i ruši djelo Krstovo. Očiti dokaz pružaju heretici, koji, slijedeći svoje subjektivne poglede, uvjetovane njihovom fantazijom, strastima, zapali su u velike zablude postavši tako pogibeljnim zavodnicima cijeloga društva. U takim okolnostima morao bi sam Krst dignuti glas i spasiti svoj nauk. A pošto on, kao nevidljiva glava, ne može, to on čini preko Petra i njegovih nasljednika. Kad bi sam Krst tumačio svoje istine, kao što ih je tumačio za svoga života, bez sumnje njegovo bi tumačenje bilo neprevarljivo. Nu kada ih sada tumači preko Petra i njegovih nasljednika, to on mora jednako biti neprevarljiv u njima. — Odnosno: oni su neprevarljivi u pitanjima Krstova nauka, jer kroza nje govori nevidljiva glava — Krst. To je ona pomoć Duha Svetoga, koju Krst šalje svojoj Crkvi i njezinu poglavici.

Kada Krst nebi bio ovo učinio ostavljajući u Crkvi ured sa zadaćom izricanja odlučnih sudova u ovim stvarima tako važnim za život ljudi, manje bi providio svojoj Crkvi nego je provideno drugim zajednicama: U obitelji je očeva zadnja riječ odlučna i mjerodavna. U državama kraljska upravna i sudačka vlast zadnja je instancija, simbolizirana u maču, kojoj se svak mora pokloniti, jer inače nastaje nered i revolucija. U Krstovoj Crkvi zadnja i odlučna riječ spada na njezina vidljivog poglavicu. A odlučnost mora nositi u sebi neprevarljivost, jer u pitanjima istine ona je samo odlučna, kao što je mač u državi.

Zapovjed očeva ne diže prave slobode djeci, nego uzgaja u njima budućega čovjeka, koji će znati da ravna svojom slobodom prama ljudskom dostojanstvu.

Kraljevski auktoritet također ne ruši građanske slobode, nego ju štiti od nemirnjaka, uvjetujući tako normalan i sretan građanski život.

Ni zapovjedi poglavice Crkve Krstove ne mogu da ugrožavaju slobodu vjernika, nego naprotiv dižu je do slobode sinova Božjih, jer one su duševno svijetlo, koje usavršuje razum, pri

čemu se volja usposobljava za više svrhunaravne podvige. Stoga sv. Pavao ističe slobodu ondje, gdje je duh Gospodnji.[27]

Plodovi poslušnosti Papi.

Posluh je svoj prirodi nuždan, jer o njemu ovisi njezino dobro. Lijepo je, kada se sunce na istoku rada, ili kada o sutonu tone u morske dubine; lijepa su polja osuta cvijećem; lijepo je plavo nebo sa sitnim mirijadama zvijezda, koje nam iz nedohitnih visina šalju svoj srebroliki osmjeh. A sva ta ljepota plod je poslušnosti zakonima u svakoj pojedinoj stvari. Digni ovu poslušnost zakonima, učiniti ćeš od te ljepote najstrašniju zbrku — kaos.

Kako je u prirodi poslušnost zakonima uvjet njezine ljepote, tako je u dušama uvjet duševne ljepote i dobara. Prvi čovjek donio je neposluhom nesreću i proklestvo za sve ljude; drugi čovjek — Bogočovjek svojom poslušnošću, donio je otkupljenje svemu ljudskomu rodu, uzdignuvši ga na novi život milosti i posinovljenja Božjega. Stoga je sv. Pavao rekao, da je Krst za nas „mudrost od Boga i pravda i posvećenje".[28]

S poslušnošću Krstovom Bogu ocu došlo je svijetu otkupljenje, a s poslušnošću vjernika vidljivoj glavi njegove Crkve dolazi aplikacija ovoga otkupljenja na svaku pojedinu dušu.

Kad je Krst poduzimao svoj misionski put kroz rođene krajeve njegova neobična i svijetla riječ otvarala je dušama nove puteve. Plemenite duše sa ugodnošću primale su njegovo svijetlo smatrajući se sretnima u njegovoj blizini. Stoga je Petar rekao: „Gospodine, kome ćemo ići? Ti imaš riječi vječnoga života".[29]

Takovu sigurnost osjećaju koji se nalaze u jedinstvu Krstova namjesnika. U svako vrijeme zablude dižu glavu. Obično su obučene u zamamljivo ruho, pa je teško otkriti njihovu varku. Ali poslušna djeca Petrove Crkve sigurna su od njih, jer njezin kormilar u potrebni čas diže glas pun snage i auktoriteta, otkriva zabludu i ukaziva pravi put Krstova nauka. Tako Crkva kroz usta Papina formulira Krstove istine prama raznim oblicima zla u kojim se pojavljuje. Jasno je da su vjernici sretni u trajnom Krstovom svijetlu, koje u njegovoj Crkvi neprestano sije.

---

[27] Kor. II, 3. 17.
[28] Kor. I. 1. 30.
[29] Ivan 6. 63.

Duše plemenite dolazeći u osobni doticaj sa Krstom ćutile su osjetljivi uticaj njegova božanstva. U njihovu srcu budila se je ljubav prama njemu i kreposnomu životu. Miris čistoće, djevičanstva, svetosti dizao se je palestinskim vrletima iz čistih duša, koje je Isus posvetio. To i sada biva u Crkvi, koju u ime njegovo vodi Petrov nasljednik. To je razlog da u njoj najdivnije kreposti cvatu: Svagdano pobožne duše po crkvama u tihoj molitvi stoje pred oltarom i klanjaju se živomu Bogu u euharistiji. Ranom zorom kleče na oltaru i združivaju se s njime u sv. pričesti, koja ih krijepi za rad, borbu i pobjedu. Ova Crkva u pravom smislu živa je crkva, puna je snage, cvata, života i svetosti. Heroične duše svagdano podiže na oltare. Papina je osoba za svakoga otac i u njemu gledaju onoga, koji mu je dao vlast. Stoga osjećaju međusobno bratstvo, radi čega je u Crkvi jedna duša i jedno srce.

Dok ovakovim plodovima rađa Crkva Petrova i njegovih nasljednika, dotle kod ostalih opaža se očiti zastoj, mrtvilo, ukočenost. De Maistre je rekao o takovim Crkvama da su „neplodnice" jer ne rađaju zaručniku Krstu svete i nevine djece. Je li De Maistre izrekao istinu i ako je gorka? Mislimo da jest, jer to potvrdiva život svih odijeljenih crkava, a to nehotice priznaju i sami njihovi pisci. Voja Matić ovako se tuži: Opadanje vere i morala u našem narodu jeste za osudu... U crkvu dolazi vrlo mali broj vernih, i to su većinom sve isti, posvednevni posetioci. Za njih se ne može reći da su ravnodušni prema veri, ali to je kap u okeanu. Gde su ostali? Gde je većina? Gde je pravorevni narod.[30] Slobodan Radenković veli: „U seoskoj tišini, kad površim poslove u parohiji, razmišljam često šta će biti i dokle će nas odvesti ova mrtvačka crkvena ukočenost. Malo je reći ovo je prava Božja kazna".[31] Pisac P. u istomu broju „Veroljuba" poziv|je neka i pravoslavna crkva izađe „iz današnje učmalosti i mrtvila". Dok ovi pisci žele dati nove pobude i života svojoj crkvi, dotle P. J. Odavić u tomu vidi oznaku pravoslavlja i kaže: „A u čemu se sastoji ta srpska pravoslavna vera, i na koji to način pravoslavni Srbi manifestuju verska čustva? Da li svakodnevnim posećivanjem crkava, da li klečanjem u crkvi, da li krštenjem kad se pored crkve prođe... Ne, absolutno ne. Za sve te

[30] Vesnik 1929 pr. 6.
[31] Veroljub god. 1928 br. 10.

i takove oznake „više kulture, za kakve ih masa hipokrita i pokvarenjaka protura, srpski pravoslavni narod hvala Bogu nije nikad znao, niti ih je ikada praktikovao.[32] Po priznanju dakle g. Odavića onamo vjernici ne pohađaju crkvu, ne kleče pred oltarom, ne krste se kad pokraj crkve prođu, ne blaguju često tijela Gospodnjega, jer su to stvari koje hipokrite šire u puku!! Kako će onda crkva rađati nevine i svete duše, koje su vrijedne da se postavljaju na oltare".

Neki ističu snagu katoličke Crkve u njenoj gvozdenoj organizaciji, i pozivlju svoje na takovo uređenje da se mogu oprijeti katolicizmu.[33] Ali ovo isticanje nije ispravno. Katolička Crkva nije nikakova vojnička uredba. U nju ljudi slobodno ulaze i ostaju. Papa nema nikakove materijalne snage da u njoj ljude zadrži, a kamo li da ih prisili da rade zdušno određeni posao. On nema niti svjetskih dobara, kojim bi poticao članove na vršenje svojih dužnosti. Njegovo svećenstvo pretežno je u siromašnomu stanju, pogotovo redovništvo, koje se je svojevoljno odreklo svjetskih dobara. K tomu u Crkvi ima i težine i žrtve, koje ne privlače ljudske slabosti, kao što dokazuju svojom apostazijom neki odmetnuti svećenici. Uza sve to duše traže Crkvu Petrovu, u njoj ostaju trajno najpokornije vršeći naloge njezine vrhovne glave. I mi kažemo da ima jaka organizacija u katoličkoj Crkvi, ali ona nije izvedena ljudskom snagom nego Krstovom, koji u njoj živi i preko njene vidljive glave radi. Dao Bog da se mi svi braća u njoj jednom nađemo u posluhu Krstovu Namjesniku i očutimo u dušama plod života Krstova, koji je u njoj svuđer živ i bujan.

[32] Vesnik 1929 br. 2.
[33] Veroljub 1929, br. 3.

F. S. Petrov – Sinj

Rim u našoj književnosti. – U povodu dviju knjiga –

(Disquisitio critica in duo recentiora opera, croatico seu serbico sermone conscripta. Attenditur praesertim ad quaestionem, quid eorum auctores de Romanorum Pontificum erga nationem nostram affectibus sentiant.)

Pod gornjim natpisom dala bi se napisati čitava studija. I ona bi bila zanimljiva sa više gledišta. Nego u ovom svečanom broju „N. R." nije mjesto takovoj studiji niti bi bilo dovoljno prostora za nju. Ja ću samo da donesem sitan prilog, i to u povodu dviju knjiga.* Jednu je napisao Srbin, ćirilicom i u stihovima; druga je u prozi, štampana latinicom, a pisao ju je Hrvat. Svaka u svom smislu karakteristična je za naše vrijeme. Počnimo s knjigom u stihovima.

I.

1.— Pjesnikovanje gosp. Radovana Košutića bilo je za našu književnost prilična novost: od toga priznatog naučenjaka čovjek nije više očekivao pjesama! Međutim on pjeva, i to tako obilno, da je u same dvije godine izdao tri knjige stihova, a svaka od njih već je izišla i u drugom izdanju. Je li to dobitak za našu knjigu?

Ocjenjujući prvu svesku g. Košutića *„Pesnik i smrt"* (N. R. VI, 1927, br. 3-4, str. 343-344) činilo mi se je, da u pjesnika ima pjesničkih vrlina, ali o njima nije mi se mililo govoriti kod onakova sadržaja. U ocjeni druge sveske *„San male Vide"* (N. R. VIII, 1929, br. 1, str. 91-92) bio sam s te strane mirniji pa sam zaželio, da nam pjesnik dade puno dobrih pjesama. Sada je preda mnom treća sveska. Pročitao sam je više puta i sa žaljenjem treba da rečem, da se moja želja nije ispunila. Ne, to nijesu „lijepe" pjesme! Kritičar u Letopisu Matice Srpske (Novi Sad, 1929, knj. 319, sv. 2, str. 309) rekao je za ove stihove da *„nemaju*

* Radovan Košutić, *Zemlja bola* (dva izdanja, Beograd, Cvijanović, 1929; str. 124; cijena D 12).

M. Nehajev, *Vuci* (Zagreb, Matica Hrvatska, 1928; str. 422).

s poezijom nikakve veze", i njemu *„knjiga g. Košutića znači greh protiv istinske poezije i dobroga ukusa"*.

Ako će riječi g. *M. K.* (Milan Kašanin?) imadu značiti konačnu osudu g. Košutića kao pjesnika, ja se ne bih usudio da ih potpišem. Dobar gramatik i vrstan poznavalac našega jezika — što dokazuju sve tri knjige — g. Košutić mogao bi nam dati i *lijepih pjesama* za djecu, za mladež, poput onih nekih u *„Snu male Vide"*. Kad već hoće da pjeva, to je njegovo polje. Dalje i više nije za nj!

Nego čini se, da bi on želio biti narodni učitelj u mnogo većemu opsegu i u mnogo znamenitijem značenju: narodni prorok. Možda je upravo radi toga i odabrao pjesničku formu. U obliku vizija slika on žalosno stanje današnjega društva i crnim bojama, uz pravu bujicu riječi i stihova, prikazuje zlo, u koje drži da je pala *„srpska zemlja"*. Čitajući stihove „Pesnik i smrt" ja sam se sa stravom pitao, nije li pisac „ruske gramatike" učenik ruskih boljševika... „Zemlja bola" kao da nam daje pravi odgovor. Tko zna za pokret *srpskih bogomoljaca* (vidi poznatu raspravu Dr. Rogošića, *Sadanje stanje srpske crkve* 12-18 = N. R. IV, 1925, br. 4, 388-393) gotovo bi se okladio, da i g. Košutić njemu pripada ili barem naginje k njemu. On se više ne zadovoljava crtanjem *zla*, kao ono u „Pesniku i smrti", nego sada pokazuje i *lijek*. „Zemlja bola" nastavlja niz misli prve sveske, otkriva uzroke narodnoj nesreći i vidi izlaz iz nje te naviješta zoru novog, sretnog dana...

U tome je eto „proročkom stavu" prava novost g. Košutićeva pjesnikovanja. Tu je možda i pravi uzrok, zašto njegove knjige stihova idu kao na jagmu. Svakako, ako ne *književna*, one su vrlo zanimljiva *kulturna* pojava. To je razlog, s čega osobito o trećoj knjizi nešto opširnije govorim.

2.— „Zemlja bola" ima 13 odjeljaka, koji se dadu razrediti u tri skupine. Prvu bismo nazvali „Opasnost" (I-III), drugu „Uzbuna" (IV-XII), treću „Zora" (XIII). Najveća je druga: str. 23-118. U njoj pjesnik-prorok riše *„Mrklu jesen"* (str. 29-34), teško nevrijeme, u kojemu se nalazi *„zemlja Srbija"* (31), te je *„Svud pala seta teška, velika, Pa plavi zemlju, tišti, pokriva I život siše"* (34). Srpsko *„Selo"* (35-45) u pandžama je *Oskudice, „A za njom nagla deca cmoljava I erlava, i jadna, žgoljava, Sve bolesti, na izbor birane"* (39). *„Na bregu crkva samuje I tuguje i čamuje"* (41); *„Na drugom bregu nov se*

digo hram — Mehana stoji, kao stanac-kam" (42). „*Kraj novog hrama jazavac, Dvonožac, Bezbožac, Ko pauk zamke sapleo, Pa zove narod*" (43): „*Uzima narod, jaram na se meće... A jazavac ga zapliće... Kad svemu dođe kraj, On viče: ‚Dušu daj!'*" (44). Tako je u selu, a „*Grad*" (47-59) robuje „*crnoj Gramzljivosti*" (49) i guši se u „*reki razvrata*" (52). „*A crna reka dalje prodire. Razvalila je jake ustave, Razvratila je duše i srca, Pa kao vali silne poplave Po celome se kraju razleva... I kuži svojom vodom otrovnom I isparinom teškom, olovnom... Malèna sela, silne gradove*" (59).

Tolikom zlu našlo bi se lijeka, pače zlo ne bi bilo ni došlo do tolikoga stepena, kad bi jošte cvala „*vera stara*" (25). Ali srpska „*Crkva*" (61-72) i srpski „*Manastiri*" (73-83) takovi su, da tu više nema mjesta za Hrista, koji „*u crkve zalazi I nazad hita* (63), *I traži srca, reč da prime mu, I traži hram, gde krst da ostavi I skloni glavu patnu, umornu, I zalud traži*" (68)... „*U mantijama stoje trgovci, Navaljali su salo na srce, Pa trguju i trebe prodaju, Nit' Hrista vide, niti' ga poznaju*" (63-64). I prorok u zaista dirljivom sonetu „*Sveta vero naša...*" jadikuje: „*Sad mantije site pod zakup Te* (veru) *drže, Pa crkva bez Boga sirôtuje sama I sumorno čami ko slomljena grana — Nevesta bez venca, s Hristom razvenčana*" (71). „*Ko svetlilja kula, gde nema svetlara,... Tako tužno stoje manastiri stari, Svetilnici nekad i budni čuvari*" (75). „*A ima l' po gdegde još svetlosti koje, Tu utovljen sedi podnaduo kale, Okanice crnog tu vredno se broje Od večernja tihog do jutrenje male*"... (75-76). „*Ćute lavre stare... Do dva neimara: Zaborav i Vreme, ruše ih, ne štede*" (76). Je li onda čudo, kod takovih prilika, da je srpska „*Zemlja*" (85-97) „*Oronula i nesmela, U Nepravdu se odela Ta zemlja bola, čemera*" (89). „*Po zemlji ide Bol i Zlo, Za Dobro volja pada svud, Svud klizavo se gradi tlo, Sve ljulja se...*" (89-90). „*Izgubio se Suncu trag, Na dûšu pada mrak*" (95).

3. — I eto „*na srpsku zemlju*" u takovu stanju digla se strašna „*Najezda*" (5-11) i „*Pod zastavama Velikoga Rima... kreće crna sila*" (7). „*Uz fratra fratar pribio se, stao Ko bor do bora*" (7). „*Gusti se oblak sa zapada diže sve više i više,... Zlokobni disaj mu svetlost nenasitno siše i siše — ...*" („*Oblak*", 15). „*Kad zadnji sjaj na zapadu je klono I dan, u tami utuljen, utono,... Na granicu je pala crna sila...*" („*Na granici*", 19). „*Polaze fratri, odmiču... Jedna ih miso predvodi... Da staru veru*

obore I duše naše pokore; Da misli krila potkose,... Da zaspu žive izvore, Na sumnju metnu okove" (21). „*Pa preko ravni pitomih I preko strana vrletnih I zastranaka besputnih Svi idu, gazu, zalaze I nadiru i uviru U lêpu zemlju Srbiju*" (22).

To je ona velika opasnost, koja je, uza sve druge nevolje, snašla srpsku zemlju. „*Dusi moćnih papa U nevernićke predvode ih kraje Da pravu veru dadu svakoj streji Ad gloriam Ecclesiae et Dei*" (8). I dosada je ta crna sila navaljivala, ali ustukne, „*Kad razbiju je naše čvrste hride... Sad opet k nama ide*" (7). Zato se i čuje „*Poklič svetog Save*" (23-27) „*Sa beloga Hilendara, Da se brani vera stara — ...*" (25). „*Čas je nasto da se vera brani. Popustili nasipi su stari, Zaspali su na straži stražari... Neka narod odbrane pastiri, Učvrste ga — tako poklič javlja — Na braniču svetog pravoslavlja*" (26). Svetac zove manastire, igumane, episkope, prote „*O pokrovu Majke Božje Na zborište da se sjate Pred dverima stare Žiče*" (26-27)... „*Uročen dan se primako... U návečje svetog dana Podiže se svetac Sava*" (27), ali „*Kad stiže Svetac zemlji Srbiji, U nevremenu teškom nađe je*" (31). Mi smo već vidjeli, što li je Svetitelj sve našao u selu, gradu, crkvi, manastirima, zemlji... Sam rasap, nesreća! „*Klonuli orao*" (99-101), kojemu „*Krvavi zmaj... sa Zapada... Potkosi silan... kret, salomi džinovski let..., čami na studi i vetru,... bori se cvilom I slomljenim krilom*" (101).

Svetac je napokon „*Kod Žiče*" (103-118). Našao ju je gdje stoji, „*Ko raskraljena lêpa kraljica*" (105), i on je „*bolno gleda*", a „*Pred okom mu se prošlost ocrtava I druga Žiča...*" (105). Vidi staru divotu, staru slavu; gleda, kako „*Sinovca on na kraljevstvo venčava...*" (107). „*Ko sjajan mehur san razbi se, pršte, A siva stvarnost natmorena zuri*" (109). Na „*ročištu*" nema nikoga, tek jedan „*Sveštenik stoji i skrušeno čeka. Kamilavka i mantija mu kratka, Rukavi, perčin i kondura zveka, Nedoterani brci, brada stršna, Zaògûmčena, Sva prilika mu u prostoti kršna — Kazuju popa iz kraja dalèka, Nad brdinama oro gde krstari, Kraj jèzera, gde drema Ohrid stari*" (110). Da to nije glavom ohridski episkop Nikolaj, kojega su bogomoljci 1921. izabrali za svoga voda?... Svetac starca zagrli, blagoslovi i reče mu: „*Idi s mirom, sine!*" — „*I pođe dalje...* (110).

I vidi — fratri naviru... I župnici već pristižu... I bruje zvona veselo I slave Krista (sic!) *hvaljena, I poju psalam pobedni... Po zemlji žure sestrice I kupe sitnu dečicu... U bolnice se*

unose... I nose fratri litije... Poljuljaju se stegovi, Izmed njih lebde kipovi... Gospodari duša, tela, Ko i Hristos sa propéla" (111-113). Pjesnik opisuje katoličku procesiju imitirajući, dosta citirajući, hrvatske pobožne pjesme i litanije (na pr. *„Marijo, Marijo, od snega čistija..."* 114). *„Kipovi idu, prolaze... U susret svet im pritiče, Pa pregiba se, gužva se,... Ka crnoj zemlji priniče I ništi se... Ko crv se vije I lice krije U prah i travu kaonu... Ka zemlji strah ga prikovo,... I glave se ne podižu Da vide svece Božije Što nove verne gledaju I raduju se, likuju"* (117). Na jadni narod *„Breg vere... se srušio I strah od muka paklenih, Pa misli krila skršio,... i pada narod, ruši se ko snoplje... Tužan mu pogled Sava šalje, Pa bolno šanu: ‚Idoli i roblje'! I krete dalje"* (118).

4. — „Crna rimska najezda" imala je dakle uspjeha! Našla je novih vjernika, učinila ih idolopoklonicima i robljem! Sav javni život „u lepoj zemlji Srbiji" rastrovan je i okužen, *„sunòćalo se"* (121), a u gustoj magli provalnici „sa Zapada" love plijen!

Ali na sreću *„Sviće"* (119-124) *„Kroz gustu maglu... Koráča Sava džinovskim korakom I traži zgrade, Ràzmetâne Na sve strane, Ko redak vlat na starom strnjištu. I poznaše ga ukućani rétki... Otvoriše mu širomice vrata, I uđe On, Domaćin sveti naše zemlje lepe. Pa novim dahom razbukta plamičak Što tinjaše u zabiti, samoći* (121)... *I snažnim gredom Pođe redom Da novi temelj pòd zgrade unese,... Na drugu stranu prozore okrene I izmeni sve dotrajalo, pâdno... Bunovne budi, Pospane diže, Sokoli slabe, I svuda stiže, I kliče, zove. I niču zgrade divne, nove I hiljade se* (122)... *Domaćin radi, željan zore rujne, Pa izvodi na njivu snage bujne... Plug zaora... Uz prvu brazdu ređaju se druge, I poso raste, I rastu prazde Da opašu Zemlju našu. Sejači žure I nose seme krupno, odabrano... I seme pada i, posle studi, Zemlja ga prima u željne grudi"* (123).

Uz takav rad Svetitelja Save i onih *„Što njegovom se svetom mišlju krepe"* (121) naš je pjesnik prorok pun zanosa i na posljednjoj strani kliče: *„Razmagljava se... Rèđa zastor tavni... Oslávi zora željena, čekana, To najutarje velikoga dana. Preporođenim zasja zemlja plamom, I raskrsti sa praznovernom tamom, Pa letnu duša slobodna i čista Da traži Boga i Pravda i Hrista"* (124).

5. — G. Košutić nije prvi, koji je zajadikovao nad sadašnjim stanjem srpske pravoslavne crkve, i ako možda nitko nije natakao

na oči tako crnih naočala kao on. Njegova slika „srpske zemlje" i srpske crkve — karikatura je! Moj zadatak nije, da ovdje tu karikaturu ispravljam. Želim samo upozoriti g. Košutića na činjeni, cu, da „Veliki Rim" niti je ikada iskorišćivao nitili će iskoristiti bilo koju srpsku nedaću na štetu srpskoj zemlji i srpskoj crkvi. Pjesnik nema prava, kad katoličku „najezdu" smatra nesrećom za zemlju Srpiju. Nedavno su u Beogradu sami članovi pravoslavne crkve s pohvalom isticali katolički rad naših redovnika i naših župnika pozivajući predstavnike srpske crkve da se i oni maknu. Taj poziv neke je i uvrijedio, ali nema sumnje, da pravoslavna crkva nije više Srbiji ono, što joj bijaše za vremena najveće srpske slave — sv. Save. I ja mislim, da bi se ona imala vratiti onim vremenima. I poći tragom svoga Svetitelja, koji se *obraćao Rimu* za pomoć. Rim bi i danas pomogao srpskoj crkvi!

Braći Srbima nikako se ne da vjerovati, da Sava nije bio protivnik Rima, neprijatelj Papin. Uzmite na pr. 4. svezak „Narodne Enciklopedije" i pogledajte članak *Sava Sveti* (str. 40-42). Napisao ga je beogradski univ. prof. Dr. Vladimir *Ćorović*. On zna, da je Savinu biografiju napisao svetogorski kaluđer Domentijan, Svetiteljev učenik. Ipak ni jednom riječju ne spominje onoga, što Domentijan pripovijeda o Savinu poslanstvu u Rim ,nego naprotiv piše i ovo: *„Poslije Stefanova primanja krune iz Rima S. je, nezadovoljan, napustio Srbiju"* i t. d. (str. 40 b). Ali zaludu! Duh Svetitelja Save nije tako daleko od katoličkoga duha, kako misle mnogi pravoslavci, kako drži g. Košutić!

Ja ne vjerujem, da bi Sava na pogled katoličke litije (trebalo je reći: „procesije"!) šanuo: *„Idoli i roblje!"* Tà to je protestantizam oklevetao katoličku Crkvu da ona „obožava" Mariju i Svece! Naše štovanje svetačkih kipova jednako je štovanju svetih slika, a za štovanje ikona nijesu li se borili baš na Istoku divskom borbom protiv ikonoklasta? A istočni ikonostas pred oltarom?... Ne, mi katolici ne *obožavamo* Svetaca ni njihovih prilika, ni klesanih ili rezanih ni slikanih, nego mi *štujemo* Svece kao Božje ugodnike, a njihove prilike sjećaju nas njih... Katolički nauk mogao je g. Košutić doznati već iz one pjesmice sv. Antunu, od koje je tri prva stiha upotrebio na str. 116, a kojoj odmah 4. stih veli: *Ti stvorenje, a On* (Isus) *Bog"*.

Naš pjesnik veoma slabo pozna katoličku Crkvu. On priznaje na pr. karitativni rad naših redovnica (str. 111--112), ali njegovo znanje o kat. redovima tek je površno. Jezuitima prišiva

staru otrcanu klevetu: *„Cilj pravda sve, i zločin s njim se stapa — Te crne čete crni šalje papa"* (9). Njemu su *„Čuvari Groba, što u Palestini Hrišćanstvu sija, ... cimetasti bernardini"* (11), dok svak zna, da su kat. čuvari sv. Groba samo *franjevci* (*kèsteńjasta „mala braća"*, 8). Njegova „litija" (procesija) veoma je čudna... No na stranu to! Mnogo je ružnije, što on drži kat. Crkvu neprijateljicom prave slobode i napretka (21); on govori o „bregu vere" i kao da se ruga „strahu od muka paklenih" i „čudesima" (118)...

No g. Košutić ne shvaća dobro ni „svetog pravoslavlja". Zar on zaista misli, da bi sv. Sava dopustio svojim vjernicima, da goje *„duh sumnje"* i *„slobodu misli"* (9; cfr. 21, 118 i 124) u pitanjima objavljene vjere? Nè, izmedu pravog, svetog pravoslavlja i katoličke Crkve nema nepremostivih jazova! U zajednici s Rimom pravoslavlje bi opet dobilo izgubljene sile, obnovila bi se stara slava. I zakliktali bi dusi starih Otaca, veselio bi se Svetitelj Sava... Krivo nas sude braća pravoslavci, kad misle, da mi hoćemo da ih podjarmimo, da ih polatinimo. Veliko pitanje crkvenog jedinstva, ta živa želja katoličke Crkve i njezina Glavara Pija XI. nije pogibao za pravoslavlje. Mi želimo, da se ono vrati pravom i prvotnom nauku istočne Crkve; želimo, da se po tome nauku obnovi sav javni i privatni život njegovih vjernika; želimo, da nas upoznadu, i oni nas i mi njih: i pitanje jedinstva, s Božjom pomoću, bit će brzo riješeno...

To bi bila sreća, novi cvat, novi „veliki dan" (124)!

II.

Ako nas katolike i boli, što pravoslavna braća ne poznaju naše Crkve i o njoj rdavo sude, ipak im to donekle možemo da i oprostimo. Vjekovi su nas razdvajali i jedne s drugima mrazili ... Ali što nam zadaje ranu bez prebola jest pojav, da i rođeni katolici puno puta o svojoj Crkvi i njezinoj povijesti znadu otprilike toliko, koliko o šintoizmu ili fetišizmu... I da se podruguju svojoj Crkvi gore nego inovjerci... Pače da je mrze i napadaju... Osobito kad se radi o „Rimu", o Papi!

Taj pojav često se vidio i vidi kod hrvatskih katolika. U lijepoj knjizi i inače... Kad se sjetimo svih onih prigoda i svakojakih oblika, u kojima se on kod nas javljao, upravo se u-

godno doimlje katoličkog srca način, kako se prema Rimu drži pisac romana „Vuci".

1. — O „Vucima" se pisalo u nas dosta. Označili su ih kao nov miljokaz u razvoju hrv. romana, historijskog prije svega. I zaista, ovo nije efimeran romančić, na kakove smo u hrvatskoj i srpskoj knjizi navikli već odavna. Pisan je poslije duge priprave i s velikom spremom, a pisan je tako, da ga uza svu njegovu opsežnost i današnji čovjek, poznat sa svoje nervoze, može bez dosade i s koristću da čita.

Dobru konju sto mana, veli stara narodna riječ. Njih imaju i „Vuci". U književnom smislu oni predstavljaju roman svoje vrste. S njegovim sastavom možda će se mnogi teoretičar teško da složi. U *„Pripomeni"* na kraju knjige (353-356) pisac kaže, da *„Vuci hoće da budu prije svega roman realistički"* (353); on teži za *„plastičnošću, koja može dočarati istinski život"* (353); tvrdi, da njegove stranice *„nigdje nisu puki plod mašte"*, i s ponosom ističe, kako su Hrvatska i Hrvati, u doba što ga on prikazuje, *„imali udio važan, priznat, odlučujući"* (355). Zaista, ***historijska pozadina*** kao i lik Krste Frankopana golemi su i snažni (vidi str. 354), ali istina je i to, da nam u „Vucima" baš ta pozadina ostaje u nekoj maglici, katkad i više nego bi trebalo. ***Glavno lice*** — Krsto Frankopan — skupilo je na se najveći dio svijetla i boja, a opet konačno ni ono nam nije potpuno jasno. ***Psihološka strana*** u romanu prošla je prilično slabo. Oni veliki pokreti ideja i strasti, vjere i bezvjerja; one potresne borbe u Crkvi i protiv nje — što i daje osobito obilježje početku 16. vijeka — sve je to gotovo nedirnuto... Pisac je prije svega prikazivao ***političke*** i ***ratne*** prilike u Hrvatskoj, ali i te poglavito koliko su se ticale Krstine kuće i njegovih zemalja. Drugo se gubi više ili manje u magli.

Možda je svemu tome uzrok u činjenici, što je materija „Vuka" tolik, da bi se iz njega dala izgraditi barem tri ili četiri romana. Upravo stoga on i čini više puta utisak kaleidopskih slika. Mora se reći: te su slike žive, ima ih vrlo snažnih, neke su izvanredne umjetnine (na pr. posljednja, str. 349), i umjetnički su poredane — ali ipak ***roman*** izlazi nekako fragmentaran, kinematografski. I u tome, dakako, ima puno draži. No nema sumnje ni ovo, da onako smoždeno, izmjereno, povezano, a opet svestrano i produbljeno pripovijedanje, kakovim se na pr. odlikuju Manzonijevi *„Promessi sposi"*, stavlja mnogo većih zahtjeva na pisca i pretpostavlja umjetničku snagu i vještinu prvoga reda.

Ja držim, da se do toga stepena „Vuci" nijesu popeli.

2. — Oni se ne mogu natjecati s Manzonijevim romanom ni u čisto *jezičnom* i *stilističkom* pravcu. Čitalac razvijena jezičnog ukusa naide dosta puta na riječi, oblike, izričaje, kojih ne bi smjelo da bude u tako umjetničkom djelu. Više puta i čitava izreka *„miriši"* (str. 204, 313) tudim dahom. To se na pr. vrlo opaža u prijevodu Krstine spomenice Hadrijanu VI. (167-173). Ni *pravopis* nije uvijek bez zamjerke... U glavnom sve su to sitnice, ali na pr. veliki Manzoni — da ostanemo kod njega — nije se stidio baš s toga gledišta usavršivati svoje remek-djelo dugih četrnaest godina (1827-1840-42)! Tu nijesam uračunao šestgodišnji umjetnikov rad, dok je izišlo prvo izdanje romana (1821-1827).

Ima i drugih omašaka. Na str. 6 veli se za kardinala Langa *„kao da hoće oživjeti običaje Leona X. i Aleksandra VI."* Čovjek bi iz tih riječi zaključio, da je i Leon X. već bio umr'o, a sav se prvi dio romana dogada za živa Leona (roman počinje s god. 1514., a Ivan Medici postao je Papom 1513.). I na str. 113. kao da je Leon već mrtav... U natpisu na Krstinoj ploči za Torresellu (118) kaže se, da je Apolonija ušla u tamnicu 20. I. 1516., a prema str. 99 i 103-106 to je bilo 1517... Krsto je govorio pred Papom u kolovozu 1523. (str. 165, 167, i 173); za njegovo gostovanje kod kardinala Langa čitamo da je bilo *„u nedjelju duhovsku iste ove godine 1523."* u Salcburgu (176), a na str. 181. pretpostavlja se, da je Krsto već bio u Rimu!... Ni Bernardo Ričan 1523. nije još bio vrhovni kapetan (183)... Latinska rečenica na str. 148 slabo je citirana i na str. 422 rđavo prevedena... Sigismund (Žigmund) Luksenburgovac nazvan je Poljakom (232); Lovro Iločki carem Bosne (234) te se spominje bosansko carstvo, carska kruna bosanska, car bosanski (234-5)... Na str. 285 ima stati: *„pred Božić godine 1526."*, a ne 1527... „Kalende" nijesu sredina mjeseca (422)... U knjizi ima i štamparskih pogrješaka, koje nigdje nijesu ispravljene.

Ispre *„Dokumenata"* donesen je faksimil jednoga pisma kneza Krste, ali većini čitatelja mala korist od njega, kad im ništa nije pobliže kazano niti je uza nj prijepis našim slovima i prijevod. Ja bih volio, da su i svi drugi nehrvatski dokumenti prevedeni.

3. — No dosta je s prigovorima. Oni hoće samo to da dokažu, da sam djelo pozorno čitao te da se nadam i drugome izdanju. Možda koji moj prigovor umjetniku dobro dođe...

U svakom slučaju svi ti prigovori ne mogu da umanje — kao što i ne žele! — istinskih vrlina ove knjige. G. Milutin Cihlar Nehajev stupio je s „Vucima" u red naših najvećih pisaca-umjetnika. Ima mjestâ, gdje nas sjeća Nazorove snage. Poredite na pr. s pjesnikovom „Šikarom" one strašne Krstine riječi na str. 138-139. — On, zna mekano da opiše proljetno jutro primorske goleti (204-205) ili *„noć s mjesečinom"* na Modrušu (76). Umije da sa starcom Bernardinom zabugari nad burnom poviješću Frankopana (70-73), da vam izmami suzu, kad čujete u modruškom gradu staru jadovanku *Aj turne moj lipi* (73-74) ili u Mlecima pjesmu galijaša *Tiho je more kako kal* (87-89). Kad vam priča o godišnjem sajmu na Margaretinje u Bakru (91-93) ili vam opisuje knežev bijes u Torreselli (123-125) ili Jožefićeva čuvstva, kad vidi slobodna svoga kneza (137-138), ili vas vodi pred crkvicu sv. Roka skupu „dobrih ljudi" (150-152) ili na cestu pred Koprivnicom, da gledate tužan sprovod velikog bana (338-342) — svugdje vidite pisca, koji se razumije u svoj posao. A opet ona iskrena ljubav prema hrvatskoj zemlji i svemu što je naše, ono naše dobro, valjano, starinsko, koja izbija gotovo iz svake stranice s neodoljivom snagom, sad tiha i stidna, sad vedra i ponosna, a sad opet bolna i u suzama, ... kako li vas ona dira i zanosi!... Pa vjerni lik fratra-biskupa Franje Jožefića, staračko lice neumornog Marina Sanuda, blaga i nježna grofica Apolonija, lukavi državnik Lang, ustrpljivi diplomat Burgio, Habsburgovac Ferdinand i sestra mu kraljica Marija, heroična u svojoj žrtvi banica-svetica Katarina, koja se oblači i živi poput duvne — sve su to likovi kao dlijetom isklesani. Jest, g. Milutin Nehajev pisac je umjetnik.

Još ću jednu vrlinu da istaknem. U „Vucima" gotovo i nema erotičnog elementa. Osobito ga nema u onoj strastvenoj, putenoj, nizokoj formi, koja, često do ogavnosti, iznakažuje današnji roman. Pisac je u tome pravcu učinio „duhu vremena" samo malenih koncesija. Na pr. na str. 14-17; 22-23; 27-28; 38; 39; 62; 78-79; 103-104; 107-109; nešto i 147; 198, 346. Sve je učinjeno u najboljoj namjeri, premda je — držim — i bez toga moglo da bude. Ipak i ovakav, kakav jest, naš je roman pokazao ,da se može zanimljivo i ugodno pripovijedati, a da čovjek i ne burlja po blatu. To je divna pouka i prava vrlina.

A još je veća vrlina, što je u „Vucima" toplo i uvjereno prikazana uzorna bračna ljubav izmedu Krste i Apolonije (cfr. prvi

dio passim, pa 143-144; 146-149) i kasnije između Katarine i Krste (cfr. 318; 323-324; 338-340; 346-347).. Mjesto „bljutavih, ljubavnih ludorija" ovdje se našemu vijeku propovijeda velika istina, da su čovjek i žena, *„otkako ih je blagoslovio svećenik, vezani i blagoslovljeni ljubavlju"* (79), koja ima da traje *„sve do kraja, iza kojega je vječnost, sve do smrti"* (147), i da im je ona *„tračak sunca"* (148) u bilo kojoj nevolji života...

4. — I s time prelazimo na ono, što nas ovdje najviše zanima. „Vuci nijesu ***katolički roman*** u onom uzvišenom značenju toga naziva. Daleko bi nas odvelo, kad bih sada stao nabrajati sve što mu po mome mišljenju nedostaje, da to bude. Ali pisac je vjernik. On i poštuje svoju vjeru i ljubi je. Nije baš uvijek najtočnije upućen u crkvene obrede i običaje. Franjevac Jožefić *„je odbio čast priora svoga reda"* (119), premda kod franjevaca nema te časti; fratar lajik *„nema još svećeničkog reda"* (318), kao da će ga kasnije imati! Nejasno je, otkuda kadionica kod *„obreda pomazanja"* (323) i kako to da *„kaštald pali tamjan"* (345) i da se Jožefić naziva „popom" (303) i crkveni interdikt (181) *„prokletstvom"* (26; cfr. i 188). Čudno je i mišljenje Krstino o smrti (323), a na str. 345 nije dovoljno jasno, što pisac misli o mogućnosti opsjednuća. Još bi se u tom pravcu dalo štošta navesti, ali to se sve dade razumjeti u djelu ove vrste.

I to sve ne umanjuje u nama dojma, da pisac nije protivnik ni vjere ni Crkve. Na početku knjige pobožna je slika iz Apolonijina „Brevira"; kneginji je najveća utjeha molitva (18); Krsto prebire srebrnu krunicu (204-205); bijeli fratri u Spasovcu čestiti su redovnici (203-204, cfr. 94), tako i Jožefić, a kanonik Gašpar (98), prepošt Brodarić i Pavao Tomori (198), Petar Berislavić (157), Hadrijan VI. (175), biskup Kozičić (113-115) — svi su oni piščevi miljenici. Događaji, što ih on opisuje, zbivali su se u prvo doba protestantizma, u vrijeme, kad su zle posljedice humanizma i renesanse činile još mnogo kvara Crkvi. On je među licima svoga romana vidio svećenika i biskupa i kardinala, koji nimalo nijesu dičili haljine, koju su nosili. Dà, ni Papa Leon X. nije bez prijekora. I gledajte! nije li sve to davalo prigode romanopiscu da se nabaci blatom i na samu Crkvu? Ne, on toga nije učinio! ***Katolički roman*** bio bi pokazao i veliku svetost Kristove Crkve, koja je baš u ta tužna vremena sijevala osobitim sjajem. „Vuci" to nijesu učinili. Mi njima i ne zamjeravamo. Ali što oni o ljudskim nevoljama crkvenih ljudi govore tako oprezno,

tako bez strasti, zar to nije, u poplavi protivcrkvenih napada i u „lijepoj knjizi", zar to nije utješno? I zar se ne mora ugodno dojmiti katoličkog srca, kad vidi, kako pisac svijesno hoće da bude pravedan i nepristran i dobar?

5. — Eto zato je g. Nehajev pravo shvatio držanje Rima prema divskom nastojanju Hrvata da obrane svoju rodnu grudu od Osmanlija. Dok nam pokazuje s dokumentima u ruci, kako pravih prijatelja ne nađoše naši oci ni u Veneciji ni kod Habsburgovaca, ni kod ugarskih Jagelovića ni kod samoga Zapolje; dotle vođen poviješću ističe, da je samo kod Pape, u Rimu, hrvatski narod nalazio iskreno prijateljstvo i dobivao istinsku pomoć. *„Kad su se biskup Kozičić i knez Krsto praštali s Rimom, nosili su sa sobom „nadu Hrvata"* (175)." Te riječi kneza Krste Frankopana vrijede za svu našu povijest, vrijede naročito za vrijeme naše herojske borbe protiv Osmanlija. Zasluga je g. Nehajeva da nam njegovi „Vuci" kažu u *„obliku umjetničkom"* tu istinu, koje ni ma kako žalosni napadaji u *„sadašnjosti pomračiti ne mogu"* (str. 356). Čitajte str. 156-159; 165-175; 197-198; 201; 207-208; 214; 222-226...

„Vuci" nijesu „katolički roman" u potpunom značenju te riječi, ali njihov pisac je nepristran, hoće da bude pravedan i dobar. S time je na najboljem putu, da nam dade i „katolički roman". Roman, koji će *sub specie aeternitatis* promatrati sav život pojedinaca i naroda, koji će u katoličkoj Crkvi gledati i veličati ustanovu Božju za spas čovječanstva.

Mi Hrvati još nemamo takova romana. Hoćemo li ga dobiti? To će pokazati budućnost, a ona će pokazati i to, da je svemu narodu našemu Rim, Papin Rim, iskren prijatelj, kako mu je bio i u prošlosti. Docent „Vuci"!

Prvi srpski arhiepiskop Sava i Petrova Stolica

SUMMARIUM. — *Sabbas, primus Serborum archiepiscopus et Sedes S. Petri.* — Sabbas, Serborum Sanctus nationalis, cuius vita etiam in Bollandianis Actis Sanctorum sub d. 14. januarii inter sanctos Ecclesiae catholicae inseritur, a scriptoribus orthodoxis tanquam creator et propugnaculum eorum orthodoxiae contra Papam et Ecclesiam catholicam extollitur. Sed in eius scriptis et in scriptis primi eius biographi Domentiani nil tale invenitur. Sabbas orthodoxus est factus ab alio, sc. ab altero eius biographo, monacho Theodosio, qui vixit in Monte Sancto in prima medietate s. XIV., cuiusque tendentia schismatica manifeste patet.

Sabbae tempore in Serbia nondum invaluit discrimen inter Ecclesiam Occidentalem et Orientalem. Ille baptismum Latinorum et Graecorum pari modo sanctum dicit. Sabbas, membrum aulae Serbicae, erat conscius traditionis catholicae regum Diocleae, qui a Roma coronam regiam obtinuerunt. Ecclesiae ab ipso constructae typum Romano-gothicum prae se ferunt et Sabbas in iconographia s. XIII. in Serborum ecclesiis cum latina tonsura repraesentatur. Ille quidem Niceae archiepiscopus est ordinatus, sed hoc factum est ex politica in turbine illa conditionum religiosarum et politicarum. Theodorus Lascaris, cognatione quadam cum aula Serbica ligatus, qui eo tempore (1220) de unione agebat et matrimonium cum filia Imperatoris Latini contrahebat, desiderabat auctoritatem Despotae Epiri et Demetrii Chomatiani minuere. Rhasos nempe ad archiepiscopatum Achridanum pertinebat. Aula vero Serbica ex parte sua voluit Serbos ritus orientalis ab influxu hellenistico subducere. Graeci enim maximo odio habebant Slavos, qui cum Sede Romana sub Imperatore Ioanne unionem fecerunt. Ideo Sabbas episcopum Graecum in Prizren statim ab officio amovit et Slavum nominavit.

Sabbas, teste eius discipulo Domentiano, suam ordinationem Papae nuntiavit et benedictionem postulavit. In Sabbae biographia, Domentiano auctore, S. Petrus summus Apostolorum dicitur et Romanus Pontifex eius synthronus seu successor. Sabbas, una cum fratre suo megajupano Stephano, ab Honorio III. regiam coronam obtinuit eaque, forsitan ex delegatione, a Sabba vel cum eius assistentia a legato Papae Stephanus est coronatus a. 1220. Serbi definitive ab Ecclesia catholica separantur medio saec. XIV. sub Dušan, qui Imperator Serborum et Graecorum est proclamatus.

„Značaj katolicizma i uticaj katoličke crkve na srpski narod i srpske države u srednjem veku — kaže St. Stanojević[1] — obično se u našoj (srpskoj) istoriografiji uopšte malo ceni ili sasvim previda. A taj značaj i uticaj bio je mnogo jači no što bi se moglo suditi." „Može se bez preterivanja reći i faktima utvrditi, da je celokupan, i politički i verski i kulturni, život srpskoga naroda u zapadnim krajevima kroz ceo srednji vek bio protkan raznim uticajima kat. Crkve."

[1] St. Stanojević, Borba za samostalnost kat. Crkve u nemanjićskoj državi. Izd. Srp. Kr. Ak. 1912, str. V.

Osobito je začudno, kako srpski povjesničari prikazuju odnošaj Sv. Save prema katolicizmu i Rimskoj Stolici. „Poslije Stefanova primanja krune iz Rima — piše V. Ćorović[2] — Sava je, nezadovoljan, napustio Srbiju, i otišao u Sv. Goru. On je po svom odgoju bio strog pravoslavac i latinofob... Po Savinoj koncepciji Srbija je imala biti jedinstvena pravoslavna država". „U tom opiranju Srba (protiv Rima) — veli Popović[3] — uzor im je bio nacionalni svetitelj i prvi autokefalni arhiepiskop (od 1219) Sava Nemanja, koji je već kao atonski monah radio kod svoga brata velikog župana Stefana Nemanje protiv pokušaja moćnog pape Inokentija III. (1198-1216) i njegovog najbližeg naslednika Honorija III...."

Međutim se u našem narodu od Triglava do Carigrada pjeva fra Andrije Kačića „Pisma o četiri sveta imenjaka", gdje je opjevan „Sveti Sava od srbske zemlje", koji je posvećen „Po naredbi Pape velikoga — Svega svita oca duhovnoga". Katolik bosanski kralj Tvrtko I. kruni se kraljevskom krunom na grobu Sv. Save u Mileševi. Katolici su išli k Savinu grobu i molili se. U nekim katoličkim biskupijama u litanijama je bio i Sv. Sava.[4]

Da li su katolici štovali kao sveca jednoga istočnoga latinofobskoga biskupa, koji je definitivno odijelio Srbiju od Rima?

Prenesimo se tamo u XIII. vijek te objektivno bez ikakovih predrasuda razmotrimo dokumente.

Izvori

U prvom redu kao temeljni izvor dolaze nam spisi samoga Save.[5] Što je u njima, to je dragocjeno za odnošaj Sv. Save pre-

[2] Narodna enciklopedija sv. 26, riječ *Sava Sveti*. str. 40.
[3] Popović-Stojkov, Opća crkvena istorija, II, 27.
[4] Zeitschrift für kath. Theologie 24 (1900), 760.
[5] V. Ćorović, Spisi Sv. Save, Izd. Srp. Kralj. Ak. Beograd 1928.

ma zapadnoj Crkvi. Inače o životu Sv. Save imamo dvije biografije, Domentijanovu[6] i Teodozijevu.[7]

Domentijan je bio hilandarski monah, Savin učenik i njegov prati'ac na putovanju do Trnove[8]; sam prijatelj knjige i odvažni zaštitnik onih, koji su se knjigom bavili.[9] Todor Gramatik naziv'je ga „istinim knjigoljubcem i velikim bogoljubcem".[10] „Njegovi su spisi, nažalost samo u novijim prepisima sačuvani — veli najbolji poznava'ac srpske starine Šafarik — neprolazan spomenik njegova religijskog osjećaja, njegove velike učenosti i teološke načitanosti..." Posebno biografija Sv. Save je najveća dika čitave stare slavenske književnosti.[11]

Biografiju Sv. Save napisao je Domentijan prema bečkom rukopisu g. 1242., a prema petrogradskome g. 1253.[12] On kao Savin učenik u mnogim slučajevima izvješćuje kao očevidac; kod drugih činjenica pozivlje se na izvore, osobito na svjedočanstvo staraca, koji su imali preko sto godina.[13] I modernim srpskim kriticima je Domentijan dobro obaviješten i pouzdan pisac.[14]

Teodozije, jednako hilandarski monah, živio je u prvoj polovici XIV. vijeka. Kroz nešto manje od sto godina skroz se je promijenio mentalitet atonskih kaluđera. Lionska unija t. j. agitacija za nju i protiv nje, te raskid unije, tako zvane hezihastične borbe — sve je to uz latinsko carigradsko carstvo stvorilo između Istoka i Zapada jaz, koji se je prije jedva opažao. Srpska država se je širila k jugu i dobivala mnogo proturimskoga grčkog elementa, koji je sa svojom većom kulturom na Srbe uplivao. Suviše spomenusmo uticaj grčkih monaha, koji su ispred najezde Turaka bježali iz Male Azije na Balkan. Sve je ovo stvorilo u Srbiji i na Atosu drukčiju religioznu atmosferu, nego je bila u vrijeme Domentijanovo.

[6] Izdao Daničić, Zagreb 1865.
[7] Izdao Daničić, Beograd 1861.
[8] Zeitschrift f. kat. Th. l. c. 761.
[9] Grujić R., Škole i manastiri u srednjevekovnoj Srbiji. Glasnik Skopskog Naučnog Društva III (1928) 1, 46.
[10] Kalajdović, Joan eks. Bolg. 164.165 u Glasniku Društva srbske slovesnosti 8 (1856), 154.
[11] Šafarik-Jireček, Geschichte der serbischen Literatur I, 115, 230.
[12] Jagić u Starinama V, 12.
[13] Šafarik-Jireček, l. c. 231.
[14] P. Popović, O hronologiji u delima sv. Save, Glas Srpske Kr. Ak. LXII (1924), 2, 44; cf. 43. 63.

U ovoj proturimskoj grčkoj atmosferi bio je kodificiran Dušanov zakonik. U ovome proturimskome duhu uzeo je preda se atonski kaluđer Teodozije Domentijanov životopis Sv. Save, čitao ga i prema svome mentalitetu preuređivao ga. „Teodozije — govori Šafarik — doduše posigurava, da je on Domentijana samo ispisao ili prepisao (skazano prepodobnim Domentijanom, spisanoe že Teodozijem mnihom), ali je on Domentijanovo djelo, sigurno ne bez religiozno-crkvenih tendencija, posvema preuredio, i to tako, da nije ostao kamen na kamenu od stare zgrade. Sve, što je čisto historično, izostavljeno je..."[15]

Da se vidi, s kakvim je proturimskim duhom Teodozije prerađivao Domentijana, navesti ćemo nekoliko slučajeva. Teodozije je posvema ispuštao Savin odnošaj sa Rimskom Stolicom: ono, što je prema Domentijanu Sava dobio iz Rima, to je prema Teodoziju dobiveno iz Carigrada. „Opisujući krunisanje Stefanovo — veli Vulović (Čupićeva Godišnjica VII, 127) — Teodozije je (str. 141 - 153) prećutao, da je Sava slao svoga episkopa Metodija u Rim k papi, da mu pošalje blagoslov od sv. Apostola i od svoje strane blagosloveni venac, da venča brata na kraljevstvo i da mu je papa taj venac poslao (D. 245-248), o čemu mi danas ne sumnjamo. Ma kakvim razlogom branili za ovo Teodozija, odbraniti ga ne možemo."[16] „Teodozije — veli Vasić M. — očevidno namerno prećutkuje krunu iz Rima, i ako je taj fakat morao poznavati iz Domentijanova Žitija Sv. Save."[17]

U Domentijanu nigdje ništa nema protiv „Latina", dočim Teodozije zove katolike hereticima.[18] Poslije nego je okrunjen Stefan krunom od pape poslanom, održan je crkveni sabor i na njemu su prema Teodoziju učinjene stroge naredbe protiv sljedbenika „latinske jeresi": kaluđeri nastoje obratiti katolike u grčku vjeru, molbama, darovima, grožnjama i progonima.[19] „Takvo shvaćanje latinske vere zapaža M. Vasić — nemoguće je u Srbiji, u doba Prvovenčanoga i Sv. Save što dokazuju politički događaji toga doba u Srbiji. Ali je takvo shvatanje bilo moguće i ono je

[15] Šafarik-Jireček, l. c. 232.
[16] Letopis Matice Srpske 208 (1901), 10.
[17] Vasić M., Arhiepiskop Danilo II. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. Beograd 6 (1926), 2, 257.
[18] Izdanje Daničićevo, str. 151. 158.
[19] ib. 141—152.

potpuno razumljivo u doba prve polovice XIV. veka, posle Lionske Unije od 1274. godine."[20]

Teodozije opisuje krunisanje Stefanovo drukčije nego Domentijan, ali kao da kazuje — veli Novaković S. — bizantinsko krunisanje Dušanovo na carstvo: „ništa lakše nego da je po poznatoj bližoj ovu njemu manje poznatu stariju ceremoniju opisao."[21] — Sava gradi manastir Žiču. Teodozije priča, da je Sava sa sobom iz Carigrada doveo zidare, mramornike i slikare, dočim faktično stanje same građevine protivuriječi Teodozijevu tvrđenju. Tu naime prevladuju — veli stručnjak Vasić — elementi zapadnjačke arhitekture, zbog čega je vjerojatno, da su je zidali primorski majstori, koji su bili katolici.[22]

Iz ovoga je jasno, kolika je vjerodostojnost kaluđera Teodozija. Dakle njemu kao tendencioznom i poznijem piscu imamo samo toliko vjerovati koliko se slaže sa svojim prototipom Domentijanom ,koji je bio učenik i savremenik Sv. Save.

Fatalno je za kasniju svetosavsku književnost, da joj je temelj upravo ova Teodozijeva biografija, koja je inače vrlo dobra sa stilističke i književne strane,[23] ali je sa sadržajne strane skroz nepouzdana. Ovaj „romansije srpski XIV. vijeka" u Savinom životu napisao je zaista roman s proturimskom tendencijom! I ovaj roman je izvor i podloga svim kasnijim ljetopisima i rodoslovima.[24] Prema tome i ovi su kao i njihov prototip s historične strane skroz nepouzdani.[25] Domentijan je ostao zaboravljen. Dapače ni tako važan spis, kao što je Savin „Život Sv. Simeuna" niti je čitan niti prepisivan.[26] Bit će tome i taj razlog, što ni u Domentijana niti u Save nema ništa protiv katoličke Crkve.

Ostaju dakle kao jedini pouzdani izvori za Savin život i značaj njegovi vlastiti spisi i „Žitije sv. Save" od njegova učenika Domentijana.

[20] Vasić M. l. c. 258.
[21] Novaković St., Rad Jug. Ak. 43, str. 191; cf. Starine 11, str. 162.
[22] Vasić M. l. c. 257.
[23] P. Popović, Pregled srpske književnosti. Izd. 5. Beograd 1922, str. 34.
[24] Lj. Stojanović, Stari srpski rodoslovi i letopisi. Beograd 1927, str. XXIX. LXXXIII .
[25] Cf. Šafarik u Glasniku 27 (1872), Jagić u Archiv für slaw. Philologie 24 (1902), 556s; Hudal, Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche, 1923, 22.
[26] Ćorović V., Spisi sv. Save, str. XV.

Sv. Sava i zapadna Crkva.

Tu nedavno po nalogu beogradske universe obašao je „primorske strane" (Crnu Goru) prof. A. Derocco. On se je namjerio na interesantne arhitektonske spomenike — sve romanske i katoličke, „jer je čitava ta naša — tako Derocco — najstarija kultura bila zapadnjačka, latinska", samostalna i moćna.[27] Kakove će misli prema zapadnoj Crkvi obuzeti onoga pravoslavnoga Srbina, koji te stare spomenike promatra, njihovim jezikom s njima govori, pa se sjeća onoga bujnoga katoličkoga života, koji je u njima nekoć strujio? Zamislimo, što je morao osjećati velikan srpskoga naroda Sava, kad je gledao te građevine, kad se je razgovarao, ne s mrtvim kamenjem nego sa živim svojim primorskim katoličkim narodom, kojim su vladala njegova rođena braća? Kad se je sjećao katoličkih srpskih vladalaca Vojislava, Mihajla, Bodina, Vladimira i njihove borbe protiv Bizanta za slobodu srpskoga naroda?

Čitavo zemljište, gdje su sada naseljeni Srbi, potpadalo je u prvo doba kršćanstva pod rimski patrijarhat. Poslije diobe rimskoga carstva, osnovan je papinski vikarijat u Solunu. Kad je Justinijan stvorio samostalnu arhiepiskopiju Justiniana Prima, pod koju je spadao veći dio današnjega teritorija Srbije, arhiepiskop Justiniane Prime bio je prosti predstavnik Apostolske Stolice u Rimu.[28]

„I posle naseljavanja Slavena na Balkanskom poluostrvu — veli Stanojević — na celom zapadnom delu Balkanskog poluostrva u eparhijama solunskog vikarijata i arhiepiskopije Justiniane Prime, formalno i dalje držala je crkvenu vlast papska kurija."[29] Starim Srbima prvi vjesnici kršćanstva dolaze iz Rima.[30] Leon Isaurijski, u svome cezaropapističkom despotizmu, da se osveti Papi, odcijepio je solunski vikarijat i Justinianu Primu od rimskog patrijarhata. Pape su se usprotivile tome nasilnom protucrkvenom aktu te je još i na šestom općem saboru solunski metro-

[27] Obzor, 29. VIII. 1929.
[28] Duchesne, Eglises séparées. 2 izd. str. 24; Granić B., Osnivanje arhiepiskopije u gradu Justiniana Prima. Glasnik Skopskog Naučnog Društva I (1925), 1, 113 ss.
[29] Stanojević, Borba... 15.
[30] Grujić R., Pravoslavna Srpska Crkva, 5.

polita učestvovao kao papinski vikar.[31] Ipak je brutalna sila nadjačala te de facto Papa nije mogao vršiti svoje patrijaršijske vlasti u ova dva svoja vikarijata, koja su bila pod bizantinskom političkom vlašću.

Knez Vojislav oslobodio je Srbe od bizantinske vrhovne vlasti (oko 1040). Zeta (Crna Gora) je bila državno središte srpske države. Vojislav se je priklonio zapadnoj Crkvi te on i svi njegovi nasljednici bili su vjerni sinovi zapadne Crkve.[32] Papa priznaje Srbiju kraljevinom i šalje kraljevske znakove. S Papinim priznanjem srpska je država dobila u međunarodnom svijetu pravnu osnovu za nezavisnost, jer se je u to doba smatralo, da se pravo na slobodnu državu može dobiti samo iz Rima ili iz Carigrada. To je papinsko priznanje bilo jednako međunarodnom priznanju.[33] Svi su srpski zetski kraljevi pokopani u benediktinskom samostanu sv. Sergija i Baha na Bojani.[34] Savin rođeni brat Vukan, koji je — kako veli St. Stanojević[35] — u srpskoj historiografiji nepravedno vrlo nepovoljno ocjenjivan, zove Papu „namjesnikom našega Gospodina Isukrsta"[36] i obećaje mu, da će rimsku Crkvu poslije Boga nada sve ljubiti, štovati i naredbe Papine savršeno izvršivati.[37] Drugi brat Savin veliki župan Stefan piše vrhovnom nadsvećeniku i vaseljenskom Papi Rimske Crkve bl. Apoštola Petra i Pavla i obećaje, da će hoditi stopama Rimske Crkve, kako je hodio Savin i njegov otac Nemanja te da će vazda vršiti naredbe Rimske Crkve.[38]

I Sv. Sava je sa svojom braćom jednako osjećao. Katoličke župe u Duklji i Primorju on s ponosom zove svojom „djedinom".[39] Sava moli od Rimske Stolice krunu za svoga brata Stefa-

[31] Hergenröther, Photius I, 237; cf. Vailhé, Annexion de l' Illyricum au patriarchat oecuménique, Echos d' Orient 14 (1911), 29—36; Stanojević, Vizantija i Srbi, Novi Sad 1906, II, 75.

[32] Thalloczy, Illyrisch-Albanische Forschungen, 1916, I, 228; Kukuljević, Rad J. A. 59, 117. Vidi, kako veli Srbin Stanojević, vrsnu monografiju „Marković, Dukljansko-barska metropolija".

[33] Stanojević, Borba... 28. 32; Rački, Borba južnih Slavena za državnu neodvisnost, Rad J. A. 30 (1875), 76.

[34] Thalloczy, l. c. 228.

[35] Borba... X.

[36] PL. 214, 726.

[37] PL. 214, 481s.

[38] Theiner, Monumenta Slav. merid. I. 6.

[39] Glasnik Društva Sr. Slovenosti 8 (1856), 154.

na — krunu „Dioklije, koja se otprvo zvaše veliko kraljevstvo, gdje se, po Božjem promislu, rodi otac im".[40] Sava je dakle bio ponosan sa srpskom zetskom državom, u kojoj je katolicizam bio državna vjera,[41] a koju je Papa uzvisio na čast kraljevstva.

U srpskoj je državi bila regionalna borba između Zete i Raške. S Nemanjom zadobije prevlast Raška. Sigurno u Raškoj je bio veći bizantinski upliv. Bit će se razlika opažala i u obrednom jeziku.[42] Ali razlika vjerskih nije bilo, barem ta razlika nije dolazila do svijesti.[43] Zeta je bila pri moru, u vezi s kulturnim svijetom. Tu je bilo mnogo biskupija, pa je i religiozni život cvao. Raška je bila daleko od svjetskog prometa. U njoj je bila samo jedna biskupija. Prema tome tu je narod u vjerskom pogledu bio zapušten. Zato se razlike u vjeri, ako ih je bilo nisu mogle vanka pokazati.

Uopće između Slavena, kod kojih još nije bila prodrla grčka odbojnost protiv Rima, i zapadne Crkve nije se opažala vjerska razlika. G. 1087. naređiva Rimski Papa svetkovinu prenosa sv. Nikole u Bari. Rusi i Srbi to primaju i svetkuju tu svetkovinu 9. V, dok Grci te rimske svetkovine ne primaju.[44] U samoj Srbiji g. 1089. Papa podlaže barskom nadbiskupu 9 biskupija: Kotor, Ulćinj, Svač, Skadar, Drivast, Pilot, Srbiju (Ras), Bosnu i Trebinje te sve manastire latinske, grčke i slavenske t. j. s latinskim, grčkim i slavenskim jezikom.[45] U jednoj kotorskoj originalnoj povelji od g. 1166. riječ „abbas" dvaput je prekrižena i metnuto je arhimandrita.[46] Sve je ovo dokaz, da se u Srbiji nije ni zapažala razlika između istočne i zapadne Crkve. Tu razliku nije ni Sv. Sava poznavao.

Poznato je, da je Savin otac Nemanja najprije primio krštenje u Ribnici po latinskom obredu, a kad je došao u Rašku, tamo je opet kršten po grčkom obredu. Srpski ljetopisi u Teodozijevom proturimskom duhu napisani ovako govore: „i uđe u crkvu

[40] Domentijan, izd. Daničićevo, 246.

[41] Stanojević, Borba... VI; Marković V., Pravoslavno monaštvo i manastiri u srednjevekovnoj Srbiji. Sr. Karlovci 1920, 32.

[42] Thalloczy, l. c. 228.

[43] Cf. Theiner, Monumenta Slav. mer. II, 327—329; Hudal, l. c. 8.

[44] Nilles, Kalendarium Manuale I, 156; Leib B., Rome, Kiev et Buzance à la fin du XI. siècle. Paris 1924; Byzantion I (1924), 599s.

[45] Šišić, Povijest Hrvata I, 1925, 598. 569.

[46] Thalloczy, l. c. 229.

sv. apostola Petra i Pavla... i primi krštenje iz ruku gosp. arhiepiskopa (?) Leontija... a prije bješe kršten od Latina heretika".[47] — S drugim je duševnim raspoloženjem istu stvar prikazao Sv. Sava u Žitiju svoga oca Nemanje. Tu nema ni spomena o „latinskoj jeresi". Njemu je i jedno i drugo krštenje sveto. Zadimo u dušu Sv. Save, dok čitamo ove njegove riječi: „... i tamo (u Ribnici) primi *sveto krštenje*. Kao mladić dođe ovamo (u Rašku), primi ga episkop crkve sv. Apostola i moli nad njim i pomaza ga mirom i drugo krštenje primi. *Ovo bo je divno o ovome* mužu: kao mladić primi dva krštenja. Zatim primi sveti anđeoski obraz i tad primi dva blagoslova, mali i veliki obraz" i t. d.[48]

Nigdje nema u vjerodostojnim izvorima, da se je Sava pokazao protivnikom katolicizma ili Rimske Stolice. A Sava je imao prigodu, da pokaže svoj latinofobski duh. Ali ga nije pokazao. Latini su zauzeli g. 1204. protiv svakog prava bizantinsko carstvo. Osnovano je katoličko solunsko kraljevstvo. Zauzeli su i Sv. Goru. Pri tome su učinili mnogo, što svak mora da osudi. Nekakav francuz barun-razbojnik došao tamo negdje između 1204 - 1214., pokupio sebi ravne drugove, ugnijezdio se u jednoj tvrđavi na Atosu i otud upadao u sve manastire i ne samo pljačkao crkve nego i otimao od kaluđera novac mučeći one, koji mu nisu davali.[49] S kakovom mirnoćom i indiferentnošću sve ovo narciva Sv. Sava, bez ikakva jala na Latine, gdje ga je mogao s pravom iskazati? On veli: „... nastaše mnogi meteži u toj strani. Dođoše naime Latini i zauzeše Cesargrad, bivšu grčku zemlju; pa i do nas u ovo sveto mjesto uzađoše; i bi metež veliki". U to šalju poslanike Stefan i Vukan i pišu jednako bez interesa za Grke: „Se v' strane toj v'zmetoše se jezyci."[50] Sava ne osuđuje Latine, Sava ne sažaljuje Grke i njihovu pravoslavnu crkvu. Kako to Rimski Papa Inocent III. drukčije opisiva nego „zanešeni pravoslavac Sava"![51] A kako to drukčije opisuju bizantinski historici!

[47] Chronica Serbica D. Georgii Branković, Arhiv za povjesnicu jugoslovensku 3 (1853), 7; Lj. Stojanović, Stari srpski rodoslovi i letopisi 279; cf. Starine X, 59.

[48] Sava, Žitije sv. Simeuna. Ćorović, Spisi sv. Save, 173.

[49] Popović P., Glas Srp. K. A. 112 (1924), 47.

[50] Ćorović, Spisi Sv. Save, 171; cf. Anastasijević, Bogoslovlje 1 (1926), 1, 67s.

[51] Hofmann, Athos e Roma, Roma 1925, 149.

Domentijan prema izvrsnom Daničićevu izdanju veli: „... i po rečeniju byvšu među ljubovnyma bratoma" t. j. „po dogovoru učinjenu među dragom braćom" Stefanom i Savom, ovaj otide na Atos. To, inače vrsnom historiku, Ruvarcu I. ne ide. On misli, da bi moralo biti „i porečeniju byvšu" t. j. bivši porječkanja ili zavade među Savom i Stefanom, Sava otide na Atos. Zašto su se porječkali, to Domentijan ne kaže, ali se I. Ruvarac u svojoj religioznoj predispoziciji domišlja: radi života Štefanova, radi njegove ženidbe s katolikinjom Mlečankom i radi njegova dogovaranja s Rimom. I zato, prema I. Ruvarcu[52] i poslije njega svima srpskim historičarima, Sava bježi iz svoje slobodne domovine na Sv. Goru, koja je tada bila pod vlašću Latina Solunskoga kraljevstva; na Atos, gdje je tada bio jedan biskup latinskoga obreda kao kustos (čuvar) Sv. Gore;[53] Sava bježi, radi dogovaranja svoga brata s Rimom na Sv. Goru, koja je bila pod vlašću g. 1204. uspostavljenoga papinskog solunskog eksarha![54] Sv. Sava ostavlja svoje monahe u državi svoga brata, radi njegova dogovaranja s Rimskim Papom i ide među svetogorske kaluđere, koje g. 1213. Rimski Papa Inocent III. toliko hvali, prima pod svoju očinsku zaštitu i potvrđiva im, na njihovu molbu, svojom apoštolskom vlašću sve privilegije![55]

Zanimiva je činjenica u starom srpskom slikarstvu, da je monah i arhiepiskop Sava na freskama redovno predstavljan s obrijanim tjemenom t. j. s latinskom tonsurom zvanom „tonzura sv. Petra".[56] Takav Savin lik imamo u Mileševi slikan još za života Sv. Save.[57] Srpskim historičarima, koji, prelazeći preko Domentijana, smatraju Sv. Savu zanesenim istočnjakom i latinofobom, ova je činjenica nerazumljiva. Ovu činjenicu lako shvaća jedino onaj, koji se prenese u XIII. vijek, kada je u srpskoj državi bila pretežnija katolička Crkva, a pravoslavna sa današnjim proturimskim mentalitetom nije ni opstojala, pa promatra Sv. Savu, kako se zajedno sa svojom braćom Stefanom i Vukanom obraća Rimu i podiže Srbiju i u kršćanskom i u političkom pogledu;

[52] Letopis Matice Srp. 208 (1901), 15—17.

[53] PL. 216, 229.

[54] Le Quien, Oriens Christianus, 2, 1—26; cf. Bogoslovlje l. c. 71 s.

[55] Hofmann, l. c. 149.

[56] Vasić M., Prilozi za književnost... VI (1926), 2, 245; P. Popović, Fresko ktitora u manastiru Mileševi, ib. VII (1927), 90.

[57] Petković V., Iz starog srpskog živopisa, ib. VIII (1928), 107.

kako Sava sa svojim primorskim katoličkim majstorima gradi manastire pa i sjedište srpskog arhiepiskopa Žiču.

Sava prvi arhiepiskop Srbije i Primorja.

Srpski ljetopisci kažu,[58] da je Sava išao u Carigrad i tu bio posvećen od patrijarha Germana ili Manuila za prvoga srpskoga arhiepiskopa. Jer se veli „u Carigrad", koji je onda naime g. 1219. bio pod Latinima i tu je bio samo latinski patrijarh Gervazije, to neki misle, da je ovaj redio Savu za arhiepiskopa.[59] Srpski ljetopisci sami po sebi nisu vjerodostojan izvor, pa treba kazati ono, što piše Domentijan: po naredbi cara Teodora Laskara Savu je posvetio za arhiepiskopa patrijarh German.[60] U petrogradskom rukopisu Domentijanova Žitija sv. Save ispravljeno je na rubu ime German u Manojlo.[61] Sava je dakle ređen u Niceji, gdje je tada imao sjedište car Teodor Laskar i grčki patrijarh.[62]

Srpski historičari se domišljaju u svome duševnome raspoloženju, da je Sava išao u Niceju, da dobije samostalnu pravoslavnu crkvu, da tako lakše može suzbiti navale katolicizma, koje su prijetile iz Rima od Papa i iz Carigrada od tamošnjega Latinskog carstva.[63] Je li to tako?

Valja znati, da je onda bio u bivšoj bizantinskoj imperiji haos i u političkom i u religioznom pogledu. Tu je bilo carstvo bizantinsko u Carigradu, carstvo grčko u Niceji, katoličko carstvo bugarsko, latinsko kraljevstvo u Solunu, grčki despotat u Epiru, koji je postao solunsko carstvo i t. d. Ratovi su se vodili i politički savezi sklapali sad između latinskih država protiv grčkih, i obratno, sad između grčke države i latinske protiv druge latinske ili grčke države.[64] Tomu je odgovarao religiozni vrtlog:

[58] Lj. Stanojević, Stari srpski rodoslovi i letopisi, 25. 183; Starine X, 53.

[59] Le Quien, Oriens Christianus, 2 (1740), 312—326.

[60] Izd. Daničićevo, 217 s.

[61] Starine V, 15.

[62] Cf. dopisivanje Demetrija Homatijana, Pitra, Analecta Sacra... Solesmiana, 7 (1891), 86, 381; 116, 695; Ružić, Die Bedeutung des Demetrios Chomatianos für die Gründungsgeschichte der serbischen Autokephalkirche, Jena 1893; Paljmov J., Istoričeskij vzgljad' na načalo avtokefalii serbskoj cerkvi i učreždenie patriaršestva v' drevnej Serbii. Hristianskoe Čtenie 1891, 3—4; 1892, 5—6; Novyja dannyja... 1892.

[63] Grujić R., Pravoslavna Srpska crkva, 18.

[64] Vasiljev A. A., Istorija Vizantii. Latinskoe Vladičestvo na Vostoke Epoha Nikejskoj i Latinskoj Imperij (1204—1261). Petrograd 1923. Byzantion I (1924), 630.

mnogi grčki episkopi nisu priznavali grčkog nicejskog patrijarha, pa je više grčkih episkopa ređeno bez njega i protiv njega.[65] Neki biskupi latinskog obreda bili su ređeni od biskupa grčkoga obreda i obratno. U ovakovom haosu Sava je držao svetim i latinsko i grčko krštenje, pa i latinsko i grčko biskupsko posvećenje. Nisu dakle religiozni motivi diktirali Savi, da ide u Niceju primiti arhiepiskopsko posvećenje.

U ovome metežu na teritoriju bivšeg bizantinskog carstva osobito su izbijale na površinu dvije borbe. Prva je borba između carstva u Niceji i despotata u Epiru, kasnije carstva u Solunu i dosljedno borba između grčkog patrijarhe u Niceji i autokefalnog arhiepiskopa u Ohridi, koji je i srpsku crkvu u Raškoj smatrao sebi podložnom. Ovo je bila borba o prevlast. Druga je borba bila nacionalna između Slavena, koji su bili katolici u Bugarskoj i Grka. Teodor Duka Angelo, despot u Epiru, smatran je osloboditeljem Grka od franačkog i slavenskog jarma. Takovim ga je smatrao predstavnik helenske kulture učeni Demetrije Homatijan, arhiepiskop u Ohridi, lični neprijatelj Sv. Save. Kad je g. 1223. Teodor Duka osvojio Solun, zatražio je od solunskog metropolite Konstantina Mesopotamita, Savina prijatelja — kako kaže Domentijan — od mladih dana, da ga okruni carskom krunom. To je ovaj odbio, pa je Teodora okrunio Demetrije Homatijan, koji je odsele smatran kao patrijarha u grčkom solunskom carstvu. U novome carstvu održana je sinoda biskupa, koja pokazuje, kako je bila žestoka borba između Slavena i Grka. Dobar dio grčkih biskupa, pod vodstvom biskupa u Kastoriji, nije priznavao valjanim nijedno ređenje učinjeno od slavenskih biskupa. Posredovanjem učenoga kanoniste Homatijana, koji je predsjedao sinodi, zaključeno je, da se svi slavenski biskupi istjeraju, ali da se priznadu od njih učinjena niža ređenja valjanim.[66]

Teodor Laskaris u vrijeme posvećenje Sv. Save za arhiepiskopa uzeo je za ženu kćer latinskoga cara u Carigradu i vlastitom inicijativom radio je za uniju kod Grka. U tome ga je slušao i njegov patrijarh Manojlo I.[67] Teodor je bio u rodu sa vla-

[65] Vailhé, Eglise de Constantinople, Dictionnaire de theol. cath. III, 2, 1383.

[66] Georgios Akropolitos, Annales, 21, izd. Bonn 1836, 36, 15 ss; Nicephoras Gregoras, Historia byz. II, 2, izd. Bonn 26, 6; Gelzer, Abriss der byz. Kaisergeschichte u Krumbacher, Geschichte der byz. Literatur, iz. II, 1043 s.; Byzant. Zeitschrift II (1892), 1, 62 ss.

[67] Vailhé, l. c. III, 2, 1387.

dalačkom kućom u Srbiji. Njegovoj politici, da bude priznan zakonitim baštinikom starog grčkog carstva u Carigradu, dolazilo je dobro, da umanji upliv svoga takmaca epirskog despota i Demetrija Homatijana. Zato je sa svoje strane zapovijedio svome patrijarhi Germanu ili Manojlu, da posveti Savu za arhiepiskopa, koji više ne će biti ovisan o Demetriju Homatijanu.

Ohridski arhiepiskopi, pod čiju jurisdikciju je spadala biskupija Ras, sve od Lava, savremenika Mihajla Cerularija pa do Demetrija Homatijana bili su Grci, nosioci helenizma kod Slavena i protivnici Rima.[68] Srbin Sava htio se je osloboditi od ovoga helenizma. I on je pošao, da bude ređen za arhiepiskopa onome, koji će mu najprije dati — takmacu moćnog epirskog despota nicejskom caru Teodoru Laskaru i takmacu autokefalnog arhiepiskopa Demetrija Homatijana nicejskom patrijarhi. Bit će ga tako svjetovao njegov brat Stefan, a bit će ga u tome pomagao njegov prijatelj od mladosti, solunski metropolita, pristaša nicejskog dvora,[69] Konstantin Mezopotamit, koji nije htio okruniti carskom krunom epirskog despota.

Dakle Savu je učinila arhiepiskopom nicejska politika, koja je htjela umanjiti upliv moćnog despotata u Epiru, i njegova slavenska politika, kojom se je htio osloboditi helenizma iz Ohride. Sava zadojen ovom slavenskom politikom, čim dolazi u Srbiju, sili na odreku biskupa Grka u Prizrenu, pa postavlja za biskupa Srbina.[70]

Tko protestira protiv posvećenja Savina? — Dimitrije Homatijan. On protestira u Niceji, on protestira u Srbiji. On, kanonista hoće da dokaže, da je Savino posvećenje nevaljano. Nosioc helenizma, Demetrije Homatijan oštro napada i osobu Savinu. On ga napada, da je od isposnika postao državnikom i diplomatom, da učestvuje u svjetovnim gozbama, da jaši lijepe konje plemenitoga soja, da je opkoljen velikom pratnjom naoružanih ljudi.[71]

Nasljednik Stefanov Radoslav (1228-1234) izgleda, da je

[68] Vailhé, Achrida, Dictionnaire d' histoire et de géogr. éul. I, 326.

[69] Domentijan, izd. Danič. 226; Nicetas Choniates, Historia De Alexio II, 4, Bonn 1835, str. 649. 651.

[70] Byz. Zeitschrift III (1894), 181.

[71] Jireček-Radonić, Istorija Srba I, 219; Gavrilović, Sv. Sava, Beograd 1900, 157—159.

opet podložio srpsku crkvu Demetriju Homatijanu. Sava je bio nezadovoljan, pa kad je katolik Fridrik I. zauzeo Jeruzolim (1229) otide u Palestinu. Na koncu je položio i arhiepiskopsku čast.[72]

Kakav je odnošaj imalo stvaranje srpske arhiepiskopije prema katolicizmu? Ako gledamo slavensku politiku Savinu, onda ćemo reći, da je Sava išao stopama ondašnje slavenske crkve u Bugarskoj, koja je bila katolička. Sigurno biskupija u Beogradu, Braničevu, Nišu i ostale srpske biskupije, koje su potpadale pod Bugarsku, bile su katoličke.[73] Nije vjerovatno, da bi Sava htio stvarati religiozni jaz izmedu Srba u Beogradu, Nišu, Braničevu i Srba, koji su živjeli pod vlasti njegova brata u Raškoj. — Sava je osnovao 8 ili 9 novih biskupija u Srbiji. Neke su bile u blizini biskupija latinskoga obreda. Nije vjerojatno, da ne bi ondašnji moćni Papa Honorije protestirao protiv Save i njegova brata, da su te biskupije osnovane protiv katolicizma. Sava, nastavnik Srbije, osnovao je te biskupije, da podigne do prave kršćanske kulture Srbe istočnoga obreda, koji su bili zapušteni od jedinoga grčkog biskupa u Rasu, pa su čamili u poganstvu, koje je još po zapuštenim srpskim krajevima živilo i u bogomilstvu, koje se je kod tih Srba, još polupogana širilo. Na to upućuju svi govori, koje Domentijan meće Savi u us a. I to je Rim gledao i odobravao.

Svakako Domentijan svjedoči, da je Sava po svome biskupu Metodiju[74] dojavio Rimskoj Stolici svoje posvećenje za nadbiskupa i da je molio Papin blagoslov t. j. potvrdu: „Pisa tako istojednu poslanicu velikomu suprestolniku svetih i slavnih Apostola, papi, ispovjedivši neutajenu blagodat, kojom sam bješe vjenčan i prosi, da mu pošlje blagoslov svetih Apostola". Domentijan veli „ispovjedivši", pa bi čovjek rekao, da je Sava dao neku ispriku, što je ređen u Niceji.

Savin učenik Domentijan zove sv. Petra „vr'hovnyj že Petr' apostol"[75], a Rimski je Papa „s'prestolnik" sv. Petra. „Suprestolnik" znači etimološki, koji zajedno na prijestolju sjedi, ali u Do-

[72] ib. I. 222. 223.

[73] Theiner, Monum. Slav. m. I, 29; Kukuljević, Rad J. A. 59, 149.

[74] Ovaj Metodije često se spominje u spisima Sv. Save. Bio je prvi iguman Hilandara. Ćorović, Spisi Sv. Save, 165. 171. 28. cf. Kukuljević, Rad J. A. 59, 149. On je odnio Papi i pismo Stefana, poslije nego je bio okrunjen.

[75] Izd. Dan. 211. 255.

mentijana znači „nasljednik" na prijestolju. Stefan je suprestolnik oca svoga Nemanje.[76] Prema tome učenik Savin Domentijan priznaje Petra vrhovnim apostolom, a Rimskoga Papu njegovim nasljednikom .To je odraz mišljenja njegova učitelja, nastavnika Srbije, prvog srpskog arhiepiskopa Save. Zato ovaj, u znak svoje podložnosti Papi kao vrhovnom poglavici Crkve, i dojavljuje svoje arhiepiskopsko posvećenje i pita Papin blagoslov.

Ako uzmemo sve ovo u obzir, onda lako razumijemo, zašto grčki patrijarh German II, o kojem se govori, da je redio Savu za arhiepiskopa, u svome pismu rimskim kardinalima g. 1232. broji mnogobrojne pravoslavne narode, ali u tome nabrajanju Srba nema.[77]

Sava i krunjenje Stjepana Prvovjenčanoga

Danas srpski historici, povodeći se za I. Ruvarcem,[78] uopće niječu, da je Sava sudjelovao pri krunjenju svoga brata. Da vidimo, što nam kažu dokumenti o tome. Prvi je izvor Domentijan. Evo ukratko što on pripovijeda: Sava se vrati s Istoka kao arhiepiskop u Srbiju. Posveti neke učenike za biskupe i posla ih u odredene biskupije. Obnovi svetu i pravu kršćansku vjeru. Prokle bezbožne heretike. Tada izabra izmedu učenika umnoga biskupa Metodija i posla ga u Rim k svetim apostolima Petru i Pavlu i njihovu nasljedniku Papi. Poslao je i dostojne darove. To je prema petrogradskom rukopisu jedno skupocjeno fino izrađeno kandilo „koje i do danas stoji nad grobom preslavnih apostola Petra i Pavla".[79] Papi dojavlja, da je posvećen za nadbiskupa i moli blagoslov. Pita blagoslovenu krunu, kojom će okruniti svoga brata na staro kraljevstvo Diokleje, gdje se je rodio njihov otac. I Duh Sv. nadahnu nasljednika sv. Apostola i posla mu blagoslovenu krunu. Petrogradski rukopis dodaje: „da uistinu savršeno bude blagosloveno kraljevstvo njegove domovine, svakim pravovjerjem

[76] Jagić, Kritični dodaci životu sv. Simeuna i sv. Save. Starine V, 9. Riječi „i do danas" važne su za historijsku vrijednost Domentijana.

[77] Marković V., Pravoslavno monaštvo i manastiri u srednjevekovnoj Srbiji 90.

[78] O glavnim momentima u životu sv. Save, prvog srpskog arhiepiskopa. Letopis Matice Srpske 208 (1901), 1—43.

[79] ib. 227; cf. 261.

služeći beskonačnomu carstvu Oca i Sina i Duha Svetoga".[80] Primivši Sava krunu blagoslovi svoga dobročinitelja papu, pa u manastiru Žiči okruni svoga brata.

Splitski arhidakon Toma opisujući križarsku vojnu ugarsko-hrvatskoga kralja Andrije II. g. 1217-1218. u to kazivanje nekako iznebuha umeće i ovo: „U isto vrijeme, Stefan, gospodar Srbije ili Raške, koji se zvaše veliki župan, poslav svoje poslanike Rimskoj Stolici, isprosi od Pape Honorija kraljevsku krunu. Posla naime poslanika *a latere*, koji došavši okruni ga i postavi prvim kraljem njegove zemlje."[81]

Mletački kroničar XIV. vijeka Dandolo oslanjajući se na Tomu piše: „Stefan također, gospodar Raške, koji se zvaše veliki župan, čim je uzeo, za ženu unuku bivšega dužda Henrika, nagovorom žene, odbaci shizmu, preko poslanika dobije od Pape, da je odlikovan kraljevskim naslovom i od poslanika zato poslana okrunjen je zajedno sa ženom."[82]

Da je Savin brat Stefan od Rimskoga Pape Honorija, koji je konačno potvrdio franjevački red, dobio kraljevsku krunu, to svi historici danas priznaju. Kod pravoslavnih pisaca, kojima ovaj dogadaj ne ide u glavu, ima o tome bezbroj mišljenja. Jovan Rajić, čini se, drži, da je Stefan tražio kraljevsku krunu, da je Papa krunu poslao, ali da do krunjenja tom krunom nije došlo. Da je Sava donio krunu od cara carigradskoga i njom okrunio Stefana.[83] Slično misli Rus Smirnov E., da je Stefan varao Papu, da će mu se pokoriti. Ovaj da je po svom legatu poslao krunu, ali da je Stefana okrunio njegov brat Sava, pa da o pokornosti Rimu ne bi ni govora.[84]

Nijemac J. Ch. Engel[85] prvi izreče misao, da je Stefan dvaput krunjen: prvi put krunom Papinom, a drugi put krunom,

[80] „da v' istinu s'vršeniem' blagosloveno budet' kraljev'stvo zemlje ot'č'stva jego v'sakym' pravoveriem' služe beskon'čnomu carstvu" i t. d. ib. 16.

[81] Izd. Račkoga, Zagreb 1894, 21, str. 91.

[82] Dandulus, Chronic. Ven. ad an. 1217, Muratori, X, 30; cf. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae V, 3.

[83] Kod Ruvarca, Letopis M .S. 208 (1901), 30.

[84] Istorija Hristianskoj cerkvi, Izd. IV, S. Petersburg 1886, 113; Ruvarac l. c. 23.

[85] Geschichte von Serwien und Bosnien, Halle 1801.

koju je Sava donio od cara u Niceji. Ovo mišljenje usvaja Majkov,[86] Krstić N.[87], Niketić Sv.[88] i ruski ljetopisac arhimandrit Arsenije.[89]

Neki Rus, koji je napisao Život sv. Save,[90] misli, da je Sava okrunio Stefana samo krunom dobivenom od grčkoga cara, da u Pape kruna uopće nije pitana nego samo blagoslov na krunu. I zato navodi kao svjedoka Domentijana!

Drugi srpski historici priznaju ovaj događaj. Srećković P. veli,[91] da su Sava i Stefan Honorija predobili velikim darovima dokazujući mu, da su predašnje Pape priznavali kraljevinu Mihajla i Bodina. Episkop Metodije da je izvršio sretno svoju zadaću i donio iz Rima kraljevsku krunu, kojom je onda Sava okrunio svoga brata. Slično govore Lj. Kovačević i Lj. Jovanović.[92]

I veliki ruski crkveni historičar E. Golubinskij[93] potpuno usvaja Domentijana te nadodaje, da se postupak arhiepiskopa Save nikako ne može opravdati „s točki zrenija prosto nravstvenoj" (moralnoga).

Ovo priznanje nekih srpskih pisaca i velikoga Rusa Golubinskoga uznemirilo je I. Ruvarca. I on se je dao, da dokaže, da Sava nikako nije mogao imati odnošaja s Rimom. Njegovo su dokazivanje primili svi najnoviji srpski pisci. I. Ruvarac, inače objektivan historijski kritik, piše: „Domentijanu ne verujem i da Domentijan u tom ne zaslužuje da mu verujemo mi, koji znamo, gdje se vaspitavao i podvizavao i napajao Sava i utvrdivao u pravoslaviju iliti pravoveriju i kako je sredina, u kojoj je Sava provodio i proveo svoj vek, gledala na zapad uopšte i na Rim napose, na Latine i na „latinsku jeres", kako je gledala na papu i prema tom gledanju kako se odnosila prema rimskoj stolici — i kako se opet odnosila rimska stolica prema „šizmatičnom istoku"

[86] Istorija serbskago jazyka v' svjazi s istorieju naroda, Moskva 1857, preveo Daničić, izd. II. Beograd 1876, 21.

[87] Istorija srpskoga naroda, Beograd 1864, II, 97 s.

[88] Glasnik Srpskog Učenog Društva VI (1868), 112—114.

[89] Letopis,' cerkovnyh' sobytyj, S. Petersburg 1888, 457. 467.

[90] Tvorenija sv. otcev', 2, Moskva 1849, 152. Srpski prijevod u Glasniku S. U. D. VIII (1856), 183 i Srp. Dalm. Magazinu 1862; cf. Ruvarac l. c. 24.

[91] Istorija srpskoga naroda II, 91.

[92] Istorija srpskoga naroda za srednje škole, Beograd 1890, 9.

[93] Kratkij očerk istorii pravosl. cerkvej Bolgarskoj, Serbskoj i Rumynskoj, Moskva 1871, 454.

i kako se mogla odnositi prema „šizmatičnom arhijereju?"[94]

S naočalima ovakove pretpostavke I. Ruvarac traži dokaze protiv svjedočanstva Domentijanova. Prije svega on prima kazivanje Tome arhidakona i Dandula te veli: Stefan je pitao krunu, primio kat. vjeru te od papina legata okrunjen g. 1217. S tim da se ne može složiti pričanje Domentijanovo i zato nužno da pada, jer da je Toma vjerodostojniji svjedok. — Suviše, kad je Stefan primio krunu g. 1217., Sava nije bio arhiepiskop i nije bio u Srbiji nego u svojoj karejskoj ćeliji na Atosu. — Nadalje Domentijanu se ne može vjerovati, što on priča „o poslanii presveštenoga (Save) v' grad' velikago Rima", jer mu nisu vjerovali niti Hilandarci, naime monah Teodozije. — Domentijan je legendaran. Tako n. pr. on priča o obraćenju kralja ugarskoga.[95] Tad je živio ugarski kralj Andrija: tko će vjerovati, da je Sava obratio na pravoslavlje katolika Andriju? — Ako su Stefan i Sava primili krunu iz Rima, sigurno su se morali pokoriti Papi. Stefan se je mogao pokoriti Papi za ljubav krune, ali o Savi takova šta ne da se ni zamisliti. — Napokon prema Domentijanu sve radi Sava: on piše, šalje poslanike i darove, a njegov brat veliki župan Stefan ne radi ništa. To nije vjerojatno.

Dakle Domentijan je — tako Ruvarac — nešto načuo, da je veliki župan Stefan bio okrunjen za kralja. Možda su mu pričali stari kaluđeri, da je tu krunu donio iz Rima papin poslanik. Kud ćeš naravnije nego da je Domentijan sve to pripisao u zaslugu Savi, velikomu nastavniku srpske zemlje?

Ako dignemo ovim Ruvarčevim prigovorima temelj t. j. pravoslavnu pretpostavku, da se Sava kao „šizmatični" arhijerej nije mogao obratiti predstavniku „latinske jeresi" Rimskome Papi, to onda svi sami od sebe padaju. Ipak razmotrimo Ruvarčeve dokaze. Toma arhidakon je savremenik ovome događaju, ali i Domentijan je jednako savremenik. Toma, prije nego je pošao kao mladi klerik iz Splita na nauke u Italiju (oko g. 1220), mogao je stvar doznati. Ali je monah Domentijan kao Srbin i kao učenik Sv. Save mogao stvar lakše doznati. Oba su dakle izvora vjerodostojna. Oba se izvora slažu u tome, da je od Rimskoga Pape iz Srbije kruna tražena, da je ta kruna iz Rima poslana i da je njome Stefan bio zbilja okrunjen za prvoga kralja ujedinjene Sr-

[94] Ruvarac, l. c. 36.

[95] Izd. Daničićevo, 251—258.

bije. Izvori se razilaze samo u nuzgrednim okolnostima. Po Tomi bi došao Papin legat i okrunio Stefana, a po Domentijanu bi okrunio Stefana njegov brat Sava krunom poslanom i blagoslovenom od Pape. Ako ćemo rasuditi ove razlike, treba znati, da je Toma bio Splićanin i da nije mogao lako doznati, što se zbiva u Žiči u Srbiji, kamo je pošao papin legat. Domentijan kao Srbin učenik Sv. Save morao je znati za sve detalje krunjenja. Zato on onako potanko i opisuje ceremoniju krunjenja, a Toma se zadovoljava s nekoliko riječi.

Valja dakle reći, da je Metodije poslije dužih pregovaranja isposlovao u Rimu, da Papa pošalje krunu, da je Papa zajedno s Metodijem uputio svoga legata *a latere*, koji je krunu nosio. Suviše možemo nagadati, da je Metodije na želju Stefanovu kod Pape isposlovao, da Papin legat može subdelegirati, da obavi sami čin krunjenja Stefanov rođeni brat Sava, koji je po Metodiju dojavio Papi svoje posvećenje za nadbiskupa i molio od Pape potvrdu. Ili ćemo reći, da je arhiepiskop Sava kao glavni službenik obavio svečanu liturgiju istočnoga obreda, koju Papin legat zapadnog obreda nije znao da obavi, a da je pri ceremoniji samoga krunjenja asistirao kao podređeni službenik. Jer je svečana Savina liturgija trajala dugo, a krunisanje obavljeno od Papina legata uz Savinu asistenciju kratko, to je prisutnicima izgledao kao glavni službenik arhiepiskop Sava, rođeni Stefanov brat i nastavnik Srbije. Zato je učenik i veličatelj Savin krunjenje i opisao onako.

Ruvarac urgira razliku u hronologiji: prema Tomi da je bilo krunjenje g. 1217., a da je prema Domentijanu moralo biti kasnije. Ali nije tako sigurno, kako Ruvarac ističe, da Toma kaže, da je krunjenje Stefanovo bilo precizno g. 1217. Prije svega treba zapaziti, da je ona mala vijest o Stefanovu krunisanju umetnuta nekako nenaravno u samo Tomino pripovijedanje o križarskoj vojni Andrije II. U trogirskom rukopisu tih riječi nema. Možda je Toma, kad je već napisao svoju historiju metnuo na rubu lista onu kratku vijest. To je netko kasnije turio u tekst.[96] Nadalje u onome Tominu poglavlju govori se o Andrijinoj vojni, koja je bila od augusta 1217. do prvih mjeseci 1218. Dakle po Tomi, koji kaže „u isto vrijeme", krunjenje je moglo biti i g. 1218. — Suviše ne smijemo držati, da su pregovori između Rima i Srbije o krunjenju tekli tako brzo, kako bi na prvi mah po Tomi rekao.

[96] Vidi izdanje Račkoga g. 1894, str. 91, kritičke bilješke.

Pregovori su mogli trajati i koju godinu. Toma je pak umetnuo onu kratku noticu u onu godinu, kad su pregovori počeli ili kad su poslanici iz Srbije preko Splita prošli t. j. g. 1217-1218.

Ruvarac veli, da Sava nije bio g. 1217. arhiepiskop i da nije bio tada u Srbiji. Već iz gornjih opazaka Ruvarčev prigovor pada. No i inače Ruvarac govori bez dokaza. Valja znati, da neki srpski ljetopisi pričaju, da je Sava ređen za arhiepiskopa g. 1214.[97] Ovoj godini naginje J. Raić. Prema tome Sava je mogao biti g. 1217. u Srbiji. Suviše u starijim srpskim ljetopisima uopće nema godina za Nemanju, Savu i Stefana.[98]) U mlađim ljetopisima stavlja se posvećenje Savino u g. 6727. od stvorenja svijeta ili u g. 1219. poslije Krsta.[99] Bit će da ova godina odgovara istini, ali ne radi svjedočanstva ovih mlađih ljetopisa nego s drugih razloga. Demetrije Homatijan naime u maju g. 1220. protestira protiv Savina posvećenja. Prema tome Savino ređenje je bilo kratko vrijeme prije maja g. 1220. Iste godine piše u Rim Stefan „rex coronatus" po istome biskupu Metodiju, koji je pregovarao u Rimu radi krune. Tu Stefan obećaje Rimskome Papi najveću vjernost. Kao svi kršćani i on ga ljubi i štuje te za oca i gospodara drži pa želi, da se zove vjerni sin Papin i Rimske Crkve.[100]) Sadržaj ovoga pisma odaje, da je pisano kao zahvalno pismo odmah poslije krunjenja. Krunjenje dakle obavio je Sava ili asistirao je krunjenju g. 1220. Možda je to bilo prije maja g. 1220., pa kad je zato doznao Demetrije Homantijan, to ga je još više ogorčilo, pa je protestirao protiv Savina posvećenja i napao ga kao monaha političara.

Atonski kaluđer Teodozije ne vjeruje Domentijanu s istih razloga, s kojih mu ne vjeruje J. Ruvarac naime jer je živio i pisao u proturimskoj atmosferi. — Kad Domentijan govori o „uvereniji" kralja ugarskoga, Ruvarac misli, da to mora biti kralj Andrija II, koji da nikada nije prešao na Savino „pravoslavlje". To Domentijanovo pripovijedanje se može razumjeti, kako srpski historičari obično razumiju, o političkom obraćenju t. j. da ne vodi protiv Stefana rat. Ali je bolje reći, da je Sava imao posla s bosanskim bogomilima i da je možda obraćao na

[97] Danilo arh., Skazanie o žitiji..., Glasnik Društva Srbske slovesnosti VI (1854), 25.

[98] Lj. Stojanović, Stari srpski rodoslovi i letopisi, XCIV.

[99] ib. XCVI.

[100] Rački, Starine VII, 55.

pravo kršćanstvo ili humskoga kneza Petra, koji je bio pod vrhovnom vlašću kralja ugarskoga,[101] radi čega ga zove Domentijan „kralj ugarski" ili koga drugoga bogomilskoga kneza. S humskim knezom bogomilom Petrom Stefan je ratovao.[102]

Da je Sava imao proturimski Ruvarčev mentalitet, sigurno se ne bi bio obratio Papi za ljubav veličine srpske države. Ali Sava je ljubio veličinu svoje Srbije. On je, iako je bio monah, vodio državnu srpsku politiku, pa je zato i bio napadan od predstavnika ondašnjega helenizma Demetrija Homatijana. Kako se je Stefan držao podređenim prema inteligentnome svome bratu Savi, nastavniku Srbije, vidi se iz forme njegova pisma, koje je svome bratu pisao.[103] To je učenik Savin Domentijan dobro znao pa zato i pripisuje sve Savi, koji je bio duša ondašnje srpske politike. Prema vani t. j. prema stranim državama bio je predstavnik Savin brat veliki župan Stefan. Zato stranac Toma i piše, da je Stefan poslao poklisare. Uostalome iz Domentijanovih riječi je jasno, da se Papi obratio i Stefan i Sava, jer Sava pita krunu Dioklije, velikoga kraljevstva, „gdje se rodi otac im." Ovo „otac im" pokazuje, da se je prema Domentijanu obratio Papi i Stefan i njegov brat arhiepiskop Sava. Uostalom Domentijan je pisao život i djela Savina, a ne Stefanova.

* * *

Svetom Savi je sv. Petar vrhovni apostol, a Rimski Papa je suprestolnik ili nasljednik toga vrhovnoga apostola. Tome nasljedniku vrhovnoga apostola Petra Sava dojavljuje svoje arhiepiskopsko ređenje i pita njegovu potvrdu. No s ovim ne kažem, da je Sava bio privržen Sv. Stolici, kao što su današnji katolički biskupi, jer inače ne bi bio išao za volju politike u Niceju, da bude ređen od grčkog patrijarha. On nije poznavao vjerskih razlika između Istoka i Zapada. Sava je bio nada sve Srbin slavenski političar. Zato i uzimlje naslov „prvi arhiepiskop Srbije i Primorja." On je bio istih vjerskih osjećaja kao i njegova braća Vukan i Stefan. Dapače on im je bio u tome učitelj. Braći Vukanu, Stefanu i Savi bio je glavni cilj da podignu ujedinjenu Srbiju u kršćanskom i u kulturnom pogledu. Gledom na tradicije zapadne kulture u Primorju i gledom na ondašnju svjetsku

[101] Klaić, Poviest Bosne, Zagreb 1882, 101.
[102] Jireček-Radonić, I, 221.
[103] Anastasijević, Godina prenosa moštiju sv. Simeuna, Bogoslovlje, I (1926). 1, 73 s.

politiku oni su, kao i bugarski car Kalojan, prijanjali više uz Zapad. Zato su srpske crkve iz XIII. vijeka, kao Studenica, Žiča i Banjska, zapadnoga, romansko-gotskoga tipa, koje imaju više spoljašnji izgled crkava namijenjenih katoličkom bogosluženju. Takova je i najljepša srpska građevina Dečani, koje sagradi franjevac fra Vid iz Kotora g. 1335.[104] Zato Sava na freskama iz XIII. vijeka ima latinsku tonzuru. Zato kroz 60 godina kraljica Jelena, revna i agilna katolikinja[105] radi i pomaže crkve i manastire latinskoga i slovenskoga obreda. I kao revna katolikinja štovana je od srpskoga naroda kao blažena Srpske crkve. Zato Srbi primaju u XIII. vijeku svetkovinu zapadnu — sv. Martina.[106] Zato Pape sve do Dušana pišu srpskim kraljevima s naslovom „carissimo in Christo filio nostro." Zato dobri odnošaji između biskupa istočnoga i zapadnoga obreda sve do početka XIV. vijeka.[107] Zato većim dijelom latinski natpisi na srpskim novcima u XIII. i XIV. vijeku.[108]

U Srbiji je takav duh, recimo duh neke neodređenosti, prema Istoku i Zapadu, ali više naginjući k Zapadu, vladao sve do početka XIV. vijeka ili bolje do Dušana Silnoga. Kad se je srpska država počela širiti k jugu s pobjedama Milutina, Dečanskoga i osobito Dušana Silnoga te kad je grčki elemenat postao jak u srpskoj državi, pa kad se je srpski vladar počeo zvati, ne više kralj Srba nego car Srba i *Grka,* a srpski arhiepiskop ne više arhiepiskop Srbije i Primorja nego patrijarh Srba i *Grka:* tad se je srpski, recimo tako, indiferentni mentalitet promijenio. I to promijenio se je toliko, da, dok je Stefan, koji je Rimskome Papi izjavio svoju sinovsku vjernost, ipak svetac Srpske crkve, dok je katolikinja Jelena — blažena, dotle vlastela srpska u XV. vijeku vole ropstvo tursko negoli slobodu od katolika. Kad je naime despotica Jelena, udova Lazareva, udala svoju kćer za katolika Stefana sina bosanskoga kralja Tomaša, te htijući ujediniti jugoslavene u jednu državu protiv Turčina, ponudila mu srpski despotski prijesto, tada srpska vlastela, bojeći se katolicizma, odlučiše se za Turke, protjeraše kraljevića Stefana, a srpsku zemlju predadoše Turcima.[109]

[104] Vasić M., Prilozi VI (1926) 2, 256. [105] ib. 240.
[106] Dimitrijević M., Sv. Sava u narodnom verovanju i predanju. Vesnik Srpske Crkve 32 (1927) 100 s.
[107] Jireček-Radonić, III. 89.
[108] Glasnik Društva Srbske Slovenosti III (1851), 200 ss.
[109] Grujić R., Prav. srpska crkva, 32.

Fr. B. Dr. Duco – Makarska.

Papinska nepogrešivost.

SUMMARIUM. — *De infallibilitate Romani Pontificis.* — Hoc dogma fundatur in Scriptura Sacra et in Traditione. a) S. Petrus institutus est a Jesu Christo fundamentum Suae Ecclesiae. Fundamentum autem dat aedificio soliditatem. Si ergo Papa doceret errorem fideles, ipse infirmaret et destrueret Ecclesiam, et non esset fundamentum solidum, sicut voluit Jesus. b) Jesus promisit, quod portae inferi non praevalebunt adversus Ecclesiam, fundatam supra Romanum Pontificem. Infernus autem praevaleret si Papa Ecclesiam in errorem seduceret. Illud non erit, ergo nec hoc. c) Petrus accepit summam potestatem in Ecclesia, in qua includitur etiam summa potestas docendi. Christus insuper dixit se confirmaturum esse in caelo omnia quae Petrus fecerit super terram. Possetne autem Christus confirmare errorem Petri?! d) Petrus accepit potestatem et obligationem pascendi gregem Christi, hoc est, docere fideles veram doctrinam; quod certe non faceret seducendo Ecclesiam in errorem. e) Petrus, quem Jesus bene distinguit ab aliis apostolis, debet alios in fide confirmare. Jesus oravit ne fides Petri deficeret; quae oratio debet esse exaudita. Ergo fides Petri non deficiet. f) Jesus voluit ut Ecclesia sit una. Hoc esset impossibile si Papa non esset infallibilis. Docent ecclesiae non catholicae. g) Sancti Patres occidentales et orientales docent hanc veritatem. h) Item Concilia Generalia Ephesinum, Calcedonense, tertium et quartum Constantinopolitanum, secundum Nicaenum, Lugdunense anno 1274., Florentinum, ubi Occidens et Oriens agebant insimul. i) Romani Pontifices sese gerebant semper ut doctores infallibiles Ecclesiae, numquam propter hoc ab aliquo molestati. E contrario, pro omnibus hoc erat res omnino naturalis. j) Romanus Pontifex est infallibilis si ut doctor supremus Ecclesiae definit aliquam doctrinam de fide et moribus, obligando omnes fideles ad ipsam tenendam. k) Objectio maxime vulgaris et irrationabilis venit ex eo quod confunditur infallibilitas et impeccabilitas. Deus non permittet ut Summus Pontifex doceat errorem totam Ecclesiam; sed ipse potest peccare. — Papa non potest auferre distinctionem objectivam inter bonum et malum; hoc est meritum atheismi. — Infallibilitas Romani Pontificis non destruit nostram libertatem nec scientiam, sed ipsas adjuvat. — Sic dicti „Erorres Romanorum Pontificum nihil dicunt contra infallibilitatem, quia nullus Romanus Pontifex ut doctor Ecclesiae, aliquem errorem docuit. — Concilia Generalia et episcopi habebunt eandem libertatem et eundem modum agendi sicut et ante Concilium Vaticanum.

Nauka, da je Papa nepogrešiv temelji se na najjasnijim riječima sv. Pisma. Jednako se ona temelji i na Predaji bilo Zapadne, bilo Istočne Crkve. Kad bi se htjelo zanijekati tu istinu,

trebalo bi izbrisati iz sv. Pisma nekoliko tako autentičnih tekstova, koje se nitko nije usudio ozbiljno pobijati. Vas kritični aparat, koji je primijenjen na ove tekstove, još je svestranije utvrdio njihovu autentičnost. Trebalo bi također prijeći preko zajedničke vjere Zapadne i Istočne Crkve za prvih devet vjekova, koja se očituje u generalnim Koncilima i u spisima sv. Otaca Istoka i Zapada. Ali to je činjenica preko koje se ne može prijeći.

Isus Krst, utemeljitelj Crkve, u više navrata i u raznim prigodama pripisuje Petru neka svojstva ili mu nameće take dužnosti, koje nužno uključuju nepogrešivost. Kad Isus ne bi Petru dao i dar nepogrešivosti, njegove bi riječi za nas bile sasvim nerazumljive. Jedna između prvih odlika, koje Isus Petru daje, i preko koje mu obećaje nepogrešivost jest ta, da je po volji Isusovoj

Petar temelj Crkve.

Riječima, koje nam sv. Matej donosi u svom evanđelju 16., 18., zove Isus Petra temeljem, na kom će sazidati Crkvu Svoju. Isus se je rado služio slikom zgrade i temelja. Kad hoće da kaže kako nešto mora bit solidno i trajno učinjeno, uspoređuje to s kućom, koju vjetrovi ne mogu srušiti ni vode potkopati, a s razloga, kako Isus kaže „jer je sazidana na pećini".[1] A kad hoće kazati kako je nešto nerazborito i kratkotrajno učinjeno, kaže, da je to kao kuća, sagrađena na pijesku, koji ne može da bude nikakav temelj. Stoga takova zgrada ne može odoljeti ni vjetru ni vodi, s razloga, što nije na tvrdu temelju sagrađena.[2]

Uvjerenje, da ustrajnost i neuzdrmanost zgrade dolazi od tvrdog i nepomičnog temelja, obična je u Starom *Zavjetu*,[3], i Židovima poznata, pa se je Isus mogao s njom slobodno poslužiti.

Isus izabire za svoju zgradu taki tvrdi, nepomični temelj, pošto dva puta naglasiva, da je taj temelj Njegove zgrade pećina. Dosljedno hoće Isus, da Njegova zgrada bude nepomična, neoboriva. On hoće da njegova Crkva ima onu solidnost, koju ideja tako kamenitog temelja sa sobom nosi u Starom Zavjetu, koju On na drugom mjestu pripisuje kući, sagrađenoj na takom temelju, i koju taki temelj sam po sebi zgradi daje.

Ali Isus nije zidao nikakve kamenite kuće, nit joj je podmećao kakvi kameniti temelj. Njegova je zgrada Crkva. Pa je tim

[1] Mt. 7, 24—25. [2] ibid. 26—27. [3] Iz. 28, 16, 50, 7.

rekao, kako će Njegova zgrada, naime Crkva, bit neoboriva i solidna, a ta će joj solidnost dolazit od onog, kom je rečeno da je kamen, pećina, t. j. od Petra i Njegovih nasljednika, buduć da Isus nije Crkvu osnovao za kratki Petrov život, nego za sve vjekove sve do konca svijeta.[4]

Petar je temelj Crkve. A svrha je Crkve, da ljude vodi k spasenju, učeći ih Isusovu nauku. Ne primiti tu nauku, znači osuoiti se.[5] Pa kad sva Crkva ne bi primila ono što Isus uči, bila bi do dna uzdrmana, i ne bi više bila Njegova zgrada, jer bi se odrekla onog, za što je ustanovljena. Stoga Petar kao temelj Crkve, ne smije ništa činit, što bi je uzdrmalo u nauci Isusovoj i sv. vjeri, nego mora je čuvati nepomičnu i stalnu u toj nauci i vjeri. Kakav li bi to bio temelj Crkve, kad bi je učio bludnju mjesto istine; kad bi učio nešto, što se osuđuje vječnom smrti!? Time bi uzdrmao i srušio cijelu zgradu.

Isus u isto vrijeme kaže, da će Crkva ostati u zajednici sa svojom glavom, kao što kuća sagrađena na tvrdu temelju stoji zajedno sa svojim temeljem. Pa ako temelj daje solidnost kući, to će po riječima Isusovim i Crkva, koja će uvijek biti stalna u istini, tu svoju stalnost dugovati baš svom temelju t. j. Petru. A da to bude, ovaj mora bit nepogrešiv.

Pošto je dakle Crkva zgrada, koju je Isus osnovao, i pošto joj je obećao, da će bit solidna, jer je na tvrdoj pećini sazidana, to Petar i njegovi nasljednici moraju bit nepogrešivi.

Ta misao biva još jasnija iz drugog Isusova obećanja, naime da Njegovu

Crkvu vrata paklena ne će nadvladati.

Istom zgodom[6] obećao je Isus, da vrata paklena ne će nadvladati Njegove Crkve. To je posljedica onog, što je malo prije rekao t. j. buduć da je Crkva sagrađena na tvrdu temelju, to je ni vrata paklena ne će nadvladati. Izraz „vrata paklena" možemo razumjeti na dva načina; ali i jedan i drugi znače, da moć pakla ne će srušiti Crkve. Židovi su si predstavljali, da su na paklu jaka vrata.[7] Kad bi tko ušao, vrata bi se zatvorila, i više se nije moglo nazad.[8] Ili „vrata paklena", znači moć pakla. U Starom je Zavjetu bio običaj pod imenom gradskih vrata označiti sjedište

[4] Mt. 28, 18—20. [5] Mk. 16, 16.
[6] Mt. 16, 18. [7] Iz. 38, 10.
[8] Jon. 2, 7; Job 10, 20—22.

vlastodržaca,[9] gdje su izvršivali vlast i sudili pravdu. Stoga sva snaga pakla označena pod imenom paklenih vrata, uzeta u komudrago pogledu, po riječima samoga Isusa, ne će nadvladati Njegovu Crkvu. A kako ne bi vrata paklena nadvladala, kad bi je bludnju učio onaj, koji je stavljen, da joj bude jamac solidnosti i ustrajnosti. Paklu ne bi trebalo većega triumfa, nego kad bi u bludnju zašla glava Crkve. Stoga je Petra i Njegove nasljednike Isus obdario posebnim privilegijom.

Vrhovna vlast.

Jednako je u toj zgodi Isus dao Petru vrhovnu vlast u Crkvi, kad mu je predao ključe kraljevstva nebeskoga i vlast vezanja i odriješivanja.[10] Predaja gradskih ili kućnih ključeva bio je u starom Zavjetu znak predaje potpune vlasti nad dotičnim mjestom.[11] Tu vlast, predajom ključa, predaje Isus Petru nad svojom ustanovom, Crkvom. I još je više naglasuje, dajući mu neomeđenu vlast vezanja i odriješivanja.

Ova vlast, jer je vrhovna i najopćenitije izražena, uključuje u sebi i vrhovnu učiteljsku vlast, buduć da se u Crkvi, koja je baš za to tu, da nas uči istinu, vrhovna vlast bez učiteljske ne da zamisliti. Petar je stoga vrhovni učitelj u Crkvi Isusovoj. Ali i tu vrijede riječi Isusove, da će potvrditi na nebesima sve ono, na što Petar obaveže na zemlji. Dakako, da se Bog nije obvezao niti mogao obvezati, da će odobriti laž i bludnju, pa mu je stoga svojom Božanskom moći zajamčio, da će ga čuvati da kao glava Crkve, nju ne zavede u zabludu. Pošto mu je to zajamčio, mogao mu je onako neomeđeno reći, da će na nebesima potvrditi sve ono, što on odredi na zemlji.

Nepogrešivost Petrova dolazi i odatle što je on

Vrhovni pastir Crkve.

Nema sumnje u autentičnost i historičnost riječi, koje je prema evanđelju sv. Ivana,[12] Isus upravio Petru.[13] Tim riječima zapovijeda mu Isus, da upravlja cijelim Njegovim stadom, postavlja ga za vrhovnog Pastira svim vjernicima, što se tiče njihova broja i punine same vlasti, jer je neomeđeno izražena.

[9] Os. 68, 13; 126, 5; 2 Sam. 19, 8. [10] Mt. 16, 19.
[11] Iz. 22, 22. [12] Iv. 21, 15—18.
[13] Yves de la Brière, Papauté (Dict. Apol. de la foi cath. III, col. 1367 — 8.).

Ovaka dužnost i vlast sadrži prije svega dužnost i vlast naučavanja. Petar i njegovi nasljednici moraju pasti ne nerazumno stado ovaca, nego razumno stado ljudi. Pa kao što pastir mora znati i bit u stanju da čuva stado od otrovne paše, inače nije pastir; tako i vrhovni duhovni pastir ljudi mora znati i bit u stanju, da uči svoje stado istinu, jer to je paša koju je Isus dao i za koju je rekao, da je ljudi moraju primiti, ako ne će da budu izgubljeni.[14] A kad ga Bog ne bi čuvao od zablude, on ne bi mogao bit pastir, kakvim ga je sam Bog htio.

Nepogrešivost Pape slijedi iz navedenih Isusovih riječi i s ovog razloga. Niko ne će bit osuđen stoga, što je poslušao Isusa; naprotiv On traži tu poslušnost pod prijetnjom osuđenja. On zapovijeda Petru, da upravlja Njegovim vjernicima; ali istim riječima nalaže i vjernicima, da primaju duševnu hranu, koju im on daje, da ga slušaju. Ne bi se mogla razumjeti zapovijed, koja bi vezala pastira da pazi, a koja ne bi u isto vrijeme obvezivala i ovce, da ga slušaju. Čim je stoga Petru nametnuta dužnost da nas pazi, i nama je da ga slušamo.

Kad bi dakle vjernici mogli biti osuđeni, jer su poslušali Papu, slijedio bi strašni apsurd. Bili bi naime osuđeni stoga, što su poslušali riječ Isusovu. Bili bi od samog Učitelja istine navedeni na put osuđenja. On bi bio uzrok naših zabluda i propasti. Koji svijestan čovjek i kršćanin može to pripustiti!?

Da dakle Papa bude pravi pastir, koji hrani vjernike istinom, a ne truje ih laži, morao mu je Bog dati tu odliku sigurnosti u naučavanju. A tu mu je i dao kad ga je učinio glavnim pastirom t. j. Učiteljem svih vjernika.

Papa stup vjere.

Iz evanđelja sv. Luke razabiremo, da je Isus izričitim riječima učinio Petra učiteljem istine u svojoj Crkvi, i utvrdio ga, da ne može pogriješiti. Kaže mu Isus: Šimune, Šimune, evo sotona zatraži da vas rešeta kao pšenicu; ali ja sam se molio za tebe, da vjera tvoja ne oslabi i ti obrativši se utvrdi braću svoju.[15]

Pogibelj je općenita za sve apoštole, jer je đavao zaželio, da ih sve prorešeta, isto kao što će pakao gledati da nadvlada svu Crkvu,[16] ali je ne će svladati budući da je na Petru sagrađena. Tako i ovdje đavao ne će nadvladati apoštole, jer će ih Petar utvrđivati.

[14] Mk. 16, 16. [15] Lk. 22, 31—32. [16] Mt. 16, 17—19.

Isus naime najjasnije razlikuje ovdje Petra od ostalih apoštola. Dva puta ga zove zasebice njegovim imenom, pa zatim četiri puta opetuje zamjenicu, koja se na njega sama odnosi. Isus ga nije mogao jasnije razlikovati od ostalih. I njega samoga, kad ga je tako odijelio, utvrđiva u vjeri premda je pogibao zajednička. Za njega samoga moli Isus, da mu vjera ne oslabi. A znamo da je Isusova molitva uvijek uslišana,[17] pa je ona stoga nesumljivo jamstvo, da Petar ne će u vjeri oslabiti. Isus je tako dao Petru neposredno postojanost u vjeri, a drugima posredno preko njega, ukoliko će ih on učiti i krijepiti, kad bude trebalo.

Privilegij, dan Petru ne odnosi se samo na njegov odnošaj prema apoštolima, nego i na odnošaj njegovih nasljednika prema svoj Crkvi. Nije samo govor o Petru, jer Isus, po najopćenitijem tumačenju teologa, proriče i njegov pad i obraćenje. Nije krijepio apoštole, nego je pao s njima. Taj je privilegij uživao poslije obraćenja i Isusova uzašašća. Iz sveg konteksta slijedi, da se utvrđivanje u vjeri odnosi na sve one, koji bi mogli bit u vjeri slabi t. j. na sve vjernike do konca svijeta. Što osobito slijedi, ako se uzme u obzir evanđelje sv. Mateja 16, 18., koje je u očitoj paraleli s ovim, a kojim Isus proriče, da će pakao uzalud nastojati, ali ne će srušiti Crkve sve do konca svijeta.[18]

Petar i njegovi nasljednici imaju učiti Crkvu koja je prava vjera, kad to bude potreba. To je izričita volja Isusova. Ali, kao ljudi, nijesu oni za to sposobni. Stoga im treba osobite Božje pomoći, koju im je Isus i zagarantovao svojom molitvom i obećanjem.

Nepogrešivost i Crkveno jedinstvo.

Isus je htio, da cijela Crkva vjeruje sve, što je On objavio, da bude jedne vjere. Osnovao je jedno društvo. To se vidi iz molitve, koju je upravio Ocu: Nek budu jedno kao i mi.[19] Apoštoli moraju naučavati sve što je rekao: tko bude vjerovao spasit će se, a tko ne bi htio biti jedinstven u toj vjeri t. j. tko bude vjerovao drugo ili drugačije nego On kaže, izgubit će se[20]

Bi li to jedinstvo bilo moguće, kad Papa ne bi bio nepogrešiv? Ne govorimo o mogućnosti, bili Isus bio mogao i bez jedne vidljive glave sačuvati jedinstvo u svojoj Crkvi. To je On mogao učiniti. Ali gledamo li faktično uređenje, koje je On dao svo-

[17] Iv. 11, 42.
[18] Dublanchy, Infallibilité du Pape (Dict. de théol. cath. VII, 1653-55).
[19] Iv. 17, 11—23. [20] Mk. 16, 16.

joj Crkvi, tad bi vjersko jedinstvo bilo nemoguće, kad Papa ne bi bio nepogrešiv. On je naime postavljen za temelj Crkve, za njezina vrhovnog upravitelja i učitelja. Kad bi stoga on, koji ima od Boga Vrhovnu vlast naučavanja, učio cijelu Crkvu nešto što se protivi nauci Isusovoj, nestalo bi jedinstvenosti, koja se mora prije svega očitovati u vjeri. Ako bi u tom slučaju cijela Crkva slijedila svoju glavu, propala bi sama ustanova Isusova, koja bi na taj način pošla krivim putem. Ali to je nemoguće, jer je Isus prorekao i zajamčio njezin opstanak do konca svijeta. Ako li Crkva ne bi slijedila Papu, opet bi propala, buduć da je na njemu sagrađena, kao na svom temelju. A kad se zgrada otrgne od temelja, treba da se sruši.

Pa napokon tko bi konačno i nedvojbeno rješavao razna i česta vjerska pitanja, koja su zbilja nastajala i nastaju, a koja se moraju nedvojbeno i definitivno riješiti, da ne nastane skizma među vjernicima? Nemoguće je tako često sazivati općenite koncile. Tu je opet Papa kog je Isus stavio, da krijepi i uči braću svoju u vjerskim sumnjama i nesuglasicama.

Koliko je papinska nepogrešivost nužna za jedinstvo Crkve vidi se i odatle, što je jedino u Katoličkoj Crkvi sačuvano jedinstvo vjere, sakramenata i uprave. Isukrst traži, da tako jedinstvo bude u Njegovoj Crkvi. Druge crkve nemaju jednog ili drugog ili i više tih jedinstva. Protestanti n. pr. nijesu ujedinjeni ni u vjeri, ni u sakramentima, ni u upravi. Liberalni protestantizam pušta i pastorima i drugima potpunu neovisnost i slobodu u vjeri. „Vjerovanje" je samo izvanjski znak. Nutarnje pristajanje nije potrebno. Pače oni ni ne žele jedinstva u vjeri, već potpunu slobodu. Pa kao što je to kod liberalnog protestantizma u Njemačkoj, tako je i u Švicarskoj, Engleskoj, Francuskoj i ostalim zemljama.

Slično je i s ortodoksnim protestantizmom. Pastori se ravnaju po načelu neovisnog mišljenja i tumačenja, dosljedno vjeruju što ih je volja, pa to prelazi i na vjernike.

Ali ne samo u tomu, već oni nemaju ni sakramentarnog ni upravnog jedinstva. Svak drži što i kako hoće. To je sve stoga što su otpali od onog, koga je Bog stavio za čuvara jedinstva u svojoj Crkvi, od Pape.

Istočna Crkva također nema upravnog jedinstva. Nemaju među sobom nikakvih pravnih veza, i potpuno je jedna crkva odijeljena od druge. Carigradskom patrijaru priznaju samo pr-

venstvo časti i ništa drugo. Jer su stvarno rastavljeni među sobom, a ipak pripoznaju, da bi jedinstvo moralo biti, to su istočni bogoslovi na velikim mukama gdje da nađu to jedinstvo. Oni uvidaju potrebu svega toga, pače tvrde, da je današnja pocjepanost u njihovoj crkvi protivna kanonima i dogmatskoj nauci o potrebi crkvenog jedinstva.[21] A neki kažu proti povjesnoj činjenici i bez ikakova dokaza, da tog jedinstva nije ni u početku bilo i da nije potrebna, jedinstvena spoljašnja administracija, već jedinstvo duha, premda je Isus Crkvu na jednoj stijeni sazidao, i premda On hoće da bude jedno stado i jedan pastir. Ne može stoga bit jedinstvo među crkvama, koje nemaju zajedničke uprave, kao ni u dvjema obiteljima, koje imaju dva neovisna starešine.[22] Istočna crkva nije također jedinstvena i u još nekim dogmatskim pitanjima: tako n. pr. grčka crkva ne priznaje krst kako ga katolici podjeljuju po rimskom obredu, dok ga ruska crkva priznaje. Rusi ne priznaju, da su deuterokanonske knjige inspirirane, a Grci priznaju.[23]

I tako nijedna od ovih crkava nema onoga jedinstva, koje je ipak Isus htio da ima njegova Crkva. A nemaju ga, buduć da nemaju Papu, koji je u Crkvi za to, da svojim nepogrešivim naukom čuva crkveno jedinstvo.[24]

Sv. Oci i papinska nepogrešivost

Nijedan od sv. Otaca nije pisao dogmatski traktat o papinskoj nepogrešivosti. Ipak oni ovu istinu veoma jasno naučavaju. Nemoguće je iznijeti sve, što sv. Oci, bilo istočni bilo zapadni, pišu o ovoj istini. Prema sv. Ireneju posvuda razasijane crkve uzdrže se zajedno među sobom i u vjerskom jedinstvu, buduć da su u zajednici s Rimom, koji je sačuvao i čuva u njima apostolsku predaju.[25] Dijonizije Aleksandrijski bio je tužen Papi Dijoniziju, da krivo uči. Biskup Aleksandrijski brani svoju pravovjernost i prima papinu nauku o Presv. Trojstvu bez ikakva suprotstavljanja; priznaje ga sudcem u vjerskim pitanjima.[26] Sv.

[21] Grivec, Cerkev, 240—242.
[22] Isp.: Vesnik Srpske Crkve, 1927 (septembar-oktobar) str. 491.
[23] Grivec, I. c. 240; Jugie, Eglise grecque (Dict. Ap. de foi cath. II, 386 sl.).
[24] J. de Maistre, Du Pape, ch. I.
[25] Migne, P. G. VII. col. 848—9.
[26] Kod sv. Atanazija, P. G. 26, 461—465.

Atanasij slaže se s Papom i drži njegov sud definitivnim,[27] a Efrem zove Papu, da suzbije heretike, jer je on temelj i izvor, odakle dolazi vjera.[28] Jednako i sv. Bazilij priznaje Papi pravo i dužnost suditi u vjerskim pitanjima; traži, da on svojom vrhovnom moći dokonča neke razmirice na Istoku, kao što su to i njegovi prešasnici radili;[29] a sv. Grgur Nazijazenski kaže, da Papa u vjeri upravlja cijelim svijetom.[30] Papa je u vjeri potpuno utvrđen, pa mu ništa ne će učiniti sve hereze ni heretici,[31] piše sv. Epifanij. Petar i njegovi nasljednici su poduporanj i tvrdi temelj vjere, pa ga je Gospodin stoga i nazvao, pećinom, da Crkvu drži tvrdu u vjeri, kaže sv. Ivan Krizostom.[32] Prema sv. Cirilu Aleksandrijskom Papa uči što će vjerovati oni, koji Isusu dolaze.[33] A sv. nas Maksim uči, da svi, koji ispovijedaju vjeru Isusovu, gledaju na vjeru i ispovjedanje Rimske Crkve, jer nju ne će nadvladati pakao, i ona ima pravu vjeru u Boga. Ona začipa usta krivovjercima.[34] Teodor Studita moli Papu, da vlašću od Boga mu danom suzbije heretike, budući da je njemu rekao Isus. utvrdi braću svoju.[35]

Zapadni sv. Oci jednako tako priznaju papinu nepogrešivost. Tako sv. Ciprijan uči, da krivovjerju nema mjesta na Rimskoj stolici.[36] A sv. Jeronim kaže, da bi se odijelio od Isukrsta, tko se ne bi s Papom u vjeri slagao. Samo se na Rimskoj stolici vjera čuva nepomućena.[37] Sv. Ambrozij na više mjesta priznaje papinu nepogrešivost.[38] A kad je Papa Inocencije I. potvrdio dekrete Kartaškog (416) i Milevijskog (417) koncila, koji su osudivali pelagijanizam, piše sv. Augustin, priznajući nepogrešivo papino učiteljstvo: Parnica je svršila, da bi jednom svršila i zabluda.[39] Jednako i sv. Petar Krizolog piše Eutihu, da prizna ono što ga uči Papa, budući da on uči one, koji ne znadu, što treba vjerovati.[40]

Iz ovog kratkog prikaza vidi se tvrdo uvjerenje Istočnih i Zapadnih sv. Otaca i pisaca, koji su s malim izuzetkom, bili bis-

[27] P. G. 25, 500.
[28] Kod: Dorsch, De Eccl. Christi p. 287 (od. 1914.).
[29] P. G. 32, 432—436. [30] P. G. 37, 1068.
[31] P. G. 43, 31—34. [32] P. G. 51, (3) 20, (6) 265.
[33] P. G. 75, 915.
[34] Isp. Dorsch, l. c. 285—286. [35] P. G. 99, 1151, 1154.
[36] v. Grivec, l. c. 165. [37] P. L. 22, 355.
[38] P. L. 16, 1128. 628. [39] P. L. 38, 734.
[40] P. L. među pismima Leona Velikoga P. L. 54, 743.

kupi, da je naime Papa nepogrešivi učitelj vjere. Pa pošto oni, a vidjet ćemo, i crkveni sabori priznaju Papi tu vlast radi riječi Isusovih, to nije ni malo opravdano reći da je Papa tu vlast dobio tekom vjekova, da su mu je pripisali katolički pisci poslije XIV. vijeka, da je on postao sudija u vjerskim istinama tek poslije, itd.[41] Ali se njihovo uvjerenje, kao i uvjerenje sve Crkve, isto tako pokazuje na Općim Saborima.

Opći Sabori i papinska nepogrešivost.

Opći Sabori, koji su bili još prije nego se je Istočna crkva odijelila od Zapadne, priznaju papinsku nepogrešivost. Ovi su Sabori držani na Istoku i na njima su u najvećoj većini bili samo istočni biskupi. Tim su oni bili svjedoci tradicije i vjere u Crkvi. — Na Efeškom Koncilu (431) radilo se je o osudi krivovjernika Nestorija. Na prvoj sednici, još prije nego li su stigli papini poslanici, zovu svi biskupi Papu Celestina svojim Ocem i osuđuju Nestorija, rukovođeni papinom poslanicom.[42] Celestin nalaže, da Koncil izvrši ono, što je on već odredio.[43] Sabor priznaje, da je Papa svojom osudom dao pravac i pravilo za rasuđivanje ovog pitanja. Apoštol je Petar glava sve vjere, a da su oni pravo sudili, vidi se iz papina pisma.[44] Tu se je radilo o vjerskim pitanjima. Sabor je priznao, da je Papa nepogrešivi naučitelj vjere. Kad on potvrdi odredbe Koncila, znak je da su sigurne i da ih se može staviti k drugim aktima.[45]

I Kalcedonski Sabor ispovijeda papino nepogrešivo učiteljstvo. Saborski Oci pristaju uz Papu Leona, koji kao nasljednik sv. Petra, temelja prave vjere, svrgava Dijoskora.[46] Izjavljuju da je heretik, tko se ne slaže s Leonom.[47] Kad je papa odlučio, da se Teodoretu ima povratiti biskupska stolica, svi su na to pristali i priznali, da je osuda njegova osuda Božja.[48] Kad je Leon već bio osudio Eutiha i nije dopustio, da bi Sabor promijenio njegov sud, Sabor na to pristaje, obrazlažući, da je Leon već dao pravilo i da nije dopušteno davati drugo tumačenje.[49] Kad je bila proči-

[41] Kasimirović, Papska nepogrešnost i pravoslavlje (Vesnik Srpske Crkve, maj—oktobar 1927.).
[42] Mansi, IV, 1211. [43] O. C., IV, 1287.
[44] O. C., IV, 1287—1290.
[45] O. C., IV, 1299. [46] O. C., VI, 1047.
[47] O. C., VI, 972. [48] O. C., VII, 190.
[49] O. C., VI, 954.

tana Leonova poslanica, svi su jednoglasno vikali: To je vjera Otaca i apoštola. Petar je progovorio na Leonova usta.[50] Heretik je tko vjeruje drukčije nego vjeruje Leon.[51]

Papa Agaton piše trećem Carigradskom Saboru, da je Rimska stolica uvijek čuvala vjeru, koju je primila od Petra. Poslao im je dogmatsku definiciju o dvjema voljama u Isusu, i hoće da se primi kao nedvojbeno, i da se ne pretresa. Rimska Crkva nije nikad zašla u bludnju i njen su auktoritet priznavale sve crkve, svi Sabori i svi biskupi. Svi biskupi primaju i kliču: Petar je govorio preko Agatona.[52] Biskupi pišu sa Sabora, da Agaton stoji na tvrdoj stijeni vjere kao Petrov nasljednik, i mole ga, da potvrdi saborske zaključke.[53] Jednako se je tako ponio i sedmi Opći Koncil u Niceji prema pismu Pape Hadrijana. A četvrtom Carigradskom Koncilu prisustvovali su samo oni biskupi, koji su potpisali formulu Pape Hormizde, a koja kategorijski uči nepogrešivost Rimskih Papa, jer uči, da je na Rimskoj stolici uvijek čuvana čista vjera. Ne pristati uz Papu u tim pitanjima znači ne biti više u Crkvi Isusovoj.[54] Isto tako Lijonski II. i Fijorentinski Sabori, priznaju papinsku nepogrešivost.[55] Na tim Saborima su bili i prestavnici Istočne crkve i na ovim je Saborima opet bilo uspostavljeno ujedinjenje.

Tko priznaje nepogrešivo naučiteljstvo općim Saborima, posebice pak tko se drži prvih Sabora, taj bi imao priznati i ono što ti Sabori uče o papinskom nepogrešivom učiteljstvu.

Pape o svom nepogrešivom učiteljstvu.

Pape su se već od početka vladali kao nepogrešivi učitelji vjere i morala. Mogla bi se predbaciti, da to puno ne znači, jer da su tim radili za se. Ali to ne stoji. Naglasujući svoju vrhovnu učiteljsku vlast, uvijek se pozivlju na riječi Isusove: „Ti si Petar" i ostale, na kojim je sva Crkva temeljila svoju vjeru u ovu istinu. Pape su o tom bili uvjereni, kao i sve kršćanstvo Istoka i Zapada. Oni su stoga uvijek izricali vrhovne i konačne sudove u vjerskim pitanjima, uvjereni da je to njihovo pravo i dužnost, a drugi su to bez protivljenja primali opet osvjedočeni, da Pape imaju tu vlast od Boga. To je stara crkvena praksa i tako drži cijeli svijet,

[50] O. C., VI, 971. [51] O. C., VII, 106. [52] O. C., XI, 666.
[53] O. C. XI, 684—688.
[54] Marković, Papino Poglavarstvo, 338—339. Grivec, l. c. 212.
[55] D'Herbigny, De Deo catholicam Ecclesiam organice vivificante, 315.

piše Inocencije I. afričkim biskupima.[56] Tako su Pape sebi priznavali tu vlast teorijski, ali su se njom i praktično služili. Papa je definitivno sudio u svim vjerskim pitanjima, osuđivao hereze. Već smo nešto vidjeli kad smo govorili o Koncilima. Papa Viktor I. rješava u pitanju Kvartodecimana.[57] Stjepan odlučuje, da se ne smiju ponovno krstiti kršteni izvan Crkve.[58] Papa Zefirin osuđuje Montanizam.[59] Tako su definitivno sudili u raznim vjerskim pitanjima, koja su bila upletena u pelagijanizam, nestorijanizam, monofizitizam itd. Ni Istočna ni Zapadna Crkva nije se proti tom bunila, već su svi to držali zakonitim i opravdanim postupkom. Pače su se s Istoka i Zapada uticali Papi, da bi on vrhovnom učiteljskom vlasti riješio ta pitanja.[60]

Kako je Papa držao o svojoj učiteljskoj vlasti i kako je n. pr. Crkva na Istoku o tom vjerovala, vidi se napose iz njihova vladanja prema Papi Hormizdi. Istočni biskupi pozivali su Papu Simaha (498—514), da bi, kao nasljednik sv. Petra, činio da prestane Akacijev raskol, pa time oslobodio Istočnu Crkvu od te nevolje. Iza njegove smrti istočni se monasi g. 517. obraćaju Papi Hormizdi, da bi on, kao Petrov nasljednik, učinio skizmi kraj. To se je i dogodilo g. 519. Hormizda je poslao poznatu formulu, koja ispovijeda vrhovno nepogrešivo učiteljstvo nasljednika sv. Petra. I ovu je formulu potpisalo g. 519. oko 2500 istočnih biskupa sa carem Justinijanom, patrijarhom Carigradskim Ivanom II., njegovim nasljednikom Epifanijem i Mennom, a već smo spomenuli, da ju je potpisao i četvrti Carigradski Sabor (869).[61]

Što je papinska nepogrešivost.

Papa je nepogrešiv. Ali što to znači? Kada je nepogrešiv? Koncil Vatikanski jasno kaže. Definirajući naime da je Papa nepogrešiv, označuje i sve uvjete, pod kojim se njegova nauka ima smatrati nepogrešnom.

Papu možemo promatrati kao privatnu osobu: kad se razgovara, piše pisma, bogoslovna djela, propovijeda u kojoj crkvi, odgovara na pitanje kojeg biskupa i slično. U nijednom od tih slučajeva ne nastupa on kao vrhovni učitelj, Pastir sve Crkve. Ili ga možemo promatrati kao javnu osobu: kada nastupa kao

[56] P. L. 20, 583; 590. [57] P. G. 20, 490 sl.
[58] Cyprian. Ep. 75. [59] Tertul., De pudic 1. P. L. 2, 1031 sl.
[60] v. Grivec, o. c. 183. [61] D'Herbigny, o. c. 314—315.

vrhovni učitelj i Pastir cijele Crkve. Crkva je držala iz početka, a Vatikanski Koncil svečano kaže, da on nije nepogrešiv kao privatna, nego kao javna osoba.

I kao javna osoba nije uvijek nepogrešiv. Treba da se iz njegovih riječi jasno razabire odluka da hoće definitivno, peremptorno, neopozivo izreći sud o jednom pitanju, i da hoće da cijeloj Crkvi nametne dužnost, da primi ovaj sud. Ako se izraziva na koji drugi način, a ne će da definitivno, obavezno za sve vjernike riješi jedno pitanje, tad nije nepogrešiv.

Ali Papa nije nepogrešiv u naučavanju bilo čega, već mu je od Boga zagarantovana nepogrešivost, kad naučava istine vjere i ćudoređa, i one istine koje, iako nijesu objavljene, u vezi su s vjerom i ćudorađem tako, da su nužne za uspješno čuvanje i tumačenje objavljenih vjerskih i ćudorednih istina. A nije mu nepogrešnost zajamčena kad govori o čisto profanim znanostima. Ono što u tim znanostima govori vrijedi, koliko i razlozi, kojim to dokazuje.

Ne čitamo ni u sv. Pismu, ni u Tradiciji, da bi time Papa bio sveznajuć, kako nam se bez razloga predbacuje. Niti mu Bog objavljiva, što će definirati, nego ga čuva, da u naučavanju ne bi krivo rekao. To slijedi iz navedenih mjesta sv. Pisma i iz Tradicije. Nikad Crkva nije našla nit iz njene nauke slijedi da je Papa time mrtvo oruđe u rukama Božjim, da je pasivni posrednik dejstva Božje blagodati, već je on živi, aktivni, svjesni učitelj istine. Još je neosnovanije i čudnije, kad nam se kaže da, po katoličkoj nauci, Bog čineći Papu nepogrešnim, čini transustancijaciju, presuštestvenie u njegovoj ličnosti.[62] Nema u njegovoj ličnosti pretvaranja nit on biva zemaljski apoštol Petar već ga Bog jednostavno svojom asistencijom čuva da ne pogriješi u naučavanju vjere i ćudoreda.

Stoga prema nauci Crkve papina je nepogrešivost ograničena i s obzirom na osobu i na način i na predmet. Papa je nepogrešiv samo onda, kad kao vrhovni učitelj i Pastir sve Crkve definitivno, neopozivo uči jednu vjersku ili ćudorednu istinu, vežući svu Crkvu, da je tako drži.[63] Stoga kao što je neobjektivno reći da, Papa time biva sveznajuć, tako je isto neosnovano reći

[62] Kasimirović, Papska nepogrešnost i pravoslavlje Vesnik Srpske Crkve, 1927 (maj—juni, str. 309.).

[63] Harent, Papauté (Dict. Ap. de la foi cath. III, 142 sl.; Dublanchy, Infaillibilité du Pape (Dict. de Théol. cath. T. VII, 1695 sl.).

da mu se time pripisuje omnipotencija, pa da se onda može sliti ćeif s voljom.[64] To bi značilo suditi naturalistički, a ne voditi računa o Božjoj Providnosti, koja Papu u tim pitanjima posebice vodi.

Nepogrešiv ali ne nesagrešiv.

Najviše nas se napada, da vjerujemo, da Papa ne može sagriješiti. Ova objekcija dolazi iz zlobe ili iz neznanja. Katolici nit su kada vjerovali, nit vjeruju danas, da Papa ne može sagriješiti. To bi značilo protivit se povijesti, koja nam kaže, da je bilo nekoliko, premda veoma rijetkih Papa, koji nijesu bili bez nekih mana. A ni sv. Pismo ni Predaja nemaju ništa u prilog te teze. Ako ćemo govoriti o mogućnosti, to kažemo. da Papa u svom privatnom životu, kao privatna osoba može sagriješiti kao i svaki drugi čovjek. Ali ne ćemo s time ni izdaleka reći, da on faktično griješi kao drugi ljudi. Oni su izgledna i sveta života, što nam svjedoči i njihova povijest.

Da Papa nije nesagrešiv, svjedoči nam i ta činjenica, što on ima svog ispovjednika. Pripovjeda se, da je neki sveučilišni profesor, nekatolik, u razgovoru s Papom rekao mu, da on nikako ne može shvatiti dogmu, da Papa ne može sagriješiti. U taj čas došao je jedan svećenik, Papin ispovjednik. Mjesto odgovora na to nepoznavanje katoličke nauke, Papa mu pokaza tog svećenika, riječima: Gospodine, to je moj ispovjednik! I gosp. je profesor zamukao. Crkva vjeruje da je Papa nepogrešiv u prije spomenutom smislu, a ne da je nesagrešiv. Taj privilegij nepogrešivosti obećao mu je Bog, jer je to potrebno za upravu Crkve; a privilegij nesagrešivosti nije mu obećao, buduć da to nije potrebno, pa mi to stoga i ne vjerujemo. Stoga ne možemo pojmiti kako se može reći da Papa gubi čovječansku slobodu i sposobnost griješenja, kad je Crkva držala i drži, da je on potpuno slobodan i da može sagriješiti. A to nam potvrđuje povijest i iskustvo.[65]

Jednako je tako neumjesno kad se kaže: kako Papa ne može pogriješiti, kad je on kao i drugi ljudi, a k tomu bilo je Papa, koji su sagriješili. Odgovor je već gore dan. Osim toga istina je, da je Papa čovjek kao i drugi, ali je istina i to, da je njemu Bog

[64] Kasimirović, l. c. (septembar—oktobar) str. 490.

[65] Isp.: Kasimirović, Papska nepogrešnost i pravoslavlje (Vesnik Srpske Crkve, 1927 maj—juni, str. 309.).

dao službu kao nikomu drugomu. Stoga u životu, koji je zajednički sa svim drugim ljudima, može sagriješiti kao i drugi, ali kad vrši službu, koju kao učitelj sve Crkve on sam ima, Bog ga čuva da ne uči krivo. I ne treba da se itko čudi kad se kaže, da je Papa u tom veći od svetaca.[66] Bog je njemu samomu, a ne svecima dao ovu vlast. I oni su sveci stoga, jer su priznavali ovu Papinsku vlast. Tvrditi da je crkvena vlast ovisna o svetosti dotičnih biskupa, znači zaći u zabludu donatista, i konačno srušiti svaku vlast.[67] Što se pak tiče pojedinih inkriminacija, neke su potpuno izmišljene n. pr. o papi Marcelinu, o t. zv. papi Ivanici. A među drugim pogreškama, koje se nekim pripisuju, ima dosta pretjeranosti. Međutim to sve ne ulazi u naše pitanje, jer Papa nije nesagrešiv, nego nepogrešiv.

Papa može proglasiti da je zlo dobro, a dobro zlo.

Samo bezglavo je bezboštvo došlo do te mudrosti, da niječe objektivnu razliku između dobra i zla. Ali katolici nikada! Pa ne samo da mi kažemo, da to ne može Papa, već mi učimo i učili smo da to ne može ni Bog. Jedan je Papa to i svečano proglasio.[68] Predviđajući, da će bit tako neosnovanih napadaja, jedan je biskup na Vatikanskom Saboru bio predložio, da bi Sabor primio slijedeću deklaraciju: Ako tko reče, da Papa može definirati sve, što mu padne na pamet, nek je izopćen.[69] Sabor nije uzeo ozbiljno njegov predlog, ali se vidi, da je ovaj biskup znao, koliko neznanje vlada u svijetu. Kad kažemo, da je Papa nepogrešiv, kažemo, da može bez prevare proglasiti da je dobro ili zlo ono, što je u istinu dobro ili zlo, a nipošto da on može dokinuti objektivnu razliku između dobra i zla, a još manje da sebe može proglasiti utjelovljenim Bogom, kao što je to Harnack neznanstveno ustvrdio.[70]

A naša sloboda!?

Neki se plaše, da mi već nijesmo slobodni, da ne možemo slobodno istraživati, ako je Papa nepogrešiv. On će reći, da se tako i tako ima držati o jednom pitanju i nikako drukčije. Mi moramo tako misliti.

[66] Denzinger-Bannwart, 1020.
[67] Besson, L'Infaillibilité du Pape, p. 84. Fribourg (Suisse) 1921.
[68] Dorsch, o. c. p. 321. [69] Kasimirović, l. c. 309.
[70] Grivec, l. c. 216.

Tko tako misli, taj pretjeraje djelokrug slobode. Kad bi mi imali taj pojam o slobodi, tad se ne bi morali ni Bogu pokoriti, premda je On po svojoj naravi nepogrešan. On nam je dao moralne i fizične zakone i zabranio neke čine. Sa svom našom slobodom, moramo mi te zakone priznati, kao i čine izbjegavati i tek onda se pravo služimo našom slobodom. U protivnom slučaju zloupotrebljavamo našu slobodu. Papa nije nego sredstvo, kojim se Bog služi, da nas nauči neku istinu. A Bog se može služiti sredstvom, kojim hoće. Njegova je istina uvijek Njegova i čovjeku ne ostaje nego se pokloniti.

A sloboda znanosti! Drugi opet kukaju, da je s papinskom nepogrešivosti propala sloboda znanosti. Kao što ono prvi krivo misle, da čovjek može misliti što i kako ga volja, tako i ovi krivo misle, da znanost može tvrditi što i kako hoće. A pri tom zaboravljaju prvu i najglavniju svrhu znanosti: istina. Je li došla do istine, znanost već ne smije učiti protivno, ako hoće uopće da bude znanost. Ona ne može učiti ono, što zna da je laž. N. pr. prirodoslovne ili astronomske znanosti prije su se zalagale za neke teze, u kojim nije bilo siguro gdje je istina, pa se je moglo govoriti za i proti. Ali danas, kad je već utvrđeno, kako stvari stoje, znanost ne smije tvrditi protivno, inače nije znanost. Dakle i znanost je vezana istinom, pa je u tom smislu vezana i njena sloboda. Zašto se onda tužiti, ako Papa najsigurnijim putem, koji apsolutno vodi k istini, naime Božijom osobitom pomoći kaže, da je nešto istina ili laž i da ga se tako ima držati? Papinska nepogrešivost nije digla slobodu znanosti, nego ju je u mnogočem sačuvala, da ne zađe u bludnju. August Comte, utemeljitelj pozitivizma, kaže da je papinska nepogrešivost, zbog koje se toliko napada na katolike, stvorila veliki stupanj napretka na intelektualnom i socijalnom polju.[71] Čujmo, što o svojoj znanstvenoj slobodi kaže Louis Bertrand, obraćenik i član Francuske Akademije: „Pribojavao sam se, da ću u katolicizmu izgubit slobodu moga mišljenja..." pa nadodaje: „Nikad nijesam bio tako stalan o mojoj slobodi kao u katolicizmu..."[72] Jednako govori obraćenik Charles de Bordeu i drugi. Nigdje nije čovjek slobodan kao ondje, gdje ima sigurni putokaz, kao što je to Crkva s papinskom nepogrešivosti.

[71] A. Comte, Cours de philosophie positive V, 55e leçon.
[72] Buysse P., Vers la croyance, Dieu l'âme, la religion 3 ed. p. 265-266.

Dogma o nepogrešivosti i povijest Papa.

Predbacuje se od nekatolika, da se dogma o nepogrešivosti ne da složiti s povijesti Papa, jer da su oni u povijesti toliko puta pogriješili. Tako se spominje papa Liberije (352-366), Vigilije (538-555), Honorije (625-638), Ivan XXII (1316-1334), Galileovo pitanje i još koješta.

Mi smo već vidjeli, kada je Papa nepogrešiv u svom naučavanju. Protivnici uvijek traže nešto, što Crkva ne uči i onda joj to predbacuju, kao da je to njezino i napadaju je. Tako i ovdje. Crkva je u svojoj praksi uvijek shvaćala, a na Vatikanskom Koncilu najsvečanije kazala u definiciji nepogrešivosti, da je Papa nepogrešiv kad kao vrhovni pastir sve Crkve definitivno i neopozovivo se izražava o jednoj vjerskoj ili ćudorednoj istini, nalažući svoj Crkvi, da je tako drži. Ali ništa od onog, što nam se predbacuje, nije učinjeno u ovakim okolnostima. Ili su Pape govorili kao privatne osobe, teolozi, a ne kao pastiri sve Crkve; ili su posrijedi odluke Rimskih kongregacija, koje nemaju privilegija nepogrešivosti; ili se radi o pitanjima, koja ne spadaju na vjeru i ćudoređe; ili koji Papa nije bio dosta oprezan i energičan, da suzbije zabludu. Ali u svemu tomu još nema ništa proti dogmi o nepogrešivosti, kako je shvaća Crkva, iako možda proti onakoj nepogrešivosti, kako je shvaća onaj, koji ne zna, što to zapravo znači. Stoga, ukoliko Papa dolazi u ta pitanja, ne može se napadati njegova nepogrešivost, jer nit je gdje nastupao nit je htio nastupati kao Vrhovni pastir cijele Crkve.

Čemu sada opći Sabori?

Neumjestan je strah,[73] da sada Opći Sabori ne trebaju i nemaju što raditi. Do Vatikanskog Koncila nauka o nepogrešivosti nije bila onako svečano definirana, ali je Crkva uvijek vjerovala, da je Papa nepogrešiv, pa su se ipak Koncili održavali. Isto će bit i u buduće. Oni nijesu bili ni prije apsolutno nužni, pa ne će ni u buduće, pošto je bilo redovito crkveno učiteljstvo i Papa, a to će bit i u naprijed. Tako su vjekovi prolazili, a da Općenog Koncila nije bilo, n. pr. za prva tri vijeka sve do god. 325. Između osmog i devetog prošlo je više od dva vijeka i po (870-1125), a više od tri vijeka dijele Tridentinski i Vatikanski Koncil (1563-1870).

[73] Vesnik Srpske Crkve, 1927 (septembar—oktobar) str. 489.

Ali su ipak nužni u nekom pogledu: za svečanije naučavanje, za uspješnije suzbijanje bludnja i provođenje odredaba, pa će sve to bit i poslije. I kao što su biskupi dosada pretresali razna pitanja na Koncilima, tako će radit i odsada. Ako Papa ne bude još neko pitanje definirao, to će biskupi o njem potpuno slobodno suditi; ako li to Papa bude već prije definirao, tada će biskupi o njem jednako suditi, kao što su sudili na Koncilima prije Vatikanskoga. Stoga ni Vatikanski Sabor nije ništa učinio proti pravima Općih Sabora i biskupa.

* * *

Sam Isus je Papu učinio nepogrešivim, kad mu je rekao poznate riječi. Svi napadaji nekatolika, a kadikad i nepoučenih katolika dolaze odatle, što nepogrešivost papinsku uzimlju u drugom smislu, nego to Crkva uzimlje, pa onda taj pojam nepogrešivosti, koji tada nije bez protivurječja, pripisuju Crkvi i napadaju je. To nije ni ozbiljno, ni pošteno. Nepogrešivost Rimskog Pape bila je i sada je od najvišeg značenja. Tko je sve do Istočnog raskola držao jedinstvo i kazivao put u teškim i neprestanim vjerskim pitanjima i diskusijama, ako ne Papa sa nepogrešivim naukom. I poslije raskola Crkva je katolička imala vođu, koji ju je siguro vodio posred najrazličitijih starijih i modernih oblika bezboštva. Najvećim dijelom ima ona njemu zahvaliti svoju jedinstvenost i cvatući vjerski život, kao što nekatolici nemadu te jedinstvenosti ni tako razvijena vjerskog života najvećim dijelom stoga, jer su ostavili nepogrešivog i sigurog vođu. Dao Bog, da svi ljudi opet uvide Njegovu volju, te pristupe k Petrovu nasljedniku, da ih vodi k vječnoj istini.

Ruski emigranti o naravi Crkve.

„Spasitelju svijeta, spasi Rusiju!" Pio XI.

SUMMARIUM. — *Quid profugi Russi de natura Ecclesiae doceant?* —Theologis catholicis nunc temporis praeprimis utile est scire quid theologi russi profugi de Ecclesia doceant. Et hoc ideo, quia hi et eorum ideae in Russia futura libera magnum influxum habebunt.

I. Caracteristicon ecclesiologiae Russorum profugorum est, quod nimis in momentum invisibile, supernaturale Ecclesiae insistunt. Essentiam Ecclesiae amorem, non auctoritatem esse, dicunt; immo Ecclesiam sine auctoritate visibili existere posse, docent. Ecclesia invisibilis in vita sociali sese manifestat ideoque etiam visibilis credi potest, sed haec visibilitas minime secundum conceptum catholicum, juridismum sapientem, mensurari debet. „Ecclesia vivus et vivificans organismus est, minime vero juridice compositum institutum. Ecclesia amore, et tantum amore vivit et vivificatur, et haec est regula qua relationes singulorum erga Ecclesiam ejusque vicem et organum regulatur".

2. Hae sententiae in luce doctrinae revelatae discutuntur Ecclesia revera Corpus mysticum Christi est et hoc sensu invisibilis, sed Christus mysticus tantum quadam determinata forma idque monarchica in mundo manifestatur. Hierarchia etiam auctoritate in gubernandis fidelibus et doctrina revelata explicanda pollet, quae ex verbis s. Pauli (Eph. 1, 23; 4; 3—5; Gal. 1, 8; I. Cor. 14, 37: I. Tim. 6, 20.; II. Tim. 3, 14; 2, 2; Tit. 3, 10) Act. 20, 28; Matth. 28; 19 demonstrantur.

3. Apud Matth. 16, 18, Christus de Ecclesia sua loquitur, quam super Petrum struit, ideoque manifestatio Christi per Ecclesiam aliter ac per Petrum fieri non potest. „Ubi Petrus, ibi Ecclesia."

Veliki dio pravoslavnih ne prihvaća katoličko poimanje crkvenog jedinstva najviše za to, jer nemaju čistoga pojma o naravi, ustavu i duhu Crkve. U temeljnim crkvenim pitanjima nažalost današnje pravoslavno bogoslovlje nije na čistu naime: što je Crkva, koji je njezin odnošaj prema čovječanstvu, koji položaj u njoj ima hijerarhija, koji je odnošaj Crkve i hijerarhije prema Kristu. Njemački subjektivizam i protestantizam pomutio je pojam vidljivosti Crkve, božanstvenosti hijerarhije, nužde Crkve za spasenje i sl. Dok t. zv. konservativna teologija nije bila u svima ovim pitanjima jednodušna, to je novije rusko bogoslovlje počevši od Homjakova u ovim pitanjima potpuno zaplovilo voda-

ma subjektivizma i protestantizma. Od pada Carigrada (1453) središte pravoslavne nauke prenešeno je u Rusiju, koja daje direktivu pravoslavnom bogoslovlju. Svjetski rat uzdrmao je cijelim bićem pravoslavlja, a bolševizam s temelja je promjenio ruske vjerske i gradanske tradicije. Mozak pravoslavlja — ruski kršćanski mislioci — razbjegli su se po Europi. Ovi ipak nijesu klonuli, već sakupljaju materijal i nove sile, da na novim temeljima i savremenim nazorima podignu obnemoglo i progonjeno pravoslavlje. Kada već grane sunce slobode u Rusiji nema sumnje da će današnji emigranti imati veliki upliv u ruskom pravoslavlju. Zato će biti korisno, ako čujemo glavne predstavnike ruske emigracije, što oni misle i kako poimlju bit i narav Crkve te da njihovo mišljenje ocijenimo.

Pojam ruskih emigranata o crkvi.

Florovskij veli da je nauka o Crkvi „najtainstveniji i najneizriciviji dogmat kršćanske vjere." (Rusija i latinstvo, s. 152) Crkva se ne može pravo pojmiti ni definiriti „ona jest i za svakoga živoga člana Crkve, Crkva je iskustvo i opredijeljenje onoga što on znade." (152) Kristova pobjeda, Njegovo otkupiteljno djelo tim se završuje, što je On sazdao svoju Crkvu, svoje mistično Tijelo, u kome se ujedinilo i neprestano se ujedinjuje „sve nebesko i zemaljsko" u iskrenom općenju s Bogom, u komu se sve završuje u Kristu i Ocu. (153)

Crkva je po svojoj biti nevidljiva, što potvrđuje i naša vjera „u Jednu, Svetu, Sabornu i Apoštolsku Crkvu", jer se samo ono vjeruje, što se ne vidi. Crkva je predigra onoga, što se očekuje na koncu sveopćega harizmatičnoga preobraženja tvari. No budući Crkva po svojoj biti nevidljiva i van svijeta, baš zato i jest realna i djelotvorna u ovom povijesnom svijetu, ne uništujući, već preobrazujući njega u sebe. Tom pretvorbom svijeta u Crkvu, koja se ne zbiva pomoću tjelesnog rađanja, već silom izgraditeljstva carstva Božjega, završuje se pravi sadržaj povijesti." (154)

Nevidljiva Crkva djeluje u svijetu, pa zato se može govoriti i o vidljivoj Crkvi. Vidljiva Crkva, koju katekizam definira: Društvo ljudi, koji su ujedinjeni pravoslavnom vjerom, Božjim zakonima i sakramentima, jest stvarna pojava nevidljive Crkve, njezin realni oblik. U toj vidljivoj Crkvi nalazi se nevidljivo Tijelo Kristovo, ili nevidljiva Crkva. „Vidljiva je Crkva povi-

jesno otkrivenje Crkve nevidljive, Crkve živoga Boga, Stupa i Utvrde Istine". (156)

Ona je novi Jeruzolim i grad Boga živoga, koji ne bivstvuje samo u mislima, željam, u unutrašnjim čuvstvima; božanski oblici Crkve sačinjavali su nekoć i sada stvarni kamen njezina temelja, na kome stoji i neprestanom tainstvenošću se izdiže božanska zgrada, *tako da i ako u vidljivoj Crkvi nije sve božansko nu zato božansko u njoj je vidljivo*". (155) Usp. Isti, Očev dom, Put, br. 7, 163 ss.)

Karsavin popunja Florovskoga i veli da „cjelovita Crkva u empiriji ne opstoji, ona nije za svaki momenat empirije aktuelna, niti u jednom času empirije ona potpuno može da bivstvuje — pa to i zato, jer se u svakom času vremena pojavljuje, a ni u jednom od njih ne nalazi se potpuna... Crkva je svejedinstvo čovječanstva kozmosa u Kristu, svejedinstvo potpuno i savršeno." (Sofija, g. 1, br. 1, s. 52, Berlin). Samo nesvaćanje naravi Crkve može se nadati njezinoj potpunoj pojavi u kakovom vremenskom obliku, jer potpuna Crkva opstoji samo kao svevremensko jedinstvo. Crkva se ne ostvaruje ni na početku ni na koncu ni u sredini empiričkog bića; ona nije ni u prošlom ni u sadanjem ni u budućem. Ona se pojavljuje u onome biću u kojemu se sadrži kao savršen svaki čas empirije, a put, koji k njoj (Crkvi) vodi ne mjeri se linijom vremena, već „okomito" k njoj ide. Crkva ne može jednom česti biti u empiriji, a drugom stati nasuprot vlasti i društvu ili kojim mu drago drugim jedinicam. Ona je sva empirija ili bolje nadempirija. Pri tomu je ona ipak tako empirična, da se u njoj ne gubi nikakova ni državna ni socijalna ni kakova mu drago druga djelatnost. Ovo u Crkvi postizava svoje usavršenje, a gubi svoju nepotpunost." (Ibid. 52).

Dosljedan je Karsavin kad veli, da „nema niti mora da bude jedna odsječita granica među Crkve i svijeta", (53) jer je sav svijet Crkva u mogućnosti. Zato se može nazvati potencijalnim članom Crkve svaki nekršćanin, koji je religiozno nastrojen jednako kao i onaj, koji je kršten, ali ne vjeruje u Krista. (53).

Karsavin ne niječe vidljivost Crkve. On misli, da na granici među Crkve i svijeta stoje oni, koji ispovijedaju Isusa Krista i smatraju se mistično ujedinjeni sa Njegovim Tijelom. Istina ova je granica neopozljiva, jer „vidljiva Crkva nije samo jedinstvo

slovnoga i milosnoga ispovijedanja Kristove istine, već se ona kao utjelovljenje apsolutne Istine pojavljuje i u javnome životu i djelovanju u milosnom i organizatornom radu". (53) Članovi vidljive Crkve međusobno su povezani vezom kulta i sakramenata, duhovne i svjetovne vlasti. Nu ovo je samo jedan oblik, pod kojima se „empirična Crkva najbolje aktualizira i put, da iščezne u njezinu nadempiričnu puninu... jer vidljiva je Crkva samo djelomična empirična pojava prave Crkve, pojava promljenjiva i točno neopredjeljiva." (53)

Karsavin nadalje tvrdi, da budući Crkva svejedinstvo, koje se na svakoj grani ljudskog života pojavljuje, to će se također ona odrazivati i u raznim nacionalnim kulturam. Vaseljena Crkva nije drugo nego svejedinstvo narodnih crkvi: „Svaka je crkva organskim i uskim vezami spojena sa danim joj kulturnim svijetom i narodnošću. Crkva je dužna, da izrazi njezinu dušu, preobrazi je i njezino individualno biće prenese u svejedinstvo Crkve". (55) Zato ništa nema protucrkvenoga u pravoslavnom poimanju autokefalnih i narodnih crkava jer „ideja o vaseljenosti nije jedno te isto što i (katolička) ideja internacionale... koja tvrdoglavo (!) zabacuje narodno načelo". (55)

Kartašev ide dalje i tvrdi, da iako „otrgnuće od hierarhijske uprave može dovesti do neminovne likvidacije temelja Crkve", (Zbornik, Po putevima, sv. II, Moskva-Berlin, 1922, str. 48), to ipak „duboka osnova Crkve nije sasvim formalno-juridičnoga karaktera. Mistični kroj Crkve, Tijelo Kristovo nikakova vanjska sila ni sagraditi ni srušiti ne može. On nam se u samome sebi prikazuje... kao kroj iz duhovne materije. Formalnom apsolutizmu hierarhije V. P. Sokolov vjerno je suprostavio nutarnji kroj vjerujućih duša." (49) Nazor, da se tekst Math. 16, 18 o Petru kao kamenu može razumjeti jedino o vlasti, na kojoj je utemeljena Crkva jest „odgovor pozitivistični, juridični, a nipošto religiozni." (50)

Kartašev misli, da se njegovi sumišljenici razilaze od ortodoksnih crkvenih mislilaca u temeljnom pitanju „našeg odnošaja k osnovnim crkvenim problemima." (66) On Crkvu promatra sa gledišta „čovječanske povijesti." (67) Današnje čovječanstvo u pogonu za istinom našlo je svoju formu religije, u kojoj „sve izvire iz čovječjega srca popunjenog proročanskim duhom. Pomoću ovakove religije bezvjerci bi htjeli sazidati svoje carstvo, carstvo čovječje bez Boga, dapače protiv Boga. Zato se

Crkva mora boriti i zapriječiti taj grabež svoga vlastitoga ideala i povratiti čovječanstvu njegovo baštinsko pravo, zapečaćeno pečatom crkvenog posvećenja". (89) Stoga Crkva treba da ide za novom i onakovom teokratijom, koja će moći da udovolji današnje duhove. Ta nova teokratija mora biti u proroštvu, a nipošto u hierarhiji, jer „duh diše, gdje hoće i mi ne možemo odrediti njegov oblik niti naznačivati putove proroštva". (85) Da se to postigne neka se Crkva povrati k apoštolskog Crkvi u kojoj se je „Duh razlio po malim i velikim i u istinu stanovao u kolektivnoj duši Crkve." (85)

Zjenkovskij veli, da je Crkva „živ i živući organizam, a ne juridični organizirani institut. Crkva živi i proživljuje se u ljubavi i samo ljubavi — i stog gledišta određuje se odnošaj pojedinaca prema Crkvi, njezinome glasu i organu" (Pravoslavje i kultura, str. 42; Usp. Isti. Sloboda i sabornost, Put br. 7 str. 1 ss.)

Bulgakov počinje raspravu o Crkvi (Obrisi nauka o Crkvi, Put, br. 1, 2, 4) razdiobom među vidljive i nevidljive Crkve, u koju spadaju ne samo ljudi, koji sada žive na zemlji, nego i oni, koji su u vjeri umrli, ne samo ljudi nego i anđeli. Ovamo spada i „Božansko-milosna sila, koja djeluje u Crkvi i nju oživljuje i Božansko utemeljenje Crkve koja ima za glavu Krista, a napunja je Duh Sveti i nosí pečat Presv. Trojstva, u čije se ime i krste oni, koji ulaze u Crkvu (1, s. 53). Odnošaj među jedne i druge Crkve može se zamisliti ili da se više manje ukine svaka razlika između vidljive i nevidljive Crkve, što čini protestantizam ili da se Crkva poimlje kao organizirana zajednica istomišljenika, što čini katolicizam. Bulgakov odlučno zabacuje mišljenje protestantizma, ali prigovara i katoličkome, jer „Crkva je Božanski milosni život na zemlji... Crkva je neprestano pobožanstvenovanje čovjeka i svemira u njemu. Najjača je oznaka Crkve, što je ona nerazdruživo ujedinjenje Božanskoga i čovječanskoga života... nadosjetnog i osjetnoga bića. Takovo jedinstvo je tajna, koja nadilazi um, i zato život Crkve jest tajna vjere, koji se očituje samo u životnom iskustvu njezinih članova. U tome smislu Crkvu ne možeš pokazati nevjerniku, kao n. pr. Francusku ili Veneciju, ali za vjernika ona je potpuno osjetna i vidljiva, podložna oblicina vremena i prostora, tim općim oznakama svemirskoga bića. Crkva je djelo Duha Božjega, koji stanuje u čovjeku, ona je utjelovljenje Krista Spasitelja, koji živi u svemiru i prebiva u njemu... ona je primalište Duhu Svetoga, koji je na

Duhove sašao na zemlju i prebiva u Crkvi, ona je očitovanje Presv. Trojstva u svemiru (1, 55). Zato je Crkva jedna tajna „a sva njezina povijest tajinstvena" (55), ona je „milosni život u Bogu i zato se ne može ni opisati ni opredijeliti" (55). Ali je ipak vidljiva i nevidljiva, jer „u tajni, koja ima svoj određeni oblik sve je vidljivo, kao što je i sve nevidljivo, osobito ono, što ispunja taj oblik. Oko nevjernikovo vidi u Crkvi samo onu vanjštinu, ali vjerniku je vidljiv i sadržaj te vanjštine." (55) I ako je Crkva nevidljiva očima ovoga svijeta, ipak ona djeluje na ovome svijetu. Crkva nije samo duhovno kršćanstvo u smislu pietizma i misticizma (65). „Milosni život Crkve ujedinjuje se sa njezinim vanjskim oznakama preko vidljivih znakova i djelovanja, kojima pridolazi milosna sila" (65). Stvoriti takovo jedinstvo među vanjskim i duhovnim t. j. „iznaći potrebiti oblik svetih simboličkih djelovanja" može samo Bog. Novi zavjet ima svoje obrede, svoju žrtvu i svoje svečenstvo „pa je i on utemeljen kao vidljiva Crkva" (65). „Crkva je cjelovito Kristovo čovječanstvo, koje se ujedinjuje sa Božanstvom i u svojoj vidljivosti zamjenjuje nevidljivu prisutnu silu Božanstva. Crkva je živi most, jedinstvo dvaju života, dvaju svjetova: Božanskog i čovječjeg, prirodnoga i milosnoga, a taj se život očituje u vidljivim formam, obredim, koje je Bogočovjek u tu svrhu i utemeljio" (66).

Berdajev (Crkvena pobuna i sloboda savjesti, Put, 5) i Bulgakov (Posjeduje li Pravoslavlje spoljašnji auktoritet dogmatske nepogrešivosti, Put br. 2. U srpskome prevodu izašao je u Hrišćanskome Životu 1925, br. 4.) ističu da je bitna razlika među katolicizma i pravoslavlja, što ovaj uopće ne priznaje nikakav vanjski auktoritet u prosuđivanju crkvene nauke i života. „U istinu pravoslavlje se razlikuje od katolicizma ne tim, što je u njemu dvadeset i pet papa mjesto jednoga, nego tim, što u njemu nema ni jednoga pape" (Berdajev 43.) „Da li se pravoslavlje razlikuje od Rimokatolicizma samo karakterom organa nepogrešivosti ili razlika ide daleko dublje, toliko, da Pravoslavlje potpuno poriče stvarnost takvog organa i čak samu mogućnost njegovu". (Bulgakov, H. Ž. 149). Bulgakov veli, da u ovome nije na čisto ni pravoslavna literatura, a ovo je ipak „osnovno pitanje (H. Ž. 149). Berdajev kategorično tvrdi, da „pravoslavna svijest ne poznaje nepogrešivosti auktoriteta biskupa. Nutarnji nepogrešivi auktoritet posjeduje samo cjelovita Crkva, samo crkvena sabornost, a njegovim nositeljem pojavljuje se čitavi crkveni narod

svih kršćanskih pokoljenja, počamši od apostola... I ne opstoje nikakove formalno juridične garancije za izrazivanje nutarnjeg auktoriteta Crkve (Berdajev, 43.) Isto tvrdi i Bulgakov (H. Ž. 151) i oba se pozivlju na glasovitu poslanicu istočnih patrijarha 1848 god. u kojoj se veli, da je „čuvar blagovešća u nas samo telo Crkve t. j. sam narod" (H. Ž. 150; Put 43). Oba u ovome pogledu slijede Homjakova, koji je „obožio rimokatoličko postavljanje pitanja, koje je prodiralo i u Pravoslavlje" (H. Ž. 151; Put, 43). I prema tome „velika prednost pravoslavlja stoji u tome i čime se ona zaokviriva, što ne poznaje vanjskih garancija, što ne pomišlja Crkvu na način carstva ovoga svijeta prema analogiji sa državom koja trebuje formalno pravne uslove, nego ono vjeruje u neposredno djelovanje Duha Svetoga" (Berdajev, 43; Bulgakov H. Ž. 153).

Za pravoslavnu svijest, koja je prožeta duhom slobode „cijeli svijet je crkva u mogućnosti, svekoliko što jest opstoji i prema tome je dobro i već tim samimi pipada Crkvi ili se barem nalaze na granici teritorija podložnoj Crkvi... Tako da među teritorijem infra ecclesiam et extra ecclesiam nema jedne vidljive, određene granice" (Karsavin, Studi sulla questione religiosa in Russia, Roma 1923 s. 54).

Gledište ruskih emigranata na Crkvu je jednostrano.

Pojam Crkve kakva su ga iskonstruirali emigranti ne može se reći, da je potpuno neosnovan. Kao često tako i ovdje stvar se promatra samo sa jednoga gledišta. Emigranti promatraju Crkvu samo toliko koliko je ona vrhunaravno biće. Ovu nadnaravnost tako potenciraju, da, kada i o vidljivosti Crkve govore, očito mimoilaze neke momente, koji se moraju istaknuti, ako želimo steći potpuni pojam o pravoj Crkvi Kristovoj.

Ne može se nijekati, da je Crkva Kristova u vremenu nastala Prije Krista ni vidljiva ni nevidljiva Crkva nije bivovala, jer je Crkva Tijelo upućenoga Krista, koji je u vremenu nastao. On je dao Crkvi opstanak. U ovome se slaže cijela crkvena tradicija. Zato ne smijemo stvarati pojmove o Crkvi a priori sa kojekakvih gledišta „čovječanske povijesti" ili već unaprijed stvorenih religiozno-filozofskih nazora, već nam prije svega suha i objektivna povjest mora biti voditeljicom naših misli o Crkvi.

Emigranti su pogodili misao sv. Pavla, kada ističu, da je Crkva neke vrsti nastavak utjelovljenja Kristova, da je Ona vanjska pojava Krista („koja je Tijelo Njegovo, punina onoga, koji sve ispunjava u svemu" Ef. 1, 23). Ali se oni jako varaju, kada sa Karsavinom i Bulgakovom tvrde, da je Crkva „pojava promjenjiva i točno neopredjeljiva".

Sv. Pavao uči, da se Krist u Crkvi pojavljuje *samo u jednom stalnom crkvenom obliku,* i to hierarhičnom. On traži od vjernika, da se drže jedne nauke, koju ih je On naučio, jer je to jedino nauka Kristova. „Kad bi vam i Anđeo s neba navijestio drugo Evanđelje, nego li je ono, koje vam mi navijestismo, neka bude proklet" (Gal. 1, 8). U primitivnom kršćanstvu Duh se je Sveti osobito pojavljivao u raznim harizmima. Sv. Pavao traži, da ti harizmi moraju biti kontrolirani i rukovođeni od crkvenog auktoriteta. U poslanici Korinćanima poručuje kršćanima, da ako žele, da im harizmi cilju odgovore, moraju biti u skladu sa novo osnovanom organizacijom — Crkvom. Sv. Pavao tu istupa kao vlast, koja regulira međusobne odnošaje harizmatika i traži od njih pokornost. „Ako netko misli, da je prorok ili bogat u duhovnim darovima, neka znade, da ono, što vam napisah, *naredba* je Božja". (I. Cor. 14, 37). Suvišni su zahtjevi Kartaševi, da treba u Crkvi obnoviti prakršćansko proroštvo, kao neku novu životnu snagu Crkve Proročki dar u Crkvi, pa i primitivnoj, nije nikad bio njezin karateristikon, već i on, kako veli sv. Pavao, mora da stoji pod kontrolom apoštolske vlasti.

Sv. Pavao osobito ističe vanjsko jedinstvo znakova, pod kojima nam se Crkva kao Tijelo Kristovo pojavljuje. Svjetuje Efežane, neka nastoje „držati jedinstvo u svezi mira. Jedno Tijelo, jedan Duh, kao što ste i pozvani u jednoj nadi zvanja svojega. Jedan Gospod, jedna vjera, jedno krštenje" (Ef. 4, 3-5). Krist se dakle mistični utjeljuje samo u *jednome Tijelu,* a to jedno Tijelo ne smije da ima nego samo jednu vjeru i samo jedan vanjski znak: Krštenje. Samo onamo može da se Krist pojavi u obliku svo je Crkve, gdje su ljudi vezani jednom vjerom i poliveni jednim krštenjem, koje je ostavio Krist. Ovim se pobija Karsavinov nazor da „nema niti mora da bude jedna odsječita granica između Crkve i svijeta." Svijetu, koji nije poliven vodom krštenja niti rasvijetljen vjerom Kristovom na nikakav način ne može, da se Krist u obliku svoje Crkve pojavi. Sama religioznost ne može da učini čovjeka ni potencijalnim članom Crkve, već da to bude mo-

ra da je utjelovljen Kristu barem po krštenju. Crkva dakle nije „svejedinstvo čovječanstva u Kristu" uopće, nego samo onog čovječanstva, koje pripada jednome Tijelu sa jednom određenom vjerom, koja se na krštenju dobila, kao što reče sami Krist: „Tko uzvjeruje i kršten bude, taj će se spasiti" (Mat. 28, 19).

Svi dakle vjernici, pa i harizmatici, moraju da naučavaju samo jednu vjeru, koju primaju od svojih pretpostavljenih: „Pazite dakle na sebe i na svoje stado, u komu vas Duh Sveti postavi vladikama, da pasete Crkvu Gospoda i Boga, koju steče krvlju svojom" (Ac. 20, 28), kaže Pavao efeškim crkvenim poglavicama. Kad je Pavao vidio, da mu je život pri kraju stara se, tko će ga zamijeniti u službi čuvara onoga, što je Bog vjernicima po njemu objavio. Osobito se briga, da se što novoga ne uvuče u predanu nauku: „O Timoteje! sačuvaj što ti je predano" (I. Tim, 6, 20) „Ostaj u tome što si naučio i što ti je povjereno, znajući od koga si se naučio" (II, Tim. 3, 14). Timoteju nije samo dužnost, da za se sačuva nepokvarenu nauku, već se mora starati, da je i drugi nauče i nepokvarenu sačuvaju. „I što si čuo od mene pred mnogim svjedocima, ono predaj vjernim ljudima, koji će biti vrijedni druge naučiti" (2, Tim. 2, 2). Pavao najodlučnije zabacuje svako individualiziranje Crkve i Kristove nauke. Ni anđeo s neba ne smije ništa nadodati ili oduzeti predanoj nauci. One, koji bi to pokušali Pavao zove hereticima, a od „čovjeka heretika po prvome i drugome savjetovanju kloni se" (Tit. 3, 10).

Nije pohvalno za pravoslavlje, ako dopušta svakome, da „može i mora tražiti osobno svoj pojam (crkvene) istine." Sv. Pavao ne dopušta ni raspravljati sa onim koji ne prihvaća cjelovitu nauku Crkve. Nauci sv. Pavla ne odgovara mnijenje Berdajevo i Bulgakovo, po kojima bi „sloboda savjesti crkvenog naroda" bila organ crkvene nepogrešivosti.

Kako vidjesmo vidljivi ustav Kristove Crkve je hierarhični. Zato griješe protiv Kristove volje oni, koji hoće, da preko načina umanje važnost hierarhije u životu Crkve. Hierarhija je oblik, pod kojim se crkveni Krist pojavljuje svijetu. U potpunoj je zabludi Florovskij, kada piše: „Crkva je iskustvo i opredijeljenje onoga, što on (t. j. član Crkve) znade." Crkva nije nikakva panteistična emanacija kojekakvih prirodnih ili vanprirodnih zakona, već jedna pozitivna ustanova.

Kao pozitivnu instituciju možemo, da je iskusimo, ako svojom slobodnom voljom prihvatimo njezine zakone i njima se bez

oporbe pokoravamo. U našem slučaju Crkva će tek onda za nekog biti „iskustvo i opredijeljenje onoga, što on znade", ako prizna kao od Boga dat cijeli ustav kat. Crkve, te *jedino i isključivo*, prema njezinim uputama bude mislio i živio.

Ako promotrimo ono, što smo rekli o hierarhiji, lako ćemo opaziti jednostranost emigrantskih tvrdnja, da Crkva nije „juridični organizirani institut", da je nauka o Crkvi „najtajinstveniji i najneizreciviji dogmat kršćanske vjere" i t. d. Istina mi nikada ne ćemo dokučiti zadnju narav Crkve u koliko je ona mistično Tijelo Kristovo. Ali to za nas nije glavno pitanje. Nas kao empirična bića zanima samo to, možemo li mi opipnim i razumnim argumentima dokazati, gdje se na svijetu uistinu pojavljuje mistično Tijelo Kristovo. Ako to možemo onda je glavno, da ispitamo narav tih opipnih argumenata. Ovi mogu i imati juridični karakter, a da ipak Crkva uzeta u svojoj cjelini ne bude jedan „juridični organizirani institut". Pa doista oni i imadu takav značaj, jer su nam dati u obliku hierarhije. Crkva ipak nije nikakav „juridični organizirani institut" već Tijelo Kristovo, koje se na zemlji pod „juridičnim" oblikom kat. Crkve pojavljuje. Kada emigranti govore o pravoslavlju kao o Crkvi „uzajamne ljubavi svih u Kristu" i to donose za znak, da je tamo Tijelo Kristovo, onda zaboravljaju, da Krist vidljivost svoje Crkve nije utemeljio na uzajamnoj ljubavi, već na hierarhiji. Sve kad bi pravoslavlje i posjedovalo one nutarnje odlike, koje mu emigranti prepisuju, ipak bi ostala sumnja, je li tamo Tijelo Kristovo, pošto nije isključeno da i nepravoslavni mogu imati takove duševne kreposti.

„Gdje je Petar, tu je Crkva."

Jasno je, da se nauka sv. Pavla o utjelovljenju Krista po Crkvi nema tumačiti u donekle panteističnom smislu ruskih emigranata. Gdje nema krštenja i auktoriteta tu se, Krist ne pojavljuje. Utjelovljenje Kristovo u Crkvi je život, organizam, koji se razvija, usavršuje. „I on je dao jedne apostole, a jedne proroke, a jedne evanđeliste, a jedne pastire i učitelje, da se sveti priprave za djelo službe na *sazidanje Tijela Kristova*, dokle dostignemo svi u jedinstvo vjere i poznanje Sina Božjega, u čovjeka savršena *u mjeru rasta visine Kristove*" (Ef. 4, 11—13),. Ovaj dakle rast Tijela Kristova treba da se razvija pod vodstvom apoštola i pastira. Ali kojih apoštola i pastira?

Sv. nas Pavao uči, da su Krist i Crkva sinonimi (I. Corinth. 12, 12). Dok je Krist na zemlji boravio, govorio je o svojoj Crkvi i o svome utjelovljenju u njoj. Kad je osnovao svoju Crkvu, rekao je apostolim: „Ja sam s vami sve do konca vijekova". (Math. 28, 20). S ovim je riječima Krist resimirao sve ono, što će kašnje u tom pravcu razviti sv. Pavao. Još prije nego li je Isus ove riječi rekao o svojoj Crkvi, kazao je, da će vidljivi oblik svoje Crkve osnovati na sv. Petru. „Ja tebi velim: Ti si stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju" (Math. 16, 18). Krist ovdje govori o *svojoj* Crkvi. Sigurno govori o svojoj pojavnoj Crkvi, jer osoba Petrova ne može da bude temelj nepojavne, nadempirične Crkve. Riječi Kristove „ja sam s vami sve do konca vijekova" samo onda mogu imati svoj stalni smisao, ako se razumiju da će biti s njima u obliku svoje Crkve, koju je on utemeljio na Petru, dakle dosljedno bez Petra Krist se ne pojavljuje.

Krist je glava, a mi smo vidljivi udovi Kristove Crkve. U koliko smo vidljivi udovi jedne nevidljive glave, Krist nas je stavio pod kontrolu jedne vidljive vlasti, a to je sv. Petar. Krist je njemu rekao: „Pasi ovce moje... pasi janjce moje... (Iv. 21, 15) Krist je dobri pastir, koji daje dušu za ovce svoje, a sve te svoje ovce, koje su istodobno i njegovi udovi, on ih uručuje jedino sv. Petru On bez ikakvog okolišanja govori: „Pasi ovce moje...pasi janjce moje."

Cijela je primitivna Crkva, — na čije se svjedočanstvo emigranti pozivlju — bila uvjerena, da se Krist savršeno pojavljuje svijetu samo u obliku kat. Crkve. Sv. Ignacije antiohijski promatra Crkvu, kao veliku skupštinu vjernika i pratikanata, čije se jedinstvo temelji na vjeri, utvrđuje se po crkvenoj hierarhiji i međusobnoj ljubavi, a završuje se u Kristu. Sve ove vjernike u jedan skup veže rimska crkva „koja predsjeda Ljubavi" (Crkvi) (Ad Rom. 1) Sv. nam Irenej prikazuje Crkvu kao Tijelovo Kristovo koja po zakonitim apoštolskim nasljednicima posjeduje pravu vjeru, a cijelo to Tijelo u jedan vidljivi organizam veže „zbog svoga većeg poglavarstva" rimska crkva „po kojoj je sačuvana ona predaja, koju su apoštoli ostavili". (Haer, 3, 3, 2.) Tertubijan veli, da „gdje je Otac Sin i Duh Sveti tu je i Crkva, koja je Tijelo Trojice" (De bapt. 6.) koja je „na Petru sazdana" (De monogamia 8), komu je „nebeske ključe Gospodin na zemlji ostavio, a po njemu Crkvi (Adv. gnost. scorpiace, 10) Origen veli: Crkva

je Tijelo Kristovo, koja je na Petru kao temelju sagrađena (P. G. *14*, 188; *12*, 329).

Vidjeli smo dakle, da je Crkva vrhunaravno biće, ali ipak tako nadnaravno, da se ukazuje u pojavnom svijetu. Objava nas uči, da vidljiva Crkva mora imati tri nužna uvjeta: Krštenje, hierarhiju i Petra. Samo ondje, gdje se ova tri elementa nalaze, nalazi se u cijeloj svojoj moći crkveno utjelovljenje Kristovo. Istina i tamo, gdje ima i samo jedan od ovih triju elemenata, pojavljuje se na neki način Krist, ali uvijek nekako fragmentarno. Svaki kršćanin udo je mističnoga Tijela Kristova, ali ovo ne može, da se u njemu razvije „u mjeru rasta visine Kristove", sve dotle, dok u se ne primi sve životne sokove Kristova Tijela, koje mu može pružiti samo katolička Crkva, koja je na Petru sagrađena.

Dr Fra Oton Knezović - Široki Brijeg:

U čemu je snaga Papinstva.

SUMMARIUM. — *In quonam consistit vis Papatus?* — Ecclesia a Christo instituta, a Spiritu S. fortificata, duce visibili b. Petro, vicit paganismum Romanum et Graecum: Romae, ubi centrum vitae politicae, voluntate Christi centrum Ecclesiae constituitur. Ecclesia super omnibus obstaculis sive internis sc. a filiis propriis, sive externis sc. a suis inimicis triumphat. In his omnibus pugnis Romani Pontifices sunt duces et victores. Petrus revera est fundamentum, contra quod portae inferi non praevalebunt. Missio Ecclesiae sc. mundi salus a Christo Petro committitur. Verba Summi Pontificis corda fidelium penetrant, quia sunt tamquam stellae polares in pelago systematum philosophicorum: infallibile magisterium S. Pontificis est id, super quod alius mundus aedificari potest (Manning). Sedes Romana quidem saeculorum decursu suam Golgotham pluries habuit, sed ut postea ad novam vitam resurgeret. Ideoque est maxima gentis Croatarum felicitas, quod super hoc fundamentum est posita.

U čemu je snaga papinstva?

Otkako je pedeseti dan poslije Kristova uzašašća na nebo Duh Sveti sašao na apostole, počelo se kraljevstvo nebesko na zemlji širiti. Apostoli postadoše najedanput borbenici istine i djelitelji nebeske milosti, te se upustiše u ogorčenu borbu sa svakom laži, zločom i ljudskim slabоćama. Njih je bilo malo, a sav svijet s paklom protiv njih. Ipak oni puni snage i žara Duha Svetoga idu širom svijeta i propovijedaju Istinu. Crkva se poče iz malenoga gorušičnog zrna da razvija u jače stablo. Kršćanstvo se širi vrlo brzo i trese temeljima rimskoga carstva. Ono dolazi u oštar sukob sa pojedincima, obitelji i državom, bez milosrđa obara lične nazore o životu i svijetu, ustaje protiv javnog mišljenja, protiv tame, laži i svih zabluda, protiv obiteljskoga i društvenoga snošaja i dolazi u Rim, da tu u prijestolnici cijeloga tadanjeg svijeta zametne osudnu borbu sa poganstvom, tko će imati vlast nad svijetom, nad dušama ljudskim. Poganstvo i židovstvo udružiše staru znanost, stare religije sa državnom silom, da zatru sjeme kršćanstva. Borba se vodi sa svom ogorčenošću, ne biraju se sredstva, država je upotrijebila svu umnu i fizičku snagu staroga svijeta protiv golorukih apostola. Redaju se progonstva jedno za drugim, sve krvavije od krvavijega. Zatаji umna snaga poganstva, istroši se državna sila, krvavo svr-

šiše stupovi apostola sv. Petar i Pavao, protekoše rijeke nevine krvi — a slavnu pobjedu održa kršćanstvo te u poganskome Rimu podiže prijesto vojujuće Crkve.

Od toga vremena zahvaća Crkva sve više u sav javni i privatni život. Ona diže čovjeka iz ponora duboke bijede, daje mu uljuđenost i naobrazbu, stvara prosvjetu i kulturu. Svojim duhom i utjecajem udara temelje svim znanostima, daje umjetnosti uzvišeni cilj i sadržaj, te posvećuje odnošaje zajedničkoga života u ljudskome društvu.

Na ruševinama silnoga rimskoga carstva nastadoše nove države, nova carstva i kraljevstva, dođoše novi narodi, divlji i grubi. Izlazi im u susret Crkva, kroti ih i pitomi, privodi ih u svoje krilo te spasava ispred požara ostatke antike. Crkva prelazi na sve kontinente i nosi luč nebeske nauke svim narodima. Ona raste iz dana u dan, širi grane na sve strane svijeta, te će tako raditi sve do svršetka vjekova, dok ne izvrši božansku misiju.

U dugome svome životu i radu Crkva je imala radosnih i žalosnih momenata. Borbe izvana i iznutra slabile je; raskoli, otpadi i nehaj vlastite djece lomili joj grane, stezali joj bilo nutarnjeg života, priječili joj jaču ekspanziju. Ona je zaista u momentima bila lađa na uzburkanome moru, nad kojom su sijevale munje i gromovi pucali, koju su bijesni valovi bacali tamo, amo, činilo se pače, da je za nju ugaslo svako svijetlo, te da će je proždrijeti bučni valovi noćne tame. Ali se ljudsko mišljenje uvijek u tome prevarilo. Crkva je uvijek razvijala veliku borbenu snagu i u toj neprestanoj borbi ona se tako izvježbala i usavršila, da je mogla sretno nadvladati sve poteškoće i navale, bilo izvana, bilo iznutra. Ako je u jedno vrijeme i na jednome mjestu snađe jači udarac i prividni poraz, ona to domalo popravi na drugome mjestu i ustane ojačana i preporođena te s novom snagom razvija svoju djelatnost na drugom terenu i prema novim prilikama. Ona traži potpunu suverenost u vječnim stvarima, a dopušta kompromise u ljudskim elementima, to samo zato, da može sigurnije razvijati svoju akciju oko spasavanja ljudskih duša. Na osnovu svega ovoga ona se razvila u tako savršenu i tako grandioznu organizaciju, kakvu ne poznaje historija cijeloga čovječanstva.

Papinstvo je stožer Crkve.

Da se Crkva mogla održati kroz dvadeset stoljeća proti

svim burama i olujama, da je mogla sretno izbjeći sve Scile i Karibde, da se mogla razviti u tako bujno stablo, u tako savršeno društvo — ima se zahvaliti papinstvu. Papinstvo je njezin stožer, njezin kompas, njena zvijezda večernjica, njezin mozak, koji je vodi. To nam kaže povijest u ovih 1929 godina.

Tako se divno ispuniše riječi Kristove, što ih je Petru kazao kod Cezareje Filipove. Kad je Krist pitao svoje apostole, šta svijet drži o njemu, oni mu rekoše: „Jedni drže, da si Ti Ivan Krstitelj, koji je ustao, od mrtvih. Drugi vele, da si Ilija, koji ima doći na svijet prije obećanog Mesije. Treći kažu, da si Jeremija, jer je i on nekoć korio vođe izraelske. Napokon ima i takovih, koji govore, da si jedan od starih proroka."

Ti se odgovori bolno dojmiše Krista, jer nitko nije kazao, da je Isus Krist obećani Mesija i Sin Božji. Makar da je tolikim čudesima dokazao svoje poslanstvo i svoje Božanstvo, ipak su ljudi vidjeli u njemu samo proroka i ništa više. Zadojeni predrasudama svi su očekivali u obećanome Mesiji velikog i slavnoga vođu, koji će srušiti rimsku vlast i uskrisiti židovsko kraljevstvo. Nitko nije, čini se, u njemu očekivao Jaganjca Božjega, koji će svijet otkupiti od grijeha.

Tada se Isus okrene k apostolima i zapita ih svečanim glasom: „A vi, šta velite, tko sam ja ?"

Petar rasvjetljen Duhom Svetim reče: „Ti si Krist, Sin Boga živoga". To znači: Ti si doista čovjek, ali ja vjerujem, da si Ti obećani Mesija, pravi Sin Božji, Gospodin i Bog naš.

Ovu Petrovu ispovijest primi Isus te potvrdi tu živu vjeru i izjavi svečanim načinom:

„Blago tebi Simone, sine Jonin, jer tijelo i krv nijesu ti to objavili, nego Otac moj, koji je na nebesima."

Ta živa vjera Petrova donijet će mu prvenstvo među apostolima, mučeničku slavu i nebesko blaženstvo. Tom vjerom skinuo je koprenu, koja je zastirala božanstvo Isusovo, te u Isusu pokaže ljudima rođenoga Sina Božjega. Ta vjera, što izađe iz usta Petrovih, jest živa voda, koja napaja sve kršćane. Za te riječi položio je Petar svoj život, položile su ga hiljade mučenika, uzdrmaše se carstva, razdijeliše se kraljevstva.

I Krist Gospodin nagradio je Petra za tu vjeru, ljubav i odanost, kad mu je rekao:

„I ja Tebi kažem, Ti si Petar, to će reći stijena, i na toj

stijeni sazidat ću Crkvu svoju, i vrata paklena ne će je nadvladati."[1]

Krist je dakle graditelj, a Petar je temelj, osnov, a od svih onih, koji vjeruju u Krista, zida se Crkva. Temelj je najvažniji dio zgrade, o njemu zavisi, s njime stoji i pada cijela zgrada.

Petar je dakle stožer Crkve Kristove. Paklena vrata znače carstvo sotonino, moć vražju i sve njegove pomoćnike na zemlji. To su pokraj davla bezbožnici, krivovjerci, otpadnici, zavodnici i griješnici svake vrste. Te će paklene sile neprestano jurišati na Crkvu Kristovu, nastojat će da zavedu što više vjernika pa da je tako sruše. Pakao i njegovi pomoćnici zadat će Crkvi teških udaraca i krvavih rana, ali je ne će moći uništiti. Krist je pobijedio grijeh, smrt i pakao, pa kad budu najžešće navale na Crkvu, on će pomoći Petru, da ih odbije.

Crkva je društvo živih ljudi, koji neprestano dolaze na ovaj svijet i odlaze s njega na drugi. Zato treba Crkvi Živi temelj. Kad bi Krist samo Petra učinio temeljem svoje Crkve, nje bi nestalo sa smrću Petrovom. Ali Crkva treba da traje do konca svijeta i da dovrši Kristovo otkupljenje u ljudskim dušama. Zato je i Petrova vlast morala prijeći na njegove nasljednike. Sveti je Petar postavio svoju stolicu u Rimu, pa su nasljednici njegovi rimski biskupi ili pape, s kojima Crkva Kristova stoji i pada.

I mi vidimo, da su rimski biskupi bili svijesni svoga prvenstva i zakonitog nasljedstva još za živih apostola. Oni su svršili svoju vrhovnu vlast uz priznanje cijeloga kršćanstva sve do kobnoga raskola, kada se carigradski patrijarha odijelio s istočnim biskupima od Rima. Ali ni svi ti raskoli i otpadi nijesu mogli ni za čas da pokolebaju uvjerenje i tvrdo osvjedočenje ni kod papa ni kod katolika, da je rimski biskup Petrov nasljednik i stožer Kristove Crkve.

Snaga je papinstva u misiji Crkve.

Krist je rekao: „Ja sam ***put, istina,*** i ***život.***[2] Da donese čovječanstvu ove tri najnužnije stvari i da plati ljudski dug pravdi Božjoj, On je došao na svijet, rodio se kao čovjek i život dao. Nauk Njegov u Evanđelju govori ljudima o trojednom Bogu, koji je stvorio sve vidljivo i nevidljivo, koji sve to uzdržava i vodi k zadnjoj svrsi, a ta je opet u njemu, jer On je početak i svr-

[1] Mat. 16, 13-19.
[2] Iv. 14, 6.

šetak svega. Donijeti ljudima istinu pod svaku cijenu bila je volja našega Boga, jer On je vječna istina. Pokazati ljudima posve siguran put, koji će ih uvesti u život vječni, život božanski, bila je neiskazana ljubav Božja. „Bog je tako ljubio svijet, da je dao jedinorođenoga svoga Sina, da nitko, koji u nj vjeruje, ne pogine nego da ima život vječni".[3]

Duh Sveti došao je kao treća osoba presv. Trojstva, da dovrši Kristovo otkupljenje, t. j. da ga unese u ljudske duše. Duh Sveti sašao je u apostole, On živi u njihovim nasljednicima, živi u Crkvi, njom vlada i vodi je preko ljudi, u njoj će ostati sve konca svijeta, da Crkva izvrši uzvišenu misiju: „Molit ću Oca, i poslat će vam drugog utješitelja, Duha istine, koji će ostati s vama dovijeka."

Krist je povjerio Petru svoju misiju (poslanstvo). Kad ga je učinio temeljem, osnovom i stožerom svoje Crkve pod vodstvom Duha Svetoga, reče „I tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskoga, pa štogod svežeš na zemlji, bit će svezano na nebesima, i štogod razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima."[4]

Tko ima ključeve od kuće, te ulazi u nju i izlazi, kadgod hoće, znači, da joj je i gospodar.

S ključevima obećaje Krist Petru vrhovnu vlast u Crkvi. Ta se vlast sastoji u tome, da njegovu nauku tumači i širi, da Crkvom upravlja, da vjernike vodi na putu spasenja, da dijeli njezino blago svima, koji su dostojni, da stvara zakone i članovima Crkve da sudi. Crkva Isusova na zemlji samo je predvorje, preko kojega se ulazi u vječnu slavu na drugome svijetu. Zato što Petar nađe za zgodno ili potrebno Crkvi Kristovoj na zemlji, to će Bog odobriti na nebu. Duh Sveti starat će se, da se Petrove odredbe slažu s odredbama Božjim.

Krist je ovu vrhovnu vlast zaista i predao Petru poslije uskrsnuća: „Kada su objedovali, reče Isus Šimunu Petru: ‚Šimune Ivanov, ljubiš li me više negoli ovi?' Reče mu: ‚Da, Gospodine, Ti znaš, da Te ljubim'. Reče mu: ‚Pasi janjce moje'. Reče mu opet: ‚Šimune Ivanov, ljubiš li me?' Reče mu: ‚Da, Gospodine, Ti znaš, da Te ljubim'. Reče mu: ‚Pasi janjce moje'. Reče mu treći put: ‚Šimune Ivanov, ljubiš li me?' Ražalosti se Petar,

[3] Iv. 3, 16.
[4] Mat. 16, 17-19.

što reče treći put: ‚Ljubiš li me?' I reče mu: ‚Gospodine, Ti sve znaš; Ti znaš, da Te ljubim'. Reče mu: ‚Pasi ovce moje."[5]

Krist dakle povjerava Petru svoju Crkvu, apostole i vjernike, a Petru i svim apostolima povjerava svoju misiju: „Kao što je Otac mene poslao, i ja šaljem vas."[6]

Tako vidimo Petra kao čuvara Kristove Crkve, gdje je jednom nogom stao nad pakao te ne da sotoni i njegovim pomagačima, da razruše svetu Crkvu, a čvrstom rukom upravlja njome, da se spase vjernici. Kolika čast i slava za smrtnoga čovjeka, koji blaženim dušama može da otvara vrata kraljevstva nebeskoga!

Prorok Zaharija prorekao je pet stotina godina unaprijed, da će Krist ući u sveti grad Jeruzolim kao kralj pod znakovima mira „Kažite kćeri sionskoj: Ne boj se, kćeri sionska. Evo kralj tvoj ide k tebi krotak jašeći na magaretu. Jer će istrijebiti iz Izraela bojna kola i iz Jeruzolima i uništiti ubojiti luk, i on će kazivati narodima mir, i vlast će mu biti od mora do mora, i od rijeke do krajeva zemaljskih."[7] I Krist Gospodin došao je u Jeruzolim svečano kao kralj mira i osnovao kraljevstvo mira ne ratobornom i krvavom pobjedom već mukom i smrću svojom. Isus je kralj duša, a ne oružanih vojnika. Došao je da pripravi za vječno kraljevstvo ljude, koji u nj vjeruju i koji ga ljube. Njegovo je oružje križ, kojim će proširiti svoje kraljevstvo po svim stranama svijeta.

U toj uzvišenoj misiji, u tome oružju za izgradnju carstva Božjega u ljudskim dušama sva je snaga papinstva. Pape su nosioci vječnih istina, nosioci mira u dušama pojedinaca i među narodima, oni su zamjenici Kralja mira, Kralja duša, zato imadu toliki autoritet, toliku snagu, toliku sigurnost u svome naučavanju. Ma kako bile duboke tajne ljudskog uma, ma bile kako teške zasade (principi) života, tražili oni ma kako teška odricanja naše volje, snaga je papinskih riječi i njegovih definicija kad govore svoj Crkvi, bila tolika, da ih kršćani smatraju božanskim i neoborivim. Glavna težnja ljudskoga duha, veli sv. Augustin, jest žeđa za istinom. I dok su razni filozofski sistemi vrludali tamo, amo i ostavili ljudsku dušu, da se muči u skepticizmu i nesigurnosti, dotle papinstvo čuva čistu i nepomućenu istinu i otvara ljudima posve sigurnom rukom sve tajne života.

[5] Iv. 21, 15-18.
[6] Iv. 20, 21.
[7] Zach. 9, 9-10.

To priznaju i nekatolički umnici. Tako veliki protestanski učenjak veli: „Nikada nije bilo učevna sustava, koji bi bio izgraden s tolikom čvrstoćom i sigurnošću, kojega bi izgradnja bila provedena s toliko umjetnosti, oštroumlja, dosljednosti u svim pa najmanjim dijelovima, i na kojem bi duh čovječji tolika stoljeća dokazao tako jasno najveću snagu i jakost".[8] I sami Luter nakon jedanaest godina svog otpada veli: „Priznajem, da je u papinstvu pravo sv. Pismo, pravi Krist, pravi sakramenat oltara, pravi ključ za oproštenje grijeha, pravo propovijedanje, pravi katekizam. Velim, da je pod papom pravo kršćanstvo, šta više prava jezgra kršćanstva... Sve druge vjerske udruge primile su svoju vjeru od katoličke".[9]

Katolička je Crkva „stup i tvrda istina" (I. Tim. 3, 15), nje se treba držati, da „istina ostane među nama" (Gal. 2, 5), a nju je Krist povjerio papi, kako veli IV. opći sabor u Kalcedonu.

Glasoviti obraćenik Dr. A. Ruville piše o razlozima svoje konverzije: „Vjera ili nevjera, samo to je alternativa. Vjera je istina, istina je Krist, a Krist je u Crkvi... Papinstvo je ona pećina, na kojoj stoji ne kat. Crkva, nego također kršćanski svijet, koji je od nje otpao".[10]

Jer je papinstvo čuvar Kristove istine, to je Crkva mogla da postane izvor kulture i života svijeta. Crpeći nepresušivu snagu iz svoje misije papinstvo je postalo najsnažnija pojava na svijetu. Veliki historik Pastor veli: „Rim je postao klasičan grad svijeta, žarište evropskoga kulturnog života, a papinstvo vođa civilizacije". A u historiji se obistinjuju riječi sv. Augustina: „Dok neprijatelji Crkvi naviještaju propast, oni sami umiru, a Crkva živi i dalje i propovijeda moć Božju svim naraštajima".

Kardinal Manning izlažeći 1870. iza proglašenja papine nepogrješivosti iz Petrove crkve reče: „Neka sada unište svijet, mi imamo od čega da ga sagradimo". Crkva i papinstvo doista imadu neiscrpivu snagu i vječnu mladost, te jedino katolicizam stvara novi rod i novu zemlju. Zato je lijepo rekao danski konvertit Jörgensen: „Što više živim kao katolik, to više osjećam u sebi porast života, snage i sunca".

Crkva živi životom svoga Utemeljitelja. On je proživio Veliki petak na Kalvariji, ali je uskrsnuo i slavno uzašao na nebo. I

[8] Kat. List br. 6. t. g. 62.
[9] Ib.
[10] Ib.

Crkva proživljava bure i oluje, ali i svoju renesansu. Kad ljudi misle, da se Crkva i njezina nauka preživjela, da će je zamijeniti slobodna misao, tada naglo zasja kao nikada prije.

Ali Crkva i papinstvo danas slave trijumf. Ne znam, da li je ikada nutarnja snaga papinstva tako odsijevala kao danas. Vihor svjetskoga rata poruši gotovo sve, što je vrijeme stvorilo, razori silna carstva, poruši i izvrnu životne vrednote, a Crkva razvija akciju tako intenzivno i ekstenzivno kao nikada dosad. Povijest ruši djela ljudska, ali ne Božja.

»Jedini svoje vrsti.«

Veličinu i snagu papinstva karakterisao je veliki talijanski obraćenik i pisac Papini ovako:

„Sav se svijet okreće k papi kao cijelo nebo k sjevernici. Svi, pa i najveći umori, podložnici i protivnici priznaju, da je naš sv. Otac Papa Božji stvor, jedini svoje vrsti na čitavome svijetu; ne samo jedini po svome dostojanstvu i primatu, nego u svim značenjima i za sve ljude. Za historike je papa jedini svjedok najstarije prošlosti, baštinik zakonodavca Mojsije, nasljednik Cezara, jedini savremenih Marka Aurelija. — Za filozofe je papa jedini posjednik žive predaje platonizma sv. Ivana i aristotelizma sv. Tome. — Za umjetnike papa je jedini mecena i jedini monarh u starom i „velikom" pojmovanju, koji vlada ljudima; milenijski monarha, koji se pokazuje svijetu u svojoj službi u mudrosti Salamunovoj, auktoritetom sv. Petra, govori jezikom besmrtnog Vergilija pod kubetom nedostiživog Michelangela praćen rajskim skladbama Palestrine. — Za diplomate i političare papa je duhovni i idejni suveren od tri stotine milijuna ljudi. Posvuda na svih pet kontinenta imade misionare, legate, nuncije — pouzdanike i namjesnike tako, da je Vatikan i s čisto zemaljskog gledišta jedno od najvećih ognjišta čitavoga života na svijetu. — Za države i vladare papa je jedina i vječna država i vladar, koji je bio prije nego sve postojeće države i vladari. Oni su svijesni, da će nestati njih i vladavina, njihove sisteme da će zamjeniti novi. I kad oni budu zabačeni i zaboravljeni, papa će još uvijek, „do konca svijeta vijati svoj barjak i kao vlada upravljati svijetom i narodima."[11]

Neki naši velikani prema papi.

Kad su u prošlom stoljeću bile najviše navale na papin Rim,

[11] Kat. List br. 6. t. g. 64.

kad je pogubni liberalizam počeo da potkopava tradicionalnu vjeru Hrvata u papin Rim, kad je veliki papa — mučenik Pio IX. proživljavao najteže časove u životu spasavajući svetu Crkvu, šalje mu zagrebački nadbiskup kardinal Haulik milodare i pismo puno utjehe, a biskup Strossmayer drži mu u Beču svečani panegirik: „...Tebe, o općeniti Oče svih vjernih, ide ovaj preodlični poklon poštovanja i časti! Ti bo si držalac najviše vlasti u Crkvi.... u nepomičnoj stalnosti, koja je svijetu vjeru u njenoj prvobitnoj čistoći od početka svijeta do današnjega dana uzdržala, te će ju, dok je vijeka i svijeta, uzdržavati. Ti si ona svjetilnica, koju je Bog sred burnoga mora podigao, da se korab (lađa) vjere njemu odanih naroda, zanešen od prouzročenih hudimi i nepogodami ovog vremena bijesnih talasa, kakogod skršio ne bi..."

God. 1859. daje Strossmayer 20.000 forinti našem zavodu sv. Jeronima u Rimu i veli: „U Rimu je ona božanska Stolica, kojoj poradi većeg njenog prvenstva treba da se sakuplja čitava Crkva; u Rimu je ona najčvršća pećina, rukom samoga Gospodina postavljena, na kojoj počiva nepokolebiva zgrada Crkve. Naš narod hrvatski posjeduje u Rimu takav zavod po milosti i dobročinstvu papa, baštinika i namjesnika Isusa Krista ; ima naime zavod sv. Jeronima. Zato jer je taj zavod od velike važnosti po naš narod, dajem zakladnicu od 20.000 for. uz želju, da se otvori zavod za mladiće, koji će usavršivši se u naucima upiti na samom vrelu t. j. u Rimu pravi katolički duh i isti kod kuće, kad se povrate, širiti."

Istom prigodom daje divnu apologiju papinstva veliki naš historik Rački, kad opisuje poklonstveni posjet Strossmayerov papi 1859. ovako:

„Divna je moć katoličkog jedinstva! Stolica Petrova u krugu katoličkog svijeta dolikuje središtu, ka kojemu teži svaka pojedina čestica u njegovu opsegu; u tom pak okretu privlačna i odbojna sila drže si savršeno ravnovjesje. Rim, gdje se po odluci Božje providnosti za vijeke ustali namjesnik Upućenoga Slova, kao što bijaše negda središte poganskoga svijeta;tako je sada središte i bilo kršćanskoga svijeta...Stoga Rim vjekuje u povijesti svih naroda. — Sedes Roma Petri — krasno pjeva Prosper, -- quae pastoralis honoris facta caput mundi, quidquid non possidet armis, religione tenet.— Rimu, koji je oružjem svijet svladao, Kapitolium bijaše središte; Rimu, koji vjerom pobjedi narode, Vatikan je središte, onaj isti Vatikan, na kojem se diže grob sv. Petra u

gorostasnom hramu, i na onom mjestu, gdje se sterahu raskošni vrtovi krvoloka Nerona, u kojih dade kršćane paliti — in usum nocturni luminis — (Tacit) —za noćnu rasvjetu. Tako je trebalo krvlju nevinih isprati a vatrom mučenika očistiti mjesto, na kom se podiže stolica sv. Petra! od te dobe Kapitolium potavni, a Vatikan prosinu te postade stjecištem želja i molitava kršćanskoga svijeta. Amo hodočaste krunjene glave i ubogi nevoljnici, amo hrle nasljednici apostola (t. j. biskupi), da se pomole na grobu sv. Petra, da se svrate u stan njegova nasljednika (t. j. pape), tražeći od njega okrepljenja u vjeri, utjehu u protivštinama, savjet u dvojbama, i da mu se poklone kao svome prvostolniku... Da ovrši ovu duboku misao Crkve, naš se biskup Strossmayer uputi u Rim... Rimska Stolica ne ide među starine, koje kite doduše muzeje prošlosti čovječjega društva, ali za naše i buduće doba ne imadu važnosti. Nipošto! — Ona je duševna sila, o kojoj će se razbiti svi neprijateljski nasrtaji... To posvjedočuju svikoliki narodi, koje o tom nastoje, da se i oni s njom i ona s njima upozna. ***Naš narod... ima o tom raditi, da ga Rim svestrano nauči se poznati***". [12]

Eto tako sude veliki umovi o papinstvu i rimskoj Crkvi. Mi možemo biti ponosni, što se hrvatski narod trajno priklonio Rimu i kršćanskoj kulturi, što je krvlju zasvjedočio svoju vjeru i ljubav prema katoličkoj Crkvi, što su rimski pape bili jedini pomoćnici našim ocima kroz nekoliko stoljeća odsudne borbe. Budimo ponosni, što smo članovi univerzalne Kristove Crkve, koja nam jedina uz našu suradnju može donijetu vječnu i vremenitu sreću.

[12] Kocijanić: Pape i hrvatski narod 74-75.

Ivo Juras, proferor-Split.

Nešto iz vremena kneza Branimira.

SUMMARIUM. — *S. Pontifex Joannes VIII. et Branimir, dux Croatarum.* — Croatiae territorium in confinis culturae Byzantinae et Latinae situm est, in quo influxus Byzantinus, praesertim tempore Croaticae immigrationis, fuit magnus. Croatae tamen Ecclesiae Romanae firmiter adhaeserunt, merito praesertim ducis Branimir et episcopi Nonensis Theodosii. Zdeslav enim Branimiri praedecessor a Roma sese sejunxit Patriarchae Byzantino adhaesit, propter quod in Croatia facta est seditio, in qua Zdeslav est dethronizatus. Branimir statim societatem cum Imperatore et Patriarcha Byzantino rupit et S. Sedi se suumque populum subjecit, de quo certiorem fecit Joannem VIII. Tunc S. Pontifex die 21. maji 879., festo Ascensionis Domini, missam in altari S. Petri celebravit et extensis manibus ducem Branimir, omnes Croatas eorumque terram benedixit. Affertur epistola Joannis VIII. ad Branimir. Tempore Joannnis VIII. lingua palaeoslavica ut liturgica in Croatia est divulgata.

Kad su se stari Hrvati doselili u današnju nam postojbinu, došli su oni u kraj, koji leži na onoj važnoj međi između Istočnog i Zapadnog Rimskog carstva. Ova je međa dijelila ne samo dva carstva nego i istočno grčko kulturno područje Sredozemnoga mora od zapadnog latinskog kulturnog područja. Hrvati su se doista naselili na zapadnoj strani ove međe, ali je Jadransko more, koje plače njihove obale, dio istočnog bazena Sredozemnog mora. Jadran je k tomu okrenut prama jugoistoku, prama Jonskom moru, koje plače zapadne obale grčke. Iz ove su zemlje dolazili do naših jadranskih obala vrlo rano grčki kolonisti kao prvi pioniri više kulture. Oni su u našim krajevima podigli brojne kolonije, koje su bile jezgrom prvih gradskih naselja na našoj obali. Na našim je obalama bio jak upliv grčki ne samo u davnoj prošlosti već i poslije. Kad je poslije seobe naroda u zapadnoj Evropi zavladalo potpuno političko rasulo, vršio je Bizant vrlo jak upliv u našim zemljama. Bizantinski se je pak upliv osjećao tada osobito na obalama, jer je najvažniji put između Carigrada i naših zemalja išao preko mora. Prirodna veza Jadrana s istočnim bazenom Sredozemnoga mora, kulturni i politički upliv stare Grčke i Bizanta na naše zemlje a osobito na naše primorje, gdje je bila kolijevka Hrvatske države, bili su za Hrvate ozbiljna opasnost, da se oni za borbe, koja će nastati

u IX stoljeću između Rima i Carigrada, između Pape i Patrijarha opredijele za Istok.

Za razvoj hrvatske povijesti od osobite je važnosti bila i okolnost, što su se Hrvati uselili u zemlje, koje su vrlo blizu Rimu i Italiji. Na ove je zemlje stari Rim u svojem osvajalačkom naletu bio bacio svoje oko vrlo rano. Njegova se je vojska iskrcala po prvi put na naše obale negdje 230 god. pr. K. Već u to doba počinje lagano polatinjenje naših strana. Ono je osobito bilo jako u carsko doba, pak su naše zemlje prije seobe naroda bile gotovo posve polatinjene.

Kako su se Hrvati uselili u zemlje, koje su bile vrlo blizu Italiji i Rimu, a koje su bile u doba njihove seobe jako polatinjene, to je u onim zemljama bila vrlo ugrožena naša narodna bit. Hrvati su došli u vrlo jaku pogibelj, da se utope u latinskom moru, kao što su se utopili prije njih mnogi mnogo bolje organizovani i mnogobrojniji narodi velike seobe. Jakih i poduzetnih naroda iz te dobe, kao što su Vandali, Zapadni Goti, Franci, Burgundi, pak Istočni Goti i Langobardi, nestalo je u latinskome moru, premda su svi politički bili u povoljnijem položaju od Hrvata, a mnogi su od njih bili i u geografskom povoljnijem položaju. Hrvati su se od svih naroda velike seobe, osim onih, koji su se uselili u samu Italiju, najbliže primakli Rimu. Ova je okolnost na osobit način ugrožavala njihov narodni opstanak.

Hrvati su uza svu pogibelj, koja im je prijetila u narodnom pogledu sa strane kulturno jačih Latina i polatinjenih Ilira sačuvali svoju hrvatsku narodnost, te ponosom mogu istaknuti da su oni narod, koji se je za seobe najviše približio Rimu a koji je ostao nepolatinjen do dana današnjeg. Hrvati su se k tome poslije kraćeg kolebanja između Zapada i Istoka opredijelili za Zapad, za rimskog Papu i Katoličku crkvu te ostali katolici na pragu samoga Istoka.

Vrlo velika zasluga, što je Hrvatski narod ostao katolički narod i što je ostao hrvatski, ide kneza Branimira i njegova ninskog biskupa Teodozija.

Knez je Branimir došao na kneževski prijestol poslije svrgnuća kneza Zdeslava u godini 879. Za kneza je Zdeslava Hrvatska bila prekinula sve veze, koje su je politički vezale uz Franačko carstvo, ali se je potpuno bila dala pod okrilje i vrhovnu vlast bizantinskog cara Vasilija. Zdeslav je od svih hrvatskih knezova bio učinio najjači zamah hrvatske politike prama Cari-

gradu; što više on se je s jednim znatnim dijelom Hrvatskoga naroda bio opredijelio u borbi između Pape i Patrijarha za carigradskog Patrijarha i istočnu crkvu. Hrvatska je bila postala u njegovo doba u političkom i vjerskom pogledu dio Istoka. Ove pojave nijesu prošle bez reakcije. One su izazvale veliko nezadovoljstvo kod Zdeslavovih protivnika, a to se pretvorilo malo po malo u bunu, koja je srušila s prijestola kneza Zdeslava a podigla na prijestol kneza Branimira.

Netom je knez Branimir zasio na kneževski prijestol, prekine on svaku vezu s Bizantom, oslobodi Hrvatsku bizantinske vrhovne vlasti, te zavlada kao potpuno nezavisan knez. Hrvatska oslobođena prije franačkog vrhovništva oslobađa se sada bizantinskog vrhovništva, te postaje potpuno nezavisna država. Nezavisnost hrvatska nalazi jaku moralnu potporu u rimskome Papi Ivanu VIII., koji je vodio u ono doba crkvenu politiku jakih poteza. Knez Branimir i biskup Teodozije poslaše po svećeniku Ivanu iz Mletaka svoja pisma Ivanu VIII, u kojima izjavljuju svoju odanost i odanost Hrvatskog naroda rimskoj crkvi i njezinu glavaru. Ivan VIII. na osobit se je način obradovao, kad je od Ivana iz Mletaka čuo i kad je iz pisama Branimira i Teodozija doznao, da se je cio Hrvatski narod, taj prvi susjed Rima, vratio u krilo Katoličke crkve. Svoje je veselje izrazio Ivan VIII. posebnim blagoslovom Hrvatskome narodu. Na Spasovo 21. maja 879. god. kad je Ivan VIII. služio sv. misu na oltaru Sv. Petra, podigao je ruke k nebu te blagoslovi hrvatskoga kneza Branimira, cio Hrvatski narod i svu hrvatsku zemlju.

Tom zgodom Ivan VIII. upravlja knezu Branimiru vrlo važnu poslanicu, koja glasi:

„Dilecto filio Branimir. Relegentes nobilitatis tuae litteras, quas per Johannem venerabilen praesbyterum communem fidelem nobis mandasti, quantam fidem et sinceram devotionem circa ecclesiam sanctorum apostolorum Petri et Pauli et circa nos habeas, luce clarius novimus. Et quia, deo favente, quasi dilectus filius sancto Petro et nobis, qui per divinam gratiam vicem eius tenemus, fidelis in omnibus et obediens esse cupias et humiliter profiteris: tuae nobilitati dignas valde gratias his nostri apostolatus litteris agimus; paternoque amore utpote carissimum filium, ad gremium sanctae sedis apostolicae, matris tuae, de cuius videlicet purissimo fonte patres tui melliflua sanctae praedicationis potavere fluenta redeuntem suscipimus et spiritalibus

amplectimur ulnis, atque apostolica volumus benignitate fovere, ut gratiam et benedictionem sanctorum Petri et Pauli apostolorum principum et nostram super te habeas diffusam; a visibilibus et invisibilibus hostibus, qui saluti humanae insidiari et impedire non cessant, salvus semper ac securus existas, optatamque de inimicis victoriam facilius possis habere. Nam quanto ipse te deo humiliter subdere, santisque ipsius obedire praeceptis studueris, atque ipsius sacerdotibus et ministris honorem debitum pro amore dei exhibueris: tanto super omnes inimicos tuos et rebelles adversarios eris procul dubio victor et potens. Et ideo monemus industriam tuam, ut in omnibus tuis actibus dominum semper prae oculis habeas, timeas, et toto diligas corde, quum-dicente psalmista, „beatus ut vir, qui timet dominum, in mandatisque eius cupit nimis; potens in terra erit semen eius"; et ipse in evangelio: „qui me, inquit, diligit, sermonem meum servabit et pater meus diliget eum et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus." Quod cum ita sit, si tuis bonis operibus, in praesenti lucentibus, deum glorificaveris, gloria eris sempiterna in futuro sine dubio decoratus; quum ipse per Moysen hoc se facere testatur dicens: „glorificantes me glorificabo". Sicut autem nostro praesulatui per iam fatum praesbyterum tria suggesisti, quatenus nostro tibi ore apostolico benediceremus pro tuae salutis augmento, id ipsum libenter fecimus. Nam in die ascensionis domini inter sacra missarum solemnia super altare beati Petri apostoli celebrantes elevatis sursum manibus benediximus tibi et omni populo tuo, omnique terrae tuae, ut hic et in aeternum corpore simul et anima salvatus et principatum terrenum, quem habes, prospere ac securiter regere possis, et in coelesti regione post mortem cum deo feliciter gaudeas et in perpetuum regnes. Et quia hunc ipsum Johannem praesbyterum tibi et nobis verum fidelem in omnibus esse cognovimus, dedimus illi nostram apostolicam epistolam deferendam regi Vulgarorum: ideo petimus, ut pro amore sancti Petri et nostri cum tua ipsa licentia legationem hanc nostram sine tarditate perficiat; ut et propter hoc tuae dilectioni multiplices gratias habeamus. Data VII die mensis Junii, indictione XII".

Spasovdanski blagoslov Ivana VIII vrlo je važna manifestacija veza duhovnih, koje su u ono doba povezane između Hrvatskoga naroda i Katoličke crkve. Hrvatski je narod te veze kroz vjekove čuvao kao najmiliji narodni amanet. Katoličkoj je

crkvi Hrvatski narod ostao sve do danas najodaniji sin.

Osim konačkog opredijeljenja Hrvatskog naroda za Katoličku crkvu i njezina poglavicu u doba vlade kneza Branimira (879. do 892. god.) javlja se kod Hrvata jedna vrlo važna kulturna pojava, raširenje uporabe staroslavenskog jezika u službi Božjoj i uporaba glagolskog pisma. Vrlo je vjerojatno, da su Hrvati poprimili staroslavensku službu Božju i glagolsko pismo još za života Sv. Metodija, a sigurno je, da su se poslije njegove smrti (885. god.) njegovi učenici iz Moravske zaklonili u Hrvatsku i time uvelike pojačali uporabu staroslavenskog jezika u službi Božjoj. Uporaba narodnog jezika pri službi Božjoj dala je Hrvatima svijetlo oružje kulture, kojim su se oni mogli najlakše oprijeti polatinjenju, koje im je osobito prijetilo na obali jadranskoj. Gdje je pogibelj polatinjenja bila najjača, tu je i uporaba staroslavenskog jezika u crkvi bila najraširenija kao u ninskog i krčkoj biskupiji.

Premda se je kod nas uvelike raširila uporaba staroslavenskog jezika u službi Božjoj za kneza Branimira, utemeljitelja hrvatske nezavisnosti, ipak ona nije našla formalne državne zaštite ni sa strane kneza Branimira ni sa strane kasnijih hrvatskih kraljeva. Uza sve to ona je bila naša najbolja obrana protiv polatinjenju. Tu je obranu svoje narodnosti vršio Hrvatski narod bez obzira na državno uredenje u našim stranama. Proces naše narodne obrane ovim kulturnim oružjem mogla je doista Hrvatska država znatno da pospješi. Proces pak ovakove obrane nije mogla posve da uništi ni jedna tuđinska država, koja je u prošlosti vladala našim zemljama. Sve ove okolnosti jasno pokazuju, da je uporaba staroslavenskog jezika u službi Božjoj i uporaba glagolskog pisma najuže bila kroz vijekove spojena sa životom Hrvatskoga naroda. Hrvatski narod ima da u prvom redu uporabi staroslavenskog jezika u službi Božjoj zahvali što je do danas ostao hrvatski i što je razvio svoju narodnu kulturu.

Vrlo je karakteristično za vladu kneza Branimira, koji je bio posve odan Papi Ivanu VIII. i papinstvu, da su se baš tada dogodili velevažni događaji, koji su hrvatskoj povijesti dali njezin smjer. Hrvatska tada postaje posve nezavisna država; Hrvati se trajno priklanjaju Katoličkoj crkvi; uporaba staroslavenskog jezika u crkvi postaje gotovo općenita. Hrvatski je narod kroz tisućljetnu svoju historiju uvijek ostao odan svojoj crkvi, a vjeran svojoj nezavisnosti i svojoj narodnosti.

Petar Grgec, profesor-Zagreb.

Papinska pomoć Hrvatima u najtežoj nevolji.

SUMMARIUM. — *Paparum in Croatas beneficia tempore difficillimo.* — Croatarum ingens clades in campo Krbava a. 1493. Impressio in Croatia et Romae. — Epistola episcopi Nonensis Georgii Divnić ad Papam Alexandrum VI. — Alexandri VI. actio ut Croatis auxilium ferat. — Croatarum repraesentantes et heroes in principio saec. XVI. — Foedus Papae Alexandri VI., regis Vladislavi et Venetianorum. — S. Pontifex Julius II. — Archiepiscopi Spalatensis Bernardi Zane et episcopi Modruscensis Simeonis Kožičić orationes in concilio Lateranensi a. 1512. et 1513. — Leo X. mittit subsidium bano et vice-regi Croatiae Petro Berislavić. — „Fraternitas Sanctae Cruciatae" tempore Leonis X. — Tristis exitus bani Berislavić. — Croatae S. Sedi confidunt.

Ne mora nas previše zanimati, koliko je Hrvata bilo u bitki na Krbavskom polju 11. rujna 1493. Bilo njih 15.000, kako kaže većina povjesnika, ili 10.000, kako kaže manjina, svakako je već samo okupljanje te vojske značilo u tadašnjim prilikama golem organizatorni i moralni uspjeh. Nesložni velikaši, koji su malo prije međusobno ratovali i režali jedan na drugoga, nađoše cilj, koji ih je ujedinio u složnu falangu. Na bojno polje pohrliše predstavnici svih hrvatskih pokrajina: tu su bili Hrvati iz uže Hrvatske i Dalmacije, Hrvati iz slovinske zemlje između Save i Drave, Hrvati iz jajačke banovine i bosanski Uskoci. Da je pobjeda bila dosuđena hrvatskom oružju, Krbavsko bi polje ostalo za sva vremena izvor hrvatskoga ponosa i simbol hrvatskoga jedinstva i snage.

Ali bitka nije postala sredstvo za jačanje hrvatskoga narodnoga organizma, nego se u njoj očitovalo „prvo rasulo hrvatskoga kraljevstva", kako kaže kroničar Tomašić. Pobjednik Jakub-beg Hadum nije pretjerao, kad je Krbavsko polje isporedio s Kosovom. Moramo na žalost priznati, da su istinite riječi hrvatskoga muslimanskoga povjesnika Bašagića, koji veli: „Ako je sultan Murat I. na Kosovu s Turcima otvorio jedno krilo, Jakub-beg je s Bošnjacima na Krbavi otvorio drugo krilo

od kapije, kroz koju su kasnije turske vojske bez otpora prolazile u srednju Evropu".[1]

Dr. Ferdo Šišić kuša doduše u svojoj raspravi o bitki na Krbavskom polju dokazati, da posljedice krbavskoga poraza nijesu bile tako sudbonosne za Hrvate kao posljedice Kosova za Srbe, ali posve uzalud. Suvremenik bitke na Krbavskom polju pop Martinac od plemena Lapčana osjetio je svu dubinu hrvatske tragedije, kada je zapisao u svetoj knjizi: „I tagda načeše cvilit rodivšije i vdovi mnoge i proči ini, i bist skrb velija na vseh živućih v stranah sih, jakaže ne bist od vremena Tatarov i Gotov i Atelja nečastivih". Narodna pjesma, koja nam je sačuvala uspomenu na krbavsku bitku, personificirala je preneraženje hrvatskoga naroda u zaručnici kneza Perazovića, mladoj Doroteji, koja pada mrtva na glas o tom strahovitom porazu.

„Kad to čula mlada Doroteja,
Od tuge joj srce raspuknulo,
Od žalosti čarnoj zemlji pade."

Nije sva nesreća Hrvata bila u tom, što je na bojnom polju ostalo 10.000 ili 8.000 mrtvaca i što su pojedine zadruge dale na žrtvenik domovine i po šestero braće. Najgore je bilo to, što je hrvatska narodna duša bila izgubila vjeru u uspješnost obrane. Općeniti je dojam bio, da se Hrvati ne mogu svojom vlastitom snagom odhrvati groznomu neprijatelju. Trebalo je ili naći moćna zaštitnika ili se predati.

Bio je svakako znak velike žilavosti, što Hrvatska u tom času nije pošla tragom Bosne. Preostali plemići i podban Gašpar Perušić poslali su glasnike kralju Vladislavu, caru Maksimilijanu, Mlečanima i papi. Od Vladislava nijesu mogli očekivati velike pomoći, jer on nije imao sredstava ni za uzdržavanje svojega dvora, a kamoli za obranu svoje države. Car je Maksimilijan bio darežljiv, brz i poduzetan samo u svojim hvastavim poslanicama u kojima se rastapao od ljubavi za Hrvatsku, šaljući fiktivno u nju svoje posade iz Flandrije i Brabanta, a kad je trebalo riječi pretvoriti u djela, onda je bio velik oklijevalac. Mlečani su bili doduše spremni da pomognu, ali su kod toga računali poput Šajloka, ne bi li iz tijela hrvatskoga naroda mogli otkinuti možda i pluća i srce pa i mozak.

Jedini nesebični pomoćnik, u koga su se svi Hrvati pouz-

[1] Bašagić: Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine, str. 23.

davali, bio je u taj čas Rim. Kod Svete Stolice našli su već prije toga utočište svi balkanski potlačeni narodi. Papinska je državna blagajna bila podrprla ne samo nesrećnu bosansku Niobu, kraljicu Katarinu, nego i srpskoga despota Stjepana Brankovića, njegovu ženu Anđeliju i njihovu djecu, a osim toga i grčkoga despota Andriju Paleologa, te mnoge arbanaške i druge bjegunce.[2] U Rimu je i nakon Sibinjanina Janka i sv. Ivana Kapistranskoga ostalo živo pitanje križarske vojne protiv Osmanlija. Papa Pijo II. nije našao doduše nijednoga evropskoga vladara kao saveznika, kada je unatoč bolesti i starosti poveo sam vojsku u pomoć balkanskim kršćanima, ali njegovi nasljednici nijesu ipak napustili njegove misli.

Po želji svih hrvatskih predstavnika, a naročito podbana Gašpara Perušića imao je da od tadašnjega pape Aleksandra VI. zamoli pomoć ninski biskup Juraj Divnić. Biskup se zaputio najprije na krvavo razbojište pod Udbinu, gdje je našao još nepokopane i iznakažene lešine hrvatskih junaka. Na osnovi vlastitoga promatranja napisao je papi potresno pismo, koje je datirano u Lici 27. rujna 1493.

Šteta, što je to pismo ostalo dosada samo u latinskom originalu, jer bi ga u prijevodu morali čitati svi Hrvati. Ništa zato, što nije — kako i sam autor priznaje — pisano „stilo grandi". Pisano je iz srca i duše, što je velika vrlina u ono vrijeme humanističkoga koćiperstva. Mjestimice se pretvara u niz kratkih jecaja i uzdaha, jer grozota predmeta nije dopuštala pobožnomu biskupu dug dah i paradiranje omašnim ciceronskim periodama. Zato to radije vjerujemo autoru, kada veli, da mu se kosti tresu od strave i da se jedva drži na nogama. Ta on je gledao bezbrojne leševe (on računa njihov broj na 13.000, što nije nevjerovatno, ako se pribroje i pali turski vojnici), kojih nije nitko pokopao, nego su ih razdirali vuci, medvedi i orlovi strvinari. Pripovijedali su mu, kako su Turci Derenčinovu sinu odsjekli glavu i donosili je na tanjuru pred ucviljena oca, kadgod je on blagovao. Pripovijedali su mu i druge grozote.

Misleći na napadaje, kojima je „bijedna Hrvatska" (miseri Croatae) bila izvrgnuta s bosanske strane, veli on o Turčinu:

„Bogat isto tako ljudima kao i svim ratnim sredstvima ide

[2] Vidi dokumente, što ih je iznio Luka Jelić u Vjesniku zem. Arhiva, godište VI. 1904.

on, kamo ga god volja. Pustoši polja, drveće gvožđem obara, ruši kuće i gradove, odgoni stoku, koliko je imade. Vodi zarobljenike u jarmu, pljačka, razapinje, silovito istrebljuje, tjera bosonoge i gole po brdinama i kamenju. Bezbožna rulja vuče polumrtve na užetima ili na konjskim repovima. Kao nijeme živine tuče toljagama i bičevima ugledne gospođe, s raspuštenom kosom, uprskane krvlju djece, nagrđene ranama, izmrcvarene u licu, a one zaman uzdišu, leleču i pište, zaludu mole od koga pomoć ili barem utjehu. Zlostavljene djevojke i Bogu posvećene djevice, dječake i mladiće odnose divlji neprijatelji svezane poput stoke na konjima u svoju zemlju, na sužnjevima iskušavaju sve vrste surovosti i mučila, koja se ne dadu ni zamisliti, a kamo li ispripovijedati".

Biskup veli, da su u Hrvatskoj „već svi očajali, jer im je voda dosegla do grla, te misle jedino na predaju". Hrvatska se i Slavonija po njegovu mišljenju mogu spasti jedino papinskom pomoću, pa zato preporučuje, neka papa Aleksandar VI. ispuni molbe posebnoga glasnika, koga su hrvatski velikaši poslali u Rim.

U ono vrijeme, kada je taj glasnik došao pred papu, započelo je bilo kratko razdoblje teške kušnje za Crkvu. Članovi porodice Borgia (navlastito Cezar i Lukrecija, koja se upravo te godine prvi put udala) povlačili su i papinsku stolicu u vrtlog svojih ličnih spletaka i strasti. No izvještaj o teškom krbavskom porazu ipak je potresao i tadašnje lakoumno i nepotističko rimsko društvo. Rim je i u svojem nazadovanju ostao Rim svih kršćana. Papa Aleksandar VI. poslao je odmah Hrvatima pomoć u novcu, hrani i oružju. Sjetio se naročito Senja, Klisa i drugih hrvatskih tvrdava. Osim njega pomogli su pregaženoj Hrvatskoj u taj mah još jedino Dubrovčani, koji su poslali Gašparu Perušiću 500 dukata.

Papa Aleksandar VI. započeo je i veću diplomatsku akciju. Tražio je, da Turci puste na slobodu krbavske sužnje. Za bana Derenčina ponudio je po Bonfinijevu svjedočanstvu sultanu Bajazitu njegova brata Džema, koji je bio papinski zarobljenik. U isto doba, t. j. koncem g. 1493., poslao je svojega legata a latere Ursa de Ursinis u Ugarsku, Češku i Poljsku, da organizuje obranu od Turaka. U popratnom su pismu opisane strahote, koje su Turci počinili po Hrvatskoj.[3]

[3] Theiner, Vet. Mon. Hung. II. T. DCCXXVII, 541.

Hrvati su bili svijesni svojega teškoga položaja. Znali su, da se radi o njihovu opstanku ili smrti. Turci su im ostavili rok do proljeća g. 1494., da se ili pokore sultanu, ili će ih oni do kraja satrti. Početkom travnja 1494, sastao se hrvatski sabor u Bihaću na Uni. Budući da prva pomoć nije bila dovoljna, obratili su se Hrvati ponovno „glavi i vrhovnomu upravitelju kršćanstva" dirljivom poslanicom, u kojoj kažu među ostalim i ovo:

„Pred Bogom, našim Stvoriteljem, i onda pred Vašom Svetosti svjedočimo, da smo u pomoć prizvali najprije Svetost Vašu, Boga, brojne i moćne vladare ovoga svijeta, pa ako nam za vremena ne priteku u pomoć, to ćemo morati, budući da osim toga prenesrećnoga našega jezika nijednoga drugoga ne znamo niti se nakon gubitka našeg imutka možemo razasuti po drugim krajevima, hoćeš ne ćeš makar i s gubitkom naših duša tražiti takav način, takav put s istim progoniteljima vjere, da uzmognemo ostati u vlastitoj domovini te ne budemo primorani raspršiti se po stranim pokrajinama".[4]

Papa je i tada poslao ucviljenoj Hrvatskoj potporu. Osim toga nije se više pouzdavao u druge vladare, nego se sam stao spremati na križarsku vojnu. Upravio je 29. srpnja 1494. apostolsku poslanicu patrijarhama, nadbiskupima, biskupima, prelatima i kardinalima, nalažući im, da trećinu svega onoga, što Crkva na bilo koji način baštini, imadu poslati apostolskoj blagajni, dodavši točno svrhu: „pro sancta Cruciata". U poslanici se izričito spominje kao bliži povod novomu sakupljanju to, što su Turci „prošle godine cijelu Hrvatsku opustošili i otjerali bezbrojne kršćane u jadno ropstvo" te i sada nastoje „svim silama da je osvoje i skuče pod svoju okrutnu tiraniju".[5]

Akcija pape Aleksandra VI. nije urodila željenim plodom radi toga, jer je francuski kralj Karlo VIII. sašao u Italiju i prodrmao u krvavom ratnom kolu temeljima papinske države. Tu neslogu kršćanskih vladara platili su najskuplje Hrvati. Kad su Turci naime vidjeli, da o dragovoljnoj pokornosti Hrvata nema ni govora, provalili su najprije u Slavoniju, odakle su odveli u ropstvo 7.000 ljudi, a onda i u Hrvatsku, u kojoj su zarobili zacijelo još i više sužanja. Kralj Vladislav, koji je morao da obračunava s buntovnim i sebičnim velikašima, učinio je najpa-

[4] Klaić, Povijest Hrvata, sv. II. dio 3. str. 197.

[5] Theiner, Vet. Mon. Slav. M. I. T. DCCXXIII. 537.

metnije, što je mogao u takvim prilikama učiniti: sklopio je naime 27. ožujka 1495. u Pečuhu primirje s Turcima na 3 godine. To je donijelo i slobodu većini sužanja, koji su bili zarobljeni na Krbavskom polju.

Vrijeme primirja upotrijebio je kralj Vladislav na ratovanje s velikašima. Postao je uz to i rastrošan, pa je na pr. svojoj ženi kupio ogrlicu za 6.000 dukata i dragocjenosti za 20.000 dukata. Tri godine su brzo prošle, a onda su Turci ponovno zaprijetili svim svojim susjedima. Počeli su se širiti po Poljskoj, osvojili su g. 1499. glavni mletački posjed u Grčkoj, utvrđeni grad Lepanto. Bosanski namjesnik Skenderpaša Mihajlović provalio je preko Hrvatske, Istre i Furlanije čak u blizinu samih Mletaka te se povratio u Bosnu s golemim plijenom i nebrojenim robljem. Bašagić u citiranom djelu navodi tursko svjedočanstvo, po kojem je oprema pojedinih robinja „vrijedila harača jedne pokrajine".

Čudno je, kako su hrvatski pisci svraćali dosada slabu pažnju na krvavu, žalosnu i u svoj žalosti ipak ponosnu epopeju, koja se započela za hrvatski narod nastupom 15. vijeka. Dubok su život proživljavali svi narodni slojevi. Marko Marulić, svjetski priznati pisac, dovršio je g. 1501. „Juditu", epos, koji je imao podići hrvatsku svijest i hrvatsko samopouzdanje. Cijela je hrvatska zemlja bila po njegovoj predodžbi opsjednuta Betulija, pod kojom će hrvatsko junaštvo skršiti silu turskoga Holoferna. Pojedine su krajine dobile svoje junake, koji su proslavljeni i u umjetnoj i narodnoj književnosti. Vojvoda Žarko Dražojević, zapovjednik grada Nućijaka na rijeci Cetini, zadobio je radi svojih uspješnih vojna s Turcima naziv „novoga Skenderbega". Hrvatski podban u Kninu Martinko ili Marčinko ostao je opjevan u narodnoj pjesmi sve do današnjega dana. Istu slavu postigoše i ostrovički knez Pavao Štrbac Kožulić, krbavski knez Ivan Karlović, jajački ban Franjo Berislavić i drugi. Doduše ti junaci nijesu uvijek pobjeđivali, ali nijesu ni zaostajali u četničkoj vještini za novom ratničkom generacijom hrabrih bosanskih muslimana.

Diplomaciji pape Aleksandra VI. uspjelo je, da je 13. svibnja 1501. bio sklopljen savez protiv Turaka između pape, kralja Vladislava i Mletaka. Mleci su imali plaćati kralju Vladislavu godišnje 100.000, a papa 40.000 dukata. Nijedan saveznik nije smio bez drugih sklopiti primirje ni mir. Pastor u svojoj „Geschichte der Päpste" čini krivo kralju Vladislavu, kad prikazuje njegovu

vojnu neozbiljnom i kao „Raubzüge in grossem Stil". Glavni teret vojne svalio se ipak u glavnom na Vladislava, jer je Turska bila još uvijek u glavnom kopnena država, pa joj ni mletačka ni papinska mornarica nijesu mogle mnogo nauditi. Dvostruki poraz Turaka pod Jajcem, osvajanje Vidina i Kladova te uništenje turskih uporišta u Srbiji bilo je veći uspjeh nego gdjekoja pobjeda na moru.

Po gotovu bi vojna bila okrunjena srećnim završetkom, da je moglo doći do namjeravane provale velike vojske bana Ivaniša Korvina u Bosnu. No u taj čas, koncem g. 1502., iznevjeriše Mlečani svoje saveznike, i sklopiše s Turcima najprije primirje, a 20. svibnja 1503. i trajan mir. Za njima se morao povesti i kralj Vladislav, koji je onda poslije smrti pape Aleksandra VI. uglavio 20. kolovoza 1503. sa sultanom primirje na sedam godina. Papa je izvršio sve svoje obveze, pače i više od tih obveza, jer je kralj Vladislav od 1501. do 1502. dobio samo od kardinalâ oko 50.000 dukata.[6] Veći se dio toga i ostaloga papinskoga novca potrošio za utvrđivanje i obranu Slavonije, Jajca i Knina.

Veliki papa Julije II. dao se u glavnom na utvrđivanje i uređivanje papinske države, a kad je željeznom rukom uveo red kod kuće, i kad su Turci pod okrutnim Selimom nanovo zaigrali krvavo kolo po hrvatskim pokrajinama, sazvao je g. 1512. lateranski sabor, koji je imao pretresti i pitanje križarske vojne. Na prvoj sjednici sabora, 10. svibnja 1512., ustao je splitski nadbiskup Bernardo Zane te je održao govor, koji Hergenröther[7] naziva „tromim" (schwerfällig); ali se nadbiskup otresao tromosti i planuo svetom vatrom uzbuđenja, kada je opisivao patnje hrvatskih pokrajina i crtao Turke ovim riječima: „Dječicu otimaju iz ruku roditelja i s majčinih ih prsa trgaju, žene pred očima muževa oskvrnjuju, djevojke grabe iz majčina zagrljaja, da ih oskrvne i osramote. Stare roditelje i rodbinu kao nekorisne sijeku na oči njihovih sinova, mladiće mjesto volova pod jarmove hvataju i s njima oru zemlju. A što dalje da nastavljam? Ja sam sve to ne čuo niti čitao, već gledao".[8]

Papa Julije II. nije mogao priskočiti u pomoć Hrvatskoj, jer ga je početkom g. 1513. zadesila smrt. No Hrvati su imali

[6] Pastor, Geschichte der Päpste, III. sv., 446. str.
[7] Hergenröther, Conciliengeschichte, VIII. Band. 512.
[8] Klaić, Povijest Hrvata, sv. II., dio 3., str 253.

dobrim dijelom zahvaliti njemu onu pomoć, koju su primili od učenika hrvatskoga franjevca Jurja Dragišića, Leona X. Julije II. ostavio je svojemu nasljedniku uređenu državu, uređeno zakonodavstvo i povoljne finansije, zato je Leon X. mogao da svom dušom uzme Hrvate pod svoju zaštitu. Lateranski je sabor dalje zasjedao, pa gdje je godinu dana prije prestao splitski nadbiskup Bernardo Zane, tu je 27. travnja 1513. nastavio modruški biskup Šimun Kožičić. Spomenuo je u svojem govoru krbavski poraz pod Udbinom i šta su sve Hrvati morali pretrpjeti u dvadeset godina od tog nesrećnog datuma. Sjetio se Bosne i bojeva pod Modrušama i kod Skradina. Naveo je, kako je samo iz okolice Modruša odvedeno u ropstvo u cigla dva mjeseca 2.000 kršćana.

Kožičićev zahjev, da se proglasi sveti rat protiv Turaka, nije bio odmah ispunjen, ali je zato papa Leon X. poslao hrvatskomu banu Petru Berislaviću u mjesecu lipnju 1513. kraljevsku pripomoć od 50.000 dukata. Berislavić je smjesta utvrdio Jajce i oboružao dobru vojsku, s kojom je 16. kolovoza 1513. izvojštio kod Dubice odlučnu pobjedu nad bosanskim namjesnikom Husrev-begom. Među hrvatsko izmučeno i dobrim dijelom demoralizirano stanovništvo vratilo se ponovno samopouzdanje i junaštvo. Papa je bio jednako veseo kao i hrvatski narod te je svojemu miljeniku Berislaviću poslao na dar blagoslovljen mač i šešir.

Veće osnove pape Leona X. nijesu mogle biti izvedene, jer se križarska vojna g. 1514. pretvorila u Ugarskoj u seljačku bunu. Seljački vođa Juraj Doža bio je doduše kažnjen jednako okrutno kao šezdeset godina kasnije Matija Gubec, a uz to je u buni poginulo do 40.000 boraca, ali kad je u narodu nastao mir, bio je to mir pustoši, a ne pravoga reda. Dobrano jak udarac papinskoj politici bio je zadan i naredne godine 1515., kad je bosanski namjesnik potukao hametice bana Berislavića. No Leon X. nije napustio svojega miljenika u nevolji, nego ga je ponovno opskrbio hranom, oružjem i novcem, a pored toga je molio i druge vladare, da mu pomognu. Dne 15. lipnja 1515. obratio se Leon X. posebnom poslanicom i mletačkomu duždu Leonardu Loredanu, ne bi li i od mletačke vlade isposlovao za Hrvatsku kakvu potporu.

U toj poslanici veli papa Leon X., da je primio pismo od Berislavića, koga naziva „mužem obdarenim ne samo izvanrednom krepošću i čestitošću, nego i vještakom u ratovanju s Turci-

ma i poznavaocem neprijatelja". Pismo je pokazao svim poslanicima kršćanskih vladara na papinskom dvoru te ih je zapitao, bi li moglo doći do zajedničkog rata protiv Turaka. O sebi kaže, da je prošlih dana poslao po „otočkomu biskupu na granicu Dalmacije žita, baruta, topova i svotu novaca od sedam tisuća dukata", a malo kasnije po drugomu glasniku poslao je kralju Vladislavu dvadeset tisuća dukata. Moli Mlečane, neka barem priskoče u pomoć opsjednutomu Jajcu, koje imade takav prirodni položaj, te bi nakon njegova gubitka bila izgubljena i Dalmacija i Hrvatska, a onda bi došao red i na Italiju i Austriju.[9]

Međutim Mlečani su se oglušili papinu pozivu. Oni nijesu trpjeli Berislavića, jer su ga držali kao rođena Trogiranina svojim bjeguncem, a naročito su ga zamrzili odonda, otkako je on predlagao kralju Vladislavu, neka oslobodi Dalmaciju od mletačkoga gospodstva.

Teško će se ikada potpuno točno izračunati, koliko je papa Leon X. poslao Berislaviću novaca, živeža i municije. Svakako se tu radilo ukupno u sedam godina Berislavićeva banovanja o golemoj svoti. Leon X. zainteresirao je i druge evropske vladare za hrvatsko pitanje. Kucao je g. 1516. na vrata francuskomu kralju Franji I., a preporučivao je Berislavića kao „bana ili potkralja Dalmacije i Hrvatske" i poljskomu kralju Sigismundu. Berislavić je pak nastojao da se pokaže dostojnim zaštite toga pape, koji je Hrvatsku nazvao predziđem kršćanstva i koji je svečano obećao u pismu, da ne će dopustiti njezine propasti.

Nesebičnost je Berislavićeva bila upravo besprimjerna, jer on nije tražio ništa za sebe, nego je i sve svoje privatne dohotke potrošio za obranu drage domovine. Poraz od godine 1515. nije ga poništio, on je ponovno zašao u boj s Osmanlijama te je početkom g. 1518. potukao golemu tursku vojsku, u kojoj je pao i sam bosanski namjesnik.

Papa je Leon X. uviđao, da se samim defenzivnim ratom ne će moći postići nikakvi trajniji uspjesi. Hrvatska je granica bila rastegnuta od Beograda do Dubice, od Dubice do Jajca, od Jajca do Bihaća i od Bihaća do Knina i Klisa. Teško je bilo manevrirati s četama na tako širokoj obodnici, a neprijatelju je njegov centralni položaj dopuštao, da se u svako doba mogao bacit, s najvećom silom na svaku točku hrvatskoga posjeda. Trebalo je dakle misliti na veliki ofenzivni rat, koji bi slomio tur-

[9] Sanudo, u Kukuljevićevu Arkivu, knj. VI., str. 454—457.

:sku moć ili barem stvorio kršćanima povoljniji strateški položaj.

Tako je g. 1517. i 1518. izrađena na papinskom dvoru veličanstvena osnova o „Bratstvu svete križarske vojne" (Fraternitas Sanctae Cruciatae), u koju bi stupili svi kršćanski vladari. Troškovi su vojne bili proračunani na 800.000 dukata. Što se tiče broja vojske, koja bi provalila prema Carigradu, mislilo se, da bi bilo dovoljno 60.000 pješaka, 12.000 lakih i 4.000 teških konjanika.

Cijeli je nacrt bio povjerljivo predložen evropskim dvorovima. No papa je brzo uvidio, da se njegova najmilija sanja ne će ispuniti. Vladari nijesu znali, kako da podijele eventualno oslobođene zemlje, zato je svaki predlagao takav nacrt, gdje bi on najviše ušićario za sebe. Naročito se nelijepo ponijela mletačka vlada, koja je računala, da će za nju biti probitačnije, ako se sama bude pogađala s Turskom, nego ako bude na obalama Jadranskoga, Jonskoga i Egejskoga mora imala kojega kršćanskoga suparnika. Mletački se posjed i onako sastojao velikim dijelom od krajeva i gradova, koji su bili ugrabljeni Hrvatima, Arbanasima i Grcima, pa je za Mletke bilo opasno, da ti narodi ojačaju. U kalkulaciji Signorie pobijedio je „sacro egoismo". Povjesnik Pastor veli:

„(Papa) nije ostao neobaviješten ni o tom, da je Signoria u tišini obnovila svoj mir sa sultanom. Ali papa zacijelo nije saznao, da je Venecija besramno izdala kršćansku stvar obavijestivši potajno smrtnog neprijatelja zapadne kulture točno o svim pripravama za križarsku vojnu."[10]

Poradi mletačke izdaje nastradala je i opet najviše Hrvatska. Turci su pojačali svoje napadaje na nju, a u odbijanju jednoga takvoga napadaja našao je i ban Berislavić junačku smrt 20. svibnja 1520. Njegov zaštitnik Leon X., koji je pokazivao uvijek neomeđenu ljubav prema Hrvatskoj, pošao je također doskora za njim Bogu na istinu.

Imade nekih hratskih i srpskih pisaca, koji tvrde da je veza s papinstvom bila Hrvatima na najveću štetu. No to ne govori razbor ni povjesna nauka, nego apriorna tvrdoglavost i strast. Ako se prijatelj poznaje u nevolji, onda su Hrvati imali dovoljno prilike da upoznadu pape u najtežem razdoblju svoje povijesti kao najveće svoje dobrotvore. Svačija smo dobročinstva, sve smo usluge i saveze sa evropskim vladama i narodima plaćali ili gubitkom teritorija ili okrnjenjem slobode, a pape nijesu nikada

[10] Pastor, Geschichte der Päpste, IV. B., 1. T., 162.

tražili od nas nijednoga grada, nijednoga komadića zemlje na našoj obali, premda su i oni imali u ono doba državu, i to državu, koja bi pod vodstvom svjetovnih vladara bila zacijelo postavila svoje pretenzije i na hrvatski teritorij.

Sa stanovišta svjetovne diplomacije, koja se ravna samo po egoističkim motivima, vladanje je papa prema Hrvatima prava ludost. No pape su znali, da takvo vladanje traži od njih ona nauka, koju su makijavelisti svih vremena držali i nazivali „ludošću križa". Kroz cijelo vrijeme borbe Hrvata s Turcima nalazili su naši predi najdjelotvorniju zaštitu u Rimu. Jedan jedini put bili su hrvatski neprijatelji sugerirali i rimskoj diplomaciji stanovište, koje je bilo nepovoljno za nas, a to je bilo onda, kada su Habzburgovci i Mlečani lomili senjske Uskoke. Inače nije nijedan narod iskusio trajniju i požrtvovniju papinsku pomoć od hrvatskog naroda.

To su znali svi znamenitiji naši pisci i predstavnici od početka šesnaestoga do sredine prošloga vijeka i do danas. U poslanici Marka Marulića papi Hadrijanu VI. očitovalo se isto pouzdanje Hrvata u Svetu Stolicu kao i u pismu Stjepana Brodarića papi Klementu VII., kao u posveti jednoga djela Bartolomeja Đurđevića papi, kao u poslanicama Bernardina, Krste, Vuka i Franje Frankopana i — da navedem samo dva primjera iz novije povijesti — kao u spomenicama, što ih je biskup Strossmayer upravljao papi Leonu XIII. ili nadbiskup Bauer i jubilarno hrvatsko hodočašće g. 1925. sadašnjemu papi Piju XI.

U najtežoj nevolji utjecali su se Hrvati Svetoj Stolici molbom, koju je najljepše stilizirao prijatelj Marka Marulića Splićanin Franjo Natalis pjevajući g. 1535. papi Pavlu III. u velikoj elegiji:

„Christicolas vendunt miseros per compita Turcae.
Affer opem, Christi qui geris, alme, vices!
Distrahimur, premimur, transaequora mittimur, heu, heu,
Libera venduntur corpora capta dolo.
Proh dolor, ut pecudes agimur ratione carentes,
Pro quibus est Coeli gloria passa crucem.

I kadgod se u Rimu čuo vapaj: „Affer opem, Christi qui geris, alme, vicem", uvijek je odgovor bio sličan onomu obećanju, što ga je papa Leon X. dao g. 1519. Berislavićevu poslaniku Tomi Nigeru: Sveta Stolica ne će dopustiti, da propadne Hrvatska, taj najčvršći bedem kršćanstva.

O. Dr. Vladimir Radonić – Sinj.

Uloga crkve i papinstva u pitanju svjetskoga mira.

SUMMARIUM. — *Summi Pontifices et pax mundi.* — Bella in V. Testamento descripta habent rationem specialem sc. populi Judaici educationem. Christus N. Testamenti legifer fundat Ecclesiam universalem, regnum amoris et pacis. Ideoque ut nunc bellum fiat moraliter justum, gravissimae causae exiguntur.

Jam a principiis Ecclesiae valet principium: Ecclesia abhorret a sanguine. Ad pacificandos medii aevi populos incultos Ecclesia omnibus mediis utebatur: poenae ecclesiasticae, tregua Dei, Ordines etc. Contra invasionem islamicam multi quidem, etiam ex clero, gladium ceperunt. Attamen omnia Crucigerorum bella aliaque specialia Rom. Pontificum revera fuerunt tantum defensiva. Ceterum innumerabilia sunt Rom. Pontificum merita tempore medii aevi pro pace mundi conservanda.

Rom. Pontificum actio pro mundi pace obtinenda speciatim emminet nostris temporibus. Celebre est Pii IX. dictum a. 1855. bellum omnino esse eliminandum. Leonis XIII. tamquam angeli pacis interventu conflictus Germanico—Hispanicus solvitur et Haitio S. Domingo. Notanda est allocutio 1889., De munere pacifico Ecclesiae commisso", litterae ap. 1894. „Ad principes populosque universos" etc.

Sed actio pro pacificatione mundi summopere promovetur a duobus ultimis Pontificibus, Benedicto XV. et Pio XI. Benedictus XV., qui sui pontificatus finem dicebat esse mundi pacificationem, toto sui pontificatus tempore verbo et opere, pluries et variis modis pro vera mundi pace obtinenda adlaboravit.

Rat je jedna od najosebujnijih i najnemilijih pojava u povijesti čovječanstva. Bismark je g. 1891. doviknuo: „Rat je naravni zakon." Ali sva ona brutalnost, koja je u zadnjem ratu izbijala, propast tolikih moralnih vrednota, materijalizacija oso-

LITERATURA:
Baudrillart A., Benoit XV., Paris 1920.
Goyau-Pératé-Fabre, La papauté et la civilisation, Paris s. a.
Novelit A., Pio XI. (Achille Ratti). Milano.
Oppeln-Bronikowski F., Abbé Castel de Saint-Pierre: Der Traktat vom ewigen Frieden. Berlin 1922.
Schilling Dr. O., Die Staats- und Soziallehre des hl. Augustinus, Freiburg i. Br. 1910.

bito nižih slojeva, najočitije dokazuju, kako je neosnovan povik pruskoga državnika.

Kada bi rat bio prirodni zakon, bezumno i izlišno bilo bi pitanje poslije zadnjega rata tako vruće pretresano: tko je krivac ratu? Ljudi su dakle sami svijesni, da je tu pitanje slobodne volje. Nu kršćanin se pita: kako protumačiti tolike ratove izabranog izraelskog naroda, od kojih u neke i sam ga je Bog slao? Origen, koji je bio izraziti protivnik rata sve ratove Staroga Zavjeta tumači alegorično i tipično kao slike duhovnih bojeva protiv grijeha i tmine. Biskup Ulfila u svome gotskom prijevodu sv. Pisma, iz pedagoških razloga, ispustio je sve ratničke biblijske knjige.

Povjesničkim činjenicama mi se ne smijemo uvinjavati. S njima moramo računati kakove jesu. Židovski narod vodio je istina velike i teške ratove. Rat u St. Zavjetu ima svoje posebno sakralno značenje. Za izabrani narod on je bio izvrsna škola u rukama Providnosti. Ratna stroga stega imala je čuvati od mekoputnosti moralnu i fizičku snagu židovskog naroda. Ratom ga je Bog kažnjivao za njegove grijehe, ali i pobjedama nad njegovim neprijateljima uzdržao tvrdu vjeru u jednoga pravoga Boga, kao i živu svijest u osobito poslanje židovskog naroda. Stoga i vidimo kolikim su se vjerskim zanosom borili Izraelci. Neprijatelje svoje domovine smatrahu i neprijateljima Božjim.

Novi Zavjet izlazi iz uskoga kruga židovskog naroda. Isus prekoračuje ne samo granice jedne, već svih država i naroda. On utemeljuje jedno kraljevstvo na zemlji. Sve članove ovoga kraljevstva povezuje s istim vezama vjere, ljubavi, pravde i mira. Ta zajednica-Crkva jest jedno tijelo i to njegovo mistično tijelo. U Evanđelju veli On ovoj zajednici: „Čuli ste, da je kazano: Ljubi bližnjega svoga i mrzi neprijatelja svoga. A ja Vam kažem: Ljubite neprijatelje svoje činite dobro onima, koji vas mrze i molite se za one, koji vas progone (i kleveću)... Jer ako ljubite one, koji vas ljube, kakvu ćete plaću imati? Ne čine li to i carinici.

Schnürer G., Kirche und Kultur im Mittelalter, 2 w. Paderborn 1924-5.
Stratmann F. M. O. P., Weltkirche und Weltfriede, Augsburg 1924.
Wehberg Dr. H., Das Papstum und der Weltfriede. M. Gladbach 1915.
Der Friedenskämpfer, Organ der katholischen Friedensbewegung, IV. Jahrg. (1928).
Katolički List, teč. 73. br. 4 (1922).

I ako pozdravljate samo prijatelje svoje, što osobito činite? Ne čine li to i neznabošci? budite dakle savršeni, kao što je savršen Otac vaš nebeski. (Mt. 5, 43—48). Očito je, da je tim prekinuta stara tradicija židovskoga stava prema neprijateljima. Isus traži za svoje kraljevstvo jedinstvo duha i djela. Ne samo da isključuje mržnju, pače traži ljubav za neprijatelje!

Na temelju ovih riječi, kao i svega Evanđelja, katolička je moralka vrlo stroga u pitanju rata. Uvjete, da se može rat dopušteno voditi, mogli bi svesti na slijedeće: 1). Teška povreda na jednoj strani. 2). Teška formalna moralna krivnja jedne stranke. 3). Ova krivnja mora se dokazati nad svaku sumnju. 4). Prije neizbježivog sukoba moraju se sa svom ozbiljnošću upotrebiti svi mirovni pokušaji. 5). Između krivnje i kaznenog sredstva mora biti pravedan razmjer. 6). Moralna sigurnost, da će pravedna stvar pobijediti. 7). Prava namjera, da se ratom dobro unapredi, a izbjegne zlo. 8). Pravedni način u vođenju rata. 9). Izbjegavanje zadirkivanja u druge države, koje u rat nijesu upletene 10). Naviještenje rata mora slijediti od zakonite vlasti u ime Božje za izvršenje njegove pravde. (Franciscus de Victoria).

Sigurno, da rat znači ogromni nazadak u pitanju vjere i morala, da nitko kao on ne ruši jedinstvene veze mističnoga tijela Isusova. Što ćemo reći o ljudima, koji sebe kršćanima nazivaju, a za vrijeme međusobnoga rata ubijaju se, mrze, psuju, pače jedni protiv drugih mole. Dođe i do toga, da se više puta ni sami crkveni pastiri više ne razumiju. Kršćanske mase kako vrlo brzo zaborave na sve vrhunaravne motive, a dadu se voditi samo razdraženim putem svoje prirode: mržnja, želja za zlom, osvetom, štetom i toliki drugi plodovi griješne naravi, koji se sigurno ne mogu dovesti u sklad s onom: ljubite i neprijatelje svoje. Koliko li puta kršćani sa srcem drhtajućim od veselja nečitaju bojne izvještaje o tolikim hiljadama poginulih, ranjenih neprijatelja, o razrušenim njihovim domovima. Vesele se i slave one bitke i opustošenja radi kojih drugi kršćani plaču, proklinju i osvetom prijete! Zar se tu ne ispoljava, ne kršćanin, nego čovjek u svojoj pokvarenoj naravi i nižem egoizmu?

Pacifizam u praksi Crkve.

Pacifističko sistematsko gibanje, možemo reći, da je nastalo tek pred nekih 100 godina. I u ovome smislu za daljnu prošlost ne možemo govoriti o njegavu odnosu prema Crkvi, već samo

o djelovanju Crkve na polju rata i mira. Prva i glavna zadaća Crkve jest rad oko slave Božje i spasa duša. Najprije treba da radi oko mira duša, a onda sekundarno oko socijalnoga i političkoga mira ljudi. Kako rat po sebi ne može biti jedan čudoredno indiferentni događaj, to je naravno, da je i Crkva trebala prema njemu da zauzme svoje stanovište, kojega smo gore već istakli. Crkva ne osuđuje pravedne obrane, prema tome i ne osuđuje svaki rat, već nepravedni. Ali te je granice jednoga i drugoga u praksi vrlo teško odrediti. Vl. Solovjev opaža, kako kršćanstvo sa svojom apsolutnom osudom svake mržnje i svakog neprijateljstva u načelu rat dokida. Ako se stablu korijenje osiječe, zato ono još ne pada. Treba na to kadšto i dosta dugo čekati. Porastom intelektualizma, napretkom kulture, a osobito profinjivanjem kršćanskog osjećaja treba pripraviti put oživotvorenju toga kršćanskoga načela.

Vidimo, kako već prvi kršćani, ne mogavši u svojoj savijesti ratnc krvarenje i ubijanje pomiriti s evanđeoskom zapovijedi ljubavi, zaziru od vojničke službe. Neki pače rađe odabiru mučeničku smrt, negoli vojnički život, kao na pr. sv. Maksimilijan i neki drugi. Mnogi katehumeni, kada su postali pravi kršćani, istupili su iz vojske. Sv. Atanazije piše, kako su se mnogi Grci i barbari neprestano bavili oružjem, a kada su postali kršćani, da su se posvetili poljodjelstvu i molitvi. Svakako u literaturi staroga kršćanstva ne nalazimo ni traga današnjem nacionalističkom oduševljenju za kojekakova ratna poduzeća i pustolovine.

Nije potrebno isticati, koliki je Crkva utjecaj vršila na nove barbarske germanske i slavenske narode. Biskupi i svećenici križem u ruci idu im u susret i ne jedanput uspijevaju, da se ne prolijeva kršćanska krv. Papi se ima zahvaliti, da od Alarihovih Gota Rim nije posve stradao. Leon spasiva Italiju od Atile. Težak je bio posao Crkve oko pitomljenja i prosvjetljivanja barbarskih naroda. Ratničko raspoloženje njihove ćudi nije se moglo skršiti kroz jedan decenij ili koji vijek. Crkva još ni danas nije na tome polju završila svoje misije.

U praksi Crkve poznato je ono načelo: Ecclesia abhorret a sanguine. Prolijevanje krvi Crkva je smatrala ne samo kao duševnu, nego kao i tjelesnu ljagu. Po primjeru Starog Zavjeta kršćanin, koji je krv prolio, pa bilo i u pravednom ratu, morao je pokoru činiti. Koncil u Reimsu od g. 923. naložio je strogu kaznu i pokoru svim onima, koji su sudjelovali u ratu između

Karla Glupoga i protukralja mu Roberta. Taj rat bio je smatran građanskim ratom. Koncil u Winchesteru 1087. na vojnike Vilima Osvajača, koji su ubili ili ranili kojega protivnika, udario je također stroge kazne. U 10. i 11. vijeku, kada su se međusobne borbe, osobito među vitezovima, tako razvile, da je to više postalo i smatrano bilo kao pravno sudbeno razračunavanje, Crkva je opet istupila s jednim spasonosnim pokretom, koji se zove „Tregua Dei". Na osnovi čisto religioznih motiva, pod prijetnjom najstrožijih kazna, među kršćanima je morala prestati svaka borba i svađa od srijede uvečer do ponedjeljka ujutro. K ovome treba pribrojiti i rad redovnika oko smirivanja naroda. Poznata je „pax benedictina", a osobito je istaknuti franjevačko pomirbeno djelovanje. Franjevački pokret imao je za lozinku „pax et bonum", koji je odraz crkvene sredovječne lozinke „pax et justitia". Pravila trećeg franjevačkog reda zabranjivala su svojim članovima nositi oružje. U propagandi mira istakli su se i Capucciati. Uopće svi pokreti siromaštva bili su ujedno i mirovni pokreti.

Kada je bujica islama sa zapada, juga i istoka zaprijetila zapadnoj kršćanskoj kulturi, među kršćanskim narodima zapadne Evrope neobičnim poletom razvio se viteški stalež. Mač je postao čast i ponos ne samo svjetovnog viteza, nego i crkvenog pastira. Ali viteštvo brzo se izrodilo i borbe proti nekrstu prešle su u međusobne borbe kršćanskih vitezova. Vidimo na žalost i tolike biskupe na čelu vojske. Službenici Krista i pastiri duša postaju službenici mača i poklonici sile. Naravno, da se je odmah sa strane koncila i papa digla jedna jaka akcija proti tako bojovnih svećenika i biskupa. Fulbert, biskup od Chartresa, one biskupe, koji pometaju mir Crkve i krv prolijevaju, ne nazivlje biskupima, nego tiranima. Već g. 400. jedan koncil u Toledu sve svećenike, koji bi svoje ruke krvlju omastili, lišio je njihove crkvene službe i dostojanstva, a za jednoga klerika koji bi u takovim borbama poginuo, nije se smjelo niti moliti.

U križarskim vojnama pape su poveli kršćanstvo u defenzivnu ofenzivu protiv islama, a za sačuvanje samoga kršćanstva i njegove kulture, za zaštitu kršćana na istoku i oslobođenje svetih mjesta od nevjernika. Neki se čude, kako su pape, ti knezovi mira, mogli se staviti na čelo jednog tako ogromnog ratnog gibanja. Da ovaj pokret razumijemo treba se prenijeti u sredinu ondašnjeg feudalnog svijeta, koji je obilovao u smionosti, ali i

u pobožnosti i vjerskom zanosu. Srednji vijek živio je u osvjedočenju, da je rat proti islamu uvijek pravedan. Kršćani zapada smatrali su se izabranim narodom Božjim, koji se mora boriti protiv neprijatelja Božjih. Treba imati na umu i ratničko raspoloženje onoga vremena i silne bratoubilačke kršćanske borbe. Bojovnoj ćudi zapadnih masa i njihovom vjerskom entuziazmu pape su svojom vještom organizacijom ipak znali dati jedan stalni pravac i tako oštricu kršćanskog mača okrenuti proti neprestano prijetećoj pogibelji arapskog i turskog rušećeg fanatizma. U službi ove papine ideje bili su i najsvjetliji umovi onoga vremena, kao Petar Pustinjak, sv. Bernard, sv. Ljudevit i drugi. Papinstvo je ovim svojim djelom ne samo srednjem vijeku, nego i kulturi svih vremena donijelo golemih i neopisivih zasluga. Kroz srednji vijek, a osobito za križarskih vojna, vidimo zapadnu Evropu kao okupljenu u jednom savezu naroda, čija moralna glava i pravi voditelj jest rimski papa. Odraz ovoga saveza na svjetovnom i političkom polju jest međunarodno i federativno rimsko carstvo njemačke narodnosti.

Tko bi izbrojio sve zasluge papinstva oko održanja evropskoga i svjetskoga mira, te uklanjanja tolikih sukoba preko njihova mirovnog posredovanja. U tome su se kroz srednji vijek istakli Grgur VII., Inocent III., Aleksandar III., Honorije III., Bonifacije VIII., Ivan XXII., Grgur XI., Aleksandar VI., koji je riješio španjolsko-portugalsku prepirku oko posjeda u novome svijetu sa svojom glasovitom meridijanskom granicom.

Poslije pada Carigrada pape nastoje oko općeg mira kršćana, da bi sjedinjenim silama suprostavili se turskoj bujici. Na tome radi Nikola V., Kalikst III., Pijo II. Ovaj, kada je uvidio da je nemoguće provesti gornju osnovu dolazi, poput sv. Franje, do ideje, kako bi sultana obratio na kršćanstvo. Pavao II. bulom od 1. studenoga 1469. pokušaje osnovati „Bratovštinu blaženoga mira i milosrđa", u kojoj je namjeravao organizirati čitavi svijet, dokinuti sve ratove, a sve sporove imala je rješavati gornja bratovština. Njegov plan ostao je bez pozitivnog rezultata.

Istina, za vrijeme humanizma neke pape pokazali su se djeca svoga vremena i živjeli više kao zemaljski mogućnici, negoli duhovni pastiri. Žestoki Julije II. ide dapače vojskom protiv francuskog kralja Ljudevita XII. Ali tako ratoborni pape rijetka su iznimka, i ako su se uostalom branili protiv napadne sile svjetovnih vladara. Papе uopće ne zaboravljaju svoje pomirbene

misije, tako vidimo Klementa VIII., Grgura XV. i Klementa IX., kako prosljeđuju vršenjem blagotvorne posredovne mirovne akcije.

Mirovna nastojanja Pija IX., Leona XIII. i Pija X.

Nastojanja zadnjih papa oko mirovne ideje i njihovi uspjesi daleko nadmašuju njihove predšasnike. Pri početku rimskoga rata znamenita je izjava Pija IX. : „Rat mora iščeznuti i sa zemlje se izbaciti". Kada je 1863. Napoleon III. iznio svoj predlog o razoružanju, uz mali broj vladara, papa se odlučno založio za carev predlog, dok su se Engleska, Prusija, Austrija i Rusija sasvim povukle. Prije njemačkog-francuskog rata piše papa kralju Vilimu i zaklinje ga za mirno rješenje spora. On kao zastupnik Božji i mira pruža mu svoju posredovnu pomoć.

Kada se je Bismark 1885. iz razloga nutarnje njemačke politike, obratio na Leona XIII. radi njemačko-španjolskog spora oko karolinijskih otoka, Leon ga je na opće zadovoljstvo riješio. U alokuciji na 15. siječnja izjavljuje, da bi papa za mir još više učinio, kada bi mu se u međunarodnom životu dalo dolično mjesto. God. 1890. isti papa presuđuje u pitanju granica između Haiti i San Domingo.

U alokuciji kardinalima na 11. veljače 1889. „De munere pacifico Ecclesiae commisso" Leon ističe savremenu želju za mirom kod naroda, ministara i vladara. U napretku današnje tehnike, veli, kako bi rat bio strašan. „Ništa nije važnije, nastavlja on, negoli Evropu sačuvati od ratne pogibelji i svako nastojanje u ovome pravcu mora se držati kao doprinos općemu dobru." Troškovi država oko naoružavanja, da su teži i nepodnosljiviji od samoga rata, pravi mir može se stvoriti samo na temeljima pravde i ljubavi. A u božićnoj alokuciji 1893., govoreći o misiji papinstva oko mira, naglasuje, kako pravde ne može biti bez vjere. Papa kao čuvar vjere i branitelj pravde, mora se tim smatrati i kao apostol jedinstva i svjetskog mira.

Na 20. lipnja 1894. Leon XIII. šalje u svijet svoje znamenito apostolsko pismo „Ad principes populosque universos". Tu Leon iznaša, kako bi danas više nego ikada bilo potrebno približenje naroda, da se izbjegne nesretnim ratovima. Nabraja zla, koja slijede za narode iz njihova oružanog stanja i upozoruje na tolike žalosne učinke, koje vojnički život ostavlja osobito u mladosti. Dotle smo došli, veli on, da je oružani mir postao nepod-

nosljiv, a što ni najmanje ne odgovara naravi ljudskoga društva. Opet naglasuje, kako je jedino vjera i pravda kadra, da ljude poveže sa vezama pravoga bratstva.

Prigodom zasjedanja interparlamentarne konferencije u Bruxellesu Leon je izjavio dopisniku „Novoje Vremja'": kako više nemamo nikakva mira, jer se sve oslanja na bajonetama i da se sve države nalaze u oružanim taborima. U ovakovu stanju ideje umjetnosti, znanosti i obrta ne mogu se razvijati. Kolika sreća i koliki napredak bili bi, izjavljuje papa, kada bi nastupilo doba pravoga mira i kada bi puške i topovi bili bačeni, a međunarodna se pitanja rješavala slobodnim dogovorom vladara i pape.

Kada je usljed zapletaja radi Venezuele zaprijetila ratna pogibelj između Engleske i Amerike, sve važnije novine izjavile su se za mirno rješenje spora. Kardinal Rampolla po nalogu Leona XIII., izdavaču „Daily Chronicle" izriče zahvalnost, što radi na tome, da se stvori jedno permamentno mirovno sudište. Ovakove pažnje i nastojanja Leonova oko mira našle su priznanje kod aktivnih prijatelja mira. Tako internacionalni kongres, koji je 1896. zasjedao u Budimpešti, zahvaljuje papi na njegovim mirovrim nastojanjima i moli ga, da i nadalje radi na pospješenju mirovne ideje.

Kako Leon XIII., taj apostol socijalne pravde, ni u svojoj najvišoj starosti nije propustio prigode, da zagovara međunarodni mir i da na njegovu ostvarenju praktično radi, vidi se najbolje iz pitanja Haaške konferencije. Car Nikolaj 1898. zamolio je papu, da bi ovu njegovu ideju svojim auktoritetom podupirao. Preko kardinala Rampolle Leon je najpripravnije prihvatio molbu i predlog carev, naglasujući mu u odgovoru, kako trajnoga mira ne može biti, ako se ne bude osnivati na temeljima kršćanskoga javnoga prava; da među narodima nestane uzajamnog neraspoloženja, a duh mira među njima zavlada potrebno je da u svijetu opet dođe do izražaja kršćanska pravednost i načela Evanđelja. Ovo bi ukratko imao biti program Haaške konferencije, na čije mu ostvarenju radit će i pape, kao što su i kroz vjekove uklanjanjem ratova i pospješivanjem mira spasavali kršćansku civilizaciju. U jednom drugom pismu Rampolla još potanje iznaša program konferencije. Da bi njezino djelovanje bilo što uspješnije predlaže, neka bi se stvorio jedan permanentni obranični sud. Mirovna križarska vojna, koju je u prilog Haaške konferencije podigao engleski novinar W. T. Stead, naišla je na najživlje

odobravanje i pohvalu Leona XIII. Papa je imao želju i namjeru, da po svome delegatu ovoj konferenciji i prisustvuje, a to je željela osobito Rusija i Francuska. Nu Italija, bojeći se protesta i zapletaja radi zakona garancija, uložila je svoj veto i tako papa morao se je povući. Kada se je sastala prva sjednica u Haagu, kraljica Wilhelmina još jednom moli papu za njegovu moralnu potporu, a papa joj odgovara, kako baš njemu pripada ovakova poduzeća ne samo moralno podupirati, nego im uistinu i sudjelovati; jedna takova zadaća usko je spojena sa papinskom službom, koju je on po svome zvanju kroz vjekove i vršio. Nelojalni korak Italije izazvao je mnoge proteste, kao obiju holandskih komora, digao se je glas protesta i sa interparlamentarne konferencije u Kristijaniji, kojemu se je pridružilo osobito pacifističko javno mnijenje.

Od utemeljenja Haaške mirovne konferencije prijeporna međunarodna pitanja rješavaju pravnici, ali pape su ipak ostali kao posrednici i u političkim sukobima. U novije vrijeme čuli su se i glasovi odličnih parlamentaraca, kao baruna Hertlinga u berlinskom, prelata Schleichera i Lammascha u bečkom, kneza Löwenstein-Wertheim-Rosenberga i dra Schädlera u bavarskom parlamentu, te protestanta Urquharta u Engleskoj, za uspostavu jednog međunarodnog sudišta sa papom na čelu, koji bi bio kao rođeni i prirodni sudac među kršćanskim narodima.

I Pijo X., koji je posjedovao nježnu dušu pravoga crkvenog pastira, u svakoj prigodi zalaže se za dobro mira. Rusko-japanski rat bolno je na nj djelovao, kako se vidi iz njegovih izjava i alokucija. Kao zastupnik Boga, koji je izvor mira, neprestano se moli i želi čas, kada će Providnost privesti narode i vladare jedinstvu sloge. Na tajnom konzistoriju 1905. veseli se, da je između Brazilije Peru i Bolivije spor sretno riješen pomoću posredovnog suda, kojemu je njegov delegat predsjedao. Kada je 1906. u Milanu zasjedao XV. međunarodni mirovni kongres, papa mu preko kardinala Ferrari izrazuje svoje najbolje želje. Kongres zahvaljuje papi i moli ga, da radi na ostvarenju mirovne misli. Pijo X. preko državnog tajnika kard. Merry del Val, opet se najtoplijim pismom obraća istome kongresu i ističe kolikim interesom prati rad međunarodnih mirovnih društava. I g. 1910. Pijo X. ne propušta, a da katoličkoj grupi francuskih pacifista ne pošalje svoga blagoslova.

Kada je u Sjedinjenim Državama od visokih osoba počela

jedna jača inicijativa oko osiguranja mira, Pijo X. u svome pismu apostolskom delegatu Falconio otkriva sve veselje svoga srca radi te akcije, koju će on podupirati sa svim svojim auktoritetom. Po svjedočanstvu Berte v. Suttner u „Friedenswarte" (siječanj 1913.) James Brown Scott putovao je u Rim, da konferira s papom i državnim sekretarom radi jedne enciklike, koja se imala baviti pitanjem, kako bi se u katoličkim školama i sveučilištima imala ukloniti svaka mržnja pri obuci iz povijesti. Turško-talijanski rat onemogućio je ovu akciju.

Još malo prije provale svjetskoga rata u konzistoriju na 25 svibnja 1914. govori, kako ima istaknutih ljudi, koji rade oko mira i trude se, da uklone nevolje i ratove od ljudskoga društva, ali se papa i tuži na rivalitet naroda, koji s dana u dan biva sve ogorčeniji i prijeti, da se nenadano izrodi u teške borbe. Na pomolu svjetskoga rata Pijo X. upotrebio je sve sile, ne bi li se mirnim načinom krvava borba uklonula, ali provala onog strahovitog ratnog vulkana pospješila je samo njegovu smrt.

Benedikt XV. i svjetski rat

U strahovitoj nesreći, koja je g. 1914. čovječanstvo zadesila, prijatelji i zagovornici mira odmah su svoje oči uprli prema vatikanskom mirovnom svjetioniku. Internacionalni mirovni bureau u Bernu i amerikansko mirovno udruženje odmah nakon izbora novoga pape šalju mu brzojave molbom, neka poradi, kako bi se ratna neprijateljstva uklonula. A novi papa Benedikt XV. u doba sveopćeg moralnoga svjetskog kataklizma, koji je i jedinstvu duhova u Crkvi tako jako zaprijetio, ispunio je u punoj mjeri sva ona očekivanja, koja su se u njega postavljala.

U prvoj svojoj enciklici izjavljuje, da će ljubav biti njegova lozinka i osobita zadaća njegova pontifikata, da opet u svijetu ljubav uspostavi. O bratstvu čovječanstva nije se nikada više govorilo, veli papa, a djela pokazuju, da toga bratstva među ljudima nije nikada bilo manje. Papa hoće mir, ali mir u kršćanskoj ideji: opus justitiae pax. Posebno se obraća onima, kojima je povjerena sudbina naroda, da pruže jedan drugome ruku pomirnicu i tako izbjegnu daljnim strahovitim nesrećama. Na 1. studenoga 1914 izdaje opet encikliku „Ad beatissimi Apostolorum Principis", gdje opisuje sve strahovite posljedice rata i da se te strahote izbjegnu upozoruje, kako ima i drugih puteva i sredstava da se povrijeđeno pravo opet uspostavi. Iste godine pokušao je,

ne bi li oružane stranke sklonuo, da bi bar za božićne blagdane sklopili primirje. Ali i taj pokušaj ostao je bez uspjeha.

U božićnoj čestitci 1914. kardinalski kolegij moli papu, da i dalje ustraje u svojoj ljubavi i radu oko mira. Papa u odgovoru ističe dosadanja nastojanja, kako ni javnim ni privatnim putem nije ništa propustio da radi oko mira, tako će i dalje nastojati, da dokine ili bar ublaži grozne posljedice crne ratne kuge. Dekretom od 10 siječnja 1915. papa organizira javne molitve za mir. Na 7 veljače i 21 ožujka naređuje, da se u svim crkvama svijeta moli za mir, a tako i preko Marijina mjeseca. Sam sastavlja molitve za mir i obdaruje ih oprostima. Ova križarska molitvena vojna za mir sigurno je kod praktičnih kršćana najuspješnije budila svijest bratstva i srca im sačuvala od zaraze ratne mržnje.

U alokuciji od 22 siječnja 1915. energično naglašava, kako je rimski biskup „od Boga postavljen vrhovnim tumačiteljem i braničem vječnoga zakona, da on neprestano svijetu dovikuje, kako nije nikad nikomu ni s kakva razloga dopušteno povrijediti pravdu; a to izjavljujemo javno i oštro korimo sve povrede pravde, gdjegod bile učinjene."

Kolike je Benedikt XV. polagao nade u mirovno posredovanje Amerike, vidi se iz njegove izjave zastupniku „New-York World". Papa poručuje Americi neka neprestano radi oko mira i kako svak očekuje, da će ona preuzeti mirovnu inicijativu. Za mir su i sve njegove molitve i sva njegova naprezanja.

Koliku je bol Sv. Ocu prouzročilo stupanje Italije u rat, vidi se iz njegova pisma kardinalu Vanutelli, tim više što je on bio upotrebio sve korake, da Italiju odvrati od toga kobnoga koraka. Dopisniku pariške „Liberté" u lipnju 1915. izjavljuje, da žali, što više ničim ne raspolaže, da bi konac rata pospješio; prvi on da će radosno prihvatiti ruku, koja mu se pruži u svrhu mirovnog posredovanja.

Na 28 srpnja 1915. upravlja Benedikt svoj poziv na ratujuće narode i na njihove vlade. Imenom Božjim, krvlju Isusovom i njihovim otkupljenjem zaklinje one, koji su na čelu ratujućih naroda, neka bi završili ovaj grozni pokolj. Stavlja im pred oči njihovu silnu odgovornost i moli, da čuju glas zastupnika vječnog suca, neka bi već jednom počeli svoje misli izmjenjivati u svrhu dokrajčenja nemilog rata. Blagoslivlje onoga, koji će prvi svome neprijatelju pružiti maslinovu grančicu; pozivlje

sve prijatelje mira na svijetu, neka bi mu pružili svoju ruku pomoćnicu. Papa napokon naglasuje, kako narodi ne umiru, već satrveni i poniženi teško snose nametnuti im jaram, pripravljaju odmazdu i od pokoljenja na pokoljenje prenose žalosnu baštinu mržnje i osvete.

U alokuciji na Božić 1915. govori kardinalima: „Mi smo se bacili među zaraćene narode kao otac među svoje sinove, koji su se pobili, te ih zaklinjali u ime Boga neka se kane namisli međusobnog uništenja; neka jedanput neposredno ili posredno jasno iznesu želje svake stranke; neka prema pravici uvaže aspiracije naroda i ako ustreba prinesu doličnu i potrebitu žrtvu sebeljublja i posebnih interesa na korist pravednosti i sveopćega dobra velike zajednice naroda". A 1. kolovoza 1917. upravlja opet poslanicu državnicima zaraćenih vlasti, u kojoj ih poziva, da već jednom sklope mir, pa predlaže: neka na mjesto materijalne sile oružja stupi moralna snaga prava; neka se provede sveopće razoružanje; neka se ustanovi jedno vrhovno međunarodno sudište, neka se odštete međusobno oproste, neka se uzme obzir na aspiracije naroda, koji teže za slobodom i samostalnošću.

Tako Benedikt kao pravi otac naroda i apostol mira radi neumorno sve do konca rata. Njegov pontifikat nije ništa drugo nego jedna žrtva na oltar mira. Odmah poslije rata izdaje okružnicu na sve biskupe svijeta gdje ih pozivlje, neka narede molitve za sretan uspjeh mirovne konferencije, a on sam, da će se držati u ulozi mirovnog kralja Isusa i upotrebiti svu moć svoje apostolske službe, da stvorene odluke osiguraju svijetu mir i da vjerno budu opsluživane sa strane katolika.

Još g. 1920. Benedikt izdaje svoju encikliku „Pacem Dei" gdje počinje sa sv. Augustinom, da na zemlji nema boljega Božjega dara od mira. On veli, kako nastali mir ne zaslužuje imena mira, jer pravi mir mora biti bez mržnje i neprijateljstva, kako to kršćanstvo traži. Svi moraju s Crkvom sudjelovati na podržavanju i učvršćivanju pravoga kršćanskoga mira. Papa pozdravlja inicijativu za oživotvorenje saveza naroda i želi, da sve države odbace međusobne sumnje i sve se skupe u jedno društvo, u jednu veliku narodnu obitelj. Da izbjegnu strašne krvave sukobe, države ovoga saveza moraju, ako nije baš moguće sasvim ukinuti, a ono bar što više smanjiti troškove naoružavanja i savez svakome narodu mora osigurati njegovu slobodu i nezavisnost. Ovaj savez naroda bude li počivao na kršćanskim temeljima, obećaje

papa, da će naći najobilniju potporu sa strane Crkve. Riječi Benedikta XV. i njegov mirovni program za savez naroda našle su radostan odjek i odobravanje kod svih pravih katolika i prijatelja mira. Ali poslijeratna psihoza i nacionalna mržnja učinile su, da je glas papin, osobito kod vodećih državnika, ostao glas vapijućega u pustinji. Temelji saveza naroda udareni su, mjesto na temeljima kršćanske pravde, na temeljima diplomatske vještine. A da li će mu sama ta vještina donijeti trajnoga i pravoga uspjeha, to je jedan veliki upitnik budućnosti?

Ovaj veliki papa mironosac, koji je usred zveketa bojnoga oružja, bratske mržnje i pokolja tako neustrašivo borio se za pravdu i mir, pokazao se je nenatkriljiv i u apostolstvu ljubavi i djelotvornosti kršćanskoga milosrđa. Tko bi sve ono nabrojio čime je on ublažio tolike grozote i rane strašnoga rata. Tu je njegova briga za zarobljenike, ranjenike, majke, udove, siromašnu i gladnu djecu itd. Za Benedikta XV. silno je porasla moralna snaga papinstva. Vatikan je postao središte i međunarodnoga diplomatskog života. Iz Vatikana se najsigurnije i najuspješnije ljeće sve religiozne, moralne, socijalne i političke prilike u svijetu. Dokaz papinske snage jest i uspostava brojnih poslanstva, pa i akatoličkih država kod Vatikana. I sama sektarska Francuska morala se je pokloniti vatikanskom zarobljeniku.

O. Petar Vlašić-Beograd.

Papa Mira.

SUMMARIUM. — *Papa pacis.* Programma Pii XI. „pax Christi in regno Christi. Prima novi Pontificis vox — vox pacis. Eius nempe encyclica „Ubi arcano" est emminenter encyclica pacis. Per 7 annos Pius XI. suum programma efficaciter in vitam deducit: a. 1922. primae conferentiae pacificatoriae felicem exitum exoptat, a. 1923. in conflictu Gallico — Germanico (Ruhr) charitatem Christi commendat, a. 1928. pro pace conservanda inter Boliviam et Paraguay laborat, denique festum Christi Regis — Domini pacis constituit. Pii XI. actio diplomatica (concordata) et promotio unionis ecclesiarum, quae omnia ad mundi pacificationem multum conferunt.

Program pontifikata Pija XI.

20. dec. prošle godine 1928. svečano je blagoslovljena i predana bogoslužju velebna crkva u starodrevnom gradu Ostiji kraj Rima. Blagoslov je obavio Dekan sv. Kardinalskog zbora Nj. Uzoritost Vinko Vanutelli uz prisustvo mnogih crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika te mnogobrojnog naroda. Ova monumentalna crkva počela se zidati odmah poslije svjetskog rata doprinosima vjernika iz Italije, Francuske, Njemačke, Engleske, Amerike i drugih strana svijeta. Posvećena je „Kraljici Mira" kao zavjetna crkva za postignuće mira poslije grozota svjetskoga rata.

Nije bez osobitog značenja odabran baš dan 20. dec. za blagoslov ove međunarodne crkve mira. Taj dan počela je jubilejska godina pedesetgodišnjice misništva slavno vladajućeg Pape Pija XI. I započela se kao velebna ouvertura snažnim zvucima mira, čiji akordi bruje kroz čitavu godinu u slavu sv. Oca baš da se tim istakne jedna od najznačajnijih crta Ponifikata Pija XI.: *crta mira.* I nema sumnje, da će povijest pored drugih časnih naslova papu Pija XI. nazvati i Papom mira. On je taj naziv već do sada punim pravom zaslužio kroz ovih sedam godina, otkako je na prijestolu sv. Petra.

Kao Namjesnik Onoga, koji je Knez mira i koji je donio svijetu pravi mir — Krista Gospoda — papa Pije XI. jest Apostol mira. Izvođenje mira na svijetu uzeo je on za ***program svoga Pontifikata: „Pax Christi in Regno Christi — Mir Kristov u Kraljevstvu Kristovu".***

Kad je on otrag sedam godina — 6. febr. 1922. — bio uz-

dignut na prijestolje Petrovo, bio je već prestao svjetski rat, topovi su zamukli i bajunete su povučene u korice; ali je atmosfera u Evropi bila još dosta mutna i dosta nemirna. Kao što more, kad ga oluja razbijesni, ne prestaje talasati se odmah čim oluja prestane, nego još neko doba — i dosta dugo — njegovi valovi zapljuskuju snažnim udarcima obalu morsku i ljuljaju lađe, koje po njem plove: tako su se i kad su već zamukli topovi i vojske se vratile svojim kućama još osjećale u Evropi velike trzavice i nesuglasja među narodima.

Sa visine Petrove Stolice, koja se u svako doba visoko diže nad nizinama ljudske strasti, vidio je to papa Pije XI. Vidio je da „niti pojedini ljudi niti ljudsko društvo niti narodi, poslije onog nesretnog rata, ne nađoše još pravog mira; još nema djelatnog i plodnog mira, za kojim čeznu svi." A mir je najveća blagodat za čovječanstvo i raditi za mir među ljudima jest djelo nadasve uzvišeno i plemenito. I kao Otac naroda Pije XI. uzeo je uza program svoga pontifikata: uspostavljenje mira na zemlji. I zato on govori o miru i radi za mir.

Pije XI. govori o miru.

Prva riječ, koja se čula na zemlji prigodom Porođenja Kneza mira — Krista Gospoda — bila je riječ mira: „na zemlji mir ljudima". Tako i prva riječ Apostola mira — pape Pija XI. — upravljena svim narodima bila je riječ mira.

Njegova prva enciklika „Ubi Arcano Dei" od 23. dec. g. 1923. jest eminentno enciklika mira; auktoritativna apostolska papina riječ o miru. Dubokoumna rasprava o uzrocima i posljedicama nemira te o srestvima kako do mira doći.

Tri su glavne točke te vanredno znamenite okružnice.

Ponajprije sv. Otac otkriva narodima nevolje, koje svijet tište zbog nemira: „Jer premda je — veli on — u Europi oružje već davno položeno, ipak znate, da na blizom istoku prijeti opasnost novih ratova, te da su tamo čitavi veliki krajevi puni grozota i nevolja... Nijesu se još stišala stara neprijateljstva, nego se nastavljaju ili hinjeno u političkoj ili prikriveno u novčanoj nestalnosti ili otvoreno u dnevnim i povremenim spisima... A jer se s lijekom oteže, postaju te tegobe s dana na dan sve nesnosnije; osobito stoga što misli i nastojanja političara za ozdravljenje do sada više puta preduzeta, nijesu imala niti najmanjega uspjeha, koji se mogao očekivati... Vanjskom se neprijateljstvu

pridružuje, što je gore, nutarnja nesloga, koja dovodi u opasnost i samo ljudsko društvo... Ali je najžalosnije, što je takova pošast zahvatila i sam korijen ljudskog društva, domaće naime ognjište."

Konstatovavši bolest — nemir našeg doba — istražuje sv. Otac poput brižljivog liječnika uzroke toga zla, da onda propiše spasonosni lijek „sva ova zla iznutra izlaze — govori sv. Otac. — Mir je doduše sklopljen među zaraćenima svečanim ugovorom; ali taj mir zabilježen je u javnim raspravama, a nije zapisan u ljuskim srcima: tu još i sada živi ratni duh i odatle se pogubno sve više prelijeva u građanski život... Već je mnogima u krv prešlo, da mrze, jer su na to davno već navikli.

S druge strane vlada prekomjerna pohlepa za dobrima ovoga svijeta, a iz te se pohlepe porađa svake vrsti zlo, u prvom redu pokvarena ćudorednost i nesloga... Baš nezasitnim požudama, koje se kriju pod plaštem općeg dobra i domovinske ljubavi, treba bez sumnje pripisati neprijateljstvo i mržnju, što obično postoji među narodima...

A glavni uzrok nemira svijeta jest taj, što je većina ljudi izbacila Isusa Krista — Kneza mira — iz privatnog života kao i iz obitelji i javnog života. Odstranili su Boga i Njegove zapovijedi iz državnih zakona, uklonili su vjeru iz škole, osramotili sakramenat ženidbe u obitelji, zapostavili načela Evanđelja u životu pak nema čuda, što je sjeme nesloge napokon provalilo u onaj sramotni rat, koji je silom i krvlju još žešću mržnju raspirio među narodima i među samim građanskim slojevima, a nekmo li je dugim trajanjem ublažio."

Gdje da se nađe lijeka tome zlu? Gdje da se nađe pravog mira?

Prije svega — govori Pije XI. — treba da se smiri ljuski duh Jer ne će puno koristiti onaj izvanjski oblik mira, koji kao iz neke uljudnosti ravna međusobno drugovanje ljudi i oblik mu daje: nego treba takova mira, koji će prožeti i umiriti duhove, te ih sklonuti i pripraviti na bratsku dobrohotnost prema ostalima

Taj mir treba da se temelji na pravednosti, s kojom je nerazdruživ. Ali ta pravednost ne može biti samo tvrda i kao željezna, nego svakako treba da njom vlada isto takova ljubav, koja je po svojoj prirodi kao stvorena, da ljude s ljudima izmiri. Dakle mir unutrnji, pravedni, ljubavlju prožet: taj mir treba da zavlada ljuskim društvom, ako ono hoće da ozdravi.

Takav mir može samo Krist Gospod dati. Nema dakle druge za čovjeka, nego vratiti se Kristu i Njegovom sv. Evanđelju. Krista treba priznati svojim vrhovnim poglavarom, svojim Kraljem, komu se treba pokoravati, Krista treba uspostaviti u privatnom i javnom životu; Njegovo Evanđelje trebalo bi da bude smjernicom svačijeg rada. Kad gradovima i državama bude sveto i stalno, da se i u domaćim i u izvanjskim poslovima pokoravaju nauci i zapovijedima Isusa Krista, tada će tek i kod sebe uživati mir i živjeti u međusobnom povjerenju i mirno će riješavati sporove, ako kakovi možda nastanu. To će biti pravi mir na pravednosti utemeljen, ljubavlju oslađen, utvrđen u nutrinji srca. Da takav mir dođe treba da dođe Kraljevstvo Kristovo. Uspostava Kraljevstva Kristova na zemlji nosi sobom uspostavu pravog mira, mira Kristova: Mir Kristov u Kraljevstvu Kristovu.

Papino nastojanje za mir među narodima.

Eto tako govori Papa o miru. Ali ne govori samo. On u tom smislu i radi. Programom mira stupio je on u pontifikat i taj program razvija evo već punih sedam godina. Sva njegova djela prožeta su duhom mira, sve njegovo nastojanje teži na to, da ostvari taj svoj program: da na svijetu uspostavi mir Kristov u Kraljevstvu Kristovu. U tu svrhu 11. dec. g. 1925. okružnicom „Quas primas" ustanovio je blagdan Krista Kralja, da ta svetkovina bude vječiti „memento" narodima, da Krista priznaju svojim gospodarom i Kraljem, Njegovo Evanđelje u život provode i time sebi pravi trajni mir osjeguraju. Takav mir, koji će prožeti i umiriti duhove, te ih sklonuti i pripraviti na bratsku dobrohotnost prema ostalima.

Bacajući svoj pogled naokolo s Apostolske stolice kao sa stražarnice i visoke tvrđave, njegovom oštrom oku ne izbjegava ništa važnije, što se na svijetu događa; i gdje god vidi raspre i nesloge on tu posreduje bilo direktno bilo indirektno, nastojeći da sve uredi u miru na temelju pravde i ljubavi. Nekoji ga — nažalost ne mali broj — krivo shvaćaju, drugi ga odbijaju treći ga napadaju, ali on svijestan svoje uzvišene misije na zemlji, vrši i dalje spasonosnu i blagotvornu ulogu pomirenja, pružajući narodima i pojedincima grančicu mira.

Evo samo nekoliko fakata:

Uoči otvaranja mirovne konferencije u Ženevi početkom aprila g. 1922. sv. Otac pozivlje sve svoje vjernike, da mole pomoć

odozgo za sretan uspjeh konferencije. A sam tom znamenitom zgodom, kad su se prvi put poslije rata sastali zajedno, da vijećaju pobjednici i pobjedeni, opominje obe stranke očinskim savjetom, da svjesni vanredno važnog momenta za narode, budu na tim konferencijama prožeti duhom ljubavi i pripravni na popuštanja i žrtve za volju mira.

24. juna 1923. prigodom okupacije Ruhra sa strane francuskih i belgijskih trupa Papa je opet intervenirao, da se svi sporovi naroda riješavaju u duhu međusobne ljubavi, imajući u vidu opće dobro, što će na koncu donijeti koristi svakom narodu. Intervencija Papina bila je ispočetka predmetom žestokih napadaja sa strane jednog dijela francuske žurnalistike, kao da se Papa miješa u pitanje, koje na njega ne spada i kao da on podupire njemačku tezu. Ali se i tom prigodom opet jednom uvidjelo kako su ti napadaji nepravedni i kako Pija XI. ne vode nikakovi posebni interesi ni pristranost prema bilo kojem narodu nego samo svijest pravednosti i uzvišeni cilj općeg mira i općeg dobra.

Pa i kad je prošle god. 1928. prijetilo da će doći do rata između južnoameričkih republika Bolivije i Paraguaya Papa Mira poradio je za mir. „Osservatore Romano" od 20 dec. pr. god. iznio je tekst lista, što ga je sv. Otac upravio obojici državnih predsjednika. U tom listu Papa kao namjesnik Kneza Mira i kao duhovni otac obiju zavađenih naroda apeluje na kršćanski osjećaj državnih poglavara, vlada i čitavog naroda jednog i drugog, da na svaki način spriječe rat. Predsjednik Paraguaya Guggiari odmah je brzojavno odgovorio Papi i obećao vrlo srdačnim riječima u ime svoje i svoje zemlje, da ne će učiniti ništa što bi se protivilo velikoj Kristovoj nauci o brastvu među ljudima. I do rata nije došlo.

Diplomatska miroljubiva djelatnost.

Vođen tom istom plemenitom mišlju za općim mirom Pije XI. nastoji kako bi doveo pojedine države u što tješnje veze sa Crkvom Kristovom, katoličkom Crkvom, koja je „Kraljestvo Kristovo", u kojem se nalazi „mir Kristov". „Jer jedino božanska ustanova — tako sv. Otac u spomenutoj okružnici — može da štiti svetost prava naroda; ustanova naime, koja i spada za sve narode i nad sve narode se uzdiže; koja imade najveću vlast i koju treba poštivati, jer ima potpunu učiteljsku vlast: a ta

je ustanova Crkva Kristova. Ona je jedino sposobna za tu službu i po Božjoj odredbi i po svojoj prirodi i uredbi i napokon po tolikom stoljetnom ugledu; jer je ni ratne oluje ne oboriše, nego je što više divno ojačaše."

Tijesni vez pojedinih svjetovnih država sa ovom duhovnom državom, kat. Crkvom, jest osobito jaka garancija za opći mir na svijetu. A Papi Piju XI. uspjelo je kao rijetko kada kojem papi, da steče prijateljske veze raznih država sa kat. Crkvom, dotično sa Sv. Stolicom.

Danas Sv. Stolica uživa veliki ugled svugdje po svijetu, pa i u onim državama, koje nisu u većini katoličke. Tako poimence u Engleskoj, gdje se osjeća jaka struja za zbliženje s kat. Crkvom; pak u Sjedinjenim državama Sjev. Amerike, gdje je kat. Crkva priznata kao jaki konstruktivni elemenat u današnje doba duhovne i socijalne krize. Utjecaj kat. Crkve na javne prilike u Americi porastao je osobito nakon velikog međunarodnog Euharističkog kongresa u Čikagu, gdje je katolicizam pred javnošću svega svijeta prikazao program svoga rada, a taj je izdizanje ljudskog duha nad materijalnošću i duhovnih dobara nad tehničkom kulturom.

Mirovna diplomatska djelatnost Pija XI. imala je u ovo posljednje vrijeme mnogo uspjeha na euvropskom kontinentu. Tu u prvom redu dolazi Francuska, u kojoj je konačno pobijedila umjerena struja protiv skrajne ljevice, koja je tražila prekid svih diplomatskih odnošaja s Vatikanom. Odnosi Sv. Stolice s Njemačkom uređeni su. Sklopljeni su konkordati, veoma povoljni, s Bavarskom, Litvanskom, Poljskom, Portugalskom, Rumunjskom i Pruskom. Konkordat s našom državom čeka na zgodan čas. S Čehoslovačkom republikom bilo je neko doba trzavica, ali je konačno došlo do mirnog riješenja i do prijateljskih odnosa. Progonstvo u Meksiku jest jedna otvorena rana, ali je nade, da će se i ona iscijeliti i da će i ta država stupiti u dobre odnošaje sa Sv. Stolicom te povratiti svome pučanstvu, koje je i onako ogromnom većinom katoličko, mir i slobodu vršenja vjerskih dužnosti.

Kruna sedmogodišnjeg napora za mirom slavno vladajućeg Pape jest sretno riješenje rimskog pitanja, t. j. pomirba Sv. Stolice s izrazito katoličkom državom Italijom, zaključena na sam dan Papinog krunisanja ove godine. Shvatljivo je, da je ovaj događaj — epohalnog zamašaja — odjeknuo po čitavome svijetu;

ali nije shvatljivo, što se tom događaju sa stanovite strane — o tome smo čitali i u našoj zagrebačkoj i beogradskoj štampi — vide prikriveni politički ciljevi kao da se ovim važnim aktom Sv. Stolica stavila u službu jedne narodnosti ili točnije govoreći jedne stranke. Značajna je izjava, koju je prigodom objelodanjenja ovog pakta prijateljstva dao sam sv. Otac rimskim prelatima. Ta izjava u novom svijetlu pokazuje miroljubivost Pape mira Sv. Otac je naglasio, da već 30 godina proučava kako bi mirnim putem sretno riješio ovo pitanje i da je Sv. Stolica uvijek nastojala, da ovo delikatno pitanje riješi na jedan miroljubivi način, što je eto i učinjeno. Jer Sv. Stolica, koja želi mir sa svakim narodom, kako da ne želi mirne odnošaje sa državom u čijem se teritorijalnom području nalazi? Ovom pomirbom, kako je sam Papa izjavio, povratio je Boga Italiji, a Italiju Bogu, a želja je istog sv. Oca, da i sve narode povrati Bogu i svima povrati Boga.

I na dalekom istoku Papa mira utječe blagotvorno na podržanje mira. Već i dosada odnosi između Sv. Stolice i Kine bili su prilično dobri; a sada je kineska vlada odlučila, da učini još jedan korak naprijed u poboljšanju odnosa između Kine i Sv. Stolice, te je imenovan od kineske vlade službeni predstavnik kod Sv. Stolice, a na uzvrat Sv. Stolica svoju Apostolsku delegaciju u Kini diže na rang Nuncijature.

Bez pravog jedinstva u vjeri ne može biti pravog jedinstva duha ni čvrstog veza ljubavi, a time ni trajnog mira na zemlji. Kad bude jedno stado i jedan pastir, bit će uklonjena jedna velika zapreka općeg mira. Zato je živo nastojanje Pape mira za sjedinjenje Crkava. U tom smislu piše on okružnice i pisma, a iz svake njegove riječi proviruje topla ljubav prema vjernicima nesjedinjenih napose istočnih Crkava. U tu svrhu brine se i za gladne u Rusiji, i otvara u Rimu nove znanstvene institute i daje sam direktivu u radu za sjedinjenje. Taj rad ne smije se sastojati u prepirkama i polemikama, nego u prvom redu u djelima ljubavi i to ljubavi djelotvorne.

Papa mira i ljubavi.

Neka mi bude dopušteno završiti jednom malom digresijom, baš obzirom na Papino nastojanje za jedinstvom Crkava, koje je za nas katolike u Jugoslaviji od tolike važnosti.

Poznato je kako se zadnjih godina i u krugovima izvanka-

toličkim razmahala akcija za jedinstvo svih kršćanskih Crkava. U tu svrhu obdržani su i razni kongresi, od kojih su najvažniji oni u Stockholmu i u Losanni. Papa je baš obzirom na tu akciju za jedinstvom objelodanio znamenitu okružnicu „Mortalium animos" 6. jan. g. 1928. Tu on razlaže u čemu se sastoji jedinstvo Crkava i kako bi ga se moglo postići. Ono ne može biti drugo nego jedinstvo prve apostolske Crkve s Petrom na čelu. Svi su drugi putevi krivi i sva druga srestva izlišna.

Ta auktoritativna Papina riječ — odlučna riječ, kakovu može izreći samo čovjek svijestan najviše moći na zemlji, — dala je povoda mnogim krivim tumačenjima. Među drugima je i jedan inače uvaženi veliki beogradski dnevnik — „Politika" u broju od 26 febr. pr. g. na uvodnom mjestu donijela oduži članak pod zvučnim naslovom „Papa protivu sporazuma među Crkvama." U tom članku pisac imputira Papi, da potiče na mržnju prema nekatolicima. Jer da svakoga, koji nije kat. vjere, mora katolik mrziti. To da je smisao Papine okružnice „Mortalium animos".

Ja sam već tada bio napisao protuodgovor, ali nije bio objelodanjen. Ovdje ističem resumè tog mog odgovora:

Tumačenje pisca u „Politici" stoji u diametralnoj opreci sa čitavom Papinom okružnicom. Ono je prosto izvrtanje i krivo prikazivanje jasnih Papinih riječi. Ne samo da Papa u toj okružnici ne potiče na mržnju prema nekatolicima, nego sve obratno: u njoj svaki redak odiše toplom ljubavlju prema svakome, koji stoji izvan kat. Crkve. Baš zbog te ljubavi želi Papa, da se svi kršćani i svi ljudi nađu jednodušni u ispovijedanju iste vjere, koja će ih onda spajati puno čvršćim vezom ljubavi. To je smisao okružnice Pija XI. o jedinstvu Crkava. I kako ga prva njegova okružnica — a i sve njegovo djelovanje — pokazuje ***Papom Mira,*** tako ga ova o jedinstvu Crkava — a i sve njegovo dosadašnje vladanje prema nekatolicima — pokazuje ***Papom ljubavi.***

Dr. O. A. Crnica–Split:

Pravna vrijednost lateranskog sporazuma.

SUMMARIUM. — *Valor iuridicus Tractatus Lateranensis.* — In Pontificatu Summi Pontificis Pii Papae XI. invenimus plura facta quae nostram admirationem merentur. Tractatus Lateranensis seu reconciliatio Italiae cum S. Sede est factorum omnium corona. Ex quacumque enim parte consideratur, semper nostram excitat admirationem, optimumque testimonium dat viris quorum cura perfectus est. Hic consideratur valor eius iuridicus, qui est quasi fundamentum omnium aliorum.

I. Occupatione urbis Romae a. 1870. Summo Pontifici erreptus est principatus civilis seu dominatio temporalis et coniuncta cum regno Italiae. Hunc actum supremae iniustitiae Gubernium Italicum reparare voluit per sic dictam legem sponsionis (Legge delle guarentigie) 13. maii 1871. Lege sponsionis agnoscebantur Summo Pontifici quaedam signa supremae dominationis necnon usufructus palatiorum apostolicorum Vaticani et Laterani villaeque Castel Gandolfo cum immobilibus adiacentibus. Ista lex, utpote lex interna regni Italiae, numquam in foro internationali recepta, fundata principio aliam supremam dominationem intra fines regni Italiae excludente, ab omnibus Summis Pontificibus reiecta est, ideo nec iniustitiam reparare nec sic dictam Quaestionem Romanam solvere potuit. Unica via reconciliationis fuit legem sponsionis praeterire ac si numquam exstitisset. Hac via profecti sunt S. Sedes et Gubernium Italicum stipulaveruntque d. 11. februarii a. c. conventionem, qua Summo Pontifici plena ac suprema potestas iurisdictionis (sovranità) etiam in re civili agnita est cum omnibus iuribus ac privilegiis huic auctoritati competentibus.

II. Tractatus Lateranensis agnovit Summo Pontifici territorium liberum, in quo potestatem suam civilem indepedenter ab omnibus exercere atque Ecclesiam Catholicam gubernare posset. Tractatus distinguit tria genera territorii: 1. cum iure supremae dominationis (sovranità); 2. cum privilegio exterritorialitatis necnon cum exemptione ab expropriatione et a tributis; 3. cum exemptione ab expropriatione et a tributis. Territorium Status Civitatis Vaticanae, ex desiderio Summi Pontificis, est minimum, nempe tantum quantum est necessarium pro felici gubernatione totius Ecclesiae. Supremus imperator spiritualis cum minimo statu civili.

III. Conventio Lateranensis, quamquam stipulata inter duas tantum partes, habet vim legis internationalis. Alii status ius participandi ob varias rationes amiserunt, eidemque per principium „de non interventu" renuntiarunt, agnoscentes tanquam validum id in quo illae duae partes inter se convenirent. Reconciliatio regni Italici cum S.

Sede ab omnibus Statibus in pace cum iisdem viventibus summa cum laetitia excepta est.

IV. Summa bona conventio haec regno Italiae attulit. Hucusque illegitimum semperque cum periculo interitus, per agnitionem Summi Pontificis factum est legitimum. Agnitus est eiusdem rex, urbs Romae tamquam legitima sedes regni, Statusque S. Sedis eidem irrevocabiliter remissum. Per conventionem Italiae advenit perfecta unio territorialis et spiritualis atque tranquillitas conscientiarum animorumque. — Gubernia extranea possunt libere communicare relationesque habere cum S. Sede vel gubernio italico sine periculo offensionis alterutrius. —Etiam S. Sedi conventio valde utilis fuit. Adversario suo principali liberata est. Hic adversarius factus est eius amicus qui paratus est eius honorem bonaque tuendi. — Inestimabilia bona pervenerunt Ecclesiae in Italia per conventionem qua relatio Ecclesiam inter et Statum ordinata est quaeque ex voluntate Summi Pontificis, cum priore inseparabiliter coniungenda erat.

V. Caput gubernii italici intendebat conservare integritatem territorialem ideoque quasi usque ad extremum cedebat ex parte spirituali. Summus Pontifex hanc ultimam prae oculis habebat ideoque minima parte territorii contentum se praebuit. His principiis ducti conventionem inierunt quae utriusque partis vota explevit, quaegue summam omnium admirationem laetitiamque excitavit.

1. Uvod.

U životu slavno vladajućeg Pape Pija XI. nalazimo više znamenitih djela, koja su dostojna posebnog udivljenja. Mnoga od tih djela istaknuta su u ovom broju našega lista. Ali djelo, koje mimo sva druga zaslužuje naše udivljenje, jest lateranski sporazum t. j. izmirenje kraljevine Italije sa Sv. Stolicom, odnosno povratak Italije Bogu a Boga Italiji.

Isto tako u povijesti čovječanstva kroz posljednih 60 godina odigralo se više velikih događaja sa dalekosežnim posljedicama. Jedno od takovih bez sumnje je riješenje t. zv. rimskog pitanja. Što se tiče katoličke Crkve, ono je svakako najvažniji i najradosniji događaj ovih 60 godina. Za njim su išle i molitve vjernika i prosvjedi Sv. Stolice; njega je tražilo pravo i čovječnost a želio ga je i sav kulturni svijet. Poglavica kršćanstva, Namjesnik Kristov na zemlji dosada je živio kao utamničenik, doduše svojevoljni, ali svakako bez slobode, neovisnosti i suverenih prava, koja mu je otela sila, a koja su mu pripadala kao negdašnjemu vladaru jedne kraljevine, te su mu kao vrhovnoj glavi Crkve neophodno potrebita za uspješno upravljanje Crkvom. Sada pak ta mu je sloboda povraćena, suverena su mu prava priznata i odale-

čen.: su sve zapreke uspješnog upravljanja Crkve, koje su dolazile s izvjesne strane. Stoga se mora priznati, da je riješenje rimskog pitanja jedan od najvažnijih događaja u povijesti kat. Crkve svih vjekova.

Glavna zasluga za riješenje ovog pitanja ide svakako samoga Sv. Oca Pija XI. Njegove izvanredne diplomatske sposobnosti polučile su neobičnih uspjeha i u drugim prigodama, u ovoj su zapravo okrunjene. Lateranski sporazum zajedno s konkordatom s kraljevinom Italijom za katoličku je Crkvu jedan plus, jedan dobitak, kojemu se niko nije nadao. On zaslužuje pažnju diplomatskih, pravnih i političkih jednako kao i crkvenih krugova, i s koje ga god strane čovjek promatra, ne može da se nadivi ne samo spretnosti, nego i susretljivosti i dobroj volji onih, koji su ga sklapali.

Mi ćemo ovdje istaknuti samo njegovu pravnu vrijednost, i to u kratkim potezima, da upoznamo temelj, na komu se osniva sva druga njegova vrijednost.

2. Suverenitet jurisdikcije.

Na 20 rujna g. 1870. vojska udruženih pokrajina Italije ušla je u Rim, otela Papi Piju IX. rimsku državu i proglasila njezino prisajedinjenje kraljevini Italiji pod žezlom kraljske kuće Savoja. Tom je prigodom stvarno propala vremenita ili temporalna vlast Pape, pa su mnogi mislili, da je Papa izgubio svoj suverenitet. Pače to je izjavio i vrhovni kasacioni sud u Francuskoj još na 5 svibnja g. 1911, donesavši odluku, da je „suverenitet Sv. Stolice prestao postojati uslijed ujedinjenja Papine države s kraljevinom Italijom".

Da budemo na čistu, o čemu se ovdje radi, istaknuti nam je, da se kod Sv. Stolice razlikuje dvostruki suverenitet: duhovni i vremeniti, t. j. u koliko je Sv. O. Papa vrhovna glava kat. Crkve, i u koliko je vladar jedne neovisne države. O prvom suverenitetu ne može biti govora: on se prima neposredno od Boga i nikakva ga zemaljska sila ne može oteti. Govor je samo o drugom suverenitetu, i pitanje je, da li je njega Sv. Stolica izgubila ili ga je posjedovala prije 11. veljače t. g., odnosno prije potpisa lateranskog sporazuma.

G. B. Mussolini u svom govoru u talijanskom parlamentu 13. III. t. g. izjavio je, da je talijanski garancijski zakon od 13. V. 1871. „stvorio neku vrst suvereniteta Sv. Stolice." On

kaže dalje: „U zakonu od 13 svibnja 1871. bijahu uvedeni slijedeći elementi, koji su pravi i zapravo nepomutljivi atributi suverene vlasti, a to su: izričito priznanje suverene časti Sv. Ocu Papi; ovlaštenje da drži za svoju obranu oružanu četu — pa i iz inozemstva; civilna lista, a nada sve aktivno i pasivno pravo poslanstva, u komu se pravo očituje jedan od najvećih atributa vlasti suverene i kao takove internacionalno priznate. Garancijski zakon stvorio je za tri četvrtine suverenitet *de iure,* a za ostalc stvorio je suverenitet *de facto,* jer na vatikanskom teritoriju, na kome su Pape ostali od g. 1870. i unaprijed, nije bilo čina talijanske vlade, koji bi stao za njezin suverenitet".

Nije ispravno, što veli g. Mussolini, da je garancijski zakon stvorio suverenitet Sv. Stolice. Nije ga stvorio ni stvarno ni pravno. Taj je suverenitet postojao stotine godina prije garancijskog zakona, prije ujedinjenja kraljevine Italije. Ujedinjenje pak, u koliko je odnosilo državu, s kojom je neovisno vladao Sv. O. Papa, bilo je čin pravnog i stvarnog nasilja, koji kao takav ne može sačinjavati zakonite podloge, da se nekoga liši njegovih prava, dok god je on protivan. Sv. Stolica ne samo u času nasilja, nego i poslije u svakoj prigodi osuđivala je koliko čin nasilja toliko i one koji su ga proizveli, kao i one koji su ga baštinili. Ovo stanje nikakav garancijski zakon nije mogao sanirati. To je dobro uvidio i sam g. Mussolini, jer u istomu govoru kaže: „Budući da Sv. O. Papa nije primio garancijskog zakona, imali smo ovo stanje mučno a u nekim časovima i pogibeljno: da Poglavica katoličke Crkve nije priznavao ni kraljevstvo ni Rim kao prijestolnicu talijanskog kraljevstva. Bilo je časova ugodnih i neugodnih, napetosti i šutnje: ali juridički položaj nije nikad bio promijenjen: vazda je Sv. Stolica proglasivala, da garancijski zakon nije riješio niti može riješiti problema vidljivog i efektivnog suvereniteta Sv. O. Pape".

Po onomu što je garancijski zakon od suverenih prava ostavljao Sv. Ocu, Sv. Otac imao je nešto više nego jedan obični detronizirani suveren, komu se do smrti daje naslov i počasti suverena. Garancijski zakon nigdje ne priznaje Sv. Oca stvarnim, odnosno pravnim suverenom, koji ima pravo, da na vlastitom teritoriju vrši neovisno svoju suverenu vlast. On polazi sa stanovišta, koje unutar talijanskog teritorija isključuje svaku drugu neovisnu državu osim kraljevine Italije, ne priznaje nikoga dru-

goga suverenom osim kralja Italije. Stoga je razumljivo, zašto ga Sv. Stolica nije mogla odobriti, odnosno zašto Mussolini kaže, da je garancijski zakon stvorio „neku vrst" suvereniteta.

Oduzimanje Papine države bio je jedan protupravni čin, kojemu jednostrani i nedovoljni čin kraljevine Italije, odnosno garancijski zakon nije mogao oduzeti karaktera grubog nasilja i povrede privatnog, javnog i internacionalnog prava. Ovaj čin bio je jedan od najmučnijih problema kraljevine Italije, kojim se je ona bavila od svoga postanka do 11. veljače t. g. On je stavljao u pitanje i sam opstanak kraljevine, što nije krio ni sam g. Mussolini; pa je shvatljivo, kako je neizrecivu blagodat iskazao i neizmjerno zadužio Italiju Sv. Otac time, što je priznao kraljevinu Italiju s današnjom dinastijom i što je odnosno legalizirao njezino dosadašnje nepravno stanje.

Tvorci lateranskog sporazuma stavili su se na jedino ispravno stanovište kao da nema garancijskog zakona. Povratili su se u stanje, koje je bilo prije garancijskog zakona, odnosno prije ujedinjenja Italije. U pregovore su stupila dva samostalna, potpuno neovisna suverena i kao takovi sklopili su ugovor poznat pod imenom lateranskog sporazuma. Lateranski sporazum obzirom na suverenitet Sv. Stolice određuje: čl. 2: „Italija priznaje suverenitet Sv. Stolice na internacionalnom polju kao atribut skopčan s njezinom prirodom, u suglasju s njezinom tradicijom i zahtjevima njezine misije na svijetu"; čl. 3: „Italija priznaje Sv. Stolici potpuno vlasništvo te isključivu i apsolutnu vlast i suverenu jurisdikciju nad Vatikanom..."; čl. 4: „Suverenitet i isključiva jurisdikcija, koju Italija priznaje Sv. Stolici nad Vatikanskim Gradom, nosi sa sobom, da se u njemu ne može u ništa uplićati talijanska vlada i da tu ne može biti druge vlasti osim vlasti Sv. Stolice"; čl. 7: „U suglasju s propisima međunarodnoga prava, zabranjeno je zračnim letalima bilo koje vrste, da lete preko vatikanskog teritorija".; čl. 9: „Prema propisima internacionalnog prava, podložne su suverenitetu Sv. Stolice sve osobe koje stalno borave u Vatikanskom Gradu"; čl. 12, st. 5: „Uslijed priznatog suvereniteta i bez povrede onoga što je određeno u susljednom čl. 19, diplomati Sv. Stolice i odaslanici poslani u ime Sv. Oca, uživaju na talijanskom teritoriju, i u vrijeme rata, iste povlastice, koje uživaju diplomati i odaslanici drugih stranih vlada, prema propisima internacionalnog prava"; čl. 19: „Diplomati i odaslanici Sv. Stolice, diplomati i odaslanici stranih vlada

kod Sv. Stolice i crkveni dostojanstvenici koji dolaze izvana i idu u Vatikanski Grad opskrbljeni s pašošima svoje države viziranim od predstavnika Sv. Stolice vani moći će bez druge formalnosti u nj stupiti preko talijanskog teritorija; jednako vrijedi za iste osobe, kad opskrbljene redovitim Papinim pašošom izlaze iz Vatikanskog Grada"; čl. 24: „Sv. Stolica, odnosno prema suverenitetu, koji joj pripada i na internacionalnom polju, izjavljuje....; st. 2: Dosljedno Vatikanski Grad bit će vazda i u svakom slučaju smatran neutralnim i nepovrijedivim zemljištem"; čl. 26: „Sveta Stolica priznaje kraljevinu Italiju pod dinastijom Savojske Kuće s Rimom glavnim gradom talijanske države; Italija sa svoje strane priznaje Državu Vatikanskog Grada pod suverenitetom Sv. O. Pape; ukida se zakon od 13 svibnja 1871 br. 214 i svaka druga odredba protivna ovom sporazumu".

U ovim su člancima sadržani bitni uvjeti suvereniteta Sv. Stolice i države Vatikanskog Grada, pa je više nesumnjivo, da i kraljevina Italija priznaje Sv. O. Papu suverenom u potpunom smislu riječi i u temporalnom pogledu, te da on tu svoju suverenu vlast ili jurisdikciju može nesmetano vršiti kao i drugi svjetski vladari.

Kakav je suveren Sv. Otac, to se u sporazumu ne kaže. Prije okupacije Rima on je bio kralj rimske države. Polazeći sa stanovišta da je invazija Rima bila nezakonit čin, koji nije mogao promijeniti pravnog stanja stvari, slijedi, da je naslov kralja Sv. Ocu i poslije toga pripadao. Ali, budući da se taj naslov ne spominje u sporazumu, moglo bi se zaključiti, da ga je Sv. Otac napustio. U ostalom naslov kralja Sv. Ocu nije ni potrebit. On je išao za tim, da bude potpuno slobodan i u svakom pogledu neovisan od bilo koje zemaljske vlasti, da može uspješno vršiti svoju duhovnu misiju i upravljati s katoličkom Crkvom. Tu je slobodu i neovisnost dobio u punoj mjeri, pa drugo i ne treba. Kao Namjesnik Kristov Sveti je Otac vladar duša. On je naime kralj — razumije se u duhovnom smislu — kraljeva, car careva, regent regentâ, predsjednik predsjednikâ, vladar svih država koji god oblik one imale. To neizrecivo nadilazi svaku zemaljsku čast i vlast.

Vrijedno je ipak spomenuti, što su nedavno donijele novine, da je kod Šungaja ujedinjeno brodovlje Kine, Japana, Sjed. Država, Engleske i Francuske ispalilo 21 topovski hitac Nj. Sv. Papi Piju XI. kao *kralju* Vatikanske države.

3. Teritorijalni suverenitet.

I ako se suverenitet vlasti ne može istovjetovati sa suverenitetom teritorija, ipak prvi pretpostavlja drugoga, da se može ostvariti, te bi bez njega bio iluzoran.

Garancijski zakon davao je Sv. Ocu na uživanje vatikanske i lateranske palače i vilu Castel Gandolfo s njihovim pripadnostima, priznavao je imunitet Rimskih Kongregacija, Konsistorija, Konklava i Koncila, slobodu diplomatskog zbora stranih država akreditiranog kod Sv. Stolice i obratno, i napokon vlast Sv. Stolice nad crkvenim uzgojnim zavodima u Rimu i u šest okolišnih t. zv. suburbikarnih biskupija.

Kad se promisli, što je Sv. Stolica imala prije nego joj je talijanska okupatorna vlast otela državu; još više, kad se uzme u obzir prekarni karakter garancijskog zakona, kojim su joj priznate gornje prednosti; najviše pak, kad se promotri, da garancijski zakon ne priznaje Sv. Oca na gore spomenutom teritoriju suverenom, koji bi tu mogao slobodno vršiti svoja suverena prava — onda je shvatljivo, zašto je Sv. Stolica od dana otimačine sve do lateranskog sporazuma osuđivala ilegalno stanje uvedeno invazijom Rima i a limine odbacivala garancijski zakon.

Politički razvoj događaja prije i poslije okupacije pokazuje, da se više nije moglo pomišljati na povratak čitavog teritorija negdašnje Papine države, niti je Sv. Stolici bilo u interesu, da natrag traži čitav teritorij. Stoga se je u raznim pokušajima izmirenja talijanske vlade sa Sv. Stolicom činilo predloge, koji bi mogli zadovoljiti obe strane. Najvažniji predlozi u ovom pogledu jesu oni, koje je učinio biskup Jeremija Bonomelli i veliki njemački državnik Erzberger. Svi ovi predlozi kao i predlozi talijanskih državnika koji su — kako je izjavio g. Mussolini u svom govoru u senatu 25. V. t. g. — bezbroj puta pokušavali da se riješi rimsko pitanje, ostavljali su Sv. Stolici veći teritorij nego je dobiven s lateranskim sporazumom. S ovim sporazumom Sv. Stolica dobila je teritorij tek od 44 hektara površine, ali veći dio toga u suvereno vlasništvo i upravu.

Lateranski sporazum razlikuje tri vrsti teritorija, koja pripadaju Sv. Stolici. U prvu kategoriju spada zemljište Države Vatikanskog Grada, t. j. ono, na koje se prostire suverenitet Sv. Stolice, a to je Vatikan s njegovim pripadnostima. U drugu kategoriju spadaju nepokretnine s pravom eksteritorijalnosti i

izuzete su od ekspropriacije i plaćanja poreza. Ove su: bazilika i palača lateranska sa Scala Santa, bazilika Sv. Pavla s pripadnim zgradama, Papina palača Castel Gondolfo s vilom Barberini, palače Datarije, Kancelarije, Propagande, Sv. Kalista, Kongregacije za istočnu crkvu, Sv. Oficija s pripadnostima, Vikarijata i nepokretnine na Janikulu. Na treću pak kategoriju spadaju nepokretnine izuzete od ekspropriacije i poreza. Te su: Gregorijansko sveučilište, Biblički Institut, Palača Sv. XII Apoštola, Palača uz crkvu Sv. Andrije, Palača uz crkvu Sv. Karla, Arheološki Institut, Institut Istočni, Lombardijski Kolegij, Ruski Kolegij, Palača Sv. Apolinara i Kuća duhovnih vježba za klerkod Sv. Ivana i Pavla.

Na drugu kategoriju spadaju, i ako sačinjavaju dio talijanskog teritorija, i one nekretnine, u kojima će Sv. Stolica u buduće postaviti druga svoja dikasterija. Također i crkve — pa i izvan Rima — u kojima se budu držale ceremonije sa prisutnošću Sv. Oca. Ovdje se misli na održavanje crkvenih sabora.

Nad nepokretninama prve kategorije vrši Sv. Stolica suverenu vlast. Nad svima drugima spada također na nju da propiše uredbe za njihovu upravu koje joj se svidi, a da joj za to ne treba ovlaštenje, ili privola talijanskih državnih, provincialnih ili općinskih vlasti.

Suvišno je spominjati, da već po međunarodnom pravu poslanstva stranih država uživaju pravo eksteritorialnosti. To je predviđeno u čl. 10. ovog sporazuma i za poslanstva kod Sv. Stolice.

Iz ovoga je jasno, da je vrlo malen teritorij slobodne vatikanske države. Ipak se je našlo ljudi, kao bivši ministar finansija sada senator Viktor Scialoja, koji su tvrdili, da je Sv. Stolici ostavljen velik teritorij („non vastissimo territorio"). Sam je Mussolini u svom govoru u senatu pokudio ovaj izraz, naglašujući da je teritorij najmanji što može biti. „Pa bi bilo u istinu okrutno — veli on — usudio bih se reći apsurdno htjeti još suziti ovaj teritorij, osim ako se ne bi htjelo ograničiti suverenitet Sv. O. Pape na samu sobu za učenje (studio)". A ne može se reći. da je g. Mussolini u ovom pogledu bio darežljiv prama Sv. Stolici. On je naprotiv u nekim tačkama teritorija bio nepopustljiv. U govoru u parlamentu pohvalio se je, da je on „ljubomoran čuvar državne teritorijalne cjeline, koji ne može misliti nego da uveća ovaj teritorij, a nipošto da ga umanji". Pače

ističe, da mu je sv. Otac u pitanju teritorija popuštao daleko više nego se je on nadao, pače da je teritorij vatikanske države ostao tako malen na izričitu želju Sv. Oca.

Sveti je Otac mogao dobiti daleko veći teritorij, da je pristao na uslov, da talijanskoj vladi plaća godišnjeg danjka 1 liru. Ali on toga nije htio. On je htio najmanju državu, samo da u njoj bude potpuno slobodan. On je tražio samo toliku državu kolika mu je nužna za uspješno upravljanje s kat. Crkvom. Koliko mu je bilo do svjetske vlasti, vidi se odatle, što je u samom sporazumu zatražio, da stanovnici, koji stanuju u zgradama njegova područja, kroz godinu dana od potpisa sporazuma napuste njegov teritorij. Njegov teritorij obuhvaća tek nekih 400 podanika. Zadovoljan je s minimalnim teritorijem, jer u njemu ima garanciju, da će moći nesmetano vršiti svoju visoku misiju u čovječanstvu.

Ovdje imamo jedan zanimljiv kontrast, da najveći duhovni vladar svijeta vlada s najmanjom temporalnom suverenom državom na zemlji.

4. Internacionalni karakter lateranskog sporazuma.

Pregovori za sklapanje lateranskog sporazuma držali su se u najvećoj tajnosti. Kad je sporazum bio sklopljen i iznešen na javu, nastale su o njemu različite kritike. Po sebi se razumije, da su kritike bile nepovoljnije sa strane onih, kojima nije bilo u interesu, da dođe do izmirenja između Italije i Sv. Stolice, da Sv. Ocu bude povraćena sloboda i ugrabljena prava.

Primjedbe, koje su se iznosile na teret sporazuma, najviše su se činile sa stanovišta internacionalnog prava. Ovaj sporazum, budući sklopljen između kraljevine Italije i Sv. Stolice, nema karaktera internacionalnog zakona, odnosno manjka mu potrebita međunarodna sankcija.

Istina je, da su svi predlozi za riješenje rimskog pitanja tražili ili pretpostavljali sudjelovanje ostalih vlasti pri riješavanju pitanja, kao i njihovo odobrenje. To je pretpostavljao i talijanski ministar predsjednik Orlando u svom razgovoru 1. VI. g. 1919 s ondašnjim tajnikom Kongregacije za vanredne crkvene poslove sada kardinalom Ceretti-jem. Izričito je tražio kardinal državni tajnik Nj. Svetosti Gasparri u 3. i 4. preliminarnoj tački na 26. X. 1926, u pregovorima, koji su doveli do konačnog spora-

zuma. On je pače stavio u dužnost talijanskoj vladi, da još prije nego započnu oficielni pregovori osigura ovo priznanje barem kod europejskih država, s kojima talijanska vlada i Sv. Stolica imadu diplomatske veze. I g. Mussolini u svom govoru od 13 svibnja spominje ovaj predlog kardinala Gasparri-a.

Općenito je dakle bilo mišljenje, da je za riješenje rimskog pitanja potrebito učestvovanje i drugih država. Po našemu mišljenju to nije bilo potrebito, a i razvoj je događaja potvrdio, da bi ovo učestvovanje bilo suvišno.

Prije svega, garancijski zakon, kojim se je rješavalo rimsko pitanje, nije bio nikakav internacionalni ili bilaterarni zakon, nego nutrnji zakon kraljevine Italije; zakon, kojemu protustranka — Sv. Stolica — nikada nije priznala važnosti, s kojim nijesu bili zadovoljni ni njegovi tvorci, pače su ga oni sami rušili. Ovaj zakon, koji je donijela, koji je mogla primjenjivati, tumačiti i modificirati isključivo kraljevina Italija, ostavio je sa stanovišta internacionalnog prava, netaknutu Papinu državu, kao da nije ni postojao. Stoga je Sv. Stolica pri sklapanju sporazuma s pravom stala na stanovištu kao da garancijski zakon nije nikada ni postojao. S druge strane, prelazeć preko njega, kontrahenti se povraćaju u stanje prije njega, odnosno stavljaju se na stanovište, koje je po internacionalnom pravu postojalo sve do sporazuma, jer ga garancijski zakon kao unilateralni nutrnji zakon kraljevine Italije nije promijenio.

Strane države ne samo da nijesu sudjelovale pri donošenju garancijskog zakona, nego ga ni naknadno nijesu odobrile. Istina je, one su se prilagodile novomu stanju, ali to stanje nijesu smatrale definitivno riješenim. Naprotiv, opća je bila želja, da se nezakonito stanje uzakoni i kraljevina Italija sa Sv. Stolicom što prije izmiri. Imale su strane države svoje diplomatske predstavnike kod talijanskog dvora; ali su ih imale i kod Sv. Stolice, Time su htjele kazati, da ne mogu prijeći preko sadanjega stanja, ali da i Sv. Oca smatraju suverenom kao i prije nego mu je oteta država, i zato mu šalju svoje diplomatske predstavnike, a njegove primaju.

Dekan diplomatskog zbora stranih država kod Sv. Stolice, brazilski ambasador Karlo Magalhaes de Azeredo, u svom govoru prigodom službene audiencije diplomatskog zbora, kod Sv. Oca 9. III. t. g. nakon potpisa lateranskog sporazuma, naglasio je, da je Sv. Otac, i ako mu je bila oteta država, ipak ostao suveren

ne samo duhovni nego i temporalni, da su ga takovim strane države smatrale i kao takovu mu slale svoje diplomatske predstavnike. Spomenuo je glasovitog Bismarka, koji u jednom svomu famoznom dokumentu obraćajući se Papi Leonu XIII., nazivlje ga „Sire", htijući mu time kazati, da ga smatra suverenom, neovisnim temporalnim vladarom. To je jedan dokaz više, da pravo stanje prije garancijskog zakona garancijskim zakonom u internacionalnom redu nije bilo promjenjeno.

I ako riješenje rimskog pitanja donosi blagodati čitavom svijetu, odnosno čitav svijet indirektno je njime interesiran; ipak direktno ono je tangiralo samo Sv. Stolicu i kraljevinu Italiju. Dosljedno samo ova dva kompetitora bila bi direktno pozvana, da pristupe njegovu riješenju. S druge strane, pri invaziji talijanske okupatorne vojske na Rim, odnosno pri povredi internacionalnog prava sa strane kraljevine Italije, nikakva strana vlast nije digla svoga glasa protiv ovog nasilja, niti je tekom vremena što učinila, da se nasilje popravi. Time su druge vlasti izgubile pravo, da ih ona dva direktna kompetitora pripuste na pregovore, koji su imali dovesti do njihova izmirenja.

Strane vlasti ne samo da su izgubile pravo sudjelovanja pri rješavanju rimskog pitanja, nego su ga se one indirektno i odrekle. To je bilo uprav pri otimanju Papine države, kad je u javnost bila bačena krilatica „de non interventu", t. j. pri sukobu dviju država ili napadaju jedne na drugu, u spor se ne smije uplićati treća država, nego one dvije imadu stvar međusobno riješiti. Ova krilatica primljena je u međunarodnom životu kao pravno načelo, koga su se vlastodršci u praksi držali samo dotle dok im je bilo u interesu, ali obzirom na Sv. Stolicu to se načelo smatralo nepovrjedivim. Strane su države dakle prepuštale Sv. Stolici i kraljevini Italiji, da međusobno riješe svoj spor, u koji se one nijesu htjele s više razloga miješati, i što one učine, to će se u međunarodnom pravu smatrati pravovaljanim.

Premda s jednog i s drugog razloga strane države nijesu mogle sudjelovati pri rješavanju rimskog spora pitanje je, da li bi ih ova dva kompetitora bila pripustila, sve da su one i željele da prisustvuju. Na temelju načela „de non interventu" to im se moglo s punim pravom uskratiti, pa se one nijesu ni usudivale izrazivati slične želje. Kraljevina Italija, kako se općenito misli, ovu bi želju bez sumnje bila odbila. Što se tiče Sv. Stolice, talijanski su parlamentarci i senatori, prigodom debate o

sporazumu, s ponosom isticali jednu izjavu državnog tajnika Sv. Stolice kardinala Gasparri-ja još za vrijeme rata, da Sv. Stolica riješenje rimskog pitanja ne očekuje od nikoga drugoga nego od kraljevine Italije. Sv. Otac Pijo XI. nije htio da bude štićenik nijedne države, pa nije bio voljan, da ijedna posreduje njemu u prilog, nego je htio da sam uredi spor s onim, koji mu je oteo državu. Istina je, kardinal Gasparri 4 dana prije potpisa sporazuma obavijestio je diplomatske predstavnike stranih država kod S. Stolice o toku pregovora i o predstojećem potpisu sporazuma, a istoga dana je i g. Mussolini o stvari obavijestio i strane poslanike kod Kvirinala. Ali to je bilo — kako je izjavio sam Sv. Otac korizmenim propovjednicima na 11. veljače t. j. istoga dana, a možda i istoga časa kad se je potpisivao sporazum — elementarna dužnost kurtoazije i prijateljstva, a nije se tim nipošto tražilo ni dozvolu ni privolu ni garancije stranih država.

Iz ovoga svega slijedi, da lateranski sporazum ima karakter internacionalnog zakona i da u internacionalnom redu uživa punu pravnu vrijednost, i ako pri njegovu sklapanju nijesu sudjelovale druge vlasti nego Sv. Stolica i kraljevina Italija, niti su ga druge vlasti, osim ovih dviju, potpisale. Ovaj zaključak potvrđuje okolnost, da su sve države, koje imadu prijateljske veze sa Sv. Stolicom, izrazile Sv. Ocu — nakon potpisa sporazuma — svoje čestitke i veselje nad postignutim sporazumom i sretnim riješenjem tako mučnog rimskog pitanja. Time su indirektno priznale međunarodnu pravovaljanost lateranskog sporazuma, i ako je bez njih bio sklopljen. Drugi čini koji su iza sporazuma uslijedili, kao na pr. potpis internacionalnog zakona za pošte i brzojave sa strane Sv. Stolice itd., pokazuju, da je pravno stanje uvedeno lateranskim sporazumom internacionalnog karaktera i da je u internacionalnom redu potpuno priznato.

5. pravne posljedice lateranskog sporazuma.

Pravne su posljedice lateranskog sporazuma dalekosežne, zapravo neprocjenive. Sporazum je neizrecivu korist iskazao Italiji, Sv. Stolici, kat. Crkvi, svima stranim državama i svemu kulturnom i međunarodnom životu.

1. Što se tiče kraljevine Italije, već smo spomenuli, da je činom njezina ujedinjenja ugrožen bio i sam njezin opstanak. Talijanski kralj, ministarstva, parlamenat, senat i sve vlasti bile

su — kako su se negda izražavali viđeniji talijanski državnici kao Karlo di Robilant — *u najmu* kod Sv. Stolice. Na svakoj zgradi, gdje su ovi stanovali, nalažio se je Papin grb, koji je njima i svemu svijetu kazivao, da dotičnici stanuju u tuđoj kući. Ni prijestolnica nije bila njihova, ni kralj im nije bio zakoniti vladar ni sama kraljevina nije bila priznata. Na čelu kraljevine Italije utisnut je bio žig, koji je svima i svakomu davao na znanje, da je ona nezakonito čedo, koje je nastalo nasiljem, koje žive nasiljem, i to nasiljem prema onomu, koji je, kao Namjesnik Kristov, ujedno najsvetija osoba na zemlji. Ovo je stanje jako boljelo svakoga pravoga Talijanca i oni su svi iz dna srca željeli, da se ovoj sramoti talijanskog naroda i države što prije učini kraj — I eto napokon je učinjen. Sv. Otac priznao je kraljevinu Italiju sa savojskom dinastijom na čelu, priznao je Rim talijanskom prijestolnicom, prepustio je talijanskoj državi u vlasništvo i suverenu upravu sav teritorij svoje bivše kraljevine kao i sve zgrade, s kojima je nekoć neovisno raspolagala Sv. Stolica, izuzevši one, koje su lateranskim sporazumom pridržane Sv. Stolici. Ovaj čin morao je proizvesti neizmjernu radost ne samo kod državnika nego i u svemu talijanskom narodu.

Lateranski sporazum proizveo je suviše moralno ili duhovno ujedinjenje talijanskog naroda. To su izjavili prigodom debate o sporazumu više talijanskih državnika, pa i sam kralj Viktor Emanuel III. u prijestolnoj besjedi 20. IV. t. g., kad je rekao, da je izmirenje sa Sv. Stolicom činilo da iščezne svaka neugodnost za savijesti, ostvarilo potpuno jedinstvo domovine, jedinstvo ne samo teritorija nego i duhova. Pa je dodao, da su poslanici sigurno shvatili ekscepcionalnu historičnu važnost ovog izmirenja. Usljed otimanja Papine države, razumljivo je, da sva crkovna i državna vlast nisu mogle zauzimati prijateljski stav, raditi složnim silama i upotrebiti sve snage za dobrobit domovine. Ali ni katoličkim laicima nije bilo dozvoljeno, da sudjeluju u državnim poslovima i morali su se sve do u zadnje vrijeme uzdržavati od stanovitih državnih službа. Razumljivo je, da je radi toga i savijest pojedinih vjernika i sama država silno trpjela. Sveta je Stolica s ovim zabranama htjela prisiliti one, kojih se ticalo, neka povrate njezina prava i što prije riješe rimsko pitanje. Ali eto napokon iščezava i ta zapreka. Savjesti su oslobođene jedne neugodnosti, domovina je ujedinjena, jer je dobila i nekadanju državu Sv. Stolice, a svi pozvani faktori mogu da združenim si-

lama porade za dobrobit otadžbine.

2. I u internacionalnom pogledu lateranski je sporazum uzrokom velikog veselja. Prije svega odstranio je zapletaj, koji je bio jedan od najneugodnijih u međunarodnom životu. Nijedna strana država nije mogla iskazati simpatije ili doći u uži dodir s jednom od ovih dviju stranaka, a da ne strepi, da će se zamjeriti ili povrijediti osjetljivost druge.

Svaka je strana država, kad je htjela da uredi svoje odnošaje s kat. Crkvom, željela, da može pregovarati sa Sv. Ocem slobodnim i potpuno neovisnim. Ta mu je sloboda i neovisnost sada povraćena, pa države mogu s njim bez bojazni stupati u pregovore.

3. I Svetoj je Stolici lateranski sporazum donio neprocjenive koristi. Najprije ju je oslobodio kompetitora, koji joj je mogao biti pogibeljan, jer je raspolagao fizičkom silom, koje Sv. Stolica nije imala. Ovaj ju je kompetitor neosporno priznao suverenom u potpunom značenju te riječi, dočim joj je dosada to nijekao iz straha da ne izgubi vlastiti suverenitet, koji je htio sagraditi na razvalinama njezina suvereniteta. Ovaj kompetitor, dosadašnji njezin glavni neprijatelj, sada je postao njezinim najboljim prijateljem i svoje zakonodavstvo i svoju fizičku silu stavio je njoj, za slučaj potrebe, na raspolaganje. Kao odštetu za materijalna dobra, koja mu je ona prepustila, isplaćuje on njoj 750 milijona lira i obvezuje se na daljnu milijardu lira s 5% dobitka: odšteta dakako neznatna prama onomu, što Sv. Stolica ostavlja kraljevini Italiji, ali ipak dobro došla.

Sv. Stolica može sada da nesmetano upravlja, s kat. Crkvom, a i vjernici cijelog svijeta mogu da se njoj bez zapreke utječu i s njom opće. Svak može također da dolazi u dodir s talijanskim državnim institucijama bez straha da će time opteretiti svoju savijest ili povrijediti osjetljivost crkvenih krugova.

4. Posebnu blagodat donio je lateranski sporazum kat. Crkvi u Italiji. Sv. Otac nikako nije htio da se riješi rimsko pitanje, a da se u isti mah ne riješi pitanje odnošaja Crkve i države u Italiji, odnosno htio je da donošenjem sporazuma bude donešen i konkordat. U tomu je uspio. Konkordat je pak jedan od najboljih, što su se dosad uopće sklopili, a svakako je najbolji od svih sklopljenih u posljednje doba. On se najviše približava općem zakonodavstvu kat. Crkve. Kraljevina Italija morala je izmijeniti velik dio svojih zakona, da ih prilagodi ustanovama

konkordata. U glavnom su tri tačke konkordata, koje duboko mijenjaju karakter institucija i zakonodavstva talijanskog. Prva tačka odnosi se na priznanje pravne personalnosti crkvenih bića i redovničkih zadruga, čega dosada nije bilo; ukida *placet* odredbama crkvenih vlasti, *exsequatur* pri imenovanju crkvenih poglavara; ukida se kraljevski patronat i regalija; dokida se civilna uprava pojedinih svetišta, a uvodi se crkvena. Druga tačka priznaje Katoličku Akciju kao sudjelovanje svjetovnjaka na religioznom djelovanju Crkve. Ovoga nema u nijednomu dosadašnjem konkordatu. Treća tačka priznaje Sakramenat ženidbe prema propisima Crkve sa svim građanskim učincima.

Ima još i drugih veoma vrijednih ustanova ovog konkordata. Preko njih prelazimo, jer bi nas odvelo izvan predmeta Ali jednom riječju moramo priznati, da ovaj konkordat i kraljevini Italiji i talijanskim katolicima služi na ponos i da je on koliko za kat. Crkvu toliko za kraljevinu Italiju od neprocjenive vrijednosti.

6. Zaključak.

Dignuto je dakle s dnevnog reda rimsko pitanje. Sretno je riješen spor, koji je zadavao toliko brige kraljevini Italije i Sv. Stolici, a neugodnosti katolicima svega svijeta kao i državama, koje su imale prijateljske veze sa Sv. Stolicom.

Odmah nakon potpisa sporazuma počeli su zavidnici govoriti o pobjednicima i pobijeđenima. Sam se g. Mussolini ogradio proti ovim neozbiljnim glasovima rekavši na prvoj petgodišnjoj skupštini svoga režima: „Djetinjski je govoriti o pobjednicima i pobijeđenima; neka se govori o apsolutnoj pravičnosti sporazuma". Ali i drugi su tvrdili, da je Sv. Otac vrlo mnogo popustio, da g. Mussolini ne će održati riječi itd. Mi pak tvrdimo: i jedna i druga strana dobila je preko svakog očekivanja. Zašto? — G. Mussolini je nastojao, da što više dobije u materijalnom pogledu, t. j. što više teritorija negdašnje Papine države i zato je do skrajnosti popuštao u duhovnom pogledu. Sv. Otac pak je nastojao, da što više dobije u duhovnom pogledu; stoga je do skrajnosti popuštao u materijalnom pogledu. Vođeni ovim načelom sklopili su sporazum, koji je potpuno zadovoljio obe stranke, koji je predmet udivljenja a ujedno i zavisti svih interesiranih i neinteresiranih faktora.

Neki su govornici, prigodom debate o konkordatu i spora-

zumu, pripomenuli u zgodnoj formi g. Mussolini-ju, da nije shvatio svih dalekosežnih posljedica pojedinih stavaka konkordata. Moguće; jer drukčije ne možemo razumjeti nekih njegovih naknadnih izraza i čina. Ali ipak vjerujemo, da ni ponos g. Mussolini-ja ni svijest talijanskog naroda ne će dozvoliti, da se lako gaze najsvetije obveze, koje im služe samo na čast. Uvjereni smo također, da lateranski sporazum stvara novu eru sretnije budućnosti talijanskog naroda i države kao i kat. Crkve u Italiji.

Benigar Dr. fra Aleksa - Rim.

Sv. Maksim i vrhovno Papino poglavarstvo u crkvi.

SUMMARIUM. — *S. Maximus Confessor et primatus Romani Pontificis.* — Maximus Confessor pro libertate Ecclesiae Christi a potestate civili egregie certavit, in quo certamine martyrium passus est. Iste Christi Confessor formam Ecclesiae monarchicam concretam esse docet in persona Petri eiusque successorum Romanorum Pontificum. Romanus Pontifex habet supremum et infallibile magisterium super universam Ecclesiam. Apud ipsum est suprema potestas jurisdictionis in rebus fidei. Virtute huius magisterii Romanus Pontifex est principium unitatis in Ecclesia, utpote qui omnes particulares ecclesias eorumque fideles unificat in unam magnam Dei familiam super terram. Sanctus Confessor est etiam strenuus defensor Ecclesiae Romanae adversus impugnationes aliquorum Graecorum. Nullius momenti est objectio Sanctum Confessorem adhaesisse systemati pentarchico vel Romanos Pontifices sic extollere ratione longae in Urbe commorationis.

Nauka, da je sv. Petar apostol bio od Krista postavljen glavarom čitave Crkve i da je rimski biskup kao njegov nasljednik pobaštinio tu prednost i povlasticu, danas je od neprevarljivog učiteljstva Crkve definirana kao Bogom objavljena. I ako u prijašnjim vjekovima nije bila izričito definirana, nije zato bila nepoznata. Učeni naš franjevac O. Ivan Marković vanrednom ustrpljivošću sabrao je iz spisa Otaca i crkvenih pisaca kroz prva 8 stoljeća svjedočanstva za tu istinu te ih sistematskim redom objelodanio u knjizi „Papino poglavarstvo u Crkvi za prvih osam vjekova" (Zagreb 1883.). Među svjedočanstvima tih Otaca i pisaca od ne male važnosti jest svjedočanstvo sv. Maksima priznavaoca. O. Marković njegova svjedočanstva prikazuje u gore navedenom djelu na str. 216—221, no ne iscrpivo. Slično prikazuje izjave Svečeve Venance Grumel u „L'Union des Eglises" (1927, str. 295—301) pod naslovom „Saint Maxime, le Confesseur, témoin de la primauté Romaine". Budući da su ta svjedočanstva velikog istočnog kristološkog bogoslova i mučenika pravovjerja i među katoličkim bogoslovima kao i istočnom našom braćom sjedinjenima i nesjedinjenima premalo poznata, a ipak tako važna, sabrali smo čitajući sva djela Svečeva njegove izjave i po-

datke, koji se odnose na vjersku istinu o vrhovnoj upravi Crkve Kristove. Te izjave i podatke nastojali smo uokviriti u povjesne događaje, da čim vjernije prikažu njihovu vrijednost. Pa ako taj kratki prikaz časne predaje produbi vjersko uvjerenje katoličkih čitalaca a nesjedinjenom čitaocu pomogne do uvjerenja, da katolička nauka o papinoj vrhovnoj vlasti nad Crkvom nije ništa drugo već izražaj onoga, što je čitav Istok prije velikog Fotijevog crkvenog raskola priznavao i vjerovao, bit će njegov pisac, kome je dano, da ga je u prijestolnici Petrova nasljednika, u Vječnom Gradu mogao napisati, sretan, da barem tim načinom može nešto poraditi u apostolatu vjernosti rimske.

Iz života sv. Maksima.[1]

Rođen u Carigradu oko 580. od drevne ugledne plemićke obitelji već za rana sav se dade na nauku. U naukama tadanjeg vremena — gramatika, retorika, filozofija — posebno se istaknu u potonjoj nadmašivši sve svoje drugove. 610 stupi u javni život kao glavni tajnik cara Heraklija sa izgledom u sjajnu svjetsku karieru. Baštinivši duh sklon na pobožnost i vidjevši pogibli dvorskoga života, osobito od kako je monoteletsko krivovjerje počelo širiti svoje dimenzije, povuče se u samostan u Krizopolis (Skutari) i posta monah. Kratko vrijeme nakon toga spominju ga povjesni dokumenti. kao samostanskoga poglavara. Sv. Maksim doskora uvidi, da mu je nemoguće u sijelu cara uspješno braniti pravovjerje protiv monotoletizma; ostavi stoga Carigrad. 633. brani katoličku nauku o dvjema voljama u Kristu zajedno sa sv. Sofronijem, biskupom jeruzalemskim, u Aleksandriji protiv ondašnjeg biskupa Cira, koji je sklopio sa severijancima monoteletski savez. 645. održi znamenitu disputu sa monoteletskim carigradskim patrijarhom Pirhom, koji se odreče zablude, ali kratko vrijeme iza toga u Raveni opet se „vrati na bljuvotinu". Na poticaj njegov bi monoteletizam osuđen na više afričkih sinoda kao i na rimskoj (649.) pod predsjedanjem pape sv. Martina I. Na toj bi sinodi osuđen i typos cara Konstansa II. izdan 648.,

[1] S. Maximi vita et certamen. MG 90, col. 68—109. — La vie de S. Maxime le Confesseur et ses recensions, dans Analecta Bollandiana tom. XLVI. (1928.) 1—49. — Krumbacher K., Geschichte der byzant. Litteratur von Justinian bis z. Ende des oström. Reiches? München, 1897., str. 61 sl. — Buchberger M, Kirchl. Handlexikon, Freiburg in Br. 1912. II. — Bardenhewer, Patrologie 3 izd. 497 ss.

kojim isti car zabranjivaše raspravljati o dvjema ili o jednoj volji u Kristu. Zbog toga dade car Konstans III po svome ekzarhu u Raveni Kaliopu uhvatiti papu sv. Martina, sv. Maksima sa obojicom njegovih učenika (dvojicom Anastazija). Nakon preslušavanja Papa bi zlostavljen u Carigradu i prognan u Kerzones, a Maksim rastavljen od svojih učenika i izgnan u Bizu u Trakiji. U progonstvu održi sv. Maksim disputu sa cezaropapističkim C. Teodozijem i konzulima Paulom i Teodozijem. Neslomivog u pravovjerju osudi carigradska sinoda 662, i nakon što bi mu izrezan jezik i odsječena desna ruka bi po drugi put prognan u Laziku, gdje nakon kratka vremena preminu.

Sv. Maksim najveći je među istočnim Ocima u periodi dekadencije patrističke literature. U borbi protiv monoteletizma namijenila mu je Božja Providnost ulogu braniča čiste kristološke nauke. Sa sv. papom Martinom i Sofronijem jeruzalemskim bio je u VII. stoljeću stup prave vjere. Kao pisac bijaše plodan; u filizofiji eklektik, a u bogosloviji dialektik, polemik i mistik. Uslijed velikog ugleda, koga je uživao, zasjecao je duboko u savremeni crkveni život, učenim spisima svojim uplivao je na zapadnu školastiku srednjega vijeka, a junačkim mučeništvom na istočno monaštvo poznijeg doba.

Primat sv. Petra.

Obećanje Gospodnje dano sv. Petru, da ni vrata pakla ne će nadvladati Crkvu na njemu sazidanu,[2] shvaća Maksim kao obećanje podjeljenja primacijalne vlasti i neprevarljivog učiteljstva u Crkvi.[3] Doduše nigdje o podjeljenju te vlasti izričito ne govori, ali ga predmjeva, kad prikazuje sv. Petra kao poglavara ostalih apostola. U svome spisu naime na Thalasija rješava poteškoću, zašto je trebao Petar posebno objavljenje Božje u stvari stotnika Kornelija, kad je Gospod i onako dao apostolima izričiti nalog, da uče sve narode, te zašto su se apostoli s Petrom u Jeruzalemu glede krštenja Kornelijeva prepirali.[4] Svetac ističe, da je doduše u Gospodnjem nalogu bila uključena i pouka pogana, ali nije bilo jasno izrečeno, da pogani mogu biti primljeni u Crkvu i bez obdržavanja mojsijeva ceremonijalnog zakona, što ni Petar ni apostoli nisu znali te se zato prepirali s njime,

[2] Mat. 16, 18.
[3] Ex ep. Romae scripta, MG. 91. col. 140 A.
[4] Prispodobi Mat. 28, 19; Djela ap. 10, 11; 11, 1 sl.

dok im nije rastumačio objavu. Petar je pako trebao da bude posebice od Boga podučen, jer je morao kao *službom pretpostavljen ostalima*, koji su primili Gospodnji nalog naučavanja, podučiti ih što imadu naučavati.[5]

I pridjevci, koje daje Maksim sv. Petru pokazuju, da ga je smatrao poglavarom ostalih apostola. Nazivlje ga poglavicom[6], prvakom[7] vođom apostola,[8] najvišim među njima,[9] glavom njihovom.[10]

U odnošaju pako spram čitavog tijela Crkve rabi Maksim metaforu Gospodnju nazivljući sv. Petra velikim temeljem Crkve.[11]

Sv. Maksim i primat Rimskog Biskupa.

Nastaje pitanje, gdje je nasljednik Petrov u toj vlasti. Borbe s monoteletima dale su povod sv. Maksimu, da je prstom pokazao na biskupa rimskog kao božanskim pravom nasljednika sv. Petra u primacijalnoj vlasti.

Kada je monoteleta Pirho bio skinut zbog političkih razloga s carigradskog dostojanstva, trudio se svim silama, da bude opet uspostavljen. U tu je svrhu nastojao predobiti za sebe ugledne muževe u bizantinskom carstvu, među ostalima i sv. Maksima. Za posrednika uze senatora Petra, muža pravovjerna i vanredno ugledna[12] Petar se doista zauzme za Pirha napisavši preporučno pismo na sv. Maksima i umoli ga, da stupi s Pirhom opet u crkvenu zajednicu. U odgovoru svome piše mu Svetac, da ga je osobno htio posjetiti, da ga osvjedoči o krivovjerju Pirha i njegovih pristaša, ali se je to bojao učiniti, da ne prestupi crkvene propise „čineći to *mimo volje Sv. Stolice apostolskih muževa, koji dobro upravljaju sveopćom zajednicom katoličke Crkve i redovitim putem očituju predaju prema Božjem zakonu*". Nasta-

[5] Quest. XXVII. ad Thalass., MG 90 col. 352 sl. (... *καὶ διὰ τοῦτο, τῆς του προτάξαντος ἔχρηζον ἐφ' ἑκάστῳ λόγῳ διδαχῆς, οἱ ταύτην πιστευθέντες τὴν διακονίαν.*)

[6] *ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος* (Acta, MG 90. col. 149 C).

[7] *ὁ τῶν ἀποστόλων ἔξαρχος Πέτρος ὁ πανάγιος* (Quest. 27. ad Tharlass. MG 90. col. 352. C).

[8] *ἡ τῶν ἀποστόλων ἀκρότης Πέτρος ὁ πανένδοξος* (ibd. col. 356. B.).

[9] *ὁ τῶν ἀποστόλων ἀκρότατος Πέτρος* (ibd. qu. 59, col. 609. D).

[10] *Πέτρος ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων* (ibd. qu. 61. col. 637. D).

[11] *ἡ μεγάλη τῆς Ἐκκλησίας κρηπὶς Πέτρος ὁ πανάγιος* (ibd.

[12] Prispodobi bilješku u MG 91. col. 509.

vljajući dalje ističe, kako je *ektesis* zapravo djelo Sergija i Pirha, što je i sâm car Heraklije priznao na svoju ispriku u listu na papu Ivana „Smješno je pako, dapače da se pravo izrazimo plača je vrijedno i dokaz ujedno njihove drzovitosti, što se nisu ustručavali drzovito lagati protiv same apostolske stolice, te se s obzirom na *ektesis* pozivlju na velikoga Honorija, kano da slijede njegove upute ili kano da su od njega primili kakav dekret i time zavaravaju ostale pozivljujući se *u zadjevi vjere na najveći ugled*. Tko ih je nagovarao, da to tako drzovito i tako dugc čine? Zar možda Sofronije? Tà koja crkva i koji od bogoljubnih i pravovjernih biskupa ih nije zaklinjao, da se kane krivovjerja? Eno Arkadije čak umirući i predajući duh Bogu nije prestao ih zaklinjati?

A šta je propustio muž Božji Honorije da čini, kao i njegov nasljednik časni starac Severin i za njim bogoljubni Ivan? Konačno zar je propustio zaklinjati ih njegova Svetost papa, koji danas vlada? Zar nije čitav Istok i Zapad jednako koli Boga suzama, jadikovkama, prošnjama i molbama, toli ove listovima molio? No Bog je zaista dopustio vjeru ovih svetih muževa i *po njoj uščuvao kroz vjekove uzajamnu predaju*. Ako rimska Stolica opakog Pirha zbog krivovjerja ne će da pozna očito je, da svaki onaj, koji osuđuje one, koji su Pirha osudili, osuđuje *rimsku, t. j. katoličku Crkvu*. Ne ću ni da spominjem, da time i sama sebe osuđuje. A tako i onaj, koji je u zajednici sa rimskom Stolicom opći i s katoličkom Crkvom Božjom. Molim te dakle, Gospodine, naloži svima, da ne zovu Pirha „presvetim", budući da to crkveni zakoni ne dopuštaju. Koji se naime svojevoljno odcijepio od kat. Crkve, taj je ispao od svake svetosti. Koji je osuđen od apostolske rimske stolice i odbačen ne može biti imenovan nikakvom hvalom, sve dok se k njoj zapravo Gospodinu Bogu našemu ne obrati i od nje ne bude primljen, položenjem pravovjerne vjeroispovijesti, kojom prima posvećenje i naslov svet. Ne će li dakle Pirho, da bude krivovjerac ili da ga se takvim zove, neka ne zadovolji ovome ili onome, jer je to i suvišno i nerazborito, jer kao što su svi o njemu smućeni, ako se je jedan samo o njemu smutio, tako i ako se jednome dade zadovoljština, dana je i svima. Neka se dakle požuri da zadovolji Rimskoj Stolici. Ako njoj dade zadovoljštinu, sigurno je, da će ga svi posvuda smatrati bogoljubnim i pravovjernim. Uzalud samo govori, koji misli, da meni treba

takve preporučiti, a ne daje zadovoljštinu *njegovoj Svetosti Papi presv. rimske Crkve*, t. j. Stolici apostolskoj, koja je primila od same utjelovljene Riječi kao i od svih svetih sinoda prema sv. kanonima općenitu vlast, ugled i moć vezati i razriješavati nad svih crkvama, koje su po čitavome svijetu. S njome naime veže i razrješava i na nebesima Riječ, koja vlada nad nebeskim knezovima. Ako naime želi drugima dati zadovoljštinu, a ne sv. rimskom Papi, čini nešto slična onome, koji okrivljen možda zbog ubivstva ili drugog kojega zločina, želi se nedužnim pokazati ne sucu, već drugim privatnim osobama, koji ne imadu vlast da ga od krivnje oslobode".[13]

Po svoj prilici na temelju toga odgovora podvrgao se ekspatr. Pirho javnoj disputi sa sv. Maksimom u sjevernoj Africi pred afričkim prefektom Gregorijem i brojnim biskupima. Pirho nastojao je obraniti i razlozima iz razuma i predaje potkrijepiti novu monoteletsku zabludu konačno htio je i dokazati razboritost i opravdanost „typosa". Svetac je sve njegove dokaze oprovrgao dokazavši, da djelovanje a isto tako i htijenje jest vlastitost naravi a ne osobe, raščinio izjave predaje i dokazao grješnost šutnje u tim stvarima vjere. Priznavši konačno Pirho, da je skroz krivo bilo u kojem smislu govoriti o jednom djelovanju i volji u Krstu zamoli M., da njega i predšasnika njegova Sergija od te zablude odriješi, jer su je iz neznanja zastupali, i neka mu označi način kako da se to krivovjerje odstrani a da se ne uništi ugled njegov i Sergijev. Maksim odgovori: „Nema drugog načina već da se te krive nauke osude ne spominjući imena". No Pirho mu prigovori: „Ako se to učini, osudit će se i Sergije i sinoda, koju je on sâm kao patr. održao". Maksim se čudio, kako može Pirho nazivati sinodom, koja nije održana prema crkvenim zakonima i kanonima o obdržavanju sinode. Jer niti je bila izdana enciklika u sporazumu s ostalim patriarhima, niti je bilo mjesto niti dan za održanje sinode određen. Biskupi nisu imali preporučna pisma od metropolita, niti ovi od patriarha. Niti su patriarsi poslali listove niti svoje delegate. Pirho svladan izjavi se spremnim učiniti, što je Maksim svjetovao i zamoli, da smije u Rim, ondje posjetiti grobove prvaka apoštolskih, a zatim uočiti se s papom i njemu predati spis, u ko-

[13] Ep. ad Petr. ill. MG 91 .col. 141. sl.

jem osuduje svoje zablude. Maksim dodaje čitavoj svojoj relaciji o toj disputi još i slijedecu primjedbu: „Kad je dakle Pirho s nama došao u ovaj sjajni grad (Rim), ispunio je svoje obećanje, osudi zablude bezbožne *ektesis* i sjedini se sa sv. kat. i ap. Crkvom nakon što je položio pravovjernu vjeroispovijest.[14]

Taj list je sjajan dokumenat za priznavanje papinog primata nad čitavom Crkvom na Istoku. Šteta je, što čitav list nije sačuvan, i što se odlomci samo u latinskom prijevodu nalaze, koji je mjestimično nerazumljiv. U tome listu ističe Svetac slijedeće:

1. Rimski biskup jest neprevarljivi *vrhovni učitelj vjere i svjedok predaje*, jer po Božjoj odredbi na njega spada redovitim putem očitovati predaju. Bog nadalje posebnim načinom bdije nad vjerom rimskog biskupa, da po njoj usčuva kroz vjekove uzajamnu predaju.

2. Stoga i *vrhovni sud u vjerskim stvarima pripada* papi, pak se stoga u tim pitanjima na njega obraćaju sa svih strana kršć. svijeta. Pa prema tome bez njegove dozvole nije dopušteno stupati u zajednicu s krivovjercima. Pravo pako krivovjerce osuditi i odriješiti ih od krivnje krivovjerstva spada na papu.

3. Papa svojim položajem u Crkvi, t. j. vrhovnim učiteljstvom i vlašću jest *princip* jedinstva u Crkvi, po kojem su sve crkve jedna velika katolička ili općenita Crkva, ako stoje s njime u općenju. Prekinu li općenje s njime, prekinuše ga s principom crkvenog jedinstva, pak stoga i sa jednom velikom katoličkom Crkvom. Povrijedi li tko njega krivom naukom, povrijedi čitavu Crkvu, kojoj opet jedino tako može dati zadovoljštinu, da istu dade njemu.

4. Te povlastice nije primila Rimska Stolica možda tijekom vremena priznajem ili ustupanjem vlastitih prava pojedinih biskupa, već ih je *primila od samoga Krista*, što su priznale i sinode crkvene.

5. Protivnici Maksimovi — monotelete — ne protive se ništo ovim tvrdnjama. Car Heraklije smatra nužnim, da se pred papom ispriča radi *ektesis*. Monotelete isti, da se zaštite, pozivlju se na ugled rimskih papa, posebice Honorija. Sâm Pirho ne smatra prevelikim zahtjevom niti ništa neobičnim, da se pred papom odreče svojih zabluda, što je doista i učinio, i ako je kasnije opet upao u istu zabludu.

[14] Disputatio cum Pyrrho, MG 91. col. 352 str.

Još je jedan važan list Maksimov, koji je nažalost isto tako samo u odlomku sačuvan, jer u njemu ističe iste misli o vrhovnom učiteljstvu u Crkvi, koje je i istakao četiri stoljeća prije njega sv. Irenej. Navađamo stoga taj odlomak u cjelosti: „Sa svih krajeva zemlje pravovjerni gledaju uperenim očima na presv. rimsku Crkvu, na njezinu vjeroispovijest i vjeru kao u sunce vječnog svijetla očekujući od nje sjevajući se sjaj dogmi pobaštinjenih od Otaca i Svetih te jasno i bogoljubno izloženih po šest sinodama Bogom nadahnutim, koje su i izdale posve jasnu vjeroispovijest. Kada je naime od početka k nama sašla Riječ, koja je tijelo postala, dobile su sve kršćanske crkve gdje god se one nalazile kao čvrstu podlogu i temelj najveću Crkvu, koja se ondje (t. j. u Rimu) nalazi, koju prema obećanju Spasiteljevu nisu nadvladala vrata pakla, jer posjeduje ključeve prave vjere i ispovijesti u njega te otvara prirodnu i jedinu bogoljubnost onima, koji k njoj s počitanjem pristupaju, zatvara pako i uništava svaka krivovjerska usta, koja s visoka navještaju bezakonje".[15]

Dvije metafore ovdje rabi sv. Maksim za obrazloženje istine o vrhovnoj vlasti u Crkvi. U prvoj prispodablja učiteljstvo rimske Crkve, t. j. njezinog biskupa žarkome suncu. Kao što su u suncu sakupljene sve zrake svijetla kao u žarištu, iz koga se onda na sve strane šire zrake svijetla, tako su isto u rimskoj Crkvi sabrane sve vjerske dogme predajom zajamčene, koja onda učiteljstvom svojim naučava čitav svijet sipajući tako rekavši zrake istine na sve strane, koje primaju svi vjernici čitavog svijeta napetom pozornošću.

U drugoj rabi metaforu Gospodnju, gdje isti prispodablja Crkvu svoju zgradi, koja počiva na čvrstom i stalnom temelju — velevlasti Petrovoj, koja zakonito prolazi na njegove nasljednike na rimskoj biskupskoj stolici. Pa prema tome je rimska Crkva svojom vlašću temelj čitave Crkve. Rimska stolica nikada nije bila okaljana krivovjerjem niti može biti, jer posjeduje ključeve prave vjere.

Sv. Maksim brani Rim.

Sv. Maksim je još u raznim drugim zgodama isticao vlast rimske biskupske stolice, no najvećma sveopću učiteljsku vlast kao stup prave vjere, t. j. povlasticu neprevarljivosti u naučavanju No monoteleti uperili su svoje strijele upravo na tu učiteljsku

[15] Ex ep. Romae scripta. MG. 91. col. 137 sg.

vlast rimskih biskupa želeći ih prikazati sumišljenicima u svojim zabludama. Sv. Maksim našao se tim njihovim postupkom potaknut, da obrani pravovjerje pape i da prikaže kako ogovarati i ocrniti rimsku crkvu t. j. njezinog pastira je veliki zločin.[16]

Dvije zgode su se pružile Svecu, da je ustao na obranu povlastice neprevarljivosti papa: prva bijaše sablažnjenje carigradana nad rimskim sinodičkim pismom, u kome se tvrdi, da Duh Sv. proizlazi i iz Sina, a druga bijaše znamenito pismo pape Honorija na carigradskog patriarka Sergija o jednoj volji u Kristu.

Oko god. 650. napisao je papa Martin I. sinodičko pismo, o kome su se carigradski monotelete spotakli kao da nauča krivu nauku. Bile su to dvije točke: prvo što se u njemu izriče, da Duh Sv. proizlazi i iz Sina, drugo što se veli, da je Gospodin i kao čovjek bio bez istočnog grijeha. Spotakli su se pako u Carigradu zbog toga, jer je prevodioc latinski izraz „procedit" preveo na grčki sa *ἐκπορεύεσθαι* koji imade u grčkom jeziku uži smisao. Grčki sv. Oci promatrali su naime tri božanske osobe presv. Trojstva ne s obzirom na posjedovanje jedne te iste biti kako su to na zapadu činili pod vodstvom sv. Augustina, već s obzirom na red saopćenja iste.

Budući da je Bog Otac onaj, iz koga praizlaze ostale božanske osobe, Sin vječnim rađanjem, a Duh Sv. spiracijom, ali koju saopćuje i Sinu, nazivahu ga *αἰτία* ili *ἀρχή* t. j. principium principale. A proizlaženje Duha Sv. iz Oca kao iz takva označivahu ili imenicom *ἐκπόρευσις* ili glagolom *ἐκπορεύεσθαι*, dočim proizlaženje Duha Sv. iz Sina nikada ne označivahu ovim izrazima, već glagolom *προϊέναι* koji je označivao proizlaženje iz onoga, koji od Oca prima bit, da je saopći Duhu Sv. Imajući pred očima ovaj različiti način shvaćanja i izraze jedne te iste vjerske istine na Istoku i Zapadu laglje će se shvatiti apologija sv. Maksima rimskog pape u pismu na Marina, svećenika na Cipru. „Znadu naime (t. j. Rimljani), veli Svetac, da i Sin i Duh Sv. imadu jedan princip (*ἀιτία*) t. j. Oca, Sin rađanjem, Duh Sv. pako proishođenjem *κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν* No izrazuju se zato tako, da označe, da Duh Sv. proizlazi preko Sina (*δι' αυτοῦ προϊένα* i ima jednu te istu substanciju s njime".[17]

Uostalom zamolio je sv. Maksim po želji Marina u Rimu,

[16] Ep. ad Petr. illustr. MG. 91. col. 143. A.
[17] Ep. ad Marimum. MG. col. 133. D sg.

da se ne služe takvim izrazima, koje bi mogli drugi zlorabiti. No dvoji, da će slijediti njegov savjet, jer se običavaju tako izražavati, i jer se u drugom jeziku ne mogu tako točno izraziti kao u svojem. Na drugi prigovor Carigrađana protiv čistoće vjere Rimljana ne će Maksim da se osvrće, budući da u toj točki ne trebaju obranu. Tom obranom čistoće vjere rimskog biskupa stao je sv. Maksim na put daljnjem objedinjavanju. Način pako kako je Maksim dokazao, da formula Latina (Sp. S. procedit ex Patre et Filio) isto znači kao i grčka (ἐκΠατρὸς διὰ τοῦ Ὑιοῦ) za značenje relacije treće bož. osobe spram prve i druge izmirio je na florent. saboru istočnu sa zapadnom Crkvom, te bi primljen od Palame i istoga Marka efeškog.[18]

Druga zgoda stupiti na branik neprevarljivosti ili kako je Maksim izricao ortodoksije papine pružile su mu osvade monoteleta Sergija i Pirha, koji nastojahu prikazati papu Honorija na temelju lista njegova na patrijarhu Sergija istoga mišljenja s obzirom na jednu volju i djelovanje u Kristu.

Gore smo već naveli list sv. Maksima senatoru Petru, u kojemu oštro kudi drzovitost monoteleta, što su se usudili prikazati papu Honorija kano da je s njima istoga mnijenja. Ta energija sv. Maksima došla je još bolje do izražaja u samoj disputi, koju je održao 645. u sjevernoj Africi sa Pirhom. U tijesnac natjeran Pirho od Maksima prizna, da ne može biti govora o jednoj volji u Krstu, ali iznesao je novu poteškoću te ga zapita:

„A kako je Vigilije, koji je tada bio rimski biskup spis Mene carigradskog biskupa, poprimio u sjednici pred carem i senatom, u kojemu se tvrdilo da je Krst imao jednu volju?"

Maksim će mu na to: „Kako se vi, koji ste patriarha, usuđujete lagati? Koji je prije tebe bio biskup (Sergije) veli u listu na Honorija: „Spis je bio sastavljen, ali ne izdan niti predan". Ti pako u svome listu na papu Ivana si rekao: da je bio izdan i predan. Kome ćemo dakle vjerovati, tebi ili tvome predšasniku? Nije moguće, da obojica istinu govorite."

Pirho: Zar je tako pisao moj predšasnik?

Maks: Upravo tako.

Pirh: Ako se s Vigilijem stvar tako ima, a što ćeš kazati o Honoriju, koji je u listu na moga predšasnika otvoreno pisao o jednoj volji Gospodina našega Isusa Krista?

[18] Denzinger, Enchiridion sumbolorum. Friubrgi. 1928. n. 691.

M.: Koji je vrijedan tumač tog pisma, onaj, koji ju je pisao u ime Honorijevo, koji još živi i svojim krepostima i pravom vjerom rasvijetljuje Zapad, ili oni, koji u Carigradu govore ono, što im na pamet dođe?

P.: E svakako onaj, koji ju je sastavio.

M.: Taj dakle pišući u ime pape Ivana caru Konstantinu (sinu Heraklija) o tome listu veli: „Govorimo o jednoj volji u Gospodinu ne s obzirom na njegovu čovječju i božju narav, već samo na čovječju narav. Budući da je Sergije pisao, da neki govore o dvima voljama sebi protivnim u Krstu, odgovorio mu je: mi držimo, „da je Krst imao jednu, a ne dvije sebi oprečne volje, volju naime tijela i duha, kao što mi imademo poslije grijeha, već samo jednu, kojom je njegova čovječja narav snabdjevena". Dokaz pako, da je doista tako mislio leži u tom, što spominje pût i uda, što se ne može primijeniti na njegovu božansku narav. Zatim pako da predusretne prigovoru veli: „Ako bi pako tkogod kazao: a zašto ne spominjete njegovu bož. narav, kad već radite o njegovoj čovječjoj naravi? Odgovaramo najprije, da je odgovorio na stavljeni mu upit; zatim kao u svemu tako i ovdje slijedili smo primjer Sv. Pisma, koje kadkada govori o njegovom božanstvu, na pr. kad veli Apostol: Krist Božja krepost i mudrost, a kadkada opet jedino o čovječanstvu njegovom, tako n. pr. kad veli: što je ludo pred Bogom, većma je mudro ljudima; i što je slabo pred Bogom, jače je u očima ljudi". (Disputatio cum Pyrrho, MG 91. col. 328 sq.).

U istom smislu brani učiteljsku neprevarljivost pape Honorija u listu na svećenika Marina protiv istoj osvadi tumačeći pravi smisao izraza, kojima se papa služio u listu na patrijarha Sergija. Ističe u njemu kako Honorije nije poricao u Kristu dvije volje. Pače i kad piše o jednoj volji time samo povlađuje kat. nauci, jer ne isključuje njegovu naravsku čovječju volju, već tvrdi, da je i njegovo začeće i rođenje bilo bez ikakve primjese putene volje. Pak stoga je Krist poprimio od preč. Djevice Marije našu ljudsku narav ne takovu, koja se protivi zakonu uma, već čistu od požudne volje; ali to nipošto ne isključuje njegovu naravsku čovječju volju uz božansku, istoj posve i u svemu sukladnu. Da je pak Honorije doista tako shvaćao i mislio dokazuje papinski pisar opat Ivan, koji je isti list u latinskom jeziku sastavio.[19]

[19] Ep. ad Marin. MG 91. col. 237—245.

Neki prigovori.

Ove izjave sv. Maksima o primatu rimskog biskupa i njegovog neprevarljivog učiteljstva ne slabi nipošto izjava, kojom izgleda, da zastupa pentarhijski sustav Crkve. Navadajući naime dokaze u disputi sa Pirhom za nevaljanost sinode pod istim održane, veli, da nije bila izdana okružnica uz privolu patriarha, niti su prisutni imali preporučno pismo, niti biskupi od metropolita, niti ovi od patriarha niti su prisustvovali delegati patriarha. Izgleda, dakle prema tome, da ne spada prema Maksimu samo na rimskoga papu sazivati opću sinodu, već je isti vezan na privolu ostalih patriarha, te za valjanost opće sinode iziskuje se prisutnost istih patriarha barem po njihovim delegatima, i prema tome, da vrhovna uprava katoličke Crkve imade sijelo u petorici patriarha, t. j. rimskom, carigradskom, aleksandrijskom, antiohijskom i jeruzalemskom.[20]

Na to možemo odgovoriti: sa franjevcem Stanislavom Aljančičem,[21] da se u prvoj polovici VII. stoljeća doduše nalaze tragovi nauke o pentarhijskom ustavu Crkve među bizantinskim monasima. Ali ovi, budući braniči primata rimskoga, shvaćahu to samo kao *izvanjski znak* jedinstva i univerzalnosti Crkve predočene od petorice patrijarka na općenitim crkvenim saborima. Da je i sv. Maksim tako shvaćao pentarhiju razabiremo iz gore navedenih njegovih izjava, gdje izričito priznaje rimskog biskupa kao *nutarnji princip* crkvenog jedinstva i zakonitog predstavnika cijele katoličke Crkve, budući da ističe, da je onaj odcijepljen od katoličke Crkve koga je rimski biskup isključio iz crkvene zajednice, i da je onaj opet u tu zajednicu primljen, koga je on primio. Nadalje izričito ističe sv. Maksim, da vrhovno učiteljstvo spada na rimskog biskupa, bez da se zahtjeva u jednom i drugom slučaju sudjelovanje ostalih patriarha.

Niti se ne može prigovoriti objektivnosti svjedočanstva Maksimovih, kano da su ona samo izražaj naklonosti, koja proizlazi iz dugog boravka u Rimu, osobnih simpatija njegovih spram pape

[20] Spačil Th. S. I., Conceptus de Ecclesia inxta doctrinam Orientis separati (Orientalia christiana vol. 2).

[21] O. Aljančić napisao je učenu doktorsku disertaciju „Pentarchia" za postignuće doktorata na papinskom istočnom zavodu u Rimu, koja će domala ugledati svijetlo, u kojoj na str. 113—116 o pentarhijskoj teoriji sv. Maksima raspravlja.

sv. Martina te upliva, što su na njega imali vjerski sporovi.[22]

Kad naime svjedočanstva Maksimova o primatu rimskom ne bi bila objektivna, ne bi doista bila primljena od protivnika njegovih bez prigovora. A upravo ta okolnost, da su i ti ono, što je Maksim svjedočio za primat pape, priznavali i ne protivili se auktoritetu papinom, pokazuju, da je Maksim svjedočio samo općenito uvjerenje Istoka, koje im je dozivao u pamet, da ih uvjeri, kako se njihove vjerske novotvorije protive vrhovnom učiteljskom auktoritetu. Konačno objektivnost svjedočanstva Maksimovih potvrđuje okolnost, da su se i sami monotelete pozivali na papin auktoritet želeći njime svoje zablude pravom vjerom prikazati.

Moglo bi se prigovoriti još i to, da Maksim govori o rimskoj Crkvi, a ne o njezinom biskupu.

Tko mirno čita gore navedene stavke iz Maksimovih djela jasno će razabrati neosnovanost tog prigovora. Sv. Maksim bo izričito brani učiteljsku neprevarljivost konkretnih osoba na papinskom prijestolju, pape naime Martina I. i Honorija I. Izričito ističe, ako je *onaj jedan* smućen, da je smućena cijela katolička Crkva, ako se *onome jednome* dade zadovoljština, daje se cijeloj katoličkoj Crkvi. Govor je dakle o konkretnoj osobi. Uostalom tko pozna malo samo mentalitet sv. Ignacija antiohijskog, sv. Ireneja i ostalih otaca iz prvih vjekova kršćanstva, znade dobro, da oni zamjenjuju crkvu s njezinim pastirom i obratno, te crkvi pripisuju, što je zapravo vlastitost pastira. Pa i mi danas slično se izrazujemo, n. pr. pod „Rimom" razumjevajući često papu.

Zaključak.

Sv. Maksim je energički zastupao neovisnost upravnih crkvenih organa od svjetovne oblasti i stajao u protivnosti spram cezaropapističke struje. Svjedočio je jasno monarhijski ustav Crkve po Božjem pravu konkretiziran u osobi sv. Petra i njegovih nasljednika, koji baštiniše vrhovno i neprevarljivo učiteljstvo nad čitavom Crkvom, u kome je uključeno pravo izricanja suda u vjerskim stvarima. Po toj vrhovnoj učiteljskoj službi rimski je biskup princip jedinstva Crkve ujedinjujući time sve crkve i njihove vjernike u veliku Božju obitelj na zemlji.

[22] Prigovor taj i slijedeći iznesen je u brošuri „Kiril i Metodije" (str. 180). Prispodobi: O. Ivan Marković, Papino Poglavarstvo o. a. str. 221. (bilješka).

Svjedočanstvo sv. Maksima je integralna karika dugog lanca svjedoka rimskog primata među sv. Ocima i crkvenim piscima na Istoku. Od sv. Ignacija antiohijskog († 107.), koji tvrdi, da rimskoj crkvi pripada predsjedništvo nad čitavom zajednicom ljubavi[23] nastavlja se ta predaja preko sv. Ireneja († oko 175), Origena († 253), Ćirila jeruzalemskog († 386.), Epifanija († 403.), Krizostoma († 407.), Bazilija († 370.), Gregorija nazianskog († 389.), Ćirila aleksandrijskog († 444.) Stjepan iz Larisse Ivana jeruzalemskog, Sergija ciparskog, preko Maksima sve do sv Teodora Studite i savremenika Fotijeva sv. slavenskog apostola Metodija bez poricanja.[24] Zbog toga duha vjernosti spram Rima slave čak i liturgijske istočne knjige sv. Maksima, ubrajajući mu u veliku zaslugu: „quod divino zelo velut igne succensus antiquiorem Roman venit et papae beatissimo Martino suasit, ut peculiarem synodum congregaret atque duces in impio dogmate... anathemate percelleret".[25]

[23] προκαθημένη τῆς ἀγάπης (Ep. ad Rom. MG 5, col. 685.)
[24] Prispodobi: Spačil Th., o. c. rad.
[25] Nilles, Kalendarium utriusque Ecclesiae str. 244. (Jan. 173).

Sv. Bonaventura o vrhovnoj vlasti u Crkvi.

SUMMARIUM. — *S. Bonaventurae doctrina de suprema in Ecclesia potestate.* — Doctor Seraphicus praedecessor definitionis Concilii Vaticani.- Petri primatus super Apostolos et totam Ecclesiam.— Romanus Pontifex s. Petri in primatu successor. — Origo, natura, extensio et plenitudo potestatis Summorum Pontificum. — Successorum s. Petri infallibilitas

Franjevački je Red sa svim svojim ustanovama pravo čedo kat. Crkve i vazda je stao na njenom braniku. On je imao, a i sada ima svoj posebni pravac u kat. filozofiji i teologiji, a to se zove u historiji filozofije i teologije franjevačkom školom. U toj školi vazda je živila i cvala ljubav i privrženost prema Sv. O. Papi. Začetnik Franjevačkog Reda sv. Franjo u prvom poglavlju franjevačkog ustava (Regula) obećaje poštovanje i poslušnost Sv. Ocu. Nijedan Red nije tako vezan sa Sv. Stolicom u samome svome ustavu kao Franjin Red. Zato Crkva i pjeva u liturgiji o sv. Franji: „Franjo, čovjek katolički i skroz apostolski, naučavao je, da se drži vjera Rimske Crkve...."

Najvjerniji tumač Franjina duha bio je bez sumnje sv. Bonaventura. Ono veliko oduševljenje, elementarnu bujnost duhovnog života što opažamo u životu sv. Franje, znao je on svesti u naravnu kolotečinu, da blagorodno urodi u vinogradu Gospodnjemu. Bez Bonaventure Franjino djelo bilo bi možda samo jedan ideal. I u naučnom sustavu znao je sv. Bonaventura probrati omiljele teze sv. Franje i dati im znanstveno obličje.[1]

Svetac je usisao i Franjinu ljubav prema kat. Crkvi i Sv. O. Papi. Nijedan od velikih skolastika nije onako temeljito, opširno i potpuno pisao o vlasti Papinoj kao sv. Bonaventura. U pitanju je pravi preteča sv. Sabora Vatikanskoga, te vjerni i dragocjeni svjedok sredovječne crkvene predaje. Lijepo o tome govore izdavači djela sv. Bonaventure: „Slijede rasprave o evanđeoskom savršenstvu..... Treći članak ovih rasprava od prevelike je vrijednosti, jer raspravlja o dužnoj poslušnosti Papi a naslov mu

[1] P. Leonard de Carvalho E Castro, O. F. M,. Saint Bonaventure le Docteur Franciscain, Paris, 1923, st. 9;

je. *Da li je dostojno kršć. vjere, da se svi pokoravaju jednomu.* Nije nam poznata nijedna rasprava napisana od starijih Školastika, koja bi s tako snažnim dokazima raspravljala o povlasticama Papinim i temeljitim rješavanjem pobijala obične prigovore kao ova."[2] Rasprava je to veće vrijednosti, što drugi i glavni Školastici 13. v. nijesu posebno u školama raspravljali o prvenstvu Papinu, nego samo prigodno, budući Papa, odobravanjem svih kršćana, na Zapadu očevidno i javno vršio puninu vlasti... Očito je, da se nauk našega Naučitelja tako savršeno slaže s vatikanskim odlukama, te ti se čini kao preteča Saborskoga učenja o ustanovljenju, trajanju i području apostolskog prvenstva kao i o neprevarljivom učiteljstvu.[3] „Stoga se može reći, da je bio duhom nazočan kad Pape i č. Otaca."[4]

Ovako kategoričke izjave stručnjaka vrijedne su osobite pažnje. Zato ne će biti na odmet ako ukratko iznesemo ono, što je sv. Bonaventura, kardinal i naučitelj Crkve, učio o vrhovnoj vlasti u Crkvi Krstovoj.

U raspravi ću navesti definirane dogme Vatikanskog Sabora o poglavarstvu i neprevarljivosti Papinoj, te s njima isporediti nauk sv. Bonaventure.

Poglavarstvo sv. Petra.

Vat. Sabor ovako označuje poglavarstvo sv. Petra: *„Ako bi dakle tko rekao, da Gospodin Krist nije postavio sv. Petra poglavicom svih Apostola i vidljivom glavom cijele vojujuće Crkve ili da isti nije primio upravice i neposredno od istoga G. našega Isusa Krista poglavarstvo istinite i prave vlasti, nego samo časti, neka bude izopćen".*[5]

Sv. Bonaventura potpuno brani ovaj nauk i tim je već unaprijed pobio sve krivovjerce, koji su ustajali proti poglavarstvu sv. Petra. O odgovoru sv. Petra, kad je Krist upitao Apostole, što drže o Njemu, veli sv. Bonaventura: *„Jedan u ime svih odgovara, da se istakne jedinstvo Crkve u vjeri, ispovijesti i poglavarstvu Stoga Petar kao jedan sveopći poglavar Crkve odgovara*

[2] S. Bonav., Opera Omnia, Ad Claras Aquas, 1902, t. X. st., 10. i 37.
[3] Opera, t. V, st. 198. bilj. 3; t. X. st. 37.
[4] Opera, t. X. st. 37.
[5] Denzinger, Enchiridion symbolorum et definitionum, Romae, 1909. st. 382.

sam za sve. Zaradi ovoga priznanja jednoga za sve utvrđeno je ime Petrovo i data sveopća vlast nad Crkvom.... Očito je dakle, da Petar nije prvi odgovorio iz nagona, nego potaknut od Duha Sv.... i jer je stariji i poglavica apostola. Iz ovoga slijedi, da je Krist ovom riječju pobio zablude i položio temelj cijeloj vjeri".[6]

Petar je dakle veza jedinstva Crkve u vjeri, liturgiji i hijerarhiji, poglavar cijele Crkve, pećina, na kojoj počiva vjera i o koju se razbijaju sve zablude.

Na sv. je Petru sagrađena Crkva, bez njega nema krepčine ni savršenosti. Na riječi Petrove: *„Evo smo sve ostavili i pošli za Tobom,*[7] veli sv. Bonaventura: *„Ovo govori Petar kao Apostolski poglavica, na kome je sagrađena crkvena savršenost".*[8]

Sv. je Petru predana punina vlasti i on je kao pastir postavljen nad svima.[9] *„Također, u zadnjem poglavlju Ivanovu (r. 17), rečeno je Petru: Pasi ovce moje; ali su ovce Kristove svi, koji stupaju stazom spasenja: dakle tim svima poglavica je Petar: jedan dakle bijaše pastir svih ovaca Kristovih prema temeljnom ustavu Crkve".*[10]

Velik je ugled i zasluga sv. Pavla, ali se on ne može usporediti sa sv. Petrom, jer nije Apostolski poglavica.[11]

Nad Apostolima ima vlast Krist, a poslije Krista sv. Petar.[12] Apostolima svima skupa data je vlast odrješivanja i vezanja, ali je sv. Petar sam dobio puninu vlasti.[13] Sv. Petar dobio je ime od pećine, postavljen je temeljem Crkve, i Krist mu je dao redovitu (ordinaria) vlast nad Apostolima.[14] Krist je puninu svoje vlasti prenio na sv. Petra, a ovaj na Rimske Biskupe, a ne na zbor biskupa.[15]

Ovaj se nauk potpuno slaže s odlukom sv. Vatik. Sabora.[16]

[6] Opera, t. VII. Expos. in Luc. c. 9. n. 33—34,
[7] Sv. Luka, 18, 28.
[8] Expos. in Luc. c. 18. n. 47.
[9] S. 4. d. 19. a. 2. qu. 1. ad 4.
[10] Quaest. disp. 4. a. 3. f. 5.
[11] Quaest. disp. 4. a. 3. ad 5, 6, 7.
[12] In Hexaemeron Coll. 22. n. 15.
[13] Quaest. disp. 4. a. 3. ad 5, 6, 7.
[14] Exposit. super Reg. Frat. Min. n. 2.
[15] Quaest. disp. 4. a. 3. ad 11.
[16] Vidi P. Ludovicis a Castroplanio, O. F. M. Seraphicus Doctor Bonaventura in oecumenicis catholicae Ecclesiae conciliis, Romae, 1874. st. 259—277.

Rimski je Biskup u poglavarstvu nasljednik sv. Petra.

Teza je članak vjere: *„Ako bi dakle tko ustvrdio, da to nije po ustanovi samoga Gospodina Krista ili po božanskom pravu, da sv. Petar u poglavarstvu nad cijelom Crkvom ima sveđerne nasljednike; ili da Rimski Biskup u istom poglavarstvu nije nasljednik sv. Petra, neka bude izopćen".* [17]

Papa je namjesnik Kristov i nasljednik sv. Petra.[18] Po odredbi Kristovoj, koji je sv. Petra i njegove nasljednike postavio nad svom Crkvom, svi zakonito izabrani Pape imadu istu vlast kao i sv. Petar.[19]

Prvi i poglaviti znak, da netko zakonito propovijeda sv. Evanđelje jest vlast onoga, koji ga je poslao, a to je biskup, osobito Rimski Biskup, koji je mjesto sv. Petra, pače mjesto samog Krista: stoga, koga on šalje toga šalje sam Krist.[20] S istoga razloga ne mogu svi svećenici u sakramentu Pokore svakoga odrješivati, jer je Krist samo jednomu predao vrhovnu vlast, naime sv. Petru i njegovim nasljednicima.[21]

Krist je predao Apostolima upravu Crkve osobito sv. Petru, komu je povjerio cijelo stado. Apostoli i njihovi nasljednici uzeli su pomoćnike, ali punina vrhovne vlasti ostala je kod Sv. Stolice, kojom je upravljao sv. Petar i jednaku vlast ostavio svojim nasljednicima.[22] Rimska je Crkva dobila puninu vlasti od Apostolskog Poglavice sv. Petra, koju ne može suziti nikakva odluka sv. Otaca ili crkvenih sabora.[23] Stoga svi moraju slušati Papu, jer on sjedi na Petrovoj Stolici i jer mu je Krist predao vrhovnu vlast.[24]

Izvor, područje i punina vlasti Sv. O. Pape.

Slijedećom odlukom sv. Vatik. Sabor pobliže označuje narav

[17] Denzinger, st. 383.
[18] Apolog. pauper. c. 12, n. 8.
[19] S. 4. d. 25, a. 1. qu. 1 ad 5; Quare Fr. Min. praedicent, n. 2.
[20] Expos. in Luc. c. 9. n. 4; Quaest. disp. 2. a. 2. n. 19; S: 4: d. 40. qu. 3. concl.
[21] S. 4. d. 19. a. 3. qu. 1. ad 2.
[22] Quare Frat. Min. praedicent, n. 2.
[23] S. 1. d. 11. qu. 1. concl.
[24] Quaest. disp. 4. a. 3. f. 8. — V. P. L. A Castroplanio, 278 - 300.

i područje Papine vlasti: *„Stoga, ako bi tko rekao, da Rimski Biskup ima samo službu nadziranja ili upravljanja a ne punu i vrhovnu vlast poglavarstva nad cijelom Crkvom, ne samo u stvarima vjere i ćudoreda, nego i u onima, koje se odnose na zapt i upravljanje po cijelom svijetu raširene Crkve; ili da ima samo veći dio, a ne cijelu puninu ove vrhovne vlasti, ili da ova njegova vlast nije redovita i neposredna, bilo nad svim i pojedinim crkvama, bilo nad svim i pojedinim pastirima i vjernicima, neka bude izopćen."* [25]

Sv. Bonaventura veli, da je punina vlasti preko sv. Petra predana Rimskoj Crkvi, te lijepo tumači njezinu narav: *„Trostruka je punina ove vlasti naime, što baš Rimski Biskup ima sam cijelu puninu vlasti, koju je Krist dao Crkvi, i što je svagdje jednako ima u svim crkvama kao u svojoj vlastitoj Rimskoj Stolici, i što sva vlast proistječe od njega na sve podređene u cijeloj Crkvi, koliko pojedincima dolikuje da je posjeduju, kao što u nebu izvire sva slava svetaca iz samoga izvora svega dobra Isusa Krsta, premda pojedincima razmjerno pada u dio prema njihovoj sposobnosti".* [26]

Na drugom mjestu zaista divno opisuje Papino dostojanstvo. *„Jedan je otac otaca, koji se s pravom Papa nazivlje, kao jedini, prvi i najviši duhovni Otac svih otaca, pače svih vjernika, te glavni crkveni poglavica, jedini zaručnik, nerazdijeljena glava, Vrhovni Biskup, Kristov namjesnik, izvor, vrelo i pravilo svih crkvenih poglavarstva, od koga kao od najvišega dolazi zakonita vlast sve do najnižih udova Crkve".* [27]

Raspravljajući o pravu propovijedanja Male Braće lijepo riše Papinu vlast: *„Ako bi tko ustvrdio, da ih Papa i biskupi ne mogu poslati, čini uvredu apostolskom poglavarstvu i vlasti ključeva, koja imadu poglavari, te punini vlasti u Vrhovnom Pastiru, koji je na zemlji namjesnik Kristov, kao jedna i vrhovna glava, te jedini zaručnik i vrhovni crkveni poglavar, u kome je vrhunac vojujuće Crkve... Stoga treba da se pred njim na zemlji svako koljeno prigne: i vladara i crkvenih dostojanstvenika i svećenika i*

[25] Denzinger, 384 - 385.
[26] Quare Fratr. Min. praediecnt, n. 3.
[27] Brevilqu. P. VI. c. 12; Coll. 22. in Hexaemeron, n. 15; Quaest. disp. de perfect. evang. qu. 4. a. 3. n. 22; Quare Fratr. Min. praedicent, n. 8.

svjetovnjaka i redovnika, kao što se pred Kristom na nebu sagiblje svako koljeno nebesko, zemaljsko i pakleno".[28]

U ova tri ulomka sadržani su svi bitni dijelovi definicije sv. Vatik. Sabora o naravi Papine vlasti. Papa je namjesnik Kristov, vrhovna nerazdijeljena glava cijele Crkve, ima puninu vlasti, koja je izravna, neposredna, nezavisna, redovita u cijeloj Crkvi jednako kao u Rimskoj biskupiji. On je vrelo i izvor sve vlasti u biskupima i svećenicima, i svi mu se moraju da poklone kao zamjeniku Kristovu.

Patrijarhalne crkve: antijohijska, jerusalimska, aleksandrijska i carigradska imadu vlast nad okolnim crkvama, ali je Rim sveopći, te poput sunca ima punim vlasti nad svima.[29] Krist je dao toliku puninu vlasti svomu namjesniku, kolika je uopće bila potrebna za dobro upravljanje Crkvom.[30]

Papina je vlast redovita (ordinaria) nad svim pastirima, vjernicima i cjelokupnom Crkvom. Istina, ima i župnik u svojoj župi redovitu vlast, biskup u biskupiji, ali je Papina vlast vrhovna i svi niži primaju vlast od njega.[31] Stoga kad Papa kao redoviti poglavar cijele Crkve preda vlast nad vjernicima nižim poglavarima, ipak kod njega vazda ostaje redovita vlast, te može odrediti sve, što smatra potrebnim za dobro vjernika.[32] Papa ima veću vlast od svih biskupa zajedno, jer je nad svima.[33] Može razriješiti vezu između biskupa i njegove crkve, jer je duhovni otac biskupov, te ima veću vlast negoli tjelesni otac nad sinom.[34]

Tolika je punina Papine vlasti, da je ne mogu ograničiti ni odredbe Apostola ni odluke sabora ili biskupa: sve te uredbe može Papa razriješiti. Vlast mu je ograničena jedino naravnim i Božjim zakonom i dekalogom.[35]

Sakramentalni biljeg sv. Reda dolazi od Krista, a ne od Pape, ali vršenje vlasti, koju sakram. biljeg nosi sa sobom za-

[28] De perfect. evang. qu. 2. a. 2. V. fin.
[29] Coll. 22. in Hexaem. n. 15.
[30] S. 4. d. 20. P. II. qu. 4. ad 4.
[31] Brevilq. P. VI. c. X. fin.
[32] Exposit. in Reg. c. 9. n. 4.
[33] S. 4. d. 20. P. II. qu. 6. arg. 3.
[34] S. 4. d. 19. qu. 3. ad 3; d. 20. P. II. qu. 2: f: 4; Apolog: pauper., c.q q1. n. 7.
[35] S. 4. d. 19. D. 6; d. 38. a. 2. qu. 3. arg: Q: et concl; S: 1: d: 11. qu. 1. concl.

visi od dopusta Papina, te svaka vlast u Crkvi treba da je izvršivana prema njegovu određenju, inače je nezakonita.[36]

Budući da je Papa poglavar biskupa i nadbiskupa, stoga, kada sva tri zapovijedaju, treba najprije slušati Papu, jer je neposredni glavar Crkve.[37] Na prigovor, zašto Mala Braća propovijedaju i ispovijedaju, odgovara sv. Naučitelj, da ih je na to ovlastila sv. Rimska Crkva, koja ima neposrednu skrb u pastvi vjernika.[38]

Neprevarljivost Sv. O. Pape.

Nauk sv. Bonaventure o punini, naravi i području Papine vlasti, očevidno sadržava i njegovu neprevarljivost. Dalje, u spomenutoj raspravi, gdje Svetac sustavno dokazuje razlozima iz sv. Pisma, crkvenog prava i razuma, da je cijela Crkva — poglavari i vjernici — u stvarima vjere, ćudoreda i crkvenog zapta dužna slušati Papu, neosporno je utvrđena i njegova neprevarljivost. Ipak ću, radi važnosti predmeta, iznijeti nekoliko izričnih dokaza.

Krist je, veli sv. Naučitelj, riječima: *Ti si Petar...* pobio sva krivovjerstva i položio tvrdi temelj vjeri.[39] To znači, da je Krist dao neprevarljivost sv. Petru i njegovim nasljednicima, jer bez toga temelj bi bio klimav. S istoga razloga, veli da mu je dato ime Petar i udijeljena povlastica da njegova vjera nikada u Crkvi ne dođe namanje.[40]

Papa ima svu vlast, koju je Krist Crkvi predao, dakle i neprevarljivost.[41] Pred njim treba da se svako koljeno pokloni kao pred Kristom.[42] To osobito mora vrijediti u stvarima vjere i ćudoreda.

U svakoj zajednici treba da ima vrhovni sudac, koji će konačno riješiti sve raspre članovima. Tako je u starom Zavjetu rješavao sve prepirke Veliki Svećenik, i tko se ne bi njegovoj odredbi pokorio, bio je smrću kažnjen.[43] Ako je onda bilo zlo ne

[36] S. 4. d. 25. a. 1. qu. 2. ad 4.
[37] S. 2. d. 44. D. 2.
[38] Determin. quaest. circa Reg. Frat. Min. P. I. qu. — Vidi P. L. a Castroplanio, st. 278 — 300.
[39] Comm. in Luc. c. 9. n. 34.
[40] Comm. in Luc. c. 9. n. 37; c. 22, n. 42 — 43.
[41] Quare Frat. Min. praedicent, n. 3.
[42] De perfect. evangel. qu. 2. n. 2. V. fin.
[43] Deut. c. 17. v. 8-12.

pokoriti se odluci Velikog Svećenika, *„sada u vrijeme objavljene istine i milosti, kada je poznato, da je Namjesniku Kristovu udijeljena punina vlasti, stalno je mnogo veće zlo, koje se nikako ne smije trpjeti, protiviti se njegovoj odluci u stvarima vjere ili ćudoređa.* [44] Stoga, ako ne bi bilo jednoga u Crkvi, koji bi konačno rješavao sve vjerske prepirke, Crkva bi bila gora od Sinagoge i morala bi da propadne.[45]

Kad je Papa odobrio Pravilo Male Braće, tko bi ustvrdio da se ono ne može vršiti i da sadržava štogod bezbožna, bezbožnik je, raskolnik i krivovjerac.[46] Sv. je Stolica dopustila Maloj Braći propovijedati i ispovijedati, stoga mogu te službe obavljati i proti volje župnika. Tko bi drukčije naučavao, krivovjerac je.[47]

* * *

Na koncu hoću da istaknem, da nauk sv. Bonaventüre o vrhovnoj vlasti u Crkvi Kristovoj donekle sintetizuje u sebi nauk cijele franjevačke škole. Sv. Bonaventura, profesor glasovite srednjevjekovne Sorbone, bio je za dugo vremena vrhovni starešina Franjevačkog Reda. Doctor Seraphicus, predsjednik na Lionskom općem saboru, bio je prvak u zakonodavstvu i administraciji svoga Reda; bio je prvak u filizofiji i u teologiji svoga Reda. Zato je bio uzorom svim potonjim franjevcima. Njegova nauka odaje duh čitavoga Franjevačkoga Reda.

---

[44] Apolog. paup. c. 1. n. 1.
[45] Exposit. in Prolog. Reg. n. 2.
[46] Exposit. in Prolog. Reg. n. 3.
[47] Exposit. in Reg. c. 9. n. 6. — Vidi P. L. A Castroplanio, 301 - 68.

Kulturni pogledi.

Ispovijest i molitva sv. Petru za ujedinjenje V. S. Solovjeva. *(V. S. Solovjevii confessio primatus et ad S. Petrum oratio pro uniendis Slavis.)* — „Kao član istinite i časne crkve istočno-pravoslavne ili grčko-ruske, koja ne govori ustima kakova protukanoničkog sinoda, ili ustima činovnika svjetske vlasti, nego glasom njenih velikih otaca i učitelja, kao takav dakle priznajem ja vrhovnim sucem u stvarima vjere onoga, koji je bio priznat kao takav od svetog Ireneja, svetog Dionizija Velikog, svetog Atanazija Velikog, svetog Ivana Zlatoustog, svetog Ćirila, svetog Flavijana, blaženog Teodora, svetog Maksima Ispovijedaoca, svetog Teodora Studite, svetog Ignacija i t. d. — to jest apostola Petra, koji živi u svojim nasljednicima i koji nije uzalud čuo riječi Gospodinove: ‚Ti si Petar i na toj pećini sagradit ću Crkvu svoju. — Utvrđuj braću svoju. — Pasi ovce moje, pasi jaganjce moje".

Besmrtni duše blaženog apostola, nevidljivi pomogaču Gospodinov u upravi njegove vidljive Crkve, ti znaš, da je njoj potrebno zemaljsko tijelo, da se očituje. Dva si joj puta već dao socijalno tijelo: najprije u svijetu grčko-rimskom, a onda u svijetu romansko-germanskom — ti si joj podložio carstvo Konstantina i Karla Velikog. Iza tih dvaju utjelovljenja, ona čeka na svoje treće i zadnje utjelovljenje. Čitav jedan svijet pun snage i želje, ali bez jasne svijesti o svojemu određenju, kuca na vrata opće povijesti. Koja je vaša riječ, narodi riječi? Vaše mnoštvo to još ne zna, no znažni glasovi, koji su izašli iz vaše sredine, već su to objavili. Pred dva je vijeka to jedan hrvatski svećenik proročki navijestio, a u naše je vrijeme to jedan biskup istog naroda često puta divnom rječitošću objavio. K onome, što su rekli predstavnici zapadnih Slovena, veliki Križanić i veliki Strossmayer, treba da istočni Sloveni dodadu samo jednostavni amen. Ja upravo rekoh taj amen u ime stotinu milijuna ruskih kršćana sa čvrstim i potpunim uvjerenjem, da me se oni ne će odreći.

Vaša riječ, narodi riječi, jest slobodna i opća teokracija, prava solidarnost svih naroda i svih staleža, kršćanstvo izvršivano u javnom životu i kristijanizovana politika; to je sloboda za sve ugnjetavane, zaštita za sve slabe — to je socijalna pravednost i dobar mir kršćanski. Otvori im dakle, ključaru Kristov, i neka vrata historije budu za njih i za sav svijet vrata Kraljevstva Božjega". (La Russie et l'Eglise universelle, svršetak uvoda).

Pijo XI. i kritičari Lateranskog Traktata i Konkordata. — *(Adversariorum judicia de conventione Lateranensi.)* — O. Gemelli (Vita e Pensiero br. 3.) okrstio je riješenje Rimskog pitanja „un avvenimento grandioso". Veličinu riješenja ovog svjetskog pitanja mnogi nijesu shvatili. Mnogi nijesu znali, a mnogi nijesu htjeli da ispravno shvate. Evropska štampa gledala ga je *s političkog* gledišta i odmah su se pozvani i nepozvani publicisti pretvorili u analitičare, kritičare pitajući se: što je Crkva politički dobila s riješenjem Rimskog pitanja i kako će se sada orijentirati vatikanska politika. Pače dnevnici su pitali, da li će Sv. Stolica kao Vatikanska Država pitati pristup u Društvo naroda i koga će u tom svjetskom internacionalnom areopagu favorizirati? I u samoj Italiji

riješenje Rimskog pitanja razno se je komentiralo prema nacionalističkoj, socijalističkoj, liberalnoj ili katoličkoj ideologiji, koju pojedini dnevnici i smotre zastupaju. Mnogi su se tal. novinari i politički pisci pitali: što je Italija dobila s riješenjem Rimskog pitanja. A padali su unakrsni upiti i odgovori o koristi ili šteti, o pobjedi ili porazu pri ovom riješenju. Pače ih je bilo, koji su govorili, da je Crkva zadovoljila svoje temporalističke aspiracije, a drugi su tvrdili, da je Crkva žrtvovala gotovo sva svoja prava. Neki su rekli, da se je Crkva izjasnila protiv demokracije, da je fašizam u Vatikanu dobio novog saveznika. Što je najkomičnije: našlo se je autentičnih sektara i patentiranih liberalaca, koji su stali oplakivati zlu sudbinu Crkve, a neki zakleti protivnici fašizma žalili su poraz fašizma! Rijetko je koji svjetski problem svojim iznenadnim riješenjem bengalskim svijetlom bolje osvijetlio golemu prazninu modernih glava, koje ništa ne vide i ne razume već kroz formule političke aritmetike.

Zašto su kritičari Lateranskog Traktata i Konkordata pogriješili u svojim kritikama?

Riješenje Rimskog pitanja treba gledati jedino *s religioznog* gledišta, i onda ga se može ispravno shvatiti. Crkva je *duhovno* društvo i cilja isključivo za duhovnim ciljevima. Njezina je politika, da vodi duše Kristu. Materijalni život i uski interesi ljudskih grupacija nijesu kadri da sapnu njezin religiozni finalizam. U pomirenju Crkve s tal. državom katolik samo vidi prst Božji: nepravda je reparirana, kako je htjela Crkva i katolička duša iskreno je vesela s Crkvom nad tim triumfon Pape Pija. Grof dalla *Torre* tvrdi: „la questione romana non fu mai una questione politica, bensi religiosa." I stoga riješenje Rimskog pitanja ima karakter religiozni, a ne politički. Političke su posljedice *nuzgrednost* pri ovom riješenju, a ne bitnost. Sv. Otac u svojim dvama divnim govorima izričito naglašuje, da je riješio Rimsko pitanje iz spiritualnih motiva, jer je pacifikacija u Kristu misija Njegova Pontifikata. Tko da ne vjeruje u iskrenost ovog jedinog autentičnog komentatora Lateranskog Traktata? U Njegovu lojalnost ne smiju da sumnjaju ni političke sibile po redakcijama svjetskih smotra i dnevnika.

Da je riješenje Rimskog problema plod religioznih ciljeva, a ne politike dokazom je i šesdesetgodišnji protest Sv. Otaca Papa protiv otimačine Rima. Pijo IX., Leon XIII., Pijo X., Benedikt XV. protestirali su ne kao oborljeni knezovi, već kao Učitelji Kršćanstva: protestirali su ne u ime legitimističkih tradicionalnih prava, već u ime nauka, da je slobodan i nezavisan teritorij Sv. Stolici nuždan, jer je vidljiva garancija slobode Sv. Stolice i jer Papa ne može da bude podložnik nikakovog kneza, jer reče *De Maistre* „Papa rođeni suveren", jer je On, tvrdi *Pijo Bondioli*, jedini suveren po definiciji. Usto ako promotrimo objekt Lateranskog Traktata i Konkordata zapazit ćemo, da se s njim garantira slobodu Crkvi, a ne ističe politički dominij Sv. Stolice, stvaraju se mjere za obranu i zaštitu vjere u talijanskom narodu, a ne prave se političke savezi Religiozni motivi riješili su Rimsko pitanje — jedino oni — i u tom oskače kršć. mudrost Pija XI. A zar nije On rekao u govoru kat. mil. sveučilištarcima, da Konkordat „spiega, raccomanda e giustifica"

Lateranski Traktat? *„Luotidien"* parisko kartelističko glasilo na prvu vijest o riješenju Rimskog pitanja ustvrdilo je, da je Vatikan izdao interese Crkve Italiji, a dan, dva kasnije donio je članak *F. Nittija*, da je Italija preko Mussolinija žrtvovala svoja suverena prava Vatikanu! U ovaka protuslovlja upadaju svi kritičari Lateranskih ugovora, kad neće da vide, da su oni plod religioznih pogleda velikoga Pija XI.

Neki su prigovarali Sv. Ocu, da je malo dobio. Pijo XI. divno je odgovorio, da je Njemu toliko dosta, *koliko je dosta bilo Sv. Franji tijela, da nosi njegov veliki duh.* Pače, naglašuje Sv. Otac, sad se čitav svijet može da uvjeri, kako Sv. Stolica nije išla za svjetskim dominijem, već za vidljivom slobodom i nezavisnošću od bilo čijeg suvereniteta. Kard. *Dubois* veli, da je jedini Papa bio u pravu i u konvenientnom položaju, da reče što dostaje Crkvi za njezinu punu slobodu i vidljivu nezavisnost, jer jedini On je Glavar, Kralj Crkve. Što je Sv. Augustin rekao o Kristu Kralju da ne traži poreze i ne oruža vojsku, da svlada u krvi protivnike, tako i Papa — Kralj je Mira, koji vodi umove, oplemenjuje srca i bdije nad sredstvima, koja su potrebita za one, koji vjeruju, nadaju se i ljube, da dodju u Kraljevstvo Mira Kristova. Nikad Crkva *nije bila manje zemaljska* i zato ona nije bila nikad u *većoj mogućnosti, da ostvaruje svoju duhovnu misiju* nego danas. Danas je ona pravi putnik u carstvu duha, leti u sferama Duhovnosti i svojim religioznim radom ne može da naškodi nikakovoj Naciji. Lateranskim ugovorima Crkva je lišena zemaljskih elemenata. Evropska masonska štampa nije razumjela Pijov dalekosežni čin, zato ga je sudila, klevetala i osudila kao saveznika fašizma. Pijo je danas u tvrđavici Slobode i Nezavisnosti. Dojedna Nacija, kao nikad dosad, s punim pouzdanjem može da stupi u Vatikan i da uđe u savez s Crkvom preko Konkordata. Konkordat ne krnji ni pojedinačnih ni nacionalnih prava. Oni su branik, zaštita vjere u ovo novo doba. To je smisao i tal. Konkordata. I ništa drugo. I engleski konservativni *„Spectator"* veli, da je izlišan strah francuskih demokratskih krugova, da je Papa postao fašist ili vazal tal. države. *„Action Francaise"* bedasto je bila ustvrdila, da je Pomirenje Crkve s Italijom imalo za ucjenu (rançon) misije na istoku. A *Herriot* i *Blum* na „L'Ere nouvelle" napali su Pija XI. radi suradnje s fasističkom antikostitucionalnom strankom. I tako s reda francuska kartelistička glasila.

Najžalosnije je da se je na *„Journal des Débats"* javio *i M. Pernot* protiv Lateranskih ugovora, jer je prolazio kao kat. konservativni publicist. On je ustvrdio, da je Crkva dobila „neosporne pogodnosti u Italiji", ali uz odreku internacionalne garancije za svoju slobodu. „Što daje Papa, daje kao šef Crkve, a što prima, prima u koliko je biskup Rima i šef tal. Crkve" *„Osser. Romano"* (20. II.) napisao je članak *„Dubbi inpertinenti"* nazvavši Pernotovo razlaganje „vani sofismi sotto colore di zelo religioso". Pernotove su kritike *„stranissime"*. U svojem odgovoru Pernot se je pozvao na izjavu Sv. Oca, da je potpisao Traktat radi Konkordata, jednu stvar, koja se odnosi na čitavu Crkvu za jednu stvar, koja se odnosi na samu Italiju, a zaboravio je da svaki Konkordat ima utoliko vrijednost, ukoliko je stipuliran s Papom kao Glavarom Crkve. Inače

bi poglavice država mogli crkvena pitanja traktirati sa primasima svojih nacija. Tal. Konkordat Papa je potpisao kao Papa, kao Glavar universalne crkve: s potpisom papinim svi Konkordati dobivaju universalnu vrijednost, i ako su omeđašeni na partikularne narode. Zato i Konkordat s Italijom od universalne je vrijednosti za sve katolike: juridičko priznanje Crkve u Italiji, gdje stoluje Otac Crkve, od općeg je katoličkog interesa. Uostalom Papina država, pa i minimalnog teritorija, slobodna je po svojoj naravi, a ne po internacionalnom ugovoru. Internacionalne garancije ništa ne doprinose njezinoj idejnoj nezavisnosti. A nijesu ni historijski puno vrijedile, kao što se je vidjelo onda, kada je Papina država bila napadnuta, a nitko se nije digao da je brani. Sloboda i nezavisnost najvišeg zakonodavca na zemlji nema potrebe od konvencionalnih garancija, jer su niže od Njega. Napadaj Pernotov na Sv. Oca radi nezahvalnosti prema francuskoj prolivenoj krvi kod Castelfidarda „Osservatore R." krsti „giudizio calunnioso.... assurdo", a njegove argumente „ridicoli ed insolenti", jer vrijeđaju najviši Auktoritet na zemlji.

Prelazim preko ostalih francuskih kritičara Pija XI., da spomenem samo nešto i iz Italije. Filozof *Gentile*, Mussolinijev ex-ministar, član „Gran Consiglio fascista"... dakle hijerarh fašizma napisao je u *„Educazione fascista"* članak o pomirenju Crkve i države u Italiji. Napisao ga je nespretno i bez takta. Između ostalog tvrdi, u duhu hegelijanskog državnog panteizma, da će se religioznost države i tal. naroda razvijati i snažiti „per quella via che è la via fatale della *storia*" bez mogućnosti da se povrati na putove crkve „sa savješću uvijek solidnijom o autonomiji države". Autonomija države od Crkve, od Krista, filozofije od teologije, trascendetalnog „ja" od Boga! Heghelov državni panteizam! Samo je Gentile zaboravio, da je za tal. narod „via fatale della storia" katolička tradicija, koja će srušiti Gentileove idealističke kategorije, da žive samo od duha Franje Asiskoga, Dantea, Manzonija.....

Čudnovato!... *„Libro e moschetto"* milansko glasilo fašističkih sveučilištaraca u novembru 1928 nazvalo je Gentilea „božanskim" napadajući ga jedino, što je dao juridičko odobrenje milanskoj Kat. Univerzi, a poslije Lateranskog Ugovora u 7. broju god. 1929. napisalo je jedan smušen članak o religiozno — povijesnom razvoju odnošaja između Crkve i države u Italiji. I tvrdi, ako riješenje Rimskog pitanja znači indentifikaciju nove Italije s kršćanstvom, onda ga ne mogu priznati kao veliko povijesno djelo. Ako znači približenje fašizma katolicizmu, da fašizam nasljeđuje katolicizam, tad fašistička mladost u njem pozdravlja genij „Ducea" koji je izabrao divan put da *Italiju Liktorija dovede do Imperija preko Crkve. U* drugom članku „Libro e Moschetto" tvrdi, da je prvo kršćanstvo osvojilo rimsku državnu organizaciju. Humanizam je ispravio tu nepravdu osvojivši kršćanstvo s pomoću katoličkog nepotizma, Fašizam s Lateranskim ugovorom apsorbira i taj humanistički katolicizam. Fašizam će zamjeniti Sv. Stolicu ne kao Centar Crkve, već kao centar katoličke organizacije usvajajući njezine metode i tradicije, tako da se može ustvrditi da 11. II. 1921. „possera alla storia come l'inizio della realizzazione dell' Impero mondiale, a base spirituale — economica dell Italia fascista", Glupa je ovo

fraza fašističkog glasila, Kako će fašizam izrabiti Crkvu u svoje imperijalističke svrhe, kad je tal. država priznala slobodu Crkvi i Papi, da proslijede svoju misiju u duhovnom životu čovječanstva?! Fašistički „Duce" s Lateranskim ugovorom Papi je priznao nezavisnost od bilo koga, pa i od Italije. Ako je Sv. Otac bio nezavisan od Italije, kad je bio sužanj Italije, kako će biti sužanj njezine politike kad je slobodan?! Pisanje fašističkog akademičarskog glasila „Osservatore" je nazvao: „sciochezze indecorose".

Javilo se je i drugih da kritiziraju i krivotvore značenje Lateranskog ugovora. *Curatolo* na „Tribuna" i neki u „Antologia nuova" tvrde da su Ricosoli, Garibaldi, Crispi digli se na oružje protiv Pape za Crkvu! Apsurd. Neki su išli toliko daleko, da su učinili vulgarne usporedbe između Pija XI. i Njegovih Prešasnika hvaleći Pijinu *„velikodušnost"* prema Italiji, a osuđujući *„Corteo di sangue"* Papinstva kroz povijest! I sam Mussolini u popratnici Lateranskih ugovora tvrdi, da se *sada katolička i fašistička ideja identificiraju.* Ništa smješnijeg i neistinijeg od ovog. Fašizam apsorbira protiv naravnog i kršć. prava pojedinca u državi, a kršćanstvo na bazi naravnog i kršć. prava brani i štiti slobodu pojedinca od prepotentnosti države. Dvije socijalne ideje skroz oprečne. *Solmi* kao izvjestitelj Lateranskih konvencija u parlamentu ustvrdio je, da i u Konkordatu kao i u garancionom zakonu nalazi se stavka „la discussione in materia religiosa è pienamente libera", „Osservatore Rom" (11. V.) tvrdi da je ovo „del tutto erroneo". To se ne nalazi pod nikakvom formom u Konkordatu. Isto tako ne nalazi se u njem, da *katolik* može birati između civilnog i crkvenog vjenčanja. Ovo su neosnovane kavilacije fašističkih teoretičara: ako su Crkvu i kat. religiju priznali kao jedinu državnu religiju, tad ni država ne može da zahtjeva od katolika drugu ženidbu već katoličku, već — sakramentalnu. A što se tiče Solmijeve tvrdnje da prema Konkordatu imenovanje biskupa ovisi o „gradimento" sa strane države, dakle o jednoj pozitivnoj intervenciji sa strane države, „Osservatore" tvrdi da je i ovo skroz neosnovano, jer Konkordat državi priznaje samo „nihil obstat" s političkog gledišta, dakle nešto negativna, i ništa više.

Najgore se je izlanuo glasoviti publicist *Francesco Coppola.* On je na „Politica" napisao članak: *„La Croce e l'Aquila"* (1929 marca), u kojem slavi povijesnu i duhovnu vrijednost pomirenja Crkve i Italije. U tom članku ništa manje već tvrdi, da se kat. Crkva odsad identificira s Italijom i da njezina religiozna politika ima da se vrti u šferama vanjske politike Italije. Križ i Orao, Crkva i država moraju biti koordinirani tako, da crkvena religiozna politika bude subordinirana vanjskoj politici Italije. „Osservatore" (8. V.) u članku *„Equivoci"* odbio je odlučno ovaku interpretaciju velikog čina Pija XI. o pomirenju Crkve s Italijom. Odbio ju je da se izbjegne *„equivoci dannosi per tutti"*. Odbio ju je, jer je Pio XI. Papa misijâ, koji vidi samo universalnu misiju Crkve. Odbio ju je, jer za *Coppola* kršćanstvo je postalo katoličko tek, kad se je sjedinilo s universalnim rimskim genijem! Coppolo nije prihvatio mišljenje „Osservatora" pače je izjavio po protestansku, da katolicizam nije identičan s

kršćanstvom i da kršćanstvo nije universalno već u rimskom katolicizmu, koji je korigirao Kristovo nesavršeno djelo! I to sve, jer on, i koji misle kao on, ne misli, da tumači povijest prama „placetu" Osservatora! I to poslije riješenja Rimskog pitanja! Gest Coppole nije već otvoreno pristajanje uz Maurrasa ideologa, „Action Francaise", koji distinguira između kršćanstva i katoličanstva. Nije se čuditi, da Coppola ovako blasfemno piše, jer Mussolini nije uništio masoneriju: on ju je rastavio od Pariza, ali ona je kao danajski konj ušla kompaktno u fašizam. Zar nije nešto strašno, kad fašističko rimsko glasilo *„Il popolo di Roma"* napada „Civilta Cattolica" radi pisanja protiv masonerije, jer za fašizam „non importa vi sieno massoni, che non fanno politica"! Strašna ispovijest fašističkog dnevnika i to u svibnju 1929: I to u predvečerje ratifikacije Lateranskog Ugovora! (Osser. Rom. 12. V.). I dosta..... Iz navedenih slučajeva vidi se, koliko se je nepoznatih kritičara i kabalista javilo, da sudi, kleveće, krivo prikazuje, izvrće -- pa i osuđuje Pija XI. radi riješenja Rimskog pitanja. Nije falio ni naš stari lisac „Obzor" (25. II.), koji u svojoj senilnoj cementiranoj pameti, koja o svemu brblja, a ništa ne razumi, ne shvača, pače niječe, da će s tim riješenjem Papa dobiti veći prestiž, jer da je sada Crkva upregnuta „u izvođenje rimskog imperijalizma". S prezirom odbijamo ovu prekuhanu insinuaciju iz francuske masonske kuhinje. Sv. Otac — otac je sviju. Riješenje Rimskog pitanja Njegovo je epokalno djelo. Da je Njegovo vidi se iz toga, što je riješeno jedino iz *religioznih* motiva. Nije Mussolini riješio Rimsko pitanje — riješio ga je Pijo XI., jer je stupivši na najviši tron na zemlji, blagoslovivši Urbem et Orbem s Petrove vanjske lože najavio Crkvi da je *misija Njegova Pontifikata — pacifikacija svijeta.* Jedino tko gleda ovu ideju, kadar je da ocijeni riješenje Rimskog pitanja i da se u njem divi divnoj mudrosti Pija XI. kojeg *Deus Optimus et Maximus conservet ad multos annos!*

Dr. Catholicus — Sinj.

Narav Crkve traži papinstvo. — *(Primatus in ipsa natura Ecclesiae ut societatis fundatur.)* — Krst je osnovao jednu Crkvu za sve narode, za sve države. Ta sveopća, internacionalna Crkva sastavljena je iz živih ljudi t. j. Crkva je vidljiva. Kad je Krst uzašao na nebo, imala je Njegova Crkva samo oko 600 članova, a danas ih ima više stotina milijuna. Crkva je dakle vidljivo društvo, živi organizam. Ali svako društvo treba da ima organizaciju i svoj auktoritet. Svaki živi organizam traži svoje središte, traži nešto, što sve dijelove ujedinjuje u jedno, traži svoju glavu. Pogotovu jedna, općenita, internacionalna Crkva, koja može da obuhvati više narodnosti, više država, ne može biti jedna bez jedne centralne vlasti.

Pravoslavni govore: mi priznajemo samo svoje parohe, svoje episkope i svoje patrijarhe, eksarhe ili autonomne arhiepiskope. Svaki je patrijarh glava svoje patrijaršije. Krst je glava sve crkve. Nema vidljive glave, koja bi sve autokefalne crkve sjedinjivala u jedan organizam. Dolaze Anglikanci

pa vele: ne treba ni pape ni patrijarha; imamo samo biskupe. Protestanti idu dalje: ne ćemo ni biskupa, dosta nam je da imamo župnike (pastore) kao upravitelje najmanje stanice crkvenog organizma — župe. Protestanske mistične sekte (Kvakeri) dosljedno idu do kraja: ne treba ni pastora, svi su vjernici proroci, propovjednici i svećenici.

Ako se uzme pravoslavni princip „Krst je jedina glava svoje vidljive crkve", onda su protestantski mistici najdosljedniji. Jer Krst je nevidljiv, Duh Sveti djeluje nevidljivo, vlast je u crkvi nevidljiva, dakle svi su vjernici jednaki. Ovakome mističnome pojimanju crkve neki pravoslavni bogoslovi već su blizu (vidi Cankov. Das Orth. Christentum des Ostens str. 81 ss.). Inače je sadašnja hierarhija u pravoslavnoj crkvi nedosljedno provedena. Vidljiva crkva treba da ima potpuni vidljivi organizam. Za upravu jedne crkvene općine -- parohije treba jedan nosioc vlasti — paroh, za upravu više parohija — jedne biskupije treba jedna glava — biskup, za upravu jedne autonomne nacionalne crkve treba jedna vidljiva centralna uprava — patrijarh sa svojim sinodom; ali za upravu sveopće Crkve Krstove, koja mora biti jedna, ne treba centralni upravni organ! Sveopća Crkva Krstova, koja obuhvata više država, više narodnosti sa različnim tendencijama može da bude jedna bez jedne glave, a srpske crkve (dalmatinske, karlovačka, bosanska, srpska, crnogorska) u jednoj državi nisu mogle biti jedna bez jednog upravnog organa, bez jednog patrijarha! U sveopćoj Crkvi jedina je glava nevidljivi Krst, a vidljivi su upravni organ opći koncili, kojih prema pravoslavnom mišljenju nije bilo ima 12 stotina godina!

Nedosljednost organizacije pravoslavne crkve uviđaju pravoslavni prvaci. Oni vide, da bez jedne središnje vlasti ne može biti jedne svete, saborne i apostolske Crkve: pravoslavnoj crkvi fali organ, „koji bi sve autokefalne crkve ujedinio u jednu crkvu" (Srpska Crkva 1920, str. 181). I traže svoje papinstvo, pa bilo to i svoje vrste papinstvo. Prot. St. M. Dimitrijević (Vesnik S. Crkve 29 (1924), 519) naglasuje, da ne će papinstva ni sa strane carigradske ni za strane jeruzalemske patrijaršije. On hoće da spasi autokefalnost. Ali svakako bi trebao jedan središnji organ za zajedničke poslove svih pravoslavnih autokefalnih crkava. Najbolje dakle — predlaže Dimitrijević — da sve patrijaršije imaju svoje predstavnike ili u Moskvi ili u Carigradu ili u Jeruzolimu. U ovim mjestima već se nalaze manastiri raznih patrijaršija. Starešine pojedinih manastira nek budu zastupnici (odbornici) u jednom centralnome uredu za sve pravoslavne crkve, dakle, recimo, u jednoj pravoslavnoj papskoj uredbi, iako Dimitrijević ne će ovu riječ. Jednako prof. univerze Dr. Ćed. Mitrović (Hrišćanski život 3 (1924), 309–316) traži središnji organ, da bude pravoslavna crkva zaista jedna. On misli, da će se to postići, ako se uvede redovito održavanje ekumenskih sabora i zajednička kancelarija. G. 1924. bila je u Sinaju kod Bukurešta konferencija pravoslavnih bogoslova. I tu se je predlagalo, da se stvori centralni odbor od predstavnika sviju patrijaršija kod carigradskog patrijarha.

Dakle uviđavni pravoslavni teolozi vide, da je organizacija njihove crkve nepotpuna; da je popunjena upravna služba u parohiji, u eparhiji, u

patrijaršiji, ali da je prazno mjesto upravnog organa čitave pravoslavne crkve, da nema papstva, pa hoće da ga na bilo kakav način stvore, kad već ne će onoga, kojemu je Krst rekao: Ti si stijena i na toj stijeni sazidat ću Crkvu svoju. *Rogošić.*

Socijalna sedmica o Piju XI. — *(Conventus socialis Romae in honorem Pii X.)* — Talijanski katolici ove su godine održali svoju *XVI. Socijalnu Sednicu u Rimu* od 8 do 15 rujna posvetivši je isključivo prikazu *djelâ Pija XI.* Pontifikat Pija XI. tako je plodan i obilan, da je bila potreba jedne cijele Sedmice eda tal. katolici dobiju približnu sliku grandioznog rada Sv. Oca u svojem socijalnom odjeku. Uspjeh rimske Socijalne Sedmice od općeg je nesamo socijalnog već i religioznog interesa za sve katolike, jer su tal. katolici, kao najbliži Vatikanu, izvršili na ime svih katolika sinovsku dužnost prema dobrom Ocu i velikom Učitelju u času Njegova svećeničkog zlatnog jubileja.

Rimska Socijalna Sedmica započela je u crkvi sv. Karla, gdje je pred pedeset godina Pijo XI. rekao svoju prvu sv. misu. Kard. Bisleti, Papin sekretar u kongregaciji za univerze i seminare, rekao je sv. misu za setimanaliste sa zazivom Duha Svetoga. Sastanci su se održavali u kolegiju sv. Josipa na trgu della Spagna. Tu imaju svoj zavod sinovi sv. Ivana Kr. della Salle, koji su posvećeni za uzgoj omladine. Prvi sastanak je otvorio urednik „Osservatore Romano" *grof Della Torre,* jedan od najjačih i najrječitijih tal. kat. publicista, pozdravivši izaslanike Sv. Oca kard. Bisletija, predstavnike vojničkih i civilnih vlasti, štampu i prisutne goste. Prof. *Carrara,* predsjednik rimske Kat. Akcije, pozdravio je drage goste kat. Rima, koji je s Lateranskim Traktatom postao zakonitom i priznatom prijestolnicom Italije. Predsjednik cjelokupne tal. Katoličke Akcije *Dr. Colombo* je istakao, kako je ova Socijalna Sedmica sinteza svih osjećaja ljubavi i zahvalnosti čitavog tal. kat. naroda Papi. Na Socijalnoj su Sedmici predstavnici puka i inteligencije, i to joj daje neobičnu socijalnu vrijednost, jer oni svi u Piju priznaju Papu, Glavu mističnog tijela Kristova na zemlji, izvor istine, drugog Krista „dolce Cristo in terra". Papa je za njih svijetlo i utjeha: personificirani spoj između slabog čovječanstva i blaženog božanstva. Katolička Akcija slaveći Papu nesamo da vrši svoju dužnost, jer za to je i ustanovljena, već zadovoljuje i jednoj velikoj potrebi srca slušajući Papu, braneći sveto pravo Crkve. Zato je ona universalna. Prekonje u Italiji Sv. Otac hoće, sklopivši konkordat, da ga i ostvari u životu tal. države davši Italiji Boga i Italiju Bogu. Uprav će zato tal. Kat. Akcija na svojoj XVI. Socijalnoj Sedmici raspravljati o djelima Pija XI.

O. Gemelli, permanentni predsjednik tal. Socijalnih Sedmica, održao je programatski govor o značenju djela Pija XI. Pontifikat Pija XI., tvrdi on, ima svoju vlastitu fizionomiju, posebnu misiju. Sedam godina Pontifikata i dvanaest Pijevih enciklika nose kao neizbrisive stigmate Papine ideje vodilje. Sinteza je Pijeva programa u enciklici „Ubi arcano Dei": „Pax Christi in regno Christi". Čitav kolosalni Pijev rad oko promicanja misija, jedinsva crkava, obrane slobode Crkve ima taj cilj, da proširi i zaštiti Kristovo kraljevstvo Mira, Enciklika „Quas primas" brani prava Crkve u odnošaju sa civilnom vlasti oslonivši ih na liturgijski stup Regaliteta Kristova. Pa i Lateranski Traktat, veli O. Gemelli, nije politički akt već religiozni, jer je juridički u vezi sa Konkordatom; oni su kruna Pijeva pacifizma i otvaraju novu eru razvoja i sigurnosti kršć. slobodi na kat. zapadu. Zatim Rector Magnificus Katoličke Universe Srca Isusova polemizira s fašističkim filozofom *Gentileom,* krivim komentatorom Lateranskih ugovora i još gorim filozofom etičke, suverene, božanske države. Ni država nije izvor morala: ona je moralna, etična, odgovora O. Gemelli teoretičaru tal. neohegelijanaca, ako je poslušna Crkvi u moralnoj nauci.

Pijeva će zvijezda vodilja restaurirati Mir Kristov u svijetu: u tom smislu uči vjernike, opominje protivnike Crkve, zove zalutale, otpale u krilo katoličkog jedinstva. Jedino u tom Miru Kristovu, proriče Pijo XI., zajamčena je sreća modernog društva. To je intimno značenje djela Pija XI. O. Gemelli trudio se da stavi u logični vez sve moderne političke filozofske i ekonomske pokrete da zaključi, kako je XIX. vijek bio nosioc najsilnije volje da sruši Crkvu i zaniječe katolicizmu vrijednost i značaj svrhunaravnosti. Luka je spasa za evropsku civilizaciju u Papinstvu, jer Papa i danas moli, opominje i potiče, da se stvori evropsko vjersko, intelektualno, moralno i socijalno jedinstvo pod vodstvom Crkve. To je značajka Pijeva Pontifikata veli O. Gemelli.

Ostali govornici razvijali su po jedno od mnogih Pijevih djela. Mons. *Masnovo* je govorio o Pijevu pozivu za svrhunaravnim životom protiv modernog pelagijanizma i lajicizma. - *Carminati* je istakao misijsku zaslugu Pijevu. Ovaj je govor indirektni odgovor indijanskom filizofu *Tagorri,* da zapadnjaci govore o Bogu, a istočnjaci s Bogom. Katolici sa zapada nesamo da govore o Bogu, oni za Nj rade, trpe i — umiru. — *Caviggioli* je prikazao Pija kao reorganizatora crkvenih naukovnih zavoda, a *Paschini* kao radnika oko crkvenog jedinstva, i to ne na federalističkoj, već unitarističkoj bazi — jedinstvo u Jedinoj Istini, koju posjeduje jedina Crkva katolička, koja ima svetu dužnost da u pitanju istine bude intransigentna. - *M. Sticco* govorila je o Piju kao učitelju kršć. uzgoja, a *O. Filograssi* o Kat. Akciji prema Pijevoj nauci.

Važno je bilo predavanje *O. Cordovanija* o akciji katolika u građanskom i socijalnom životu prema uputama Pija XI. Katolici, jer su sami krivi, često ne zauzimlju u javnom životu mjesta, koja bi morali. Jedan je od mnogih uzroka i *plašivost* dobrih, koji se apstiniraju od borbe. *Srčanost* spada među kat. dužnosti , uči Pijo XI. u enciklici o Kristu Kralju. Nego, mnogi su se ljuto prevarili, kad su čuli Papin poziv da odijele religiozna pitanja od bilo koje socijalno-političke akcije. Cijenili su, da je to razlučivanje crkve od foruma znak slabosti, kao da se istinu Božju ne može braniti i obraniti boreći se za nju samo u ime Božje! Zar Pijeva energija u osudi meksikanskih progonitelja nije bila jača i uspješnija uprav, jer je bio daleko od ljudskih sredstava i pomagala? Ta Pijeva energija bila je neobično jaka i u osudi političkog modernizma „Action Française". Pijo XI. je učitelj zdravog patriotizma, kad osuđuje ekstremni nacionalizam, jer je otac kršć. universalizma. Zato Sv. Otac hoće da katolici u javnom životu odijele religiozne akcije od partijskog života i prolaznih

režima. Autonomija kršć. misli i kat. prakse u borbenom građanskom životu dostojna je Crkve i Evendelja. Ali se zato katolici ne smiju odreći svojih građanskih prava. Pače moraju osvojiti one socijalne pozicije, koje će njihov kršć. patriotizam učiniti za domovinu plodonosnijim. Svi katolici treba da saberu svoje energije oko istog intelektualnog i moralnog apostolata. Sloga je vjernika i građanina moguća u vjeri, eda u životu borbe, uči Pijo XI., dobije priznanje nadnaravno pravo, koje rada - svece.

Rimska Socijalna Sedmica uspjela je manifestacije istinske ljubavi, posluha i odanosti tal. organizovanih katolika Sv. Ocu Papi. Na svoj rad mogu biti s pravom ponosni. Nad Njihovom papinskom Sedmicom ponosni su svi katolici. Kad se radi o Sv. Ocu, katolička srca jedno misle, jedno osjećaju: da Bog čuva Pija XI. za nove pobjede u Kraljevstvu Kristovu na zemlji! To je i naša topla srdačna — trajna molitva.

Dr. Fra Krsto Kržanić, Sinj.

Pijo XI. i Universa Srca Isusova. — *(Pius XI. et universitas Ss. Cordis Mediolani).* — *Pijo XI.* Papa je učenjak. I to svjetskog glasa. I kao diplomat i kao nadbiskup Milanski sačuvao je ljubav prema znanosti. Kao Papa, reče jednom *O. Gemelli*, izabrao je znanost kao svojeg saveznika, da brani Crkvu i kršćansku misao. Iz šančeva znanosti on se bori protiv modernih napadaja na istine Evenđelja. To je jedna od značajnih crta njegova Pontifikata. Zato je on staru papinsku rimsku akademiju pretvorio u *„Pontificia Accademia delle Scienze."* Ujedinjuje Biblijski i Orientalni Institut sa Gregorianom stvarajući široku universu religioznih znanosti. Posvuda osniva, gradi nova ili proširuje stara biskupska sjemeništa. Promiče filozovske i teološke nauke stavljajući ih pod zaštitu Akvinca. Svaku kat. kulturnu akciju on hvali i blagosivlje.

Ali ima jedna katolička kulturna institucija, koju Pijo XI. na osobit način i ljubi i pomaže i blagosivlje. *Universa je to Srca Isusova*, koju on često nazivlje „zjenicom" svojega oka. Kad je O. Gemelli javio varšavskom nunciju Mgrsu Rattiju odluku o otvorenju Katoličke Universe za akad. godinu 1921-22., on mu je uzvratio divnim pismom veličajući novu Universu, koja će provesti vezu vjere i znanosti („connubio della Fede e della scienza"), i koja će po sebi biti jasna i triumfalna apologija vjere „chiara e trionfale apologia della Fede". On je uvjeren da će Srce Isusovo učiniti, da Njegova universa postane dika religije i Boga („onore della religione e di Dio"). Zato mu se njezin osnutak čini i zgodan i nuždan.

Kako se vidi u srcu budućeg Pape ima specijalno mjesto za Gemellijevo životno veledjelo. Sreća je htjela da je mgrs Ratti postao milanskim nadbiskupom, kardinalom i kao Papin delegat otvorio je novu Universu. U jednom pismu on piše O. Gemelliju, da može biti siguran za njegovo puno povjerenje („intiera fiducia"). On je blagoslovio sveučilišnu kapelicu, centar religioznog života u tom dvorcu visokih nauka. Uvečer 7. decembra inaugurirao je na ime Pape I. akademsku godinu. Tom prigodom je rekao da će se u Universi Srca Isusova predavati znanost Božja i Bog znanosti („scienza di Dio" i „Dio delle scienze"). Šesdeset dana poslije toga govora Achille Ratti postao je Papa Pijo XI. Cijela je Universa klicala od veselja da ima Papu Katoličke Universe. I tako je bilo.

Kroz cijelo vrijeme svojeg Pontifikata Pijo XI. u bezbroj prigoda pokazao je svoju vanrednu naklonost i očinsku ljubav prema milanskoj Katoličkoj Universi. U brzojavu pri izboru za Papu on odgovara, da će i izdaleka sačuvati prema njoj svoju osobitu očinsku naklonost („sua paterna predilezione"). U prvoj audijenciji podijeljenoj sveučilišnoj upravi on veli, da svaki Papa treba da bude prijatelj kat. universe („chiunque fosse stato elevato al Pontificato non poteva che esser amico dell' Università Cattolica"). I svečano izjavljuje, da ipak nitko ne može biti njezin veći prijatelj od Njega. Nju i njezine upravitelje On ima „u srcu". Pijo XI. se je upisao i među prijatelje Universe. A kad se je inaugurirala II. akademska godina, Sv. Otac je brzojavio: žalim, da ne mogu prisustvovati dragome obredu („dolente di non poter assistere cara ceremonia"). Pijo XI. u taj čas je osjećao nostalgiju za svojim Milanom, za svojom Katoličkom Universom. Koliko je Universa Srca Isusova Papina vidi se najbolje odatle, što je on nazivlje „nostra beniamina" i „cosí a noi cara." Tko bi izbrojio sve epitete, s kojima Papa veliča milanski katolički institut. On na pr. da spomenem Njegovu zadnju izjavu veli: naša predraga kat. universa u Milanu („alla invero a Noi *carissima* Università Cattolica di Milano".) Tko će se onda čuditi, da je On nju nazvao „pupilla degli occhi suoi" - Papina „zjenica". — Kolika čast i sreća!

Ljubav Pija XI. do milanske Universe još bolje se vidi iz čina nego iz riječi. Za universu, „Magistero Maria Immacolata" i „L' Apostolico Istituto del Sacro Cuore a Castelnuovo Fogliani" on je odredio za sve biskupije u Italiji tako zvane sveučilišne dane - „Giornata universitaria" svake godine. Do danas se je skupilo okruglih 15 milijuna lira za uzdržanje zgrada, novo sjedište Universe, za biblioteku i profesore. Ogromna svota-pravo čudo providnosti!

Pijo XI. toliko ljubi Universu Srca Isusova, da je učinio, da 38. član tal. Konkordata zajamči život milanske Katoličke Universe. Velika je to stvar, kad se zna kakove u Italiji vladaju prilike. Uvjeren sam da će Universa Srca Isusova trajno napredovati, jer je miljenica („beniamina") Pija XI., jer je „pupilla degli occhi Suoi". Ne može se biti Papinim benjaminom, ne može se biti zjenicom Papina oka bez plodnog blagoslova neba. Srce Isusovo dalo je Crkvi Papu po svojem Srcu, da on ima puno, puno srca za Universu Njegova Presv. Srca.

Dr. Fra Krsto Kržanić, Sinj.

Revija „Život i rad" o ulozi papinstva. — *(Scriptoris Dr. N. Škerović accusatio Romanam Ecclesiam esse causam conflictus Croatarum et Serborum confutatur.)* — Dr. N. Škerović napisao je u beogradskoj reviji „Život i rad" (jun. 1929) članak pod naslovom „Naš nacionalni problem". Tu on ispituje, koji su uzroci razdvojenja Hrvata i Srba. Prema njemu tu nema krvnih, jezičnih pa ni privrednih uzroka. Oni su samo u prošlosti: Rim i Bizant. „Rimska Crkva organizovana po primjeru i na osnovima Rimske Imperije, prožeta imperijalističkim duhom latinske carevine nastupila je sa svojom organizovanom moći i autoritetom Rima bez kompromisa, bez ustupaka, tražeći bezuslovnu pokornost i poslušnost Latinskoj Crkvi, dok je Bizantinska crkva, i ako ortodoksno kršćanska, budući još uvijek

prožeta demokratskim jelinskim duhom, u težnji da osvoji slovenska plemena prišla ovima bliže i stvorivši književni slovenski jezik, dala im kršćanstvo na narodnom jeziku". „Sloveni na zapadnom dijelu Balkanskog Poluostrva primivši kršćanstvo iz ruku latinskih sveštenika s radošću su prihvatili svoj književni jezik koji donesoše slovenski apostoli Ćirilo i Metodije među Slovene. Ali su odmah došli u sukob s latinskom crkvom koja je surovo i bez poštede istupila protiv narodnog jezika u crkvi. Hrvatski kneževi u već formiranoj hrvatskoj državi osjećajući se slabima tražili su saveznike, i predajući se u punu pokornost Rimske Crkve, našli su saveznika u papskoj kuriji. Zato su po zahtjevu Rima istupili odlučno i nemilosrdno protiv stvaranja narodne hrvatsko-slovenske crkve." „Istočni dio naroda koji se postepeno slio pod imenom Srba uspio je vrlo brzo da se otrgne od Vizantije i da stvori narodnu državu sa narodnom crkvom, dok je zapadni dio naroda, Hrvati i Slovenci, ne stvorivši nikad narodne crkve rano, već krajem XI vijeka izgubio i državnu samostalnost." „Za nas je nesumnjivo, da je tome gubitku državne samostalnosti kod hrvatskog plemena mnogo pomogla Rimska Crkva, kojoj je bilo samo do toga da svoj upliv ojača i proširi bez obzira na čije nacionalne želje, i težnje. Prestavnici latinske crkve kod Hrvata, kao i hrvatsko plemstvo, koje je stajalo pod moćnim uplivom te crkve, laka srca su primili s časnim izuzecima madžarske katoličke kraljeve, mjesto narodnih koji su također bili katolici. Plemstvo se mirilo s gubitkom državne samostalnosti tim prije, što je ono, i pak ostajalo gospodarem na svojim posjedima i feudima. Na ovaj način, gubitkom državne samostalnosti kod Hrvata, *otuđivanje* koje je počelo odmah pri sukobu Istočne i Zapadne Hrišćanske Crkve, kao nosilaca ne samo Hrišćanstva već i vizantiske kulture s jedne i rimske s druge strane, sad se podvostručilo". „Otpor i borba hrvatske narodne stranke, da tako nazovemo onaj nagonski otpor slovenskog duha protiv svemoćne rimske crkve, koja je potpuno progutala ličnost, postala je još teža nego dok su bili narodni vladari na čelu države". Nadalje g. pisac ističe ekspanzivnu snagu pravoslavnih Srba, koja je stvorila Dušanovu imperiju.

Iz svega se Škerovićeva razlaganja može izvesti, da on misli, da je Vatikan kriv razdvojenju Hrvata i Srba. Ne bi se ni trebalo, pa ni jednom riječi, osvrtati na iznesene skroz neosnovane misli g. Škerovića. Tko je iole upućen u našu narodnu povijest i u povijest kat. Crkve, taj lako uviđa poizvoljnost Škerovićevih tvrdnja. Ipak da se na neke ukratko osvrnemo.

G. Škerović tvrdi, da je kat. Crkva imperijalistička, a pravoslovna Crkva da je demokratska. Iz ovoga se vidi, da g. Škerović ne poznaje povijest pravoslavne bizantinske crkve. Kad bi on tu povijest proučio, našao bi u bizantinskoj crkvi, kruti imperijalizam ili bolje despotizam, ali ne toliko duhovnih lica koliko svjetovne vlasti u Krstovoj Crkvi (cezaropapizam: V. Marković, Cezarizam i bizanstvo I-II. Zagreb 1891). Pod tobožnjim imperijalizmom Rimske Crkve čame siloviti Njemci, ponositi Francuzi, slobodni Amerikanci i t. d.!

G. Škerović tvrdi, da je bizantinska „demokratska" crkva stvorila slovenski književni jezik i dala kršćanstvo na narodnom jeziku. Povijest o tome ništa ne zna. Nema nijednoga historičkog dokumenta, kojim bi „de-

mokratska" bizantinska crkva potvrdila ili dozvolila slavenski jezik u crkvi. Druga je stvar, što su slavenski vladari u svojim slobodnim državama protiv Bizanta učinili. Ne čudim se, da g. Škeroviću nije poznato, što su „demokratski jelinski" predstavnici činili protiv Slavena i slovenskog jezika u Bugarskoj i Macedoniji, kad bi ove došle pod njihovu vlast, u X-XIII. vijeka (v. gore str. 379 s.). To je bilo davno! Ali se čudim, kako mu nije poznato, što je bilo u Srbiji tu nedavno pod turskom vlasti; što ne zna, kad su Srbi dobili svoje ljude u crkvenoj hierarhiji (v. Grujić, Srpska pravoslavna crkva, str. 147; v. gore str. 255).

Naši Apostoli, vjerni sinovi rimske Crkve, donijeli su nam slavenski jezik u liturgiji i slavensku azbuku glagolicu. Tu slavensku liturgiju Rimski je Papa potvrdio i protiv germanske najezde branio. Prema našim slavenskim legendama Rimski je Papa Hadrijan uzeo slavenske knjige, koje su donijeli sa sobom sv. Ćiril i Metod, položio ih na oltar u crkvi Sv. Marije Velike u Rimu, nad njima izrekao sv. liturgiju i time slavenski jezik posvetio i najsvečanijim načinom među druge kulturne jezike ubrojio (Žitje sv. Konstantina gl. 17; Žit. sv. Metoda gl. 6; Žit. sv. Klimenta gl. 3.). A da bude ovaj čin još svečaniji papa zapovijeda, neka se u svim odličnijim rimskim crkvama (sv. Petra, sv. Pavla izvan zidina, sv. Andrije, sv. Petronile) pjeva slavenska misa uz podvorbu velikih rimskih dostojanstvenika Arsenija biskupa i Anastazija bibliotekara. I glagolica, ta ostavština svetih naših Apostola, sačuvana je do dana današnjega jedino u Rimskoj Crkvi. I to ne možda ondje, gdje je narodni politički upliv bio jak kao na pr. u Hrvatskoj i Slavoniji, koje su bile u personalnoj uniji s Mađarima sve do g. 1791., nego pod tuđinskom političkom vlasti, gdje nije trebalo svemoćne sile papinske, nego prosti mig i te liturgije ne bi više bilo — naime u Dalmaciji, Istri i otocima. Borba protiv glagolice u hrvatskoj narodnoj državi nije dolazila iz Rima, nego od latinskog življa koje je još bilo u našim krajevima, a koje su naši narodni vladari htjeli predobiti za se, Hrvatima pod tuđinskom vlasti Inocent IV. je ponovno dozvolio slavensku službu Božju, a Urban VIII. vlastitom inicijativom upravo spasio je od propasti slavensku liturgiju.

U Rimskoj Crkvi mi imamo, što pravoslavni Srbi nisu nikada imali u svojoj narodnoj crkvi. Mi u Dalmaciji imamo od pamtivijeka, a od nekoliko godina u cijeloj Jugoslaviji, svoj narodni jezik u svim crkvenim činima osim mise. Ali tim ne dajem narodnom jeziku u crkvi kakovu veliku ulogu u pitanju nacionalizma. Drugi kat. narodi kao Njemci, Poljaci, Mađari i t. d. nemaju u crkvi narodnog jezika, ali tim nisu izgubili svoje narodn svijesti.

Istočni dio našega naroda (Srbi) otrgnuo se je od bizantinske političke vlasti, ali pod zaštitom Rima. G. Dr. Škerović neka prouči povijest borbe za samostalnost Vojislavove, Mihajlove i Bodinove kraljevine Duklje. Ovoj oslobođenoj srpskoj državi daje znak političke samostalnosti u ondašnjem međunarodnom sklopu Rimski Papa. Povećanu i ponovno oslobođenu srpsku državu stavlja u broj međunarodnih slobodnih evropejskih država opet Rimski Papa Honorije, kad je g. 1220. vjenčao kraljevskim vjencem Stefana Prvovjenčanoga. U ovome pravcu razvijala se

je srpska država, u kojoj je vodila punih 60 godina politiku revna katolikinja i vrlo odana Papi Nikoli IV. blažena kraljica Jelena. I sam Dušan Silni, „car Srba i Grka", koji je pod uplivom svojih novih podanika Grka skrenuo srpski narod proturimskim pravcem, kao dobar političar uviđao je svoju pogrešku znajući, da jedino u krilu kat. Crkve može spasiti samostalnost svoje velike države. Stvara planove o uniji. Otac češkoslovenskog bratskog naroda vrlo se je radovao ovoj odluci Dušana Silnoga te ga pismom od 19. februara 1355. hrabri u njegovoj sretnoj odluci („felix cius propositum"). Stvara planove o savezu kat. država protiv najezde silnih Osmanlija. Nažalost veliki Dušanovi planovi propadoše, ali zato propade i veliko Dušanovo carstvo. Zato dođe Kosovo. Već je spomenuto u ovome broju „N. R." (str. 389), da državno ujedinjenje našega naroda nije postignuto pod bosanskim kraljem u XV. vijeku uprav radi bizantinskog „demokratizma", koji štiti narodni elemenat kod svojih vjernika.

Je li Papa pripomogao, koji je i Hrvatima dao kraljevsko dostojanstvo,da ovi izgube svoju samostalnost, na to će naći odgovor Dr. Škerović u knjizi, koja je tu nedavno izašla „Kocijanić, Pape i hrv. narod", Zagreb 1927, str. 380-436. Svakako zapadni dio našega naroda u krilu katoličke Crkve, sačuvao je svoju narodnu svijest; nikada nije potpuno izgubio svoju slobodu i sav bio pod turskim jarmom kao istočni dio našega naroda; ima svoju zapadnu kulturu; ima svoju književnost, koja je najjači znak narodne svijesti, na svome narodnom jeziku sve od XV. vijeka, a istočni dio našega naroda sa svojom narodnom crkvom ima svoju narodnu književnost tek od nazad 100 godina!

Čudnovato je to, kako Rimska Crkva potpuno guta ličnost? Ne znam što je za g. Dr. Škerovića ličnost? Ne ću da zalazim u filozofske definicije, nego samo pitam, jesu li imali svoju ličnost veliki katolički zapadni filozofi, teolozi, fizičari, književnici, državnici i t. d ? Čija je ličnost stvorila zapadnu kulturu, kojoj se Škerović divi? Neka g. Škerović iznese, u čemu su pokazali svoju ličnost vjerne pristaše „jelinskog demokratizma"?

Nije uzrok razjedinjenju Srba i Hrvata Rimska Crkva. Tome je ponešto kriva u zadnjem stoljeću tuđinska politička vlast. Ali prvi i glavni uzrok jest onakav na historiji neosnovani mentalitet g. Škerovića i ostalih, koji misle kao on. Jugoslavenska misao nikla je i odgojila se u srcima sinova zapadnog dijela našega naroda, fra Andrije Kačića, Strossmavera, Račkoga i t. d., dakle većim dijelom katoličkih svećenika, pristaša Rimskoga Pape. Ne treba nam se dakle oslobađati neke „tuđinštine" u zapadnom dijelu našega naroda, nego nam se treba osloboditi onakva mentaliteta, kakav ima g. Dr. N. Škerović. *F. R. Rogošić.*

Pijo XI. i „Action Française." — *(Pii XI. damnatio „Action Française" est justa et omnino opportuna).* — „Nova Revija" već je pisala o ovoj francuskoj rojalističkoj organizaciji. Udarac kard. *Andrieua* bio je na svom mjestu i u pravo vrijeme, Mnogi su cijenili u Francuskoj i vani, da je bordeauski kardinal previše strogo sudio i nemilosrdno osudio Maurrasove pristaše. Pače ih se je našao veliki broj, koji su osuđivali i korak Pija X. kad je odobrivši pismo kardinala Andrieua, osudio *„Action Française"*, radi nemoralnih principa, radi protukršć. socijalne filozofije, na kojoj *Maurras i Doudet* okupljaše pristalice porušenog kraljevskog prijestola. Sv. Otac nije osudio monarhističko uvjerenje u pristaša *„Action Française"*, već je osudio nemoralni, nekršćanski nauk rojalista: njihovu filozofiju, a ne rojalističku zastavu.

Poznate su zle i žalosne posljedice poslije Papine osude u rojalističkom taboru. Maurrasovi *„Camelots du Roi"* apostatirali su, a da opsjene slabe i nepoučene u vjeri htjeli su sačuvati *vanjski* katolički *cerimonijal*. Optužili su Sv. Oca, da ih je osudio iz *političkih* razloga, jer se je složio s republikancima oko Brianda, Poincarea.Sitni ustupci pariske vlade u prilog katolicima bili su, prema klevetanju Maurrasa, odlučni pri crkvenoj osudi *„Action Française"*. I tobože radi toga su — Maurras je znao da laže, toliko puta je ustvrdio *„Osservatore Romano"* — *„Camelots du Roi"* odrekli poslušnost crkvi. Otpali su sa stabla Crkve Božije.

Kad je prošle godine umr'o neki njihov barun *Tristan Lambert*, Crkva nije prisustvovala sprovodu, a članovi rojalističke organizacije učinili su i sami sprovod bez svećenika s crkvenim ritualom! Biskup je bacio interdikt na to mjesto. A glasilo rojalista bijesno je napalo Crkvu i njezine visoke dostojanstvenike.

Maurras je više puta psovkama napao kard. Andrieua u svojem dnevniku. Poslije necrkvenog sprovoda Tristana Lamberta kard. Andrieu ponovno je progovorio u svojem crkvenom glasilu *„Aquitania"*. On tvrdi: rojalisti na svaki način hoće da se u vanjštini pokažu katolici. Iznenada prevare svećenike, da im podijele Sv. sakramente ispovijedi i pričesti, premda su eskomunicirani. Sekta je to neopoganska. Papa je svečano osudio *„Action Française"* 20. XII. 1926. Pijo XI. anatematizirao je njihov krivi nauk. Rojalisti su oko Maurrasa umislili da su Ecclesia docens, a nijesu već Ecclesia discens — i pobuniše se. Svoju religioznu revoluciju zavili su u smione, a plitke sofizme. Ustvrdivši da je Sv. Otac, osudivši njih, prekoračio granice svoje moći upali su u tri formalne herezije: da Papa nema *universalne jurisdikcije* i da Papa *nemože suvereno odlučivati*, jer da je nad Njim *sveopći koncil.*

Rojalističke herezije plod su njihove socijalne filizofije, koja se bazira na *materijalističkom pozitivizmu.* Pozitivizam isključuje politiku iz dominija teologije i božanskog prava: prema Maurrasu i Doudetu politika je autonomna od vjere i morala. *„Camelots du Roi"* odcijepivši se od Pape otpali su od Crkve Kristove: u sebi su ostvarili rastavu božanskog i čovječanskog upravo u duhu *Comteove filozofije*, kojoj je cilj da čovjeka izolira od Boga. I *Comte* je zadržao u svojoj pozitivističkoj religiji kult, vanjski ritual Crkve. Odbio je bit katolicizma — nutarnji božanski život, jer svaki katolik mora, ako hoće da odgovori svojem kršć. zvanju, da reče: „Živim ja, ali ne ja, u meni živi Krist". Francuski rojalisti se zadovoljuju praznim formulama bez sadržine, bez duha, simbolima bez svrhunaravnog života. Papa je nazvao lukave vođe *„Action Française"* — katolicima iz proračunanih ciljeva. *„Action Française"* u isti je mah i herezija i skizma. „Osservatore Romano" je ustvrdio: „La rivolta dell' Action

Française è lo scisma nella Chiesa di Francia, è l'eresia"! Skizma je, jer se *„Camelots du Roi"* pobuniše protiv crkvenog auktoriteta i svršiše u — neposlušnom otpadu; herezija je, jer Ch. Maurras bezbožno je i bezdušno ustvrdio, da je Isus doveo nad čovječanstvo noć i dekadencu. Zato je on teoretik, filozof franc. rojalizma — protiv kršćanstva, a za — katoličanstvo!! — — —

Dok se je gotovo dvije godine Crkva borila protiv skizme i herezije francuskih nacionalista, tal. nacionalistička štampa stala je uz osuđenike optužujući kard. *Cerettija i Gasparrija* radi socijalistofilije. Istaknuti ću samo jedan primjer, i to službenu smotru fašističke univerze u Bologni *„Vita nuova"* br. 12. (prosinca 1928,), koja je objelodanila članak: *„L Action Française il suo gruppo e le sue lotte"*. Pisac prikazuje političke ciljeve i metode ove ultranacionalističke organizacije, a izrazuje se i o njezinu konfliktu sa Sv. Stolicom. Ali bez poznavanja predmeta i posve pristrano. Sv. Stolica prema fašističkom piscu osudila je *„Action Française"* iz političkih, a ne iz religioznih motiva. Naprotiv nacionalistički Maurrasov nauk dirnuo je u vjeru i u moral — i Papa je intervenirao kao Učitelj vjere i morala. Uostalom još 1914. (29. I.) sv. Kongregacija Indeksa osudila je pet Maurrasovih knjiga i političko glasilo krstivši ih kao „pessime e meritano condanna", jer su bezvjerske i nemoralne stvari. Sv. Otac je potvrdio ovu osudu. Pa to je priznao i sam Maurras djetinjasto se izvinjavajući, da on nije pisao za katolike. Svaka knjiga, koja sadržaje moralne i dogmatske zablude, po sebi je osuđena. Kad bi Magisterij Crkve mučao, izdao bi svoju glavnu dužnost, da uči i brani vjeru i moral za spas duša. Osuda Sv. Stolice bila je i pravedna i zaslužna.

Kad je Maurras čuo, da su mu stavljena djela i glasilo na Indeks (osuda još nije bila publicirana) preko svojih pouzdanika obećao je da će se *obratiti*. I odluka Sv. Stolice ostala je in *sospeso*. Benedikt XV. poslije smrti Pija X. nije publicirao osude, jer je bjesnio rat. Međutim, kad je rat svršio Maurras je proslijedio svojim putem, dok nije intervenirao kardinal Andrieu. Sv. Otac poslije duge molitve, i refleksije, odobrivši korak kardinalov, izrekao je osudu nad djelima, novinom i školom Maurrasovom, jer je Maurras proglasio kao načelo: *Politique d' abord.",* jer uči da se politiku može širiti *„par tous les moyens"*. Sv. Otac u ovoj osudi izričito tvrdi, da je osudio *„Action Française"* i radi toga što su vođi rojalizma — Maurras bezbožac, a Doudet „nemoralan romanopisac." Savjest se je Sv. Oca uzbunila da take učitelje preporuči francuskoj omladini.

Ovo su bili jedini motivi, motivi religiozni radi kojih je Pijo XI. osudio *„Action Française"*, a nikakova zakulisna politika, kako se nepravedno izrazuje pisac *„Vita nuova"*. Mjesto da poslušaju, Maurras i Doudet pobuniše mladost na — otpad sipljući laži, klevete, uvrede žuč i zlobu na Njegovu Svetost. Veli grof Della Torre „può dirsi con tutta verita, che oggi non solamente in Francia, ma in Europa non v' e giornale più anticlericale, più anticattolico, più antipapale dell' „Action Française". Vidi se, da je Sv. Otac izvrsno pogodio, kad je osudio Maurrasa i njegova djela, školu i novine, jer u njima je izlijevao nemoral i protukršćanski nauk

zavivši ga u francusku trobojnicu. Jasno je, da je Sv. Otac radio iz čisto religioznih i moralnih motiva. Pijo XI. to je istakao u alokuciji 1926. (20. XII.) da je osudio *„Action Française":* „tuendi divini Regis dignitatem, animarum salutem, religionis bonum et futuram ipsam catholicae Galliae prosperitatem". „Osservatore Romano" (4. II. 1929.) veli, da je pisanje fašističke smotre: „tanto assurdo, quanto ingiurioso." I nadodje: „Ne si comprendono le simpatie e le difese a vantaggio di ribelli della Chiesa, da parte di uno scritore, che trova posto in una rivista, che é l' organo dell' Università fascista di Bologna".

Sveti Otac je pogodio jednu zmiju ljuticu u vinogradu Gospodnjem, i mi se radujemo, da je sve, što je katoličko, odobrilo veliki čin Pija XI.

Dr. Fra Krsto Kržanić — Sini.

Vrata paklena ne će je nadvladati. — *(Summorum Pontificum passiones decursu saeculorum.)* — Krst je rekao Petru da će na njemu sagraditi svoju Crkvu; da će na nju pakao udarati, ali da je ne će nadvladati. Krstove riječi su se ispunjale kroz dugu povjest Crkve do dana današnjega. Već njezin prvi poglavica Petar umro je mučeničkom smrti, a zatim su drugi slijedili tako da se do Melkijada broji 30 mučenika, a a dva izagnanika. Ali počnimo od slobode Crkve (313) i gledajmo sudbinu Petrovih nasljednika. Liberij je bio prognan u Traciju. Inocenc I. i Leon Veliki iskusili su strahote Alarika i Genserika. Simaka su ubili. Ivan I. umire u zatvoru, Agapit u progonstvu, a Silverij umire od glada. Vigilij zlostavljen umire u progonstvu. Martin I. vezan iđe u Kerzonez, a Sergij I. izagnan je za 7 godina. Konstantin, Grgur II. i III. drhću pred smrti, progonjeni od careva bizantinskih. Leon III. bačen je u tamnicu. Paškal I. jedva bježi ispod krvničkog noža. Grgur IV. je opsjednut u palači od Saracena, a Ivan VIII. opsjednut je od istih u Crkvi sv. Petra, Sjepan VI. nalazi u Rimu samo ruševine i gladan narod. Leon V. umire u tamnici. Grgur X. je zadavljen, a Ivan XI. utamničen do smrti. Benedikt V. obsjednut od Otona, a Benedikt VI., udavljen. Ivan XIV. umire od glada u tamnici. Grgur V bačen je iz Rima, a Silvestar II. otrovan. Grgur VII. progonjen je od Henrika II, a Leon XI. od Normana. Viktor II. dva puta bježi iz tamnice. Aleksander II. progonjen je od Henrika II. Viktor III. je otrovan. Paskal II. ponizivan umire od tuge. Gelazij II. bježi iz tamnice. Lucij II. ranjen umire. Lucij III. bježi u izagnanstvo. Grgur IX. umire od žalosti radi Saracenskih zlodjela. Inocenc II. bježi, kao i Aleksander IV. Bonifacij VIII. pogrđen, i zlostavljen, a Benedikt IX. otrovan. Clement VII. obsjednut u Rimu. A gdje su muke koje su zadavali protestanti, Turci, janseniste, socijaliste. Zar nijesu proti crkvi, Papi i papinstvu izmišljali najgore laži, uvrede i pogrđenja?

I kod nas je taj opaki duh vladao u posljednje vrijeme. U nekim novinama, kao što je bio „Novi List", „Jedinstvo", „Pokret", „Sloboda", „Pučka Sloboda" i t. d. napadalo se je direktno ili indirektno Krstova namjesnika i time odvraćalo naš narod od njegove crkve. Za vrijeme rata, dok su Pio X. i Benedikt XV. plačući pozivali zaraćenu braću da se izmire, širili su nesavjesni ljudi u puk i među vojništvo paklene vijesti da je Papa uzrokom rata!!!

Uza sve to Krstova Crkva stoji. U nju svijet gleda kao jedinu sjajnu zvijezdu na današnjem mutnom nebu. I danas se Krstove riječi ispunjaju; zvrata paklena neće je nadvladati.

Pape i ropstvo. *(Actio Summorum Pontificum in suppressione institutionis servitutis.* — Ropstvo je jedna od najžalosnijih pojava u povijesti čovječanstva. Ono je bilo obična stvar u predkršćansko doba, a i danas je, gdje još nisu doprla načela kršćanske ljubavi. Rim je, pri koncu republike, imao 1,200.000 stanovnika, a od tih samo 2.000 vlasnika. U Ateni je bilo 40.000 robova na 20,000 građana. Jedan ih je građanin kadikad imao po više hiljada. Iz Afrike ih se je i u zadnje doba samo u jednoj godini izvozilo i prodavalo na stotine hiljada, kako pripovijeda veliki oslobodiitelj i misijonar robova kardinal Lavigerie; a poznato je, da se tu, uz Obale papra, zlata, bjelokosti, nalazi i Obala robova, odakle su nesretnike izvozili.

Još su najistaknutiji poganski umovi branili, da to mora biti tako. Njima nije na kraj pameti padalo, da bi se to stanje imalo dokinuti, da je to nečovječanski. Aristotel, najveći poganski filozof, govorio je, da ima ljudi, koji se rađaju robovi; a jedan je pjesnik stavio Cezaru ove riječi u usta: Ljudski rod živi za nekoliko ljudi. Ni zakonodavci nijesu ni sanjali, da bi trebalo to zakonom izmijeniti i zapriječiti. Što više, držalo se je, da bez robova ne može postojati ni vlada, ni država, a ni pojedinci.

Tako je bila sudbina velikog dijela čovječanstva. Na sreću je došlo evanđelje sa svojim načelima bratstva i jednakosti svih ljudi pred Bogom, i ljubavi k bližnjemu. Tim je već bila naviještena smrt ropstvu, koje je bilo zasnovano na sasvim oprečnim načelima. Pape, kao namjesnici Isusovi i glave Crkve, osjećali su se obvezanim da Njegovu nauku u djelo provode, pa su se digli proti ustanovi ropstva. Nije to moglo ići na jedanput, jer bi to značilo učiniti potpunu revoluciju i kaos u društvenom poretku; a tim se Crkva ne služi.

Papa Kalikst u 3. vijeku učinio je nešto, što je za ona vremena bila neopisiva odvažnost, kako kaže Renan. On je naime dozvolio, da se rimske plemkinje mogu udavati za oslobođene iz ropstva, pače i za same robove; a to Rimsko pravo nije nikako dopuštalo.

Grgur Veliki traži slobodu robova, i hoće, da im se dade sve što su zaslužili. Po naravi smo slobodni, kaže on, a ljudi su stvorili ropstvo. Zato preporuča rad za oslobođenje robova, kao što nas je Spasitelj oslobodio iz ropstva grijeha. (Epist. VI. 12.)

Hadrijan I. dopušta, da robovi mogu slobodno, i proti volje gospodara, sklapati ženidbu. Aleksandar III. piše maurskom kralju u Valenciji, da ne smije nijednog kršćanina uzeti u ropstvo, jer po naravi nitko nije rob, i Bog nas je sve oslobodio. Inocencij III. odobrio je ustanovljenje Reda: Sanctissimae Trinitatis pro christianis redimendis, koji je baš išao zatim, da izbavi ljude iz turskog ropstva. Sličan Red, koji se je brinuo za otkup robova: Sanctae Mariae a Mercede, odobrili su Honorije III. i Grgur IX. (V. Leonis XIII. Ep. „In plurimis" 5 maii 1888. De Maistre, Du pape, l. 3. c. 2.).

Papa Pijo II. tuži se na Portugize ,što su gledali da u svojim afričkim kolonijama ljude zarobe, a ne toliko da ih obrate na kršćanstvo. Stog je učinio sve moguće, da ih odvrati od trgovine robovima, dok je u isto vrijeme otkupljivao zarobljenike iz turskih ruku. Novi su im gospodari počeli namećati ropski jaram. To je veliko zlodjelo „magnum scelus" kaže on. Zapovijeda jednom biskupu u Gvineji, da takove zločince udre crkvenim kaznama.

Isto je tako Pavao III. uzeo pod svoju zaštitu američke urođenike proti Španjolcima. U breveu od 29 svibnja 1537. daje Toledskom nadbiskupu svu potrebnu vlast za zaštitu indijanaca; uzimlje pod svoju zaštitu i njihova dobra i slobodu, pa izopćuje svakoga, koji bi pokušao da im odnese jedno ili drugo. Iste te godine Papa je upravio cijelom kršćanstvu jednu bulu o istom predmetu. I indijanci imaju prirodno pravo kao i drugi ljudi, i ovo pravo on štiti od nasilnika. Oni su, kaže Papa, oruđe vraga i laži, kad hoće da dignu slobodu. U toj buli osuđuje ropstvo bilo čije: indijanaca i drugih plemena, obraćenika i nekršćana. Tu proglasuje ništetnom svaku kupoprodaju, kojom bi se čovjeka davalo u ropstvo.

Jednako je postupao i Pijo V. i Urban VIII. Ovaj zabranjuje sve, što bi skučilo slobodu indijanaca. Tako ne smije ih se kupiti, prodati, darovati, izmijeniti, odvesti ih na drugo mjesto, odnijeti im imanje, rastavit ih od njihovih žena i djece. Benedikt XIV. tuži se brazilskim biskupima, što neki, kršćani po imenu, zaboravljaju kršćansku ljubav kupujuć ljude u roblje po raznim američkim predjelima

Ni u zadnjem stoljeću nije prestala ova sramotna trgovina. Pače još je bio dosta veliki broj kršćana, koji su se njom bavili. Pijo VII. na Bečkom Kongresu nastojao je da sklone sve velike sile, da bi poradile za dokinuće ropstva. Dok Grgur XVI., u pismu, kog je upravio kršćanskom svijetu, ponovno osuđuje ovu sramotnu praksu. Duboko ražalošćen napada moderne kršćane, koji se ne stide zarađivati na taj nedostojni način prodajući ili kupujući ljude. On ponavlja osude, koje su njegovi predšasnici toliko puta izrekli proti ovoj trgovini. Robovanja ne smije biti, budući da ono čini ljude, da trpe kao životinje, i uzrok je neprestanim borbama tamo gdje ga ima.

Pijo IX. proglasio je svecom onoga, koji se je zavjetovao, da će preko svega života radili za oslobođenje robova, Petra Clavera. Hvali njegovu veliku požrtvovnost i osuđuje zločince, koji se ne ustručavaju za zlato kupovati ljudski život. Blagosivlje misijonare, koji rade za njihovo oslobođenje. (Dict. Apol. III. 1475 sl.).

Skrb za sudbinu robova bila je Leonu XIII. duboko na srcu. Veseli se, kad su mnogi, prigodom Njegova jubileja, bili pušteni na slobodu u raznim američkim državama. Isus je došao da nas oslobodi. Ropstvo je protunaravno. Crkva se je otpočetka za robove brinula. Evanđelje nas uči da smo braća; stog su i robovi naša braća i domaći. Žali Leon, što još u Africi postoji trgovina robljem, pa zaklinje, kao i Pijo VII., vlastodršce, da bi sve sile uložili, da se dokine, a misijonare hrabri, da budu neustrašivi v radu za uništenje ropstva, stavljajuć im pred oči apoštola

robova, bl. Petra Clavera. (Ep. „In plurimis" 5 maii 1888.). Njegovi nasljednici, sve do današnjeg sv. O. Pijo XI. imali su posebno na srcu rad misijonara, koji se na osobiti način posvećuju radu za oslobođenje robova u poganskim zemljama.

Sv. O. Pape bili su svjesni velike dužnosti, koju im je Bog nametnuo. Imali su ljudima pripovijedati i među njima širiti Isusovu nauku o bratstvu i jednakosti svih ljudi pred Bogom, i o kršćanskoj ljubavi. To su i radili svagdje, a napose što se tiče ropstva, pa su ga s pomoću Božjom istrijebili iz kršćanskih zemalja, a i u poganskim zemljama bezbrojnim ljudima stekli su slobodu, za koju ne prestaju raditi ni danas.

Dr. Fr. Bože Vuco.

Književni pregled.

PIUS XI., — *Unseres Heiligen Vaters Pius XI.*, durch göttliche Vorsehung Papst, *Rundschreiben über die Förderung der Orientkunde*. Ovlašćeno izdanje. Latinski i njemački tekst. 8° (32). Freiburg i. Br. 1928. Herder M. 1.20. — Otkad je Pijo XI. postao nasljednikom vrhovnog apostola sv. Petra, pokazao je zamjernu aktivnost na polju unije crkava tako, da se s pravom može nazvati Papa unije ili Papa Istoka. Čim je bio izabran, svoj prvi papinski pogled baca na ispaćenu, gladnu Rusiju. Naređiva sabiranje priloga za gladne Ruse, a sam daje 2.500.000 lira. Odobrava molitvu za Rusiju, osniva kolegij „Russicum", a posebnu pažnju posvećuje Orientalnom Institutu, kojemu daje zasebno sjedište i veliku biblioteku.

I u ovoj poslanici glavni je predmet Orientalni Institut. Pijo XI. hoće da on bude rasadnik znanja o Istoku, naročito o Rusiji, i kao rasadnik znanja i međusobne ljubavi putokaz pravome ujedinjenju Kristove Crkve. U poslanici Pijo XI. najprije iznosi kratak historijat proučavanja Istoka na Zapadu, a zatim daje upute, kako se danas ima proučavati Istok. Do pravog jedinstva istočne i zapadne Crkve može se najlakše doći na znanstvenoj podlozi, slobodnim naučenjačkim radom. U Rimu je središte rada Papinski Orientalni Institut.

Iz čitavog ovog pisma zrcali se veliko srce Krstova Namjesnika, koje je pokazao, kad je jednoć rekao: „naše se srce otvara prema Istoku, i želi da obuhvati sav taj veliki, široki, neizmjerni Istok sa svom njegovom djecom sjedinjenom i nesjedinjenom; sjedinjene hoće da obuhvati zato. jer su sjedinjeni s nama vezama ljubavi i discipline, a nesjedinjene upravo zato, jer su nesjedinjeni, da se približe i tako da sva ona neizbrojnost duša postane jedno stado, što je toliko želio božanski Pastir". Pijo XI. ljubi „odijeljene i rastavljene crkve, našu — naglašuje Sv. Otac — odijeljenu braću, našu rastavljenu braću na Istoku."

Koja je to sila, koja Pija XI. kreće prema Istoku? Ne ću da govorim o svrhunaravnim motivima. Hoću da spomenem jedan naravni motiv. Dr. Ahil Ratti kao prefekt i uređivač Ambrozijanske biblioteke, morao je uređivati mnoštvo ruskih knjiga. Da ih dobro uredi, morao je znati nešto ruski. I on uči ruski. Dolazi u Vatikan, gdje se nalazi najbogatija zbirka ruskih knjiga u Evropi. Kad je osnovana nova Poljska. Benedikt XV. traži tko bi znao poljski, da ga pošalje kao svoga delegata u novu državu. Takove osobe nije našao. I Benedikt XV. šalje prefekta Vatikanske biblioteke Dr. A. Ratti, koji je znao ruski. Zato je Pijo XI. jednoć smiješeći se rekao: „ruski jezik mi je dao da postanem Papa". Kao nuncij u Poljskoj izbliza je upoznao i zavolio veliku Rusiju. Dr. A. Ratti pita u Benedikta XV.. da ga imenuje Apostolskim Vizitatorom za Rusiju i sve sile ulaži, da uđe u Rusiju, pa makar tamo u velikoj Rusiji i svoju krv prolio. Dakle ljubav Pija XI. prema ruskom narodu, jest onaj motiv, koji ga goni na neobičnu aktivnost za ujedinjenje crkava. Poslanica Pija XI. „Rerum Orientalium" imala bi biti vodič svakoga Jugoslavena, koji se bavi teološkim pitanjima.

Rogošić.

HENRIK ROSA: *Il Papa nel pensiero degli scritori religiosi e politici*, Roma „Civiltà cattolica" 1927, 2. vol. in 8 a. — Učeni je Isusovac sabrao lijepu rukovet cvijeća, većim dijelom s romanskih polja, i prikazao je na poklon rimskim Papama, Nasljednicim sv. Petra i Namjesnicim Krstovim na zemlji. U dvosvežnom djelu lijepo se popunjaju misli i vjerska uvjerenja priznatih katoličkih učenjaka i teologa s izrazima udivljenja i takih ljudi, koji još ni izbliza ne okušaše slast prave kršćanske vjere. Laskava priznanja Papama i Papinstvu izmamiše im njihove stvarne usluge, koje tekom dugih vjekova učiniše Vjeri i čovječanstvu, a baš njih, kao objektivni i pošteni ljudi, ne mogoše poreći. Samo letimični pogled djela pokazuje njegovu savremenu apologetsku, socijalnu i kulturnu vrijednost. Premda mi se ne čini dioba gradiva po jednom stalnom nacrtu sustavno provedena, ipak se dade lako razabrati, kako je prvi svezak knjige posvećen Papi i Papinstvu kao takovu, barem u svom pretežnom dijelu, i posebnim obzirom na božansku i nstituciju Papinstva, dok je drugi svezak upotrebljen za osvijetljenje Papina utjecaja na čovječanstvo i na kulturu u njezinim raznim nijansama.

Ko je željan, da se upozna s ovim najvećim vjerskim i socijalnim pitanjem, rado će uzesti prvi svezak i promišljati nad člancima, kao što su: Što je Papa? — Izvor Papinstva. — Ličnost i dostojanstvo Papa. — Savremena važnost, vječna mladost i nepogrešivost Papa. — Njihova dobročinstva i snaga u najraznovrsnijim progonstvima. — Svjetski interes u nezavisnosti i u slobodi rimskih Biskupa.

Drugi je svezak konkretniji. Radi o uslugama Papa prema svijetu, Evropi, napretku, znanosti, umjetnosti, vjeri i moralu uopće. U njemu je na dosta stranica ispisano što sve duguje Italija i u pogledu svoga napretka i svoje slobode Papama i Papinstvu. Zgodno su prikazani odnošaji Papa prema narodima, kraljevima u vezi sa zaštitom obitelji i svetosti kršćanske ženidbe. Nije se mimoišla ni providencijalna pacifistička uloga Papa, kao i savremenost njihove arbitraže i u današnjem društvenom poretku.

O. Rosa vodio je računa i o važnijim prigovorima. kojim se protivnici na Pape nabacuju i uspješno ih je obeskrijepio.

Antologija učenog Isusovca daleko bi bila iscrpljivija i zanimljivija, kad bi bili, osim romanskih pisaca, u jednakom razmjeru zastupane i druge rase na pr. anglosaska i slavenska, jer se i u ovom otuđenom svijetu znade naći tako vrijednih priloga u počast Papa i Papinstva da ništa ne zaostaju za navedenim. U ostalom O. Henrik udario je temelj i prokrčio put daljnjem razvoju u naznačenom pravcu, pa ga pozvani mogu slijediti i opću antološku apologiju malo po malo stvarati.

Ko poznaje talijanski, ne će se pokajati, ako naruči Rosino djelo, koje može dobro da dođe vjerniku i nevjerniku. *P.G.*

SOLOVJEV - KOBILINSKI, *Monarchia Sancti Petri*. Die kirchliche Monarchie des hl. Petrus als freie und universelle Theokratie im Lichte der Weisheit. Mainz 1929. Matthias - Grünewald - Verlag. (XXXII - 632) R.M.19. Vladimir Solovjev sigurno je najveći ruski religiozni mislioc, a uopće spada među najveće religiozne filozofe čitave povijesti. Solovjev je pjesnik, kritik,

filozof, teolog, ali sa istočnim i zapadnim mentalitetom. U svojim djelima htio je dati sintezu Istoka i Zapada. On je mislio, da pravoslavna crkva nikada nije de jure odjeljena od Rima, i da je sačuvala čistu nauku apostolsku. Da bude „vaseljensko pravoslavlje", dosta je pravoslavnoj crkvi priznati primat nasljednika sv. Petra.

Dr. L. Kobilinski - Ellis, inače pravoslavni svjetovnjak, u ovome djelu je sabrao iz glavnijih djela religioznu filozofiju velikog ruskog teologa. Najprije se nalaze bilješke našega orientaliste Dr. F. Griveca, koji upozoruje na neke tamne točke u religioznom sistemu V. Solovjeva (n. p. sophia creata). Solovjev je bio više platonovac, pa mu se ne mili zapadna skolastična filozofija. Zatim Dr. Kobilinski donosi i parafrazira Solovjevljevu ispovijest, koju mi donosimo kao prvi kulturni pogled. To je srčika svega mišljenja V. Solovjeva: pravoslavni istočnjak sa svojom pravoslavnom naukom (ali ne naukom nekanonskih sinoda, koje zabacuju na pr. filioque i bezgrješno začeće), koji hoće primat Rimskoga biskupa. Zatim prevodioc sa svojim uvodom i bilješkama niže izabrane komade iz apstraktne filozofije V. Solovjeva („Kritika apstraktnih principa"), teološkog filozofiranja o bogočovještvu („Predavanja o bogočovještvu"), o kraljestvu Božjem („Velika borba i kršćanska politika"), o općoj Crkvi kao slobodnoj teokraciji i monarhiji sv. Petra („Povijest i budućnost teokratije," „La Russie et l'Eglise universelle"). Na koncu Dr. Kobilinski ukratko prikazuje religiozni sistem V. Solovjeva.

Ova je knjiga izašla u veoma zgodan čas, kad se je zbio epokalan događaj; kad se naime obnavlja i priznaje Papin svjetovni suverenitet. Ovaj svjetovni suverenitet je kao plašt duhovnoga suvereniteta, koji se u ovoj knjizi zove monarhijom sv. Petra, a to je primat sv. Petra i njegovih nasljednika u sveopćoj Crkvi Krstovoj. Ovu knjigu svakome preporučujemo, ko želi da upozna velike ideje o jedinstvu Crkve najvećega modernog religioznog mislioca. *Rogošić.*

Mons. FRANCESCO OLGIATI: *„La questione romana e la sua* soluzione" Milano „Vita e Pensiero" cij..L. 3.50. - Mons. *Olgiati* profesor je metafizike na Kat. Universi Srca Isusova u Milanu. Poznat je kao osobni prijatelj O. Gemellija i kao njegova desna ruka. S njim je suurednikom: „Vita e Pensiero", „Rivista del Clero Italiano" i ‚Rivista neoscolastica.'! Napisao je mnogo djela. Osobito je prijatelj tal. katoličke omladine. Dobar, i ako ne dubok, pisac. Sjajan konferencijer. Ličnost, koja puno djeluje u tal. Kataličkoj Akciji.

Čim je bilo riješeno *Rimsko pitanje Mons. Olgiati* je u par dana napisao gornje djelo. I odmah je bilo razgrabljeno, jer je on dobar stilist, koji bistro, lako, čestokrat duhovito, a uvijek zanosno piše. Ovo svoje djelo od 190 stranica počinje sa notifikacijom Državnog Tajnika akreditiranim poklisarima kod Sv. Stolice o predstojećem riješenju Rimskog pitanja. Ističe, kako je za djelo Pomirenja Providnost izabrala Pija XI., koji je 1921. na Malu Gospu, ulazeći kao nasljednik kard. Ferrarija u Milan, istakao u svojem prvom govoru važnost riješenja Rimskog pitanja s katoličkog i čisto tal. stanovišta. On je 6. veljače 1922., kad je bio izabran

za Papu, izišao na vanjsku ložu sv. Petra, da blagoslovi Urbem et Orbem. U svojoj prvoj enciklici: *„Ubi arcano Dei"* (23. XII. 1922.) zazivlje čas Pomirenja Sv. Stolice s Italijom, jer će on biti „jedan od najsvečanijih i najplodnijih časova koliko za restauraciju kraljestva Kristova, toliko za pacifikaciju Italije i svijeta."- S druge strane i *Mussolini,* i ako sa svojeg nacionalističkog gledišta, bio je jedini čovjek u Italiji, koji je bio kadar da riješi ovaj problem. On je 1922. izjavio, da je nevjerojatno velika zabluda liberalaca, koji ne će da razume „da je Papinstvo universalno, baštinik universalnog rimskog imperija, slava najveća povijesti i tradicije Italije." U svojem parlamentarnom govoru 21. lipnja 1922. Mussolini je reje." U svojem parlamentarnom govoru 21. lipnja 1922. Mussolini je rekao, da je latinska i imperijalna tradicija utjelovljena u katolicizmu" i da je danas „jedina universalna ideja u Rimu, ona koja sja iz Vatikana."

Mgrs. Olgiati ističe kao *novu ideju* pri riješavanju Rimskog pitanja onu što je Pijo XI. istakao profesorima i akademičarima Kat. Universe — *Konkordat.* Mussolini je bio pristao na ovu Pijevu ideju i lako se je došlo do političkog Traktata. Konkordat je moj, tvrdi Papa, *„koji tumači, opravdava i preporučuje"* riješenje Rimskog pitanja. Radi toga je jasno, da je Papa iz čisto *religioznih motiva* htio njegovo riješenje. I kad je u svojem parlamentarnom govoru za ratifikaciju Traktata - Konkordata Mussolini mnogo toga rekao, što nije mogao i nije smio reći, Sv. Otac vedrom mirnoćom mu je odgovorio, da su Traktat i Konkordat tako intimno spojeni, da će *„zajedno stati i zajedno pasti."*

Da dade točan pogled u šezdesetgodišnji disidij između Sv. Stolice i Italije Mgrs. Olgiati *povijesno* izlaže sve muke, kroz koje je prošla Crkva u Italiji od osvojenja Rima do 11. II. 1929. Katolike se je ocrnjivalo kao protivnike dinastije, kao neprijatelje Italije. A ipak katolici su uvijek bili za slobodu i nezavisnost Italije prije njezinog ujedinjenja. Pijo XI. još 1848. je klicao: „O veliki Bože, blagoslovi Italiju."

Treba znati da su se u ono doba u Italiji razvile tri političke struje: federalistička, republikanska, i monarhistička. Ovoj posljednjoj struji bili su protivnici i Pijo IX, većina biskupa i organiziranih katolika. Mgrs. Olgiati brani crkvenu politiku, jer je branila Crkvu i njezine supranacionalne ciljeve. Branila je Rim iz religioznih, a ne političkih ciljeva. Sloboda Crkve identificira se sa slobodom Pape. Papa je suveren, koji ne može biti podanik nijednog kralja. Providnost je garantirala kroz poviiest Njegovu slobodu pomoću vremenitog dominija. Taj dominij je srušila nova Italija--- i ona je morala reparirati taj zločin povratkom papine vidljive slobode i nezavisnosti. To je bila crkvena politika u Italiji kroz 60 godina *Vatikanskog sužanjstva.* Garancioni zakon nije garantirao Papi nezavisnost i slobodu. Stoga ga Papa nije priznao. Papa je vječno protestirao--a liberalna Italija slavila je kao nacionalni blagdan — XX. rujna i njezin poganski pjesnik Carducci proklinjao je u svojim odama: „vecchia vaticana lupa cruenta". Masonerija je vodila borbu protiv Pape. Da Crispi i Leon XIII. nijesu riješili Rimsko pitanje, njezino je djelo. Zanimivu povijest borbe Crkve i katolika sa liberalnom Cavourovom državom nalazimo na ovim stranicama.

Mgrs .*Olgiati* u nekim stvarima pustio je da mu više diktira srce

nego razum. Mussolini nije ono, što je on o njemu mislio. On je tal. političar, lukavi državnik, nacionalist. I ništa više. Pa i preveliko pjevanje fašističkoj Italiji (na pr. str. 144 - 6.) radi nekih ustupaka u crkvi, pri procesijama i t. d. nije najsretnije. Držanje i govori Mussolinija poslije ratifikacije lateranskih ugovora, progon kat .štampe, monopol uzgoja u drukčijem nam svijetlu prikazuju fašističkog diktatora. Ipak, radi bogatog povijesnog materijala preporučujem djelo Mgrsa Olgiatija.

Dr Ivo Perinić

BERG Dr. L., *Ex Oriente.* Religiöse und philosophische Probleme des Ostens und des Westens. Mainz 1927. Matthias-Grünewald - Verlag Vez. RM. 16. — To je zbornik zanimivih članaka pisanih na ruskom, njemačkom i francuskom, od katolika i pravoslavnih. Prvi dio zbirke odnosi se na opće pitanje unije, drugi sadrži historijska pitanja, treći dogmatska, a četvrti biografijska. Prvi je članak pravoslavnog Bugara P. Ikonomova „za jedinstvo crkava". Zatim dolaze: R. Ivanicki - Ingilo, pravoslavni Gruzijac „Zur Frage der Vereinigung der Kirchen", H. Bibl „Union und Zukunft", L. Berg „Zur Psychologie der katholischen Russen", Šeptickij „Russkij katoličeskij ekzarhat v' Rossii", Haluscezynskij „Die gegenwärtige Lage der katholischen Kirche" (— t. j. sjedinjene), Beauduin „Une visite chez les moines Russes", Berg „La réunion des églises orientales avec l' Eglise catholique Romaine au cour des siècles", Gussen „O starejših snošenijah' Gruzinskoj i Rimskoj Crkvej", Ivanicki - Ingilo „Lose Blätter aus der Geschichte der Georgischen Kirche", S. Bathmanschwill L' Eglise catholique en Georgie", J. Voroneckij „Papa Grigorij VII i junaja Rus, (mlada Rusija), B. M. A. Taube „Rim' i Rus' v' do-mongolskij period' (X-XIII v.), I. Uminskij „Snošenija Rima s' Rossiej v' XIII. veke", Zaloziecki „Die Kirche des hl. Panteleimon in Halisch:" Pussino „Nikolaj Kuzanskij i vzaimootnošenija Zapadnoj i Vostočnoj Cerkvej ego vremeni 1401—1464)" i „Gosudarstvo Jezuitov v' Paragvaja", D' Herbigny „Essai de l' union anglo-orthodoxe en 1840", Kobilinski-Ellis „Die freie Theokratie nach der Lehre von W. Solovjev", F. Grivec „Samobytnost Vladimira Solovjeva", W. Stroeff „Einige Worte über die kulturellen Verdienste der katholischen und der orthodoxen Geistlichen in Russland", Bukowski „Die Russisch-orthodoxe Lehre von der Erbsünde in ihrem Verhältnis zur Römisch-katholische Lehre", Tyškević „Golos drevnaga pravoslavija" (sv. Efrem i primat), Lübeck „Die Priesterehe in der Griechischen Kirche", Noble „Madame Swetschine et le P. Lacordaire".

Iz samog ovog pobrajanja članaka vidi se aktuelnost i neobična zanimivost ove knjige. Naslov knjige „Ex Oriente" odgovara sadržaju. Sve se tiče Istoka, poglavito Rusije: psihologija ruskih katolika, zgodna sredstva, da se Rusi informiraju o kat. Crkvi, postanak i stanje kat. eksarhata u Rusiji, pogled na ruski manastirski život, odnošaj pape Grgura VII. s Rusima, odnošaj Rusije s Rimom u predmongolsko doba (papinska poslanstva 986, 988, 991, 991, 1000 u vrijeme krštenja sv. Vladimira; g. razdijeljenja Rima i Carigrada 1054. Rusi su bili odijeljeni od Carigrada i t. d.), odnošaji Rusije i Rime u XIII. vijeku (ruski nadbiskup Petar prisustvuje ekumenskom saboru u Lionu 1245).

I ilustracije odaju karakter knjige. Dvije prikazuju svečanu liturgiju po bizantinskom obredu u crkvi sv. Petra 15. XI. 1925. Pijo XI. prisustvuje i aktivno sudjeluje. To je prvi put, da Papa aktivno sudjeluje u grčkoj liturgiji u crkvi sv. Petra. Credo je otpjevano bez Filioque. Na drugoj slici (iz muzeja talijanskog grada Cividale) vidimo ruskog kneza Jaropolka, koji je išao k papi Grguru VII, gdje stoji pred velikom figurom sv. Petra. Na slici nađenoj u crkvi sv. Klementa u Rimu vidimo papu Nikolu I. usred slavenskih apostola. Još je interesantnija slika „Zbor svetih vaseljenske Crkve" u katedrali sv. Vladimira u Kievu. U sredini stoji rimski Papa Klement I. Oko njega su se skupili kao oko glavne figure istočni Oci sv. Bazilije, sv. Grgur Naz., sv. Atanasije, sv. Ivan Hrizoston i sv. Nikola.

Svim prijateljima unije i Istoka ovu knjigu preporučujem.

F. R. Rogošić.

MALVEZZI N., *Pio XI. nei suoi scritti* Milano. L. 12. — Sadanji Papa Pijo XI. poznat je kao papa — učenjak, kao nasljednik Nikole V. Kad je bio izabran za Papu, jedan je ugledni časopis pisao: „Humanist se uspinje na stolicu sv. Petra". I auktor ove knjige uspoređuje Pija XI. s Nikolom V., osnivačem Vatikanske biblioteke. Zatim ga uspoređuje s papama, koji su nosili isto ime te niže poglavlja: Pijo XI. učenjak i povjesničar, Milan i Ambrozijanska crkva, biblioteka — arhiv — kodeksi, sv. Karlo i kard. Fridrih Boromeo u spisima Pija XI., umjetnost i književnost. U ovim poglavljima iznosi spise Pija XI. i njihov kratki sadržaj. Sve to čini lakim, prostim stilom. G. Malvezzi nije htio dati jedno djelo, koje bi kritički prikazivalo znanstveni rad Pije XI. On piše za širu publiku, za one, koji ne dolaze do znanstvenih djela, velikih revija, i akademskih izdanja. Zato je ova knjiga svakome korisna, ko hoće da brzo upozna rad Pija XI. na znanstvenom polju.

SZABO, *P. Polycarpus, Tu es Petrus.* — Pro memoria quinquagesimi anniversarii ordinationis sacerdotalis Pii Papae XI. Sten, Torino 1929. — P. Szabò dobro je poznat u muzičkom svijetu. Njegova izdanja, kao n. pr. S. Franciscus, koje je izdao prigodom sedamstote godišnjice smrti sv. Frane, pa Laudate Deum, koje je objelodanio za sedamstote godišnjicu njegove kanonizacije stekli su mu priznanje i ime. Ni kompozicija: Tu es Petrus, koju je sastavio za ovu jubilejsku godinu sv. Oca Pija XI. ne ostaje za prvašnjim. Uspio je da snažnim riječima Isusovim dade prikladnu interpretaciju. Osobito je dobro naglasio neke izraze koji uostalom to i zaslužuju, tako da cijeli komad ostavlja duboki utisak u duši. Kompozicija je za četveroglasni mješoviti zbor. Ovaj bi morao raspolagati dobrom kvalitetom glasova, osobito što se tiče prvih, i tada bi mogao bit uvjeren da neće bit uzaludan trud, uložen, da se uvježba i izvede ovako lijepi glazbeni komad.

Dr. B. V.

OBERŠKI DR. J., *Strossmayerovi govori na vatikanskom koncilu.* Zagreb 1929. Tiskara Nar. Prosvjete. Cij. Din. 60, vez. D. 70. — SPILETAK DR. A., *Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru.* Govori,

predstavke, prosvjedi. Zagreb 1929. Hrv. Bog. Akademija. Cij. D. 50. — Gotovo jedna i druga knjiga ima isti sadržaj: govori Strossmayerovi na vatikanskom saboru. U jednoj i drugoj knjizi nalazimo govore na latinskom originalu i u hrv. prijevodu. Jedan i drugi auktor hoće da prikaže u pravom svijetlu velikog našega biskupa. Jedan i drugi popraćuje svojim bilješkama biskupove govore. Jedan se i drugi pisac specijalno bavi ovim pitanjem. Dr. J. Oberški napisao je već g. 1921. knjigu „Hrvati prema papinoj nepogrješivosti za vatikanskog sabora, a Dr. Spiletak piše raspravu „Strossmayer i Pape" (Glasnik Bisk. Bosanske i Srijemske 1925, nastavak 1929, br. 9 ss.).

Ipak ima nekih razlika. Dr. Oberški izdao je svoju knjigu nešto prije. On govori kratko o sastavu i obliku Strossmayerovih govora i donosi pred svakim kratak sadržaj. Dr. Spiletak donosi suviše predstavke i prosvjede, u kojima je Strossmayer sudjelovao.

Ali s ovim ne kažem, da je jedna ili druga knjiga suvišna. Predmet je za nas tako važan, da bi trebalo još ovoliko ovakovih knjiga. Svakako mislim, da bi bilo mnogo bolje, da se je zajednički radilo ili barem dogovorno. Zar ne bi bilo bolje, da su pisci pod vodstvom naše Bog. Akademije razdijelili posao tako, da je jedan uzeo opći uvod, gdje bi bio prikazan detaljnije rad vatikanskog sabora, a drugi da je preveo i obilnijim bilješkama popratio Strossmayerove govore? Tim zajedničkim radom mi bismo imali knjigu instruktivniju, ali i jeftiniju.

Što bilo da bilo, svakako ove su knjige nama veoma potrebite. „Time držimo — dobro kaže Dr. J. Oberški — da će se najednostavnijim načinom dokrajčiti tendenciozna rabota onih nekritičkih elemenata, koji hoće da podvale Strossmayeru kojekakve liberalne, protucrkvene i proturimske ideje". Iz ovih se govora vidi, da Strossmayer nikada i na nakakav način nije bio prethodnik stvaranja kakove narodne crkve ili pokreta „Dalje od Rima". Iz ovih je govora jasno, da je naš vladika bio s jedne strane katolički biskup, koji svom dušom ljubi centrum kat. Crkve t. j. papinstvo, a s druge strane da je bio jaka individualnost, koja otvoreno i neustrašivo iskazuje svoje još slobodno mišljenje. Jednu i drugu knjigu svesrdno preporučujem.

F. R. Rogošić

HOFMANN G., *Griechische Patriarchen und Römische Päpste*, Untersuchungen und Texte. II. 1. Patriarch Kyrillos Lukaris. Roma 1929. Orientalia Christiana. L. 15. — Ćiril Lukaris rodio se je na Kreti 1572. Studira u Mlecima i Padovi. U Poljskoj se bori protiv Brest-Litovske unije. Postaje patrijarh aleksandrijski. Između 1611—1618. okreće se kalvinizmu, a još više, kad je god. 1620 postao patrijarh carigradski. Zato protiv njega borba. Od g. 1623 do njegove smrti 1638. pet puta je zbačen s patrijaršijske stolice i opet uspostavljen.

Protiv Lukarisa i njegova kalvinizma borili su se pravoslavni, a i Rimska Stolica. P. Hofmann hoće da rasvijetli odnošaj Lukarisa prema Rimu: Lukaris i Isusovci, Lukaris i Meletije Smotrički, borba Grka protiv Lukarisa. Lukaris, student kat. universa, bio je isprva žestoki pravoslavac, a kasnije kalvinist. Ali u njemu nije pomanjkala ni naklonost prema Rimu.

Hofmann je našao autentično pismo, gdje kao aleksandrijski patrijarh piše Papi i zove ga „općim ocem i na zemlji glavom Crkve"; kaže; da je spas istočne crkve, ako se vrati u krilo Rimske Crkve, a da je on do toga uvjerenja došao čitajući sv. Oce.

Neutrudivi istraživaoc povijesti o odnošajima Istoka prema Rimu izdaje knjigu za knjigom: sv. Jozafat, unija Rusina, Atos i Rim (dvije knjige), bl. Belarmin i istočnjaci, Sinaj i Rim, Patmos i Rim, aleksandrijski patrijarh Samuel i Klement XI. Sve ove knjige osnovane su na arhivskim istraživanjima. I ova knjiga o Ćirilu Lukarisu temelji se na arhivskim podacima. U njoj ima 13 fac-simila i 28 dokumenata. P. Hofmann stavlja Lukarisa u novo svijetlo i tim doprinosi velik prilog historije kršćanskog Istoka. *Rogošić.*

MAROTO PH., *De extraordinario jubileo anni 1929.* Romae — Tip. Pol. „Cuore di Maria" — Via Banchi Vecchi. — Marotto je poznat u pravnome svijetu kao izvrsni kanonista. Već godine 1918 izdao je „Institutiones juris canonici ad normam novi Codicis vol. I. i II. U ovomu djelu pokazao je pisac duboku erudiciju, oštro zapažanje spojeno sa jasnoćom izražavanja, pa je njegovo djelo i danas od uvaženijih djela svoje struke.

Isto tako pisac u ovom komentaru vanrednoga Jubileja koga je sv. Otac Pio XI. otvorio prigodom svoje pedesetgodišnjice svećeništva, odlikuje se istim svojstvima erudicije i vještoga pravničkoga zapažanja. Pisac najprije iznosi glavna opća pravila o jubileju. Zatim prelazi na pojedine uvjete koji se imadu ispuniti za postignuće oprosta. Napokon o oblastima koje svećenici imaju za vrijeme jubileja pogledom na pokornike.

Ova knjižica svakomu svećeniku dobro će doći za vrijeme ovoga jubileja. *A. C.*

SPILETAK DR. A., *Papa Pijo XI.* Život i djela Namjesnika Kristova. Izdalo Društvo sv. Jeronima. Zagreb 1929. I i II izdanje. — NOVELLI-JACQUIN *Pie XI* — Achille Ratti. Paris 1928. Maison de la Bonne Presse. — Dosad je izašlo mnogo što duljih što kraćih biografija Pape Pija XI. Prigodom Njegova jubileja posvećuju se Piju XI. knjige i časopisi, novine i glasnici. Kod nas naše zaslužno Društvo sv. Jeronima pod vodstvom agilnog Dr. J. Andrića prednjači. Ono je najprije izdalo raskošno izdanje, uvezano u bijelo platno. Ovo je izdanje tiskano samo u 300 primjeraka, a stoji Din. 50. Jer je mali broj primjeraka tiskan, predstavlja kod nas književnu rijetkost. Jedan primjerak sjajno uvezan ponijeli su Sv. Ocu na poklon prigodom hodočašća ove godine. Drugo pučko izdanje određeno je za sve članove Društva sv. Jeronima. Izdanje je ostalo potpuno nepromijenjeno. Samo je na koncu Dr. J. Andrić dodao opis zadnjeg hrv. hodočašća.

Novelli je napisao dosta opširan životopis Pija XI. još g. 1923. Tu nedavno na francuski ga je preveo abbé Jacquin, a izdala ga je francuska Kuća Dobre Štampe. S Novelli-jem se je uglavnome služio i Mgr. Dr. A. Spiletak, kad je pisao svoju knjigu o životu Pija XI. Jacquin je preveo Novelli-ja gotovo doslovno, a Dr. Spiletak je kraći. Jedan i drugi opisuju mladost Pija XI. (rod, prve nauke, bogosloviju, universu),

čenjački rad, djelovanje Pija XI. kao svećenika, diplomatski rad, pastirsko djelovanje kao milanskog nadbiskupa te izbor za Papu. Jacquin dodaje na koncu svoje knjige o postanku Ratti-jeve obitelji i daje kratku biografiju književnog rada Pija XI. Dr. Spiletak govori opširnije o prvoj Papinoj enciklici, o novoj Papinoj državi te o odnošaju Pija XI. prema Hrvatima. Obe su knjige ilustrovane.

Novelli je napisao svoju knjigu o životu Pija XI. za Talijance, Jacquin je tu knjigu priredio za francuski narod, a Dr. Spiletak napisao je svoju knjigu za hrv. narod. Ovu knjigu Dr. Spiletaka svakome preporučujemo i ne bi smio biti nikakav katolik, koji je ove jubilarne godine ne bi pročitao. *Rogošić.*

PARIS, P. GERARDUS O. PR., *Ad mentem S. Thomae Aquinatis Tractatus de Ecclesia Christi* ad usum studentium Theologiae fundamentalis p. 254. Torino, Marietti 1929. Cij. L. 12. — P. Groot dobro je poznat radi svog majstorskog apologetskoga djela. Zadnji je put izdato 1906. Šteta bi stoga bila, da je ono ostalo nepopunjeno novijim vidicima u toj znanosti. To je dobro osjetio P. Paris, p kâse je stavio na posao i omogućio, da će ono i u buduće dobro doći učiteljima i učenicima ove znanosti.

P. Paris ne obrađuje sve traktate, koji obično dolaze u apologetici, nego samo de Ecclesia. Ostalo je sve pripustio drugim znanostima: uvodu u sv. Pismo; uvodu u Crkvenu povijest. Ali je zato ovdje obradio, i to temeljito, sve, što spada na traktat o Crkvi. Tu proučaje ustanovu Crkve, njezin ustav i savršenost, njezina svojstva nutarnja i izvanjska. Posebnu je pažnju svratio položaju Rimskog Pape u Crkvi Isusovoj: proučaje primat sv. Petra, primat Rimskog biskupa promatran s historijskog stanovišta, pa zatim samu njegovu bit. Na koncu nadodaje nekoliko teza o Saborima, Predaji, sv. Ocima, auktoritetu teologa, te o auktoritetu sv. Tome.

Auktor je usvojio skolastičnu silogističnu metodu. Gvozdenom logikom vodi nas do uverenja o onom, na što zaključuje. Svagdje jasno stavlja pitanje, predočuje mu važnost i što su drugi o njemu mislili i misle. A to je posebno važno za učenike, koji tako imadu pred očima cijeli pregled pitanja. Osvrće se i na savremene rasprave u raznim prigodama. Mislimo li na sve to i još na lakoću stila, kojom se pisac odlikuje, možemo slobodno reći, da će knjiga postignuti svoju svrhu.

Dr. Fr. Bože Vuco.

MILLOT, *le Chanoine, Ce que c'est qu'une Eglise.* Discours de circonstances. Pr. 316. Téqui Paris 1929. — U nas se dosta osjeća potreba prigodnih govora. Osobito se osjeća potreba takovih govora s obzirom na crkvu, kao mjesto, gdje se okupljaju vjernici, kao i s obzirom na ono ,što je u crkvi i na njoj, kao n. pr. zvona i orgulje. A ipak su to predmeti, koji su veoma važni za naš uzgoj u religijoznom životu.

Pisac ove knjige dosta je doskočio toj potrebi, bar za one, koji nešto francuski čitaju. To nijesu sve samo njegovi govori. Veliku je većinu pokupio kod drugih vrsnih francuskih govornika, koji se bave ovim

predmetom. Dosta je znati, da je tu sa više govora zastupan Mgr Gibier biskup, u Versailles-u, Mg Freppel biskup u Angers-u, Mgr Chapon biskup u Nice itd. pa ne treba druge reklame.

Tko se bude bavio ovim predmetom malo bolje, svratit će svu potrebnu pažnju kući Božjoj i onom, što na nju spada. Vidjeti će kako pravi duh vodi sv. Oce Pape, koji osobito ovih zadnjih godina toliko naglasuju pravu važnost liturgije uopće, liturgičnih čina, pa pouke o svemu onomu, što na liturgiju spada. U tim govorima se vidi, da u Crkvi i njenim predmetima ima mnogo lijepog i uzvišenog, što na nas djeluje i približuje nas Bogu. Lako će se zaboravit deset francuskih franaka, kad se bude u ruci imalo tako lijepu knjigu.

Dr. Fr. Bože Vuco.

STEFFES J. P. — *Religion und Politik. Freiburg im Breisgau* 1929 — Herder — Pisac nam prikaziva o čemu se bavi politika i kaže da je to znanost i uminje koje nastoji da uredi i podigne život države unutarnji i vanjski. Unutarnji, promičući sve vrednote ekonomske, socijalne, kulturne i t. d. Vanjski: starajući se da ju sačuva jaku prama vanjskomu svijetu.

Vjera pak bavi se dušom naroda i uređiva ju u izrađivanju sama sebe pogledom na sve odnose, kojim pojedinac mora da odgovara udešavanjem svoga života. Stoga je za državu od neprocjenjive važnosti religija.

Pisac nam pokaziva iz historije, kako su ova dva čimbenika igrala odlučnu ulogu u povjesti država. Ali jer ljudi teško zadržavaju ekvilibrij uopće u svim stvarima, a osobito u ovim, stoga se često pojavljiva vjera podređenom politici, kao što je to očito iz povjesti Egipta. Babilonaca, Asiraca i t. d. Ali nalazimo da vjera podređiva politiku, a to je u onim državama bilo gdje su kaste svećeničke vršile i sudačku i upravnu vlast zemlje.

Racionalizam je pokušao da vjeru potpuno baci iz države, jer ova je nastala ugovorom ljudi između sebe. Vlast je puk dao a nije došla od Boga, onda ni država ništa nema s Bogom, niti ju prama njemu vežu kakove religiozne dužnosti.

Nu sve je to nepametno. Prava mudrost neprelazi niti može prijeći preko društvenih tako važnih čimbenika kao što su vjera i politika, nego ona gleda da ih svede u pravu kolotečinu i slogu, označujući svakoj njezin djelokrug. Stoga pisac kaže: da politika i vjera nijesu neprijatelji kako ih neki prikazuju, nego su čimbenici koji imaju međusobne dužnosti. Politika kao čuvarica javnoga dobra mora braniti i brinuti se za vjeru, jer ona nije samo jedna vrednota u sebi, nego je ona uvjet napretku i dobru cijele zajednice. Vjera daje unutarnju odliku, plemenitost i snagu građanskomu djelovanju. Stoga zdrava politika potpomaže crkvu u kultusu, u školama, štampi. Danas je to teško jer su države većinom akonfesionalne, ali zato katolici, osobito njihovi zastupnici moraju naglasivati ove dužnosti; tim više što ovakovo naglašavanje neće biti izazovno drugim vjerama.

Crkva pako svojom podukom o vjernosti i auktoritetu utvrdivat će u državljanima ljubav prama državi, vjernost i poslušnost prama kralju i vlastima. Pri svemu pako ovomu, vjera ne smije postati politikom nego mora ostati sunce, koja ju obasjava i grije.

Pisac još govori o slaboj strani krilatice baška vjera, baška politika — rastava Crkve i države — napokon o katoličkoj akciji.

Knjiga je dosta opširna 227 stranica. Pisac pokazuje široku erudiciju i duboku misaonost — Preporučamo.

E. DEVOGHEL, *La Question Romaine sous Pie XI* et Mussolini. In 8. IV. 4 338 str. — Bloud et Gay — Paris 1929. — 12 franaka. — Knjigu je napisao dobar poznavalac rimskoga pitanja i to baš sada, kad je već riješeno, da vidimo kako se je s obje strane već odavno spremalo na to. Tu se vidi, kako se je diplomatska stvar razvijala do februara ove godine. Dokumente je sve dao pisac u dodatku, dokumente od garancija (1870) do pakta lateranskog (1929) Eho novinstva talijanskog i stranoga, prijateljskog i neprijateljskog raspoloženja čita se tu u izvacima pri svakoj prigodi, kad bi se oglasilo na kret toga pitanja. „Citacije su vrlo mnoge" — veli tu u predgovoru vrsni diplomata francuski baron Beyeus — „djelo je model tačnosti i historijske lojalnosti." — Mnogo je tu materijala nama sad pri ruci, da ne moramo drugamo posezati za slučaj potrebe. Zgodan stil, a i zanimivost zapletaja i otpletaja pruža vrlo ugodno štivo. Daje poglede i u budućnost, a i mnoge simptome u javnosti talijanskoj osvjetljuje. Stvar se osobito preporučuje u ovoj godini, kad slavimo Pija XI. u njegovoj jubilarnoj godini — slavimo ga i kao diplomatu!

Dr. Fr. Arh. Nuić, Široki Br.

„ECCLESIA", *encyclopédie* populaire des connaissances religieuses. publiée sous la direction de l'abbé *R. Aigrain*, prof. aux Facultés catholiques de l' Quest — Blond et Gay Paris 1928 (in 8, VIII † 1100 str. — kartonirano elegantno 45 franaka). — Preko 30 suradnika broji na prvoj stranici naslovnoj — što lajika katoličkih iz svih struka znanja a što opet svećenika. To je jedna *gotovo savršena katolička enciklopedija u malom.* Ima uz alfabetski indeks još sadržaj preko 10 str. O svemu su tu daje sinteza. Djelo je razdijeljeno u 3 glavne partije: I Nauka, II Povijest, III Akcije. Tu ćeš naći sveukupni résumé svih grana katoličke znanosti i nauke, résumé informativni za rad u crkvi, u katoličkom duhu. Glede nauke kat. uz zgodne i divne mode k pojedinoj disciplini od najvrednijih auktoriteta u toj struci donosi se apologatika vjere i morala s filozofskim obrazloženjem Kršćanstva. Zatim dolazi izlaganje vjerskih dogma i moralke. K tomu pristupa za dopunjak o ascetici i mistici te o pravoj pobožnosti i štovanju u Crkvi. Liturgija sa svojim razvojem u historiji pa crkveno pravo za informaciju laika i puka. — Završuje nauku. — Uz povijest Crkve i Sv. Pisma raspravlja se o Hristu kao historijskoj ličnosti i Njegovom djelu. K tomu pristupa crkvena geografija. — U obzir dolaze i ostale Crkve kršćanstva. Povijest filozofije kršćanske i kršćanskih literatura svih jezika starih pa i novih, pa umjetnosti kršć., k tome o svim religijama svijeta. Daju listu Svetaca i papa i mali biografski leksikon za-

službnih ili poznatijih ljudi; napokon leksikon geografski. — Završuje *povijest*. — Treći dio: akcije! Sociologija uopće i pojmovi. Opaske za religiozni odgoj i socijalni, o uzorobitelji u kršćanstvu. Opet o župi i biskupiji (organizacija i rad), o društvu kršćanskom i o katoličkoj djelatnosti: caritas, skupine, studij, oko radnika, oko djece i socijalnom poboljšanju. — Tako opsežno djelo katolika francuskih završuje s tablom geografskih karata, koje se po tekstovima nalaze za ilustraciju. To je znak ljudskog nastojanja za sintezom svega znanja. Francuski je duh za to ko stvoren: hoće preglednost, i jasnoću. Oboje tu imamo, i to kod Francuza baš prvih. Imaju oni velike enciklopedije crkvene bar ih 6 na broj. Konačno su i njih sve sintetizirali u 6 svezaka u *„Dictionaire pratique"* a sad evo imamo sve u jednom svesku: *Ecclesia.*

Dostatno se ne može preporučiti riječju. Ono se samo preporučuje sadržajem: Čitajte ga. Puno ima pouke i za svećenike a pogotovo i za laike, koji mogu čitati francuski. Sva se je kritika i u Engleskoj o djelu pohvalno izrazila. — Oh, ne će li se u nas dobiti slično!

Dr. Fra Arh. Nuić, Široki Brijeg.

MAYRHOFER J., *Romfahrt im Heiligen Jahr.* S 8 ilustracija. Regensburg. Vez. 3 RM. — Auktor u ovoj knjizi opisuje njemačko hodočašće u Rim za Svete Godine. Opis putovanja je pjesnički, zanosan. U njemu jako izbija težnja za središtem opće Crkve („Ave, Roma aeterna"). Njemačko kat. srce kucalo je od nutarnjeg radosnog uzbuđenja, kad je bilo u Vječnom Gradu, kad je u audienciji gledalo i slušalo Oca svega kršćanstva. Sve to auktor ugodnim jezikom i stilom izlaže u ovoj knjizi.

G. Mayrhofer je po zanimanju katolički književnik. Ima svoju vlastitu naknadu. On govori posve slobodno latinski, a valja naglasiti, da on nije svećenik nego prosti svjetovnjak. I on se s ponosom predstavlja kao njemački kat. književnik. Zadnje ljetne sezone obašao je naše primorske krajeve i svu Jugoslaviju. Naši mu se krajevi silno sviđaju. Mi se nadamo, da ćemo iz njegova pera imati opis njegova putovanja po Jugoslaviji, posebno po njezinom Primorju.

O. R. Rogošić.

ŽIVKOVIĆ DR. A., *Naša Crkva i naša inteligencija.* Mostar 1929. Savremena pitanja. Din. 16. — Dr. A. Živković održao je g. 1928. korizmene propovijedi u župskoj crkvi sv. Marka u Zagrebu. Te su propovijedi bile u obliku konferencija. Pisac je htio, da prikaže zagrebačkoj inteligenciji stav Crkve katoličke, položaj i zadaću u savremenom životu. To se opaža u samim naslovima njegovih konferencija: odnos inteligencije prema vjeri i Crkvi, naš kat. nazor na svijet i život, Crkva Kristova u historiji naroda, život inteligenta u Crkvi i s Crkvom, problem milosti, problem vječnosti. Kako se vidi, teze su vrlo aktuelne, a i obrađene su zanimivo. Ipak bismo mogli zamjeriti, što pisac nije izabrao i jednu tezu tako važnu za naše savremene prilike: naša inteligencija i papinstvo. O tome se može držati konferencija, koja bi bila naročito interesantna u našim današnjim prilikama.

PRIIBILLA MAX, S. J. *Um kirchliche Einheit.* — Stockholm, Lausanne und Rom — Geschichtlich-theologische Darstellung der neueren

Einigungsbestrebungen. (Veröffentlichung des katholischen Akademikerverbandes.) gr. 8°, XII † 332 str. — Freiburg in Br. Herder 1929.; broché 8.50 Mk., u platno 10 M. — Auktor je prvu sintezu napravio od svih ovih najnovijih pokušaja za zbližen̄jem među kršćanstvom. Poratne konference za uniju najpoznatije su dvije: Stockholm i Lausanne. U nijednoj nije bila reprezentirana crkva katolička. Auktor zato objasnjuje stvar Rima prema pokretu a osobito abstinencu katolika na tim dvjema konferencijama svekršćanstva. Mnogi su se tu iznenadili pače i katolici gdjekoji rogoborili, zašto papa ne da sudjelovati na tako bratskom pothvatu. Zato je Pijo XI. izišao pred sav svijet sa impozantnom encikli kom *„Mortalimu animos"* u januaru 1928. Pribilla je lijepo nju analizirao i aplicirao, kao pravi lijek i jedini način unije, a nama dao više uvida u stvar i oprez u tako delikatnoj stvari, gdje se ne smiju kompromisi činiti, ni s dogmama trgovati. — Pribilla je k tome dao cijeli tok i program svake konference, ponašanje istaknutih ličnosti — a osobito iznenađenje pravoslavnih ličnosti, koje su isto za dogme nastupali kao i papa u enciklici. Razlaganja završuje auktor s pogledom jednim unatrag i u budućnost. Dotle zaprema 314 stranica. K tome priložio nam je u Dodatak mnoge važne dokumente i korespodencu crkvenih ličnosti od početka rata dalje u smislu unionističkom. A na početku daje nam obilnu biografiju za stvar.

Analizuje nam pisac motive i psihologiju pokreta i ličnosti vodećih i njihove ciljeve. Tim će mnogo poslužiti i jednim i drugima: Katolicima će oči otvoriti i dati uvida u ideologiju i nastroj protestanata i pravoslavnih, a ovima opet pravu sliku našega mišljenja o vjeri i o njima. Tako će i s ovoga gledišta knjiga dobrotvornu misiju vršiti u unionističkom djelu, da se ispravnije shvaćamo i objektivnije sudimo, bez predrasuda približujemo i s više usrdnosti općimo.

Dogmatske je stvari i pitanja izložio vjerno s katoličkoga gledišta. A svugdje vidi pisac dobro, gdjegod ga ima, i priznaje ga spravno svakoj kršćanskoj crkvi u kojoj što opazi i pronađe. Dakle i u tom je nama on primjer lojalnosti. Djelo je sjajno dokumentirano iz prvih izvora i akta i neophodno je nužno za oba tabora i svakomu pregaocu i nosiocu unionističke ideje, a svima, da dobiju uvid u tako vruća pitanja i pokret, što kreće sav svijet a kamoli nas!

Dr. Arh. Nuić, Široki Brijeg.

PRIBILLA MAX, *Um die Wiedervereinigung im Glauben.* Freiburg in Br. Herder, 1926. — Isti auktor je o istoj stvari pisao već prije pojedine članke u reviji *„Stimmen der Zeit"* (sept. i novembar 1925.). U ovome sveščiću ih je proširio i preradio pod 6 naslova, 1. *Čežnja za jednom Crkvom,* 2. pokušaji protestanata, 3. Ujedinjivanje s Rimom. 4. temeljna razmatranja. 5. Propaganda i konfesionalni mir. 6. Putevi do sporazuma, i 7: izgledi — Knjiga obuhvata samo 78 stranica 8°.

Dr. Arh. Nuić, Široki Brijeg.

HAHN DR. SEB., *Kirchengeschichte.* Sa 27 slika i 1 kartom. 8° (VIII-164) Freiburg i. Br. 1929. Herder, 2.60 M. — Crkvena povijest za

škole i za širu publiku. Papinstvo posebno istaknuto. Riješenje rimskog pitanja zove veoma radosnim dogadajem, koji je od velike važnosti za opću svjetsku povijest (weltgeschichtliche Bedeutung). I crkvena je umjetnost istaknuta. Zato su priložene vrlo ukusne ilustracije.

PFEIFFER DR. N., *Brevis conspectus operis catholici internationalis „IKA"*. Cassoviae 1929. — Poslije svjetskog rata nastala je opća težnja za mirom. Opći mir može dati jedino Krst. Zato su katolici osnovali g. 1920. Internacionalno katoličko društvo „IKA" (iz esperanta: „Internacio katolika"). Ono ima svim sredstvima, naročito internacionalnim sastancima promicati nacionalni, internacionalni i socialni mir i red. Dosad je bilo 9 kat. internacionalnih kongresa. Sv. Otac je blagoslovio ovo katoličko djelo, u kojem učestvuje preko 120 prelata. Efektivni je predsjednik Dr. N. Pfeiffer, kanonik u Košicama (Čehoslovenska).

Posebna izdanja nekih časopisa prigodom jubileja Pija XI. — Više je časopisa izašlo u posebnom izdanju prigodom Papina jubileja. Spomenut ćemo neke i iznijeti im sadržaj. Kat. universa u Milanu izdaje „Vita e pensiero" (Život i misao). Glavni je urednik rektor univerze franjevac A. Gemelli. Papinom jubileju posvećen je 6 i 7 svez. Sadržaj mu je ovaj: „Od Pija IX. do Pija XI." (J. dalla Torre, direktor Papinog dnevnika „L' Osservatore Romano"), „Zadaća Pontifikata Pije XI" (A. Gemelli), „Jedinstvo u raznolikosti Pijevih enciklika" (kard. F. Ragonesi), „Enciklika „Quas primas" i svetkovina Krsta Kralja" (kard. K. Laurenti), „Pijo XI. i zadovoljština" (M. Crawley), „Pijo XI. i euhasistija" (prof. F. Olgiati), „Pijo XI. i sveci" (Marija Sticco), „Rad Pija XI za misije" (kard. V. van Rossum), „Pijo XI. i mir s Italijom" (F. Meda), „Riješenje rimskog pitanja u razgovorima između g. Orlanda predsjednika ministarstva i mgr. Ceretti-ja u Parizu u junu 1919", „Pijo XI. i regionalna sjemeništa" (E. Cartelli), „Pijo XI. i viša naobrazba" (J. Gianfranceschi), „Pijo XI. i kat. universa Srca Isusova" (P. Bondioli), „Pijo XI. i Vatikanska biblioteka" (G. Borghezio), „Papinski muzeji i galerije za sedmogodišnjeg pontifikata Pija XI." (B. Nogara), „Pijo XI. i katolička akcija" (L. Colombo), „Pijo XI. i dušobrižništvo" (C. Orsenigo), „Mgr. Ratti u Poljskoj" (kard. A. Hlond), „Ahil Ratti u Ambrozianskoj biblioteci" (G. Galbiati), „Znanstveni i historiografski rad mgr. Ahila Ratti" (P. Revelli).

Jubileju Pija XI. posvećen je br. 10. kat. bugarskog tjednika „Istina": „Jubileat' na Papa Pii XI": otprazdnuvraneto mu v Sofija, „Tržestveno čestvuvane jubileja na Negovo Svetejšestvo Papa Pii XI.", „T'ržestveno s'branie v' teat'r' „Rojal'.

Francuska revija „La documentation catholique" posvetila je tri broja rimskome pitanju.

Vjesnik.

Kat. Crkva 1929. — Na početku ove godine kat. Crkva je imala preko 400 milijuna vjernika, razdijeljenih u 1555 jurizdikcionalnih okružja, i to 14 patrijarhata, 246 nadbiskupija, 908 biskupija, 57 opatija i prelatura te 331 apostolski vikarijat. Osim toga u kat. Crkvi ima 37 monaških, 17 prosjačkih i 8 kanoničkih redova te 66 kongregacija i 10 religioznih ustanova.

Papin senat je kolegij kardinala. Na početku godine bilo je u njemu 29 Talijana i 33 ostalih narodnosti: 7 Francuza, 5 Španjolaca, 4 Nijemca, 4 Amerikanca, 2 Austrijska Nijemca, 2 Poljaka, 2 Engleza, 1 Madžar, 1 Čehoslovak, 1 Belgijanac, 1 Nizozemac, 1 Portugalac, 1 iz Kanade, 1 Brazilijanac. Kroz ovu su godinu umrli: Lucidi, Vico, Galli, Tosi, Gasquet, Mendes Bello i Dubois.

Sv. Otac vrši redovitu upravu po kongregacijama, kojih je 12. Najglavniju kongregaciju „S. Officii" vodi Španjolac kard. Merry del Val. Kongregacija „de Religiosis" ima vrhovnu upravu nad svim redovima u kat. Crkvi, a vodi je Francuz kard. Lépicier. Kongregacijom „de Propaganda Fide" ravna Holandez kard. Van Rossum. I druga uplivna mjesta u papinskoj kuriji imaju stranci. Tako kančelir Rimske Crkve je austrijski Nijemac kard. Frühwirt, a bibliotekar i arhivar glasovite Vatikanske biblioteke i arhiva je Nijemac kard. Ehrle.

Sv. Stolica ima 50 predstavnika kod raznih država (24 nuncija, 4 internuncija, 1 vršioc posala i 21 apostolski delegat). Oko 30 država imaju svoje predstavnike kod Sv. Stolice: Argentina, Austrija, Bavarska, Belgija, Bolivija, Brazilija, Češkoslovenska, Čile, Columbia, Costarica, Francuska, Njemačka, Engleska, Haiti, Letonia, Litva, Monaco, Nicaragua, Perù, Poljska, Portugalska, Pruska, Jugoslavija, Rumunjska, Salvador, S. Marino, Španjolska, Madžarska i Venezuela.

Nova papinska država „Città del Vaticano" ima oko 520 žitelja.

Konkordati. - Ove je godine Pijo XI., osim Lateranskih ugovora, sklopio konkordat s kraljevinom Rumunjskom (7. VII) i republikom Pruskom (14. VI) te s Portugalom ugovor glede dieceze Sv. Toma Meliapur u Indiji (11. IV.). Inače je sadanji Papa do ove godine sklopio 7 konkordata ili inače zvanih ugovora: 30. V. 1922 konkordat s Letonijom, 10. II. 1925. konkordat s Poljskom, 27. III. 1924. konkordat s Bavarskom, 27. IX., 1927. konkordat s Litvom, 4. IX. 1926. s Francuskom ugovor o liturgijskim počastima na Istoku, 2. II. 1928. s Češkoslovenskom „Modus vivendi", a 15. IV. 1928. s Portugalom ugovor upogled Indije. - Opće je mišljenje, da je konkordat Jugoslavije sa Sv. Stolicom potrebit. Ali sada nema o tome nikakovih pregovora. Nadamo se, da će pregovori početi početkom g. 1930.

Vatikanska kronika. - Dne 6. I. Pijo XI. izdaje Apostolsku Konstituciju o vanrednom jubileju kroz ovu godinu. 9. II. primljen je u privatnu audienciju kralj švedski. 11. II. državni tajnik kard. Gasparri u Lateranskoj palači potpisuje politički ugovor i konkordat s kraljevinom Italijom. 9. III. Pijo XI. prima u audienciju diplomatski zbor te u svome govoru naglasuje, da Lateranski ugovor počiva na moralnoj garanciji. 30. IV. društvo „Automobile Club" u Milanu dariva Piju XI. jedan automobil. 7. VI. ratificirani su Lateranski ugovori u Vatikanskoj palači. Otvaraju se brončana vrata između Vatikana i trga sv. Petra, koja, u znak žalosti za gubitkom crkvene države, nisu otvorena sve od g. 1870. 9. VI. u crkvi sv. Petra izvršena je beatifikacija karmelitanke Terezije Margarite Redi. 2. VI. beatificiran je osnivač salezijanaca Don Bosco. Svrhom juna beatificiran je kapucin Franjo Marija da Camporosso († 1866). Jednako je proglašen blaženim isusovac Klaudije de la Colombiére i Armenac Gomidas Keumurgian, mučenik za jedinstvo s Rimskom Crkvom († 1707). 24. VI. imao je prvu audienciju prvi poslanik kraljevine Italije kod Sv. Stolice De Vecchi del Val Cismon. 1. VII. prima službu kod Quirinala prvi Papin nuncij, Borgongini Duca. 15. VII. Papa drži tajni, a 18. VII. javni konsistorij, na kojem je imenovan kardinalom benediktinac Ildefonz Schuster, novi nadbiskup u Milanu, bivši predsjednik Orientalnog Instituta. 25. VII. na trgu sv. Petra velika procesija: oko 7.000 učesnika, a gledalaca oko 300.000. Poslije 59 godina Papa prvi put izlazi iz Vatikana. 1. VIII. otvorena je prva pošta nove Vatikanske Države. 21. VIII. Pijo XI. prima hodočasnike s otoka Malte: u svome govoru o politici, rekao je Pijo XI., da Papa vodi samo jednu politiku - politiku spasenja duša.

Kroz ovu godinu bilo je bezbroj hodočašća, iz sviju strana kruga zemaljskoga, u Vječni Grad pred noge Namjesnika Krstova. Tako na pr. u prve dvije sedmice septembra primio je Pijo XI. 132 hodočašća u većim ili manjim skupinama. Hrvatsko hodočašće sa više od 800 hodočasnika bilo je kod Sv. Oca u svibnju. O ovom našem hodočašću radi prostora ne možemo da dulje govorimo.

Papinsko rusko sjemenište sv. Terezije. - Papa Pijo XI. izdao je 15. VIII. ove godine Apostolsku Konstituciju, kojom uređiva Rusko sjemenište u Rimu. Sv. Otac spominje svoju i ostalih Papa brigu za Istok, pa nadostavlja, da se on najviše stara za vrlo plemeniti ruski narod: „Verum maxima prae caeteris Nos tenet pastoralis sollcitudo de nobilissimis Russicae ditionis gentibus..." Taj narod sad čami u najvećoj nevolji. Zato Pijo XI. osniva kolegij - Pontificium Seminarium Russicum in Urbe. U ime sv. Terezije od Malog Isusa dao je novac za ovaj kolegij jedan dobročinitelj. Temeljni je kamen postavljen prošle godine dne 11. II. na spomen

Gospe Lurdske. Sad je zgrada već gotova. Kolegij je određen samo za raširenje katoličke Crkve u Rusiji. U nj se primaju najprije rođeni Rusi, a onda pitomci drugih narodnosti, ako prime slavensko-bizantinski obred, pa se predadu pastirskom radu u Rusiji. Pitomci će biti obučavani u svemu, što treba za tako veliku misiju ,ali naročito u ruskoj povijesti, o ruskim običajima i slavensko-bizantinskoj liturgiji. Jer je kolegij u blizini Orientalnog instituta, koji je povjeren Isusovcima, to Sv. Otac i ruski kolegij povjerava Družbi Isusovoj. Sv. Otac se nada velikom plodu od ove ustanove, jer je sagrađena u blizini crkve Sv. Marije Velike na Eskvilinu, pod zaštitom Gospe Lurdske, a Rusi, i poslije odijeljenja, osobitim načinom štuju Nebesku Kraljicu.

Kongres za istočne nauke u Pragu. — Od 11. do 14. augusta održan je u Pragu kongres za istočne nauke. Predsjednik Orientalnog Instituta biskup D'Herbigny bio je delegat Sv. Oca. Održano je više interesantnih predavanja. Da spomenemo neka: P. B. Spačil S. J. „Pravoslavlje i princip crkvenog jedinstva", prof. un. Vajs „De unione Brzestensi". P. de Belloy S. J. „Pie XI. et le retour de l'Orient à l'unité catholique", Dr. Slipyj „De uniatismo", Dr. Dvornik „Orientisatio Eccleesiae Byzantinae (saec. VII.-IX.) prima causa dissensionis inter Romam et Byzantium, Bugarin P. D. Gjulov, kapucin „Relationes inter Bulgaross et S. Sedem it. d.

Najinstruktivnije je predavanje prvo. Čeh B. Spačil S. J. poznat je našoj javnosti sa svojim znanstvenim radom na unionističkom polju. Odlika sviju njegovih radova je jasnoća. I gore citirano njegovo predavanje jasno i precizno pokazuje manjkavost jedinstva u pravoslavnoj crkvi, ili bolje recimo, u pravoslavnim crkvama, jer pravoslavne crkve (na pr. ruska i grčka) nemaju, kako to lijepo razlaže prof. Spačil ni jedinstva u vjeri (unitas fidei materialis), a kamoli će imati nešto, što daje to jedinstvo u vjeri (unitas fidei formalis, unitas regiminis). Prof. Spačil dobro poznaje slavensku pravoslavnu teologiju. Njegovi su spisi u tome veoma informativni. Takovo je i ovo predavanje.

Chronica.

Jubilaei Pii XI. solemnis commemoratio Zagrabiae. — S. S. Pii XI. jubilaeum solemnissimo modo est celebratum Zagreb die 27. Octobris. Praeeunte Excellentissimo D. Dr. Antonio Bauer, archiepiscopo Zagrabiensi, omnes catholicae societates huiusmodi proclamationem publicaverunt:

„Catholici Zagrabienses! Membra sumus magnae Christi fa„miliae. Ipsius atque nostrae Ecclesiae Romano-catholicae. Per „quam nobis a Christo vita spiritualis, per quam nostra civili„zatio, per quam nostra cultura, per quam nostri viri clarissimi, „per quam nostra gloriosa vetustas, per quam et spes melioris „posteritatis.

„Omnia bona indivisibiliter colligata sunt in praeterito et „in praesenti cum visibili capite universae nostrae familiae — „cum Sancto Patre. Nonnisi per infallibilem magistrum Papam „totus Christus ut lux nobis lucet. Per Summum legislatorem „Papam Christus est nostra Via. Per summum Sacerdotem Pa„pam Christus est nostra Vita. Per Papam Ducem Christus nos sua Veritate liberat.

„Quod nostro regi Tomislao fuit Joannes VIII., qui corona „regia illum coronavit; quod nostro bano Berislavić fuit Leo „X., mittendo milliones pro defendendo „Antemurali Christiani„tatis"; quod nostris banis Bakač et Zrinjski fuit Clemens VIII. in eorum auxilium exercitus conscribendo; quod nostro bano Jelačić fuit Pius IX. nostram provinciam ecclesiasticam instituendo seu in ecclesiasticis Croatiam liberam creando: hoc universo populo nostro est Pius XI., millenaria regni nostri festa nobiscum celebrando, fratrum nostrorum afflictorum causam tuendo, nostram culturam defendendo, nostram renovationem promovendo. Sicut magnis populis, ita etiam nobis lucet splendor ingenii eius, fovet nos ignis cordis eius, donis nos cumulat paterna manus eius.

Ideo Eius festa jubilaria, gloria Eius — nostra est gloria, Eius laetitia — nostra laetitia..."

Illustrissimi D. Dr. A. Bauer missa pontificalis. Magnus populi concursus. Repraesentantes potestatum civilium et militarium. Prof. Dr. S. Bakšić sermonem tenet. — Academia. Sermo archiepiscopi Dr. A. Bauer da papatus firmitate et characteristicis Pii XI. vitae momentis. Alii sermones: „Papa et cultura" (Prof. P. Grgec), „Papae et ars" (D. Žanko), „Pius XI. et familia" (Prof. Dr. A. Živković). Musici concertus.

Jubilaei S. S. Pii XI. in Jugoslavia celebratio brevissime exponitur. — **Travnik:** alumni Seminarii archiepiscopalis minoris die 3. februarii dabant spectaculum „Zuavi Pija IX." Sermonem de papatu habuit Mgr. Hadrović, Vicarius Generalis archiepiscopi Vrhbosnensis. — **Postire** (Brač): Postirenses digno modo Ju-

bilaeum sacerdotale Pii XI. commemorati sunt. Academia. Parochus loci D. G. Dorotić conferentiam praelegebat „Potestas Papae eiusque infallibilitas, spectatis objectionibus communibus ex parte fratrum nostrorum separatorum". — **Goričani:** societas catholica juvenilis „Mladi Medumurci" die 3. aprilis in memoriam Pii XI. habuit spectaculum „Sv. Tarsicij, mučenik euharistije". — **Niš:** catholici in diaspora, duce parocho P. Dr. F. Perić O. F. M., quondam alumno Pontificii Instituti Orientalis, Jubilaeum Summi Pontificis digne eclebraverunt ad aedificationem dissidentium. Titulis sermonum et conferentiarum: „De momento Jubilaei Papalis", „Papatus - divina institutio in Ecclesia Christi", Res gestae Pontificatus Pii XI.", „Origo et historia Status Pontificii". — **Đakovo:** die 13. junii discipulae scholae Sororum in memoriam Pii XI. Academiam tenerunt cum variis ludis et canticis. — **Našice:** die 16. junii festa Pii XI. jubilaria solemniter commemorata sunt. A. R. P. Dr. Th. Harapin O. F. M. Minister Provinciae Ss. Cyrilli et Methodii, sermonem habuit. Expositio missionaria. Concentus musici. — **Varaždin:** Seminarii minoris O. F. M. alumni die 30. junii in memoriam Jubilaei Papalis spectaculum ex historia Papae Leonis I. „Leo I." optime perfecerunt. Concentus musici. — **Sinj:** clerici Studii philosophici O. F. M. Jubilaeum sacerdotale Pii XI. celebrabant publica Academia, in aula magna novi gymnasii, coram magno civium concursu, praesentibus A. R. P. Dr. P. Grabić, Ministro Provinciae Ss. Redemptoris et lectoribus Studii philosophici et gymnasialis. Activam partem habuerunt Dr. med. Fr. Boko et magister musicae I. Ocvirk. Carmina declamantur (Petrov „Tu est Petrus", Lendić „Piju XI") et decantantur. Sermones: „Papa et Papatus", „Ex vita Pii XI." —**Odar** (Zagreb): Mariana puellarum congregatio die 25. augusti dramma novum „Pod okriljem Sv. Oca" (Sub patrocinio S. Patris) executa est. **-Vukovar:** die 15. septempris diversae catholicae societates pro S. S. Pio XI. sacra synaxi sese refecerunt. Academia. — **Gudinci:** diebus 21. et 22. septembris Jubilaeum Pii XI. celebratum est, praesente episcopo dioecesano Illustrissimo D. Dr. Antonio Akšamović. Festa in ecclesia et in publico. Illustrissimus episcopus sermonem habuit de papatu et de actione catholica. Sermo in ecclesia habitus est ab abbate Dr. Vincetić. Processio eucharistica, in qua supra 4000 fidelium interfuerunt. Academia .— **Velika Gorica:** pia puellarum societas in memoriam Pii XI. executa est dramma „Božje siroče". Declamationes. Concentus musici.

Concordatum cum Jugoslavia. — In hoc momento de eo non agitur. Attamen communiter agnoscitur pro regno Jugoslaviae concordatum esse omnino necessarium. Organisatio enim Ecclesiae catholicae in Jugoslavia nondum est peracta. In nostra regione duae tantum sunt provinciae ecclesiasticae ordinarie constitutae: Zagrabiensis (Zagreb) et Vrhbosnensis (Sarajevo). Za-

grabiensis habet tres suffraganeas sedes: Crisiensem Ruthenorum (Križevci), Seniensem et Modrussensem (Senj), Sirmiensem-Bosniensem-Diacovensem (Đakovo). Ad Vrhbosnensem pertinent duae sedes suffraganeae: Banialucensis (Banjaluka) et Mandetriensis-Dumnensis-Marcanensis-Tribunensis (Mostar). Immediate S. Sedi subjiciuntur sedes archiepiscopalis Belogradensis et Semendriensis (Beograd), sedes primatialis et archiepiscopalis Antibarensis (Bar), sedes episcopales Lavantina (Maribor) et Scopiensis (Skoplje, residet Prizren). Duae sedes metropolitanae sunt extra fines Regni Jugoslaviae: Goritiensis (Goritia) et Jadrensis (Zadar, Zara), quae pertinent ad Regnum Italiae. Metropolitae Goritiensi subiiciuntur sedes suffraganeae Labacensis (Ljubljana) et Veglensis (Krk). Metropolitanae Sedi Jadrensi subiiciuntur sedes episcopales: Catharensis (Kotor), Pharensis - Brazensis - Lissensis (Hvar), Ragusina (Dubrovnik), Spalatensis et Macarscensis (Split et Makarska) et Sibenicensis (Šibenik). Catholici in hodierna Dunavska Banovina (olim Bačka et Banat) habent tantum Apostolicos Admistratores (Subotica et Veliki Bečkerek). De jure pertinent ad dioeceses, quae sunt extra territorium Regni Jugoslaviae, et quidem Bačka ad archiepiscopatum Calocensem (Kalocza), Banat vero ad episcopatum Csanadensem (Csanad) in Hungaria. Ex quo patet concordatum ex solis motivis politicis esse necessarium. Audimus consultationes de concordato inter S. Sedem et gubernium Regni Jugoslaviae locum habituras esse initio anni sequentis 1930.

Publicationes litterariae in memoriam Pii XI. — In nostra lingua, occasione Jubilei Pii XI., publicata sunt duo opera popularia. Unum „Spiletak, Pijo XI." publicavit, in duplici editione, nostra Societas s. Hieronymi, quod opus lecturi sunt fere omnes fideles Croatae. Unum exemplar eleganter ligatum praesentatum est Summo Pontifici occasione jubilaris peregrinationis croaticae. —Alterum opus „Gunčević, Pijo XI." institutum catholicum pro libris catholicis imprimendis „Narodna Prosvjeta" divulgavit. — Societas catechetarum suae ephemeridis „Kršćanska Škola" numerum 3. et 4. Pio XI. dedicavit. Redactio folii dioeceseos Diacovensis „Glasnik biskupije bosanske i srijemske" numerum 8. Jubilaeo Pii XI. dedicavit cum sequentibus thematibus: „Oremus pro Papa nostro Pio XI." (Dr. A. Spiletak), „Papae Pii" (M. Pavić) „Ideae motivae papae Pii XI." (Dr. A. Živković), „Papa Pius XI. et collegium s. Hieronymi" (Dr. A. Vincetić), „Matrimonium in novo concordato cum regno Italiae" (Dr. F. Herman). „Solutio quaestionis Romanae" (D. Z. Marković), „Architectus Regni Christi" (A. Wolf). — Item Sanctuarium Franciscanum „Gospa Sinjska" numerum 12. sui periodici popularis in memoriam Jubilaei Summi Pontificis decore ornatum edidit: „Tu es Petrus" (carmen redactoris)' „Pii XI. vita" (P. Dr. S. Petrov), „Papa et papatus" (Dr. C. Kržanić), „Pius XI. et B. V. Maria", „Papatus non moritur" etc.

Fra Karlo Eterović - Sinj

Franjevačka Provincija Presv. Otkupitelja.

NJEZIN POSTANAK, RAD I SADAŠNJE STANJE.

Semper subditi et subiecti pedibus Sanctae (Romanae) Ecclesiae, stabiles in fide catholica.
St. Franciscus, Regula XII.

SUMMARIUM. — Occasione hujus jubilaris fasciculi „Nova Revija", quem Provincia O. F. M. SS. Redemptoris curavit, placet hic brevem ejusdem Provinciae *conspectum historicum et statum actualem* ponere. Nec praesens nec praeterita Provinciae actio recte intelligitur, nisi ejusdem ad Sedem Petri intima rationis et cordis adhaesio prae oculis habeatur.

I. *Origo.* Provinciae conventus longe antiquiores sunt quam ipsa Provincia (1735). Quidam — Visovac et Zaostrog — jam saeculo XV. fundati sunt; Makarska et S. Crux Živogošte s. XVI; conventus s. Martini, Šibenik, Knin, Sinj saec. XVII; reliqui vero id est Omiš, Split-Dobri, Karin, Imotski initio s. XVIII. Omnes hi originem duxerunt illis nequissimis temporibus, quibus Turcae Bosniam ac Dalmatiam invadebant et magna ex parte jam subjugaverant. Franciscani, quibus solis a Turcis cum fidelibus manendi facultas — saepissime auro et sanguine redimita — facta est, populum in religione catholica edocebant ac in Fide roborabant, continuis de cetero vexationibus et persecutionibus expositi.

II. *Provincia sui juris.* Praecitati conventus partem Provinciae (Vicariae) Bosnae Argentinae faciebant. Sed cum haec longe lateque a Budim ad Ragusium usque extenderetur, an. 1735 a S. Sede in tres divisa est: conventus Hungariae ac Slavoniae, conventus Dalmatiae, et conventus siti in Bosnia proprie dicta.

Duodecim Dalmatiae conventus initio nomen obtinuerunt Provinciae S. Caji et ab an. 1743 *Ssmi Redemptoris.* Progressus hujus novae Provinciae. Prohibitio vestitionis an. 1768. Exstinctio dominii Veneti. Occupatio a Gallis (Napoleon, Marmont) 1806—1813. Gymnasium Sinji, primum cum lingua institutionis croatica. Luctae pro juribus nationis. Contra indifferentismum et liberalismum. Unio Croatarum, Serborum ac Slovenorum in regnum nationale Jugoslavia dictum.

III. Actio hujus Provinciae alia est interna alia externa.

1. *Interna.* Conatus nunquam interrupti Capitulorum et Superiorum ad observantiam S. Regulae et disciplinae tum in conventibus tum in Religiosis in parochiis degentibus. Saeculorum decursu et experientia speciales ordinationes conditae sunt circumstantiis loci ac temporis adaptatae, a S. Sede et Ordinis Moderatoribus approbatae. Religiosi ceteroquin multis facultatibus et privilegiis antiquioribus temporibus a Sede Apostolica dotati fuere.

2. *Externa.* Actio *pastoralis.* Ejusdem initia, necessitas, organisatio. Numerus parochiarum saeculis anteactis. Numerus et provisio actualis.

Actio *culturalis.* Intima inter populum et Religiosos relatio. Historia nationis ab historia Provinciae inseparabilis. Scriptores franciscani antiquiores. Inter modernos emminet P. Joannes Marković († 1910), a S. P. Leone XII. Doctor S. Theologiae nominatus ob insignia opera circa Primatum Petri, quaestionem orientalem, ecclesiarum unionem conscripta.

Status actualis. Studia Provinciae: Gymnasium, Studium Philosophicum, Studium Theologicum. Aedificia noviter erecta. Ecclesiae in parochiis Patrum cura et solertia constructae ultimis tribus decenniis.

In appendice articuli adducuntur testimonia Ducis et generalis Gallici Marmont circa Provinciam SS. Redemptoris.

U Jugoslaviji kat. Crkva je razdijeljena u dvaestak pokrajina-biskupija: Zagreb,Bar, Sarajevo, Beograd, Split-Makarska, Dubrovnik, Ljubljana, Maribor, Zadar, Djakovo, Šibenik, Senj, Kotor, Hvar, Mostar, Banjaluka, Krk, Križevci, Skoplje, Bečkerek. Uz svjetovne svećenike na duhovnome polju rade u nas kao i po ostalom kršćanskom svijetu i crkveni redovi. Od starih vremena: Dominikanci, Franjevci (6 redodržava), Franjevci konventualci, Franj. kapucini, Franj. trećoreci, O. O. Isusovci. U novije doba: Lazaristi i Salezijanci, a od starih crkvenih monaha ima osobito u Sloveniji nekoliko manastira Trapista, Cisterc.ita, Kartuzijanaca. Sinovi sv. Frane kod nas su najjače zastupani. Jedna od šest franjevačkih država jest Provincija Posv. Otkupitelja. Franjevci ove Provincije i po svome redovničkom pravilu i po svojoj četiristoljetnoj povijesti, usko su vezani uz Petrove nasljednike. I nazočni jubilarni broj *Nove Revije,* koju oni izdavaju, odjek je njihove u krvi i vatri prokušane odanosti prema Apostolskoj Stolici. Prigodom ovog izdanja ne će biti na odmet, ako bacimo letimice pogled na postanak Provincije, na njezino zanimanje i sadašnje stanje.

Giotto: Honorije III. potvrdjuje ustav Franj. reda.

Provincija Presv. Otkupitelja prostire se srednjom i zagorskom Dalmacijom, a od Makarske do Metkovića i morskom obalom — zemljištem koje je između dviju granica, dviju rijeka, Zrmanje na zapadu, Neretve na istoku. U ovom prostoru svi su njezini samostani — dvanaest ih, i sve njezine župe — sedamdeset i dvije. Teren je Provincije zbijen. On je u sjevernom dijelu gotovo i

Nj. Uzoritost Bonaventura kardinal Ceretti,
pokrovitelj Franjevačkog reda.

O. Bonaventura Marrani,
general Franj. reda.

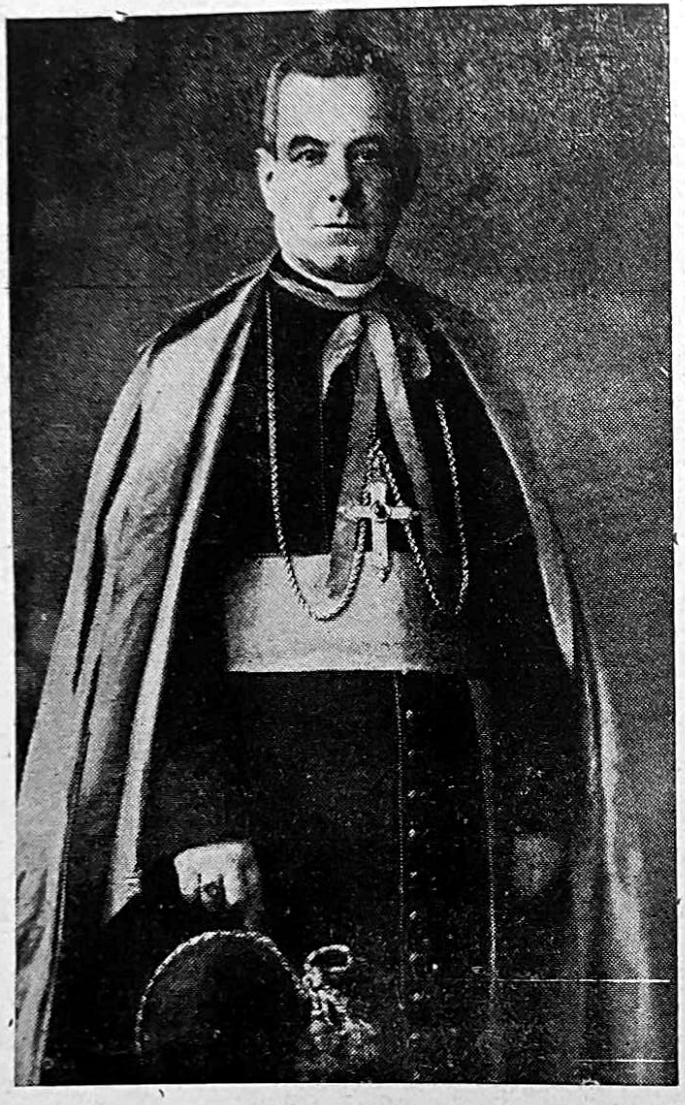

Dr. Hermenegildo Pelleğrinetti,
nuncij Sv. Stolice u Beogradu.

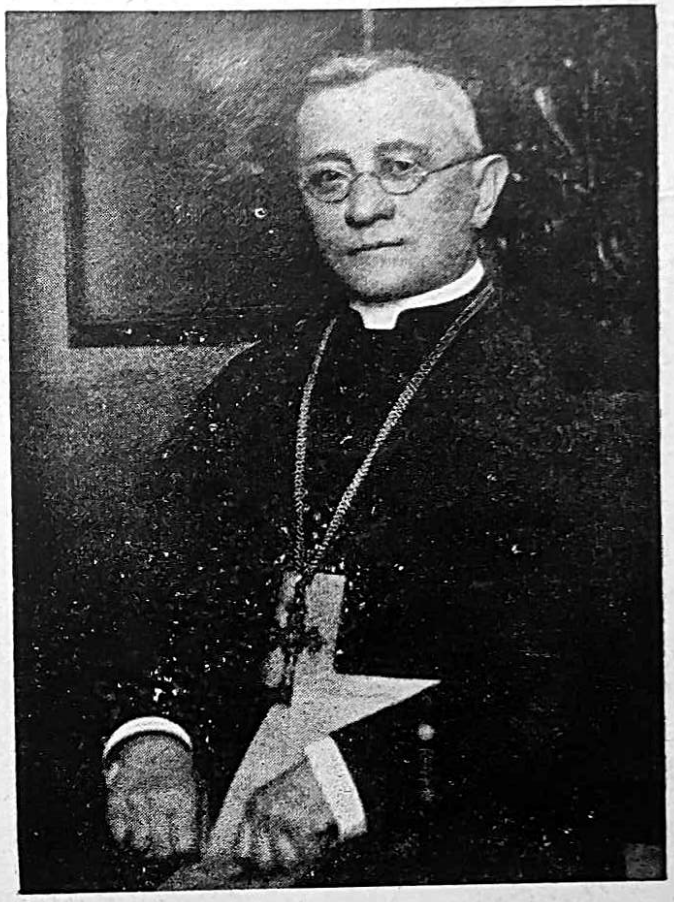

Dr. Antun Bauer,
nadbiskup zagrebački, koji također ove godine slavi 50-godišnjicu svećeništva.

O. Ivan Rafael Rodić O. F. M.,
nadbiskup beogradski.

Dr. Ivan E. Šarić,
nadbiskup sarajevski.

Dr. Nikola Dobrečić,
nadbiskup barski.

Dr. Kvirin Kl. Bonefačić,
biskup splitski i makarski.

O. Dr. Jerolim Mileta,
biskup šibenski.

Dr. Antun Akšamović,
biskup đakovački.

O. Alojzije Mišić O. F. M.,
biskup mostarski.

O Josip Garić O. F. M.,
biskup banjalučki.

Dr. Josip Marušić,
biskup senjski.

Dr. Dionizije Njaradi,
biskup križevački.

Dr. Josip M. Carević,
biskup dubrovački.

Dr. Josip Srebrnić,
biskup krčki

Msgr. Franjo Uccellini—Tice.
biskup kotorski.

Mgr. Miho Pušić,
biskup hvarski.

Dr. Antun Bonaventura Jeglić,
biskup ljubljanski.

Dr. Andrija Karlin,
biskup mariborski.

Mgr. Lajčo Budanović,
biskup subotički.

Dr. Ivan Franjo Gnidovec,
biskup skopljanski.

Dr. Teofil Harapin,
provincijal Prov.
sv. Ćirila i Metoda.

O. Anđelko Orlandini,
Provincijal
Dominikanaca

O. Mavricije Gugić,
provincijal Prov.
sv. Jeronima.

Dr. Regalat Čebulj,
provincijal Prov. sv.
Križa u Sloveniji.

O. Bono Zec
provincijal
trećoredaca.

O. Dr. Bono Burić
provincijal
konventualaca.

neprekinut. Od Kruševa kod Zrmanje do Metkovića zemljište jedne župe drži se druge župe, a tako i okružje jednog samostana graniči ili se miješa s okružjem drugoga. Zemljište čitave Provincije je homogeno nesamo što je krševito i gorsko, nego i po nacionalnom i socijalnom značaju žitelja. U granicama njezinih župa jedan je naime jezik, hrvatski, i jedan narod; župljani su redovno seljaci, a članovi redovničke zadruge djeca seoskih porodica.

Postanak samostana

Provincija Presv. Otkupitelja proglašena je samostalnom u XV. stoljeću (Visovac, Zaostrog), neki u XVI. (Makarska, povijest njihova djelovanja, mnogo stariji. Neki su osnovani još u XV. stoljeću (Visovac, Zaostrog), neki u XVI. (Makarskla, Živogošće). Sumartin, Šibenik, Sinj, i Knin povodom kandijskoga rata u XVII. vijeku, a ostali: Omiš, Split-Dobri, Karin,

O. Lino Prah,
provincijal kapucina.

O. Antun Prešern,
provincijal isusovaca.

O. Josip Markušić,
provincijal Provincije
Sv. Križa u Bosni.

O. Dr. Dominik Mandić,
provincijal Provincije
Uznešenja B. D. M.

Imotski prvih decenija XVIII. stoljeća. Svi su ovi samostani pripadali velikoj Vikariji Bosne, koja se prostirala daleko izvan međaša geografske Bosne po Ugarskoj, Hrvatskoj, Slavoniji, Srbiji, Dalmaciji i dubrovačkoj republici. God. 1514. staro ime *Vikarije* promijenilo se u ime Provincije[1]. Ove iste godine samostani u Hrvatskoj odijeliše se od bosanskih. Prvi prozvaše se *Bosna Hrvatske*, a potonji *Bosna Srebrenička*.[2]

U Dalmaciji i Dubrovniku bilo je franjevačkih samostana već u početku Reda, svakako prije negoli je osnovana bosanska *Vikarija*, bilo da je osnovana g. 1339—1342, ili još prije g. 1260

[1] (An. 1514) Vicaria Bosnae mutato Nomine Vicariae in Provinciam Bosnae erecta est. Wading tom. XV. fol. 454 n. 6 i tom. XVI. fol. 50, n. 27

[2] Liber archivialis Prov. str. XX — XXI u samostanu sv. Lovre u Šibeniku.

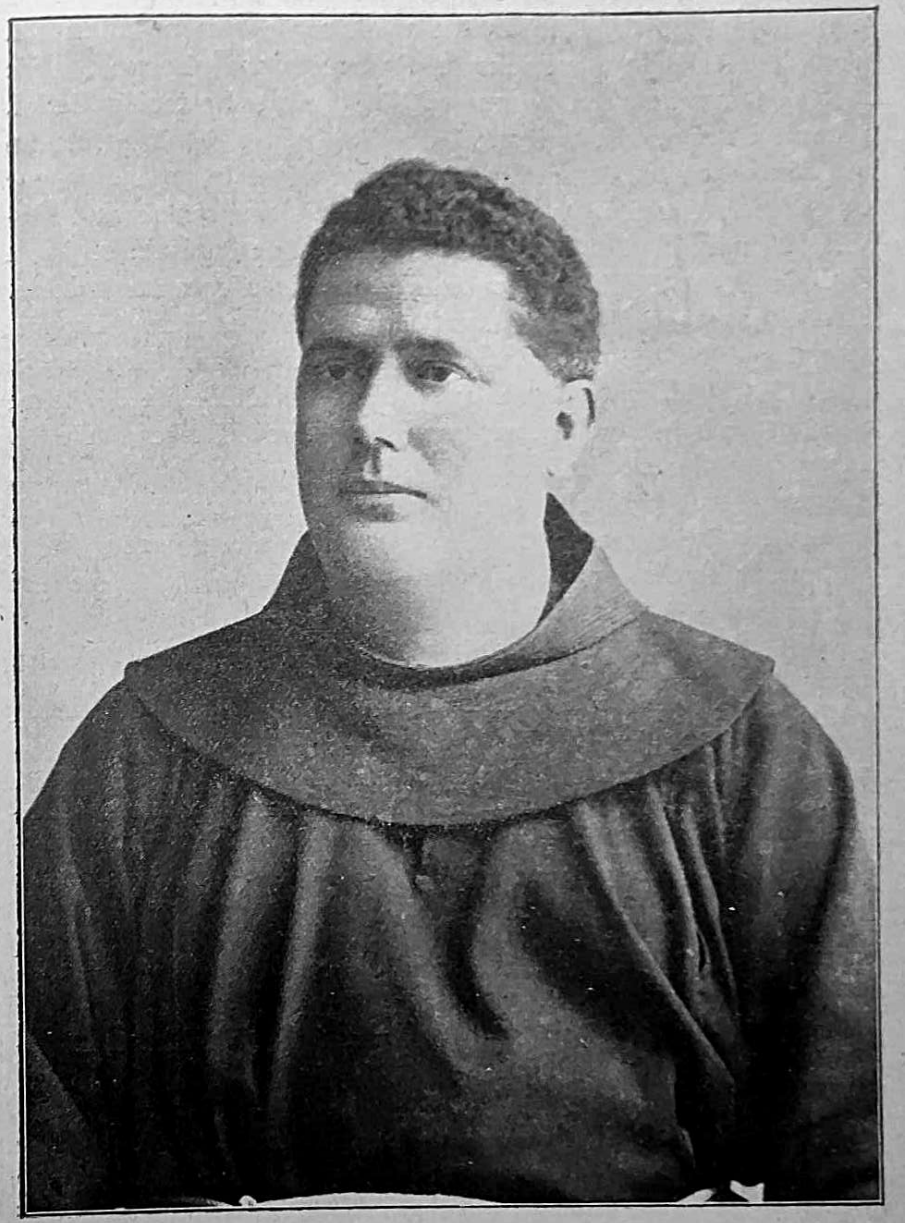

O. Dr. Petar Grabić,
provincijal Provincije presv. Otkupitelja
i
urednik „Nove Revije".

ali uz ove stare samostane u spomenutim krajevima podizala je i Vikarija Bosne svoje samostane ili su joj već opstojeći bili pripojeni. Takovih samostana u Dalmaciji ona je imala prije negoli su Turci zauzeli Bosnu (g. 1463) kao samostani u Cetini, u Imoti i drugi. U Wadingu čitamo da je god. 1464. imenovan vikarom Bosne bl. Bernardin od Fossa i da se te godine za ove krajeve držao kapitul na Pašmanu, kome je predsjedao sam Generalni Vikar Reda O. Marko iz Bononije. Na kapitulu se imale ujediniti tri obitelji: bosanska, dalmatinska i dubrovačka u jednu. I zaista bosanska i dalmatinska se ujediniše u jednu vikariju, ali dubrovačka ne htjede, pače četiri bosanska samostana: Ston, Slano, Rijeku (Omblu), i Konavle dubrovčani otcijepiše od Bosne s razloga, što se nalaze na zemljištu dubrovačke republike. U dalmatinskoj kustodiji pripadali su Bosni: Ugljan, Novigrad, Pašman, Krapanj, Split, Korčula.[4] Kad Turci zauzeše Jajce (1463), franjevci spase tijelo sv. Luke, koje se tu čuvalo, i ponesu ga na dar duždu mletačkome Kristoforu Mauro[5] uz uvjet da mogu i

[3] O osnovanju bosanske Vikarije v. Dr. fra ulijan Jelenić, Problem dolaska franjevaca u Bosnu. Nova Revija V (1926) str. 341—364.

[4] 1464 celebratum est Capitulum Generale Assisii apud Portiumculam a Patribus Observationis, in quo pro secunda vice electus fuit Vicarius Generalis Revmus P. Marcus a Bononia. Et P. Bernardinus A. Fossa, Bosnae et Dalmatiae Vicarius. Qui injunctum sibi munus executurus uniendi videlicet et regendi Bosnae et Dalmatiae Provincias Ancona solvit, et diebus tredecim Jaderam appulit, ubi Dalmatinae Provinciae Vicarius Fr. Christophorus, eius praestolatus adventum, sigillum tradidit seque suosque Fratres Bernardino subjecit. Bosnenses etiam unioni assenserunt et novo Vicario obsecuti sunt. Soli Ragusini, qui praetextu quarumdam litterarum apostolicarum, jampridem quatuor domos Stagni Slanae, Umblae et Canalis. Bosnensibus avulsere, eo titulo, quod in *Dominio essent Ragusino;* noluerunt reliquis uniri, neque ad Capitulum Pasmani, in Custodia S. Hieronymi celebratum, cui ipse P. Marcus Vicarius Genlis praesedit, proficisci. Illic itaque duae familiae Bosnensis et Dalmatina, in unam coaluere Provinciam, atque ut Dalmatina comodius regi possit in duas divisa est Custodias... Rebus ita compositis, adjudicatisque quatuor Coenobiis supradictis, per Ragusinos violenter abreptis, Provinciae Bosnensi, per cuius alumnos fuerunt aedificata. Wading. tom. XIII. fol. 345. num. 13 i fol. 346. num. 15. Dok ovo pišem nemam pri ruci Wadingove Annales nego ih donosim u ovoj i XX slijedećim bilješkama, kako se nalaze u Liber Archiv. Prov. I. str. XVII. u arhivu Sv. Lovre u Šibeniku

[5] Farlatti, Illiryci Sacri Tom. IV, str. 74. cf. Dr. Julijan Jelenić, Kultura i Bosanski franjevci I, Sarajevo 1912, str. 70. 1463 Turcae hoc

dalje mirno posjedovati svoja obitavališta koja su i prije držali na mletačkome teritoriju. Ovo im bi obećano, ali nije dugo trajalo. Već god. 1465 i Mlečani bosanske samostane na njihovu zemljištu otcijepiše od bosanske zajednice, kao što su prije bili učinili Dubrovčani za svoje. Žalosno je bilo stanje, kliče povjesničar, jadne bosanske Vikarije u ovo doba: četiri joj samostana ugrabiše Dubrovčani, Mlečani šest, a Turci ih trideset i osam uništiše.[6]

Za turskog zalijećanja u Bosnu u XV. vij. i konačnog osvojenja god. 1463. bosanska je Vikarija nuždom prilika dizala nova obitavališta u dalmatinskim krajevima. Tu je u blizini mora i tvrdih gradova lakše mogla očuvati od turske sile i progonstva osobito svoje škole i novicijate. I baš iz ovoga doba turskog pašovanja i u vezi sa novim prilikama turske okupacije potječe nova, druga vrsta bosanskih samostana u Dalmaciji, samostana koji napokon g. 1735. od ostalih odijeljeni bijahu proglašeni posebnom Provincijom. Ta ista prebivališta, dvanaest ih na broju, i danas sačinjavaju Provinciju Presv. Otkupitelja.

Najstariji je *Visovac*. Arhivska knjiga visov. samostana bilježi da su se franjevci g. 1445. doselili na taj otočić na Krci, koji je pripadao Augustinijancima sv. Pavla. Franjevci su bili bosanske Vikarije. Ako ta godina i nije historički utvr-

anno Regno Bosnensi... potiti... profligati inter alios Franciscani ex Arce Jajcza felici ausu, dum urbs diriperetur, corpus S. Lucae Evangelistae, iiluc Constantinopoli translatum, subtraxerunt et Venetias delatum, Christophoro Mauro piissimo Duci ea conditione donaverunt, ut liceret eis Domos et habitacula, quae in Dominio Veneto sub nomine et Regimine Provinciae Bosnensis hactenus possederant, libere et deinceps, sub patrocinio Reipublicae incolere, aliosque adderet Severissimus Princeps Conventus Provinciae Dalmatiae, colligendis Fratribus Bosnensibus e suis sedibus expulsis... Wading Tom. XIII. Fol 271. n. 13, 14, 15, et Fol. 277, n. 16 kod Liber archiv. Šibenik I. str. XVI.

[6] Eodem (1465) anno, aliud non contemnendum suae Provinciae decrementum accessit P. P. Bosnensibus. Veneti vel suae Reipublicae vere a Bosnensibus cauturi, vel falsae suspicionis praetextu, domos illas ad traher· cupientes, Villiani (:Oslani:), Castri novi, (:Novegradi:) Pasmani, Crapani, Spalati et Curzulae. Et tandem a Paulo II. obtinuerunt, ut a Bosnensibus quos jam subjugaverant Turcae, separarentur. Misera fuit Fratrum Bosnensium conditio: quatuor abstulerunt Domos Ragusini, Veneti sex: et triginta octo Turcae destruxerunt. Wadingus, Tom. XIII. fol. 372, n. 5, kod Liber Arch. Šibenik I. str. XVII.

đena, franjevci su svakako na otoku bili u drugoj polovici XV. vij. Kad su Turci god. 1520—1522 zauzeli Drniš, Skradin i okolicu, Visovac je ostao u njihovoj vlasti, te su redovnici toga samostana preko 160 godina proviđali čitavo kršćanstvo od Dinare do Velima i od Cetine do Zrmanje.[7] U godinama 1905—1908 obnovljen je velik dio samostanske zgrade, ali do danas nije još radnja završena.

U *Zaostrogu* bijahu Augustinijanci kod crkvice sv. Marije, ali na glas turske provale iz Bosne i Hercegovine dio primorskog puka preveze se na otoke a Augustinijanci na bližnji Sućuraj. Narod iz Hercegovine bježao k moru. S njime i nekoliko franjevaca iz popaljenih hercegovačkih samostana smjesti se u pusto augustinijansko prebivalište pod Ostrogom. To je bilo prije god 1490. Ovo su počeci *zaostroškog* franjevačkog manastira, koji je poslije turske okupacije Primorja g. 1498, za dva stoljeća vodio pastirsku brigu nad kršćanima Primorja, Neretve i južne Hercegovine.[8] Veliko novo krilo samostana protegnuto je g. 1874, a novi zvonik sagrađen deset godina prije (1864).

Oko god. 1503. kršćani na *Makarskoj* skeli, bez crkve i svećenika, zatraže od franjevačkih starješina franjevca za župnika i g. 1511. od Ljubuškog nadzora Omera dobiju milost da fratar može obnoviti staru crkvu bl. Gospe. Ta je crkvica bila na mjestu gdje je današnja franj. crkva. God. 1518 makarsko prebivalište proglašeno je pravim samostanom.[9] Danas je u njemu franjevačka bogoslovija. Sadašnja zgrada bogosl. sjemeništa napravljena je g. 1908—1910.

Još teži početak ima samostan *sv. Križa u Živogošću*. Pošto su g. 1563. Turci popalili samostane u Ljubuškome i Mostaru, ljubuški franjevci s dosta kršćanskih obitelji spuste se k moru i pridruže svojoj braći u Zaostrogu, a mostarski u nadi da će

[7] O. Stipan Zlatović, Franovci države Presv. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji. Zagreb 1888., str. 15 i str. 42. O Visovcu i njegovoj okolici napisao je dosta opširnu i zanimljivu historičku monografiju O. P. Bačić. Rukopis se čuva u arhivu Visovca.

[8] Zlatović 1. c. 25—28.

[9] Post inducias cum rege Turcarum anno 1503 redintegratas, ejusdem permissu, Oppidani Macarenses e Bosina aliquot Patres Fratres canos evocarunt, ut quandoquidem Presbyteros et clericos metus et fuga alios alio dispulerat, ipsi rei christianae procurationem susciperent, et parochorum munere fungerentur. Farlati, Illyrici Sacri, Tom. IV., 191; Zlatović, 1. c. 36—37.

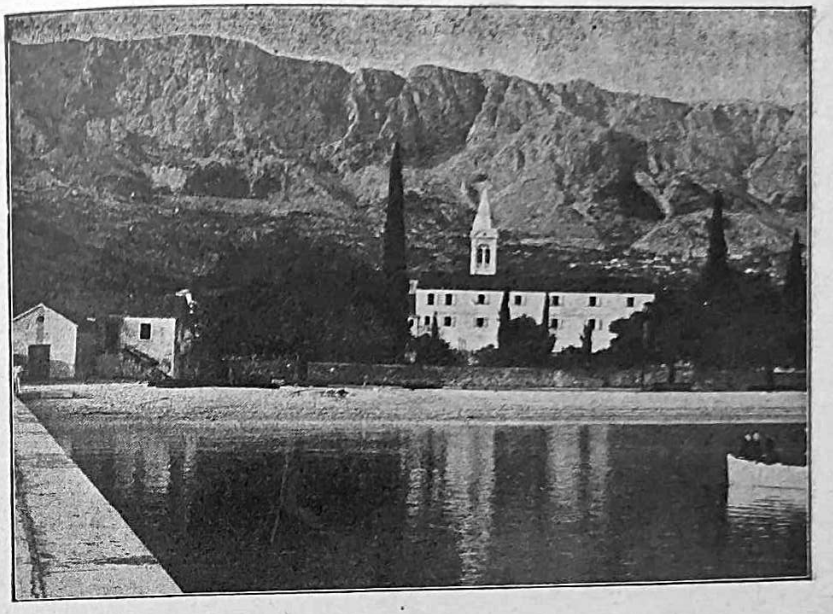

Zaostrog
Franjevački samostan — Conventus O. F. M.

Zaostrog
Nadgrobna ploča fra Andrije Kačića — Sepulchrum poetae nationalis P. A. Kačić.

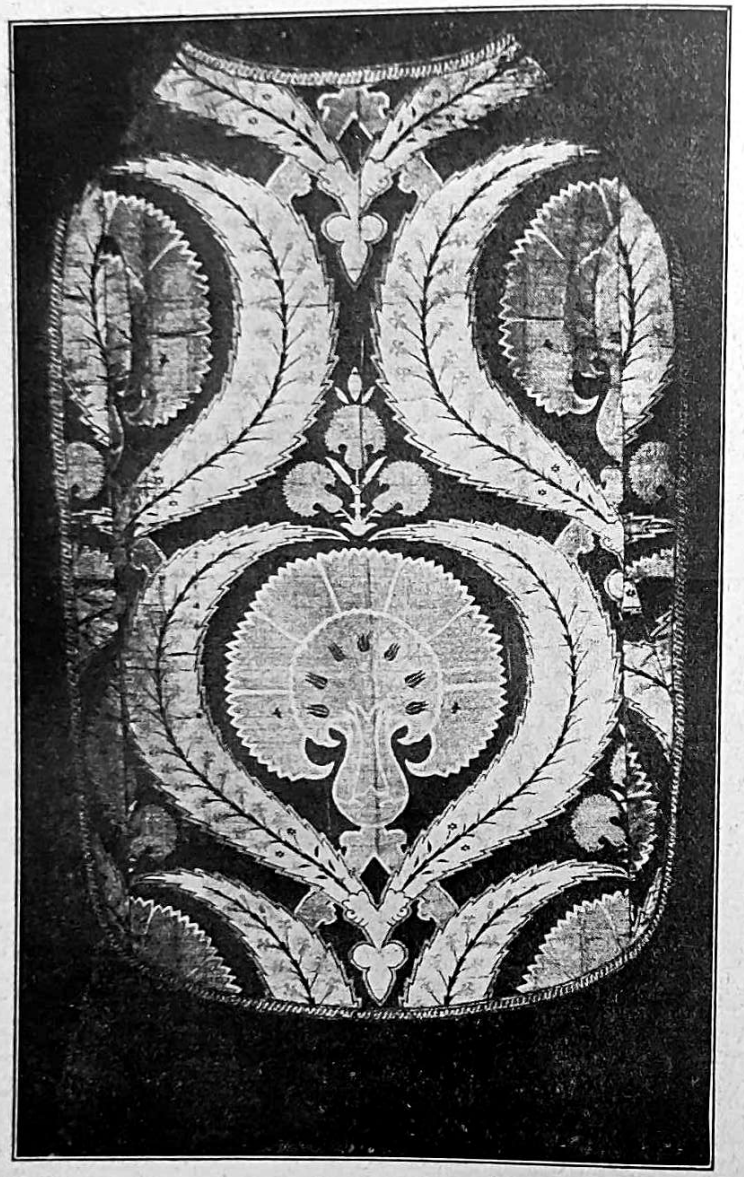

Zaostrog

Planeta, kako predaja kaže, od kraljevskog plašta pretposljednjega bosanskog kralja. — Planeta, ut traditio fert, ex pallio Stephani Regis Bosnae.

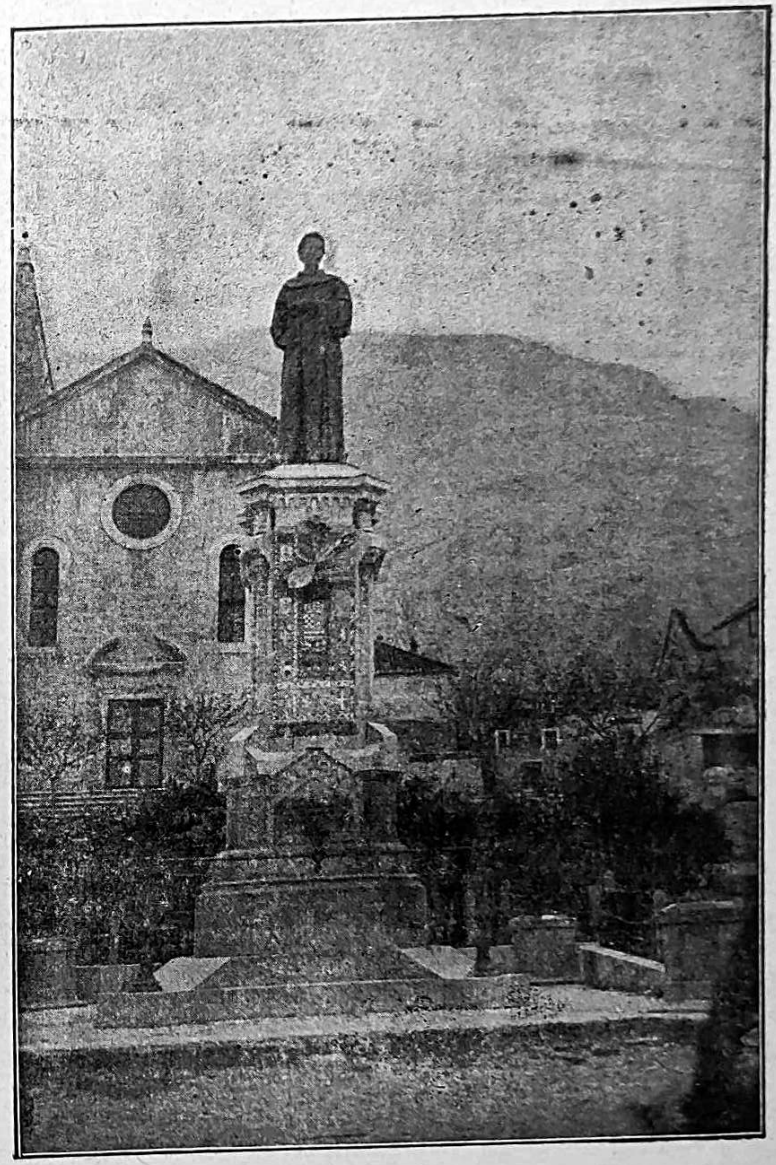

Makarska

Spomenik fra Andrije Kačića — P. Andreae Kačić monumentum.

se opet vratiti u Mostar, zaklone se najprije kod Skakala na Neretvi povrh Mostara. Izgubivši nadu na povratak u svoj stari samostan, prijeđu u Broćno, iz Broćna u Imotu (Proložac), živeći neko vrijeme s onom redovničkom obitelji, ali o sebi. Iz Imotskog sadu u Makarsku, a i tu obitelj u obitelji. Videći da je takovo stanje nezgodno za njih i za Makarane, krenuše uz Primorje i zaustave se g. 1580 u Drašnicama kod stare crkvice sv. Jurja. Na tom udarcu bure i posolice ne mogoše ostati, nego

Živogošće
Franjevački samostan — Conventus O. F. M.

se god. 1584 pomaknu nekoliko milja naprijed u Živogošće i kod vode Pokrivenice smjeste se u nekoj pustoj kuli. S godinama prirediše pristojnije prebivalište, koje g. 1614. dobi naslov samostana.[10] Ono i danas opstoji, ali je g. 1905. samostan sasvim obnovljen i proširen, a crkva iznutra preuređena i ukrašena.

Za kandijskoga rata (1645—1649) tražeći fratri s narodom sigurnijeg zaklona od turskog bijesa osnuju tri nova samostančića. Franjevci na makarskoj obali, čujući da se Turci digoše da preosvoje Zadvarje te da i njima prijete ratne strahote s neko-

[10] Zlatović 1. c. 53—55.

liko obitelji i sa nešto svog siromaštva prevezu se g. 1646. na istočni vrh Brača. Kako je to bilo na dan sv. Martina, i selo i redovnička kuća prozva se *Sv. Martin*. Taj gostinjac g. 1738. proglašen je pravim samostanom. Današnja zgrada započeta je od fra Andrije Kačića Miošića, ondašnjega gvardijana (1747-1749), a nova crkva sagrađena je 1912.[11]

S istih razloga i u isto doba (g. 1646) i zaostroški fratri prevezoše se na rt Hvara, *na Sućuraj*. Tu sagrade hospicij i crkvicu sv. Ante. Fratri se početkom XIX. vijeka povukoše sa

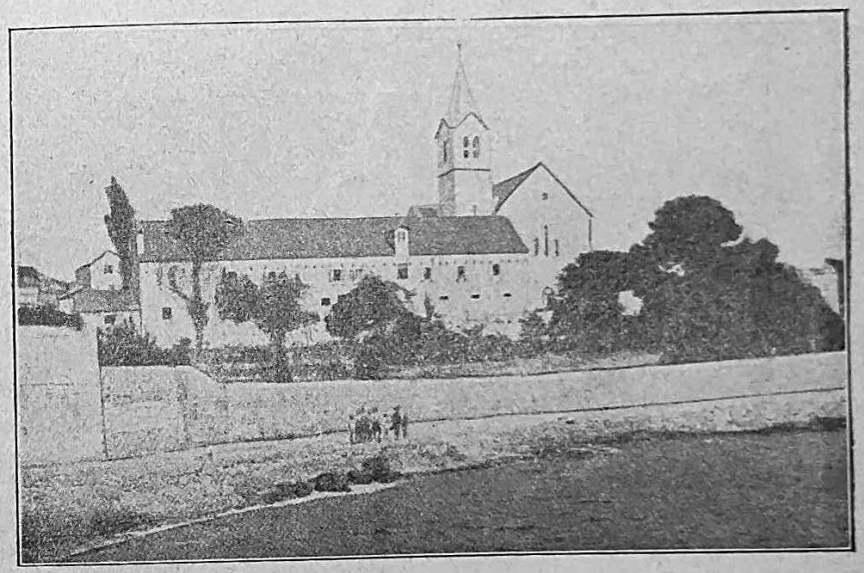

Sumartin
Franjevački samostan — Conventus O. F. M.

Sućurja, a crkvica sv. Ante još je i danas u dobru stanju.[12] Za vrijeme rata od Zaostroškog samostana predana je crkovinarstvu Sućurja.

Za ratovanja u Kotarima i u Petrovu polju Visovac bi mnogo izložen turskom nasilju, stoga general Foscolo god. 1648. pozva redovnike u Šibenik. Visovački fratri teška srca ostave Gospin otočić, te se sa Gospinom slikom i crkovnim ruhom spuste niz Krku i preko skradinskog buka dođu u *Šibenik*. Najprije

[11] Ibid str. 87 i str. 261; Vidi Liber archiv. samostana sv. Martina.
[12] V. arhiv Zaostroga razne listine o Sućurje u omotu Attestati Benemerenze. cfr. i Zlatović 1. c. 87.

se smjeste po privatnim kućama, zatim pokušaše da bi gradili samostan kod Sv. Nikole na obali, i najzad kod crkvice Svih Svetih (sada muzej) iz raznih kuća i dogradnja skrpotiše današnji samostan *sv. Lovre,* tako zvani novi Visovac.[13] U njemu je danas redovnička štamparija „Kačić".

Kad su po nalogu gen. providura Kornara zapovjednik konjice Zeno i kotarski serdar Stojan Janković god. 1687. u augustu izveli junački upad u turske krajeve sve do Duvna, u oktobru iste godine bi prevedeno iz Rame i okolnih sela u Cetinu

Knin
Franjevački samostan — Conventus O. F. M.

preko 300 kršćanskih obitelji. S pukom dođe iz Ramskog samostana sv. Petra do 15 franjevaca. Narod se razmjesti po Cetini, s njime ostade nekoliko redovnika, a drugi se skloniše pod tvrđavu Sinja u svrhu da tu podignu manastir. Radi opasnosti i nezgode u blizo zimsko doba ovi fratri, da nađu bolje zaklonište krenu iz Sinja najprije na Dugopolje pa na Klis kod tvrđave i najzad u Split. Nadbiskup Cosmi primi ih rado i u novembru ili decembru ove iste godine 1687. privremeno smjesti u staru benediktinsku opatiju Sustjepana. God. 1696 iz Splita opet se povrate u *Sinj,* gdje trajno ostaše i nastaviše tradiciju starog

[13] Zlatović l. c. str. 91, pa str. 110—116 i 120—123.

franjevačkog samostana pod Vsinjem iz XIV vijeka.[14] U Sinju je danas, uz prostran samostan za brojnu obitelj, još dječačko sjemenište s gimnazijom i franj. filoz. učilište. Novi zvonik iz domaćeg mramora dograđen je i završen g. 1927. Polovica do prvog korniža — bila je podignuta pred trideset godina. Krilo samostana što se proteže u istok sagrađeno je g. 1905—06.

God. 1688 na 29/9. iz kninske tvrđave bijahu protjerani Turci. U tom pothvatu mnogo su pomogli visovački fratri, napose O. Andr. Resica. Franjevci ostaše s kršćanskim pukom po okol-

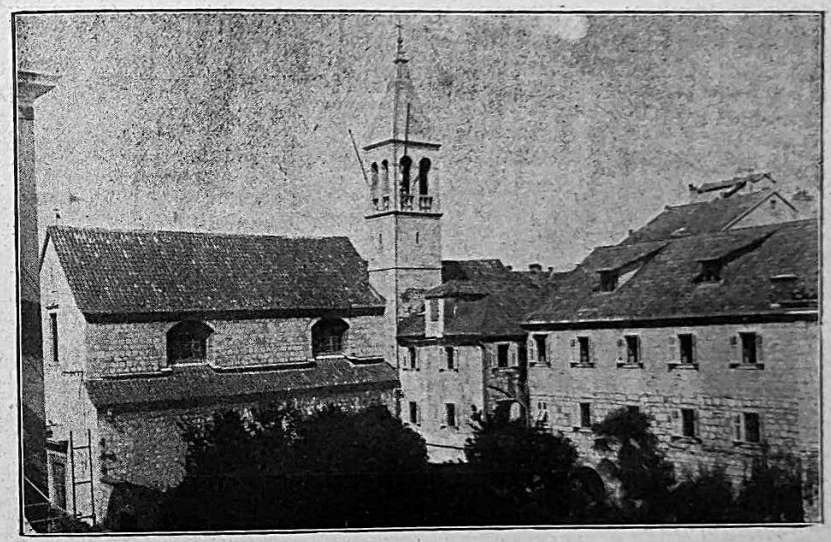

Split - Dobri
Franjevački samostan — Conventus O. F. M.

nim mjestima, a O. Resica bi imenovan od vlade kapelanom tvrđave. Župa u varošu, s početka od šibenskog biskupa predana je svjetovnim svećenicima, ali god. 1695 i varošku župu biskup povjeri franjevcima, koji su pod tvrđavom već podigli malo

[14] Liber arch. Šibenik sv. Lovre I str. XLIV; cf. i Zlatović l. c. str. 153—156; Dr. fr. Ivan Marković, Sinj i njegovo slavlje, Zagreb 1898, str. 25 sq. Dr. Fra St. Petrov Gospa Sinjska, Zagreb 1928 str. 18—22, i str. 6—7. Dok ovo pišem, čitam prilog g. B. Desnica, *Seoba ramskih franjevaca u Dalmaciju,* što ga iz „Glasa" prenosi splitsko Novo Doba od 710 i 810 1929. Raspravica je napisana na temelju službenih izvještaja, što ih iz dana u dan slao Ant Zeno u Veneciju, a g. Desnica našao ih u Archivio di Stato. Iz njih se razabira da je Janković um'ro u Duvnu 23. 8. 1687 dva mjeseca prije seobe fratara iz Rame u Cetinu.

prebivalište. Ovaj novi *kninski samostan* počinje dakle oko god. 1691.[15]

Na početku XVIII stoljeća Dalmacija je već dobrim dijelom bila očišćena od Turaka. God. 1715. turski paša s velikom vojskom opsjednu Sinj, no poražen od naših brzo se povuče preko Prologa u Bosnu. Za ove opsade dio sinjskih, ili ramskih — kako su se još zvali — franjevaca zakloni se u Split i odluči tu zasnovati stalno prebivalište. Starješinstvo Provincije i splitski biskup Cupilli dadu im dopust da sagrade samostančić kod

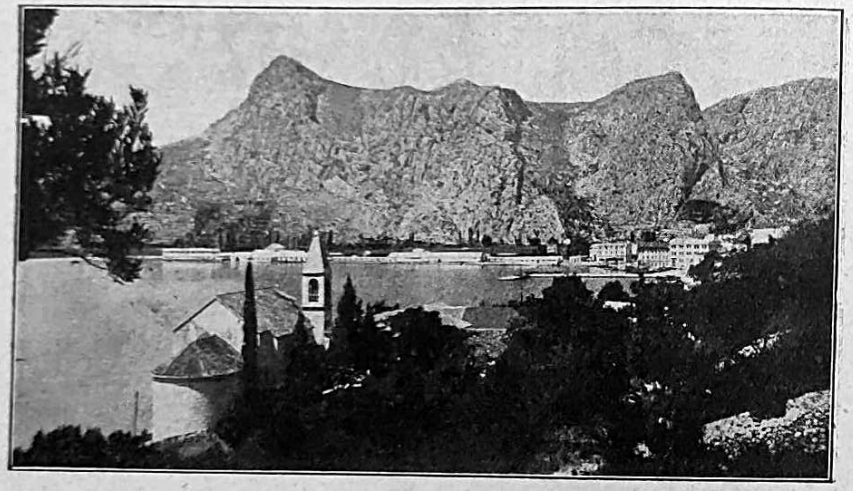

Omiš
Pogled na grad sa franj. samostanom — Oppidum cum conventu O. F. M.

Gospe od Poišana,[16] ali kako ta osnova bi razbijena, u predgrađu Dobri dobiju nešto kućice, i kupe okolišno zemljište. God. 1723. bila je tu redovnička residencija, a 27. aprila 1736. prebivalište u *Splitu na Dobromu* bi proglašeno pravim samostanom.[17] Novoj sadašnjoj crkvi postavljen je temeljni kamen na sv. Mihovila 29. IX. 1759. Crkvu s velikim oltarom posvetio je 8. IX. 1843.,

[15] Farlati Illyrici Sacri, IV, 301; Zlatović, 1. c. str. 158.

[16] Kapitul u Velici 6. 6. 1717 određuje pod br. 6. Similiter P. P. Signenses ut possint edificare Conventum Spalati apud ecclesiam B. V. de Poisan nuncupatam vel alibi penes ipsam civitatem. Arhiv Šibenik, sv. Lovre, Liber arch. I, str. 99; cf. Zlatović 1. c. str. 208.

[17] Zlatović 1. c. str. 255 s.

do tada splitski biskup Josip Godeassi, sada izabrani nadbiskup Zadra.[18]

U Prološcu na otočiću u jezero bio je stari samostan Imote još iz doba sv. Jakova markijskog (XV. vijek). Više su ga puta fratri morali ostavljati radi turskih navala. God. 1715. ostave ga i po treći put bježeći pred turskim nasiljem k moru. Redovnici pristaše najprije u kući Perinovića između Vrulje i Rogoznice, otale dođoše u grad Omiš, te god. 1718. dobiše od cr-

Imotski
Samostanska i župska crkva — Ecclesia conventualis O. F. M. et paroecialis.

kovne vlasti i od dužda dopust *da u Omišu kod Gospe od Skalica* sagrade manastir.[19] Tako je Omiš baštinik ili nastavak Prološca, kao što je Šibenik bio Visovca, Sinj Rame, a opet Split Sinja, Živogošće Mostara, Zaostrog Ljubuškoga i hercegovačkih franjevaca.

Na Gospu od Anđela 2. augusta 1717. Turci, priseljeni od

[18] Arhiv. Split-Dobri, Knjiga Protocolo str. 26, zatim str. 32.

[19] Zlatović 1. c. str. 210.

kršćanske vojske ostave imotsku tvrdavu. Tome su poduzeću sudjelovali i u njemu se odlikovali franjevci, osobito *O. Lovro Šitović i O. Stjepan Vrljić*. Zato mletački general imenova istog O. Vrljića kapelanom tvrđave, a same franjevce župnicima okolišnih sela Gorice, Drinovaca, Vinjana, Opanaka i dr. Uz osvojenu tvrdavu nadođe kršćanskih obitelji. Tu se nastane i osnuju današnji varoš Imotski. O. Vrljić od raznih turskih odžaka sastavi prilično prebivalište za župnika i pomoćnike. To bi g. 1717-1718,

Karin
Franjevački samostan — Conventus O. F. M.

i to je početak novog samostana *sv. Frane u Imotskome*. Kuća se širila i oko nje zemljište uređivalo, tako da je g. 1737 Imotski proglašen hospicijem, a slijedeće god. 1738 na zboru u Sinju, ujedno kad i bračći sv. Martina, dobi svojstvo pravoga samostana.[20] Ovo je novi imotski manastir, jer je u Imoti stari bio već od XIV. stoljeća, najprije kod vrela Vrlike pa na otočiću prološkog jezera. Na otočiću se još i danas vide mirine staroga manastira i natpis: „ovo A. D. 1609 F. M. R. neka se zna."

[20] Ibid. str. 214 s., 257 i 261. Natpis na jezeru pročitao je i prepisao O. Stanko Dr. Petrov, kad je 30. 8. 1920 zajedno sa O. Vjekoslavom Jurenovićem pohodio otočić. Vidi Almanah „Hrvatske duše" I, str. 310, Zagreb 1922.

Prva i dvije posljednje riječi pisane su bosančicom, ostalo latinicom.

I u *Karinu kod Obrovca* bio je od starine manastir[21] no davno već zapušten. Sada pošto su Turci proćerani iz naših krajeva, živo se zauze i zadarski nadbiskup Zmajević i ninski biskup da se uskrisi stari karinski manastir. God. 1725 poče se o tome raditi, a na 12. nov. 1730 zemljište i zidine budu svečano predane franjevcima.[22] Ovo je dvanaesto prebivalište bosanske Provincije u Dalmaciji ne brojeći ona koja su joj pripadala prije turskih vremena. Svih dvanaest je nekako u vezi s turskim navalama i turskim pašovanjem u Bosni i Dalmaciji, kako smo vidjeli dok sam — ako i ukratko — spomenuo postanak pojedinog prebivališta.

U Dalmaciji očišćenoj od Turaka, pod mletačkom upravom, drukčije su sada bile prilike, drukčiji zakoni i držanje kršćanske vlasti prema Crkvi i vjernicima negoli u Bosni, gdje je još polumjesec ostao gospodarom. Jednako je bila razlika između Bosne i samostana preko Save (Slavonija, Ungarska) pod vlašću hrvatsko-ungarskih kraljeva.

Razlika između samostana i redovnika, koji su živjeli u prilikama i u državama drukčijima, jako se osjećala. To su opažali i vizitatori, koji su izvana dolazili, da pohađaju samostane bosanske obitelji od Budima do dubrovačkih međaša. Teškoće su bile velike u upravi pa je vrhovni poglavar Reda uzeo ozbiljno u ruke pitanje razdiobe ovako prostrane Provincije. I bečki dvor tražio je razdiobu s političkih razloga a mletački Senat davno je već mećao ozbiljnih zapreka življenju tuđih podanika u samostanima njegove oblasti. I zaista g. 1733 iz Rima je poslan kao generalni povjerenik O. Gaetan ab Interaquis. On se zadrža po samostanima punih 15 mjeseci. Prekosavski oci izjaviše da odlučno pristaju uz načelo diobe.[23] Redovnici dalmatinskih samostana, sabrani u Splitu na Dobrome, odgovoriše na pismeno pitanje O. Gaetana da nisu nikako voljni dijeliti se od bosanske braće, a ako bi starija vlast tražila diobu Provincije i željela sa-

[21] U Liber arch. Šibenik sv. Lovre I, str. 36 ima prepis jedne stare svjedodžbe — popisa *iz godine 1459* o raznim posjedima karinskog samostana.

[22] Zlatović l. c. str. 232.

[23] Ibid. str. 243.

znati kome dijelu naginju, to „najsvečanije izjavljuju da dragovoljno pristaju uz bosanske oce, koje grle kao braću i njima se pridružuju".[24]

Vrhovno starješinstvo Reda, ovlašćeno od Sv. Stolice, odlukom 23 jan. 1735 dijeli Bosansku Provinciju u tri dijela: I. Bosna i Slavonija sa 11 samostana i jednom residencijom. II. Ungarska sv. Ivana Kapistrana sa 11 samostana i 5 residencija. III. Dalmatinska sv. Kaja sa 9 samostana i 3 residencije. Deset godina prije razdiobe t. j. g. 1725, velika bosanska Provincija imala je u Bosni, Dalmaciji, Slavoniji i Ugarskoj što samostana što residencija 34, svećenika 400, klerika u Provinciji 121 a vani na školama preko stotine, laika 91, svega dakle preko 710 zavjetovanih, ne brojeći 46 novaka.[25]

Samostalna Provincija od g. 1735. do danas.

Dvanaest samostana u Dalmaciji sad je sabrano pod zasebnim redovničkim poglavarstvom. Prvim provincijalom imenovan je *O. Jerko Filipović* mudar i ozbiljan redovnik, poznati pisac i propovjedalac. On se sa svojim savjetnicima dao da što bolje učvrsti i uredi novu Provinciju. Uznastoja da, uz devet opstojećih samostana, i tri residencije (Split, Dobri, Sumartin, Imotski) popuni i pripravi za formalne samostane. I zaista već 17/6. 1736 sam O. Filipović s oltara tada još neznatne crkvice na Dobrome, suznih očiju od veselja, pročita Breve Sv. Oca Pape Klementa XII i pismo splitskog nadbiskupa Antuna Kadčića, kojim se Dobri proglašuje pravim samostanom.[26] Nije se ni čuditi veselju pobožnog starješine. Važan je bio novi samostančić na Dobrom za čitavu Provinciju, za cetinski i zagorski puk, a važan i sa neočekivane oporbe na koju je njegovo otvorenje naišlo. U Split kao najjači grad i srce Dalmacije, kao naravnu uvoznu i izvoznu luku srednje Dalmacije i Bosne, sjedište crkovne vlasti, same su prilike nužno upućivale zagorske franjevce; tamo su još češće dolazili i seljaci Cetine i Zagore da u novom samostanu nađu kod svojih ujaka i prenoćište i savjeta i pomoći.

[24] Izvornik u arhivu Šibenika sv. Lovre; cf. Zlatović 1. c. 244.

[25] U arhivu Šibenik sv. Lovre, Liber archivialis Prov. I na str. 142 ima opširan popis a u istomu arhivu Theca X još detaljnija statistika iz ovoga doba.

[26] Arhiv franj. samostana na Dobrome Split, knjiga Protocolo str. 15; cf. Zlatović 1. c. str. 255.

Kad su se radnje oko zgrada u Sumartinu i Imotskome pomakle kraju — iako u velikoj tjesnoći i siromaštvu, kad po današnju sudimo — budu i ova dva prebivališta na kapitulu u Sinju 1738 proglašena samostanima (conventus formatus).[27]

Nova Provincija bila je sretna, jer je baš u ovom početku brojila među svojim članovima kitu odličnih i vrijednih redovnika u svakome pogledu. Kad rečemo da su u toj periodi bili u muževnoj snazi sinovi nove Provincije: dva Filipovića fra Jerko i fra Petar, Karapandžić, Šitović, Grabovac, Knežević, Jekušić, Kačić fra Andrija... može se zaključiti koliko je u mladoj zadruzi bilo životne snage, koliko rada i pothvata na polju religiozne i kulturne djelatnosti.

Nova Provincija u času razdiobe dobi naslov sv. Kaja, Pape i mučenika, Dalmatinca. Ovo se ime nekima nije sviđalo, a neki strani još su ga i krivo tumačili. Zato starješinstvo Provincije na zboru u Splitu 14. 4. 1742., na svršetku trogodišta o. Mije Jekušića, zamoli preč. o. Generala Reda da im to ime promijeni u naslov *Presv. Otkupitelja* ili *Neoskvrnjenoga Začeća* sa podnaslovom *Bosnae inferioris* ili *olim Bosnae Argentinae,* da ostanu time čvršće vezani uz dojakošnju braću, a i s razloga da mogu baštiniti kao zakoniti sinovi, povlastice udijeljene našim predhodnicima i našemu narodu.[28] Vrhovni starješina o. Kajetan a Laurino pismom iz Napulja 30. 3. 1743. usliši molbu i odredi da se unaprijed dalmatinski samostani odijeljeni od bosanskih nazivlju *Provincia SS. Redemptoris olim Bosnae Argen-*

[27] Zlatović 1. c. 261.

[28] Evo odnosne molbe iz prepisa što se nalazi u arhivu franj. samostana u Omišu:

Rmo. Pre. Prone.

Benché il M. R. Giuseppe di Volcovarino, or nostro degnissimo Com. rio Visitatore, s'abbia cortesemente esibito participare alla P. V. Rma le brame nostre communi della permutazione del titolo di san Caio Papa e M. essendo questo nome (per altro di gran santo) inusitato appò la nazione nostra Illirica, che non conosce santi per Protettore, a riserva di quelli, che sente nominare nelle Preci publiche, e Litanie ed ancor il nome del Cajo viene abusato dalli poco sensati; sentendosi ben spesso tutti noi vilipesi da *Caj-ie, o Kainovzi* quasi derivato fosse dal Fraticida Cain. Oltre di che, non é stato simil Titolo dalla Provincia universalmente abbraciado, senó contro voglia, e genio — quindi é che noi qui soscritti avendone fatti il dovuto riflesso, in correlazione della lettera del P. M. R. Com. rio Visitatore umiliamo la presente supplicando

unae.[29] Radi ovog podnaslova nastao je kod braće u Bosni nesporazum, no Provincija odredbom Benedikta XIV., 24. 8. 1745. pod tim naslovom bila je uvrštena u imenik ostalih provincija Reda i pečat joj potvrđen.[30]

Mlada se Provincija uređivala i napredovala. Njezina snaga uz djelatnost prema vani na dušobrižničkom polju, upravljala se osobito nutarnjem uređenju u školama i u samostanskoj stezi. Prva 3—4 decenija jesu najjača i najsjajnija njezina perioda. God. 1743 u 12 samostana brojila je 210 svećenika i još oko 15 izvan Provincije u raznim službama, klerika 32, laika 31 i 8 novaka, u Italiji na naucima 5 učenika. Novicijata su bila dva: u Živogošću i Visovcu. Učilišta filozofije: u Šibeniku, Kninu, Sinju, Makarskoj. Škole gramatike u devet samostana; studija moralke: u Sinju, Visovcu, Makarskoj, Zaostrogu. Generalno učilište teologije u Šibeniku.[31]

Značajno je da u statistici o. P. Karapandžića iz god. 1742-

SS. Redentore, festa di stima grande e venerazione sub praecepto, in tutto dominio veneto, ed il senato Eccettmo altamente gradirá, che la nostra Provicia abbia simil Titolo. Caso poi che V. P. Rma (a cui divotante si rimettiamo) avesse qualche rimbrezzo d'onorarci col Titolo Bramato del Ssmo Redentore: ci favorirá quello dell' Immacolata Concezzione di Maria V., con questo peró, che essa Provincia non perda il nome antico *Bosnae Inferioris* vel *olim Bosnae Argentinae.* Perche sotto questo Titolo, godiamo quelli Privilegi, e grazie, che il Seremo Principe nostro, per le Benemerenze dei nostri Padri precessori concesse a noi, ed alla nazione nostra in tante ducali, Terminacioni, e decreti, che con gelosia custodiamo.

E peró di bel cuore supplichiamo, che al Titolo, qual piú, gradirá V. P. Rema, aggiungere si compiaccia *Bosnae Inferioris,* vel *olim Bosnae Argentinae;* perche simil aggiunta viene essere per noi, e per la nazione nostra di somma necessitá e decoro. Tanto aneliamo dalla P. V. Rma, a cui con tutta sommissione baciamo la mano sagra e si soscriviamo nei convento dell SSma Nonziata di Spalato li 14 Aprile 1742.

Di V. P. Rma Umil.mi div.mi ed obblig.mi sudditi, e servi
Io Fra Luca Brecich diffre atle affmo come di sopra
Io Fra Francesco Jellavich diffre atle affmo come di sopra
Io Fra Giovanni di Clin es diffre e Custode affmo
Io Fra Pietro Carapanza Lettore Giubilato ed es-Cutode affmo
Fra Michele Jecussich Mro Provle
Loco † Sigilli.

[29] Arhiv samostana sv. Lovre u Šibeniku, Theca VII.
[30] Zlatović 1. c. str. 266.
[31] Arhiv sv. Lovre Šibenik, omot „Listine" i Theca VII „Carapangich 1742—1745".

1745 gdje su ubilježene godine života svih redovnika osim za Šibenik i za Karin, nema nego jedan jedini svećenik (o. Marko Rupčić) od 70 godina, dva od 67, jedan od 66, sedamnaest ih između 60 i 65, a svi su ostali ispod šezdesete. U zadruzi od 220 svećenika zaista malo! Mortalitet je bio mnogo veći nego danas.

U najboljem cvatu mladoj Provinciji zaprijeti velika opasnost. God. 1768 odlukom 20 nov. zabrani mletačka vlada svim redovničkim zadrugama primanje novih članova bez osobitog dopusta i stotine drugih uvjeta. Provincijal redodržave Presv. Otkupitelja o. Andrija Staničić pošlje odmah molbu na Senat da bi se ta zabrana otklonila od Provincije radi velikih potreba župa. Ali Venecija osta tvrda. Nato se maknu čitava Provincija, a sami biskupi izdadoše posvjedočenja o radu i o potrebi ovih franjevaca za 12 samostana, za 83 župe, za učiteljska mjesta. Vijeće u Mlecima uvidi da za Provinciju Presv. Otkupitelja vrijedc posebni obziri i 21. 5. 1774 odgovori da će franjevci, budući potrebni, i dalje ostati na službi župa, ali pita još nova razjašnjenja. Za Provinciju zauze se i generalni providur Riva i njegov nasljednik Gradenigo, te napokon 23. 3. 1778, poslije deset godina, dođe dopust oblačenja s ovom motivacijom" Neka budu primani jedino podložnici hrvatske narodnosti, i u prvom redu zagorska mladost, koja poznaje jezik i običaje puka" (Che vengano amessi unicammente suditti della Nazione Illirica, ed in particulare la gioventu montana per la necessità della lingua e per la pratica delle costumanze).[32]

„Može se misliti — piše Zlatović (Franovci str. 305) — kojom su radosti franovci primili viest... Kroz deset godina obustave bijaše u državi pomanjkao 101 redovnik, pitomci se razišli, mladići se drugome stanju odlučili, učilišta se razmetnula, učitelji pomrli ili se na druge posle uložili; sve se moralo iznova sabirati, prikupljati i postavljati, a to ne bijaše mali i lasan posao!" Ipak ujedinjenim silama počela se Provincija pridizati i prazni redovi popunjati. Ali ubrzo nadođe evropejski val s francuskom revolucijom, koji i u Dalmaciji imao svojih posljedica.

God. 1797 petoga decembra propade mletačka republika, a s time u Dalmaciji nastade bezvlađe. Pučanstvo, a ni sve-

[32] Terminazione de' Proveditori ed aggiunto sopra monasteri 23. III. 1778, štampana 1778., str, IV—V u Arhivu sv. Lovre Šibenik, omot „Štampe"; cf. u arhivu Splita Dobri: Liber archivalis, u kome je sabrano više spisa i izvještaja o ovome poslu.

ćenstvo uopće nije marilo Francuza radi njihove protivcrkvene politike i bezbožnih nazora enciklopedista. Budući prestala dotadašnja zakonita vlast, savjetom uvaženih lica[33] — odluči da se ujedini s braćom preko Velebita, u nadi da će uživati nesamo zaštitu jake države, nego i prava i povlastice koje su naši stari imali. God. 1798 carska vojska uđe u Dalmaciju. Narod, na glas da je to vojska njemačkoga cara stade se buniti i vikati *ne ćemo Njemaca*, ali se umiri kad mu general Rukavina progovori hrvatskim besjedom i uvjeri ga da je došao da zaposjedne Dalmaciju u ime ugarsko-hrvatskoga kralja.[34] U ovome radu imali su franjevci velikoga dijela, osobito o. Andrija Dorotić za pripojenje s Hrvatskom pod krunom sv .Stjepana, a o. J. Glumac i o. Paškal Jukić u sustezanju pučkih strasti i uzdržanju mira.[35]

Austrija je počela da lijepo vlada, ali nije zadugo. Požunskim mirom g. 1805 bi usilovana da Napoleunu predade Dalmaciju. Za francuske okupacije 1806—1813 poslije prvih nesporazuma franjevci, osobito mudri i vrijedni provincijali o. J. Glumac i o. Šimun Rebić surađivali su s francuskim vlastima u svemu što su držali da je na dobrobit i napredak naroda, uvijek u dubini srca i u djelovanju čvrsti i nepopustljivi u odanosti Crkvi i Sv. Ocu. Maršal Marmont ubrzo je upoznao važnost Provincije Presv. Otkupitelja i pokloni joj osobitu prijaznost. Franjevci ga imenuju svojim Protektorom. On je to imenovanje rado primio i o franjevcima Presv. Otkupitelja u svojim „Uspomenama" ostavio vrlo pohvalne i značajne sjedodžbe.[36]

Napoleonu ruska vojna polomi krila. Austrijska vojska pod generalima Tomašićem i Milutinovićem g. 1813 uđe opet u Dalmaciju, u kojoj ostade do g. 1918, do narodnog ujedinjenja Hrvata Srba i Slovenaca u jugoslavensku kraljevinu.

U ovoj perijodi od preko stotine godina franjevci su morali najprije vidati rane, koje im zada obustava oblaćenja pa iz-

[33] Pop Ignacije Bakotić, fra Andrija Dorotić, O. A. Ravlić, O. Iv. Radnić, kolunel serdar Ante Miletić, O. P. Jukić i dr. Vidi Zlatović, l. c. 319 ss.

[34] Zlatović l. c. str. 337—339.

[35] Ibid. str. 323—336.

[36] Vidi odnosne ulomke na svršetku ovoga članka. Vidi i monografiju O. Gab. Cvitanovića „Die Franziskaner-Provinz SS. Redemptoris und die französische Regierung in Dalmatien 1806—1813", München 1920, str. 36—58.

mjena političkih prilika koncem 18 i 19 stoljeća. Nastupilo je najprije uređenje škola po austrijskim zakonima, borba za nacionalna prava, za narodni jezik i hrvatstvo općina. U tomu su se istakli kao prvi i najžilaviji borci. Središte ovoga nacionalnoga rada bilo je u Sinju, gdje već g. 1853 skupe iz raznih samostana mladiće u jedinstveno gimnazijalno učilište. Slijedeće godine 1854 bi svečano otvorena franjevačka gimnazija kao prvi zavod u ovim krajevima sa nastavnim hrvatskim jezikom. Uz silne poteškoće i goleme žrtve zavod se je držao i ulijevao mladosti sa kršćanskim uzgojem i narodni duh, duh koji je baštinio od svojih pređa Grabovaca, Kačića. Čisti i ustrajni narodni rad više je puta doveo Provinciju do opasnosti daljega opstanka. No redovnici su bili svijesni da ih katolička vjera i duh sv. Franje nesamo ne smetaju nego da ih nasuprot potiču na rad i žrtve za puk iz kojega su sami nikli i kojemu su pastiri i učitelji. Oni su i dalje radili i poteškoće pribrđivali

Sa svršetkom XIX. vijeka jenjala je borba protiv neprijatelja narodnog jezika i narodne prosvjete, ali se nametala nova borba, borba protiv liberalizma i vjerskog indiferentizma, koji se sve više uvlačio u naš narod. Duboko osvjedočeni da je vjera temelj morala, da Evanđelje uzgaja i pojedince i narode, franjevci su i u ovoj periodi bili s onima, koji su nastojali da zborom i tvorom obnove sve u Kristu, oni su dušom i srcem pristajali uz katolički pokret, koji je vodio neumrli Mahnić.

Tekom velikog rata gojila se nada da će iz orijaškog svjetskog hrvanja i Hrvati dobiti svoja narodna prava i svoju pravu samostalnost. Franjevci su odlučno prihvatili znamenitu majsku deklaraciju o ujedinjenju južnih Slovena i javno je potpisivali, i ako su dobro znali kako je to mrsko i Beču i Pešti. Oni radosno pozdrave dan oslobođenja od tuđinske vlasti i dan narodnog ujedinjenja.

U prvim časovima poslije sloma franjevci Presv. Otkupitelja bili su od starih političkih i kulturnih protivnika ocrnjivani, neki i teškim progonima izvrgnuti, no Provincija, svijesna svog narodnog vjekovnog rada, čista u savjesti, radila je dalje bez buke i hvastanja za dobro svog naroda i narodne države. Nije se dala zanositi nezdravim strujama usijanih glava, pa makar takovih bilo i među samostanskim zidinama. Radila je tiho i pozitivno. Odbijala sve nastranosti i nesmotrene pokrete. Odana svojoj vjeri znala je da kat. Crkva nije protivnica nego prijateljica naroda,

štitnica zdrave kulture i prave slobode. Provincija je iskreno i ozbiljno na raznim poljima i prema svojim silama suradivala oko pridizanja i uzgoja pučanstva, oko mira i učvršćenja narodne države.

Djelovanje franjevaca Presv. Otkupitelja

Tko hoće da ocijeni djelovanje ove redovničke zadruge valja da drži pred očima njezin historički razvitak i njezin posebni položaj. Možemo reći da je bosanska Vikarija već od svojih početaka bila u borbenom stanju t. j. u borbi i čišćenju Balkana od bogumilske hereze, a od XV vijeka njezina je zadaća da u silnoj turskoj poplavi od potpune propasti sačuva i uzdrži kršćanstvo. U krajevima od Turaka osvojenim franjevci su bili gotovo jedini katolički svećenici. Oni su ostali s rajom i s njom živjeli sveđer u strahu i progonstvu, sveđer u bijedi i oskudici. Za više od dva stoljeća i dalmatinski samostani, koji će u XVIII vijeku sastaviti Provinciju Presv. Otkupitelja, našli su se u istom položaju kao i braća u Bosni. Nije tu bilo mirnog samostanskog života, nije tu bilo zgoda — kao u drugim kršćanskim državama — da se redovnici svim silama posvete nauci, knjizi i umjetnostima Inter arma silent musae.

Čitav rad franjevaca kroz toliko stoljeća može se podijeliti u tri vrste. Prvo je ***nutarnji rad zadruge,*** rad oko redovničkog usavršivanja. Drugo, ***župničko*** djelovanje u puku. Na trećem mjestu dolazi ***kulturni i književni*** rad prema prilikama i potrebama vjernika.

1.***Nutarnji rad.*** U sveđernoj buri i oluji jedino ljudi duhovno jaki bivaju sposobni da se održe i da s uspjehom rade. Za ovo je dobro znalo poglavarstvo franjevaca i na ovo brižno pazilo. Gdje bi smalaksao duh redovnički, duh evanđelja, tu bi ubrzo smalaksala i otporna snaga. Kad prebireš akta raznih kapitula i zbirke starenšinskih naredaba, od najstarijih pa do najnovijih doba, diviš se vanrednoj i ustrajnoj skrbi starješinstva oko opsluženja redovničkih pravila, ne samo po samostanima nego i po župama. O ovom nutarnjem radu malo se govori u običnim povijestima naših Provincija, a ipak ovaj je rad bio velik i značajan. Franjevci na Balkanu živjeli su u samostanima, a živjeli su i izvan samostana s narodom po brdima i selima. Ali kao redovnici oni su i u samostanu i na župi vezani na bitne uvjete redovničkog života. Naši stari nijesu bili anđeli nego ljudi. Nije

se čuditi da bi koji, teškoćama života poplašen ili požudama zamamljen, klonuo, ostavio mezevo, Red izdao, a gdjekoji između hiljada i Vjeri se iznevjerio [37] Ali starješinstvo je uvjek bilo budno, svjesno svoje odgovornosti. „Po milosti Božioj i naše majke provincie bismo obrani i postavljeni, piše g. 1684 Provincijal O. Mijo Radnić,[38] u ovo oficie paziti i čuvati bratiu i redovnike... da hode po zakonu božiemu i obsluženja naše regule". Nema zbora, nema starešinskog vijeća da se tu ne bi poveo govor o redovničkom životu, da se tu ne bi izdale zgodne naredbe kako da se čuva duh i stega među braćom. Istina, ovo često ponavljanje istih naredaba pokazuje slaboću ljudi, koji se uz sve peljenje i propise zaboravljaju svojih dužnosti, ali je s druge strane znak da je zadruga bila u svome srcu zdrava, i dobro razlikovala ono što se smije od onoga što se ne smije. Zgodno opaža sv. Bono, da razlika između gorljivih i mlakih redova nije u tome što u prvima nitko ne krši Pravila, nego što se tu prekršaji ne puštaju bez opomene i dolične kazne: In hoc enim differunt laudabiles Religiones et jam dilapsae, non quod nullus peccans in laudabilibus reperiatur, sed quod nullus impune peccare sinatur, et peccandi aditus studiose praecludatur (De sex alis Seraphim, cap. II. 13).

Između stotine naredaba ovdje ću ih par spomenuti iz raz-

---

[37] U aktima bilježili su se i ovakovi žalosni slučajevi. Provincijal O. Petar iz Lašve javlja Braći u okružnici 27. VI. 1716 da je neki O. Grgo Tadić ostavio Red i po svoj prilici prešao k Turcima. Nada se, da će se nesretnik sviditi i povratiti kao rasipni sin k svome ocu.... 5. Animo et ingenio irreverenti ac infrunito seu stolido et insipienti praeditus Pater Georgius Tadich ex familia Signiensi, docente ac ducente nefario spiritu omnium malorum patre (?) apostatavit, et utinam non ad Turcas transfuga factus sit, quem Venerabile Diffinitorium excommunicatum declarat cunctisque Patribus et fratribus Provinciae hoc sufficienter notum et indicatum esse cupit. Si misei , ad mentis sanitatem rediens, tactusque dolore cordis inc. us rediret et diverteret ad aliquem Conventum vel nostratem Parochum fraterne et caritative suscipiatur moneaturque suavibus et efficacibus verbis, ut ad praesentiam P. A. R. Ministri Provincialis vel ejusdem Commissarii delegati libere et secure se transferat, a quibus misericorditer est tractandus ut filius prodigus a Patre... Petrus a Lasva actum Nassiczis in aula ven. blis Deffinitorii 27 Junii 1716.

[38] Čitava okružnica bosančicom pisana, „Dana u Olovu u našem Manastiru Gospe od Milosti na 24 decembra 1684" čuva se u arhivu Žigovogošća, svezak „Okružnice".

noga doba i raznih prilika. Po njima se razabira duh zadruge, njezino stanje i moralna osjetljivost.

Starješine veliku važnost polažu na molitvu, na uredno držanje crkava i službe Božje.[39] I u onim vremenima progonstva i bježanije uz usmenu molitvu redovnici su uvjereni da je razmatranje sredstvo života i uvjet duhovnog poretka. Razmatranje je propisano dva puta na dan, po sata poslije *Lauda* i po poslije *Completoriuma*. Zato veli stara naredba, neka je u svakome koru satokaz (horologium pulveris seu clepsydra), da se po njemu znadu vladati braća. Samo o većim svetkovinama smije se otpustiti razmatranje.[40] Za vrijeme jela da se ne čuje buka i galama, nego neka redovnici u potpunoj tihoći, krijepeći tijelo, i pamet svoju zabave svetim stvarima. Poslije prvog čitanja (iz sv. Pisma) ima se nastaviti drugo čitanje o slučajevima savjesti, iz kronake Reda, iz kakve nabožne knjige „I nek starješine ne budu laki u otpuštanju šutnje u blagovalištu".[41] U svakom samostanu i svake sedmice svećenici treba da se sastaju na rješavanje slučajeva moralnosti. Rješavanju valja da sudjeluju, ako ikako moguće i Oci župnici. Potanko se označuje tko raspravlja, tko predlaže, tko konačno rješava, iz koje se struke uzimlju slučajevi. Svaki put treba da je i po jedan slučaj iz župničkog života. Nijesu ovo naredbe, samo iz novijeg vremena. Ovo naređuje još god. 1696 kapitul držan na Visovcu.[42] A u ovo je doba Provincija brojila 15 samostana (Visovac, Zaostrog, Živogošće, Makarska, Šibenik, Sinj [Sti Petri, još se je ove godine brojio Sinj kao nastavak Rame], Velika, Našice, Budim, Fojnica, Kreševo, Sv. Marija od Olova u Baji, Sutjeska, Visoko, Gradovrh) i 8 rezidencija (de Salinis [Tuzla?], Modriča, S. M. Argentinae, Brod, Osjek, Simotorn, Tina [Knin], Tomnae). Naredbe su vrijedile za sva prebivališta.

Naši su pređi pravo shvaćali važnost duhovnih vježba. Svaki redovnik stao on u samostanu ili na Župi trebalo je da barem jednom na godinu za osam dana uđe u se i svoje duhovno stanje ispita. Da oni u duhovnoj pastvi uzmognu što mirnije i uspješnije obaviti ovu svetu dužnost, gvardijani su morali druge Oce poslati na župe, da izmijene župnike za njihove osamdnevne izočnosti.[43]

Kako su redovnici vani po župama bili izvrgnuti velikim pogibeljima, to je starješinstvo tekom stoljeća izradilo osobitu legislaciju kako da se što bolje spoje dužnosti redovništva sa prilikama na župi. Redovnik župnik mora da češće preko godine, barem dva puta, dođe u svoj samostan, da se osvježi u duhu, a opet se starješini samostana nalaže da više puta u godini pohodi područne župnike, razvidi njihovo življenje, dade im zgodne upute i na opsluženje potakne.[44]

[39] „...Hoćemo i zapovidamo da se carkva oficiaje lipšim načinom što e uzmnožnije; govoreći velike litanie svake sride i petka. U sakristiji i na otarih svaka stvar da je čista i urešeno što bolje uzmnožnie, neka su svaka na poštenie božie..." 24 XII. 1684 fra Antun Gabeljanin Ministar. Po njegovoj smrti iste je naredbe potvrdio O. Miho Radnić, Ministar. Bosančicom je pisana. Nalazi se u arhivu Živogošća. Spominjem još naredbe izdane na kapitulu u Šibeniku 28. VII. 1742 za provincijala O. Petra Karapandže. U ovo doba cvata mlade Provincije matutina se morala govoriti o ponoći u svim samostanima osim Knina, Sumartina, Imotskoga radi malice redovnika. In choro fiat exactior devotio... Ad Matutinum indispensabiliter omnes surgant... Excipitur ab hoc conventus Thinae, Imothae, ac Brachiae, in quibus matutinum recitabitur vespere alta voce, ac si surgerent nocte. Arhiv Živogošća „Okružnice".

[40] Kapitul u Požegi 7. XI. 1723 pod 4 ordinavit, quomodo mentalis oratio in choro sit facienda bis in die, scilicet ut in singulis choris habeatur horologium pulveris seu Clepsydra unius horae... qua effusa ab ipso versicolario finis orationis mentalis campanulae signo indicabitur... Liber archiv. Provinciae Šibenik I, str. 135. Na Kapitulu 1742 okružnica Karapandže od 28. VII. ordinamus ut oratio mentalis bis in die fiat in choro, a qua nullus exemptus sit. Arhiv Živogošća „Okružnice".

[41] Iniungimus... ad evitanda colloquia continuum in refectorio servandum silentum et post primam lectionem aliam de casibus conscientiae, vel Religionis cronaca, aut aliam ex aliquo pio et devoto libro fieri faciant... Na Kapitulu 7. VIII. 1705 za Provincijala O. Marka Bulaića. Liber arch. Šibenik I, str. 46. Slične naredbe na kapitulu u Brodu 3. VII. 1709.

[42] Vidi spise ovog kapitula u arhivu Šibenika Liber arch. Prov. I, str. 7—8.

[43] Na kongregaciji u Visovcu god. 1718 za provincijala O. Filipa Šurkovića: Secundo ut in omnibus conventibus et residentiis exercitia spiritualia saltem semel in anno per hebdomadam fiant et ab hoc mandato nostro eximi Patres Parochos non intelligimus. Superiores itaque locales alios substituent in parochiis donec animos in hoc sancto exercitio per illos octo dies excoluerint Patres Parochi, et hoc infillibiliter observari volumus. Lib. arch. (Šibenik) I, 101; isporedi i kongregaciju u Zaostrogu 1. VII. 1721 ibid. str. 117.

[44] Kapitul 7. XI. 1723 u Požegi pod 6: neka mjesni starješine saepissime suos parochos visitent juxta decretum in anno 1708 Nassiciis' die 18 oct. editum, qualiternam se circa munditiem ecclesiae et supellectilem

Redovnici ne smidu ostati na župi nego tri godine i tada za jednu godinu povući se u samostan da se obnove u žaru i za novi rad priprave. U velikoj nuždi dopušta se i drugo trogodište, ali dalje nikako.[45]

Osobita je skrb bila posvećena klauzuri nesamo u samostanima i rezidencijama nego i po župama. Nigda i u nikakvom slučaju ni na župi nije dopušteno držati na službi ženske, pa bila to i uža rodbina. Ako je za kakve radnje časovito zaista potreba od ženske ruke, neka takovo čeljade, veli kapitul, bude od čestite obitelji u dobi od 60 godina, dumodo nec cohabitet nec pernoctet.[46] Ova se je naredba vrlo često ponavljala i starešinstvo je budno i ustrajno pazilo da se vrši. Prekršitelji su podvrgnuti oštrim kaznama.[47] Dobro su znali poglavari kolika je moralna snaga redovniku i za njegov vlastiti život i za njegov uspješni rad kod naroda, ako se u ovoj točki čuva i svakog osjena pomanjkanja. Poglavari hoće da od redovnika uklone sve što bi moglo dati povoda sablazni i krivom tumačenju. „Da nijedan redovnik, veli naredba iz g. 1684, ne ide gdi se pirue ali da e kum, stari svat, divir i dr.; tko bi se našao u tom, biti će karan kakc ne obslužitelj regule. Također da nijedan redovnik ne nosi žuti papuča, ali čizama, ni dolama, ali kapa ni druge hodiće za-

altaris gerant... Liber archiv. (Šibenik) I, 130. Kongregacija u Brodu 3. VII. 1709 neka svaki župnik dođe u svoj samostan barem dvaput, u proljeću i u jeseni, pa dodaje: PP. Gvardiani etiam quovis anno ad minus vicibus duabus sibi subditos parochos visitare teneantur, et omnia quae ad parochiam spectant diligenter revidere eosdemque ubi necessitas exegerit, ad regularis vitae observantiam cohortari... 1. c. str. 63. Ovakove se naredbe vrlo često susreću u aktima kapitula.

[45] Kapitul na Visovcu 17. VI. 1696 pod tačkom 13 župnici na župi tri godine a onda per annum vacent. Ako bi bio vanredan slučaj, da ih mogu i za drugo trogodište potvrditi, ali sexenium omnino non excedant. Lib. arch. Šibenik I, str. 7—8. Isto određuje kongregacija u Brodu 3. VII. 1709 ibid. str. 63 i vrlo često se ponavlja do najnovijih vremena.

[46] Kapitul na Visovcu 7. VI. 1696 pod 5 i 6 vrlo oštre naredbe. Kongregacija Bacsini 24. IX. 1700 pod 12 ut nullus Superior localis aut Parochus teneat, aut introducat ad Conventum, Residentiam, aut Domum Parochialem sexum femineum, licet consanguineae sint sub privatione officii... Lib. Šibenik I, 30.

[47] Kapitul 13. VII. 1709 u Brodu za provincijalstva O. Andrije iz Imote. Arhiv Živogošće „Okružnice".

mirite, kako ni konja veliki, s oružjem zavidljivim odviše".[48]

Čini se da je franjevački zavjet siromaštva najteže opsluživati. Težak je on u samostanu, ali kud i kamo teži na župi. I zato se najčešće susrećemo, to u stara doba to u nainovija vremena na propise, koji uređuju pitanje redovničkog siromaštva. U čitavoj višestoljetnoj legislaciji, koja na ovo spada, dvije se težnje starješinstva očituju, Ono kuša svim mogućim sredstvima da dovede redovnika na što vjernije opsluženje Regule i Ustanova Reda. S druge strane, za ono što radi vanrednih prilika vremena službe nije moguće vršiti, starješine nastoje da od Sv. Stolice dobiju shodna razjašnjenja ili potrebne dispense. Za turska doba Rimski su Pape rado davali takove otpuste, jer su ih smatrali nužnim sredstvom apostolskog rada, kao što je i danas u poganskim i krivovjerskim zemljama, no za krajeve pod kršćanskim vladama stvar je bila drukčija. U Provinciji Presv. Otkupitelja u više navrata u XVIII i XIX vijeku pitanje posjedovanja zemalja, da li još traje ili ne, kao i druga pitanja u vezi sa opsluženjem siromaštva, bila su vrlo goruća. Provincija je slala u Rim Sv. Ocu osobite delegate da ovo pitanje urede i umire savjesti redovnika. Takovo je bilo odaslanstvo Filipovića (1753—1756), Vladimirovića (1763—1765), Dorotića (1795) i dr.[49] Jedino riječ Kristova Namjesnika braći bi put rasvijetlila i njihovo spasenje osigurala. U nj su uvijek oči upirali, i o njemu u sve i posve zavisili.

Kad se je Provincija polovicom XVIII. vijeka nalazila u mirnam prilikama, a vrijednih redovnika imala na pretek, svukud se po samostanima stalo uređivati po najboljem uzoru. U to doba nalazimo nesamo u samostanima potpunu zajednicu i uredbu sindika apostolskih, nego i po župama — koliko je bilo moguće — uvađali su se sindici, da u ime Sv. Stolice upravljaju sa prihodima i vrše one civilne čine, koje franjevci po samoj reguli nijesu sposobni da vrše.[50]

[48] Okružnica fra Antuna Gabeljanina i fra Mihe Radnića dana u Olovu 24. XII. 1684. Arhiv Živogošće.

[49] Vidi odnosne indulte u Liber arch. Zaostroga s početka knjige.

[50] Vidi naredbu O. Iv. Vucića izdanu gvardijanu u Zaostrogu 3. III. 1749 ...il non mettere in esecuzione questo punto, sarebbe lo stesso che distrugger tutto l'essenziale della nostra Santa Regola. Arhiv Zaostroga „Lettere circolari". Za ovo pitanje vrlo je znamenit čitav spis Vucića kao i okružnice provincijala Karapandže, Filipovića, Staničića.

Zabilježit ću ovdje još jednu utješljivu pojavu Provincije iz polovine XVIII. vijeka. Bilo je uzornih redovnika, koji su željeli posvetiti se što točnijem vršenju Regule i živjeti dubljim asketičnim životom. Mnogi su radi toga molili Generala Reda da ih pusti u Italiji u samostane rekolekcije. General O. Josip M. di Vedano nutkuje starješinstvo da stvori u samoj Provinciji samostan strogog opsluženja i tada ne će biti potrebe da sinovi Provincije idu u talijanske rekolekcije, pače i oni koji su već otišli, povratit će se u svoju domovinu.[51] Takav je samostan zaista otvoren u Sumartinu na Braču i u njemu je živjelo više izglednih redovnika, o kojima i danas traje sveta uspomena.

Ovaj nutarnji uzgojni rad oko pojedinaca i oko uredbe samostana jest srčika svakoga Reda. U njemu se formiraju duhovi, u njemu i po njemu gomilaju snage za vanjsko uspješno djelovanje. Ako u zadruzi ne struji ova sveta vatra ideala, sve je puki formalizam, šuplja vanjština, koja i ako se pričinja velikom, nije nego kolos na stupovima od ilovače.

2. ***Vanjsko djelovanje.*** — Osnovna misao sv. Frane bila je ne živjeti samo za se nego i za drugoga. Na ovaj vanjski rad Provincije, rad za iskrnjega, bilo to na dušobrižničkom bilo na kulturnom polju, ovdje ću se samo letimice osvrnuti.

a) ***Župnikovanje*** Franjevci na Balkanu, napose u Bosni, Hercegovini, Albaniji, Dalmaciji i danas uz samostane služe i velik broj župa. Ovo je stanje duhovne pastve počelo već odavna, već u XIV vijeku, a u XV(i dalje, sve više se ustaljivalo. Aleksandar IV. god. 1258 daje franjevcima u Bugarskoj i Ungarskoj osobite povlastice, između kojih da mogu praviti nove crkve, providati ih s upraviteljima, sakramente i oproste dijeliti.[52] Ivan XXII. potvrdio je za bosanske franjevce većinu ovih oblasti, i opet Eugen IV. i drugi Pape za njim. Tu se veli, da imadu povlasticu ecclesiis per vos fundatis de rectoribus idoneis providendi.... omnia jura parochialia ministrare, regere et exercere.[53]

[51] Pismo se nalazi u arhivu samostana na Braču. O samostanu rekolekcije raspravljalo se i na kapitulu u Zaostrogu 18. X. 1757. Arhiv Sumartina.

[52] Nedić, Monumenta privilegiorum Provinciae Bosnae Argentinae str. 19--21; Dr. Fra Julijan Jelenić, Kultura i Bosanski franjevci I. Sarajevo 1912, str. 61.

[53] Lucas Wading ad an 1422, tom. X, str. 351—353; cf. P. G. Marković, Le parocchie francescane, Zara 1885, 31—33. Zlatović 1. c. str. 28—29.

Kad su Bosna i dio Dalmacije potpale pod Turčina, Sv. je Stolica živom ljubavlju pratila dušobrižnički rad franjevaca. U tim krajevima nevjernika dijelila im je velike povlastice u crkovnim stvarima, a u pitanjima Regule ublaživala sve ono što se ili nikako ili odveć teško dade složiti sa dušobrižničkom službom.

Življenje kršćâna i redovnikâ u ovim vremenima usko je povezano. Franjevac bio je svome puku nesamo duhovni pastir nego i vod, učitelj, savjetnik, tješitelj. Kad su vjernici ispred nasilja bježali u sigurnije krajeve, s njima je išao i franjevac. Kad bi manastir bio srušen ili popaljen te redovnici samostana išli drugdje da traže zakloništa vrlo često s njima bi išle i brojne kršćanske obitelji. Mletačka vlada i sama bi bodrila ovakova useljivanja iz turskih u svoje zemlje s vojničkih i državnih razloga.[54] U novom naselju nadošlome narodu župničku bi službu vršili opet isti redovnici, koji su s njima došli. Ako bi se premještali vjernici, premještali bi se i redovnici. U ovoj periodi seljenja možemo reći da je veza između župe i župnika bila pomična, više personalna nego li lokalna. Kad bi se narod na nekom mjestu okućio i tu trajno ostao, pa se i župa zavela, ova bi pripala onom manastiru kojega su redovnici doveli narod. Imamo više slučajeva. Spominjem jedan u Cetini. Franjevci iz Rame dođoše s vjernicima u cetinska sela. Ramski [sad sinjski] fratri nastaviše da služe i dalje taj narod koji se s njima doselio iz područja ramskog samostana. Ali znamo da su i franjevci iz porušenog mostarskog samostana još prije doveli kršćanskih obitelji i naselili ih oko Muća, Potravlja, Ogorja. Ove župe i ako su u međašima sinjskog samostana pripadale su živogoškom manastiru, koji je naslijedio onaj mostarski, kako smo vidjeli u prvom dijelu ovoga članka Za župu Ogorje, u kojoj će se biti pomiješalo i novih ramskih doseljenika, nastala je nesuglasica između sinjskog i živogoškog samostana. Sinj je Ogorje prisvajao sebi, a Živogoštani su držali da je ta župa njihova. Redovnički zbor u Fojnici 17. IX. 1701 rasuduje da župa Ogorje, koju od više vremena nepravedno prisvojiše Oci ramskog samostana sv. Petra, unaprijed pripadne manastiru sv. Križa u Živogošću, kao što je i onaj narod od spo-

[54] To potvrduje sva sila spomenika. Generalni Providur Dalm. Daniel Dolfin u posvjedočenju pisanu u Čitluku 18. IV. 1695 veli: Essendosi per opra delli RR. PP. Minori Ossti della Pro. via di Bosna Argentina tanto nella passata che corrente guerra trasferiti molti popoli cattolici dal paese turco in questo del Ser. mo Dominio... e considerando

menutih Otaca iz turskih zemalja bio doveden iz parokije Potravlja.[55]

Župe s uveć odavna dodijeljene pojedinim manastirima (incorporatae conventui). To se dogodilo ili gore spomenutim načinom doseljivanja ili odlukom starješinstva, koje bi s razloga pravednosti (justitia distributiva), osobito kad bi se osnivao koji novi manastir naznačivalo koje župe da se njemu pripoje.

Broj župa nije bio uvijek jednak. God. 1775-5 za provincijale O. Jos. Radmana Provincija Presv. Otkupitelja brojila je 83 župe pokrivene od franjevaca i suviše 17, koje su, u nestašici redovnika radi zabrane oblačenja privremeno služili svjetovni svećenici, naši popi Glagolaši. Župe su bile ovako podijeljene među ddvanaest manastira: c

Karin 4 župe: Kruševo, Obrovac, Jasenice, Perušić.

Visovac 16: Promina, Miljevci, Drniš, Mirilović, Gradac, Kljaci, Vrlika, Rupe, Dubravice, Krković, Vaćane, Cista, Stankovci, Banjevci, Lišane, Radaljice.

Šibenik 2: Mandalena, Šibenik-Varoš.

Knin 3: Knin, Vrpolje, Kijevo.

Sinj 20: Sinj varoš, Sinj tvrđava, Hrvatce, Bitelić, Bajagić, Otok, Grab. Tijarice, Turjaci, Dicmo gornje, Dicmo donje, Bristivica, Ogorje, Prgomet, Visoka, Čvrljevo, Lećevica, Suhidol, Ljubitovica, Brštanovo.

Split-Dobri 3: Klis tvrđava, Prugovo, Muć gornji.

Omiš 5: Lovreć, Studenci, Ričice, Podbablje, Runović.

Makarska 6: Velobrdo, Bast, Tučepi, Kozica, Slivno, Ugljane.

Makarska 6: Velobrdo, Bast, Pučepi, Kozica, Slivno, Ugljane.

Sumartin na Braču 1: Sumartin.

Sv. Križ Živogošća 7: Živogošće, Igrane, Drašnice, Zavojane, Muć, Potravlje, Zasiok.

Zaostrog 12: Zaostrog, Drvenik, Podaca, Brist, Lapčanj, Baćina Opuzen, Komin, Plina, Metković, Vrgovac varoš, Vrgovac tvrđava.[56]

Franjevačkih župa, koje su, kako rekoh služili svjetovni svećenici bilo je u Makarskoj biskupiji ovih jedanaest; Lokvičići, Poljica, Rašćane, Vrdol, Krstatice, Dusina, Orah i Papratnice, Ravča i Koković, Rujnica i Desne, Vid i Dragovija, Struge - Otrić; u splitskoj biskupiji 6 ih: Ruda, Voštane, Strizirep, Trilj, Vojnić, Aržanovo.

Tekom vremena neke su župe oslabile na broju pučanstva,

Drvenik,
župska kuća — Domus paroecialis.

pa ih je više u jednu udruženo; neke — kao tvrđave — više ne postoje, neke napokon predane su biskupima. Danas franjevci Presv. Otk. sa svojim članovima pokrivaju preko 72 dužnobrižnička mjesta i to ovako:

Zaostroški manastir 11: Zaostrog, Drvenik, Podaca, Brist, Gradac, Baćina, Pasičina, Plina, Borovci,-Novasela, Metković, Vrgorac.

---

noi... al beneficio apportato al publico augmento... Generalni Providur Carlc Pisani piše iz Splita 24. VIII. 1713 Col motivo delle distinte benemerenze che si sono conciliati li M. Re. ndi Padri Min. Oss. nti di S Francesco della Bosna Argentina specialmente nell' attraere del paese ottomano in questo Sereni. mo Dominio famiglie cattoliche... Arhiv sinjskog samostana u svesku „C. Attestati".

[55] ... 5 ut parochia Ogorje nuncupata quae a multo tempore Patribus Conventus S. Petri de Rama injuste occupata fuit, imposterum spectet ad conventum S. Crucis Xivogostae; sicut et ille populus, qui

a prius nominatis Patribus ex Turcia ad territorium Much traductus fuit ex parochia Potravie. Liber archiv. Šibenik I, 33. Opet isto pitanje dolazi na kongregaciji 29. V. 1703, gdje Definitorije ambabus partibus (Sinj i Živogošće) silentum imponit, quantenus nil innovari debeat, sed ut antecessorum decreta sub gravissimis poenis circa hoc servari debeat. ibid. 41.

[56] Arhiv sinjskog samostana, sveščić M. Atti concernenti...; još obilnije u arhivu Visovca, Stato attuale de'conventi 30. VII. 1774: P. G. Marković Le Parrochie francescane, Zara 1885, str. 124—131.

Živogoški manastir 5: Živogošće, Drašnice, Igrane, Zavojane, Potravlje.

Makarski manastir 6: Ugljane, Baškavoda, Veliko brdo, Tučepi, Kozica, Slivno.

Imotski manastir 3: Imotski, Vinjane, Proložac.

Brački manastir 1: Sv. Martin.

Omiški manastir 4: Lovreč, Studenci, Podbablje, Runović.

Drvenik,
Župska crkva. Župnik s narodom — Ecclesia paroecialis. Parochus cum populo.

Splitski manastir 1: Prugovo.

Sinjski manastir 19: Sinj, Hrvatce, Bajagić, Otok, Udovičić, Grab, Turjaci, Ogorje, Zlopolje, Brštanovo, Lećevica, Čvrljevo, Visoka, Nevest, Suhidolac, Prugomet, Blizna, Bristivica.

Kninski manastir 3: Knin, Vrpolje, Kijevo.

Šibenski manastir 3: Šibenik-Varoš, Konjevrate, Danilo.

Visovački manastir 14: Banjevci, Stankovci, Lišani, Piramatovci, Dubravice, Rupe, Miljevci, Promina, Mirlovići, Unešić, Drniš, Kljaci, Gradac, Vrlika.

Karinski manastir 2: Kruševo, Perušić.

U ovim parokijama živi danas oko 160.000 kat. duša. Preko 85 svećenika-redovnika rade u njima kao župnici ili pomoćnici, a i velik broj druge Braće u samostanu pomaže im ispovijedanjem

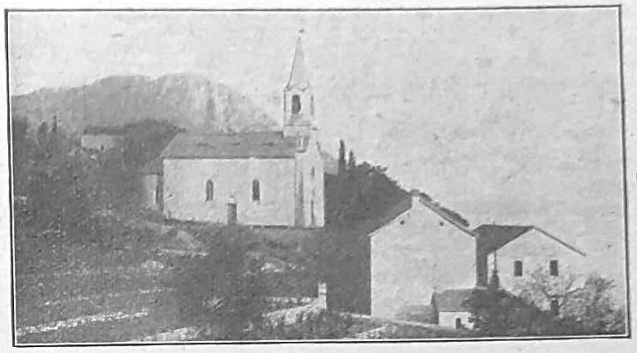

Brist,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

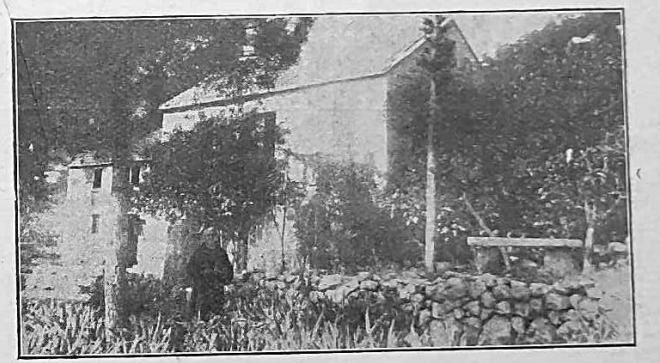

Baćina,
Župska kuća — Domus paroecialis.

Pasičina,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

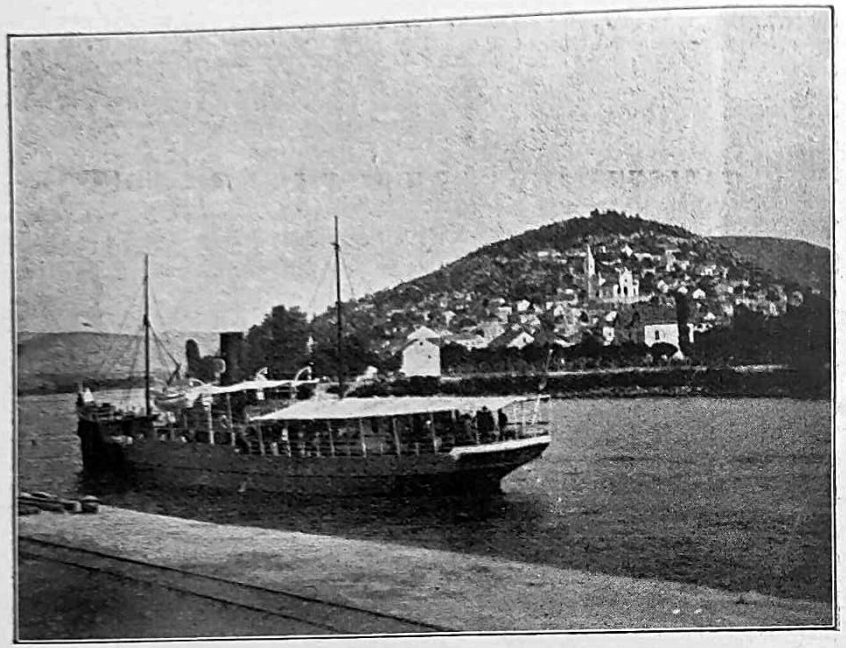

Metković,
Pogled na grad — Oppidum.

Vrgorac,
Nova župska crkva, još nedovršena — Ecclesia paroecialis, recenter aedificata, nondum finita.

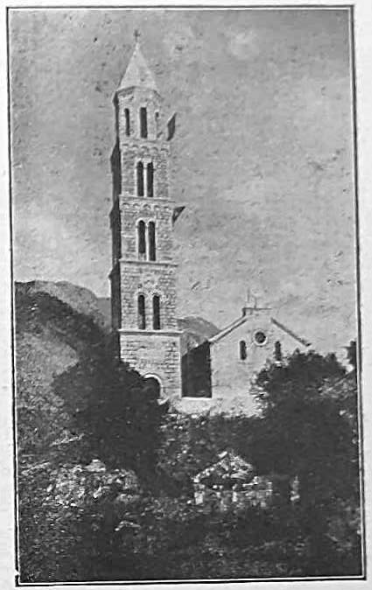

Igrane,
Župska crkva sa novim zvonikom — Ecclesia paroecialis cum eleganti turri campanaria a. 1925. constructa.

Igrane,
Župska kuća — Domus paroecialis.

propovijedanjem, poučavanjem u vjeronauku i providanjem bolesnika. Može se reći da svi svećenici osim obnemoglih staraca i teških bolesnika, sudjeluju u duhovnoj pastvi. Prema podacima koje je sabrao O. Provincijal u kanonskoj viziti g. 1929 u župama Provincije u posljednoj godini bilo je rođenih 5466 t. j. 34 na tisuću; umrlih 3100 t. j. 19 na tisuću; vjenčanja obavlje-

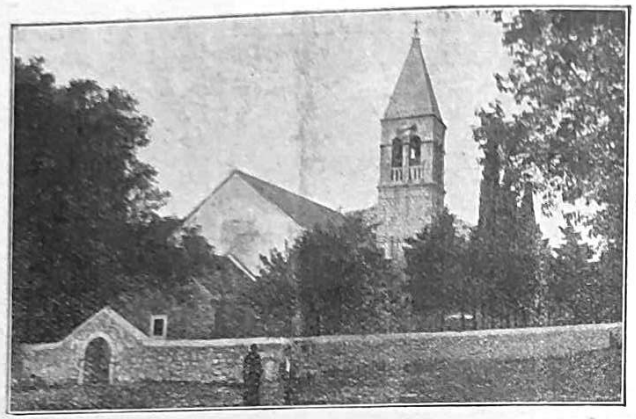

Zavojane,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

no 1091; podijeljeno sakramenata sv. Ispovijedi oko 281.060, sv. Pričesti 659.712. Iz gornjih župa iseljeno na razne krajeve do 10.601; zauzimanjem redovnika namješteno osoba u raznim službama 458; uspješnih intervencija za materijalno podignuće naroda preko 1639.

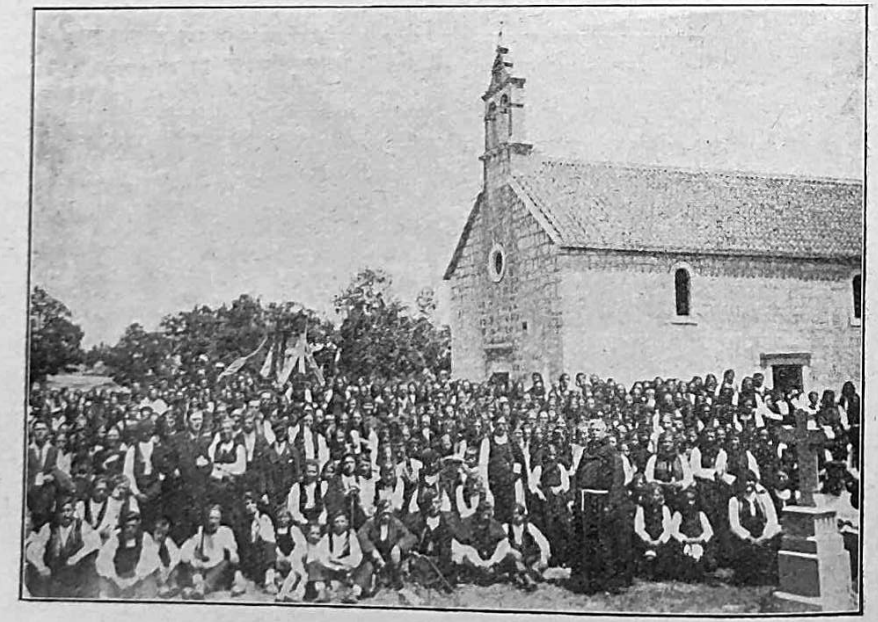

Ugljane,
Župska crkva. Župnik s narodom — Ecclesia paroecialis. Parochus cum populo.

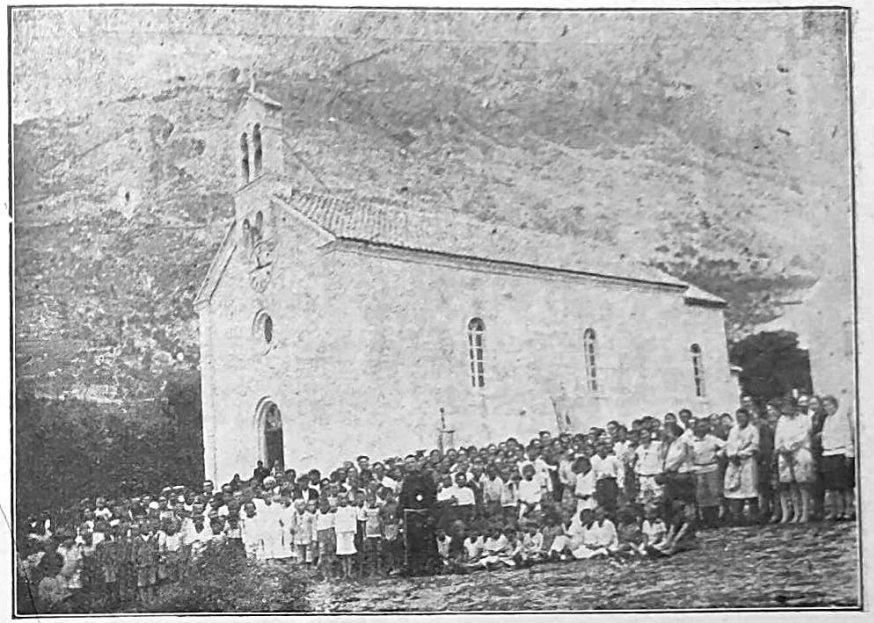

Baškavoda,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

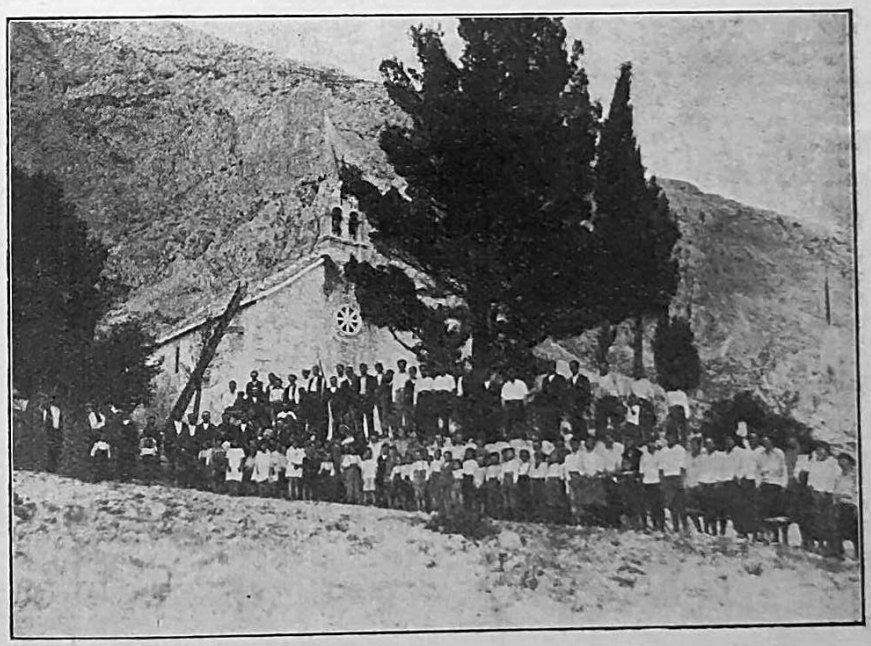

Veliko Brdo,
Župska crkva. Župnik s narodom — Ecclesia paroecialis. Parochus cum populo.

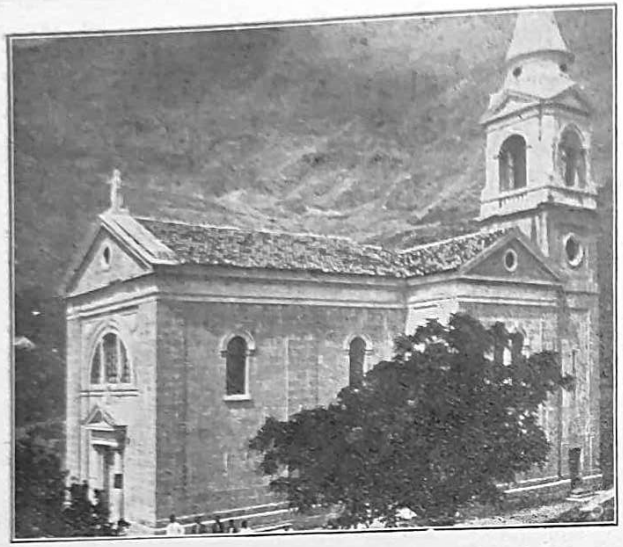

Tučepi,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

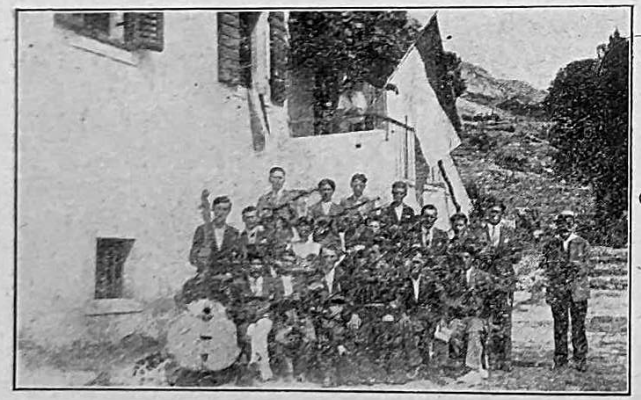

Tučepi,
Tamburaški zbor hrv. kat. omladinskog društva — Societas catholica juvenilis, sectio musica.

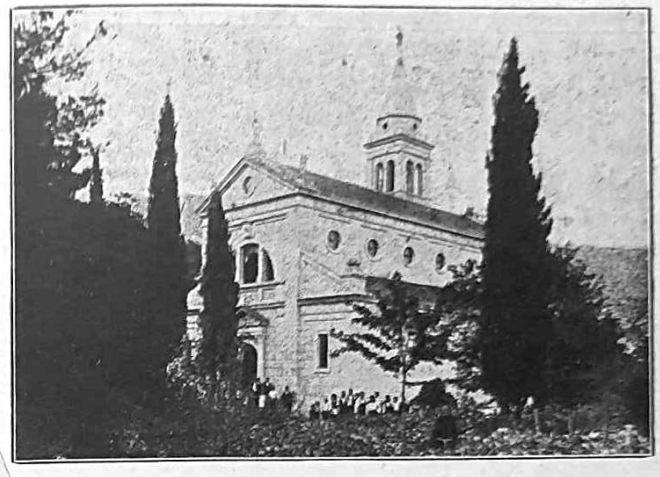

Proložac,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

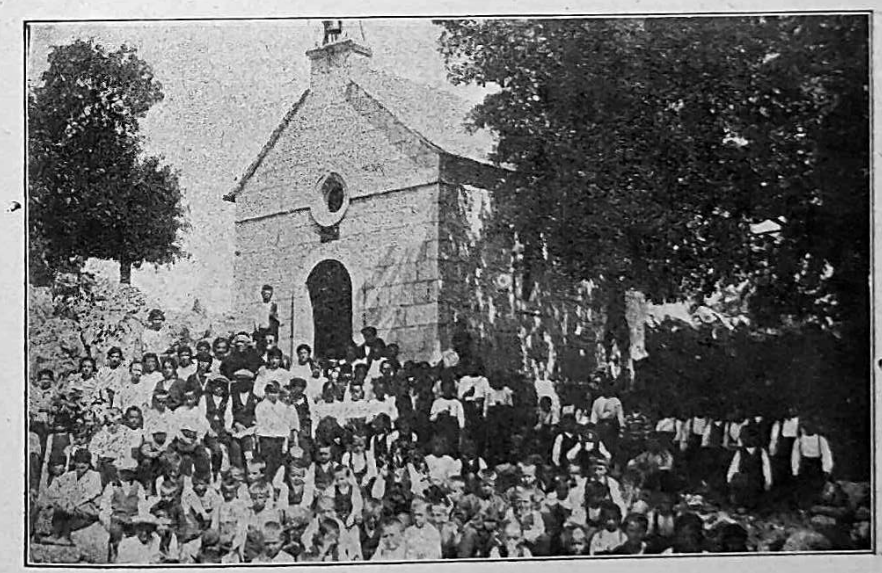

Podbablje,
Župska crkva. Mladež osnovne škole. — Ecclesia paroecialis. Alumni scholae popularis.

Imotski,

Katolički Dom. Orlovska glazba — Catholicarum Societatum Domus. Societas „Orlovi".

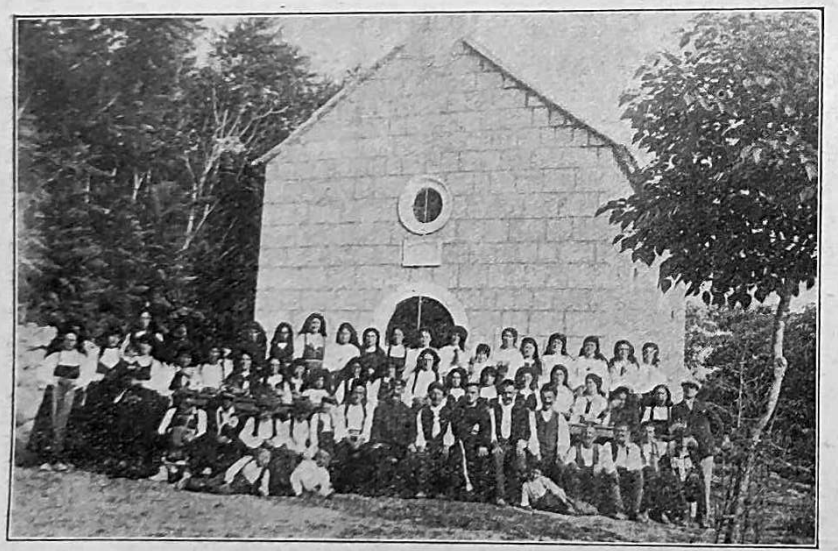

Vinjane,

Župska crkva. Trećoreci. — Ecclesia paroecialis. Sodales III. Ordinis.

Lovreć,

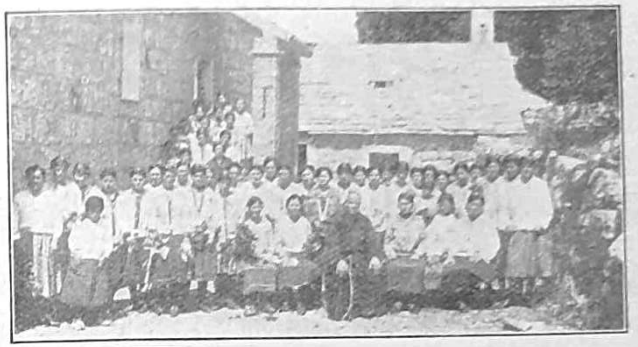

Društvo „Kćeri Marijine" — Pia unio Filiarum Mariae.

Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

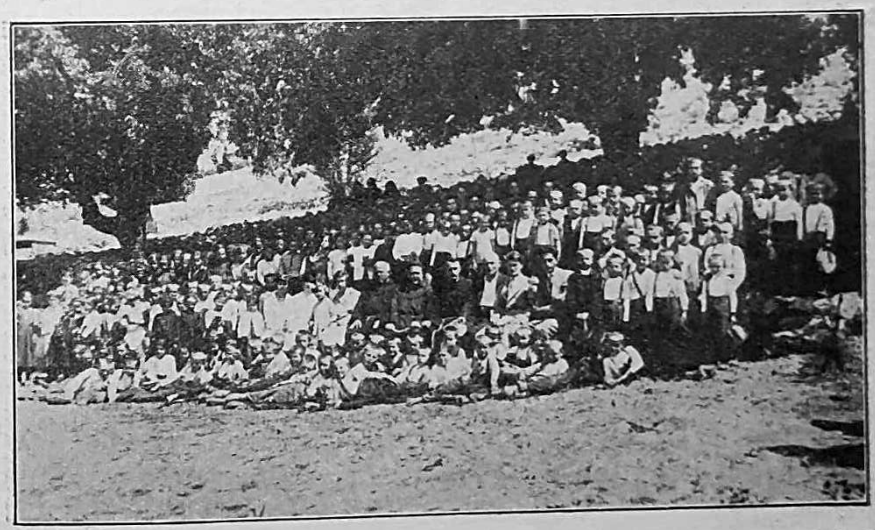

Osnovna škola prigodom vizite M. O. P. Dr. Grabića — Schola popularis occasione visitationis canonicae A. R. P. Provincialis P. Grabić.

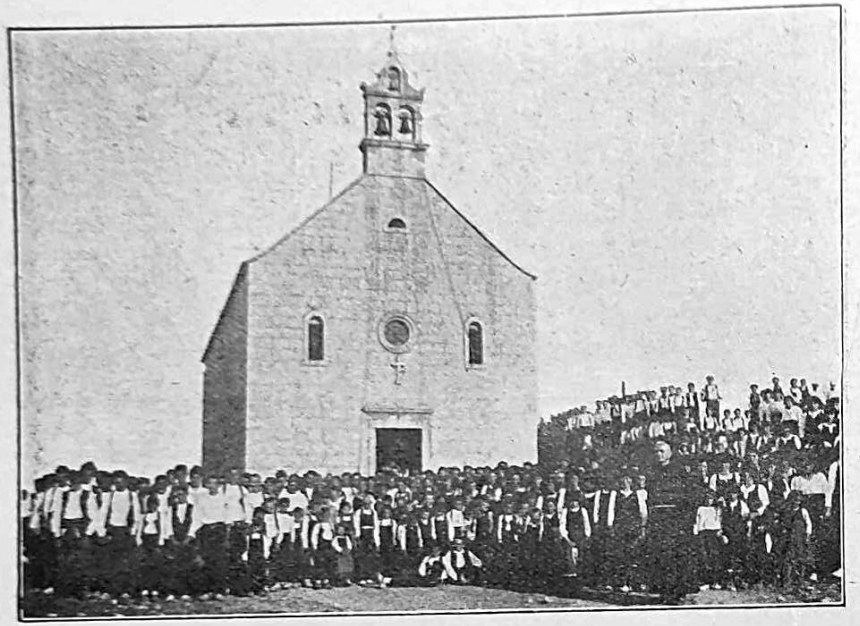

Runović,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

Sinj,
Katolički Dom — Domus Actionis catholicae.

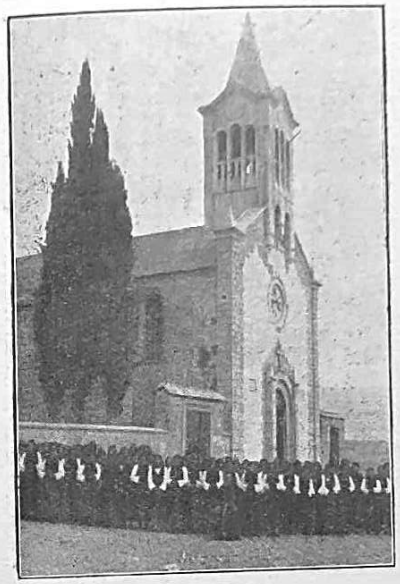

Hrvatce,
Župska crkva. Trećoreci Ecclesia paroecialis. Sodales III. Ordinis.

Turjaci,
Župska crkva
Ecclesia paroecialis.

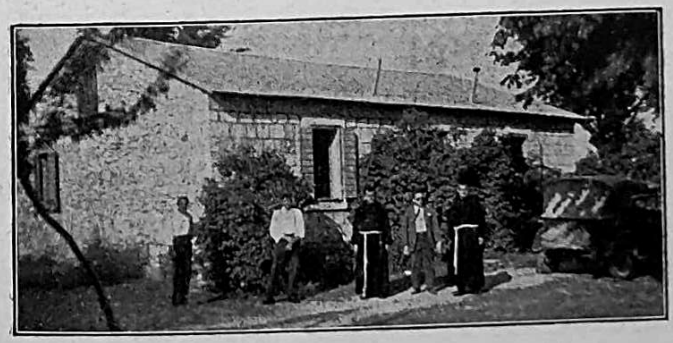

Zlopolje,
Župska kuća — Domus paroecialis.

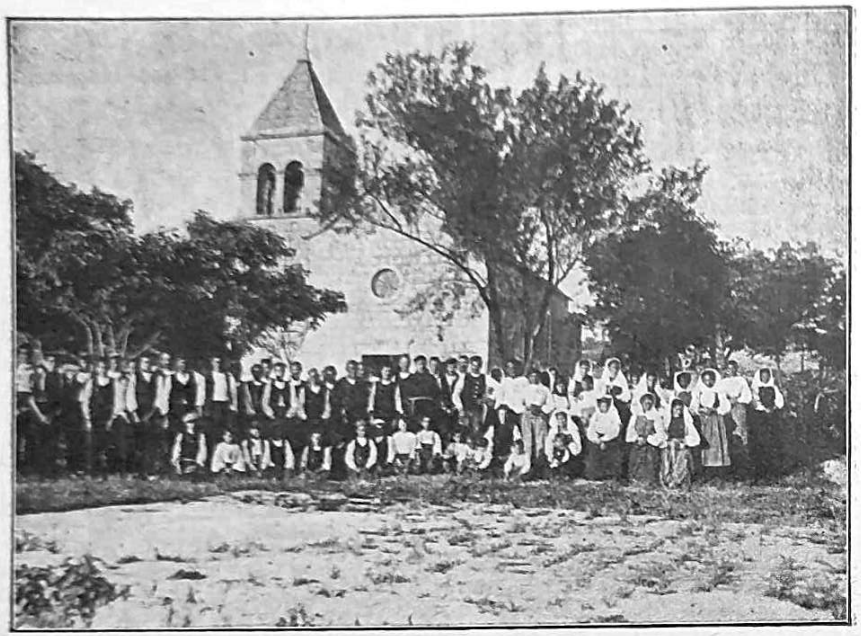

Visoka,
Župska crkva. Župnik s narodom — Ecclesia paroecialis. Parochus cum populo.

Suhidolac,
Župska crkva. Župnik s narodom — Ecclesia paroecialis. Parochus cum populo.

Otok,
Narodna nošnja — Mores populi in regione Signiensi.

Suhidolac,
Narod pri dočeku M. P. O. P. Grabića u viziti — Populus exspectat A. R. P. Provincialem P. Grabić in canonica visitatione.

Turjaci,
Trećoreci — Sodales III. Ordinis.

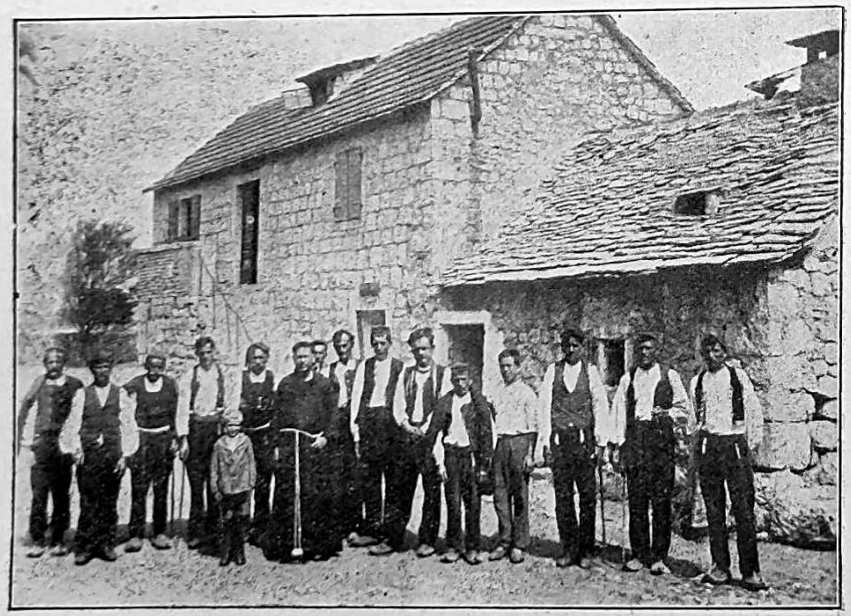

Čvrljevo,
Župska kuća — Domus paroecialis.

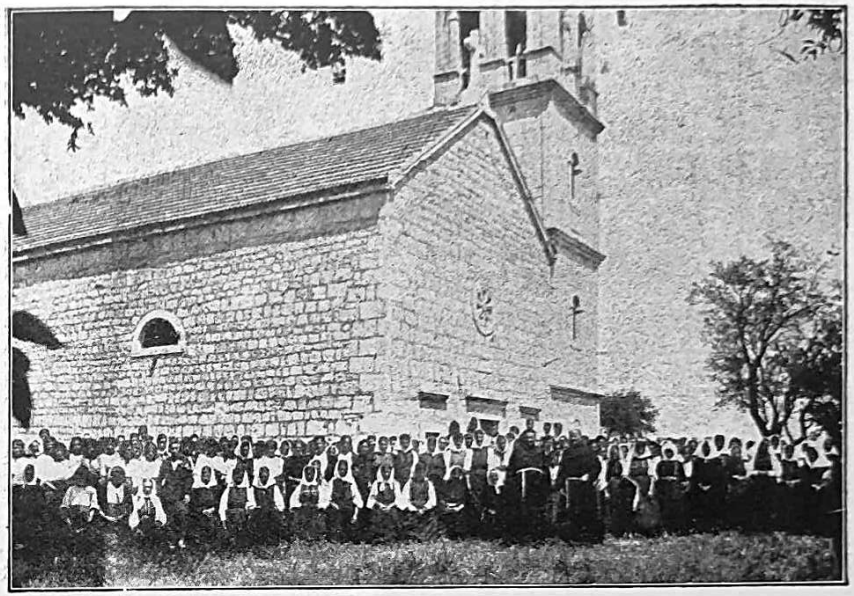

Miljevci,
Župska crkva. Trećoreci — Ecclesia paroecialis. Sodales III. Ordinis.

Kijevo,
Župska crkva. Trećoreci — Ecclesia paroecialis. Sodales III. Ordinis.

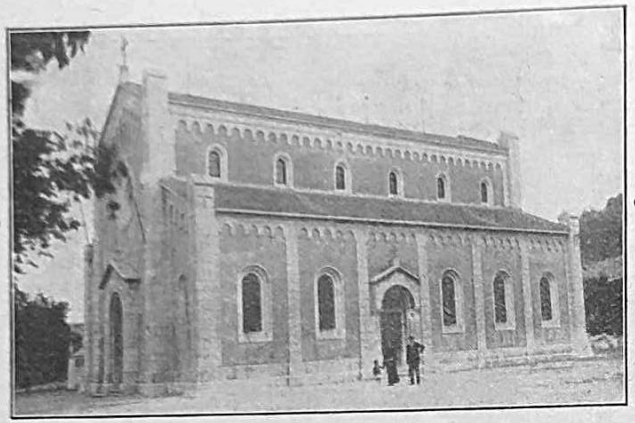

Drniš.
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

b) Kulturno djelovanje.

Provincija Presv. Otkupitelja već od početka u svojim samostanima drži škole za uzgoj redovničkog pomlatka, u kojima su i drugi mladići dobivali poduku. Te su škole bile „škola gramatike", nešto slično nižoj gimnaziji, filozofijski študij i bogoslovni nauci. Danas Provincija ima ove škole:

1. U Sinju *gimnaziju*, koja je odlukom Ministarstva Pros-

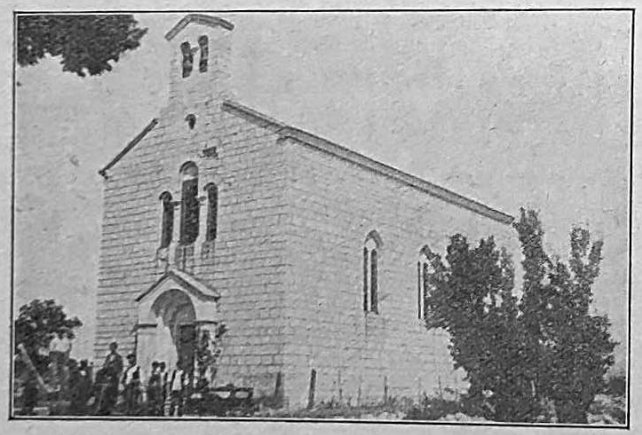

Unešić,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

vjete (Odelenje zaa srednju nastavu) od 16.11. 1928 br. 41.835 dobila pravo javnosti za osam razreda. Za kandidate sagrađeno je god. 1906—1908 novo prostrano sjemenište. U ovoj istoj zgradi

Mirlović,
Župska crkva — Ecclesia paroecialis.

Drniš.
Franjevačka crkva sv. Ante, nekoć džamija — Ecclesia O. F. M., quondam moschea.

Vrlika,
Župska kuća — Domus paroecialis.

smješteni su od god. 1928 i razredi gimnazije. Zbirke prirodnih znanosti i dosta bogat arheološki muzej ostao je u staroj zgradi gimnazije kod samostana.

2. Jednako u Sinju nalazi se dvogodišnji *filozofijski tečaj* za koji su god. 1927 priređene posebne prostorije u samostanu.

3. Na Visovcu provode mladi klerici godinu redovničkog *novicijata,* a novicijat se nalazi na tom samotnom otočiću već od preko trista godina.

4. U makarskoj je *teologija* — 4 godine — za koju je god. 1908—1910 uz stari samostan podignuto novo sjemenište.

U samostanu sv. Lovre u Šibeniku Provincija je nedavno (g. 1927) otvorila tiskaru i knjigovežnicu, providene modernim strojevima. U spomen narodnog pjesnika i prosvijetitelja fra Andrije Kačića Miošića, koji je u istom samostanu pred dvjesta godina predavao teologiju (1735—1745) štamparija je prozvana tiskara „Kačić". God. 1922 osnovana su dva časopisa: mjesečnik „Gospa Sinjska" za širenje Marijine slave i tromjesečnik „Nova Revija", posvećen vjeri i nauci. Oba se časopisa sada štampavaju u tiskari „Kačić".

Položaj Provincije i njezin najuži dodir s narodom tražio je da redovnici suraduju u narodnom životu nesamo na duhovnom nego i na književnom, socijalnom, u nekim prigodama i na političkom polju. Od XVII. vijeka do najnovijeg doba oni su štampom izdali velik broj knjiga i knjižica nabožnog, bogoslovnog, liturgičnog i katehetskog smjera. Oni su još pisali i o svjetov-

Sinj.
Franjevačko sjemenište i franj. privatna gimnazija s pravom javnosti — Seminarium minus O. F. M. et gymnasium privatum, publice agnitum.

Sinj.
Pitomci franjevačkog sjemeništa — Alumni Seminarii minoris O. F. M.

Neka odijeljenja
Sectiones quaedam
arheološkog
musei archaeologici,

prirodoslovnog i
fizikalnog muzeja
naturalis et physicalis

franjevačke gimnazije
Gymnasii O. F. M.

u Sinju.
Signi.

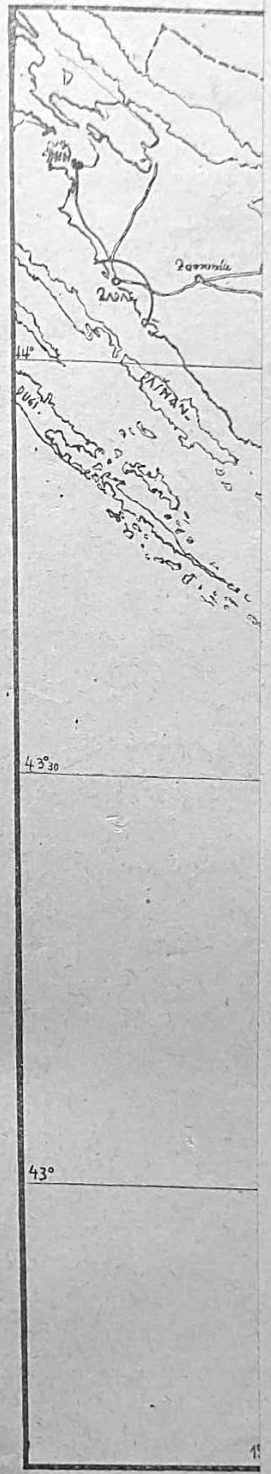

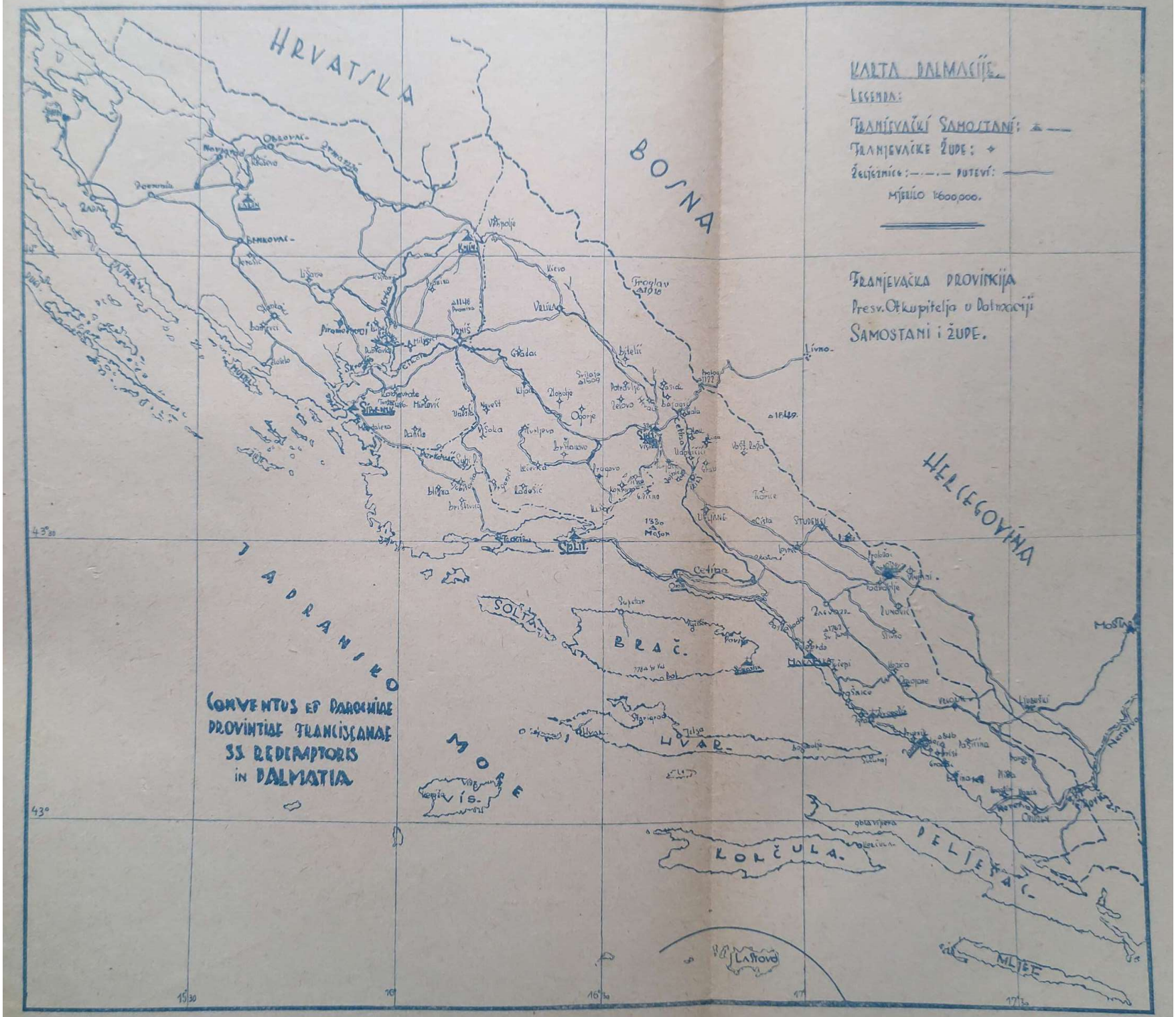
KARTA DALMACIJE.
LEGENDA:
FRANJEVAČKI SAMOSTANI:
FRANJEVAČKE ŽUPE:
ŽELJEZNICE: PUTEVI:
MJERILO 1:600,000.
FRANJEVAČKA PROVINCIJA
Presv. Otkupitelja u Dalmaciji
SAMOSTANI i ŽUPE.
HRVATSKA
BOSNA
HERCEGOVINA
JADRANSKO MORE
CONVENTUS ET PAROCHIAE
PROVINTIAE FRANCISCANAE
SS. REDEMPTORIS
IN DALMATIA
SOLTA
BRAČ.
HVAR.
VIS.
KORČULA.
PELJEŠAC.
MLJET
LASTOVO
Zadar
Knin
Drniš
Šibenik
Split
Makarska
Mostar
Livno
43°30
43°
15°30
16°
16°30
17°
17°30

Sinj.
Profesorski zbor franj. gimnazije — Collegium lectorum gymnasii O. F. M.

nim stvarima, bilo u pjesmi bilo u prozi da pouče i zabave osobito prosti puk. Sve ovo o sebi uzeto nije bog zna što, ali za ono doba i za naše narodne prilike ima svoje značenje i svoju vrijednost. U povijesti hrvatske književnosti poznata su imena Babića, Filipovića, Šitovića, Grabovca, Kačića, Kneževića. Od novih spominjem samo fra Ivana dr. Markovića, koji se je istakao brojnim i opsežnim djelima o istočnom crkvenom pitanju, o Papinu prvenstvu, o uzrocima istočnog raskola i t. d. Njegova djela, mirno i ozbiljno napisana, poznata su u svjetskoj litera-

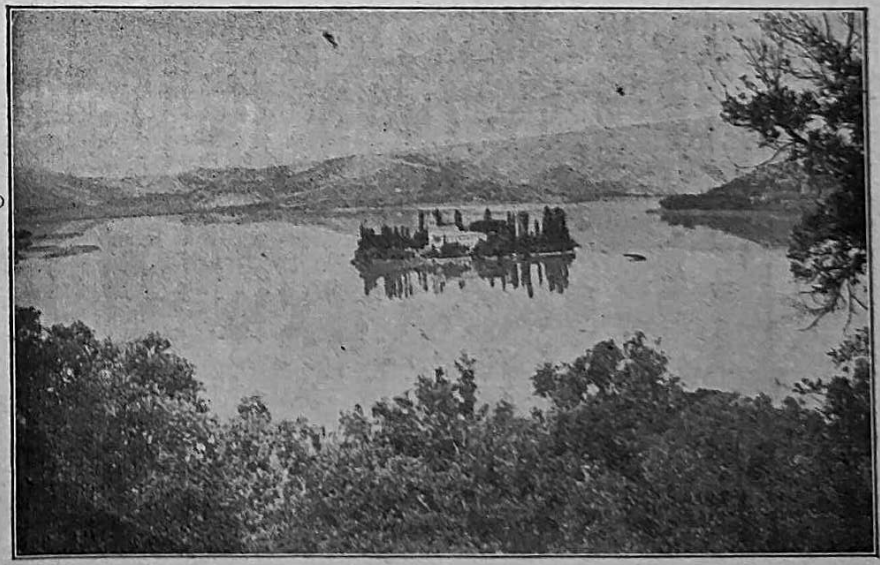

Visovac.
Samostan za franjevačke novake — Domus novitiorum.

Sinj.
Franj. samostan i filozofsko učilište — Conventus O. F. M. et Studium philosophicum.

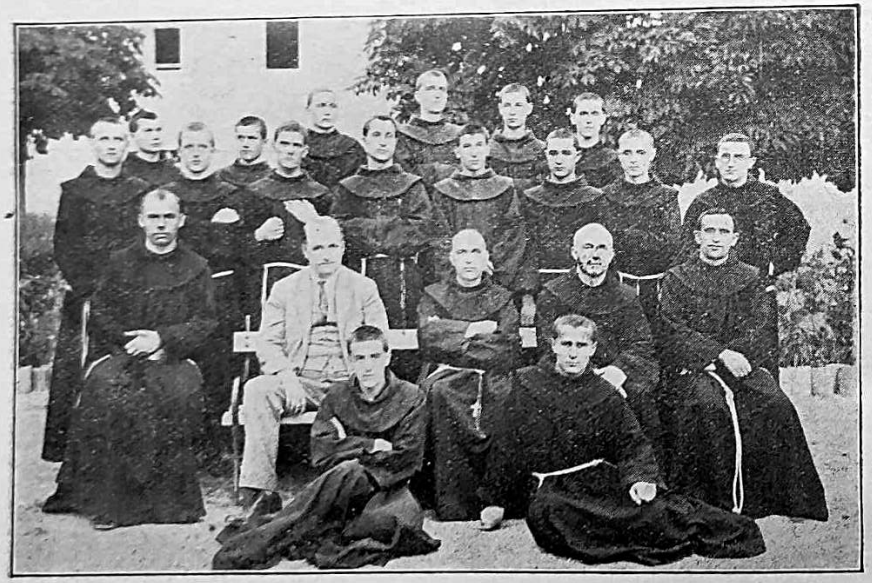

Franjevački studenti filozofije sa profesorskim zborom u Sinju — Studentes philosophiae cum collegio Lectorum Signi.

turi a auktor je u znak priznanja od samog Sv. O. Lava XIII. bio imenovan *doktorom teologije*. Možemo ga pravom nazvati bogoslovcem crkvenog jedinstva i prvenstva Petrove Stolice.

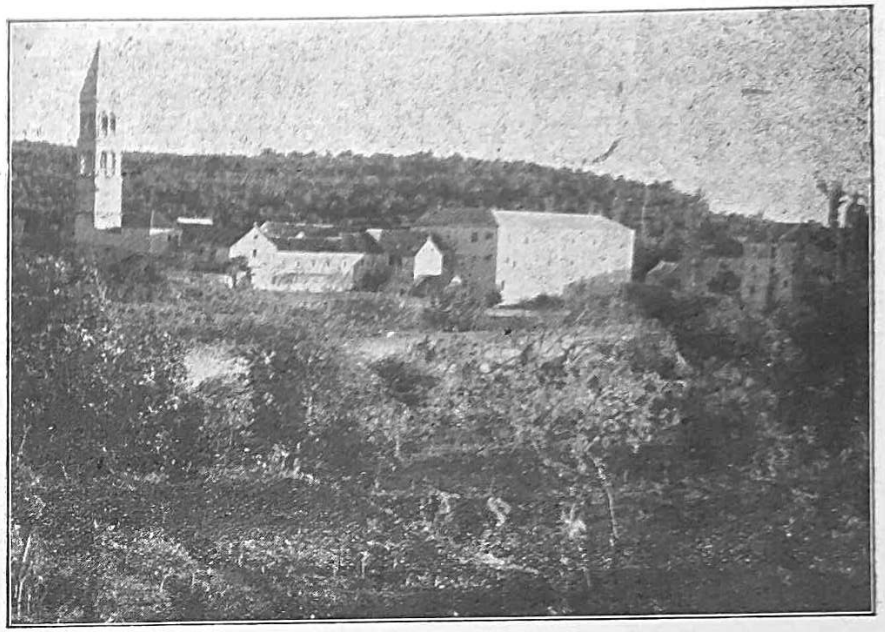

Makarska.
Franj. samostan i franj. bogoslovija, gdje se nalazi uredništvo „Nove Revije" — Conventus O. F. M. et Studium theologicum. Redactio et directio huius ephemeridis „Nova Revija"

Makarska.
Franjevački bogoslovi sa profesorskim zborom — Studentes theologiae O. F. M. cum collegio Lectorum.

Šibenik.
Tiskara „Kačić"
Typographia „Kačić"

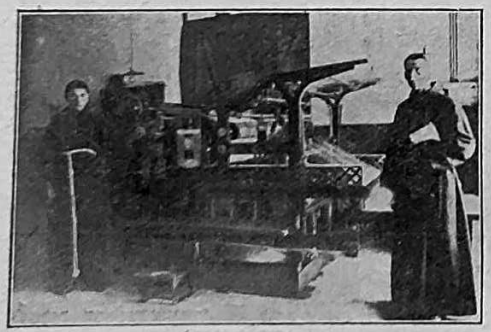

Osnivači „Nove Revije"
Fundatores huius ephemeridis „Nova Revija"

O. A. Cikojević

O. D. Buntić

O. M. Troha

O. A. Čampa

O. B. Vidović

O. U. Talija

S umjetničkog gledišta samostani i crkve ove Provincije ne mogu se takmiti s drugim provincijama kao što su na pr. crkve i samostani provincije sv. Jeronima. Ovdje su vjekovi i mirne prilike nagomilale veliko blago arhitekture, slikarstva, minijature i dr. (Dubrovnik, Hvar, Rab, Zadar...) U Provinciji Presv. Otkupitelja živilo se u borbi protiv neprijatelja Krsta i slobode, radilo se je da se zadovolji najprečim potrebama života. Radilo se ipak i u prošlim vjekovima, a radi se i danas. U ovih posljednjih 30 godina zauzimanjem redovnika podignute su nove crkve u Tučepima, u Vrgorcu, u Sumartinu, u Turjacima, u Prološcu, u Sinju dogotovljen je novi krasni zvonik i sagrađen hrv. katolički Dom, na Miljevcim novi zvonik sv. Pavla, u Vrgorcu lijepa kapela na grobu časnog mučenika fra Ivana Rozića. Ne spominjem još mnoge manje crkovne radnje i reparacije.

* * *

Na početku članka zapisao sam kao biljegu riječi, što ih je

sv. Franjo u amanet ostavio svojim sinovima, da naime *budu uvijek pokorni i podložni nogama sv. Rimske Crkve, čvrsti u katoličkoj vjeri.* Tko je prolistao članak, čudit će se što o ovoj podložnosti prema Sv. Stolici vrlo malo govorim. Istina o tome nijesam izričito raspravljao, ali držim da same činjenice, sâm povjesni pregled Provincije tu odanost kat. Crkvi i Petrovoj Stolici snažno i jasno očituju.

Zar nijesu čvrstoću svoje katoličke vjere naši stari zasvjedočili, kad su kroz stoljeća radi te iste vjere progonstva trpjeli, u strahu i vječnoj nestalnosti živjeli, da u narodu vjeru uščuvaju, da ga otajstvima sv. Crkve pitaju i tješe?

Od Rimske Crkve kao majke i učiteljice primali su zakon i uputu, u vezi i sinovskoj privrženosti k njoj nalazili su svijetla i snage, pomoći i utjehe.

A kako bi redovnici u brdima i zapuštenosti, među nevjernicima i hereticima živjeli životom kulturnim da nijesu po samostanima i crkvenim školama Zapada crpali prosvjetu, upoznali plodove velikih crkvenih umnika? Kako protumačiti onu odanost serafinskom idealu i Reguli sv. Franje, ako li ne s time što su stali u sinovskoj vezi sa Petrovom Stolicom, u dubokom osjećanju da se ona za njih brine, da ih pazi, štiti i ljubi, da je ona neprevarljivi svjetionik vjere i kreposti?

U višestoljetnom životu franjevaca Presv. Otkupitelja, uz razne slabosti i sijene neizbježive bilo kojem ljudskom društvu, ipak dvije svijetle tačke dominiraju. Kroz čitavu povijest provlače se dvije žive niti. One sve spajaju u jedno, sve tumače i svemu daju jedan lik i jedan duh. To su dvije nepatvorene i osnovne ljubavi: *Ljubav svome narodu, ljubav k Vjeri i Crkvi. U* vremenu i ratovanju prolaze države, mijenjaju se okviri a narod ostaje. Kome ova čista ljubav k narodu diktira vladanje i vremenske metode, taj ostaje uvijek sebi dosljedan, uvijek miran pred Bogom i pred sudom povijesti. I ljubav k Crkvi nije manja, ona je pače nešto apsolutno u duši i srcu Provincije. U Crkvi ne gleda ni Latina ni Grka, ni Nijemca ni Talijana. U Crkvi gleda djelo Kristovo, sagrađeno na Petru i njegovim nasljednicima. Zna i ispovijeda s velikim Ambrozijem *Ubi Petrus ibi Ecclesia.* Ne stidi se svog imena, ne boji se modernih — i kod naših ljudi često raširenih — predrasuda o Rimu i nenarodnim ciljevima Rima. Tvrdo je uvjerena da se ove dvije ljubavi ne isključuju. Duboka i iskrena odanost Crkvi i Petru slaže se

s vrućom i djelotvornom ljubavi k narodu. Nigda nije jedna drugoj smetala niti smeta, nasuprot jedna drugu podupire i popunja. Ove dvije ljubavi tumače nam tužne i vesele časove njezine povijesti, snagu njezina izdržanja i ustrajnosti, ključ su da shvatimo njezine opreze i bojazni, njezine simpatije i zanose.

Maršal Marmont, upravitelj Dalmacije o franjevcima Presv. Otkupitelja.

J'avais été a même de remarquer la grande influence des franciscains en Dalmatie. Ces moines, fort éclairés, et infiniment supérieurs sous tous les rapports au reste du clergé de la province, habitent onze couvents. Charitables zélés dans l' exercice de leurs devoirs, ils desservent un grand nombre de cures. Rien n'était plus utile que de les gagner; car les avoir pour amis, c' était donner au gouvernement toute la force morale qui leur était propre. Découvrir oú est la force dans un pays et la séduire, voila, pour des conquérants, ce qui constitue l' art de gouverner sans tyrannie. La force ne se déplace pas à volonté: elle existe parce qu'elle existe; elle change de mains suivant les temps, suivant les siècles, mais surtout suivant la manière dont les lumières et les richesses sont reparties; car ce sont les deux éléments qui la constituent.

Je fis donc ma cour aux moins franciscains. Je ne voyageais jamais sans aller loger de préférence chez eux quand un de leur couvents était à portée. J' y trouvais mon compte de toutes les manières, car j' étaits toujours reçu avec empressement. Les moines, malgré leur humilité apparente, ne manquent pas d' orgueil et sont très sensibles aux égards des dépositaires de l' autorité. Plusieurs d' entre eux étaient remarquables par leur esprit et leur courage. Le père....,[1] gardien du couvent de Signe, fit à cette époque une action digne d' admiration, et qui honore son caractère et sa foi.

La Dalmatie est sujette aux tremblements de terre, et ces accidents ont causé quelquefois de grands désastres. Le bourg de Signe en porte encore les traces. Un tremblement de terre a détruit ses fortifications, et leurs débris amoncelés en perpetuent le souvenir. A l' époque dont je parle, le père gardien de Signe prêchait dans l' église de son couvent, oú toute la population c' était ressemblée. Tout à coup une secousse se fait sentir. Tout le monde s' empresse de se lever pour fuir. Le prédicateur, sans s' émouvoir, et d' une voix de tonnerre, s' écrie: „Impies que vous êtes, vous tremblez, et vous êtes dans la maison de Dieu!" Chacun se rassit, et le prédicateur continua son sermon. Un semblable trait a manqué à la gloire de Bossuet. — Peu après, je le fis nommer provincial de son ordre.

[1] Govor je o Josipu Glumčeviću, kako se iz konteksta razabira.

Du temps du gouvernement vénitien, les moines étaient dans l'usage de choisir un protecteur qu'ils prenaient toujours parmi les nobles vénitiens. Devenu leur patron, c'etait lui qui faisait valoir leurs réclamations, et, pour prix de cette protection, ils priaient pour lui. Me trouvant si bienveveillant pour eux, ils m'offrirent cette dignité. Je l'acceptai avec empressement. Je donnai à chacun de leurs couvents un portrait de l'Empereur: mon nom fut prononcé chaque jour dans leurs priéres, et ils me délivrérent une pancarte qui, en consacrant cette dignité en ma personne, me donne le droit de mourir dans les habits de l'ordre de Saint-François. Je ne crois pas que j'userai de ce privilège; mais un autre avantage plus réel et plus actuel en resulta pour moi. Du jour oú je fus protecteur des franciscains, j'eus par cela même, plus d'autorité sur l'esprit des paysans dalmates que par le commandement dont j'étais investi et le nombre de mes soldats.

Cette nomination, dont chacun peut juger le motif et l'esprit mécontenta le vice-roi d'Italie, qui la regarda comme une usurpation de pouvoir. Le vice-roi prit le nom de l'Empereur pour m'exprimer son mécontentement. **La Gazzete de Milan** publia un article assez désagréable pour moi, oú il était dit que l'Empereur seul, restaurateur du culte, était protecteur de la religion. Je n'étais pas le protecteur de la religion: j'étais le protecteur de quelques pauvres moines, reclamant un appui auprès du souverain, ou plutot auprès de l'administration. Je laissai passer l'orage: je conservai ma dignité, si singulièrement jalousée, et je continuai à profiter du bien qui en resultait pour le gouvernement et le pays.

Mémoires du Maréchal Marmont, Duc de Raguse de 1792 à 1841. Paris, Perrotin 3. izd. 1857 u devet svezaka. Tome III, livre XI., str. 120-123

De Fiume, j'écrivis au provéditeur de la Dalmatie pour lui faire connaître le resultat de la courte campagne que nous venions de faire. Cette nouvelle fit un effet prodigieux dans la province, et les Dalmates qui dans leur chants habituels celèbrent la gloire à l'imitation des anciens bardes, se hatèrent de composer des chansons qui sont devenues nationales: ils les chantent encore aujourd'hui, et nos actions et nos noms y sont consacrés.

Tous les Dalmates qui m'avaient accompagné retournèrent chez eux et y furent reçus en triomphe. Je n'oubliai pas d'écrire au provincial des franciscains pour lui témoigner ma satisfaction de la conduite de ses moines: c'est à eux que nous avions du la profonde tranquillité dont la province avait joui pendant tout ce temps. Ibid. p. 155.

Marmont a Napoleon.

3 janvier 1809.

Sire, accusé dans mes intentions, traduit devant l'opinion publique dans le journal officiel de Milan, j'ose en appeler à Votre Majesté, et je la supplie de me permettre de lui présenter un narré fidèle des faits.

Il y a deux ans et demi, Sire, que je suis en Dalmatie, et j'ai eu le temps d'étudier et de conaître les moeurs et le caractère de ses habitants. Il ne m'a pas fallu longtemps pour voir la grande influencé dont jouissent les moines franciscains, leur grande autorité et l'importance dont ils sont. Ils desservent la moitié des paroisses de la province, ils sont instruits, tandis que les prêtres seculiers sont d'une ignorance absolue. Le peuple les aime, les estime, et ils méritent ces sentiments par leur conduite envers lui. — Enfin il m'a paru demontré qu'ayant les moines dans vos intérêts, le peuple de la province vous serait toujours fidèle, quelque circonstance qui survint, et que, au contraire, si les moines avaient une opinion différente et que vous eussiez la guerre avec l'Autriche, la population se souleverait, et, au lieu de nous donner les secours que nous avons droit d'attendre d'elle, nous causerait beaucoup d'embarras.

Cette double considération aurait suffi pour me faire traiter avec égards et un soin tout particulier l'ordre des franciscains, mais elle n'est pas la seule qui m'ait dirigé: tous les chrétiens catholiques de la Bosnie sont desservis par deux couvents de cet ordre: une grande partie de ceux de l'Albanie l'est par des moines semblables, et ils correspondent tous entre eux. Si l'ordre de Saint-François est content en Dalmatie et qu'il soit traité avec égards et soins par la première autorité, celle surtout qui peut avoir action dans les provinces turques limitrophes, les moines de Bosnie et d'Albanie sont alors dans l'espoir d'un heureux avenir; ils vous sont dévoués, et dès lors les chrétiens sont à votre disposition absolue, chose, qu'il ne faut pas se dissimuler, qui n'existerait pas sans cela, attendu que l'Autriche, depuis longtemps, a jeté de profondes racines parmi eux. Enfin les moines franciscains de la Dalmatie me paraissent, pour le moment, le meilleur moyen et le plus sûr pour obtenir de la province tout ce qu'elle doit à son souverain, spécialement sous le raport de la conscription, pour former une opinion favorable et établir des relations utiles dans toutes les provinces limitrophes de la Turquie .

D'après ces observations, j'ai cru qu'il était de mon devoir de chercher à faire revenir les moines de l'opinion qu'ils avaient conçue de nous, et j'y suis parvenu. Ces moines sont, je crois, aujourd'hui, par suite de mes démarches, tels que les intérêts de Votre Majesté le commandent; ceux d'une des deux provinces religieuses qui les composent m'ont prié d'être leur pro-

tecteur, c'est-à-dire leur patron et leur intercesseur auprès du gouvernement; c'est un usage établi ici de temps imemmorial et constamment suivi chez eux, comme chez tous les autres moines, que de s'en choisir ainsi. C'est un usage qui existe également aujourd'hui encore à Venise et dans presque toutes les villes d'Italie, ainsi que Votre Majesté pourra s'en convaincre en jétant les yeux sur la note ci-jointe, faite de mémoire par des Italiens dignes de foi, pour ce qui regarde l'Italie, et sur mes propres recherches, faites il y a lontemps, pour ce qui concerne la Dalmatie.

Cependant il parait que ce témoignage de respect des moines franciscains en Dalmatie a blessé le prince vice-roi; s'il blâme la chose en soi, elle ne devrait plus subsister dans aucune des villes d'Italie et de Dalmatie; s'il ne la blâme qu'en moi, j'ignore à quel titre; car je ne suis pas dans une catégorie particulière. Il semble qu'on voudrait accuser mes intentions lorsque le premier acte que j'ai fait a été de donner a chacun des couvents le portait de Votre Majesté. On semble m'accuser de sortir de ma place lorsque précisément, il y a quinze jours, ayant decouvert par hasard que, selon l'ancien rituel en usage à Venise, on comprenait mon nom dans les prières publiques de toutes les églises de la province, comme commandant de l'armée, j'ai fait écrire circulairement pour le défendre, en motivant cette disposition sur l'inconvenance qu'il y a de prononcer jamais le nom d'un sujet avec celui de son souverain. Enfin, Sire, c'est un home qui vous porte un attachement et un dévouement sans bornes depuis quinze ans, et qui donnerait jusqu'à la dernière goutte de son sang pour votre personne, qu'on suppose vouloir vous manquer de respect. Sire, si j'étais dans l'erreur, peut-être la pureté de mon coeur et de mes sentiments mériterait-elle quelque ménagement, et peut-être aussi alors vous seul, Sire, devriez-Vous être juge si les inconvenients d'une leçon publique donnée à un de vos premiers fonctionnaires, leçon qui doit diminuer la considération dont il jouit, et l'influence qu il n'emploie que pour votre service, sont balancés par les avantages qu elle promet.

J'ai eu toujours, Sire, pour le prince Eugene, le respect que je dois à votre auguste famille: je me suis étudié à lui plaire, et je ne puis découvrir ce qui peut lui avoir inspiré des sentiments si peu bienveillants pour moi. Puisque ils sont tels, je me tairai envers lui, afin de ne pas les aigrir. Je laisserai mettre dans le Regio Dalmate la retractation qu'il a ordonnée, afin de ne pas établir une lutte scandaleuse. Mais c'est à votre Majesté, toujours juste dispensatrice de l'éloge et du blâme, et qui fixe l'opinion du monde, c'est à ses pieds que j'apporte mes réclamations avec respect et soumission.

Ibid. p. 185—189.

Sadržaj VIII. g. „Nove Revije."

A) Članci i rasprave.

Bajić O. L., Civilizacija i nadnaravni život II. 174—187.
Bajić O. L., Rad Pija XI. oko unapredenja duhovnoga života III—IV. 289—302.
Balić Dr. O. K.., Utjecaj dogme Neoskvrnjenog Začeća na katoličku renesansu I. 3—16.
Benigar Dr. O. A., Sv. Maksim i vrhovno Papino poglavarstvo III—IV. 483—496.
Božitković Dr. O. J., Babilonski putnik i biblijski Job. I, 17—27.
Božitković Dr. O. J., Petrova ispovijest i njegovo prvenstvo u Mat. 16, 13—19. III—IV. 325—341.
Cikojević O. A., Krst je temelj posluha Papi III—IV. 342—355.
Cikojević O. A., Svećenik u školi II. 113—129.
Crnica Dr. O. A., Pravna vrijednost lateranskog sporazuma III—IV. 467—482.
Grgec P., Naša književna nastojanja II. 130—141.
Grgec P., Papinska pomoć Hrvatima u najtežoj nevolji III—IV. 211—221.
Grabić Dr. O. P., Snaga i uloga papinstva u čovječanstvu III—IV. 234—252.
Guberina Dr. O. A., Ruski emigranti o naravi Crkve III—IV. 408—419.
Ivanov Dr., Životna snaga kršćanske čistoće II. 141—155.
Juras Prof. I., Nešto iz vremena kneza Branimira III—IV. 430—434.
Knezović Dr. O. O., U čemu je snaga papinstva III—IV. 420—429.
Kržanić Dr. O. K., Sv. Otac — Otac Kat. Akcije III—IV. 303—324.
Petrov Dr. O. S., Rim u našoj književnosti III—IV. 356—367.
Pijo XI. — Ahil Ratti III—IV. 229—233.
Radonić Dr. O. B., Sv. Bonaventura o vrhovnoj vlasti u Crkvi III—IV. 497—504.
Radonić Dr. O. V., Uloga Crkve i papinstva u pitanju svjetskoga mira III—IV. 446—458.
Rogošić Dr. O. R., Prvi srpski arhiepiskop Sava i Petrova Stolica III—IV. 368—389.
Smerdel Prof. T., Glad za vječnim I. 28—35.
Stošić D. K., Nove škole I. 59—63.
Šimunović Dr. O. S., Sv. Pavao u borbi protiv zakonskog formalizma Židova I. 48—58.
Šimrak Dr. J., Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku III—IV. 253—288.
Vlašić O. P., Papa Mira III—IV. 459—466.

Vuco Dr. O. B., Indiferentizam u svijetlu zdrava razuma I. 36—47.
Vuco Dr. O. B., Papinska nepogrešivost III—IV. 390—407.

B) **Iz narodne starine.**

Eterović Dr. O. K., Čapljina, Jasenja i župa Čitluk I. 69-70.
„ „ „ „ Puratić o Don Mihi Pavlinoviću I. 64—69.
„ „ „ „ Tri šibenske crkvice I. 70—71.

C) **Kulturni pogledi.**

Antonijev Dr., Duševni razvoj kod Tolstoja I. 76—78.
Balić Dr. O. K., Borba protiv mrtvacima II. 195—199.
Božitković Dr. O. J., Kritika nove studije Tacconija o filozofu Petriću II. 201—205.
Catholicus Dr., Pijo XI. i kritičari Lateranskog Traktata i Konkordata III—IV. 505—510.
Grabić Dr. O. P., Ideal nove kat. crkve I. 72—73.
„ „ „ „ Ispovijest i molitva V. Solovjeva III—IV. 505.
„ „ „ „ Krivi postulati narodnog i državnog jedinstva II. 200—201.
Kržanić Dr. O. K., Aktuelnost rimskoga pitanja I. 73—76.
„ „ „ „ Pijo XI. i „Action Francaise" III—IV. 518—521.
„ „ „ „ Pijo XI. i universa Srca Isusova III—IV. 514—515.
„ „ „ „ Socijalna sedmica o Piju XI. III—IV. 512—514.
„ „ „ „ Socijalna sedmica u versailleskom periodu II. 191—195.
— Lateranski ugovor II. 188—191.
Nuić Dr. O. A., Patristika i redovnice II. 199—200.
Orelovsky Dr. M., Poljaci ozbiljno rade I. 79—81.
Rogošić Dr. O. R., Narav Crkve traži papinstvo III—IV. 510—512.
Rogošić Dr. O. R., Revija „Život i rad" o ulozi papinstva III—IV. 515—518.
Vuco Dr. O. B., Liberalizam i pauperizam. I. 78—79.
„ „ „ „ Pape i ropstvo III—IV. 522—524.
„ „ „ „ Richard Kralik i kultura bez religije I.
— Vrata paklena ne će je nadvladati III—IV. 521—522.

D) **Književni pregled.**

Achile L., S. François d' Assise et son oeuvre I. 90.
Aertnys J., Theologia Moralis I. 85.
Aigrain, „Ecclesia" III—IV. 535—536.
Stogodišnjica slobode katolika u Engleskoj II. 215.

Bannister, A descriptive catalogue of the Manuscripts in the Hereford. Cathedral Library II. 210—211.
Bardenhewer Dr. O., Der Brief des hl. Jacobus I. 87—88.
Barthmann Dr. B., Lehrbuch der Dogmatik I. 84—85.
Berg Dr. L., Ex Oriente III—IV. 529—530.
Bittremieux, Doctrina Mariana Leonis XIII. I. 83—84.
Bošković Dr. J., Duhovni Život I. 93—94.
Bremond, Manuel illustré de la Litterature Catholique en France de 1870. à nos jours II. 211.
Brillant, L'art chretien en France au XXme siècle II. 207.
Le Charou A., L'Office divin chez les Frères Mineurs au XIII. siècle I. 89—90.
Devoghel E., La Question Romaine sous Pie XI. et Mussolini III—IV. 535.
Dubovsky, Christus Dux II. 209.
Frick, Ontologia sive metaphysica generalis in usum scholarum II. 209.
Gratien P., Histoire de la fondation et de l'évolution de l'Ordre des Frères Mineurs au XIII. siècle I. 90—91.
Grgec P., „Selo i Grad" I. 93.
Hahn S., Kirchengeschichte III—IV. 537—538.
Hofmann G., Griechische Patriarchen und Römische Päpste III—IV. 531—532.
Jammes, Brindilles pour rallumer la foi II. 211.
Jelgot, La vie de la Vierge dans l' art II. 208.
Kalašić L., Uredovno dopisivanje I. 92—93.
Knezović O., Franjevački idealizam II. 206.
Košutić R., San male Vide I. 91—92.
Lagrange O. P., L' Evangile de Jésus-Christ I. 88.
Lottin O., Les dons du Saint-Esprit chez les théologiens depuis P. Lommbard jusqu' à S. Thomas d' Aquin II. 208—209.
Ludendorff, Vernichtung der Freimaurerei II. 212.
Maier, Israel in der Heilgeschichte nach Römer II. 206—207.
Malvezzi N., Pio XI. nei suoi scritti III—IV. 530.
Maroto Ph., De extraordinario jubilaeo a. 1929. III—IV. 532.
Masnovo A., Il neo-tomismo in Italia I. 85—87.
Mayrhofer J., Romfahrt im Hl. Jahr III—IV. 536.
Millot, Ce que c' est qu' une Eglise III—IV. 533—534.
Nebreda, Bibliografia Augustiniana II. 209—210.
Novelli-Jacquin, Pie XI. III—IV. 532—533.
Oberški Dr. J., Strossmaverovi govori III—IV. 530—531.
Olgiati F., La questione romana e la sua soluzione III—IV. 527—529.
Paris G., Ad mentem S. Thomae A. Tractatus de Ecclesia Christi III—IV. 533.
Pfeiffer Dr. N., Brevis conspectus o. c. i. „Ika" III-IV. 538.

Pius XI., Rundschreiben über die Förderung der Orientkunde III—IV. 525.
Posebna izdanja prigodom jubileja Pija XI. III—IV. 538.
Pribilla M., Um die kirchliche Einheit III—IV. 536—537.
Pribilla M., Um die Wiedereinigung im Glauben III—IV. 537.
Rosa H., Il Papa nel pensiero degli scrittori religiosi e politici III—IV. 526.
Solovjev-Kobilinski, Monarchia S. Petri III—IV. 302-303.
Spiletak Dr. A., Biskup J. J. Strossmayer III—IV. 530—531.
Spiletak Dr. A.,Papa Pijo XI. III—IV. 532—533.
Sudeta, Sutoni II. 212—213.
Steffes J. P., Religion und Politik III—IV. 534—535.
Szabo P., Tu es Petrus III—IV. 530.
Toth, Bildung des jungen Menschen II. 209.
Vilinski V. S., Rusky nàrod a sjednoceni cirkvi. I. 92.
Wernz-Vidal, De processibus. I. 88—89.
Živković Dr. A., Naša Crkva i naša inteligencija III—IV. 536.

E) Vjesnik.

Framasoni u Jeruzolimu I. 104.
1400-godišnjica benediktinskoga samostana Monte Cassino II. 215.
Još jedna revija za sredovječnu povijest I. 101.
Jubilej Dr. Josipa Becka I. 97—98.
Katolička biblioteka religioznih znanosti I. 101.
Kongres za istočne nauke u Pragu III—IV. 541.
Konkordati III—IV. 539.
Louvain iskazuje počast svojim profesorima I. 98.
Manastiri na Atosu i ekumenski patrijarhat II. 214.
Milenarizam u pravoslavnoj grčkoj crkvi I. 100.
Nekrologij odličnih radnika na znanstvenom polju II. 216.
Novo uredništvo enciklopedije za crkvenu povijest i geografiju I. 101.
Papinsko rusko sjemenište sv. Terezije III—IV. 540—541.
Peta stogodišnjica vojevanja sv. Ivane d' Arc II. 216—217.
Pobožno društvo za advokate I. 100.
Posljednja arheologijska otkrića u Palestini. I. 98—99.
Predstavnici episkopalne crkve u Americi i Prayer-book II. 215—216.
Prvi slavenski kongres kat. sveučilišne omladine II. 214.
Rektor louvainske universe posvećen za biskupa I. 96—97.
Sastanak OO. odgojitelja franj. Provincije Presv. Otkupitelja I. 104.
„Savez bezbožnika" u Sovjetskoj Rusiji I. 100.
Smrt velikog katoličkog učenjaka I. 103—104.

Svečani otvor i blagoslov novog sjemeništa u Šibeniku I. 102—103.
Svećenički jubilej S. O. Pape Pija XI. I. 95—96.
Svetkovina Krsta Radnika. II. 215.
Uzdržavanje župnika u Španjolskoj II. 215.

F) Chronica — Chronique.

Concordatum cum Jugoslavia. III—IV. 543—544.
La consécration de la nouvelle église à Peć I. 106.
L' église serbe contre la loi sur les grandes propriétés I. 109.
L' enseignement de religion dans écoles primaires II. 219—220.
L' éveque coadjuteur de Ljubljana II. 219.
Journal hébdomadaire „Les Nouvelles Yougoslaves" II. 218—219.
Journal quotidien catholique I. 106—107.
Jubilaei Pii XI. solemnis commemoratio Zagabriae III—IV. 542.
Jubilaei S. S. Pii XI. in Jugoslavia celebratio III—IV. 542—543.
Le jubilé du Mgr. Antoine Bauer, archevêque de Zagreb I. 105.
Le mandement des N. N. S. S. les évêques à l' occasion du jubilé sacerdotale de S. S. Pie XI. I. 105.
Un nouveauê consulteur de l' archidiocèse de Belgrad II. 219.
Le nouveau évêque de Raguse II. 218.
Un nouveau projet de statut de l' Eglise serbo-orthodoxe I. 107—109.
Le nouveau évêque orthodoxe à Šibenik I. 107.
Une nouvelle église paroissial catholique à Šabac I. 105.
Les Pères Franciscains decorés par le roi Alexandre I. 107.
Un pèlerinage yougoslave à Rome I. 105.
Publicationes litterariae in memoriam Pii XI. III—IV. 544.
La reunion des cionistes de la Yougoslavie à Belgrad II. 218.
La suppression du ministère des cultes II. 219.
La statistique du diocèse de Split et Makarska I. 106.

Ilustrovani prilog.

Eterović Dr. O. K., Franjevačka Provincija Presv. Otkupitelja III—IV. 1—80.

Sadržaj br. III-IV.

Posveta Str. 1.
Milovanov F. S.: Petru u Piju Str. 2—3.
— Pijo XI. — Ahil Ratti Str. 4—9.
Grabić Dr. O. P.: Snaga i uloga Papinstva u čovječanstvu Str. 10—28.
Šimrak Dr. J.: Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku Str. 29—64.
Bajić O. L.: Rad Pija XI. oko unapređenja duhovnoga života Str. 65—78.
Kržanić Dr. F. K.: Sv. Otac — otac Katoličke Akcije Str. 79—100.
Božitković Dr. F. J.: Petrova ispovijest i njegovo prvenstvo u Mt. 16, 13—19. Str. 101—117.
Cikojević O. A.: Krst je temelj posluha Papi Str. 118—131.
Petrov Dr. F. S.: Rim u našoj književnosti Str. 132—143.
Rogošić Dr. F. R.: Prvi srpski arhiepiskop Sava i Petrova Stolica Str. 144—165.
Vuco Dr. F. B.: Papinska nepogrešivost Str. 166—183.
Guberina Dr. F. A.: Ruski emigranti o naravi Crkve Str. 184—195.
Knezović Dr. F. O.: U čemu je snaga papinstva Str. 196—205
Juras Prof. I.: Nešto iz vremena kneza Branimira Str. 206—210.
Grgec Prof. P.: Papinska pomoć Hrvatima u najtežoj nevolji Str. 211—221.
Radonić Dr. F. V.: Uloga Crkve i papinstva u pitanju svjetskoga mira Str. 222—234.
Vlašić P.: Papa Mira Str. 235—242.
Crnica Dr. O. A.: Pravna vrijednost lateranskog sporazuma Str. 243—258.
Benigar Dr. F. A.: Sv. Maksim i vrhovno Papino poglavarstvo u crkvi Str. 259—272.
Radonić Dr. F. B.: Sv. Bonaventura o vrhovnoj vlasti u Crkvi Str. 273—280.

Kulturni pogledi.

Ispovijest i molitva sv. Petru za ujedinjenje V. S. Solovjeva. Str. 281. — Pijo XI. i kritičari Lateranskog Traktata i Konkordata Str. 281. — Narav Crkve traži papinstvo Str. 286. — Socijalna sedmica o Piju XI. Str. 288. — Pijo XI. i Universa Srca Isusova Str. 290. — Revija „Život i rad" o ulozi papinstva Str. 291. — Pijo XI. i „Action Française" Str. 294. — Vrata paklena ne će je nadvladati Str. 297. — Pape i ropstvo Str. 298.

Književni pregled.

Pius XI., Rundschreiben über die Förderung der Orientkunde. — Rosa H., Il Papa nel pensiero dogli scrittori religiosi

ŠTAMPARSKE POGREŠKE.

Str. 41 redak 3 odozgo izbriši *(Luci)*
„ 45 bilješka 36 prvi redak mjesto *Banjalučki* ima biti *Banjski*
„ 158 izmijeni bilješke 76 i 79.
„ 167 redak 11 odozdo mjesto *obična* ima biti *obično*
„ 167 „ 10 „ „ *poznata* „ „ *poznato.*
„ 176 „ 9 „ „ *mogla* „ „ *moglo.*
„ 180 ispremiješane su bilješke: na mjestu 66 ima stati 68, na mjestu 67 ima stati 69, na mjestu 68 ima stati 70, na mjestu 70 ima stati 67, na mjestu 69 ima stati 66.
Str. 267 redak 17 odozdo mjesto *praizlaze* ima biti *proizlaze.*
„ 272 „ 8 odozgo mjesto *Stjepan iz Larise* ima biti *Stjepana iz Larise.*
„ 272 „ 14 odozgo mjesto *Roman* ima biti *Romam*
„ 273 „ 18 odozgo „ *liturgiji* „ „ *u liturgiji.*
„ 273 „ 13 odozdo „ *sveti* „ „ *svesti.*
„ 273 „ 12 odozdo čitav redak otpada, a dolazi: *u naravnu kolotečinu, da blagorodno urodi u vinogradu Gos.*-Ovo je samo u nekoličak primjeraka.
Str. 280 redak 8 odozgo mjesto *kako* ima biti *kad.*
„ 280 „ 13 „ „ *komu* „ „ *koncu*
„ 280 „ 3 odozdo „ *filizofiji* „ „ *filozofiji.*
„ 281 „ 8 odozgo „ *Anatazija* „ „ *Atanazija*
„ 231 „ 20 „ čitav redak izbaciti
„ 284 „ 20 odozdo mjesto *srešiti* ima biti *srušiti*
„ 281 „ 13 odozdo „ *indentifikaciju* ima biti *identifikaciju*
„ 287 „ 9 odozgo „ *minističnome* ima biti *mističnome*
„ 287 „ 20 „ „ *dalmatinske* ima biti *dalmatinska*
„ 288 „ 6 „ „ *X* „ „ *XI.*
„ 288 „ 20 odozdo „ *santeza* „ „ *sinteza*
„ 292 „ 12 „ „ *poizvoljnost* „ „ *proizvoljnost*
„ 292 „ 6 „ „ *bizanstvo* „ „ *bizantinstvo*
„ 303 „ 4 odozgo „ *priz-* „ „ *prizna-*
„ 306 „ 13 odozdo „ *sedamstote* „ „ *sedamstotu*
„ 308 „ 11 odozgo „ *historije* „ „ *historiji*
„ 311 „ 4 „ „ *koja* „ „ *koje*
„ 313 „ 18 „ „ *Dotle* „ „ *Djelo*
„ 319 „ 19 odozdo „ *Odar* „ „ *Odra*

Str. 319 redak 15 odozdo mjesto *septempris* ima biti *septembris*
„ 322 redak 14 odozdo između *disciplinae i tum* umetni *promovendam*
„ 322 „ 2 „ „ *XII* „ „ *XIII.*
„ 322 „ 5 „ brisati čitav redak, a metnuti *u XVIII. vijeku (g.1735), ali njezini su samostani, a po tom i*
„ 331 „ 4 odozdo rimski broj *XX* izbaci
„ 334 redak 13 , mjesto *Severissimus* ima biti *Serenissimus*
„ 335 „ 7 „ riječima *illas ad* dodaj *se*
„ 335 „ 6 „ mjesto (:*Oslani:*) čitaj (:*Oclani:*)
„ 335 „ 4 „ „ *710* i *810* ima biti 7 *X.* i 8 *X.*
„ 343 „ 3 odozdo mjesto *otočiću u jezero* ima biti *otočiću jezera*
„ 345 „ u bilješci iza zadnje crte dolazi *che V. S. Rma si degnasse cambiar il Titolo di S. Caio in quello di.*
„ 349 redak 25 odozgo mjesto *sjedodžbe* ima biti *svjedodžbe*
„ 352 „ 1 odozgo mjesto *18* i *19 stoljeća.* ima biti 18 i početkom 19. stoljeću
„ 353 „ 17 dozdo mjesto *Grgo* ima biti *Juraj*
„ 355 „ 4 „ dodaj ovo: Listina se nalazi u arhivu Živogošća, svezak „Okružnice",
„ 355 „ u bilješci 39 u 2. retku mjesto *uzmnožnije* čitaj: *uzmnožnie*
„ 356 redak 27 odozgo brisati, a metnuti *Imotski 4: Imotski-Varoš, Imotski-tvrđava, Vinjane Proložac.*
„ 362 „ 6 „ mjesto *Dalmacija* ima biti *Dalmacije*
„ 391 „ 4 „ brisati *au-* U nekoličak primjeraka treba
„ 394 „ dodati *jourd'hui encore à Venise et dans presque toutes les villes d'*

Ostale pogreške moći će sam čitatelj lako popraviti.

e politici. — Solovjev-Kobilinski, Monarchia S. Petri. — Olgiati F., La questione romana e la sua soluzione. — Berg Dr. L., Ex Oriente. — Malvezzi N., Pio XI. nei suoi scritti. — Szabo P., Tu es Petrus. — Oberški Dr. J., Strossmayerovi govori. — Spiletak Dr. A., Biskup J. J. Strossmayer. — Hofmann G., Griechische Patriarchen und Römische Päpste.— Maroto Ph., De extraordinario jubilaeo a. 1929. — Spiletak Dr. A., Papa Pijo XI. — Novelli - Jacquin, Pie XI. — Paris G., Ad mentem S. Thomae A. Tract. de Ecclesia Christi. — Millot, Ce que c'est qu'une Eglise. — Steffes J. P., Religion und Politik — Devoghel E., La Question Romaine sous Pie XI. et Mussolini. — Aigrain, „Ecclesia". — Mayrhofer J., Romfahrt im Hl. Jahr. — Živković Dr. A., Naša Crkva i naša inteligencija. — Pribilla M., Um kirchliche Einheit. — Pribilla M., Um die Wiedereinigung im Glauben. — Hahn S., Kirchengeschichte. — Pfeiffer Dr. N., Brevis conspectus o. c. i. „Ika". — Posebna izdanja prigodom jubileja Pija XI. Str. 301—314.

Vjesnik.

Kat. Crkva 1929. — Konkordati. — Vatikanska kronika. — Papinsko rusko sjemenište sv. Terezije. — Kongres za istočne nauke u Pragu. Str. 315—317.

Chronica.

Jubilaei Pii XI. solemnis commemoratio Zagabriae. — Jubilaei S. S. Pii XI. in Jugoslavia celebratio. — Concordatum cum Jugoslavia. — Publicationes litterariae in memoriam Pii XI. Str. 318—320.

Ilustrovani prilog.

Eterović Dr. fra K., Franjevačka Provincija Presv. Otkupitelja. Str. 321—394

PORUKA UPRAVE.

Ovaj nas je dvobroj stao izvanrednih žrtava i troškova. Ipak ga svim našim revnim pretplatnicima šaljemo uz običnu cijenu s molbom, da se sjete „N. R.", prema svojoj mogućnosti, kojim dobrovoljnim prilogom. Inače je cijena ovome dvobroju Din. 60.—

Izdaje Konsorcij „Nove Revije" (O. A. Cikojević) ,Makarska.
Tisak Tiskare „Kačić" (O. U. Barišić), Šibenik.

ПОШТАНСКА ШТЕДИОНИЦА ФИЛИАЛА, САРАЈЕВО

Признанице — Priznanica

Попуњава уплатилац — Popunjava uplatilac

на износ од / na iznos od ..... Дин / Din ..... п / p

словима Динара / slovima Dinara .....

уплаћен данас на чек. рачун бр. / uplaćen danas na ček. račun br. **4191**

„Nova Revija“ Makarska

Уплатни бр. по дневнику / Uplatni br. po dnevniku .....

Потпис службеника — Potpis službenika

POŠTANSKA ŠTEDIONICA FILIALA, SARAJEVO.

Уплатница — Uplatnica

Попуњава уплатилац — Popunjava uplatilac

Износ од / Iznos od ..... Дин / Din ..... п / p

уплатио је данас / uplatio je danas .....

Име уплатиоца .....

.....

.....

у корист чек. рачуна бр. / u korist ček. računa br. **4191**

„Nova Revija“ Makarska

Дана / Dana .....

Образац бр. 136 III.

Уписница — Upisnica

Попуњава уплатилац — Popunjava uplatilac

Износ од / Iznos od ..... Дин / Din ..... п / p

Уплатио / Uplatio .....

.....

на чек. рачун бр. / na ček. račun br. **4191**

Уплатни бр. по дневнику / Uplatni br. po dnevniku .....

Овај део остаје код завода. Писмена саопштења на овом делу не добије власник чековног рачуна.

Ovaj deo ostaje kod zavoda. Pismena saopštenja na ovom delu ne dobije vlasnik čekovnog računa.

За писмена саопштења власнику рачуна
Za pismena saopštenja vlasniku računa

Место за марку

Уплату чековном уплатницом може извршити свако лице до неограничене своте и без доказа истоветности.

Признаницу, уплатницу и уписницу попуњава странка сама и предаје, заједно са износом уплате, благајни Поштанске Штедионице, посредујућој пошти а, до 250·— динара, и сеоском писмоноши или помоћној пошти.

Попуњавање се врши рукописно мастилом, тиском или писаћим стројем. Признаницу потврђује пошта и враћа странци. Датум на уплатници мора одговарати дану уплате.

Нејасно попуњене, поцепане, замазане, исправљене или брисане чековне уплатнице поште не смеју примати.

Признаница, кад је снабдевена отиском поштанског жига, уплатним бројем и потписом поштанског службеника, потпун је доказ, за рачун власника чековног рачуна, извршене уплате.

Uplatu čekovnom uplatnicom može izvršiti svako lice do neograničene svote i bez dokaza istovetnosti.

Priznanicu, uplatnicu i upisnicu popunjava stranka sama i predaje, zajedno sa iznosom uplate, blagajni Poštanske Štedionice, posredujućoj pošti a, do 250·— dinara, i seoskom pismonoši ili pomoćnoj pošti.

Popunjavanje se vrši rukopisno mastilom, tiskom ili pisaćim strojem. Priznanicu potvrđuje poštă i vraća stranci. Datum na uplatnici mora odgovarati danu uplate.

Nejasno popunjene, pocepane, zamazane, ispravljene ili brisane čekovne uplatnice pošte ne smeju primati.

Priznanica, kad je snabdevena otiskom poštanskog žiga, uplatnim brojem i potpisom poštanskog službenika, potpun je dokaz, za račun vlasnika čekovnog računa izvršene uplate.